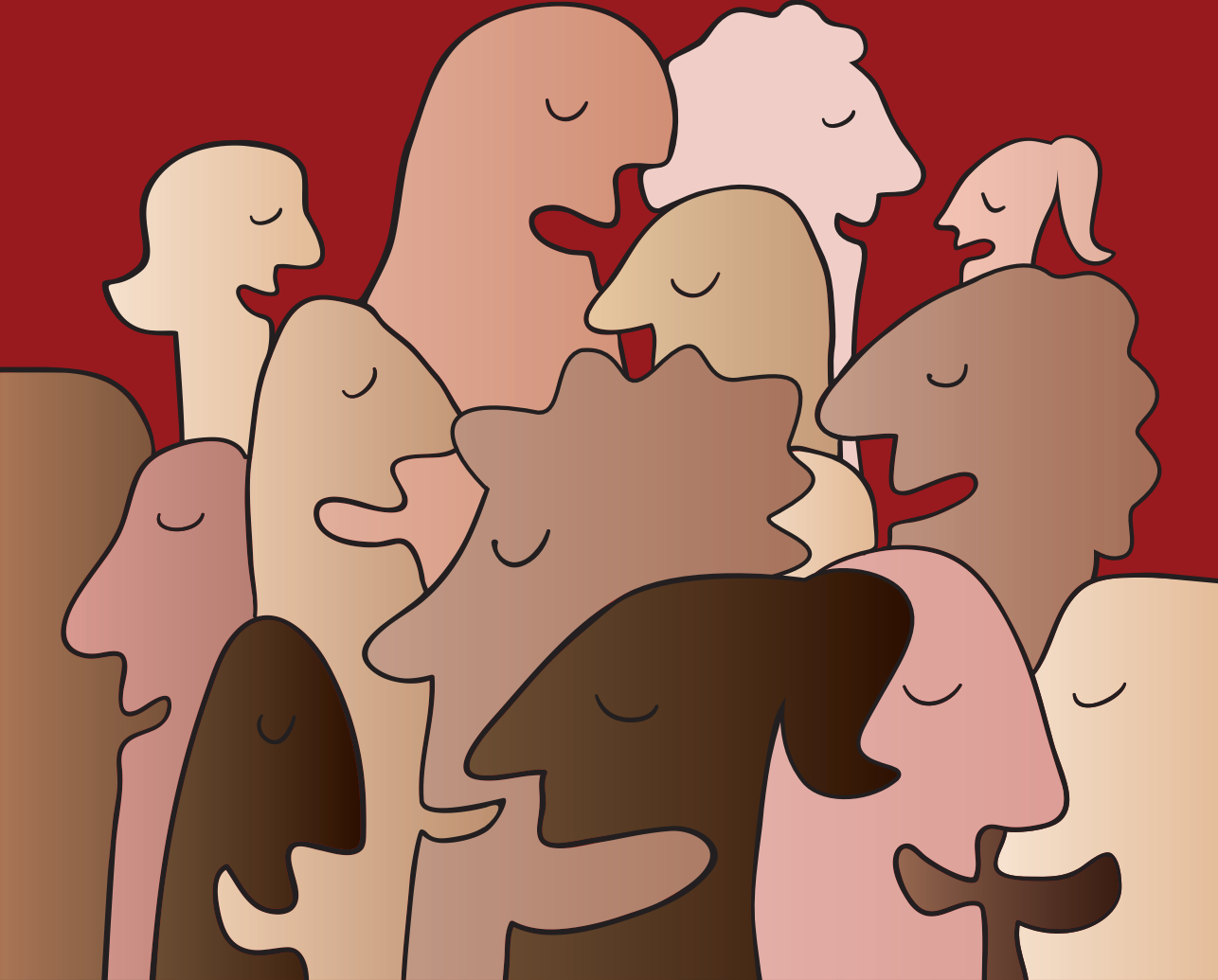

2. BASKI

**TÜRKİYE'DE
HAK TEMELLİ
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ
SORUNLAR VE
ÇÖZÜM ARAYIŞLARI**

Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri

Sorunlar Ve Çözüm Arayışları

İkinci Baskı

Hazırlayanlar

İrfan Aktan, Serap Öztürk, Zelaya Ayman, Ali Fuat Sütü, Nazmiye Güçlü, Cengiz Çiftçi, Celal İnal, Arzu Kayk, Yalçın Ergüdoğan, Şadiye Dönümcü, İbrahim Vurgun Kavlak, Cihan Uzunçarşılı Baysal

Editör

Özgür Gökmen

Düzeltili

Yalçın Armağan

Yayıma Hazırlayan

Gamze Göker

Grafik Tasarım

Banu Yamak

Basım

Odak Ofset Matbaacılık
GMK Bulvarı 32/C Demirtepe, Ankara
Tel: (312) 230 02 49 | Faks: (312) 229 34 33
Temmuz 2011, ANKARA

Bu yayının içeriğinden yazarları sorumludur ve kitabın Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıttığı düşünülmemelidir.

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ..... 7

ÖNSÖZ..... 9

İNSAN HAKLARI | İRFAN AKTAN

DAR SOKAKTA İTFAİYE ARAÇLARI: TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI
KURULUŞLARI 13

1. İnsan Hakları Kavramı 14
2. Devlet Ve İnsan Hakları..... 20
3. Askeri Darbelerin Gölgesinde İnsan Hakları 22
4. Günümüz Türkiye'sinde İnsan Hakları Ve Örgütleri 25
5. Sonuç 63

ÇEVRE | SERAP ÖZTÜRK

YEREL VE ULUSAL MÜCADELE BİRLEŞİRKEN 67

1. Çevre Temasına Giriş 68
2. Türkiye'de Sivil Çevre Hareketleri Ve Örgütleri..... 76
3. Sonuç 99

TOPLUMSAL CİNSİYET | ZELAL AYMAN

BAĞIMSIZ, GÜÇLÜ, DÖNÜŞEN BİR SİVİL HAREKET
OLARAK KADIN HAREKETİ 105

1. Türkiye Kadın Hareketinin Kısa Tarihçesi 109
2. Kadın Hareketinin Yapısı Ve Örgütlenme Biçimleri 110
3. Kadın Hareketinin Sorunları Ve Çözüm Önerileri 120
4. STGM İle İlişkiler Ve İşbirliği..... 131
5. Sonuç 133

GENÇLİK | ALİ FUAT SÜTLÜ

GENÇLİK HAYATIN KENDİSİDİR 139

1. Gençlik Alanı STÖ'lerinin Kurumsallaşma Düzeyleri 146
2. Katılımcılık Açısından Gençlik STÖ'leri 153
3. Gençlik STÖ'leri Arasında İşbirliği Ve Ortaklıklar 156
4. Gençlik STÖ'leri Ve Kamu Otoritesi 161
5. Gençlik STÖ'leri Ve STGM 168
6. Sonuç 169

ENGELLİLER | NAZMİYE GÜÇLÜ

EVDE İNSAN SOKAKTA SAKAT! 175

1. Katılımcılık Açısından Sakat STÖ'leri 181
2. Sakat STÖ'lerinde Kurumsallaşma 184
3. Etki/İşlevsellik/Faaliyetler 190
4. Sakat STÖ'lerinin Devletle İlişkisi 193
5. Sakat STÖ'lerinin STGM İle İlişkisi 194
6. Sonuç 195
7. Ekler 202

ÇOCUK HAKLARI | CENGİZ ÇİFTÇİ

ÇOCUKLAR ADINA, ÇOCUKLAR İÇİN 209

1. Katılımcılık Açısından Çocuk STÖ'leri 210
3. Etki/İşlevsellik Değerlendirmesi 257
4. Çocuk STÖ'lerinin Kamu Otoritesiyle İlişkileri 258
5. STGM İle İlgili Görüşler Ve İlişkiler 264
6. Sonuç 266

KÜLTÜR/KÜLTÜREL HAKLAR-SANAT | CELAL İNAL

SOBANIN ISISINI YAYMAK	271
1. 2007 Sonrası Kültürel-Sanatsal Etkinlikler.....	272
2. Katılımcılık Açısından Kültür-Sanat STÖ'leri.....	278
3. Kültür-Sanat STÖ'lerinin Kuruluş Amaçları.....	282
4. Kültür-Sanat STÖ'leri Arasında İletişim Ve İşbirliği	291
5. Sürdürülebilirlik Açısından Kültür-Sanat STÖ'leri	293
6. Etki-İşlevsellik Değerlendirmesi Açısından Kültür-Sanat STÖ'leri.....	296
7. Kültür-Sanat STÖ'lerinin Kamu Otoritesiyle İlişkileri.....	299
8. STGM ile İlgili Görüşler Ve İlişkiler.....	303
9. Sonuç	305

HIV İLE YAŞAYAN BİREYLERİN HAKLARI | ARZU KAYKI

GÖRÜNMEYENİ GÖRÜNÜR KILMAK.....	307
1. HIV Pozitiflerin Hakları Alanını Nasıl Tanımlıyoruz?	307
2. Dünyada Mücadele Ne Zaman Başladı, Nasıl Gelişti?	307
3. Türkiye'de Ne Zaman Başladı, Nasıl Gelişti?	309
4. Konuyla İlgili Türkiye'deki Yasal Çerçeve Ve Temel Dayanak Metinlerimiz Neler?	312
5. Sorun Teşkil Eden Alanlar Ve Olası Çözüm Önerileri.....	315

HAYVAN HAKLARI | YALÇIN ERGÜNDOĞAN

TÜRCÜLÜĞE KARŞI.....	323
----------------------	-----

YAŞLI HAKLARI | ŞADIYE DÖNÜMCÜ

“YAŞLANIYOR GÖVDE/AKIYOR AHLATLARDAN, ÇÖRDÜKLERDEN TOPRAĞA”	333
--	-----

MÜLTECİ HAKLARI | İBRAHİM VURGUN KAVLAK

ASKIDA YAŞAMLAR	345
1. Dünyada Mülteci Alanına İlişkin Mücadeleye Tarihsel Bakış.....	346
2. İnsan Hareketleri Genelinde Türkiye Coğrafyasına Mülteciler Bakımından Tarihsel Bakış.....	351
3. Sığınma Ve Mülteci Alanıyla İlgili Türkiye'deki Yasal Çerçeve Ve Temel Dayanak Noktaları.....	353
4. Sığınma/Mülteci Alanında Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri	357
5. Sonuç	361

KENT HAKKI | CİHAN UZUNÇARŞILI BAYSAL

ERİŞİM HAKKINDAN DEĞİŞTİRME HAKKINA	363
1. Neden Kent Hakkı?	363
2. Kent Hakkı Kavramının Ortaya Çıkışı	364
3. Kent Hakkının Hukuki Çerçevesini Çizme Gayretleri	367
4. Türkiye'de Kent Hakkı	374
5. Son Söz	379

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Türkiye’de Hak Temelli STK’lar: Sorunlar ve Çözüm Arayışları kitabının Türkçe ve İngilizcesini 2007 yılında yayımladık. STGM’nin hizmet verdiği yedi tematik alanda (insan hakları, toplumsal cinsiyet, çevre, çocuk hakları, engelli hakları, gençlik, kültürel haklar/kültür-sanat) faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin sorunlarını, çözüm önerilerini ve STGM’yle ilişkilennemelerini bu kitapla elden geldiğince göstermeye çalışmıştık. Sayıca az olsa da her bir tematik alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri üzerine tek tek çalışmalar mevcut. Ancak birden fazla tematik alanda Türkiye sivil toplumunda neler olup bittiğine ilişkin derleyip toparlayıcı bir çalışmanın eksikliği hep hissedildiği için kitabın hem Türkçesi hem İngilizcesi büyük ilgi gördü, kısa zamanda tükendi.

Aradan dört yıl geçti, örgütler gibi sorunlar da çeşitlendi. Tematik alanlar genişledi, yeni tematik alanlar daha da belirginleşti. Bunun üzerine biz de kitabın güncellenmiş ikinci baskısını hazırlamaya ve yeni versiyona beş yeni tematik alan eklemeye karar verdik.

İlk baskıda yer alan yazarlarımız, İrfan Aktan, Serap Öztürk, Zelal Ayman, Ali Fuat Sütü, Nazmiye Güçlü, Cengiz Çiftçi, Celal İnal, yazılarını genişlettiler, özverili bir güncelleme çalışması yaptılar. *Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri: Sorunlar ve Çözüm Arayışları* isimli ikinci baskıya ise Arzu Kayıkı **HIV ile yaşayan bireylerin hakları**, Yalçın Ergünoğan **hayvan hakları**, Şadiye Dönümcü **yaşlı hakları**, İbrahim Vurgun Kavlak **mülteci hakları**, Cihan Uzunçarşılı Baysal **kent hakkı** bölümleriyle değerli katkılarını sundular. Kitabın editörü Özgür Gökmen ve redaktörü Yalçın Armağın da son derece zorlu bir çalışma sürecini büyük titizlikle sona erdirdiler. Emegi geçenlere teşekkür ediyoruz.

Dileriz 2011 yılı itibariyle Türkiye sivil toplumunun resmini biraz olsun yansıtabilmişizdir.

Keyifli okumalar

STGM

ÖNSÖZ

- Kaç üyeniz var?
- 10 bin.
- Kaç tanesi üyelik aidatını ödüyor?
- 300-400!
- En temel sorunuz nedir?
- Parasızlık.

İşte burada bir sorun var, yani, sorunun tam olarak tanımlanamıyor oluşu Türkiye’deki (muhtemel ki dünyanın pek çok yerinde de bu böyle) STK’ların öncelikli sorunları arasında görünüyor. Pek çok STK’nın (hatta büyük, deneyimli, kurumsal kapasitesi olan, ülke çapında faaliyet yürüten, tanınan vb.) kayıtlı üye sayısı ile düzenli aidat ödeyen üye sayısı arasında uçurumlar var.

Bunun çeşitli nedenleri olabilir:

- > Örgüt, para ödesin ödemesin, kuruma gelsin gelmesin, tarihi boyunca kayıt olmuş herkesi üye olarak kabul ediyor. Kaldı ki tüzüklerinde aksi yönde madde olmadıkça, üyelikten çıkarılana dek tüm üyelerin üyelikleri sürer.
- > Örgüt gerçek üye sayısını söylemeye çekiniyor, bunun bir başarısızlık ölçütü olduğunu düşünüyor.
- > Örgüt, üye kazanacak ve üyeleri aktif hâle getirecek bilgiye, yöntemlere ve araçlara sahip değil. Ancak vahim olan, böyle bir ihtiyacın da farkında değil.

Çok benzer şeyleri “kurum içi demokrasi”, “diğer STK’larla işbirlikleri”, “katılımcılık” gibi başlıklar altında da söylemek olası.

İşte bu kitap, STGM’nin hedef grubunu oluşturan yedi farklı alandaki (insan hakları, çevre, toplumsal cinsiyet, gençlik, engelliler, çocuk, kültür / kültürel haklar) aktif STK’ların, kendi kurumsal kapasitelerine, işbirliklerine, kurum içi demokrasiye bakışlarını anlatmaları amacıyla hazırlandı. Biraz da Türkiye’deki STK’ların neler yaptıklarını, sivil hayata katkılarını göstereyim istedik.

2005-2007 yılları arasında geçen iki yıllık sürede STGM ekibi 3000'in üzerinde STK temsilcisiyle bir araya geldi (sadece 2000 kişi, beşer ve üçer günlük kapasite geliştirme eğitimlerine katıldı). Dolayısıyla, Türkiye'deki sivil hayata ve STK'ların yapılarına, faaliyetlerine dair önemli gözlemlerimiz var.

Genel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilecek olan gözlemlerimizin pek çoğu sivil örgütlerin kurumsal kapasitesine dair:

- > STK'larda gittikçe artan bir kurumsallaşma ihtiyacı ve talebi var.
- > Kurumsallaşmanın nasıl olacağına dair bilgi ve deneyim eksikliği var.
- > Benzer alanlarda çalışan örgütler arasında ağ oluşturma çabaları artıyor, ancak ağların yürütülmesinde ciddi sorunlar yaşanıyor.
- > Farklı alanlarda çalışan sivil örgütler birbirini neredeyse hiç tanımıyor ve böyle bir ihtiyaç hissedilmiyor.
- > Devlet-STK diyalogunda az da olsa olumlu gelişmeler gözleniyor. Ancak bunun kendiliğinden geliştiğini söylemek zor.
- > STK'ların büyük çoğunluğu temel sorunlarının parasızlık olduğunu düşünüyor ve önceliği para elde etmeye yönlendiriyor.
- > Özellikle AB üyelik süreciyle birlikte, sivil alanda artan şekilde, adına "projecilik" denilen bir anlayış yerleşmeye başladı. Bu anlayış sonucunda sivil alanda hibeler üzerinden bir rekabet oluştu. Proje hazırlayıp hibe alabilen "başarılı", alamayan "başarısız" görüldü ve böyle nitelendirildi. Sonuç olarak, STK'ların sorun alanlarından ve hedef kitlelerinden koparak, emeklerini ve zamanlarını kaynak kovalamaya sarf ettiği gözlemlendi.

Bu sayılanlar, STGM'nin (ve kuşkusuz daha pek çok kişinin) sivil alanda gördüğü sorunların bir bölümü. Sorunlar, bu sayılanlarla sınırlı değil. Türkiye'de sivil toplum örgütleri, birer organizma hâlinde, şöyle ya da böyle gelişiyor, değişiyor.

STGM olarak, kendi gözlemlerimizin dışındaki sorunlar üzerinde derinleşelim istedik. Bu kitap için yedi farklı uzman, yedi farklı alandaki STK'larla görüştü. Sivil alandaki mevcut durumu, STK'lardaki değişimi bizzat bu STK'ların aktörleri aktardı.

STGM, bu çalışmayı yapacak olan yedi kişiye esnetebilecekleri bir genel çerçeve verdi. Çerçevenin içinde, o tematik alana dair ülkenin durumunun özeti, STK'ların kurum-sallaşması, katılımcılık, işbirlikleri gibi başlıklar vardı.

Bölümlerin her biri için toplam 132 STK, 4 federasyon, 1 konfederasyon, 3 platform adına yetkili kişilerle görüşüldü. Hazırlanan raporların içerikleri yazarlarına aittir. Bu nedenle de farklı raporlarda farklı başlıkların sorgulandığını görmek mümkündür.

Daha geniş zamanda, daha fazla olanaklarla çok daha kapsamlı ve detaylı bir çalışma yapabilmeyi elbette isterdik. Ancak bu yedi alana dair temel bilgi verebilecek düzeyde bir sonucun çıktığını da düşünüyoruz.

Yedi alan arasındaki benzerlik ve farklılıkları bularak ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının genel yapılarına dair çıkarımlar yapabilme imkânının da, okurun kitabı okurken alacağı keyifler arasında olmasını diliyoruz.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

İNSAN HAKLARI

İRFAN AKTAN

DAR SOKAKTA İTFAİYE ARAÇLARI: TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI KURULUŞLARI

Şaban Dayanan'ın anısına...

Türkiye'de hem siyasal hem de toplumsal yaşam alanının daraldığı bir ortamda, insan hakları mücadelesi vermek büyük emek, azim ve inanç gerektiriyor. İnsan hakları kuruluşları temsilcilerinin hemen hepsi, büyük zorluklara karşın, insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik çabalarından asla geri durmadıklarını söylerken, dar sokakta yangını veya iktidar odakları tarafından gerçekleştirilen "sabotajları" söndürmekte güçlük çektiklerini itiraf ediyor.

Oysa iktidar odakları yer değiştirdiğinde ve zamanın muktedirleri de iktidara tabi olduklarında, aslında insan haklarının herkese lazım olduğunu geç de olsa anlamış oluyorlar. İktidardayken gözetmedikleri insan haklarının bir gün onlara lazım olduğunu görmeleri ise, ne yazık ki bir şey değiştirmiyor. O yüzden de insan hakları mücadelesi, iktidarı temsil eden tek tek tüzel veya gerçek kişilere değil, insan haklarını, kendi iktidar alanlarını genişletmek için daraltan, ihlal eden iktidar yapılarına karşı veriliyor...

İnsan hakları ihlalleri, muktedir-tebaa ikiliğinin başlaması kadar eski bir uygulama. Fakat insan hakları için verilen mücadele de bir o kadar eskiye dayanıyor. Türkiye'nin yakın tarihinde ise insan hakları mücadelesi örgütlenmelerle, organizasyonlarla, sivil itaatsizlik eylemleriyle verildi, veriliyor. Ne var ki gelinen noktada, yani neo-liberal ekonomi politikalarının vurdu-kırdısı içinde, küreselleşmenin beraberinde getirdiği olumlu ve olumsuz koşullarda, Türkiye'deki insan hakları mücadelesi de bir yol ayrımına gelmiş bulunuyor. İnternetle başlayan bilgi teknolojisindeki radikal gelişmeye karşın, Türkiye'de hak bilincinin arttığını iddia etmek, ne yazık ki erken bir yargı gibi görünüyor. Bir yandan bilgi teknolojisinden yararlanamayan ve hakları ihlal edilen gruplar, diğer yandan iktidar odaklarındaki değişim ve bu iki odak arasında hakları ihlal edilen insanların savunuculuğunu yapan savunucu kuruluşları... İnsan hakları kuruluşları, hak bilinci artmadan, mücadelelerinin tabansız ve temelsiz kaldığının farkındalar ve bu sorunun üstesinden gelmenin yollarını arıyorlar. Aşağıdaki metinde, bu hususların kabaca bir değerlendirmesini yaparken, insan hakları kuruluşlarının

kendilerinden, tabanlarından ve iktidar odaklarından kaynaklı problemleriyle ilgili değerlendirmelerini aktarmaya çalışıyoruz.

1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları, insan toplulukları içerisinde erki ele geçirip hükmetme gücünün sürdürücüsü olan zümrenin veya insan topluluklarının zimni anlaşmayla oluşturdukları devlet aygıtının yönetim ve şiddet tekeli ele geçirmesiyle temel bir problematik haline aldı. İnsan hakları kavramı modern ve politik bir kavramdır ve bu kavramın devlet aygıtıyla birlikte ortaya çıktığını, tartışılmaya başlandığını söylemek güç. Zira devlet aygıtının oluşumu sürecinde, yönetilenler, tabi kişi ve grupların hak bilincini edinmesi yüzyıllara yayılan bir süreçtir. Son kertede insan hakları düşüncesi, modern çağda kişilerin devlet aygıtının baskılarından kendilerini korumak ve şiddet tekeli elinde bulunduran bu aygıtla ilişkilerini sürdürülebilir kılmak için ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, insan hakları, insanların devlet aygıtı karşısındaki haklarını ifade eder. İktidarın, yönetimin var olduğu her toplumsal yapıda, insan hakları kavramı gündemdedir. Zira tek tek insan hakları, iktidarın sınırına da işaret ettiği ve fakat iktidar bu sınırı zorlama hevesinden feragat etmediği için, modern çağın temel problematiklerinden biridir.

İnsan hakları kavramı, çeşitli bağlamlarda yersiz ve/veya yanlış kullanılıyor. İnsanlar bazen bu kavrama "olması gerekenleri" yüklerken, bazen "iyi" olan her şeyi insan hakları olarak nitelendiriyor. Baskın Oran bu yanlış tanımlamaya şu sözlerle açıklık getiriyor:

"Sivil toplum örgütü, bireyi dine, cemaate ve devlete karşı korur. Ve insan hakları ihlali de devlet ve cemaat tarafından yapılır, başka kimse tarafından yapılamaz. Mesela, ben senin insan hakkını ihlal edemem, o adi suçtur, insan hakları ihlali suçu değildir. Eğer devlet, devlet memuru olmadığın halde sana başörtüsü takma veya takmama zorunluluğu getiriyorsa, o insan hakları ihlalidir."¹

Baskın Oran'ın bu izahatı, insan hakları kavramını da özetliyor aslında. Devlet veya cemaatler, yani organize yapılar, tek tek bireylerin haklarına tecavüz ettiklerinde, insan hakları ihlali meydana gelir. O yüzden de insan hakları savunuculuğu, esas olarak devlete ve ellerinde erki bulunduran cemaatlere, örgütlere karşı yapılır.

1 İrfan Aktan, "Baskın Oran'la söyleşi: 'Cehennemden Geçiyoruz'", *Express* 69 (2007).

İnsan haklarının ihtiva ettiği hususlar ise, toplumsal gelişim ve iktidar yapısının dönüşümü çerçevesinde şekillenir, büyür, genişler ve yeni tanımlar kazanır. Bu konuda birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar şeması da çizilir:

“Tarihin geriye doğru akıtılmaya çalışıldığı geçici dönemler dışında insan haklarının alanı hep genişlemiş, sivil ve siyasal haklardan oluşan Birinci Kuşak Hakları, 20. yüzyılın ortalarına doğru gelişen ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ifade eden İkinci Kuşak Hakları izlemiş, küreselleşme ve bilgi çağı ise, çevre hakkı gibi birey-devlet ilişkilerini aşan nitelikteki Üçüncü Kuşak Hakları beraberinde getirmiştir. Tüm bu süreçler, yeni hak konularının ortaya çıkması yanında mevcut hakların da yeniden tanımlandığı, yorumlandığı aşamalar olmuştur.”²

İnsan hakları dinamik bir kavramdır ve zamanla dönüşerek genişler. İnsan hakları, tüm insanlığın evrensel haklarına işaret eder. İnsan, diğer canlılardan farklı olarak, bir aradılığı sağlama mekanizmalarına başvuran ve bunu hukuki çerçeveye oturtan, bunu yaparken de tek tek bireylerin, zımnî kararlarla veya zorla da olsa rızasını alan tek varlıktır. Bu sürecin sürdürülebilirliğinin sağlanması için de çeşitli aygıtlar, yapılar, örgütlenmeler organize eder. İşte bu organizasyonlar (devletler, cemaatler veya farklı devletlerin birlikteliğiyle oluşturulan yapılar, örneğin Avrupa Birliği, dini grup ve/veya otoriteler), savunmasız bireylerin temel haklarını korumakla yükümlüken, bu hakları ihlal eden yapılardır da. İnsan hakları savunuculuğu, bu yapılara karşı yürütülür.

İnsan hakları, tüm insanların doğuştan sahip olduğu haklardır. (...) İnsan haklarının temel özelliği, kaynağını sözleşme ya da yasaya dayanmaksızın açığa vurmasıdır. İnsan hakları hayatın içinde, ihtiyaçtan, ihtiyaç sahiplerinin istemlerinden kaynağını bulur. Tarihin tüm dönemlerini kapsayacak şekilde, otorite karşısında ihtiyaç sahiplerinin taleplerini şekillendirmeleridir söz konusu olan. Kendisini ve kendi geçim araçlarını bilinçli olarak üreten ve güzellikler yaratan, bu olanağa canlı türleri içerisinde sahip olan insanın eylemidir, yaşama durumlarıdır insan haklarının kaynağı. O nedenle, insan hakları evrimcidir. Sürekli gelişir. (...) O nedenle de insan hakları listesine son nokta konulamaz. İnsanın ürettikleri ve yaratıklarıyla bir bütün oluşu, onun değerini oluşturur. İnsan onuru dediğimiz şey, ürettiği ve yarattığı ile bir bütün olan canlı türünün, tüm biçim ve çeşitleriyle ve her eylemde-işlemede, bir muamele beklentisini ortaya koyar. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin tüm insanların onurda ve haklarda eşitliğini vurgulayan 1. maddesinin insan onurunun altını çizdiğini belirtmeliyiz. Bildirinin anahtar kavramı insan onurudur. Tüm insanlar insan olma onuru bakımından eşittirler.

(İnsan Hakları Derneği eski genel başkanı Hüsnü Öndül, <http://www.ihd.org.tr>, 1998)

2 Mustafa Taşkesen, *İnsan Hakları* (Ankara: Matus Basımevi Reklam Ve Yayıncılık Tic. Ltd. Şti. 2006), 7.

İnsan hakları kavramının iktidar yapısının değişim/dönüşümünü takiben gelişmesi, genişlemesi sonucu, bu haklar bütünü ulusal ve uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmıştır. 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun ilan ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ilk anda akla gelen uluslararası beyanattır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, hukuki açıdan bağlayıcılığı ve zorunlu uygulanabilirliği olmayan bir belgedir. Bu bildiri, ahlaki bir taahhüdün veya bir tür niyet beyanının ifadesi olarak kabul edilebilir. İleriki sayfalarda Türkiye’deki insan hakları kuruluşlarının neyin mücadelesini verdiklerine bakıp bir karşılaştırma yapmak için BM Genel Kurulu’nun ilan ettiği ve Türkiye’de de 27 Mayıs 1949’da 7217 sayılı *Resmî Gazete*’de yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin bazı maddelerini hatırlamakta fayda var:

Madde 1. Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2. Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 3. Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 5. Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Madde 7. Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 9. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10. Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Madde 11.

1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.

2. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde 17.

1. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır.

2. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.

Madde 18. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır.

Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19. Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.

Madde 26.

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Madde 28. Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 30. Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

Elbette İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilanından evvel de çeşitli antlaşmalar, ilkeler benimsenmiş ve devletler bu ilkelere uymaya davet edilmiştir. Diğer yandan, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilan edildiği 1948 tarihine gelene kadar, insan hakları düşüncesinin temelini oluşturan tarihsel olayları da gözardı etmemek gerekiyor. Örneğin 1688 İngiliz Devrimi, 1776 Amerikan Devrimi, 1848 Avrupa Devrimleri, 1871 Paris Komünü, 1917 Ekim Devrimi hak talebinin sonucunda ortaya çıkan devrimlerdir ve insan hakları kavramının temelini oluşturacak olan düşüncenin filizlenmesini sağlamışlardır.³

Avrupa'yı kasıp kavuran Nazi tufanından sonra bir araya gelen ülkelerin oluşturduğu Birleşmiş Milletler'in ilan ettiği Beyanname, dönemin Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin kaynaklık ettiği iki kutuplu dünyanın ortak bir paydada buluşmasını da temsil ettiği için çok önemlidir. Her ne kadar bu uzlaşma kısa süre sonra son bulduysa da, "hak mücadelesinin tekerleği daima ileriye doğru döner".⁴

3 Bkz: Erol Anar, *İnsan Hakları Tarihi* (İstanbul: Çivi yazıları Yayınları, 1996).

4 Anar, *İnsan Hakları Tarihi*, 24.

Bildiri [İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi] incelendiğinde, 1–21. maddelerin kişisel ve siyasal hakları, 22–28. maddelerinin de ekonomik ve sosyal hakları düzenlediği görülmektedir. Bu büyük bir uzlaşmaydı. Bu uzlaşma, 1966 yılında, ikiz sözleşmeler olarak da bilinen ve Bildirinin iki ayrı hak kategorisini sözleşme formunda düzenleyen, Birleşmiş Milletler Kişisel Ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile BM Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi nedeniyle bozuldu. Amerika Birleşik Devletleri her iki sözleşmeyi de imzalamadı. Sözleşmeler, 1960’lı yıllardaki 3. Dünya ya da Bağılantısızlar Hareketinin ve sosyalist sistemin Birleşmiş Milletler’deki ağırlığı nedeniyle hazırlandı ve on yıl sonra 1976 yılında yürürlüğe girdi. Hangi haklar kişisel ve siyasal nitelikte, hangi haklar ekonomik, toplumsal ve kültürel hak niteliğindedir? İşkence yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, adil yargılanma hakkı gibi haklar kişisel ve siyasal haklar; konut, sağlık, çalışma ve sendikal haklar gibi haklar da ekonomik ve sosyal haklar olarak nitelenir. Bu iki hak grubu dışında, bir üçüncü hak grubu son yirmi-otuz yılda hızla gündeme geldi. (...) Üçüncü grup haklar, dayanışma haklarıdır. Bu haklar arasında, çevre, barış, gelişme, insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakları ve halkların hakları sayılabilir. (Hüsnü Öndül, <http://www.ihd.org.tr>, 1998)

İnsan hakları mücadelesi Batı kökenli olduğu için, insan hakları kavramı da Batı kökenlidir.⁵ Bittabi insan hakları mücadelesinin hararetli savunucuları, Doğu ve Güney ülkelerinde de ortaya çıkmışlardır. Ancak şu vurguya hassasiyetle eğilmek gerekir: İnsan hakları, “dışarı”nın dayatmalarıyla kazanılacak haklar değildir. Her ülke, her toplum ve her birey, kendi insan hakları mücadelesini vererek bu çitayı yükseltir.

İnsan hakları kavramının Batı kökenli oluşu, Türkiye’deki insan hakları mücadelesinin sürekli rüştünü ispat etmeye zorlanmasına neden oldu, oluyor. Bu da, insan hakları örgütlerinin başta Avrupa Birliği olmak üzere, çeşitli ülke veya Batılı vakıf, dernek veya devlet kuruluşundan mali destek almasına mani oluyor. Parasal destek alıp da çalışma yürüten örgütler de, her ne kadar şeffaflık konusunda olabildiğince titiz davransalar da, ulusalcı veya milliyetçi söylemin “işbirlikçilik” yaftasına maruz kalıyor. İnsan hakları ihlallerinin öznesi olan devlet ve/veya cemaatlerin ellerindeki en büyük koz da bu yafta oluyor. Çünkü “dışarıdan para alıp devlete karşı çalışan” diye yaftalanan örgütler, parasal destek almadıkları zaman da zayıf kalıyorlar. Bu ikilem, insan hak-

5 İnsan hakları kavramının Batı kökenli oluşuna vurgu yapmamızın sebebi, makalenin ilerleyen bölümünde, Mazlum-Der Van Şubesi Başkanı Abdülbasit Bildirici’nin, faaliyetlerinin zorluk nedenlerinden biri olarak bu hususa dikkat çekmesiydi. Bildirici, Türkiye’de insan hakları mücadelesinin zorluklarından biri olarak, muhafazakâr kesimin, “Batı’nın Türkiye’yi bölme çabaları” olarak algılamasını gösteriyor. Bu hiç de yabana atılır bir önyargı değil aslında. Çünkü insan hakları kuruluşlarının AB’den fon almaktan imtina etmelerinin ve dolayısıyla ciddi ekonomik sorunlar yaşamalarının da en temel nedeni bu önyargı. Ayrıntıları ileriki sayfalarda tartışmaya çalışacağız.

ları örgütlerinin ve insan hakları mücadelesinin sürekli "ölümün eşiğinde" kalmasına neden oluyor...

İnsan dünyaya geldiğinde devlet veya cemaatlere kendi iradesiyle bağlı değildir. Sosyalleşme süreci, insanı aynı zamanda iktidara, cemaatlere, kimliklere, inançlara tabi kılar. Fakat bu tabiiyet ister rızaya dayansın, ister zorla olsun, insanın insan olmaktan kaynaklı haklarının ihlalini meşrulaştıramaz. Günümüzdeki insan hakları hareketlerinin temel referansı da bu noktaya dayanır. Mazlum-Der eski genel başkanı Yılmaz Ensaroğlu'nun dediği gibi, insan haklarını, insan haysiyetiyle ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan, ekonomik, sosyal, hukuki, psikolojik, kültürel ve fiili her türlü girişim, insan hakkı ihlalidir...⁶

Aslında insan hakları ihlallerinin öznesi olan devlet veya çeşitli cemaatlerin insan hakları hareketini çeşitli ulusalcı, milliyetçi söylemlerle lokalize etme çabası, dolaylı olarak insan hakları ihlallerinin meşrulaştırılması çabasının sonucudur. Diğer yandan, kültürel farklılıkların öne çıktığı bir süreçte, ulus-devletlerin ve ulus-devletin "betonu" olan milliyetçilik söyleminin insan hakları mücadelesini baltalama çabası, insan hakları savunucularının karşılarında buldukları en temel duvar gibi görünüyor. Her ne kadar kültürel farklılık vurgusu, paradoksal olarak bazı grup, cemaat veya milletlerin kendilerini diğer grup, cemaat veya milletlerden ayırıştırmasına ve zaman zaman yüceltmesine de kapıyı aralıyor olsa da, insan hakları mücadelesinin öznelere de bu süreç içinde ortaya çıkıyor. Sonuçta milliyetçilik, günümüzde kültürel bir boyut da taşıyor ve bu kültürel boyut, insan hakları mücadelesinin yaşam bulduğu bir alan olmak durumunda da kalıyor.

Batılı/Batılı olmayan kültürler kutuplaşmasında gelişen kültürel dışlayıcılık bunun somut bir yansıması olduğu gibi, milliyetçiliğin zamanımızdaki "makro" karakterini de açığa çıkarıyor. Kültürel milliyetçi tutumların kendini keskin biçimde duyurduğu alanlardan biri ise "insan hakları". İçinde bulunduğumuz dönemde yoğunlaşarak süren insan haklarının evrenselliliği üzerine tartışmalar, Güney'in kendi kültürel farklılığına vurgusuyla birlikte gündeme geliyor. Böylelikle, Batı'nın Aydınlanma düşüncesi ile bütün dünyayı evrensel bir tasarı içine sokmaya çalışırken takındığı etnomerkezci tutumunun yargılandığı ve Aydınlanma projesinin tarihüstü akılsallığa sahip erdemlerinin eleştirildiği günümüzde, Aydınlanma'nın doğurduğu "insan hakları" kavramı ve onun "evrenselliliği" de bu sorgulamadan payını alıyor...⁷

6 Yılmaz Ensaroğlu, *Tamamlanmamış Bir Değer/İnsan Hakları* (İstanbul: Şehir Yayınları, 2001), 17.

7 Yasemin Özdek, *Uluslararası Politika Ve İnsan Hakları* (Ankara: Öteki Yayınları, 2000), 240-41.

İnsan hakları kavramı etrafında yürütülen tartışmaların özetini bile çıkarmak, bu makalenin sınırlarını zorlayacağı için konuyu burada bağlamış olalım. Ancak Batı'nın insan hakları değerlerini kendinden saymayan kimi Asyalı, Afrikalı İslamcı yönelimler, insan hakları konusunda yerel ve kültürel özdeğerlerini öne çıkararak, Batı'yla bu konuda uzlaşmazlıklarını meşrulaştırıyorlar. Nitekim BM'nin İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne yanıt olarak bu eğilimler de İslami İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni ilan etmişlerdir.⁸

2. Devlet Ve İnsan Hakları

İnsan hakları ihlallerinin öznelerinin başında devlet aygıtı geldiği için, insan haklarıyla ilgili değerlendirmelerde devlet kavramının ele alınmaması, önemli bir kusur olur. İnsan hakları, esas olarak yurttaşların devletten talep ettiği ve hak türlerinden biri olduğuna göre, devlet kavramının tanımını da hatırlamakta fayda var. Yine Prof. Dr. Baskın Oran'ın izahatına bakalım: "Maddi ve manevi olarak bireyi koruyan kuruma devlet denir."⁹ O halde devlet, bireyin can ve mal varlığını korumakla yükümlü yapıdır. Devletin insan haklarıyla ilgili dört ödevi vardır: Tanıma, dokunmama, koruma ve temin/tedarik.¹⁰

Devlet, insan değerini ve bu değerlerden kaynaklanan hakları tanımak zorundadır. Yani devlet, her koşulda, insan haklarını tanımak durumundadır. Aksi halde o devletin meşruiyeti kuşku uyandırır ve zaten insan haklarını tanımayan devlet, demokratik olduğu iddiasını taşıyamaz. Devletin, insan haklarını koruyup kollayacağına dair yurttaşlara güvence vermesi ve buna hukuki dayanak sağlaması gerekir.

Devletin bir diğer ödevi de insan haklarının kullanımına karışmamaktır. Şiddet ve müdahale tekeli elinde bulunduran devletin, bu tekelin sağlayıcısı olan yurttaşların yaşamlarını kendi istekleri ve elbette temel hak ve hürriyetleri çerçevesinde kullanabilmelerine mani olmama ödevi vardır. Devlet, ancak ve ancak sivil barışın sağlanması amacıyla, istisnai durumlarda bu alana müdahil olabilir. Elbette bu müdahalenin herhangi bir muğlak gerekçeyle dayanması kabul edilemez.¹¹ Aksi takdirde devlet, çoğun-

8 Özdek, *Uluslararası Politika Ve İnsan Hakları*, 241. İnsan hakları kavramıyla ilgili tartışmalara ve temel eleştirilere vakıf olmak için Yasemin Özdek'in *Uluslararası Politika Ve İnsan Hakları* kitabı önemli bir başvuru kaynağıdır. Ayrıca Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'nin *İnsan Hakları Öğretisi'ne* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1988) bakmakta fayda var.

9 Aktan, "Baskın Oran'la söyleşi: 'Cehennemden Geçiyoruz'".

10 Taşkesen, *İnsan Hakları*, 23.

11 Taşkesen, *İnsan Hakları*.

lukla kendi etkinlik ve hüküm alanını genişletme gayesiyle insan haklarından feragat etme eğilimindedir. Şiddet ve hükmetme tekelini elinde bulunduran devlet, kişileri ve insan haklarını korumakla yükümlüdür. İnsan hakları, doğal haklardır ve bu haklara doğuştan sahip olunur. O bakımdan da insan hakları dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır.

İnsan hakkı iddiası, siyasi bir iddia olarak ortaya çıkmakla beraber, içeriği ahlâkidir. Şüphesiz, anayasal veya uluslararası hukuk belgeleri tarafından tanınmaları, insan haklarına hukuken uygulanabilme olanağı sağlamak bakımından vazgeçilmez önemdedir. Ama bu, gerçekten bu nitelikte olmak kaydıyla, bir insan hakkının varlığının onun hukuken tanınmış olmasına bağlı olduğu anlamına gelmez. İnsan hakları sözleşmeleri ve anayasalar, bu anlamdaki hakları insanlara vermez veya onları bu belgeler yaratmazlar; onların yaptığı, insanların zaten sahip oldukları “insan haklarını” tanımak ve dile getirmektir. Bundan dolayı, hukuk metinleri insan haklarına uygunluk veya aykırılıklarıyla değerlendirilir ve insan hakları kavramı hukukun değişiminde yol gösterici rol oynar. Hukuki haklar arasında kendilerine yer verilmemiş olsa bile, insan hakları siyasal iktidara karşı her zaman ileri sürülebilir. Esasen insan haklarının işlevi de, aykırı yasal düzenlemelere rağmen ileri sürülebilmeleri ve yasaların o yönde değiştirilmesini devletten isteyebilmenin gereği olmalarıdır.¹²

Dolayısıyla, her ne kadar insan hakları, insanların devletten kendilerine karşılıksız olanaklar sağlamasını talep etmeleri hakkını vermese de, devlet aygıtının kişilere bazı temin/tedarik yükümlülükleri vardır. Örneğin sakatlar, yaşlılar, sokak çocukları için devlet, toplumun bir kurumu sıfatıyla gerekli önlemleri almakla mükelleftir. Bu yükümlülükleri yerine getirmekten geri duran devletlerin demokratiklik iddiası ve son kertede meşruiyeti geçerliliğini yitirir. Diğer yandan, “hak” teriminin anlamını açıklığa kavuşturmakta fayda var. Çünkü insan hakları, genel olarak hakların özel bir türüdür ve hem hukuki hem de ahlaki bir kavramdır. Her iki alanda da hak, bir kişi, bir kurum veya bir şey üzerindeki gerçekleştirilmiş bir iddia veya talebi ifade eder. Hak sahibi, başka insanlar veya sosyal kurumlar tarafından kendisine belli bir şekilde davranılmaya hakkı olduğunu ileri sürer.

---

12 Taşkesen, *İnsan Hakları*.

Diğer yandan, mutlak monarşilerin burjuva demokratik devrimleriyle ortadan kalkmasıyla, özgürlükler “yasal güvence”ye alınmıştır. Ne var ki, yasaların özgürlükçülüğü sorunu her zaman tartışmalı olmuştur. Bülent Tanör bu konuda şu tespitte bulunur:

“Çoğulcu-özgürlükçü demokrasilerde hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi işi, öteden beri yasalara ve yasama organlarına emanet edilmiştir. Ancak yine tarihsel olgular bunun yeterince güvence sağlamadığını ortaya koymuştur. Bu durum özellikle Türkiye’de daha da belirgin olarak yaşanmış ve yaşanmaktadır.”¹³

3. Askeri Darbelerin Gölgesinde İnsan Hakları

1998’de Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. yıl kutlamaları sırasında, cumhuriyetin özgürlükçü, çağdaş, insan haklarına saygılı bir rejim olduğu vurgusu yapılırken, Türkiye Cumhuriyeti’nin kısa tarihinde, devlet ve esas olarak devletin “güvenlik aygıtı” ordu tarafından gerçekleştirilen anti-demokratik uygulamalar ve insan hakları ihlallerine dair hatırlatmalarda bulunulmamıştı. Oysa Türkiye toplumu 1998’e gelene kadar sonuncusu 28 Şubat 1997’de olmak üzere dört askeri darbeye tanık olmuş ve başarısız iki askeri darbe atlatmıştı. 75 yıllık Cumhuriyet tarihindeki sıkıyönetim uygulamalarının toplamı 25 yıl 9 ay 18 gündü. Bu da 75 yıllık cumhuriyetin yaklaşık yüzde otuzunun sıkıyönetim ve dolayısıyla insan haklarının askıya alındığı dönemlerle geçtiğini gösteriyor.¹⁴ 12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen askeri darbeyle birlikte ilan edilen son sıkıyönetim uygulaması ise tam yedi yıl sürdü ve 19 Temmuz 1987’de kaldırıldı. Aynı tarihte Güneydoğu’da uygulamaya sokulan Olağanüstü Hal ise 2003’te tamamen kaldırıldı. Bu tarihler, aynı zamanda insan haklarının askıya alındığı sürece de işaret ediyor.

Darbe girişimleri ve basın özgürlüğü

Haftalık *Nokta* dergisinin 4 Nisan 2007 tarihli nüshasında yayımlanan ve Emekli Oranmiral Özden Örnek’e ait olduğu belirtilen günlük notlarına bakılacak olursa, 2004’te de iki askeri darbe tasarısı yapılmış, ancak bu tasarılar hayata geçirilememişti. *Nokta*’nın bu haberinden bir yıl sonra, İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi’nin başlattığı Ergenekon soruşturmasıyla beraber aralarında emekli ve muvazzaf subayların da bulunduğu 50’yi aşkın kişi tutuklandı. Sanıkların yargılamasına 20 Ekim 2008’de Silivri Cezaevi’nde başlandı. Aynı süreçte “Ergenekon” adı altında çeşitli operasyonlar yürütüldü. Hükümet, bu

13 Bülent Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu* (İstanbul: BTS Yay. 1991), 230.

14 Zafer Üskül, *Siyaset Ve Asker* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997), 71.

operasyonların, insan hakları ihlallerinin, faili meçhul cinayetlerin aktörlerine karşı yapıldığını ileri sürdü. Ne var ki operasyonlar ve soruşturmalar, özellikle 1990'larda Doğu ve Güneydoğu'da yürütülen gayri hukuki faaliyetler üzerindeki sır perdesini aralamaktan uzak kaldı. Üstüne üstlük, Ergenekon davasının, doğrudan insan hakları ihlalcilerini, faili meçhul cinayetlerin aktörlerini kapsamadığını söyleyerek hükümeti ve Fethullah Gülen cemaatini eleştiren gazeteciler Nedim Şener ve Ahmet Şık, "Ergenekon üyesi" oldukları iddiasıyla gözaltına alınıp tutuklanınca, toplumda bu operasyona yönelik kuşkular artmaya başladı. Gazeteci Ahmet Şık'ın, Gülen cemaati mensuplarının polis teşkilatı içindeki örgütlenmesini de anlattığı kitabı taslak halindeyken yasaklandı ve kopyaları Ergenekon savcısının talimatıyla silindi. Kitap taslağının kopyasını edinenlerin de Şık'la aynı suçu işleyecekleri ima edildi. Buna karşın internet üzerinden örgütlenen bazı insan hakları savunucuları, Şık'ın kitap taslağını elektronik ortamda dağıtmaya başladı. Velhasıl, askeri darbe teşebbüsüne karşı gerçekleştirilen Ergenekon operasyonu giderek hükümet ve cemaatlere muhalif olan çevrelere yönelen ucu-bucağı belirsiz bir davaya dönüştü. Bununla beraber yasadışı telefon dinlemeler, yayınlanmamış kitapları yasaklamalar neredeyse olağan uygulama olarak gösterilmeye çalışıldı, çalışılıyor. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin 2011 verilerine göre 60'a yakın gazeteci, Ergenekon, KCK veya yasadışı örgüt propagandası yaptıkları iddiasıyla hapse atıldı. Ergenekon soruşturmasıyla ilgili belgeleri yayımladıkları için hükümete yakın veya uzak pek çok gazeteci yüzyılları bulan hapis cezalarıyla yargılanıyor. Sınır Tanımayan Gazeteciler örgütü (RSF), Türkiye'nin basın özgürlüğü konusunda giderek gerilediğini açıklarken, Freedom House'un 2011 raporuna göre Türkiye basın özgürlüğü sıralamasında 112. sırada. 196 ülke arasında 112. sırada kendine yer bulan Türkiye, rapora göre "yarı özgür" ülke sıfatı taşıyor. 3 Mayıs Basın Özgürlüğü Günü dolayısıyla 6 Mayıs 2011'de Brüksel'de "Speak Up!" başlıklı bir konferans düzenleyen Avrupa Komisyonu ise Türkiye ve Balkan ülkelerinden 400 gazeteci ve insan hakları savunucusunu bir araya getirdi. Konferansta Türkiye'nin basın özgürlüğü konusunda AB kriterlerini yerine getirmediğini hem komisyon mensupları hem de katılımcı gazeteciler ifade etti. Terörle Mücadele Kanunu'nun bazı maddelerinin (6-7. maddeler) Kürt sorunu konusunda gazetecilik yapmayı neredeyse imkânsız hale getirdiğinin vurgulandığı konferansta Türkiye hükümetinden gerekli reformları yapması istendi.

Türkiye, 27 Mayıs 1960'ta ilk askeri darbeye tanık oldu. Darbe sonrasında Başbakan Adnan Menderes'le birlikte Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu da idam edildi. 1960 darbesi sürecinde, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te dönemin Harp Okulu komutanı Talât Aydemir iki başarısız darbe girişiminde bulundu ve idam edildi. Darbe sürecinde siyasi partiler kapatıldı, pek çok muhalif hapse atıldı.

12 Mart 1971'de Türkiye ikinci bir askeri darbeye tanık oldu. Bu darbenin gerekçesi "anarşi"ydi ve darbe sonrasında yine demokrasi ve özgürlükler askıya alındı. Bu süreçte 1961 anayasasının tanıdığı özgürlüklere son verildi; öğrenci hareketine yönelik baskılar had safhaya ulaştı ve bu süreçte aralarında Deniz Gezmiş'in de bulunduğu

öğrenci liderleri idam edildi. İçlerinde Türkiye İşçi Partisi (TİP) üyelerinin de bulunduğu beş bin civarında kişi tutuklandı. Hapishane ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın "laboratuvar" denilen işkence odalarında, rejim muhaliflerine işkence uygulandı.¹⁵ Anayasanın özgürlüklere imkân tanıyan unsurları toplam 44 maddede yapılan değişikliklerle kaldırıldı. Üniversite ve radyo-televizyonun özerkliğine son verildi. Ayrıca özel "Devlet Güvenlik Mahkemeleri" kuruldu. 1976'da kaldırılana kadar DGM'lerde üç binden fazla kişi yargılandı.¹⁶

1960, siyasette "liberal" anlayışın başlama tarihi olmasına karşın, bu süreçte ordunun siyaset üzerindeki tehdidi kendini hep hissettirdi. Zaten 1961 Anayasası, özgürlüklerin önünü açan anayasa olmakla birlikte, ordunun siyasal ve toplumsal yaşama müdahalesi neticesinde belirlendi. Türkiye'de anayasadaki temel değişiklikler, takriben on yılda bir yapılan askeri müdahaleler sürecinde yapıldı.

Türkiye'de siyasal ve toplumsal yaşamı, ülkenin iç ve dış politikasını radikal bir biçimde değiştiren ve insan haklarını tamamen rafa kaldıran askeri müdahale ise 12 Eylül 1980'de gerçekleştirildi. İnsan haklarıyla ilgili temel bir sorun, bu hakların sınıfsal katmanlar düzeyinde kullanılabilirliği meselesidir. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasal ve toplumsal yapıya müdahalesi, sınıfsal dengelerin de burjuvazi lehine düzenlenmesi gayesiyle yapıldı. Yine bir askeri müdahale sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası'nın işçi sınıfına sunduğu görece olanaklar, örneğin grev hakkı, 1982 Anayasası'yla geri alındı ve işçi sınıfının hareket alanı tamamen daraltıldı. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliği ise, insan haklarından yararlanma konusunda korkunç eşitsizlikler yarattı, yaratıyor.

1982 Anayasası, askeri bürokrasi tarafından oluşturulup şekillendirildi. Aynı yapı, 1980 tarihli 24 Ocak Kararları'yla, ekonomide neo-liberal politikayı temel alarak, toplumdaki sınıfsal yapının geleceğine dair de onulmaz bir yara açtı.¹⁷ Neo-liberal politikanın benimsenmesi ise insan hakları mücadelesinin siyasi iktidarın yanı sıra ekonomideki iktidar yapısıyla da mücadelesini zorunlu kıldı. Bülent Tanör'ün tespit ettiği gibi, klasik Batı demokrasilerindeki durumdan farklı olarak Türkiye'de "özgürlük asıl,

---

15 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 377.

16 Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 378.

17 24 Ocak Kararlarının ana hatları şu şekildedir: Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünlerini destekleme alımları sınırlandırılmış ve sübvansiyonlar kaldırılmış, dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kâr transferlerine kolaylık sağlanmıştır...

sınırlama istisnadır" kuralı, özellikle 1980'den bu yana fiilen geçerli olmaktan çıktı.¹⁸

12 Eylül askeri darbesinden sonra, 1976'da kapatılan DGM'ler tekrar kuruldu. Olağanüstü Hal Yasası çıktı. Gözaltında tutma süresi 90 güne çıkarıldı ve tüm cezalar artırıldı. Darbeden sonraki ilk bir yıl içinde 43 bin 140 kişi tutuklandı ya da gözaltına alındı. İki yıl içinde mahkemeler 15 bin kişiyi siyasal nedenlerle mahkûm etti. İlk üç yıl içinde elli beş kişi işkenceden öldü, yüzlerce insan bu yüzden sakat kaldı. "Kaçarken vurulan" 16, "çatışmada ölen" 74, "doğal ölüm raporu" verilen 73, "intihar ettiği" bildirilen 43 ve "nedeni belirsiz" iki ölüm vakası vardı.

1980 ile 30 Ağustos 1981 arasında açılan davalarda savcılar 1.441 kişi için idam cezası istedi. Bu süreçte 49 kişi idam edildi. Darbenin ilk beş yılında, hapishanedeki koşulları protesto etmek için açlık grevine giren 12 kişi yaşamını yitirdi.

12 Eylül darbesinin yarattığı bu ağır tahribat ve insan hakları ihlalleri, elbette kamuoyunda belli bir tepki yarattı. Bu tepkinin organize olduğu ilk yapı da İnsan Hakları Derneği oldu. 98 insan hakları savunucusu tarafından 17 Temmuz 1986'da kurulan İHD, darbe sonrasında, gerek cezaevleri, gerekse dışarıdaki insan hakları ihlallerinin takipçisi oldu, Kürt sorunundan kaynaklı insan hakları ihlallerini kamuoyuna duyurmak ve önlemek için sınırsız çalışma yaptı. Aynı zamanda aşağıda ele alacağımız insan hakları kuruluşlarının (makale boyunca "insan hakları kuruluşları" İHK olarak geçecek) ilki ve öncüsü oldu.¹⁹

4. Günümüz Türkiye'sinde İnsan Hakları Ve Örgütleri

Türkiye'de insan hakları ihlalleri gündemden hiçbir zaman düşmedi. Ancak son yıllarda, özellikle 2002-2011 tarihleri arasında iktidarda olan AKP hükümeti döneminde ihlallerle ilgili gündem, önceki dönemlere göre biraz farklılık gösteriyor. İktidara geldikten kısa süre sonra Güneydoğu'da OHAL uygulamasına son veren AKP, ilk yıllarda Avrupa Birliği'ne üyelik için gerekli olan mevzuat değişiklikleri ve uygulamalarda bir hayli yol aldı.

Türkiye 1959 yılında Avrupa Topluluğu'na katılmak için başvurmuştu 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ara-

¹⁸ Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 199.

¹⁹ İnsan Hakları Derneği'nin tarihçesiyle ilgili ayrıntılara derneğin web sitesi <http://www.ihd.org.tr> adresinden ulaşılabilir.

sında bir ortaklık çatısı oluşturdu. Bu antlaşma 12 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girdi. 12 Eylül 1980 darbesi AET ile Türkiye arasındaki ilişkilerin dondurulmasına yol açtı. 1983 yılında çok partili seçimlerin yapılması üzerine Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler yeniden canlandı. 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye resmen tam üyelik başvurusunda bulundu. Avrupa Birliği'yle bütünleşmenin ilk aşaması olarak Türkiye 1 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Birliği'yle Gümrük Birliği'ne girdi.²⁰

2000'li yıllarda Türkiye'nin AB'ye katılma sürecinde bir hızlanma gözlemlendi. 17 Aralık 2004 tarihinde AB ülkeleri Türkiye'nin katılma müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlamasına karar verdiler. Başlayacak müzakerelerin ne kadar sürede tamamlanacağı konusunda kesin bir karar verilmedi. Türkiye'nin AB'ye katılabileceği en makul tarihin 2020 olduğu yönünde değerlendirmeler yapılıyor. Oysa Aralık 2004'te bu tarih 2013 olarak gösteriliyordu. Ne var ki Türkiye'nin gerek ekonomik, kültürel ve komşu ülkelerle yaşadığı sorunlar, gerekse insan hakları alanında yaşadığı gerileme, 2013'ü ihtimal dışı kılıyor.

İHD ve TİHV verilerine göre 2003'ten 2010 yılının ilk altı ayının sonuna kadar geçen sürede 101 kişi faili meçhul cinayete kurban gitti. Bu dönemde kolluk kuvvetlerinin "dur ihtarına uymayan" veya rasgele ateş açma gibi gerekçelerle 315 kişiyi öldürdüğünü hatırlamak gerekiyor. Aynı dönemde 212 kişi de gözaltındayken, cezaevinde tedavilerinin aksatılmasından veya şüpheli şekilde hayatlarını kaybetti.

2007 yılında, Polis Vazife Salahiyetleri Kanunu'nda (PVSK) yapılan bir değişiklikle kolluk kuvvetlerinin silah kullanması kolaylaştırıldı. Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) bu yasal değişiklikten iki yıl sonra PVSK'ya atıf yaparak şu açıklamayı yaptı: "Bu yetkiler kolluk kuvvetlerini adeta pervasızlaştırmış ve yasa değişikliğinin olası sonuçlarına yönelik dile getirilen kaygılar hızla gerçeklik halini alarak başta yaşam hakkı ihlalleri olmak üzere çok ağır hak ihlalleri yaşanmaya başlanmıştır."

Türkiye'de faili belli cinayetlerde de devlet, yaşama hakkına son verenleri yargılamaktan imtina ediyor. 31 Mayıs 2011'de Başbakan Erdoğan'ın Artvin-Hopa'da gerçekleştirdiği mitingden sonra yaşanan çatışmalarda Metin Lokumcu isimli bir öğretmen, polisin attığı gaz bombalarından etkilenerek hayatını kaybetti. Bu cinayetin sorumluları hakkında herhangi bir kovuşturma yapılmadı. Aksine, hükümet yanlısı gazeteler, Lokumcu'nun gösteriye katılmasını ölümünün haklı nedeni olarak lanse etmeye çabaladı. 2007'de öldürülen gazeteci Hrant Dink'in katillerinin yargılanması ise sürüyor.

---

20 <http://www.wikipedia.org>

Ancak cinayete adı karışan çeşitli devlet görevlileri hâlâ yargılanmış değil.

Türkiye'nin insan hakları karnesindeki notların küçük birkaç örneği bunlar. Bir de rakamlar var tabii. İHD'nin Haziran 2011'de açıkladığı 2010 İnsan Hakları Raporu'na göre halen 122'si ağır olmak üzere 263 hasta mahpus tedavi olmayı ve salıverilmeyi bekliyor. Cezaevlerindeki mahpus sayısındaki artışın, toplum üzerinde uygulanan baskı politikalarının somut bir sonucu olduğu vurgulanan raporda Türkiye'nin polis devleti haline gelmeye başladığı ifade ediliyor. Rapora göre 2009 yılı sonu itibari ile 116.340 olan mahpus sayısı bir yıl sonra Ocak 2011 itibari ile 122.404'e çıktı. Nisan 2011 sonu itibari ile bu rakam 124.074'ü buldu. 2010 yılında gözaltı merkezlerinde altı kişi öldürüldü. Aynı yıl mayın ve sahipsiz bomba patlaması sonucu sivillerin ölümü ve yaralanması devam etti. 2009'da sadece Suriye sınırındaki mayınların temizlenmesi ile ilgili yasal düzenleme yapıldı ama asıl sorun yaratan ülke içindeki mayınlı sahaların temizlenmesi ile ilgili hiçbir tedbir alınmadı. Türkiye içerisinde dokuz ilde sivil yerleşim bölgelerine yakın çok sayıda mayınlı arazi bulunuyor. Ottawa Sözleşmesi uyarınca 2014'e kadar temizlenmesi gereken mayınlı araziler ile ilgili hiçbir somut adım atılmadı. Güneydoğu'daki çatışmalar da devam ederken 2009'daki çatışmalarda toplam 141 kişi ölüirken 2010'da bu sayı 244'e çıktı.

Adalet Bakanlığı verilerine göre 2008 yılında işkence ve eziyet suçlarında 438 kişi sanık olarak yargılanırken, bu rakam 2009 yılında 707 sanığa çıktı. İşkence ve kötü muamelede bulunanların sayısındaki bu artış İHD'nin raporunda özellikle altı çizilen hususlardan biri. Başka bir rapora göre 2003-2008 yılları arasında İstanbul polisi hakkında işkence iddiasıyla ilgili adli işlem başlatılan 431 personel hakkında 35 dava açıldı. Bu davalardan 14'ü halen devam ederken 64 kişi hakkında beraat, 290 kişi hakkında takipsizlik kararı verilmiş. Ceza alan polis sayısı ise sıfırdır. Dolayısıyla işkence ve kötü muameleden yargılananların cezalandırılması istisna olarak görünüyor. Buna karşın güvenlik kuvvetlerine mukavemet (karşı koyma) olarak adlandırılan TCK 265. maddeden 2008 yılında 18.859 vatandaşa dava açılırken, bu rakam 2009 yılında 22.195'e çıktı.

Türk Ceza Yasası'nın 134, 214, 215, 216, 217, 218, 220/6,7 ve 8, 222, 277, 285, 288, 300, 301, 305, 314/3, 318 ve 341. maddelerinde; Terörle Mücadele Kanunu, Kabahatler Kanunu, 2911 Sayılı Kanun, Siyasi Partiler Kanunu, Sendikalar Kanunu, Dernekler Kanunu ve Atatürk'ü Koruma Kanunu'nda bu hak alanını sınırlayan çok önemli düzenlemeler bulunuyor. 2010 yılında bu düzenlemelerle ilgili hükümet tarafından hiçbir değişiklik yapılmadı.

Basın özgürlüğü önündeki engeller de artarak sürüyor. Gazeteciler Ahmet Şık ve Nedim Şener, 2010 yılında yayımlanmamış bir kitaptan dolayı tutuklanarak cezaevine kondu. Öte yandan Adalet Bakanlığı resmi istatistiklerine göre, özel hayatın gizliliğini ihlalden (TCK Madde 134) 2008 yılında 340 kişi hakkında dava açılırken, 2009 yılında bu sayı 791'e çıktı. Soruşturmanın gizliliğini ihlalden (TCK Madde 285) 2008 yılında 235 kişiye dava açılırken, bu rakam 2009 yılında 2.455'e çıkmıştır. Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs-ten (TCK Madde 288) 2008 yılında 61 kişi hakkında dava açılırken, bu sayı 2009 yılında 492'e çıktı. TCK 301. maddeden de 2009 yılında 248 kişi hakkında dava açıldı. Gazeteci-lerin görevleri nedeniyle karşılaştıkları soruşturmalar binlerle ifade ediliyor.

2010 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi başta olmak üzere kitlesel 278 toplantı ve gösteriye müdahale edildi. Toplantı ve gösteri yapma hakkı ile ilgili ihlallerin giderek kötüleştiğini Adalet Bakanlığı resmi verileri de teyit ediyor. Bakanlık verilerine göre 2007 yılında 3.294, 2008 yılında 3.778 ve 2009 yılında 8.251 kişiye 2911 Sayılı Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'na muhalefet etmekten dolayı dava açıldı.

2010 yılında cezaevlerinde 1.857 çocuk tutuklu, 211 çocuk hükümlü tutuldu. Her ne kadar 2010 yılında Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişiklikle çocukların özel yetkili ağır ceza mahkemelerinde yargılanmasının önüne geçildiyse de çocukların suçlandığı suç tipleri değiştirilmediği için çocuklar Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri'nde aynı suçlamalarla karşılaşıyor ve yargılanıyor. 2006 ve 2007 yıllarında toplam 1.572 çocuk hakkında terör ve terörle ilgili ceza hükümleri uyarınca dava açıldı. Bu çocukların yaklaşık 500 tanesi tutuklu yargılandı. 2009 yılı içinde, toplantı ve gösterilere katıldıkları için TMK kapsamında yargılanan 177 çocuk 772 yıl hapse mahkûm edildi.

Bir geçiş ülkesi olan Türkiye'de sığınmacılar da ciddi sorunlarla karşılaşıyor. İHD ve- rilerine göre sığınmacılardan alınan yüksek ikamet harcı uygulaması devam ederken, 2010'da 19.553 göçmen ve sığınmacı gözaltına alındı.

12 Eylül Anayasası'nda değişim

12 Eylül askeri rejimi tarafından hazırlanan anayasa, AKP hükümeti döneminde, Avrupa Birliği'ne uyum süreci dolayısıyla çeşitli değişiklikler geçirdi. 12 Eylül 2010 yılında ise anayasanın önemli ölçüde değiştirilmesini sağlamak üzere referanduma gidildi. 26 madde-lik bir değişikliği içeren paket, TBMM tarafından kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından referanduma sunuldu. 12 Eylül 2010'daki referandum sonucunda % 57.88 evet ve % 42.12 hayır oyu çıktı. Değişiklik paketi 1982 Anayasası'ndan farklı olarak şu değişikliklerini öngörüyordu: Anayasa Mahkemesi'nde yedek üyelik sistemi kal-

dırıldı. Mahkeme, "11 asıl 4 yedek" üye yerine "17 asıl" üyeden oluşmasının önu açıldı. Mevcut yedek üyeler asıl üye sıfatı kazandı. Üyelerin görev süresi 12 yıl olarak belirlendi. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı verildi. Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılmasının önu açıldı. Hâkimler Ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun üye sayısı "7 asıl 5 yedek" üyeden "22 asıl 12 yedek" üyeye çıkarıldı. HSYK'nin ve Yüksek Askeri Şûra'nın meslekten ihraç kararlarına da yargı denetimi getirildi. Askerlerin ağır cezalı suçlarda sivil mahkemelerde yargılanmalarının önu açıldı. Savaş hali dışında siviller askeri mahkemede yargılanamayacak. 12 Eylül darbesinin sorumlularının yargılanmasının önu açıldı. (Bununla bağlantılı olarak 6 Haziran 2011'de darbeci Kenan Evren, Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından evinde ifade verdi. Evren, pişman olmadığını söyledi.) Partisinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasına eylem ve söylemleriyle neden olan milletvekillerinin milletvekilliği düşmeyecek. Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gazilere pozitif ayrımcılık öngöröldü. Kişilerin yurtdışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağılı olarak sınırlanabilecek. 12 Eylül 2010'da referanduma sunulan ve genel olarak yukarıdaki değışiklikleri mümkün kılan pakete pek çok eleştiri getirildi. Hükümete yakın çevreler bile bu değışikliklerin Türkiye'deki temel meseleleri, örneğın insan hakları ihlallerini, Kürt sorununu, ezilenlerin mağduriyetini gidermeyeceğini vurguladı. Hükümete yakın çevreler bu çekincelere rağmen "yetmez ama evet" diyerek referandumu destekledi. Kürt hareketi ise referandumu boykot ederek kapsamlı bir anayasa değışikliğı olmadan sandıklara gitmeyeceğini açıkladı. CHP ve MHP ise değışiklik paketiyle AKP iktidarının yargı erkini ele geçirmeye çalışıldığını ifade ederek tabanlarını referandumda "hayır" oyu kullanmaya çağırdı.

12 Eylül darbesinin yarattığı tahribat sürerken, Türkiye'deki insan hakları savunucuları da tüm engellemelere, sorunlara ve çatışmalara karşı faaliyetlerini yürütmeye devam ediyorlar. Bu bölümde, Türkiye'de halen insan hakları temelli mücadele yürüten kuruluş ve/veya oluşumların son yıllardaki (özellikle 2000 ve sonrası) insan hakları ihlalleriyle ilgili değıerlendirmeleri, devletin bu konudaki tutumunu aktarmakla birlikte, esas olarak İHK'lerin problemleri, üyelik, mali, sosyal ve siyasal sorunları, aynı alanda çalışma yürüten kuruluşların birbirleriyle ilişkileri üzerinde duracağız.²¹

21 Makalenin bu bölümünün temelini oluşturan görüş ve bilgilerini paylaşmaları için röportaj yapılan isimler şöyle: Helsinki Yurttaşlar Derneğı Başkanı Murat Belge, İnsan Hakları Derneğı Genel Başkan Yardımcısı Reyhan Yalçındağ, İHD İstanbul Şube'den Şaban Dayanan, İHD Van Şube Başkanı Cüneyt Canış, Mazlum-Der Genel Başkanı Ayhan Bilgen, Mazlum-Der Diyarbakır Şube Başkanı Nesip Yıldırım, Mazlum-Der Van Şube Başkanı Abdölbasit Bildirici, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Başkanı Levent Korkut, Af Örgütü Van Mülteci Ofisi'nden Volkan Görendağ, İnsan Hakları Gündemi Derneğı Başkanı Orhan Kemal Cengiz, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) Genel Sekreteri Metin Bakkalcı, TİHV İzmir Temsilcilik Sekreteri ve feshedilen İzmir Savaş Karşıtları Derneğı kurucularından Coşkun Üsterci, İnsan Hakları Ortak Platformu Genel Koordinatörü Feray Salman ve Düşünce Suçuna Karşı Girişim Sözcüsü Şanar Yurdatanan. Bu isimlerin unvanları 2007 tarihine aittir. Sonraki tarihlerde farklı kurum veya kuruluşlarda çalışmalarını sürdüren yukarıdaki isimlerin görüşlerini

Murat Belge, insan hakları mücadelesinin köklü olduğunu ifade ederken, bu konuda sürekli ilerleme sağlandığı fikrine pek katılmıyor:

Türkiye’de insan ister istemez karamsar oluyor. Daha dün Hrant Dink öldürüldü.²² Hrant cinayetinden bir gün önce bile atmosfer bu kadar karamsar değildi. Ama böyle bir ortamda iyimser bir insan tipi olarak yaşamak zor. İnsanın çok kanını kurutan bir şey, durmadan aynı sorunları konuşuyor olmak. Belki her zaman karamsar olmamak gerekiyor ama, bütün bu olayların insana verdiği duygu, bu. Ben bazen daha kötü de olabileceğini düşünüyorum. İlla değişim var deyince hep iyiye giden bir şey olmuyor. Bugün ırkdaşlar mırkdaşlar diye birbirleriyle yazışan adamlar var Türkiye’de. Bu yeni bir fenomen. Bu kadar korkunç bir şey de yaşanmamıştı mesela bu ülkenin tarihinde. Şimdi ise var ve bu bile insanı karamsarlığa itmeye yetiyor.

İnsan Hakları Ortak Platformu Genel Koordinatörü Feray Salman ise, insan hakları alanındaki mücadelenin ortak bir dille yürütülemeyişinden yakınıyor. Salman’a göre İHK’lerin da temel sorunlarından biri bu:

Bu anlayış olmadığı için, Türkiye’de insan hakları hareketi güçlü ve etkili olamıyor. Örneğin düşünce özgürlüğü kampanyası yapılıyor. Başka yerde de aynı kampanya, başka bir kuruluş tarafından başlatılıyor. Fakat insanlar bu kampanyaya destek vermiyor. 301. maddenin kaldırılması için kampanya yapıldı. Fakat bunun için örgütler yan yana gelip çoğalamadılar. Burada önyargılar var. Kimileri açısından Mazlum-Der’in, kimileri açısından İHD’nin önyargıları vardı. Bütün örgütler, bu problemleri ortadan kaldırma sürecini yaşamak zorunda. İHD sadece Kürt sorunuyla ilgili problemlere odaklı olmadığını, Türkiye’deki başka insan hakları ihlallerine de ilgili olduğunu ortaya çıkarmalı. Bu kurumlardaki sorun, belli alanlara sıkıştırılmaya ilgili. Tüm dünyada insan hakları örgütlerinin yaftalanmaya karşı mücadelesi, baş etmek zorunda kaldıkları sorunların en başında geliyor. Bu yaftalanma bütünüyle ortadan kaldırılamayabilir. Çünkü bunu besleyen önemli bir süreç vardır. İHD geçmişte, hiçbir gerekçe yokken sürekli basıldı. Bütün bunlar, kurumun üzerine yapıştirılan etiketi, yaftayı güçlendirmeye yönelikti. Türkiye’de demokrasiye inanan, insan hakları meselesine inanan bir rejim var. Kamu otoritesi orada doğru şekillenmiş değil. Karşısında kendisini eleştiren kurumlar olduğu zaman da, devlet de bu kurumları yaftalıyor. Bu, Türkiye’deki güvenlik politikalarıyla çok ilgili. Kanaat önderlerine baktığınızda, tümünün, hak ihlali konusuna Milli Güvenlik Siyaset Belgesi çerçevesinden baktığını görürsünüz. Türkiye’de özgür düşünce alanı var mı, var. Ama etkili mi, değil.

---

makalemizin 2011 tarihli 2. baskı için tekrar revize etme gereği duymadık. Zira yapılan görüşmelerin içeriği genel hatlarıyla Türkiye’deki insan haklarına ve örgütlerin genel yapısına ilişkindir. Aktarılan bilgiler de şahsi görüşlerden ziyade örgütlerin yapısına dair somut verilerden ve değerlendirmelerden oluşuyor. Öte yandan makalede özellikle dipnotlarda 2007-2011 tarihleri arasındaki insan hakları durumuna ilişkin yapılan aktarımlar ve aktarılan rakamlar, Türkiye’de insan hakları alanındaki sorunların sürdüğünü, buna karşın mücadelenin zaruretinin de devam ettiğini ortaya koyuyor.

22 Murat Belge’yle, *Agos* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink’in öldürüldüğü 19 Ocak 2007 tarihinden bir ay sonra görüşmüştük.

İnsan Hakları Derneği'nin fikir babalarından, Helsinki Yurttaşlar Derneği Başkanı Prof. Murat Belge'ye göre 12 Eylül'den sonra Türkiye'de insan hakları mücadelesinin tüm zorluklara karşın filizlenmiş olmasının esas nedeni, köklü bir muhalefetin olmasıydı. 12 Eylül darbesinin temel hedeflerinden biri olan sol muhalefet, ağır işkencelere karşın, insan hakları mücadelesi etrafında tekrar birleşmeyi başarmıştı çünkü.

İnsan Hakları Gündemi Derneği Başkanı Orhan Kemal Cengiz ise, Feray Salman'ın aksine, "örgütlerin belli alanlara sıkışması"nın sorun olmadığını düşünüyor. Her ne kadar Cengiz, kendi derneklerinin belli mağduriyetler çerçevesinde hareket eden ve bu bağlamda mücadele veren bir kuruluş olmama gayreti gösterdiğini söylese de, İHD veya Mazlum-Der gibi çok bilinen derneklerin ayrı ayrı alanlardaki insan hakları mağdurlarıyla ilgilendikleri yaftasından kurtulma çabalarının anlamsız olduğunu düşünüyor. Türkiye'deki insan hakları mücadelesinin "profesyonelleşmesi" gerektiğini vurgulayan Cengiz, bu yüzden de bazı "mağdur örgütlerinin", örneğin İHD'nin sadece Kürt meselesiyle veya Mazlum-Der'in sadece İslami kesimin sorunlarıyla ilgilenmesinin mücadeleyi güçlendireceği görüşünde.

Orhan Kemal Cengiz, Türkiye'de İHK'lerin birer siyasi parti gibi davrandığını, sürekli hedef genişletmeye çalıştıklarını söylerken, bunun da yukarıda değindiğimiz 12 Eylül askeri darbesinin siyaset alanını daraltmış olmasından kaynaklı bir sorun olduğu görüşünde:

Sadece 12 Eylül de değil, Türkiye'de genel olarak siyaset alanı dar. O yüzden de sivil toplum alanı, muhalif insanların kendi siyasi görüşlerini ifade etme olanağı sundu. Doğrusu ben, bir insan hakları kuruluşunun açıkça Kürt haklarını savunduğunu ortaya koymasının gerektiğini düşünüyorum. Sırf gey ve lezbiyenlerin haklarını savunan örgütler olmalı. Müslüman insan hakları olmalı. Aynı zamanda apolitik bir kesimin haklarını kollayan bir insan hakları hareketine de ihtiyaç var. Ama bence bunlar, mevcut örgütlerin içinden çıkmayacak. Yeni örgütlerin kurulması, ortaya çıkması gerekiyor. Eski kuruluşları böyle bir yöne sürüklemekse, onların yapısını bozabilir.

Mazlum-Der eski Genel Başkanı Ayhan Bilgen ise Cengiz'in belirttiği noktanın ayrışmalara da neden olabileceğine dikkati çekiyor. Bilgen'e göre, bir insan hakları kuruluşunun yol alabilmesinin temel yöntemi, farklı gruplar için aynı dili kurmak ve insan haklarının herkese lazım olduğunu söyleyerek, bu farklı grupları kendi bünyesinde barındırmak.

Mazlum-Der eski Genel Başkanı Ayhan Bilgen:

Farklı toplum kesimlerinin, birbirlerinin hak ihlalleriyle ilgili olmasını önemsiyoruz. Çünkü Türkiye’de ihlallerin sebepleri devlet politikaları. Toplum içinde de gerilim noktaları var, linç psikolojisi var, tahammülsüzlük, hoşgörüsüzlük var, ama onlar arasındaki gerilimleri tırmandıran da yine devlet politikaları. Dolayısıyla Türkiye’de Alevilerle Sünniler, Türklerle Kürtler, farklı toplum kesimleri arasında zaman zaman birbirlerinin özgürlüklerini kısıkanan refleksler, tepkiler geliyorsa, bu, insan hakları açısından en büyük tehlikedir, risktir. Bir ülkede sivil toplum dayanışması varsa, yasama, yürütme ve yargı erkinden doğan hak ihlalleri daha kolay aşılır. Yoksa hep beraber kaybederiz.

İHD Genel Başkan Yardımcısı Reyhan Yalçındağ konuya şöyle açıklık getiriyor:

“Tam bağımsızlık, tam tarafsızlık, ne ve kim olursa olsun, ayırım gözetmeksizin insan hakları ve siyasalardan uzak durma özelliği göz önüne getirildiğinde, Mazlum-Der’le çok benzerliğimiz var. Fakat her iki örgütün içinde bulunan kişilerin geldikleri gelenekler çok farklı. İHD sol gelenekten gelenlerin, Mazlum-Der de İslami gelenekten gelenlerin daha ağırlıkta olduğu örgütler.”

Aslında Yalçındağ’ın dikkati çektiği bu husus, Feray Salman ve Orhan Kemal Cengiz’in değindiği “belli kimlikler etrafında insan hakları mücadelesi verme” meselesine de açıklık kazandırıyor. 12 Eylül askeri darbesinin hedef aldığı farklı kesimlerin, farklı örgütler kurduktan sonra, aslında insan hakları dilinin çok ortak olduğunu fark etmesi, tüm bu tartışmaların eksenini belirliyor. O yüzden de şu sıralar Türkiye’deki İHK’ler, giderek yan yana gelip ortak mücadele yürütmeye çalışıyor. İHD Van Şube Başkanı Cüneyt Caniş, “bizim gayemiz, İHD’ye gelen insanların, siyasi kimliklerini kapının eşiğinde bırakıp içeri girmesidir. Ancak bu konuda insanların ezberlerini bozmak, çok ciddi bir çaba gerektiriyor” diyerek bu konunun altını çiziyor.

İnsan Hakları Derneği

1980’deki askeri darbeden sonra, 1986’da kurulan ilk insan hakları kuruluşu olan İHD’nin 33 şubesi ve Kars, Ağrı, Tunceli ile Eskişehir’de de temsilciliği var. 1988’de, İHD kurulalı henüz iki yıl olmuşken, 16 şubesi birden açıldı. Dernek, işkence mağdurlarıyla ilgilenmesi amacıyla, 1989’da Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nın kurulması kararını aldı. Derneğin web sitesinde verilen bilgilere göre İHD, 1987 ve 1999’da iki kez idam cezasına karşı kampanya düzenledi. Dört kez düşünceye özgürlük, iki kez DGM’lerin kapatılması, iki kez genel af, iki kez barış, bir kez “kayıplar bulunsun”

kampanyaları düzenledi. Dernek bugüne kadar yüzlerce değişik konulu konferans, kulltay, sempozyum, panel, yürüyüş ve gece düzenledi. Her ay, her yıl insan hakları raporları yayınladı. Aylık bültenler ve otuzu aşkın kitap yayınlayan İHD, avukat ve öğretmenlere yönelik de çeşitli eğitim çalışmaları yürüttü. Dernek, halen kara mayınlarının temizlenmesi için kapsamlı bir çalışma yaparken, insan hakları mücadelesini her yönüyle yürütmeye çalışıyor.

Reyhan Yalçındağ, İHD'nin insan hakları alanındaki mücadelesini şöyle özetliyor:

“İHD, Türkiye’de ilk en yaygın ve etkin örgütlenmedir ve hakların itfaiye aracı gibidir. Yangın neredeyse, oraya koşar. Sivile dair en ufak işaretin olmadığı bir ortamda insan hakları hareketini örgütlemek kolay bir şey değil. Zaten ‘80’li yıllarda oluşan muhalif örgütlenmelerin, kendilerini demokratik kitle örgütü olarak tanımladıklarını görürsünüz. ‘90’lara gelince sivil toplum kuruluşlarının hızla arttığı görülüyor, ama İHD’yi tüm bunların üstünde görmek gerekiyor. İHD siyasalar üstü bir örgüt.”

Şaban Dayanan, İHD'nin özellikle son beş yıldır, insan hakları ihlallerine doğrudan müdahil olmaya çalıştığını söyleyerek, şunları ifade ediyor: “Düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne, yaşam hakkına yönelik tehditler, özellikle işkence, kötü muamele, Kürt sorunu ve göç sorunu, müdahil olmaya çalıştığımız en belli başlı sorunlar. Bunlarla ilgili çeşitli etkinlikler, paneller düzenliyor, kampanyalar yürütüyoruz.”

Katılımcılık, kurumsallaşma ve faaliyet alanı

Derneğin faaliyet alanı, insan hakkı ihlalinin bulunduğu her yer ve her zaman. Derneğin eski genel başkanı Hüsnü Öndül, 2002’de kaleme aldığı makalesinde, örgütlenme modelini şöyle özetliyor:

İHD Genel Kurullarına delegelerin katılım oranı yaklaşık yüzde 70’dir. Şubelerde yedi kişilik yönetim kurulu bulunur. Bir genel başkan, üç genel başkan yardımcısı, bir genel sekreter, üç genel sekreter yardımcısı ve bir sayman Genel Yönetim Kurulu tarafından merkez yürütme kurulu üyeleri arasından seçilir. Coğrafi esasa göre yedi bölge temsilcisi de Genel Yönetim Kurulu tarafından seçilir. Bölge temsilcileri şubeler arasındaki ve şubelerin genel merkezle eşgüdümünü sağlarlar. Bölge temsilcileri yılda birkaç kez bölge toplantıları düzenler. Şubelerde genel üye toplantıları yılda birkaç kez gerçekleştirilir. Bu toplantılarda, derneğin sorunları ile güncel insan hakları sorunları tartışılır. Üyeler resmi ya da resmi olmayan toplantılarda söz hakkına sahiptir ve bu konuda herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Şubelerde ve Genel Merkezde üyelerin katılımı ile komisyon örgütlenmesi bulunmaktadır. Komisyonların sayısı her şubenin durumuna göre ve şube yönetim kurullarının

kararları sonucu belirlenir. Birkaç üye bir araya gelerek belirli bir insan hakları konusunda komisyon oluşturmak istediğinde buna olumsuz yanıt verilmez. En yaygın komisyonlar, işkence ve cezaevleri komisyonlarıdır. Çalışma yaşamı, çevre, kadın, çocuk, göç, mülteci hakları konularında komisyonlar bulunmaktadır. İHD, insan hakları ile ilgili bir ihlal bilgisini hangi yolla edinirse edinsin, olayı araştırır. Gerekliğinde olay mahalline heyetler oluşturarak gider. Sonucunu bir raporla duyurur. Çeşitli insan hakları ihlallerini ya raporla, ya açık ya da kapalı mekânlarda protesto edebilir. Bütün mücadele biçimleri barışçıldır. Şiddeti reddeder. İl ve ilçelerde, insan hakları sorunlarını gerektiğinde vali, kaymakam, emniyet müdürü ya da askeri yetkililerle ve yerel yönetim yetkilileriyle görüşerek dile getirir. (Hüsnü Öndül, <http://www.ihd.org.tr>, 1998)

10 bini aşkın üyesi bulunan İHD'nin üyelerinin yüzde 40'a yakını kadınlardan oluşuyor. Reyhan Yalçındağ ise, hedeflerinin bu oranı yüzde 50'lere çekmek olduğunu söylüyor. Yalçındağ, derneğin Diyarbakır Şubesi'ndeki kadın oranının ise 2007 itibarıyla yüzde 46 olduğunu belirtiyor. Hüsnü Öndül ise üyelerin yüzde 50'sinin üniversite mezunu, çoğunun da sol görüşlü, laik, orta ve alt gelir grubundan olduğunu aktarıyor. İHD, üyelerine din veya dünya görüşlerini sormamayı ilke olarak benimsiyor.

1987'de İHD'ye bir işkence mağduru olarak başvuran ve o tarihten bu yana İstanbul Şubesi'nde çalışmaya başlayan Şaban Dayanan ise, üyelik konusunda bir hayli şikâyetçi. Üyelerin, derneğin faaliyetlerine yeteri kadar katılmadığını söyleyen Dayanan, derneğin de bu konuda yeteri kadar çaba sarf etmediğini düşünüyor ve ekliyor:

“İHD'nin en büyük sorunlarından bir tanesi, etkin bir üye programının olmayışı. Üyeyle aramızda bir uçurum var. Aktif üyelerimizin dışında geri kalan üyeler, daha çok dışarıdan insanların gösterebileceği reaksiyonları sergiliyor. Yeni bir yıla girdiğimizde, gelecek yılın, yılların stratejisini belirlemede üyelerimizi aktif katılımını ne yazık ki sağlayamadık. Bu açıdan örgütsel demokrasi oldukça yavaş işliyor.”

Dayanan'a göre sorun biraz da yönetim kurullarının biçimiyle, bazen de yönetim kurulundaki yoğunlukla ilgili. Zaman zaman üyelerin politik görüş ayrılığına düşmesinin de bu konudaki sorunu artırdığını söylüyor:

“Üyelerimizi çağırıyor değiliz. Ancak bu çağrılardan da olumlu bir sonuç alamıyoruz. Örneğin, içsel tartışmalar nedeniyle geçen kongremizi²³ son derece az üyeyle gerçekleştirdik. Yine dernek politikalarının belirlenmesin-

23 İHD'nin 13. Olağan Genel Kurul Toplantısı Kasım 2006'da gerçekleştirildi.

de, Kürt sorunu başta olmak üzere, birçok noktada üye görüşü alınamıyor. Temel neden, yöneticilerin hepsinin, yani yönetim kurulunun tüm üyelerinin gönüllü olması. Ayrıca yeteri kadar profesyonel yok. Örgütlenmeye zaman ayıracak yeterli kadromuz yok. Hangi üyemiz ne kadar aktif, bunları politika üretmeye, dernekle ortak tavır geliştirmeye, bize katkı sağlamaya yönelik etkin bir kadromuz yok. Bunun temel nedenlerinden biri ekonomik. Yani tutup üç üyeye mektup gönderecek maddi imkânımız yok. Üyeleri tek tek telefonla aramak da ciddi bir mali yük anlamına geliyor. İstanbul Şube üyelerinin sadece 200'ünün e-posta adresi var bizde..."

Mali sıkıntılardan dolayı aktif çalışmalar yürütemeyen İHD Van Şubesi'nin başkanı Cüneyt Caniş de Dayanan'la aynı şikâyetleri paylaşıyor. Üyelerin aktif hale getirilmesi için yeteri kadar profesyonel çalışanın ve ekonomik olanakların olmadığını söyleyen Caniş, şubelerine kayıtlı 148 üyenin ancak üçte birinin aktif olduğunu, bunların da şubenin sorunlarından çok, insan hakları ihlalleriyle ilgili basın açıklamaları veya eylemlere katıldığını, aidatların ise neredeyse hiç ödenmediğini belirtiyor. Bu da, şubenin giderlerinin, şube başkanı ve yönetim kurulu üyelerinin bağışlarıyla karşılanmasına neden oluyor.

Derneğe yeni üye kazandırmaya yönelik çalışmaların da yapılmadığını söyleyen İHD'liler, üye aidatlarının yatırılmamasının derneğin sürekli ekonomik sıkıntı yaşamasına ve dolayısıyla yeni üye kazandırma çalışmasının da yapılamamasına neden olduğunu belirtiyor. Derneğin temel gelirini az sayıdaki üye aidatı ve bağışlar oluşturuyor. Aslında İHD'lilerle yaptığımız görüşmelerde, üyelerin pek çoğunun mağdur veya mağdur yakını olduğunu, mağduriyetleriyle ilgili sorunlar çözüldükten veya çözülemedikten sonra, üyenin de artık aktivitesini yitirdiğini anlıyoruz. İHD, kendilerine başvuran mağdurlara üyelik teklifi yapmıyor. Aksine, kişilerin üye olabilmesi için iki üye veya yöneticinin referans olması gerekiyor.

İHD, gönüllülük temelinde faaliyetlerin yürütüldüğü bir dernek. Şaban Dayanan'ın aktardığı gibi, gönüllülük bağıyla yürütülen işler ise, süreklilik kazanamayabiliyor. Dayanan, İstanbul Şubesi'nde çalışan sekiz kişinin borçlar yüzünden işten çıkarıldığını, geriye sadece iki profesyonel çalışanın kaldığını söylüyor. Dayanan şunları dile getiriyor:

"Yeni bir finans kaynağı yaratıldığı zaman profesyonel kadrolaşma çalışmalarına başlayacağız. Dernekteki çalışanların tümü gönüllü. Gönüllü çalışanlara herhangi bir maddi yardımda bulunamıyoruz. Fakat biz profes-

yonelliğe karşı değiliz. Çünkü uzmanlaşmış, profesyonel bir insan hakları uzmanının, gerek başvuruların alımında, gerekse de bunların değerlendirilmesinde, bir gönüllüden daha verimli olacağını düşünüyoruz.”

Dernek içi demokrasi

Reyhan Yalçındağ, İHD’de demokratik bir yapının hâkim olduğunu ve karar alma mekanizmalarında kadınların da bulunduğunu söylüyor. Şaban Dayanan ve Yalçındağ, derneğin kapısını çalıp içeri giren her üyenin, dernek içinde istediği gibi çalışma yürütebileceğini, üyelerin istedikleri yerlerde İHD adına toplantı düzenleyebileceklerini belirtiyor. Ancak Van Şube Başkanı Cüneyt Canış, çalışmalar için herhangi bir uluslararası kuruluştan fon almak söz konusu olduğunda, derneğin genel merkezinin kararına göre hareket etmek zorunda olduklarını belirtiyor. Diğer yandan, dernek içinde yönetim kurulu ve üyeler arasında herhangi bir hiyerarşik ilişki bulunmadığının da altını çiziyor İHD’liler.

İHD’nin en faal şubesi İstanbul’da. Dayanan’a göre bunun ilk nedeni, medyanın merkezinin İstanbul’da bulunması ve İHD İstanbul Şubesi’nin etkinliklerinin kapsayıcı oluşu. Dayanan şunları kaydediyor: “Şubede haftada ortalama dört toplantı ya da beş tane basın açıklaması yapılıyor. Yine, internet teknolojilerinden de elimizden geldiğince yararlanıyor, geniş kesimlere ulaşmaya çalışıyoruz. Çıkardığımız bülten 30 bin kişiye ulaşıyordu. Fakat son zamanlarda ekonomik nedenlerle bu bülteni yayınlamıyoruz.”

Nevzat Helvacı 1986-92 arasında üç dönem, Akın Birdal 1992-1999’a kadar üç buçuk dönem, Hüsnü Öndül 1999-2004 arasında iki buçuk dönem genel başkanlık yaptı. Yusuf Alataş da 2004’ten bu yana başkanlık koltuğunda oturuyor. Son dönem haricinde, Genel Kurul seçimlerinde en çok oyu alan liste, yönetimi de seçiyordu. Ancak son dönemde en çok oyu alan kişiler, yönetime girmiş oldu.

Kamu otoritesiyle ilişkiler

İHD’nin Diyarbakır ve Van şubeleri, özellikle OHAL döneminde yoğun baskılara maruz kaldı. İHD’nin Ankara’daki Genel Merkezi ve İstanbul Şubesi de 1990’lı yıllarda çeşitli baskılara ve hatta polis baskınlarına maruz kaldı. Ancak özellikle 2000’den bu yana, baskılar yerini başka tür bir ilişkiye bıraktı: Siyasal arenadaki gerilimler azaldığında kamu otoritesinin İHD’yle ilişkileri iyi, gerilimler arttığında ise kötü. Reyhan Yalçındağ şunları söylüyor:

“İHD, ulusal ve uluslararası alanda kredibilitesi olan bir örgüt. Dolayısıyla valilerle de dışişleri bakanlarıyla da, başbakanla da görüşürüz. Geçtiğimiz günlerde²⁴ genel başkanımızla birlikte Trabzon’daydık ve orada valiyle, rektörle filan görüştük. İyi de karşılandık. Ama döneme göre uygulama değişiyor. İki-üç sene önce yaptığımız açıklamayla ilgili yeni dava açılıyor mesela. Dava açarak bizi yıldırmaya çalışıyorlar bu tür dönemlerde. Ölüm tehdidi alıyoruz, ama savcılar bu konuda nedense bulgulara ulaşamıyor. Eğer devletin sertleşme niyeti varsa, ilk önce İHD ve diğer İHK’lerin sesini kısma çalışarak başlıyor işe.”

Diğer STÖ’lerle ilişkiler

İHD, 2007 yılında Helsinki Yurttaşlar Derneği, Mazlum-Der ve Uluslararası Af Örgütü’nün işbirliğiyle kurulan İnsan Hakları Ortak Platformu’nun üyelerinden. İHD, insan hakları alanında çalışmalar yürüten kuruluşlarla işbirliği içinde faaliyet yürütüyor. Her şube, bulunduğu ildeki Mazlum-Der şubesiyle ortak hareket ediyor. Öyle ki, basın açıklamaları bile ortak hazırlanıyor. İnsan hakları temelli çalışma yürütmeyen kuruluşlarla da ilişkiler geliştirilmeye çalışılıyor. Reyhan Yalçındağ’ın bu konudaki izahatı şöyle:

“Bütün İHD şubeleri, buldukları ildeki demokrasi platformu veya barış platformunun üyesi ve sekreteriyasında. Kadın komisyonlarımız da kadın platformlarının sekreteriyasında ve çalışmalarında yer alıyor. Dolayısıyla sivil hareketin motor güçlerinden biri İHD. Diyarbakır demokrasi platformunun da üyesi ve motor güçlerinden biri. Fakat bu platforma üye olmayan baro, Mazlum-Der, Tabipler Odası gibi örgütlerle de takvimli çalışmalar için bir araya geliniyor. Diğer insan hakları kuruluşlarıyla aramızda hemen her zaman bir ortaklık var. Çünkü Türkiye’deki anti-demokratik uygulamaları hep beraber yaşadık ve sorunlarımızı biliyoruz.”

İnsan Hakları Ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (Mazlum-Der)

28 Şubat 1991’de kurulan Mazlum-Der, İHD’den sonra 22 şube ile en fazla şubesi bulunan İHK. Derneğin yapısı, insan haklarına bakışı ve mücadele yöntemi, İHD’yle büyük benzerlikler taşıyor. Bu benzerlikler, “madem İHD vardı, neden Mazlum-Der kuruldu” sorusunu da sorduruyor zaman zaman. Kamuoyuna “İslamcıların insan hak-

---

24 Mart 2007.

larını savunan” bir dernek olarak lanse edilen Mazlum-Der, gerçekten de kuruluş aşaması ve sonrasında ağırlıklı olarak İslami kesimin mağduriyetleriyle ilgilenmiş olsa da, temel ilke olarak “kim olursa olsun, zalime karşı mazlumdansa yana”.

Derneğin eski genel başkanı Ayhan Bilgen, 1991’de İHD varken insan hakları mücadelesinde hemen hemen aynı dili kullanan, aynı üslup ve yaklaşımı sergileyen Mazlum-Der’in kuruluşunu ve şu anda İHD’yle ilişkilerini şu sözlerle açıklıyor:

Bugün biz, birbirimizin eksikleri olduğu düşüncesiyle var değiliz. Ki birlikte çalışıyor, birbirimizi tamamlıyoruz. Rekabet içinde hiç değiliz. İnsan hakları alanı böyle bir rekabetle sürdürülebilecek bir alan değil. Ama o yıllar [1990’lar] soğuk savaş sonrası Türkiye koşullarında, haklar ve özgürlükler konusuna bütün kesimler daha kategorik bakıyordu. 1986’da kurulan İHD’nin ilk yöneticileri de, toplumun daha dindar, muhafazakâr çevrelerinin uğradığı haksızlıklar konusunda, bugünkü gibi çok duyarlı değillerdi. Mazlum-Der, dindar çevrelerin uğradığı haksızlıkları da savunacak, gündeme alacak bir örgüt kurma arayışının sonucudur. Elbette Mazlum-Der’i kuran kişiler daha muhafazakâr kesimlerden, ama sadece bu kesimin sorunlarıyla ilgilenmeyi ilke edinmemiş. Mazlum-Der’in ilk yürüttüğü kampanya da, cezaevindeki bir solcu tutukluya yönelik uygulamaya tepki şeklindeydi. Mazlum-Der, daha sonraki dönemlerde de, sol kesimler, Kürtler gibi daha farklı kesimlerin uğradıkları haksızlıkları da yakından izlemiştir.

Katılımcılık, kurumsallaşma ve faaliyet alanı

Mazlum-Der, çalışmalarını beş yönetim birimi, altı komisyon ve bu komisyonlara bağlı komiteler aracılığıyla yapıyor. Teşkilatlanma Birimi, derneğin örgütlenmesini ve üyelerle ilişkilerini organize edip üye sayısını artırmaya çalışırken, Eğitim Birimi özel olarak üyelerin, genel olarak da toplumun insan hakları konusunda bilgilendirilmesine yönelik seminer, konferans, panel ve benzeri etkinlikler yürütüyor. Basın-Yayın Birimi, komisyonlar için medyayı izleyip dosyalar hazırlıyor, rapor ve açıklamaların medya aracılığıyla kamuoyuna iletilmesini sağlıyor. Sosyal İlişkiler ve Organizasyon Birimi, derneğin diğer STÖ’lerle ilişkilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütürken, Hukuk Birimi de hukukçularla ilişkileri geliştirmeye çalışıyor. Bu birim, aynı zamanda yasal düzenlemeleri takip edip bu düzenlemelerin insan haklarıyla uyumunu gözden geçiriyor.

Mazlum-Der’in çalışma komisyonlarından İnsan Hakları Araştırma Ve Geliştirme Komisyonu ise araştırmacılar, akademisyen, yazar ve bilim insanlarından oluşuyor. Bu komisyon da esas olarak insan hakları bağlamında farklı kültür ve deneyimlerden faydalanarak bu deneyimleri Türkiye’deki insan hakları savunucularına aktarmakla

mükellef. Derneğin Hak ve Özgürlükler Komisyonu, üyelerin faaliyet alanlarını belirlemek ve çeşitli "komiteler" kurarak bu çerçevede çalışmalarını örgütlemekle yükümlü. Komisyonun komitelerinden bazıları şunlar: Yaşam Hakkı, Kişi Özgürlüğü, Adalet Hakkı, Din Özgürlüğü, Düşünce Özgürlüğü, Kadın Hakları, Sağlık Hakkı, Çevre Hakkı, Tüketici Hakları, Çocuk Hakları Komiteleri...

İnsan Hakları İhlallerini İzleme Komisyonu, özel olarak Türkiye'deki, genel olarak dünyadaki insan hakları ihlallerini izlemeye çalışırken, bu ihlalleri kamuoyuna da aktarmaya çalışıyor. Komisyon, "Türkiye'deki İhlalleri İzleme Bölümü" ile "Dünyadaki İhlalleri İzleme Bölümü" adlarıyla iki bölümden oluşuyor. Komisyon, ihlalleri, basına yansıyan haberlerden, insan hakları örgütlerinin raporlarından ve derneğe yapılan başvurulardan hareketle takip ediyor. Derneğin diğer üç komisyonu ise, İnsan Hakları Örgütleriyle İlişkiler, İnsan Hakları Fonu/Yardım Komisyonu ve Uluslararası Topluluğu İzleme Komisyonu.²⁵

Mazlum-Der'in de İHD gibi üyelerin faaliyetlere katılımı konusunda ciddi sıkıntıları var. Ancak derneğin, üye sayısını artırmak için ciddi çabaları olduğu da söylenemez. Bunun da en önemli nedeni, üye olup da herhangi bir faaliyette bulunmayan, aidat ödemeyen üye oranının fazlalığı. Bu durum da, derneğin yeni üye kazandırma çabalarını berhava ediyor. Derneğin Diyarbakır Şube Başkanı Nesip Yıldırım, bu konudaki merakını şöyle özetliyor: "178 üyemiz var. Bizde sokak eylemi kültürü pek gelişmemiş. Üyelerimizin çok önemli bir kısmı, yüzde 70 oranında, üniversite mezunu. Ama onları çok fazla aktive edemiyoruz. Sokak eylemi yapacak bir üyelik yapımız yok. Bunun için gençlere ihtiyacımız var, ama üyelerimiz daha çok orta yaşlı kesimden."

Derneğin Van şubesinde de benzer sorunlar var. Şube başkanı Abdülbasit Bildirici şöyle izah ediyor bu durumu:

"Üyelerimizin, derneğin çalışmalarının şeklini, yoğunluğunu belirlemek için çaba sarf ettiklerini söylemem. Ne yazık ki sol kesimden bir mağdur doğrudan gidip İHD'ye, İslami kesimden bir mağdur da doğrudan Mazlum-Der'e başvuruyor. Ama biz bazen, İslami kesimden mağdurları özellikle İHD'ye yönlendirmeye çalışıyoruz. İHD de benzer şeyler yapıp sol kesimden mağdurları bize yönlendirebiliyor. Fakat biz burada bir işi dört dörtlük yapmıyoruz. Çünkü ekonomik problemler, pek çok iş yapmamızı engelliyor. Kendimizi tanıtmak, insanlara kendimizi anlatmak için çalışma yürütemiyoruz. Üyeler düzenli şekilde aidat ödemiyor."

25 <http://www.mazlumder.org.tr>

Ayhan Bilgen, üyelerin dernek faaliyetlerine düşünsel veya fiili katılımı konusundaki eksikliklerin sebebinin ise şöyle analiz ediyor: "Üye-örgüt ilişkilerine katılım konusundaki zafiyetler çok ciddi. Şubeler kendi üyelerinin görüşlerini ne kadar Genel Merkez'e yansıtıyorlar, tartışılır. Üyenin kendi sorumluluklarını yerine getirememesinden kaynaklı sorunlar da var. Yöneticilerin de onların düşüncelerini taşıma konusundaki sıkıntıları var. Yani örgütlenme kapasitesiyle ilgili sorunlarımız var."

Dernek içi demokrasi

Mazlum-Der Genel Başkanı Ayhan Bilgen, önemli kararları alırken oy çokluğu yöntemini değil, uzlaşmayı tercih ettiklerini söylüyor. Örneğin AB'den fon alıp almama tartışmalarında, oylamaya gitmek yerine, meseleyi konuşup, tartıp biçip ona göre karar vermeye meyilli bir demokrasi anlayışı var. Bilgen, bazı şubelerinin yurtdışı fon kullanımının, toplumsal ilgi ve katılımı büyük zarar getireceğini belirttiğini aktarıyor. Ancak bazı şubelerinin de fon kullanmaktan yana olduğunu, fon almaya karşı olmanın ulusalçı-milliyetçi söyleme güç kazandırdığını düşündüğünü söylüyor. Bilgen, uzlaşmaya varamadıklarında da söz konusu konuda herhangi bir adım atmadıklarını söylüyor.

Bir yıl kadar önce Mazlum-Der, Trabzon şubesini kapatma kararı aldı. Bilgen bunun nedenini şöyle açıklıyor:

"Bir kapalı örgütlenme olduğunu, açık, şeffaf örgütlenme yapısında olmadığını, üye başvurularından bazı üyelerin başvurularının kabul edilmediğini, kongre katılımının olmadığını gördük. Dolayısıyla belli bir şahıs veya grubun kontrolü altında tutulan, katılımcılığı olmayan bir örgüt yapısını da kabullenmeyeceğimizi ve dolayısıyla buna izin veremeyeceğimizi belirttik. Hatta insan haklarına ilişkin yapacakları basın açıklamalarına müdahale ettik. Mersin'deki bayrak olayıyla ilgili,²⁶ 'Türkiye'nin bayrağına, Atatürk'e dil uzatanlar' gibi anlayışlarla ideolojik komplamalara taraf olan, sağduyulu olmayan bu yapıyı doğru bulmadık ve mecburen kapattık."

Van Şube Başkanı Abdülbasit Bildirici, 1997'den beri başkanlık yürütmesinin nedenini, "bu iş üstümüze kaldı" diye açıklarken, Ayhan Bilgen de başkanlığının uzun bir süreye yayılmasını istemediğini belirtiyor. Diyarbakır Şube Başkanı Nesip Yıldırım ise şunları ekliyor: "Şubemizin açıldığı 2004'ten bu yana iki başkan gitti, en son ben geldim. Bizim koltukla ilgili bir hevesimiz yok. Dileyen her arkadaş, bu görevi yüklene-

26 20 Mart 2005'te Mersin'de iki çocuğun Türkiye bayrağını yaktığı yaygarası çıkarılınca, ülke çapında protesto gösterileri yapılmış, milliyetçi rüzgâr aylar boyunca bu yaygara etrafında esmişti.

bilir. Ayrıca bizim aramızda sol görüşlü arkadaşlar da var, başörtülü veya başörtüsüz arkadaşlar da. Bu konuda herhangi bir sıkıntı yaşanmıyor. Kapımız, insan haklarını önemseyen herkese açıktır.”

Kamu otoritesiyle ilişkiler

Mazlum-Der’in tabanıyla 2002’de tek başına iktidara gelen AKP hükümetinin tabanı benzer olduğu için, paradoksal olarak Mazlum-Der’in üyeleriyle ilgili çeşitli sıkıntıları ortaya çıkmış. Daha doğrusu Mazlum-Der’in hedef kitlesinde bir ayrışma yaşanmış.

Mazlum-Der’in hedef kitlesi üzerine Ayhan Bilgen:

Biz insan hakları mücadelesinin sivil bir mücadele haline gelmesinde kararlıyız ve bu anlamda da muhalif bir pozisyon almak durumundayız. İktidarda olanlara yakın olmamıza bakarak, hak ihlallerine karşı durgun, durağan olamayız. Hatta biz, CHP ve MHP gibi hükümetler zamanında, hem daha iyi ilişki kurabiliyoruz, hem de üye tabanımız daha dinamik oluyor. Daha örgütlü mücadele ederek devam etme duygusu ağır basıyor. Çünkü iktidarda kendilerine yakın olan insanların bulunması durumunda, hak ihlallerine karşı sokakta mücadeleyle, basın açıklamalarıyla değil, ikili iyi ilişkilerle aşılması eğilimi beliriyor. Yapılan etkinliklerin iktidara zarar verdiği, onları yıprattığı, daha statükocu, bürokratik eğilimlerin işine yaradığı anlayışı oluşmaya başlıyor. Ama bu, derneğin genel perspektifi olamaz. Tabii, bize yakın iktidarlar olduğunda güç kaybediyoruz. Bu iktidarlar zamanında, üye katılımlarından etkinliklere katılımlara kadar açık bir şekilde güç kaybediyoruz. Örneğin Refah-Yol döneminde de böyle oldu. Biz bir rant örgütü değiliz. İnsanlar bize yakın olduğunda, bizim üzerimizden iktidara yakın olmuş olmuyor. Tam tersine, kendilerine yakın olan iktidarlara muhalefet ediyorsunuz.

Bilgen, hükümet mensuplarıyla ikili ilişkiler üzerinden yürütülen insan hakları mücadelesine, daha doğrusu hak arayış çabalarına karşı çıkmadıklarını söylerken, bunun uzun vadede insan hakları mücadelesini sekteye uğratabileceği kaygısını taşıdığını aktarıyor. Bilgen, iktidar mensuplarıyla bire bir görüşmeler, lobicilik faaliyetlerine karşı olmadıklarına, ancak bunun sistematikleşmesinden de kaygı duyduklarını belirtiyor. Diğer yandan, Bilgen, çalışmalarını sırasında yerel veya merkezi kamu otoriteleriyle ciddi sıkıntılarla karşılaşmadıklarını, büyük engellemelere maruz kalmadıklarını da sözlerine ekliyor.

Diğer STÖ'lerle ilişkiler

Mazlum-Der'in İnsan Hakları Örgütleriyle İlişkiler Komisyonu'nun ana hedefi, insan haklarının evrenselliğinden hareketle dünya insan hakları savunucuları arasında ortak bir "İnsan Hakları Platformu" ya da "Hak Arama İnisyatifi" oluşturulmasına katkı sağlamak. Mazlum-Der'e göre dünya insan hakları savunucularının işbirliği yapmaları, insan hakları ihlallerinin önlenmesi çabalarını da berhava eder.²⁷

İnsan Hakları Ortak Platformu'nun (İHOP) kurucu üyelerinden olan Mazlum-Der,²⁸ Türkiye'deki İHK'lerin dışında, diğer alanlardaki STÖ'lerle de son dönemlerde iyi ilişkiler geliştirme çabası içinde. Mazlum-Der ve İHD'nin şubelerinin bulunduğu her ilde, bu iki kuruluşun çok yakın ilişkileri var. Örneğin Van'daki İHD ve Mazlum-Der şubeleri, başörtüsü dışında tüm hak arayışlarını koordineli olarak yürütüyor. Derneğin Van Şube Başkanı Abdülbasit Bildirici, Van'da bulunmadığı durumlarda yaşanan çeşitli gelişmelerle ilgili ortak basın açıklaması için İHD şube başkanına telefonda "siz metni yazıp kamuoyuna açıklayın, Mazlum-Der'in de imzasını atın. Benim metni görmeme gerek yok" dediğini, çünkü "dillerinin" neredeyse aynı olduğunu söylüyor. Bildirici, başörtüsü konusunda ortak faaliyet yürütmemelerinin nedeni olarak da, başörtüsü mücadelesi yürüten diğer kuruluşların önyargısına işaret ediyor: "İslami veya muhafazakâr çevrelerin insan hakları kavramı tanımını ne yazık ki Mazlum-Der'inkine çok uymuyor. Kimine göre insan hakları kavramı yabancı kökenlidir ve Türkiye'yi bölmek isteyenlerin tedavüle soktuğu bir kavramdır. Bazıları da bu kavramın Batılı ve dolayısıyla bizden olmayan bir kavram olduğunu düşünüyor. Bunların aşılması için zamana ve belirli bir mücadeleye ihtiyaç var."

Ayhan Bilgen:

İHD'yle yakınlığımız, üye tabanlarımız ve örgüt yapılarımızın benzerliğinden kaynaklanıyor. İkimiz dışında, bu kadar şube sayısına sahip olan başka insan hakları örgütü yok. Ama mesela, TİHV'in etkinlik gösterdiği şehirlerde ortak çalışmalarda bulduk, İstanbul'da Helsinki Yurttaşlar Derneği'yle birtakım proje çalışmalarında bulduk, Uluslararası Af Örgütü gruplarının bulunduğu yerlerde bu gruplarla da çalışmalarda bulduk. Burada kategoriye ikiye ayırmamız gerekiyor. Birincisi, sendikalar, TAYAD gibi Mazlum-Der tabanına oldukça uzak olan kuruluşlarla da ortak ilişkilerimiz var. İkincisi de, Mazlum-Der'le inanç ve ideolojik anlamda daha yakın olan Memur-Sen gibi, çeşitli kadın örgütleri gibi, kültürel haklarla ilgilenen kuruluşlar gibi kuruluşlarla da zaman zaman bir araya geldiğimiz platformlar bulunuyor.

27 Bkz: <http://www.mazlumder.org.tr>

28 Mazlum-Der 2009 yılında İHOP'tan ayrıldı.

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi

Katılımcılık, kurumsallaşma ve faaliyet alanı

Uluslararası Af Örgütü'nün kriterlerine göre, şubeler, buldukları ülkelerin insan hakları ihlalleriyle, en azından vaka düzeyinde ilgilenemiyorlar. Örgütün Türkiye şube başkanı Levent Korkut, daha çok kamu kurumlarına yönelik insan hakları eğitimleri yaptıklarını hatırlatıyor. Korkut, Diyanet İşleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı'nın personellerine yönelik bazı eğitimler verirken, mültecilere hukuki destek sağlamaya da çalıştıklarını belirtiyor. Uluslararası bir örgüt oldukları için çalışmalarının Türkiye'yle sınırlı olmadığını hatırlatan Korkut, uluslararası strateji ve eylem planlarına göre hareket ettiklerini, yerelde olup bitenlerin temel dertleri olmadığını sözlerine ekliyor. Türkiye şubesinin şu anda esas çalışması, ABD'nin Afganistanlı esirleri tuttuğu Guantanamo üssünün kapatılması, Türkiye dahil çeşitli ülkelerde kadına yönelik şiddetin azaltılması, uluslararası ceza mahkemesinin desteklenmesi... Türkiye'de daha çok yasa düzeyinde lobi faaliyetleri yürüten şube, bunun için de Türkiye'nin bazı uluslararası yasalara imza atmasını sağlama çabası veriyor. Kadına yönelik şiddetin Türkiye uzantısına dikkat çeken Türkiye şubesi, sığınma evlerinin açılması için kampanyalar yürütüyor.

Örgütün uluslararası planı dünya bazında olduğu için, orada temel kampanyalar yapılıyor ve o kampanyalar esas alınıyor. Ülke içinden de hedef konular seçiliyor ve ulusal plana ekleniyor. Dolayısıyla uluslararası planın Türkiye'yle fazla bir ilişkisi yok. Örgütün Türkiye şubesinin Türkiye üzerine çalışan birimle doğrudan bir çalışması olmuyor, ama üst düzeyde toplantılar gerçekleştiriliyor. Londra'daki Türkiye masası, Türkiye'yle ilgili yapacağı bir çalışma için Türkiye şubesiyle ilişkiye geçip onlardan görüş alabilir. Bazen de hukuki desteğe ihtiyaçları olduğunda, yine Türkiye şubesine başvuruyorlar.

Örgütün Türkiye şubesinde, karar alma mekanizmasına, profesyonel çalışanların başındaki kişi olan direktör katılıyor. Direktör, yönetim kuruluyla birlikte çalışıyor ve yönetim kurulu toplantısına katılıyor. Direktör aynı zamanda kaynak bulmaktan sorumlu ve dolayısıyla kaynağı o yönetiyor. Diğer çalışanlar da ona bağlı. Profesyonel çalışanların her biri de, kendi konularıyla ilgili, üyelerle ilişki içinde. Üyelerle doğrudan da ilişki içinde olunabilir, ama örgütün çeşitli grupları var ve o bazda çalışma yürütülüyor. Türkiye şubesinin Mart 2007 itibarıyla birer koordinatörü olan sekiz tane profesyonel grubu ve on beşe yakın da inisiyatif var. Bir de tematik koordinatörler var ve onlar

da kendi alanlarında faaliyetler gösteriyor. Üyeler de stand açmaktan imza vermeye, belli kampanyalara katılmaya kadar, tüm alanlara destek verebiliyorlar. Örgütün 800 civarında üyesi var ve Levent Korkut'un aktarımına göre, üye sayısı her yıl iki katına çıkıyor. Her yıl iki katına çıkan üye sayısı, nitel olarak farklılık arz ediyor. Pasif üyeler de var, aktif üyeler de. Korkut, üyelerinin çoğunlukla üniversite öğrencilerinden veya daha önce insan hakları alanında çalışmamış kişilerden oluştuğunu söylüyor.

Örgüt, 2006'nın sonuna doğru, Van'da bir mülteci ofisi açtı. Ofis sorumlusu sosyolog Volkan Görendağ, mülteci ofisi konusunda şu bilgileri veriyor:

"Van'da sadece mülteciler üzerine çalışma yürüten bir sivil toplum örgütü ne yazık ki yok. İHD, kısmen Mazlum-Der'in Van şubeleri ve Van Kadın Derneği, mültecilerin sorunlarına eğiliyor. Ancak bu derneklerin de bütün kapasitelerini buna havale etmeleri mümkün değil. Bir yandan işkence ve kötü muamele, diğer yandan mülteciler meselesi, bu kuruluşların kapasitesini aşıyor. Biz de bunun üzerine mülteci ofisi açma kararı aldık zaten. Bizim Van'da mülteciler açısından yapabildiğimiz şey, hukuki sorunlarını çözmeye çalışmak, mültecilerin iltica başvurularıyla ilgili hukuki danışmanlık yapmak."

Örgüt içi demokrasi

Levent Korkut, örgüt içi demokratik işleyişe dair özetle şunları söylüyor:

"Bir e-posta havuzumuz var, orada meseleler tartışılabilir. Aynı zamanda, gruplar üzerinden, grup koordinatörleri aracılığıyla öneriler getirilebilir. Zaten strateji ve plan belirlenirken, bütün koordinatörler işin içinde bulunuyor. Gruplar haftada bir toplanıyor ve her hafta öneri ve isteklerini iletebiliyorlar. Tabii yedi kişiden oluşan Yönetim Kurulu kararları veriyor. Fakat eylem planında yer alan konular otomatik olarak uygulanıyor zaten. Onun için ayrıca bir değerlendirme yapılmıyor. Biz genelde oylama yapmıyoruz. Daha çok konsensüse dayalı olarak kararlar veriliyor."

Kamu otoritesiyle ilişkiler

Af Örgütü, mülteciler dışında, vaka bazlı çalışmalar yürütmüyor. Levent Korkut, kendilerine yapılan tek tek başvurularla ilgilenmediklerini, bunları doğrudan İHD veya Mazlum-Der'e yönlendirdiklerini söylüyor. Af Örgütü'nün Türkiye'deki vakalarla il-

gilenmemesinin nedeni ise, örgütün bağımsızlık ilkesine hanel getirmemek. Bu durum da, örgütün Türkiye'deki kamu otoritesiyle ilişkilerinin çok profesyonel düzeyde yürütmesine ve kamu otoritesiyle karşı karşıya gelmesine mani oluyor.

Levent Korkut:

Aslında kamu otoritesi bizim burada yaptığımız çalışmalara bakarak değerlendirme yapmıyor. Onlar daha çok uluslararası yapının Türkiye'ye dair çalışmalarını dikkate alıyorlar. Çünkü biz Türkiye şubesi olarak zaten esas olarak Türkiye'yle ilgili çalışma yapmıyoruz. Türkiye'yle ilgili çalışmalarımızda ise, örneğin 301. madde, İHOP'un oluşturulmasına ilişkin çalışmalar yapıyoruz. Ya da belli konularda yasal düzenlemelerin yapılmasını talep ediyoruz. Biz daha çok Türkiye'nin çevresindeki ülkeler üzerine çalışmalar yapıyoruz: Kafkaslar, Ortadoğu, Avrupa... Ama mesela şu anda temel konularımızdan bir tanesi Guantanamo üssünün kapanması için çalışma yürütmek. Bunun da Türkiye'deki kamu otoritesiyle bir ilişkisi yok. O yüzden de karşı karşıya gelmiyoruz.

Örgütün Van'daki mülteci ofisinden sorumlu üyesi Volkan Görendağ da mültecilerle ilgili çalışmalar yürütürken, Emniyet Müdürlüğü ve valilikle sık sık ilişki halinde olduğunu ve bu ilişki sırasında herhangi bir sorun yaşamadığını ifade ediyor. Bundan şu sonucu da çıkarabiliriz: İnsan hakları kuruluşları, başka ülkelerdeki insan hakları ihlalleriyle uğraştıkları müddetçe, kamu otoriteleri tarafından ciddi engellemelere veya tepkilere maruz kalmıyorlar.

Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD)

Başkanlığını Murat Belge'nin yaptığı Helsinki Yurttaşlar Derneği, temel hak ve özgürlükler alanında çalışma yürüten önemli İHK'ler arasında yer alıyor. HYD'nin Türkiye'deki çalışmalarının başlangıcına kaynaklık eden ve uluslararası bir çalışma konferansı olarak adlandırılan Helsinki Yurttaşlar Meclisi ise, temel insan hakları, uluslararası demokrasi ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde faaliyet gösteren toplumlararası bir dayanışma ve ilişki ağıydı.²⁹ HYM'nin oluşum süreci, esas olarak 1980'li yıllardaki gelişmelere tekabül ediyor.

²⁹ <http://www.hyd.org.tr/?pid=82>

Murat Belge, Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin kuruluş sürecini şu sözlerle anlatıyor: 1989'da Berlin Duvarı yıkılınca, daha önce Avrupa'nın barış hareketlerinde bulunmuş çeşitli sivil toplum örgütlerinde çalışan insanlar 1990 yılının sonuna doğru, Prag'da büyük bir toplantı düzenledi. Vaclav Havel³⁰ önemli bir aktör, bu süreçte Çekoslovakya'nın da cumhurbaşkanı seçilmiş. Onun elinden gelen her türlü desteği vermesi, Prag'ın bir simgesel anlam kazanması, bu yeni dönemde oranın seçilmesini getiriyor. Bu tarihte bir Çek grubu, tüm dünyadan adam çağırmak üzere Londra'ya gelmiş, bu arada Türkiye'den kimi davet edeceğiz diye, Mehmet Ali Dikerdem'e sormuşlar. Ama bir yandan da İngiliz tanıdıklarından da sormuşlar. İki kanaldan da benim adım verilmiş. Başka davet edilenler de vardı, ama bizim dışımızda kimse gitmedi tabii. Aşağı yukarı bütün Avrupa ülkelerinden, Amerika'dan, Kanada'dan katılımcılar bulunmuştu o toplantıda. Çünkü Helsinki'yi imzalamış bütün ülkelerden insanlar çağırılmış. Dokuz yüz insanın katıldığı kalabalık bir toplantıydı ve o dönemin müthiş bir iyimserliği vardı. Duvar yıkılalı bir yıl olmuş. Bu iyimserlik içinde Helsinki Yurttaşlar Meclisi kuruldu. Sivil toplum örgütü lafi edilmekle birlikte, aslında herhangi bir sivil toplum örgütünün amaçlarını çok fazla aşan, geniş amaçları olan, belki dünyanın tek çokuluslu siyasi partisiydi bu. Burada sol liberal bir yaklaşım gösteren görüşler yelpazesi var, tek tük yeşil, muhafazakâr, sosyal demokrat, Sovyet tipi komünist olmayan vs, çeşitli liberal kesimleri bir araya getiren bir yapıydı.

İnsan Hakları Derneği'nin de kurucularından olan Murat Belge, Prag'daki uluslararası toplantıdan döner dönmez, Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin kuruluşu için çalışmalarına başladı. Ancak 1993'te resmen kurulan derneğin çalışmaları, bu tarihten iki yıl önce, 1991'de yoğunlaşmaya başladı. Yani dernekleşme gerçekleşmeden de "inisiyatif" olarak Türkiye'deki insan hakları savunucuları bir araya geldi ve insan hakları alanında çeşitli faaliyetler yürüttü. Bunun akla gelen ilk girişimi de, ilk defa Kürt sorunu üzerine gerçekleştirilen Mart 1992 tarihli kapsamlı konferans oldu. Daha sonra *Kürt Sorunu İçin Barış İnisiyatif*i başlığıyla kitaplaştırılan konferans, 12 Eylül sonrası Kürt sorunu üzerine önemli bir kaynak olma özelliğini sürdürüyor.

Büyük umutlarla oluşturulan Helsinki Yurttaşlar Meclisi, kuruluşundan kısa süre sonra evvela Körfez Savaşı, ardından da Yugoslavya'daki iç savaşa tanıklık etti ve bu konuda çeşitli çalışmalar yürüttü. Meclisin ömrü, çeşitli nedenlerden dolayı uzun sürmedi, ama Belge'nin deyimiyle HYM'nin küllerinden Helsinki Yurttaşlar Derneği doğdu. Dolayısıyla, Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinde tasarlandığı gibi hayata geçirile-

30 Vaclav Havel: Çek tiyatro yazarı, siyasetçi. 1989'daki "Kadife Devrim" in öncüsü oldu. 29 Aralık 1989'da devrimi gerçekleştiren Civic Forum tarafından Çekoslovakya Devlet Başkanlığına getirildi. 1990'da yapılan serbest seçimlerde cumhurbaşkanı oldu. 1992'nin Aralık ayında ülkenin Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak barışçıl biçimde ikiye bölünmesinde başrol oynadı. 1998'de yeniden cumhurbaşkanı seçilen Havel, 2003'teki seçimlerden yenik çıktı.

meyen Helsinki Yurttaşlar Meclisi projesi, Türkiye’de uzun yıllar faaliyet gösterecek olan Helsinki Yurttaşlar Derneği’nin kuruluşuna vesile oldu.

Faaliyet alanı

İHOP’un kurucu üyelerinden olan HYD’nin tüzüğünde, derneğin amacı şu şekilde belirtiliyor: “1 Ağustos 1975 tarihinde, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu, 35 ülkenin imzaladığı Helsinki Nihai Senedi ile başlatılan ve 21 Kasım 1990 tarihinde, Paris Zirvesi sonunda aynı ülkelerce imzalanan Paris Şartı ile geliştirilerek korunan Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Konferansı (AGİK) sürecinde yükümlülük altına girilen ilkelerin desteklenmesi ve hayata geçirilmesine katkıda bulunmak.”

Ancak HYD’nin çalışma alanı bununla sınırlı kalmış değil. Türkiye’nin AB’yle bütünleşmesi, azınlık haklarının tanınması ve korunması, çatışmalara karşı sivil yaklaşımların geliştirilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, yerel demokrasi ve sivil toplumun güçlendirilmesi, insan haklarının korunması ve yurttaşların yönetime katılmasını temel hedef sayan HYD, çalışmalarını bu temalar etrafında yürütüyor.³¹

Derneğin şu ana kadar yayınladığı yirmiyeye yakın kitap,³² 10’u aşkın rapor ve bültende Türkiye’de sivil toplumun gelişimi ve insan hakları savunuculuğunun yaygınlaştırılması çabası göze çarpıyor. Derneğin gerçekleştirdiği uluslararası konferanslar, örneğin Eylül 2004’te Ankara’da gerçekleştirilen İnsan Haklarında Yeni Taktikler Sempozyumu, insan hakları alanında çalışma yürüten yerel, ulusal ve uluslararası STÖ’lerin bir araya gelmesine ve ortak çalışma yürütmesine vesile oldu. Diğer yandan HYD, Af Örgütü Türkiye Şubesi’nin yanısıra, 2004’ten itibaren, mültecilere destek konusunda en yaygın çalışma yürüten STÖ olma özelliğini gösteriyor. Kuruluşundan bu yana, amaçlarında ve çalışmalarında temel bir sapma yaşanmayan HYD, şu sıralar mülteciler konusunda yoğun bir çalışma yürütüyor.³³

31 Tüzük için bkz: <http://www.hyd.org.tr/?pid=389>.

32 HYD’nin yayınladığı kitaplardan bazıları şunlar: *Kadının El Kitabı: Yasalardaki Haklarımız, İnsan Haklarında Yeni Taktikler: Aktivistler İçin Bir Kaynak, Sivil Toplum Kuruluşları İçin Kılavuz Bilgiler Dizisi, Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları, Modernleşme Ve Çokkültürlülük, Hoşgörü Yılı’nda Mülteciler: Sivil Toplum Örgütlerinden Beklenenler Sempozyumu, Milliyetçilik Ve Avrupa Bütünleşmesi: Sivil Toplumdan Bakış Açıkları, Avrupa Nerede Bitiyor, Bir Arada Yaşama: Türkiye’de Din-Devlet Sempozyumu, Kürt Sorunu İçin Barış İnisyatifi...*

33 HYD’nin mülteci destek projesinin ayrıntıları için, Kristen Biehl ve İrfan Aktan’ın *Express*’te (Mayıs 2007) yayımlanan makalesine bakılabilir.

Merkezi İstanbul'da bulunan HYD'nin ciddi bir üye sayısı olduğu söylenemez. Nitekim Murat Belge de bu konuda şunları söylüyor:

"Helsinki Yurttaşlar Derneği zaten çok sayıda olmayan üyelerinin hayat tarzı vesairesiyle militan bir insan hakları örgütü değil, genel olarak sivil toplum örgütlenmesi oldu. Sivil toplum faaliyetleri gibi işin daha çok teori-siyle ilgilenen, bu anlamda da diğer sivil toplum örgütlerine bir know-how sağlamak imkânına sahip bir örgüt haline geldi. Yani Helsinki'nin kendisi yapmasa da, nerede bir sivil toplum bilinçlendirmesi olsa, bizler yine çağ-rılıyoruz oraya..."³⁴

HYD, İHD ve Mazlum-Der'den farklı olarak, Murat Belge'nin de aktardığı gibi, insan hakları ihlallerini engellemek veya insan haklarını savunmak için "sokaklara" çıkmaktan çok, STÖ'leri insan hakları konusunda bilinçlendirme, insan hakları kavramını ve insan haklarını anlatmaya, tartışmaya odaklanan bir dernek. Diğer yandan, aşağıda ele alacağımız İnsan Hakları Gündemi Derneği'nin de bu açıdan HYD'ye benzer bir yapısı ve amacı olduğunu yeri gelmişken belirtelim.

Dernek içi demokrasi

Kuruluşundan bu yana derneğin başkanlığını yürüten Murat Belge, bir nevi zoraki başkanlık yaptığını, dernekteki arkadaşlarının kendisini bu görevde tutmaktaki ısrarlarını sürdürdüğünü söylüyor.

Murat Belge'nin, HYD'nin işleyişindeki demokratik yapıya dair değerlendirmesi:

Etmeyin, eylemeyin deyip duruyorum, başkanlık işini yürütmemde ısrar eden arkadaşlara. Çünkü Türkiye'de çok alışığız, bir adam bir yere başkan olur ve ömrü orada geçer. Biz de böyle bir görüntü veriyorduk. Ama başkanlık için sadece ben kendime oy vermiyorum. Bunun dışında, tam demokratik bir örgüt diyebiliriz HYD için. Herhangi bir uzun boylu merkezi disiplin yok. Dolayısıyla yönetim kurulunu daha çok bir koordinasyon kurulu gibi kabul edebiliriz. Tabii bazı angarya işler var. Yani kira, harcamalar, gelir-giderler, hesap-kitap gibi angarya işler... Yönetim kurulu bunları yapar. Onun dışında yönetim kurulunun birinci görevi, bu son derece geniş, her türlü faaliyete açık çatı altında çalışmak isteyen insanlara kolaylık sağlamak. Faaliyet alanlarımız diye katı bir tanım da getirmiyoruz. Üye olan çoğu insana, insan hakları ve çatışma konuları daha çok ilgi çekici geliyor. Ama mesela kadının, yurttaşın hakları el kitabı gibi bir çalışmayı bir kadın arkadaşımız başlatabiliyor. Biz de ona imkân, o kitabı finanse edecek kurum buluyoruz. Mesela çevrecilere de aynı şekilde bir

34 Tüba Çandar, *Murat Belge: Bir Hayat...* (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), 270.

yer açabildik. Ama çevre için şu ana kadar bir faaliyetimiz olmadı. Mesela bir grup insan, çoğu da Türk vatandaşı değil, Türkiye'ye Doğu ülkelerinden gelen göçmenlerle ilgili bir çalışma yapmak istiyorlardı. Bunlara resmen kurulu bir dernek açtık. Yani biraz Helsinki'nin felsefesi böyle. "Çalışacağız biz, beş kişi bir araya geldik, şu işi yapacağız, Van Gölü'nü temizleyeceğiz," diye gelenler olursa, onlar için de elimizden geleni yaparız. İlla derneğe üye olmaları gerekmiyor. O bakımdan, üyeliği de böyle çok ciddi bir koşul olarak kabul etmiyoruz. Var üyemiz. Öyle çok kalabalık üyeli örgüt olmak gibi bir niyetimiz yok ve üye olmayan kıyamet kadar insanla beraber iş yaptık. Gayet esnek bir yapımız var.

Kamu otoritesiyle ilişkiler

12 Eylül yasaması, yurtdışı bağlantılı kuruluşların işini bir hayli zorlaştırmasına karşın, Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin kuruluşu, Bakanlar Kurulu kararıyla çıkan izin neticesinde kabul edildi. Dolayısıyla HYD, Bakanlar Kurulu izniyle kurulan nadir derneklerden biri. Gerçi her ne kadar bu durumun derneğe doğrudan bir faydası olmasa da, Murat Belge bunun sembolik bir önemi olduğunu düşünüyor:

"Yabancı denince travma geçiren bir toplumda, yurtdışı bağlantılı bir derneği kurmak da çok önemli. Yoksa her yerde yaptıklarımızı, böyle olmadan da yapardık. Gerçi bazı faaliyetlerimizi, bu durumu önemsemeden de engellediler. Örneğin Çanakkale'de yaz okulu yapıyorduk, gelip durdurdular, Karabağ'dan Ermeniler var diye. Hâlbuki Azerbaycan'dan adamlar da gelmişti. Onlar orada kardeş kardeş oturup konuşuyorlardı. Ama bizim bakanlık bunu uygun bulmadı."

Murat Belge, Türkiye'de devletin STÖ'lerden itaat beklediğini hatırlatıyor ve insan hakları mücadelesinin devletle dostane ilişkiler çerçevesinde yürütülemediğini vurguluyor. Belge, devletin sivil toplumla ilişkilerinde dostane, az dostane olabileceğini, ama Türkiye'de hiç dostane olmadığını anımsatıyor ve şunları kaydediyor:

"Çünkü devlet öncelikle itaat bekleyen bir devlettir Türkiye'de. Dolayısıyla sivil toplumun önemini görünce devlet, sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerini dostane yapmaya çalışmak yerine, örneğin emekli askerleri seferber ederek, bir sürü adı sivil olan dernek, örgüt kurdurdular. Ama onlar, devletin söylediklerini, ayrıca bir megafonla bağırarak birtakım derneklerin ötesinde değildir. Bunlara Gongo adı veriliyor ve dünyanın çeşitli yerlerinde, devlet destekli STÖ'ler ortaya çıkıyor. Türkiye'de de bunlardan fazlasıyla var. Bizim 'devleti görmeyiz, tanımayız' gibi bir tavrımız elbette yok. Yapabildiğimiz, gidebildiğimiz kadar gideriz. Kuruluş için hükümete

müracaat ediyorsun. Dernekler Kanunu'nun değiştirilmesi denildiği zaman, parlamentoyla gidip çalışalım diyoruz. Hâkim, savcı eğitimi gibi bir şey çıkacak olsa, biz elimizden geleni yapalım diyoruz. Benim düşüncem, bir yerde bulunabiliyorsan orada bulunmak, etkili olabiliyorsan, olabildiğin kadar etkili olmaya çalışmak.”

Diğer STÖ'lerle ilişkiler

İHD'nin kurucularından Murat Belge, HYD'nin diğer İHK'lerle ilişkisini değerlendiriyor:

Ortak hareket etmede eksiklikler var tabii. 1980'lerde memleketin en önemli sorunlarından biri hapisaneler ve oralardaki kötü muameleydi. Bu durum, insan hakları hareketinin ortaya çıkmasına neden oldu. O sıralarda, tutuklu yakınları da bir dernekleşme çabasına girdiler. TAYAD kuruldu böylece. Bu da herkesi kapsamayan bir yapıydı. Başka fraksiyonlardan insanlar, bu deneyimden dolayı hayal kırıklığına uğradı. Ben o sırada İHD fikrini ortaya attım. Birdenbire bu fikir çok tuttu. Fakat fikri ortaya atmış kişi olarak ben de fikirden çeşitli nedenlerden dolayı koctum. Çünkü kendi yakınları hapiste olan, yakınlarıyla aynı siyasi görüşleri paylaşan insanlar kuracaklardı bu örgütü. Öyle olunca da, öyle bir insan hakları örgütünün mümkün olup olmadığını düşünerek ürktüm. İHD, benim yakın tarihte, gönül rahatlığıyla söyleyebileceğim, başladığı noktaya şu an bulunduğu nokta arasında saygıdeğer bir mesafe almış bir örgüttür. Helsinki'nin de zaman zaman İHD'yle, Mazlum-Der'le çeşitli ilişkileri oluyor. Diğer yandan, insan hakları alanında çalışma yürüten örgütlerin sayısındaki artış, olumlu sonuçlar vermeye başladı. Bu örgütlerin birlikte yürüttüğü veya ortak platformlarda sürdürdüğü çalışmalar da zamanla meyvesini veriyor. Zaten şimdi Mazlum-Der, İHD, HYD ve Af Örgütü'nü de içine alan İnsan Hakları Ortak Platformu var... Mesela Mazlum-Der'in de kurulmasının hiçbir sakıncası olmadı. Ve belki, Mazlum-Der'e göre daha soldan gelmiş birtakım kişiler dahi Mazlum-Der'den insan hakları anlamında daha tarafsız olmak gibi bazı olumlu şeyler de öğrendiler. Çünkü onlar kendi dışındaki adamların dertleriyle hiç ilgilenmezler. Mazlum-Der başından beri o konuda bizden çok daha iyiydi. Helsinki Yurttaşlar Derneği, bir militan derneği değil, diğer İHK'larla ortak çalışabilecek bir dernek olmalıydı ve öyle de oldu. Mesela bize göre İHD çok daha militan bir dernek. Bizde daha akademisyen, daha görmüş geçirmiş, daha yaşlı insanlar bulunuyor. Dolayısıyla biz bu alan içinde, biraz daha danışmanlık misyonunu üstleniyoruz. Herkes kendisinin çok yapabileceği işi yapmalı, kendisinin çok iyi yapamadığı işlere de bulaşmamalı.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)

Kurumsallaşma ve faaliyet alanı

1990'da, bir grup insan hakları savunucusu aydın ve İnsan Hakları Derneği (İHD) tarafından kurulan Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın temel amaç ve faaliyetleri arasında insan hak ve özgürlükleri konusunda yayın ve dokümantasyon yapmak, işkence mağdurlarının fiziksel ve psikolojik tedavi ve rehabilitasyonlarına yardım etmek, yakınlarına da psikolojik destek sağlamak, işkence vakalarını belgelemek ve işkence mağdurlarının hak mücadelesine destek vermek, insan hakları konusunda eğitici çalışmalar yapmak bulunuyor.

TİHV, İHD ve 32 insan hakları savunucusu aydın tarafından 1990'da Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş, hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluş. TİHV, çalışmalarını, Türkiye tarafından imzalanmış olsun ya da olmasın, bütün uluslararası sözleşmeler ışığında yürütüyor. Genel Merkezi Ankara'da olan TİHV'nin İstanbul, İzmir, Adana ve Diyarbakır'da temsilcilikleri var. Hükümetlerden, insan haklarına aykırı uygulamalar yapan kurum ve kişilerden bağış ya da destek almamayı ilke kabul eden TİHV, işkenceyle mücadele, işkence mağdurları ve yakınlarına hukuki, tıbbi-psikolojik destek veren öncü bir kuruluş.³⁵

TİHV de aslında 12 Eylül askeri darbesiyle radikal bir biçimde daraltılan ve yok sayılan temel insan haklarını savunması ve ama doğrudan gözaltı sürecinde işkenceye maruz kalan insanların haklarını savunurken, bir yandan da mağdurlara psikolojik-tıbbi destek sunması amacıyla kuruldu. 1990'da kurulan vakıf, günümüzde ulusal ve uluslararası alanda kendi alanında gerek devletler, gerekse sivil toplum nezdinde haklı bir üne kavuşmuş bulunuyor.

TİHV'nin kurumsal özelliklerinden biri, daha kuruluş sürecinde çok özel ve tanımlanmış bir amaç için ortaya çıkmış olması. Dolayısıyla öncelikle bir organizasyonun kurulması, kurumun temellendirilmesi gibi zaman alıcı yapılanma çalışmalarıyla çok fazla uğraşılmamış. Vakfın genel sekreteri Metin Bakkalçı, bu hususu önemle vurguluyor ve ekliyor:

“TİHV bir anlamda 1980'lerin sonucudur. İşkence görenlerin her birine ilişkin bir tedavi ve rehabilitasyon programı ile işkencenin temel amacı olan ruhsal ve fiziksel yıkımla baş etmek için dayanışma ortamını oluşturma

³⁵ http://www.tihv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=55

gereksinimi duyuldu. İnsan Hakları Vakfı'nın temel çıkış dayanağı, işkence görenlerin rehabilitasyon ihtiyaçlarını karşılamak ve böyle bir dayanışma ortamını oluşturmaktır. Bir anlamda işkencenin yıkımıyla mücadeleledi amaç.”

TİHV'nin bu temel amacı, ne yazık ki işkence vakalarında 1980'den bu yana radikal bir azalma olmadığı için, varlığını koruyor. Vakfın web sitesinde, Türkiye'deki insan hakları ihlalleri, kapsamlı yıllık raporların yanısıra, günlük olarak da yayınlanıyor.³⁶ TİHV, insan hakları ihlalleriyle mücadele konusunda uluslararası alanda pek çok ilişki geliştirirken, sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada işkenceyle mücadele çalışmalarının içinde bilfiil yer alıyor. Metin Bakkalcı, TİHV'nin bu nedenle hem dünyadaki mücadele deneyimlerini Türkiye'ye uygulamaya, hem de Türkiye'deki deneyimlerini dünyadaki insan hakları savunucularıyla paylaşmaya çalıştıklarını söylüyor. Bakkalcı, Türkiye'de olduğu gibi, dünyanın çeşitli ülkelerinde, işkencenin, yurttaşların muhalefet direncini kırmaya yönelik sistematik bir uygulama olduğunu, TİHV'nin de bu uygulamanın kısa, orta ve uzun vadede azaltılması yönünde mücadele verdiğini ifade ediyor.

Metin Bakkalcı, TİHV'nin çalışma tarzını da şu sözlerle açıklıyor:

“Vakfın bütün karar süreçleri, en gündelik birimden başlar; her merkezimizde bu çerçevede yürütme kurulları vardır. Bu yürütme kurulları sadece çalışanlardan değil, gönüllülerden de oluşur. Vakıfta yukarıdan aşağıya doğru bir işleyiş asla yoktur. Ortak akıl dediğimiz süreci uygulamaya koyuyoruz. Bazen neler yapılması gerektiğine ilişkin kritik bir sindirme süreci yaşandıktan sonra zaten ortak akıl buluyoruz. Tabii ki bilimsel tartışma ortamında da farklı görüşler var. Ama sonuç olarak bilimsel çalışma ortamı arzuyla, içtenlikle sürdürülürse, ortak akla ulaşılır.”

Vakıf içi demokrasi

Metin Bakkalcı, TİHV'de alınan kararlar konusunda, bilimselliği gözetmelerine karşın, üye ve yönetim kurulunun görüşlerini dikkate aldıklarını söylerken, aslında vakıf içindeki demokratik işleyişe verdikleri önemi de vurguluyor. Vakfın kuruluşundan bu yana başkanlığını Yavuz Önen'in sürdürmesinin ise,³⁷ “başkanlık sultası” olarak değerlendirilemeyeceğini söyleyen Bakkalcı, Önen'in başkanlığını şu sözlerle açıklıyor:

³⁶ http://www.tihv.org.tr/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=12&Itemid=80

³⁷ Önen, Nisan 2009 tarihinde TİHV başkanlığından ayrıldı. Bakkalcı'yla yaptığımız görüşme (2007) sırasında Önen vakfın başkanlığını sürdürüyordu.

“Yavuz Bey kendi ısrarıyla değil, hepimizin arzusuyla başkanlığı sürdürüyor. Kendisine bıraksak, çoktan başkanlığı bırakmıştı... 60 küsur kurucumuz, 30’u aşkın çalışan arkadaşımız ve 300-350 gönüllümüz var. Burası böyle bir ortamdır. Buradaki yapı, demin de söylediğim gibi, demokratik işleyişle sürdürülebilir kılınıyor. Dolayısıyla yönetim oluşturulurken ‘ekipler’ veya ‘diktatör’ler değil, TİHV yapısının arzu ettiği, kalmasında ısrar ettiği kişilerden oluşuyor.”

Vakfın İzmir temsilciliğinde çalışan Coşkun Üsterci, TİHV’nin tüm birimlerinin merkezi olarak alınmış kararları ve belirlenmiş projeleri yaşama geçirirken oluşturulan genel çerçeve içinde, ama kendi özgül koşullarına göre davrandığını söylüyor. Üsterci, merkezi kararların da tüm birimlerin katkı ve katılımıyla, aşağıdan yukarıya oluşturulduğunu vurguluyor. TİHV Yönetim Kurulu toplantılarının, tüm birimlerden birer kişi olmak üzere, çalışanların katılımıyla gerçekleştirildiğini hatırlatan Üsterci, gerek yönetim kurulunda, gerekse temsilciliklerdeki yürütme kurullarında, kararların konsensüsle alındığını ifade ediyor. Üsterci, TİHV İzmir Temsilciliği olarak, önceden çerçevesi çizilmiş olanların dışında veya TİHV politikaları açısından stratejik önem taşıyan bir konu hakkında karar almak zorunda kaldıklarında, genel merkez ve diğer tüm birimlerin görüş ve onayını aldıklarını da ekliyor.

Kamu otoritesiyle ilişkiler

Coşkun Üsterci’ye göre İHK’lerin temel sorunlarından biri, Türkiye toplumunun devletle ilişki biçimlerinden kaynaklanıyor. Türkiye toplumunun kendi varoluşunu devlete bağladığını ve devlet yapısını aşkın, kutsal bir güç olarak algıladığını ifade eden Üsterci, bu algının da devletin yurttaşlara karşı ödevlerini yerine getirmemesini kolaylaştırdığını söylüyor. “İnsan hakları, devletin sınırlarını çizmektir, yurttaşı devlete ve devlet erkini kullananlara karşı korumaktır” diyen Üsterci, devlet aygıtına olan “sadakatin” insan hakları ihlallerine kapıyı araladığı görüşünde.

Coşkun Üsterci:

Devlet kurumlarının insan hakları savunucularına ve örgütlerine yönelik güvensizliğinin, adeta onları “düşman” addetmesinin neden olduğu güçlükler, baskılar söz konusu. Bir de insan hakları hareketinin bünyesinden kaynaklanan sorunlar var: Hâlâ insan hakları mücadelesine araçsal yaklaşıyor, perspektif ve politika eksiklikleri var, katılımcılık ve demokrasi eksiklikleri söz konusu. Ayrıca aktivistlerde genel bir yorgunluk var. Ön planda mücadele yürüten aktivistler yaşıyor ve yerlerini dolduracak yeni kuşaklar yetişmiyor. Son dönemlerde insan hakları hareketi içinde elini taşın altına sokmayan, risklerden uzak durmaya çalışan projeci anlayışların yaygınlaşması da söz konusu.

Metin Bakkalçı, İHK’lerin kamu otoritesiyle ilişkilerinde benzer sorunlar yaşadıklarını ifade ediyor. Hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarıyla ciddi bir işbirliği içinde olmadığını söyleyen Bakkalçı, Başbakanlık’a bağlı İnsan Hakları Danışma Kurulu’nun aktif hale getirilmemesinden ve hükümetin bu kurula danışmamasından yakınıyor. Bakkalçı şunları aktarıyor: “Kurulun eski başkanı İbrahim Kaboğlu ve eski alt kurul başkanı Baskın Oran mahkemeye verilmiştir.³⁸ Çünkü bizlere rica edilmiş, ‘gelin, danışmanlık yapın’ denilmişti. Fakat onların ricasıyla yaptığımız çalışmalar onlar tarafından mahkemeye verildi. Yani bu derece komik bir durum söz konusu. Senede üç kez toplanması gereken Danışma Kurulu toplanmıyor. Bu, bütün yasal mevzuatlarda bir suçtur.”

Metin Bakkalçı, devletin önlerine ciddi engeller çıkarmadığını, ancak kendileriyle sıkı ilişki içinde olmadığını da belirtiyor:

Zaman zaman TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Başkanı Mehmet Elkatmış’la görüşmelerimiz oluyor. Dışişleri bakanı Abdullah Gül’le de insan hakları konusunda birkaç görüşmemiz oldu. Fakat bunlar daha çok kişisel ve pek sık olmayan görüşmeler. Daha kurumsal görüşmelerin olması gerekir. Bunun için de uğraş gösteriyoruz. Ama olumlu bir şey daha var ki, o da Manisa davasıdır.³⁹ Bilindiği gibi, Manisa’da gençler işkence görmüştü. Herkesin önemli bir çabası oldu. Barolar Birliği ile hazırladığımız alternatif adli tıp raporları vardı. Ve Türkiye’de ilk kez bu dava ile Yargıtay bizim raporları refere etti. Ondan sonra kimi savcılıklarımız –ne güzel bir şey ki– kimi başvurularımızla ilgili bilgiler sormaya başladılar.

38 Baskın Oran’ın Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Danışma Kurulu için kaleme aldığı “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu” Raporu davalık olmuş ve 15 Şubat 2006’da Baskın Oran’la birlikte kurul başkanı İbrahim Kaboğlu da yargılanmıştı. İnsan Hakları Danışma Kurulu, bu tarihten sonra artık aktif bir çalışma yürütmedi.

39 26 Aralık 1995’te, yaşları henüz 18’i bulmamış 16 genç, gözaltına alındıktan sonra polis tarafından işkence edildi. Yıllarca süren dava, zaman aşımına iki ay kala, Nisan 2003’te son buldu ve işkenceci polislerin cezası, Yargıtay tarafından onandı.

Diğer STÖ'lerle ilişkiler

İnsan Hakları Ortak Platformu'nun logosunda TİHV ismi yazmıyor olsa da, Bakkalcı'nın aktardığına göre TİHV, İHOP'la çok yakın ilişki içinde. Bakkalcı, diğer İHK'lerle ortak iş yapma fikrine çok sıcak baktıklarını ve zaten kuruluştan bu yana TİHV'nin diğer insan hakları örgütleri, barolar, akademisyenler ve tabip odalarıyla işbirliği içinde faaliyet yürüttüğünü söylüyor.

Coşkun Üsterci,⁴⁰ vakfın İzmir Temsilciliği özelinde diğer STÖ'lerle ilişkileri anlatıyor:

İzmir'de temel çalışma alanı insan hakları olan İHD, Mazlum-Der, İnsan Hakları Gündemi, Af Örgütü, Tay-Der, İzmir Cezaevi İnisyatifi, Temel Haklar Ve Özgürlükler Derneği gibi kuruluş ve oluşumlar bulunuyor. Bunların yanısıra İzmir Barosu, İzmir Tabip Odası, ÇHD gibi insan hakları ile doğrudan ilgili meslek örgütleri var. TİHV İzmir Temsilciliği'nin bu kuruluş ve oluşumların hepsiyle ilişkileri genelde olumlu ve iyi düzeyde. Doğal olarak tüzel kimliği ile TİHV Kurucular Kurulu üyesi olan İHD'yle ilişkilerimiz daha yoğun. Ancak, TİHV İzmir Temsilciliği, uzun yıllar boyunca işkencenin belgelenmesi, rapor edilmesi, hukuksal mücadele yoluyla önlenmesi ve işkence görenlerin tedavisi amacıyla, İHD, İTO, İzmir Barosu ve ÇHD ile özel bir işbirliği gerçekleştirmiştir. Bu kurumların yaklaşık on yıl kadar süren (sahip oldukları fonksiyonlara uygun işbölümü içinde) çalışma birlikteliği, İzmir Barosu ve İzmir Tabip Odası'nın yönetimlerine ulusalcıların hâkim olmasından sonra kısmen kesintiye uğradı. İşbirliğinin sürdüğü yıllarda işkence gören kişilere kolayca ulaşılmış, onlara hukuksal destek sağlanmış, alternatif adli tıp raporları hazırlanmış, suç duyuruları yapılmış, işkenceciler hakkında açılan davalar birlikte izlenmişti. Böylelikle bir yandan işkencenin önlenmesi yönünde önemli adımlar atılırken, diğer yandan işkence görenlerin tedavisinde daha başarılı sonuçlar elde edilmişti. Bu verimli işbirliği halen TİHV, İHD ve ÇHD arasında sürdürülüyor.

40 Coşkun Üsterci, çeşitli nedenlerden dolayı sonradan feshedilen İzmir Savaş Karşıtları Derneği'nin kurucularındandır. 25 Şubat 1994'te kurulan İSKD, zamanında insan hakları alanında çok önemli çalışmalar imza atmış ve vicdani ret hakkı için büyük uğraşlar vermişti. İSKD'nin feshine ilişkin metne [Birikim 157 (2002): 98-100] şu adresten ulaşılabilir: <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=144&dyid=361>

İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHG)

Katılımcılık, kurumsallaşma ve faaliyet alanı

Ulusal ve uluslararası alanda, insan hakları mücadelesi verme amacıyla, 2003'te İzmir'de kurulan İHG'nin diğer İHK'lerden farklı bir özelliği var. İHG, "profesyonellik"e daha fazla önem veren ve "ideolojiler"e daha mesafeli davranan, HYD gibi daha çok "danışmanlık" yapma amacı taşıyan bir dernek. İHD ve Mazlum-Der'den farklı olarak, sokaklara inerek, insan hakları mağdurlarına bir şekilde ulaşıp onların tek tek sorunlarını çözmekten çok, insan hakları alanında "üst düzeyde" neler yapılabileceğine dair çalışmalar yapan İHG, elbette hakları gasp edilen insanlar için de çalışmalar yürütüyor. Ancak, derneğin kurucusu ve başkanı Orhan Kemal Cengiz, bir kitle derneği olmadıklarını ve uzun vadede de böyle bir amaç taşımadıklarını özellikle vurguluyor. Cengiz, derneğin kuruluş amacını şu sözlerle özetliyor: "İnsan haklarını her türlü ideoloji ve dünya görüşünün üzerinde savunan bir anlayışı benimsiyoruz biz. Bizim dernekte Müslüman da var, ateist de var, eşcinsel de. Mümkün olduğunca bu çeşitliliği sağlamaya çalışıyoruz. Herkesin ayrı bir dünya görüşü olabilir, ama ortak özelliğimiz, derneğe girdiğimizde, siyasi görüşümüzü kapının önünde bırakmak. İnsan hakları diskurunu her şeyin üzerinde tutuyoruz."

Cengiz'le görüşmemiz sırasında çoğunlukla İHD ve Mazlum-Der'in mevzubahis olmasının nedeni, İHG'nin temel hedeflerine dair karşı örnek olmalarıydı. Çünkü Cengiz, İHD ve Mazlum-Der'in, toplum nazarında birer cenah örgütü olarak bilindiğini ve bu yaftanın kendilerine yapıştırılmaması için azami gayret sarf ettiklerini söylüyor. Cengiz, İHG'nin toplumun tüm kesimlerini kapsayan, her türlü ideolojik görüşten bağımsız, sadece ve sadece insan hakları konusunda çalışmalar yürüten bir dernek olmasını istediklerini, İHD ve Mazlum-Der gibi kuruluşların ise daha çok kitle derneği özelliği gösterdiğini ifade ediyor.

Orhan Kemal Cengiz, İHG'nin çalışma alanlarını anlatıyor:

Üç tane çalışma alanımız var: İşkenceyle mücadele, azınlık haklarının ilerletilmesi ve ayrımcılıkla mücadele, insan hakları eğitimi... İnsan hakları eğitimi alanında öğretmen ve avukatların eğitimi konusunda kapsamlı çalışmalar yürüttük. İzmir'de, iki yıl boyunca, her biri yaklaşık iki buçuk ay süren ve iki yüz avukatın dahil olduğu eğitim çalışması yaptık. Konu da, uluslararası hukukun iç hukukta uygulanmasıydı. Ardından bu projeyi bütün Ege bölgesine yaydık. 2008'de de diğer bölgelere ve sonuçta tüm Türkiye'ye yaymayı düşünüyoruz bu çalışmayı. Eğitim verilecek avukatları da belli kriterlere göre seçiyoruz. Hevesleri, açık olmaları, aldıkları eğitimi başkalarına iletebilecek durumda olmaları, deneyimleri... Çok tecrübesiz avukatları eğitime almıyoruz. Çünkü maksadımız, deneyimli ve edindiği bilgileri mahkemeye yansıtabilecek avukatları harekete geçirmek. Eğitimleri de deneyimli avukatlarımız veriyor.

“Kitle örgütü” olmaktan imtina eden İHG’nin üyelik yapısı da bununla uyum içinde. Nisan 2007 itibariyle 25 civarında üyesi olan İHG’nin yönetim kurulu beş kişiden oluşuyor. Üç kişilik de denetleme kurulu var. İHG yönetimi, üye sayısının azlığından dolayı, üyelere ulaşma konusunda problem yaşamıyor. Çoğunlukla e-posta aracılığıyla, derneğin projeleri konusunda üyelerin görüşleri alınıyor. Ayrıca yönetim kurulunun yaptığı tüm faaliyetler, harcamalar raporlar halinde üyelere bildiriliyor. Koordinatörlük sistemiyle yürütülen faaliyetlerde, proje koordinatörlerinin inisiyatifi esas alınıyor ve yönetim, koordinatörlerin kararlarına karışmamaya özen gösteriyor. Cengiz, kalabalık bir üye yapısına sahip olmak istemediklerini ve ihtiyaca bağlı bir üye politikası güttüklerini ve üyelerin aktif katılımını sağlamaya çalıştıklarını söylüyor.

Şu sıralar öğretmen ve avukatlara yönelik insan hakları eğitimi veren İHG’nin başkanı Orhan Kemal Cengiz, derneklerinin amaçlarını şu sözlerle aktarıyor: “Biz uzun yıllardır Türkiye’de yeni bir şeyler yapalım diyoruz. Bir uzmanlık alanına ihtiyaç var. Belirli konulara eğilip çok kapsamlı raporlar hazırlayan, çok profesyonelce lobi faaliyeti yürütecek yapılara ihtiyaç var. Biz bu amaçla, bölgesel düzeyde bir insan hakları hareketi olmak için kurulmuş bulunuyoruz.”

Orhan Kemal Cengiz, derneklerinin faaliyetlerine ve esas olarak “işkenceyi haritalama” ve öğretmenlere yönelik insan hakları eğitimi projelerine dair şu değerlendirmede bulunuyor:

Öğretmenlerin, öğrencilere insan haklarını aktarmalarını sağlamaya çalışıyoruz. Daha çok oyunlara dayanan, değişik yöntemlere başvuruyoruz. Çalışmayı da öğretmen sendikalarıyla birlikte yürüttük. Öğretmenler mevcut müfredatın dışına çıkamıyorlar, ama aynı müfredatı başka bir yöntemle aktarmaları, başka bir bakış açısı kazanmaları mümkün. Üç yüz civarında öğretmene bu eğitimi verdik. Diğer yandan, Helsinki Yurttaşlar Derneği’yle beraber “İşkencenin haritalanması” diye bir çalışma yapıyoruz. Türkiye’de mağdur ve failden hareketle, işkence yapan ve yapılanın ilişkide bulunduğu bütün kurum ve kişilerin haritasını çıkartmaya çalışıyoruz. Bu sadece Türkiye için değil, dünya için de yeni bir konsept. Daha önce sadece bir tane Güney Amerika ülkesinde yapılmış bu çalışma. İnternet üzerinden oluşturulacak olan bu harita kabaca şöyle anlatılabilir: İşkence mağduru ve fail var. Bilgisayarınızda faille tıkladığınızda, karakol göreceksiniz. O karakola tıkladığınızda, karakoldaki iç ilişkiler ortaya çıkacak. Bununla da biz, işkencenin hangi ilişkiler ağı içinde gerçekleştiğini daha yalın biçimde anlayabileceğiz. Ama esas olarak, işkenceyi önlemeye yönelik çalışma yürütenler, bu harita sayesinde müdahale alanlarını çok somut bir şekilde görebilecekler. Bu da AB’nin desteklediği bir proje... Türkiye’de sürekli belli konular popülerleştirilir. Örneğin Türk Ceza Kanunu’ndaki 301. madde. Halbuki biz TCK’yı incelediğimizde, 301 gibi kırka yakın madde bulduk. Bunun üzerine Türkiye’nin dört bir yanına, İzmir, Ankara, İstanbul, Diyarbakır’a gittik. Entelektüel, hukukçu ve akademisyenleri topladık, tartıştırdık bu konuyu. Çalışmanın sonucunda da TCK’da ifade hürriyetini engelleyen kırk tane madde saptadık. Bununla ilgili bir rapor hazırlayıp her tarafa dağıttık...

Cengiz, yaptıkları eğitim çalışmaları sonucunda, özellikle avukatların tutumlarında çok belirgin değişimler gözlemlediklerini söylüyor. Öğretmenlere verilen insan hakları eğitimi neticesinde de dolaylı yoldan binlerce öğrenciye yönelik davranışları değiştirdiklerini düşünüyor: “Biz zaten başından itibaren yaratabileceğimiz etkileri hesaplıyoruz. Yaptığımız çalışmalarda etki tatminsizliği yaşamadığımızı çok rahatlıkla ifade edebilirim.”

Dernek içi demokrasi

Kuruluşundan beri derneğin başkanlığını yürüten Orhan Kemal Cengiz, başkanlığın kendisi için bir yük olduğunu ve daima başkanlık yapma niyetinde olmadığını söylüyor. İHG’de önce yönetim kurulu belirleniyor, kurul da kendi içinden bir başkan seçiyor. Cengiz, başkanlık yapısı konusunda şunları söylüyor:

“Arkadaşlarımız öyle bir görev verirse, tekrar başkan olurum; bu benim için bir onurdur. Derneğimiz çok spesifik konular üzerinden kuruldu ve kuruluşundan itibaren benim çok aktif bir rolüm var. Ama açıkçası, ben de kalkıp on-yirmi sene boyunca bu işi yapmayı düşünmüyorum. Şu anda da benim ve bazı arkadaşlarımızın hakikaten kritik rolü var. Ama ben inanıyorum ki, bizim derneğin yapısı, beni bu yükten bir süre sonra mutlaka kurtaracaktır. Çünkü derneğimizdeki hemen herkes, bir biçimde lider olabilecek niteliklere sahip. Ama arkadaşlarım görev verirlerse, bir-iki dönem daha yapabilirim bu görevi.”

Diğer STÖ’lerle ilişkiler

Helsinki Yurttaşlar Derneği’yle ortak projeler yaptıklarını hatırlatan Cengiz, yukarıda isimleri geçen tüm İHK’lerle ilişkilerinin iyi olduğuna dikkat çekiyor. Diğer kuruluşlarla karşılıklı görüş alışverişinde bulduklarını söyleyen Cengiz, İHOP’a üye olmalarını, İHOP’un henüz kurucu örgütlerin dışına açılmamasına bağlıyor ve ekliyor: “Öncelikle İHOP’un açılım göstermesi, genişleme sürecine girmesi gerekiyor. Ama aynı fikirleri paylaşıyoruz, o ayrı. Bir kere ortak platform kurmak çok iyi bir fikir. Örgütlerin birbirlerinin faaliyetlerinden haberdar olmaları bile çok önemli. İHOP’u ben bu açıdan çok önemsiyorum.”

İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP)

İHD, Mazlum-Der,⁴¹ HYD ve Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi'nin bir araya gelerek oluşturduğu İHOP, Türkiye'deki İHK'ler açısından bir ilk. Feray Salman'ın şu sözleri, İHOP'un önemini yeterince ortaya koyuyor: "Türkiye'de insan hakları alanı çok aydınlık değil. Biraz karanlık. Küçük küçük ışıkların bulunduğu bir zemin var. Bu ışıklar bir araya gelmezse, insan hakları alanında aydınlığa ulaşmamız zor görünüyor. Işıklar birleşmezse, aydınlık olmaz."

Ortak örgütlenme ihtiyacı üzerinden değil, farklı İHK'lerin güç birliğini sağlama amacıyla kurulan İHOP, aslında henüz taze ve tamamen faal kılınmamış olduğu için çok fazla gündeme gelmiyor. Ancak, insan hakları savunucularıyla yaptığımız görüşmelerde, İHOP'un yakın zamanda Türkiye'deki insan hakları mücadelesinin temel platformu olacağı izlenimini ediniyoruz. Çünkü 1990'lardan itibaren sayı ve nitelik olarak artış gösteren İHK'lerin aktivistleri, zamanla aslında aynı amaç için, farklı kurumlarda çalıştıklarını gördüler ve nihayet kendi mücadele biçimlerinin ortaklaşmasını sağlamak üzere ortak bir platform kurdular.

İHOP aslında bir örgütlenme değil, fakat insan hakları örgütlerini bir araya getiren ve belirli konularda beraber ses çıkarmalarını sağlayan, birlikte çalışma pratiklerini ve birbirleriyle ilgili önyargılarını ortadan kaldırmaya çalışan ve insan hakları mücadelesi konusunda güç birliği yapan, bu konuda daha etkili olmayı öngören bir platform.

İHOP Genel Koordinatörü Feray Salman, pek çok kesimin İHOP'un oluşturulmasından büyük memnuniyet duyduğunu, çünkü Türkiye'deki insan hakları mücadelesinin geldiği noktada, artık böyle bir platformun kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu söylüyor. İHOP, insan hakları ihlalleriyle ilgili başvurular almıyor veya İHK'lerin yürüttüğü faaliyetleri yapmıyor. İHOP, bir çatı örgütünden çok, adları geçen dört kurucu örgütün oluşturduğu yatay bir platform özelliği gösteriyor.

---

41 Mazlum-Der'in 2009'da İHOP'tan ayrıldığını tekrar hatırlatmak gerekiyor.

İHOP'un misyonu:

İHOP, Türkiye'de devletin insan hakları ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirme temel sorumluluğunu yerine getirmesi için, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirme ve bu hakları ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmaya, insan hakları ve temel özgürlüklerin hukuk ve uygulama düzeyinde hayata geçirilmesi için inceleme, araştırma, saptama, değerlendirme, kamuoyu oluşturma yönünde faaliyet ve çaba gösteren kişi, grup ve sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu insan hakları hareketinin, insan hak ve özgürlüklerin korunması, geliştirilmesi ve hukukun üstünlüğü ilkesinin hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynadığına inanmaktadır. Bu çerçevede İHOP, misyonunu, Türkiye'deki insan hakları hareketinin kapasitesini, unsurları arasındaki işbirliğini ve genel etkisini güçlendirmek olarak tanımlamıştır. İHOP, insan hakları örgütlerinin kendi aralarında ve insan hakları hareketi içinde yer alan unsurlar arasında diyalogun ve dayanışmanın güçlendirilmesinin önemine inanır. İnsan haklarının her alanında sivil toplum ve sivil toplumun örgütlü kesimlerinin yasama ve yürütmeden sorumlu kamu otoritelerine görüşlerini açıklamaları, bilgi alışverişinde bulunmaları olanağının sağlandığı açık, şeffaf ve düzenli diyalog ortamlarının yaratılmasının insan haklarına dayalı politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında ve katılımcı demokrasinin geliştirilmesinde öncelikli bir rol oynadığına inanır. (<http://ihop.org.tr/>)

Sonuç bölümünde ele alacağımız, Türkiye'deki İHK'lerin kapasitelerini genişletmekle ilgili sorunları, İHOP'un temel dertlerinden birini oluşturuyor.

Feray Salman:

Türkiye genelinde meydana gelen olayları izleyen, bunları belgeleyen ve rapor eden potansiyeller olarak İHD ve Mazlum-Der gibi başlıca iki örgüt var. Fakat bu kurumlar bu görevlerini ifa ederken çeşitli aksaklıklarla karşılaşılıyorlar. Kimi şubeler bu anlamda zayıf, örgütlerin genel merkezlerinin bunları sistematik olarak eğitime imkânı yok. Bizim yaptığımız da bu anlamda imkânlar sunabilmek. Eğitim çalışmaları veriyoruz, sistemi daha düzenli kılacak, yanlışlara mahal vermeyecek teknolojik araçlar da kullanıyoruz. Bu, İHOP'un öncelikli alanı. İHOP izleme ve belgeleme yapmıyor, ama bunları yapan örgütleri de bir şekilde güçlendirmeye çalışıyor... İnsan hakları örgütlerinin daha zayıf olmasının temel nedenlerinden biri, olanaklarını yeterince geliştirememiş olmalarından ve güdübirlik çalışmalarından kaynaklanıyor.

Salman, İHOP'un henüz kurucu örgütler dışındaki kuruluşlara kapılarını açmış olmasına şu sözlerle açıklık getiriyor: "İHOP diğer kuruluşlara da kapılarını açacak. Şu an değil. Çünkü biz Ekim 2005'te kurulduk, fakat bu sekiz ayımızı aldı. Bu esnada tartışmalar, gerilmeler yaşandı. Bir arada olmayı öğrenmek kolay bir iş değil. Birbirine yaklaştılar, birbirlerini tanıdılar, kendi problemlerini birlikte paylaşmayı öğrendiler. Zamanla diğer örgütlerle de aynı tabanda çalışmak zaten bir gereklilik olacaktır."

Düşünce Suçu(!)na Karşı Girişim (DSKG)

Metnin başındaki kutuda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden bazı maddeleri aktarmamızın bir nedeni, Türkiye'de bu beyannameyi ihlal eden çok fazla uygulamanın yürütülüyor oluşudur. Beyannamenin 18. maddesinde "Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır" ifadesine yer verilirken, 19. maddede de açıkça "Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar" deniyor. Oysa Türkiye'de, makale boyunca izah edildiği üzere, özellikle 12 Eylül 1980'den itibaren düşünceleri ifade etme özgürlüğünün önünde gerek yasal düzlemde, gerekse fiilen, devlet eliyle büyük engeller konuyor. Bu engellere karşı mücadele etmekse, her zaman "yasal" çerçevede içinde olmayabiliyor. Düşünce Suçu(!)na Karşı Girişim, (DSKG) bunun akla gelen ilk örneği. Sanatçı Şanar Yurdatapan'ın başını çektiği girişimin temelleri, 1995'in Ocak ayında, yazar Yaşar Kemal'in *Der Spiegel* dergisinde yayınlanan bir yazısı nedeniyle DGM'ye çağrılmasına tepki olarak başlayan imza kampanyası ve bu süreçte birlikte ortaya çıkan sivil itaatsizlik eylemine dayanıyor. Bu tarihte, toplumca tanınan 1.080 kişi, Yaşar Kemal'in yasaklanan yazısının da aralarında bulunduğu on yasaklı metni içeren bir kitaba, yayıncı olarak adlarını yazdı ve sembolik bir heyet, sonradan kaldırılan Devlet Güvenlik Mahkemesi savcısını ziyaret ederek kendilerin ihbar etti.⁴²

O tarihten itibaren 80 bini aşkın kişi, yedi kitap ve kırk sekiz kitapçığa imza atarak, başkalarının "suç"una iştirak ettiler. 1995'ten beridir "düşünce suçu işlemek üzere" oluşturulan DSKG, "düşünce suçu"ndan dolayı hakkında dava açılan veya gözaltına alınan, tutuklanan farklı görüş ve inançtan binlerce yüzlerce kişi için çeşitli eylemler, kampanyalar yürüttü, yürütüyor. Bu sırada yayıncı olarak Şanar Yurdatapan ve gazeteci Nevzat Onaran, Genelkurmay Askeri Mahkemesi tarafından ikişer ay hapse mahkûm edildiler. Karar Askeri Yargıtay'ca onaylandı. 2000 yılı sonlarında ikisi de hapis yatıp çıktılar.

⁴² <http://www.antenna-tr.org/>

Girişimin esas yürütücüsü olan Şanar Yurdatapan'ın Voltaire'den aktardığı "görüşlerinizin hiçbirine katılmıyorum, ama bunları açıklayabilme özgürlüğünüz için sonuna kadar yanınızda mücadele vermeye hazırım" sözü, girişimin temel felsefesini özetliyor. Yurdatapan, girişim için şunları söylüyor:

"Girişime üye olunmaz. Çünkü bizim yasal bir kimliğimiz yok ve olamaz da. Çünkü bu bir sivil itaatsizlik, yani anti-demokratik yasaları bilerek ve isteyerek çiğnemek, sonuçlarına da hazır olmaktır. 'Suç işlemek amacıyla' dernek kurup yasal kimlik edinmenin olamazlığı da apaçık. Ancak bu sivil itaatsizliğin ilke ve kapsamı çok net ve sınırlı olduğundan, uzun tartışmalar ve kararlar da gerektirmez. Yeni bir düşünce suçu davası başladığı haber alınınca, 'kimler bu suça katılmak ister?' çağrısına olumlu yanıt verenler, 'sadece o olayla sınırlı' olarak DSKG'ye katılmış olurlar. Bu anlamda bakarsanız girişim, kimi eyleminde birkaç kişiden ibarettir, kimi eyleminde yüzlerce, binlerce kişi."

DSKG'nin zamanla çeşitli kampanyalar düzenlerken, yasal bir kimliği olmamasından kaynaklanan sorunlara karşı önlem olarak oluşturduğu Düşünce Özgürlüğü Derneği (DÜŞÜN) ise, sivil itaatsizlik eylemlerinin yanısıra, başka alanlarda da mücadele yürütülmesine olanak sağlıyor. Yurdatapan, DÜŞÜN'ün kurulma nedenini şöyle açıklıyor:

"On yıllık çalışma tabii ki sadece sivil itaatsizlikten ibaret kalmadı. 'Düşünce Özgürlüğü için İstanbul Buluşması', 'Dünyanın ve Türkiye'nin Gözleri' gibi birçok başka çalışmaya da yol açtı. Bunların yürütülmesi ise bir yasal kimlik olmadan ciddi ve inandırıcı olamazdı. İşte 'DÜŞÜN' bu ihtiyaçtan doğdu. Çok basit bir anlatımla, DÜŞÜN, yasal çerçevedeki çalışmaların yürütücüsü. Girişim ise –dileriz bir gün hiç gerek kalmaz– anti-demokratik yasaları ve uygulamaları teşhir etmek ve etkisiz hale getirmek amacıyla sivil itaatsizlik eylemleri yürütüyor."

Yurdatapan, doğrudan devletin uygulamalarını hedef aldıkları için, devlet tarafından da "mimlendiklerini" söylerken, DSKG sürecinde, hapiste yatmak dahil pek çok zorlukla karşılaştıklarını, ama yola çıkarken bu ihtimalleri gözardı etmediklerini de belirtiyor.

İnsan hakları mücadelesinin sadece belli bir kesimle yürütülemeyeceğini ifade eden Yurdatapan, DSKG olarak, hangi görüşten olursa olsun, herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü için mücadele verdiklerini, bunu da çok basit bir yöntemle, yasaklanan veya

cezalandırılan bir metin için hemen çağrı yapıp, altına yüzlerce imza atıp kendilerini şikâyet ederek ve böylece uygulamayı zora sokarak gerçekleştirdiklerini söylüyor ve ekliyor:

“İşte Girişim’in öteki yapılardan en büyük farkı da bu! Çünkü DSKG’nin dernek, vakıf gibi bir amacı, yapısı, örgütlenme anlayışı yoktur. Ortaya somut, tek bir iş sunuluyor. Örneğin bir geziye çıkarsınız, bunun yol, yemek masrafları ortaklaşa karşılanır. Daha sonra başka bir gezi ayarlarsınız. Ama bu son gezideki çoğu insan önceki geziye katılmamış da olabilir. DSKG tam da böyle. Girişime katkıda bulunmuş kişilerin ilelebet orada çalışma gibi bir zorunluluğu yoktur. Girişim, somut birtakım eylemler sunar. Bunu onaylayanlarla da ortak çalışır. Üç gün sonra düzenlenen eyleme gelmez veya gelir, bu bizi zora sokmaz.”

5. Sonuç

Türkiye’deki İHK’lerin kamu otoritesiyle karşı karşıya kaldıkları durumlarda –ki çoğunlukla böyle bir pozisyondalar– taleplerini kabul edilebilir güçte dayatamamalarının temel nedenlerinden biri, kapasite sorunları. Kapasitenin genişletilememesinin de temel nedeni, parasızlık. Aslında bu husus, başlı başına bir makale konusu gibi görünüyor. Konunun önemini göz önüne alarak, sonuç bölümünü bu soruna ayırmayı zaruri gördük.

STGM’nin faaliyetlerine başladığı Haziran 2005’ten itibaren Türkiye’de insan hakları kuruluşlarının faaliyetlerini inceleme niyetiyle giriştiğimiz bu makale için görüşmeler yaparken, İHK’lerin devletle ilişkilerinde yaşadıkları sorunlardan daha büyüğünün mali sorunlar olduğunu gördük. Diğer yandan, İHK temsilcilerinin STGM’yle *Siviliz* bülteni ve web sitesindeki bilgiler dışında, doğrudan ilişki kuramamalarının altında, kendi aralarında Avrupa Birliği’yle ilgili tartışmalar yatıyor. Ancak AB ve devlet dışı uluslararası kuruluşlardan fon alma/almama tartışmasında artık bir yol ayrımına gelindiği söylenebilir. Çünkü projenin içeriğine karışmayan fon kaynaklarına mesafeli yaklaşan kuruluş temsilcileri bile, bu tür fonlardan yararlanmadan ayakta durabilmenin giderek zorlaştığını teslim ediyorlar. Tüm İHK temsilcilerinin ortaklaşa görüşü şu: “Gelinen noktada, para olmadan mücadele yürütmek imkânsız ve zaten düzenli ödenmeyen üye aidatları, gerekli geliri zınhar karşılamıyor.”

Mali sorunlar, İHK'lerin devletin ihlallerine karşı etkin mücadele yürütmelerini güçleştiren temel etmenlerden biri. Ancak başta İHD ve Mazlum-Der olmak üzere, pek çok İHK, fon alma fikrine sıcak bakmazken, üye aidatları ve bağışlara dayalı gelirlerle de etkin faaliyet yürütmenin imkânsızlığına işaret ediyorlar. AB ve çeşitli uluslararası kuruluşlardan fon olarak kampanyalarını yürüten İHK temsilcileri, bu sayede daha aktif çalışmalar yürüttüklerini, ama fon olarak özerkliklerini de yitirmediklerini ifade ederken, fon almayı artık "kısmen" reddeden İHK temsilcileri ise insan hakları mücadelesinin, -diğer hak mücadelelerinden farklı olarak- her türlü iktidar odağından bağımsız verilebileceğini düşünüyor. Mazlum-Der Van Şube Başkanı Abdülbasit Bildirici, fon almaya sıcak bakmadıklarını, ama bunun "ahlaki" bir mesele olmadığını düşünüyor. Gerçi Bildirici, içeriğine müdahale edilmedikçe, herkesten proje alınabileceğini, ancak bunun dışarıya yansıma biçiminin farklı olacağını da ifade ediyor ve ekliyor:

"Mesela başka şubelerimiz, imam eğitimi konusunda proje yaptılar, destek aldılar. Fakat bu, başka kesimler tarafından çok kullanıldı. Mazlum-Der'in dış güçler tarafından yönlendirildiğini bile söyleyenler çıktı. O yüzden ben, genel merkezdeki tartışmalarda da hep aleyhte oy kullandım ve proje yapmaya, fon almaya karşı olduğumu söyledim. Bu işe parasız başladık, parasız olmasa da, biz mücadelemizi bu şekilde yürütmek zorundayız."

İHGD başkanı Orhan Kemal Cengiz ise, fon alma konusunda herhangi bir tereddüt yaşamadıklarını söylüyor: "Bizim belli kriterlerimiz var: Fon verenlerin yaptığımız işe müdahale etmemesi. Somut iş talebi karşılığında para aldığımız için de herkesten fon alırız. Aksi halde çalışmalarımızı yürütmemiz mümkün değil." 29 Eylül-2 Ekim 2004'te Ankara'da Helsinki Yurttaşlar Derneği, TODAİE ve İşkence Mağdurları Merkezi'nin çabasıyla gerçekleştirilen İnsan Haklarında Yeni Taktikler Uluslararası Sempozyumu için ABD'den mali destek almalarını ise Murat Belge şöyle yorumlamıştı: "Benim para alacağım yer önemli değil. Önemli olan, parayı nasıl kullandım, neye kullandım, bunun hesabını vermem."⁴³

İHD İstanbul Şube'den Şaban Dayanan ise, AB'den fon almanın sık sık dernek içi tartışmalarda gündeme geldiğini, ancak İstanbul Şubesi olarak şu ana kadar AB'ye herhangi bir proje sunmadıklarını, ancak tartışmalar neticesinde, AB'den fon alma fikrine yatkın olduklarını söylüyor. Dayanan, üye aidatları veya bağışlarla, istedikleri çalışmaları yapamadıklarını, bunun da İHD'nin etkinliğini düşürdüğünü ifade ediyor:

43 İrfan Aktan, "Murat Belge'yle söyleşi: 'Hasmı Yanına Çekmek'", *Express* (Ekim 2004).

“Daha önce, kira, telefon veya çalışan masrafları gibi herhangi bir ödeme geldiğinde, konser düzenliyor, bir etkinlik yapıyor ya da bağışçılarımıza giderek onu bir şekilde finanse ediyorduk. Toplumsal değişime, dönüşüme, gelişime katkısı olan kurumlar değil, daha çok belli bir düşünceye ait insanların bir araya gelip kendi etkinliklerini kurdukları yapılar olarak düşünülüyordu. Şimdiyse, derneklerden ve kurumlardan daha çok beklenti var. Hak bilinci arttıkça İHD gibi kurumların fonksiyonları da artıyor. Bunun için de yeni kaynaklar, yeni fonlar, yeni finans kaynakları ve yeni bir örgütlenme modeli geliştirilmeli.”

İHD Genel Başkan Yardımcısı Reyhan Yalçındağ da, hibe alma konusunda temkinli davrandıklarını söylerken, bir sefer AB’nin Türkiye temsilciliğinden, İHD Diyarbakır Şube ve İHD Genel Merkezi tarafından birer proje sunulduğunu, ancak şubelerin genel merkezden bağımsız olarak bu konuda karar alamayacağını ifade ediyor. Yalçındağ, bazı şubelerinin proje fikrine sıcak baktığını ve bu konuda haklı olduklarını, ancak devletlerle ilişkili olan fon kaynaklarına başvurmalarının yanlış olduğunu aktarıyor. Mazlum-Der Başkanı Ayhan Bilgen de, devletlerden hiçbir şekilde fon almadıklarını, bunun kendi özerkliklerini ve temel ilkelerini zedeleyeceğini düşündüklerini söylüyor. Sadece AB’den çeşitli vesilelerle bazı fonlar aldıklarını hatırlatan Bilgen, bu yüzden bile, Bildirici’nin de dediği gibi, “dış destekli” ithamına maruz kaldıklarını, hatta STÖ’leri hedef alan bir kitapta açıkça hedef gösterildiklerini söylüyor.

TİHV Genel Sekreteri Metin Bakkalcı ise, işkence mağdurlarının tedavilerinde gönüllü hekimlerden destek aldıklarını, ancak daha organize bir çalışma yürütmek için finansman ihtiyacı doğduğunu ifade ediyor. Sağlık hizmetinin pahalı olduğunu hatırlatan Bakkalcı, giderlerinin üçte birini gönüllülerin katkılarıyla karşıladıklarını, geriye kalan bölümünü de AB komisyonu, BM veya Kızılhaç gibi kuruluşlardan aldıkları fonlarla karşıladıklarını söylüyor. Bakkalcı, devletlerden para almamayı ilke edindiklerini de hatırlatıyor. Bakkalcı’ya göre, şeffaf ve hesap verebilir olunduktan ve fon sağlayan -devlet dışı- kuruluşlar çalışmanın içeriğine karıştırdıktan sonra, fon almakta herhangi bir sorun yok.

Aslında fon almaktan imtina eden İHK’lerin fon almakla ilgili kurumsal bir dertleri yok. Daha çok “hedef kitleler”in bu konudaki “hassasiyet”i ve iktidar odaklarının, fon almakla ilgili bilgileri tahrif etmesi, bunun üzerinden İHK’leri hedef göstermesinden çekiniliyor. Bu algının kırılmasının ise iki yolu olabilir: İHD veya Mazlum-Der gibi önemli toplumsal katmanlara hitap eden kuruluşların, birer “kitle örgütü” olmaktan

çıkıp “profesyonelleşmesi” veya AB ve devlet dışı diğer kuruluşlardan fon almanın, “dış uzantılı” olmakla, özerkliğini yitirmekle eşanlama gelmediğini, kendi toplumsal tabanlarına izah edebilecekleri kapsamlı eğitim çalışmaları yapmak. Belki de STGM, tam da bu noktada İHK'lere destek sunacak bir program geliştirebilir. Aksi halde, çok açık ki itfaiye araçları dar sokaklara sıkışmış ve sularını tüketmek üzereyken, yangını söndürmeye muktedir olamazlar.

YEREL VE ULUSAL MÜCADELE BİRLEŞİRKEN¹

Bu çalışma, Türkiye’de 20. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan, dernek ve vakıflar, federasyonlar, sendikalar, kooperatifler, meslek odaları gibi tüzel kişilik sahibi kuruluşlar, platformlar, ağlar, yerel halk hareketleri eksenli sivil çevre hareketlerinin oluşumunu ve gelişimini, özellikle 2000’li yılların ikinci yarısını odağa alarak resmetmeyi amaçlamaktadır. Sayılanlara, siyasi bir hareket olarak yola çıkan Yeşiller (Partisi) de dahil edilebilir.

Çalışmanın kapsamı belirlenirken ele alınacak oluşumların Sivil Toplum Geliştirme Merkezi’nin (STGM) çalışma kapsamına paralel bir yapıda olması, en az son iki yıl içinde çevre alanında adını yerel ya da ulusal düzeyde önemli eylemlerle duyurmuş olması birincil seçme ölçütü olmuştur. Çalışma kapsamına giren bu kurum ve oluşumlar içinden, daha sonra coğrafi bölge, hukuki statü, faaliyet alanı gibi yapısal farklılıklar gözetilerek temsili nitelikte bir grup seçilmiş, farklı düzeylerde kurum temsilcileriyle, uzman ve aktivistlerle görüşmeler düzenlenmiştir. Bunların yanısıra çevre alanında ön plana çıkan akademisyenlere ve konuyla ilgili daha önce yapılmış akademik çalışmalara yer verilmiştir.

Görüşmeler, belirli başlıklar çerçevesinde sohbet biçiminde gerçekleştirilmiştir. STÖ’lerin yapısal değerlendirmesinde, uluslararası ölçütlerden faydalanılmış, ancak bunlar çalışmanın amaçlarına ve kapsamına uyarlanmıştır. Üç ana bölümden oluşan metnin giriş bölümünde çevre alanına dair tanımlar, dünyada ve Türkiye’de çevre politikalarının ve çevre sorularının, bunlara paralel olarak çevre hareketlerinin gelişimi

¹ Kitabın ilk baskısının hazırlandığı Şubat 2007’de, Türkiye’deki sivil çevre hareketlerinin önemli mihenk taşlarından Buğday Derneği’nin kurucusu Victor Ananias’la uzun bir sohbet gerçekleştirdik. Derneğin Galata’daki binasından ellerimde Akdeniz kokulu organik portakallarla çıkmıştım. Kitabın güncellenmiş baskısı için hazırlandığımız Mart 2011’de yine Victor’u aradım; İstanbul’da olmadığını söyledi. “Sensiz nasıl güncelleriz? O zaman telefonla ya da e-postayla görüşelim,” dedim. Bu konuşmayı Victor’un vefatından birkaç gün önce yapmıştık. Görüşemedik. O günlerde Buğday Derneği’nden kimseyi rahatsız etmek istemedim doğal olarak. Okuyucular ve Buğday Derneği bu eksikliği affetsin. Kitabın ikinci baskısının amacı 2007’den 2011’e nelerin değiştiğini, nereye gittiğimizi anlamaya çalışmaktı. Ben bu bölümü Victor’suz güncelleyerek Victor’suz ne olacağımızı anlamaya çalıştım. Bu bölümünü okurken hissedilebilecek boşluk bundandır.

kısaca ele alınmıştır. Ana bölümde sivil çevre hareketlerinin kuruluş ve gelişim öyküsü, sorun tanımı ve faaliyet alanları, yönetim yapısı, etki ve işlevsellik, ilişkiler ve sürdürülebilirlik açısından anlatılmıştır. Sonuç bölümünde ise sivil çevre hareketlerinin sorunlarına ve Avrupa Birliği'ne (AB) ve STGM'ye dair görüşlere yer verilmiştir.

1. Çevre Temasına Giriş²

Çevre sözcüğünün Türkçede ve Batı dillerinde bugünkü anlamını kazanması ve pek çok bilim dalının çevre sorunlarına yönelmesi, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, insanın çevre üzerindeki etkilerinin gözle görülür hale gelmesiyle hızlanan bir süreç olmuştur. 1800'lerde ortaya çıkan ekoloji biliminin "insan ekolojisi" ya da "toplumsal ekoloji" gibi yan dallarla zenginleşmesi; ekonomi, siyaset, hukuk gibi çevreyle doğrudan ilgili olmayan disiplinlerin çevreyle birlikte ele alınması; jeoloji, jeofizik, mineraloji, meteoroloji, deniz bilimleri, arkeoloji, biyoloji, ekoloji, çevre mühendisliği gibi bilim dallarının "çevre bilimleri" kapsamında ele alınması çevre bilimlerinin son iki yüzyıldaki evrimini özetler.

Dünyayı ve Türkiye'yi tehdit eden başlıca çevre sorunları, çevreyi oluşturan aşağıdaki bileşenler çerçevesinde incelenebilir.

Biyolojik çeşitlilik

Tüm dünyada olduğu gibi, Anadolu'nun biyolojik çeşitliliğine yönelik tehditlerin kökeninde, artan insan nüfusu ve kalkınmacı ideoloji sonucunda doğal kaynakların sürdürülebilirliğini gözetmeyen talep temelli bir yönetim anlayışı yatar. Bu nedenlere bağlı olarak doğal yaşam alanlarının işlevlerini/özelliklerini yitirmesi sonucunda türlerin ve tür çeşitliliğinin yok olması gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Ormanlar: Artan nüfus baskısı, bulunduğumuz iklim kuşağının orman yetiştirilmesine elverişsizliği ve yangın, silahlı çatışma gibi tahribatlar sonucu ormansızlaşma hızla artmaktadır. Buna ek olarak, turizmi teşvik kanunuyla orman arazilerinin turizme açılması, orman kanunundaki maden ocağı, kamu yararına tesis ve orman ürünleri işleme fabrikası kurulmasına izin veren hükümler ve son olarak çıkarılan 2-B Orman Kanunu ile orman özelliğini yitirmiş arazilere imar izni getirilmesiyle hem mevcut sorunlar hem de çevrecilerin mevcut politikalara tepkisi artmıştır.

2 Bu bölümün hazırlanmasında büyük ölçüde (Keleş ve Hamamcı 2005)'den faydalanılmıştır.

Sulak alanlar: Ülkemiz sulak alanlar açısından zengin olmakla birlikte özellikle 1960'lı yıllardan itibaren, tarımsal amaçlı kurutma çalışmaları sonucu doğal sulak alanların yüzde 50'sinin ekosistem özellikleri geri dönüşü olmayacak biçimde tahrip edilmiştir.

Hava Ve iklim

Konut ısıtma sistemlerinden, endüstriyel kazanlardan çıkan yakıt atıklarından, endüstriyel ya da evsel atık gazlardan, taşıt egzozlarından, kömürlü termik santrallerden kaynaklanan hava kirliliği, buna bağlı olarak atmosferdeki karbondioksit oranının artmasıyla baş gösteren küresel ısınma (sera etkisi) ve ozon tabakasının incelmesi, son yüzyılın en önemli çevre sorunlarından biri olmuştur.

Su

Türkiye, DSİ verilerine göre, su varlığı açısından ülkeler sınıflandırmasına bakıldığında kişi başına yıllık 1.470 m³ kullanılabilir su miktarı ile su azlığı çeken bir ülke konumundadır. Zaten yetersiz olan su kaynaklarının her geçen gün kalitesi de bozulmaktadır. 2000'in üzerinde telafuz edilen bir sayıda inşası planlanan baraj ve HES'ler tamamlandığı takdirde üzerinde herhangi bir müdahale bulunmayan çok az akarsu kalacağı ve bunun akarsu ekosistemleri üzerinde yıkıcı bir etki yaratacağı düşünülmektedir.

Toprak

Türkiye'de insan temelli toprak kirliliği, toprağın yapısından kaynaklanan sorunlar (taşlık, çoraklık, erozyon vb) tarıma uygun arazilerin yetersizliği ve tarım alanlarının sanayileşme ve nüfus artışıyla birlikte azalması nüfus/beslenme dengelerini tehdit eden en temel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Enerji

Türkiye'de maliyet ve siyasi konjonktür nedeniyle tercih edilen fosil yakıtlar, hem üretim hem de tüketim süreçlerinde çevreye zarar vermektedir. Son dönemde nükleer santral ve HES yapımları gündeme gelmiştir. Kimyasal atıkların yönetiminde sorunlar yaşayan Türkiye'nin, nükleer atıklarla ve nükleer kaza riskiyle nasıl baş edeceği ve HES'lerin bölgenin ekosistemine vereceği ağır hasar, çevreyle ilgili en kaygı verici başlıklar olarak tartışılmaktadır.

Nüfus Ve beslenme

Hızlı nüfus artışının yanısıra köyden kente göç, kentsel yoksulluk, yetersiz beslenme ve gıda güvenliği son otuz yıldır Türkiye'nin temel sorunlarından biridir. 2000'lerde doğal yiyecek kaynaklarının yok olması, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO), hormonlu tarım ürünleri, sağlığa zararlı kimyasal maddeler içeren ürünler, *fast food* kültürü bu sorunlara eklenmiştir.

Kültürel çevre

Kültürel çevrenin korunmasıyla ilgili sorunların temelinde zaman, maliyet, toplumsal bilinç eksikliği, imar baskısı, yanlış ekonomi politikaları gelmektedir. Bunun sonucunda Hasankeyf gibi pek çok kültürel varlık tahrip olmaktadır. Zeugma antik kenti, Alliano gibi tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik projelerin yeterliliği ise tartışılmaktadır.

1.1 Kısa Çevre Tarihi³

1900'lerin ilk yarısı: 1900'de dünya nüfusu 1.65 milyar. Bir yandan ilk atom bombası denemeleri başlamış, diğer yandan 1949'da New York'ta BM Kaynakların Korunması ve Kullanımı Bilimsel Konferansı düzenlenmiştir. 1958'de Antarktika doğal yaşam ve bilimsel koruma alanı ilan edilen ilk kıta olmuştur. Aynı yıl BM'nin ilk Deniz Kanunu Konferansı yapılmıştır. 1961'de Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı kurulmuştur. DDT gibi pestisitlerin yıkıcı etkileri, hızlı nüfus artışının ekolojik tehlikeleri tartışılmaya başlanmıştır. Kaynakların Etkin Kullanımı ve Korunmasıyla ilgili 1968 UNESCO toplantısı, çevre konusunu dünya gündemine sokmuş ve bir dizi uluslararası toplantının önünü açmıştır.

1970'ler: Dünya nüfusu 3.7 milyar. 1971'de Greenpeace kurulmuş, 1975'te ticari balina avcılığının ve atmosferik nükleer denemelerin durdurulmasını sağlayarak ilk büyük zaferini kazanmıştır. UNESCO öncülüğünde sulak alanların korunmasına dair 1971 Uluslararası Ramsar Anlaşması imzalanmış, "sürdürülebilir kalkınma" kavramının ilk kez ortaya çıktığı 1972 BM Stockholm İnsan Çevre Konferansı, çevre tarihindeki küresel girişimlerin başlangıç noktası olmuştur. Aynı yıl küresel çapta ilk çevre kurumu olan BM Çevre Programı kurulmuştur. Bu yıllarda nüfus, insan yerleşimleri, su, erozyon konulu uluslararası BM toplantıları düzenlenmiştir. Dünya çapındaki biliminsanlarını, eğitmenleri, ekonomistleri, hümanistleri, sanayicileri ve

³ Bu bölümün hazırlanmasında (Sustainability Reporting Program 2004)'den faydalanılmıştır.

bürokratları bir araya getiren Roma Kulübü insanlığı "büyüme" hedefini değiştirmeye davet eden ve büyük bir tartışma başlatan *Limits to Growth*'u (Büyümenin Sınırları) yayımlamıştır. Sera etkisiyle ilgili ilk bilimsel veriler yayınlanmış ve acil uluslararası önlemler alınması gerektirdiği belirtilmiştir.

1980'ler: Dünya nüfusu 4.45 milyar. BM Çevre Programı, WWF ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği tarafından hazırlanan Dünya Koruma Stratejisi, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili tartışmalarda bir diğer büyük adım olmuştur. 1984'te kurulan BM Dünya Çevre Ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987'de yayımladığı Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınma kavramının temellerini atmıştır. 1985'te Antarktika'daki ozon deliği ilk kez yeryüzünden gözlemlenmiş, Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Konvansiyonu, kloroflorokarbon türevi kimyasalların üretimden kaldırılmasını öngören Montreal Protokolü, Toronto Atmosfer Konferansı ve BM Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin kurulması bu alandaki büyük girişimler olmuştur. 1986'daki Çernobil Nükleer Santrali patlaması dünyanın en büyük nükleer faciası olarak tarihe geçmiştir. 1989'da tehlikeli atıkların zengin ülkelerden fakir ülkelere taşınmasını kontrol altına almak amacıyla Basel Konvansiyonu imzalanmıştır.

1990'lar: Dünya nüfusu 5.3 milyar. 1991 Körfez Savaşı dünyada en geniş çaplı petrol sızıntısına neden olmuştur. 1980 yılındaki Dünya Koruma Stratejisi'nin devamı olan *Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living* (Dünyayı Umursamak: Sürdürülebilir Bir Hayat Stratejisi) yayınlanmıştır. 1992'de Rio de Janeiro'da düzenlenen BM Çevre Ve Kalkınma Konferansı'ndan çıkan beş temel belge, Rio Bildirgesi, Gündem 21 Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi Ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi bundan sonraki yıllarda çevre politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda verilen sözlerin eyleme konulmasında sıkıntı yaşanmış ve konuya olan ilgi azalmıştır. 1994'te Kahire'de düzenlenen BM Nüfus Ve Kalkınma Konferansı büyük tartışmalara sahne olmuş ancak nüfus artışını azaltmaya yönelik bir eylem planını ortaya çıkarmıştır. 1995'teki Berlin Konferansı'nda devletler sera etkisinin azaltılması konusunda anlaşmaya varamamışlardır. 1997'de yayınlanan bir toplantı raporu Gündem 21'de çok az ilerleme sağlandığını kaydetmiştir. 1990'ların sonuna kuraklık ve sel felaketleri damgasını vurmuş, küreselleşme karşıtlarının çokuluslu şirketlerin güçlenmesine, zengin ve fakir ülkeler arasındaki eşitsizliklerin artmasına karşı isyanı büyümüştür.

2000'ler: Dünya nüfusu 6 milyarın üzerinde. İkinci Dünya Su Forumu, 21. yüzyılda su güvenliğinin sağlanmasına yönelik *Dünya Su Vizyonu*'nu yayınlamıştır. 2001'de Bonn'daki bir toplantıda 180 ülkenin anlaşmaya varmasıyla Kyoto Protokolü son anda kurtarılmıştır. Alınan önlemlere rağmen Antarktika'daki ozon deliği kaydedilen en büyük düzeye ulaşmıştır. İklim değişikliği ve küresel ısı artışı 2000'li yıllara damgasını vurmuştur. BM raporları son 50 yıldaki ısı artışının insan eylemlerine bağlı olduğunu doğrulamış, şu anki hızıyla ısının önümüzdeki yüzyılda 1.4 ila 5.8 derece artacağı ve iklim değişikliğinin en çok fakir ülkeleri etkileyeceğini öngörmüştür. 2005'te Kyoto protokolü ABD ve Türkiye dışında dünya ülkelerinin çoğunluğu tarafından onanarak yürürlüğe girmiştir. Eski ABD başkan yardımcısı Al Gore ve BM Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli küresel ısınmayla ilgili çabalarından ötürü 2007'de Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır. 2008'de BM Mülteciler Yüksek Komiserliği başkanı Antonio Guterres, dünyadaki mülteci sayısının artmasını iklim değişikliğine bağlamıştır. 2009'daki Kopenhag Çevre Zirvesi büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır; ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan ile bağlayıcı olmayan bir anlaşma imzalamış, 193 devlet temsilcisi ise 1997 Kyoto Protokolü'nün yerine geçecek yeni bir protokol üzerine anlaşmaya varamamıştır.

2010'lar: Meksika'daki BM iklim değişikliği görüşmelerinde, gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliği ile ilgili fon ayrılması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Mart 2011'de Japonya açıklarındaki şiddetli deprem ve tsunami sonucu Fukushima Nükleer Santrali'nde meydana gelen patlama ve yangınlar on binlerce insanın ölümüne ve nükleer bir faciaya neden olmuş; nükleer enerjinin temiz ve güvenli bir enerji kaynağı olabileceğine dair iddiaları şiddetle sarsmıştır. Çernobil seviyesindeki bu facianın etkisi sürmekte ve tehlike gün geçtikçe büyümektedir.

1.2. Türkiye Açısından Önemli Bölgesel Oluşumlar

OECD (Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü): OECD bünyesinde çeşitli uzmanlık komiteleri çevre sorunlarıyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. OECD'nin temel çevre politikaları, önleyici politikaları desteklemekte ve ekonomik büyüme/çevre ilişkilerini geliştirmeyi hedef edinmektedir.

Akdeniz Bölgesi: BM Çevre Programı'na (United Nations Environment Program, UNEP) bağlı Bölgesel Denizler Programı kapsamındaki Akdeniz Eylem Planı, Türkiye'nin de içinde bulunduğu, bu alandaki en eski (1976) ve en kapsamlı çalışmadır. Gemi ve uçak atıkları, petrol kirliliği, karadan kaynaklanan kirlilik, zararlı

atıklar gibi kirlenme kaynakları ve çeşitlerine karşı, işbirliğine dayalı önlemler alınmıştır. Akdeniz Eylem Planı'nın ikinci aşamasında ise 1995 yılında Akdeniz'in Deniz Çevresinin Korunması Ve Kıyı Alanlarının Sürdürülebilir Gelişmesi için Eylem Planı oluşturulmuştur.

Karadeniz Bölgesi: Karadeniz'deki kirlilik sorunlarına yönelik ilk çalışmalar, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu altı Karadeniz ülkesinin 1992 yılında Bükreş'te imzaladığı Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi ve ek protokolleri ile başlamıştır. Sözleşmenin uygulanması için bir komisyon ve merkezi İstanbul'da bulunan bir sekreteryaya oluşturulmuştur. Karadeniz'de Çevrenin Korunması Ve Yönetimi Projesi, GEF (Global Environment Facilities) desteğiyle 1993'te hayata geçirilmiştir. Proje, Gündem 21 hedefleriyle ilişkilendirilmiş ve Karadeniz bölgesindeki diğer GEF projeleriyle bağlantılandırılmıştır.

AB Ve AB Genişleme Politikasında Çevre

1970'ler, Avrupa'da çevre yönetiminin eylem programlarına dahil edilmeye başlandığı yıllardır. "Önce kirllet, sonra temizle" ilkesine dayanan bu çevre anlayışının yerini 1980'li yıllarda "öngörme ve önleme" politikaları almıştır. Avrupa Topluluğu'nda bu dönemde çevre politikasının diğer politikalarla, tarım, enerji, sanayi, ulaştırma ve turizm sektörleriyle uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir.

1987'de Avrupa Tek Senedi'nin imzalanmasıyla birlikte "çevre" başlığı ortak politikalara ve Avrupa müktesebatına dahil edilir. 1992 tarihli Maastricht Antlaşması ise, çevrenin korunmasının ortak politika ve ortak karar konusu olduğu fikrinin taçlandırılmasıdır. 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ile doğayı tüketmek yerine, doğanın sunduğunu doğaya geri verme, böylelikle doğanın verimliliğinin devamını sağlama ilkesine dayanan yeni bir ekonomik büyüme anlayışı gelişmektedir.

2001'de kabul edilen AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi, iklim değişikliği, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması, su kaynaklarının korunması, toprak kullanımı, çevre ve sağlık politikaları, tehlikeli kimyasallar gibi pek çok konuda somut düzenlemeler getirmiştir.

AB çevre müktesebatı, direktifler, yönetmelikler, kararlar ve tavsiye kararları dahil olmak üzere yaklaşık 300 hukuki düzenlemeyi içerir. AB'ye üyelik ve uyum süreci açısından önemli belgelerden biri olan Gündem 2000 raporunda AB'ye aday ülkelerden çevrenin sektörel politikalara entegrasyonunun sağlanması, sorumlulukların özel

sektör, halk ve devlet arasında paylaşımı, topluluk müktesebatına tam uyum için gerekli hukuksal ve idari düzenlemelerin yapılması, şeffaflık, bilgi ve katılım ilkelerinin ön plana çıkarılması istenmektedir. Bu bağlamda, çevre alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin artırılması ve kamuyla işbirliğinin geliştirilmesi önem kazanır.

2001-2010 yıllarını kapsayan Altıncı Çevre Eylem Programı hazırlanırken AB'nin genişleyeceğinin hesaba katılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Topluluk fon programları tarafından finanse edilen aday ülkelerin temel görevinin topluluğun çevre yasalarının uygulaması olacağı ifade edilmiştir. (Talu 2006: 69)

2001-2010 yıllarını kapsayan dönemde AB'nin üye ülkeler için belirlediği dört öncelikli çevre konusu, iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimidir.

1.3. Türkiye’de Çevre Politikaları, AB’ye Uyum Süreci Ve Yasal Sorunlar

Türkiye’de 1950’ler, “Çevre çamaşır mı ki kirlensin?” denilen yıllardır. Türkiye’nin mevcut çevre politikaları, 1972 Stockholm Konferansı sonrasındaki uluslararası gelişmelere paralel olarak gelişmiştir. Çevre başlığı 1973-77 döneminden itibaren beş yıllık kalkınma planlarına dahil olmuştur. Çevre ile ilgili ilk yasal düzenleme, 1983 Çevre Kanunu’dur. 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuş, 2003 yılında Orman Bakanlığı ile birleştirilmiştir. 1980’lerden itibaren ve özellikle 1990’lı yılların başında çevreye olan bakış değişir. Türkiye, 1994 UNCCD (BM Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi), 1973 CITES (Tehlike Altındaki Yabancıl Fauna Ve Flora Türlerinin Uluslararası Ticareti ile İlgili Antlaşma) gibi bu tarihlere dek imzalanmamış olan önemli uluslararası antlaşmalara imza atmıştır. Rio Konferansı’nın en önemli çıktılarında olan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ni 2004 yılında onaylamış, ancak devamı niteliğindeki Kyoto Protokolü’nü imzalamamıştır.

Doğal çevreyi koruma önlemlerinin getireceği maliyetin kalkınma hedefini sekteye uğratabacağı, ülkeyi gelişme yolundan uzaklaştıracağı endişesi uluslararası önlemlere mesafeli durulması sonucunu doğurmuştur. (Mazlum ve Doğan 2006: 297)

Bu döneme dek uluslararası topluluğun onurlu bir üyesi olma söylemi hâkimken, iklim sözleşmesiyle beraber, ulusal çıkarlar ve maliyet ön plana çıkmıştır. Çevre, aynı zamanda AB'ye girme sürecinde bir pazarlık ve güç dengesi aracı haline gelmiştir. (Özesmi 2007)

Türkiye'nin AB'ye üyelik müracaatını yaptığı 1987'den bu yana çevre mevzuatı uyum çalışmaları çerçevesinde Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği Ve Gürültü Kontrolü Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ve Ambalaj Ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği'nden Avrupa pazarında satışı, kullanımı yasaklanmış ve kısıtlanmış kimyasal madde ve ürünlerin yasaklanmasına, birçok düzenleme getirilmiştir. Bunların bir kısmı AB'yle tam, bazıları ise kısmen uyumludur. Ayrıca, "piller ve akülerin toplanması, taşınması ve bertarafı" gibi karşılığı olmayan başlıklar ve hazırlıklık aşamasında olan revizyonlar söz konusudur. Ancak aslolan uygulamadır.

Bu ülkede çevresel risk politikaları uygulanmıyorsa, (...) ÇED sürecini geçersiz kılan yönetmelik değişlikleri bizzat birinci derecede çevreden sorumlu otoritelerce yapılıyorsa, çevre ihlallerinde alınan olumlu yargı kararları idare tarafından uygulanmıyorsa, yabancı sermaye yatırımlarının bir nevi sınırsız teşviki sağlanarak, Çevre Kanunu'ndan ve ÇED uygulamalarından muaf olmaları için Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı hazırlanıyorsa; AB ilerleme raporlarında yer alan "Türkiye'de çevre korumanın düzeyi arzu edilenin hayli uzağındadır" değerlendirmesi de haklı olmaz mı? (Talu 2001)

Öte yandan, bazı noktalarda "AB'nin beklenen duyarlılığı göstermediği"de vurgulanmaktadır.

Örneğin Avrupa'nın biyolojik çeşitliliğinin Türkiye kadar zengin olmaması, her bir akarsu üzerinde yapımı planlanan onlarca mikro HES'in Anadolu'nun akarsu rejimi ve ekosistemine yapacağı ağır tahribatı algılamada sıkıntı yaratmaktadır. (Paker ve Gencer 2011)

2. Türkiye’de Sivil Çevre Hareketleri Ve Örgütleri

2.1 2000 Öncesi

Türkiye’de çevre hareketlerinin ve STÖ’lerinin kuruluş ve gelişim öykülerinde başlangıç noktası 1950’lerden 1970’lere uzanan dönem olarak kabul edilebilir. Henüz çevre sorunlarının ağırlık kazanmadığı bu dönemde temelleri atılan kuruluşlar, toplumda prestij sahibi, siyasi bağlantıları güçlü kişilerin inisiyatifiyle gönüllü doğaseverleri bir araya getirmiştir. 1955 yılında, zamanın DSİ Genel Müdürü olan Süleyman Demirel’in desteğiyle orman teşkilatının bürokratları ve akademisyenler tarafından kurulan Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD) ve 1972 yılında Selahattin Özer’in önyak olduğu ve bürokratik bağlantılarıyla kurum statüsü kazandırdığı Türkiye Çevre Koruma Ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK) örnek olarak verilebilir.

1970’lerle 1990’lar arası, çevre konusunun dünya gündemine girdiği ve bu alanda çalışan kurumların faaliyetleriyle gerek ulusal, gerek uluslararası camiada prestij kazandıkları bir dönem olur. 1975 yılında bir grup doğasever ve gönüllünün girişimiyle Doğal Hayatı Koruma Derneği kurulur.

1980’lerde askeri darbenin de etkisiyle sivil toplum hareketi genel olarak düşüşe geçmiş, 1980’li yılların ikinci yarısından sonra çevre STÖ’leri dikkat çekici hale gelmiştir. Küreselleşme ve Türkiye’nin AB’ye adaylık ve uyum süreci sivil çevre hareketlerini daha da güçlendirir. Bu yıllarda kurumsallaşma kaygıları henüz başlamamıştır. Daha ziyade doğa koruma, enerji, termik santraller gibi çevre başlıkları çevresinde gelişen toplumsal hareketlerden söz edilebilir.

1990’lardan itibaren çevre sorunlarının dış politika gündemine girmesiyle çevre hareketi daha örgütlü ve yapılanmış bir biçime doğru evrimleşir. 1992 Rio Zirvesi’yle beraber “artık çevre örgütleri devletin çevre koruma ve geliştirme çabasına destek olan ‘gönüllü’ kuruluşlar rolüne değil, kamu kuruluşları ve özel kesimle birlikte çevre yöneti(şi)minin ‘paydaş’ları statüsüne adaydır” (Mazlum ve Doğan 2006: 299). 1996 Habitat Konferansı, özellikle de konferansın Türkiye’de düzenlenmesi, çevre örgütleri açısından çok önemlidir. Bu yıllar, artık birçok sivil oluşumun hem yerel, hem ulusal hem de uluslararası boyutta gelişmeye başladığı bir dönemdir. Bugün Türkiye’de çevre alanında önemli bir yere sahip olan ulusal STÖ’lerin birçoğu, TEMA Vakfı, Çekül Vakfı gibi kurumlar bu dönemde kurulmuş, DHKD kurumsallaşmış ve Greenpeace Akdeniz Türkiye’de ofis açmıştır.

Kültürel açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye’de çevreciliğe ve STÖ’lere bakış zaman içinde önemli eşiklerden geçmiştir. 1970’lerde temizlik ve orman bağlamında sesi duyulan STÖ’ler daha sonra güçsüzleşmiş, 1980’lerde sesi çok duyulmayan çevre hareketi, 1990’larda tanınmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde çevreciler, Oktay Konyar’ın (2007) ifadesiyle “ellerinde papatyalarla dolaşan çevre aktivistleri” olarak algılanmaktadır. 1995’den itibaren çevre sorunlarının hem uluslararası hem ulusal boyutta artması ve ciddiyet kazanmasıyla, ayrıca sivil toplum algısının gelişmesiyle birlikte çevre STÖ’lerinin konumu değişmeye başlayacaktır.

2.2 2000’li Yıllarda Türkiye’de Çevre Gündemi Ve STÖ’ler

Başlangıçta gönüllü ve amatör ruhla yola çıkan ve kurumsal açıdan henüz çok genç ve küçük olan çoğu oluşum, 2000’li yıllarda önemli bir evrim aşamasına girecektir. Bu hareketlenmeye genç çevrecilerin ve uzmanların girişimleriyle kurulan Doğa Derneği ve Buğday Derneği gibi dinamik, esnek yapıdaki daha genç STÖ’ler, ağlar, girişimler sosyal gruplar eklenecektir.

Bu dönemdeki önemli gelişmelerinden biri de, platformların ve federasyonların ortaya çıkmasıdır. Türkiye Ulusal Çevre Platformu, AKÇEP (Akdeniz Çevre Platformu), EGEÇEP (Ege Çevre Platformu), İÇAÇEP (İç Anadolu Çevre Platformu), MARÇEP (Marmara Çevre Platformu) gibi oluşumlar, yerel çevre STÖ’lerinin kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla yola çıkan Kardoğa ve bunun devamı niteliğindeki İçdoğa Platformu, GDO’ya Hayır Platformu, Türkiye’deki akarsu kaynaklarının korunmasına yönelik çalışan Su Meclisi, Derelerin Kardeşliği ve son dönemde Karadeniz İsyandır Platformu, Doğu Karadeniz Çevre Platformu, 2010 yılında Tabiatı Ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanun Tasarısı’nın komisyon çalışmalarına katılmak üzere 74 STÖ’nün katılımıyla kurulan Tabiatı Koruma Kanunu İzleme Girişimi bunlara örnek olarak verilebilir.

2002 Johannesburg Zirvesi, Türkiye’de STÖ’lerin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır: Gerek zirveye hazırlık aşamalarında gerekse katılım aşamasında STÖ’ler tüm süreçlere dahil edilir ve ilk kez ulusal raporların hazırlanmasında, alınan kararlarda çevre politikaları üzerinde doğrudan etki yaratma gücüne sahip olurlar. Zirvenin çevre STÖ’leri açısından bir diğer önemi de, uluslararası ağlara ve oluşumlara açılımı geliştirmesidir.

2000'lerde ulusal STÖ'ler sorunlara parmak basan, gerektiğinde işbirliği yapan, gerektiğinde ise tepki gösteren kurumlar olmuştur. Aynı zamanda ulusal STÖ'lerin yerellere bakışı da değişir; artık yereller ve ulusallar arasında bir destek ve işbirliği ilişkisi vardır. (Özesmi 2007)

Türkiye'nin çevre alanında sivil itaatsizlik tarihi de 2000'lerde başlar. Altından geriye ölümün, zehirin ve ağır metallerin kalacağını öğrenen köylülerin başkaldırısı küresel ekonomik düzene yenik düşse de, "Bergamalılar gibi olmalıyız" dedirten bu halk hareketi, Türkiye çevre tarihinde önemli bir dönüm noktasını simgeler.

Köylüye "topraklarınızda altın var" dediler, bunu piyango gibi gördük önce. Sonra saygın bilimadamları altınla gelen felaketi anlattılar. "Siyanürlü altın işletmeciliği yaparsan, toprağını, hayatını bırakacaksın" dendi köylüye. Toprak köylünün hayatıdır, en önemli değeridir... Yargıya gittik; yargı, "siyanürle altın aramada kamu yararı yoktur" dedi. Ama Bergama'ya özgü kanun çıkarıldı, "kamu yararı vardır" dendi. Alışıl gelmiş tepkilerin dışına çıkmamız gerekiyordu. Bergama köylüleri demokratik haklarını sokaklarda tepki göstererek, değişik eylemler yaparak savunmayı öğrendi, suç işlemekten kaçınmayı öğrendi. Bergama bir örnek oldu. (Konyar 2007)

Son yıllardaki önemli gelişmelerden biri halk hareketleri alanında olmuştur.

Eskiden yalnızca Bergama ve Akkuyu vardı. Fakat son yıllarda HES'lerle birlikte ciddi bir halk hareketi başladı. Daha önce çevre hareketi dediğimizde İstanbul Ankara, Bursa Mersin gibi entelektüel birikimin olduğu büyük şehirlerde örgütlenmiş insanlardan bahsediyorken, artık Karadenizin çok ufak bir kentinde de yerel insanların oluşturduğu hareketler görüyoruz; bu da Türkiye için çok olumlu bir gelişme. (Adaman 2011)

AB'ye uyum sürecinde sivil toplumun geliştirilmesi ve çevre müktesebatına uyumun sağlanması amacıyla Türkiye'ye aktarılan fonlar ve gerçekleştirilen reformlar, AB desteğiyle kurulan STGM'nin STÖ'lerin gelişimine yönelik faaliyetleri, buna ek olarak dünyada çevre sorunlarının önem kazanmasıyla, örneğin BM ajanslarının, GEF/SGP gibi kurumların Türkiye'de etkinliğinin artması, hem ulusal STÖ'lerin yerelde güç ka-

zanmasına, hem yerel oluşumların gelişmesine ve çoğalmasına bir ivme kazandırmıştır. Toplumsallaşmada ve siyasi kararları etkilemedeki eksiklikler kurumsal kapasite yetersizliğine bağlanmış, örgütlenme stratejilerinde kurumsal kapasitenin artırılması hedeflenmiştir. Hibe programlarından yararlanmada aranan “yeterlilik” ve “güvenilirlik” koşulları, proje uzmanlığını bir sektör haline getirmiştir.

Bu olumlu gelişmelere karşın, STÖ'lere bakış açısı son dönemde olumsuz yönde de gelişmiştir. STÖ'lerin, özellikle AB fonlarıyla beraber bir yozlaşma sürecine girdiği, niceliksel olarak çoğaldığı, ancak niteliksel olarak yetersiz kaldığı, mali açıdan güven vermeyen bir “proje/finansör STÖ” imajı olduğu görüşü, bazı kurum yöneticileri ve çalışanlarınca vurgulanan bir perspektiftir.

STÖ'ler uzmanlıklarını ve bilgilerini artırmak yerine AB fonları peşinde koşar oldu. Türkiye'de STÖ ruhu bitmiş, STÖ sektörü devri başlamıştır. (Talu 2007)

2007'lere dek Türkiye'de çevre gündemini su kıtlığı ve bunun iklim değişikliğiyle olan ilişkisi işgal ediyordu. 2008'lerden itibaren su kıtlığının da iklim değişikliğinin de temelinde dünyadaki enerji politikaları olduğu ön plana çıktı. Baraj ve nehir tipi elektrik santrallerinin akarsu ve dere ekosistemlerini bozması, yerel kültürel ve doğal değerleri yok etmesi ve yerel halkın büyük tepkisini çekmesi, Su Meclisi'nin kurulmasına ön ayak oldu. Dere-lerin Kardeşliği Platformu güçlendi ve Doğu Karadeniz'den Yuvarlak Çay'a, buradan Loç Vadisi'ne kadar etkin, kararlı, gücünü yerelden alan bir direniş doğdu. Bu direnişin içinde yer alan avukatlar grubu başlattığı hukuki mücadelede neredeyse açtığı her davada zafer elde etti. (Özesmi 2011)

Orman vasfını yitirmiş arazilerin imara açılmasını öngören 2B Orman Kanunu'na karşı STÖ'lerin öncülüğünde büyük bir kamuoyu kampanyası başlatıldıysa da kanunun meclisten geçmesi ve Cumhurbaşkanı'nca onaylanması engellenemedi. 2010 yılında meclisten geçen Tabiatı Ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu, STÖ'lerin büyük tepkisiyle karşılaştı ve 74 STÖ'den oluşan Tabiatı Koruma Kanunu İzleme Girişimi adı altında güçlü bir STÖ hareketi ortaya çıktı. Bu gelişmelere paralel olarak başta Greenpeace Akdeniz kampanyaları olmak üzere hükümetin nükleer enerji planlarına karşı yenilenebilir enerji yanlısı kampanyalar güç kazandı. Ancak Akkuyu'da kurulması planlanan nükleer santral ihalesinin Ruslar'a verilerek meclisten geçmesi engellenemedi. Öte yandan 2009'da ortaya çıkan ve 2010'da devam eden ekonomik kriz

yeşil ekonomi yatırımlarını sekteye uğrattı. Son döneme en çok damgasını vuran çevre gündemi kuşkusuz enerji konusu olmuştur. 2007’de görüşme yapılan bir diğer dernek, Deniz Temiz Derneği (Turmepa), 2007’de 24 Ekim’in kıyı günü ilan edilmesinin ardından düzenlediği bir dizi etkinlikle ve özellikle 2009 yılında TEMA ile gerçekleştirdiği “Geleceğimiz Erimesin” başlıklı iklim değişikliğiyle mücadele kampanyası ile son yıllarda etkinliğini artıran bir başka STÖ olmuştur.

2000’lerin sonlarındaki önemli gelişmelerden biri de gıda güvenliği ve tarım politikaları alanındaki hareketlerin güçlenmesi olmuştur. 2000’lerin başlarında Buğday Derneği’nin öncülük yaptığı ekolojik tarım projeleri güçlenmiş, ekolojik pazarlar çoğalmış ve gıda güvenliği konusu kamuoyunda geniş çapta yankı bulmuştur. *Slow food* hareketi ivme kazanmış, Defne Koryürek’in öncülük ettiği Fikir Sahibi Damaklar ve Ayfer Yavi’nin liderliğindeki Yağmur Böreği gibi Slow Food Konvivyumları kısa sürede geniş bir kitleyi kendine çekmiştir.

2010’lu yıllarda sivil toplumdaki hareketlilikte son yıllarda e-posta gruplarının, Facebook, Twitter gibi sosyal ağların yaygınlaşmasının etkili olduğu görülmektedir. Bu sosyal ağlar aynı zamanda çevre alanındaki diğer kampanyaların ve hareketlerin de geniş kitlelere yayılmasına imkân tanımıştır. Örneğin TEMA’nin 2B Kampanyası, Greenpeace Akdeniz’in Nükleer Karşıtı Kampanyası ve yavru balıkların avlanmaması için yürüttüğü Seninki Kaç Santim? kampanyası, Doğa Derneği’nin Hasankeyf kampanyası ve bir halk hareketine dönüşen Anadolu’yu Vermeyeceğiz kampanyası yüz binlerce destekçi bulmuştur.

Bu dönemde çevre alanında faaliyet gösteren sivil toplum hareketlerinin önem kazanmasıyla birlikte bu alandaki akademik çalışmalar da artmıştır. Örneğin Yrd. Doç. Dr. Hande Parker (proje yürütücüsü), Prof. Dr. Fikret Adaman, Doç. Dr. Begüm Özkaynak, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kadirbeyoğlu ve Ar. Gör. Barış Gençer Baykan’ın 2009 yılında TÜBİTAK desteği ile gerçekleştirdiği “Türkiye’de Çevre Koruması Ve Politikalarında STÖ’lerin Rolü” başlıklı araştırma, son dönemde çevre STÖ’lerinin durumuyla ilgili çok önemli bir kaynak oluşturmuştur. Bunun yanında bir araştırma STÖ’sü olan Yaşama Dair Vakfı da yine TÜBİTAK desteğiyle çevre alanında çalışan sivil toplum projelerinin etkisi ve toplumda çevre algısına yönelik araştırmalar yürütmüştür.

2.3 Çevre STÖ'lerinde Kurumsal Yapı

Genç oluşumları bir yana bırakırsak, 1950-90 yılları arasında kurulan çevre STÖ'lerinin 2000'lerde geçirdikleri yapısal değişime bakıldığında temel olarak göze çarpan süreçler şöyle özetlenebilir:

Kurumsallaşma kaygılarının artmasına paralel olarak STÖ'lerin yönetim yapılarında önemli değişiklikler olmuş, uzmanlaşma, hiyerarşik yapı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu bazı STÖ'lerde kopmalara neden olmuş, eskinin amatör ve gönüllü heyecanını korumak isteyen doğaseverler çevre davalarını farklı bir çerçevede sürdürmeyi tercih etmiştir. Bir kısım STÖ, eski yapısal öğeleri taşımaya devam etmekle beraber, genç nesli de bünyesine almış, kurumsallaşma ve demokratikleşme sürecine katılma çabasını sürdürmüştür. Kurumsal gelişim açısından olumlu ve yeniliğe bir ölçüde açık olan bu yaklaşım, yine de yönetimde eski/yeni çatışmalarına neden olabilmektedir.

Lider örgütleri biçiminde ortaya çıkan STÖ'lerin bir kısmı bu lider odaklı yapılarını günümüze kadar sürdürmüş, liderin alana hâkimiyetine ve uzmanlığına, güncel ihtiyaçlara ve önceliklere cevap verme, yapısal reformlara uyum sağlama becerisine paralel olarak, kamuoyunun da desteğiyle başarılı bir çizgide ilerlemiştir. Örneğin TEMA Vakfı, 2006 yılında, bizzat yönetim kararıyla bir gençleştirme politikasını gündeme almış ve bu politika çerçevesinde sistemli bir yönetim değişikliğine gitmiştir.

1996 yılında kurulan Doğal Hayatı Koruma Derneği önce vakfa dönüşmüş, daha sonra WWF'nin Türkiye temsilciliğini almış, 2000'lerin sonlarında yönetim değişikliğine giden STÖ'lerden biri olmuştur.

Bazı STÖ'lerin, yapısal reformlarda, güncel ihtiyaçlara ve önceliklere ayak uydurma ve cevap vermede yeterli olmadığı, kurumsal açıdan gelişemediği, bu yüzden geçmiş başarı ve prestijini bir ölçüde yitirdiği gözlemlenmektedir.

Bu dönemde Greenpeace Akdeniz de yönetim değişikliği yaşamış, Seninki Kaç Santim kampanyası gibi güçlü ve geniş kitlelerin ilgisini çeken popüler eylemlerle, Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na sunduğu alternatif enerji çözümleri raporuyla eylemin yanısıra kampanya ve bilimsel çalışmalara yer veren bir kurum olma yönünde ilerlemiştir.

Daha yeni oluşumlara baktığımızda, 2001 yılında kurulan Doğa Derneği'nin Hasankeyf kampanyasıyla birlikte başlayan süreçte eyleme yönelik faaliyetlere ağırlık ver-

diği ve 2010'a doğru "daha radikal bir tutum içine girdiği" gözlemlenmiştir. 2003'te kurulan Doğa Koruma Merkezi 2010'lara gelindiğinde hem özel sektörle ve devletle işbirliği ve diyalogu güçlendirerek, hem yerelin gücünü arkasına alarak gerçekleştirdiği başarılı projelerle yükselişe geçmiştir.

evre ST'lerinin geçirdiği kuruluş ve evrim süreçlerinin coğrafi olarak gösterdiği farklılıklara gelince, bunu, siyasi-askeri ve diplomatik-ekonomik koşulların bölgesel olarak gösterdiği farklılıklarla ilişkilendirmek gerekir. Burada üç ana bölgesel ayırımдан bahsedilebilir: Birincisi İstanbül ve Ankara eksenindeki "büyükşehir" alanları, diğerleri Doğu-Güneydoğu ve Batı Anadolu bölgeleridir. 2010'lu yıllarda özellikle enerji projeleri ekseninde Karadeniz Bölgesi de evre eylemleriyle sesini yükselten bir bölge olmuştur.

Ankara ve İstanbül kentlerinde konuşlanmak, ulusal ST olmanın ya da bu yönde gelişmenin başlıca koşulu olmuştur. Bu kentlerdeki ST oluşmaları, çoğunlukla gerek siyasetle, gerek özel sektörle st düzey ve yakın ilişkiler içinde kurulmuştur ve gelişim süreçlerine de bu yakın ilişkiler damgasını vurmuştur. Bu coğrafi ayrıcalık aynı zamanda sıkı lobi çalışmaları yapma ulusal düzeyde kamu kararlarını ve düzenlemelerini etkileme, kamuoyunca tanınırlığını artırma, uluslararası fonlara ulaşma, büyükşehir imkânlarının bir getirisi olarak uzmanlığını geliştirme ya da uzman insan kaynaklarına ulaşma, bilgiye erişme, insan kaynakları yaratma, böylelikle kurumsal olarak gelişme olanakları tanımaktadır.

Kurumsallaşma konusuna genel olarak baktığımızda, bu yönde önemli çabalar sarfedilen STÖ'ler, içinde bulunduğumuz hızlı ve hassas sürece ayak uydurmakta güçlük çekmekte; amatör, gönüllü ruhu kaybetmeyi istememekte ve profesyonellikle amatrlğ bir arada tutmanın yollarını aramaktadır. Kurumsal yapıdaki sorunların birçoğunun temelinde bu hızlı sürecin getirdiği kaygılar ve çelişkiler yatmaktadır.

STÖ'lerin 1990'lı ve 2000'li yıllardaki gelişim sürecine bakıldığında, evre örgütlerinin sayısının arttığı, ancak ye sayısının bu artışa paralel olarak gelişmediği görülür. Bu yeni süreçte STÖ'ler imajlarını düzeltmek ve kurumsal başarılarını artırmak adına kurumsallaşmaya ve profesyonelleşmeye yönelmişler, ancak gelişimlerini kiteselleşme yönünde güçlendirmekte zayıf kalmışlardır.

2.4 Sorun Tanımı Ve Faaliyet Alanları

Çevre ve doğanın korunması alanında aktif olan tüm sivil oluşumları kapsamamakla beraber, bu alandaki STÖ'leri çalışma alanları ve yapılanmalar açısından birkaç ana gruba ayırmak mümkündür.

2.4.1. Bazı STÖ'ler özel bir konuyla ilgilenmeyi, o konuyla ilgili amatör ve uzmanları bir araya getirerek uzmanlık üretmeyi; sorun alanlarına dair politikalar geliştirmeyi ve savunuculuk faaliyetleri yapmayı varoluş gerekçeleri olarak belirlemiştir. Bu örgütlerde kitleleşme temel öncelikler arasında değildir. Üyeler bu alanla ilgilenen kişilerden oluşur, akademi ile yakın ilişkileri/işbirlikleri vardır. Bununla birlikte akademi, bu gibi kuruluşlara kimi zaman, "akademinin işlerini yapmaya çalışıyorlar" diye özetlenebilecek eleştiriler yönelmektedir. Ancak genel kanı, söz konusu STÖ'lerin Türkiye'de doğal kaynaklara dair veri sağlanması, izleme yapılması ve uluslararası işbirliklerinin oluşturulmasında devlet ve akademinin yapmadığı kadar ciddi işleri başarmış olduklarıdır. Kuş araştırmaları, sualtı araştırmaları, Akdeniz foku, deniz kaplumbağaları, kıyı alanları gibi özel alanlarda envanterlerin büyük bölümü STÖ'ler tarafından hazırlanmıştır. Bu alanlardaki sorunlar yine STÖ'ler tarafından gündeme getirilmiş ve koruma önlemleri geliştirilmesine dair girişimler yapılmıştır. Van Gölü'nde yaşayan ve tükenmek üzere olan endemik İnci Kefali popülasyonunun artması; Akdeniz Foku'nun koruma altına alınması ve tüm Ege sahillerinde bilinir/sevilir olması; kaplumbağa yumurtlama alanlarının koruma statülerine kavuşmaları; Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları, Önemli Bitki Alanları, Önemli Doğal Alanları envanterlerinin uluslararası ölçekte kabul edilmiş kriterlere göre hazırlanması bu STÖ'lerin gayretleriyle elde edilen başarılarıdır.

2.4.2 Bir diğer kategori, belirli bir yerel çevre sorunu çerçevesinde ortaya çıkan vatandaş hareketleri biçiminde tanımlanabilir. Bergama ve Manisa köylü hareketleri tipik örneklerdir. Bu alanda verilebilecek bir diğer örnek Ilısu Barajı'nın sonuçlarına yönelik kampanyalar düzenlemek için yerelde kurulmuş ve zaman içinde kurumsal kimlik kazanmış Hasankeyf hareketidir. Bu gibi girişimlerin ortak özelliği genel kamuoyunu hedef kitle olarak belirlemeleri ve kampanya odaklı çalışıyor olmalarıdır. Tüm eylemlerde toplumun dikkatini çekebilecek yeni taktikler kullanmaya özen gösterilmektedir.

2.4.3 Yine yerelde ele alınabilecek bir diğer grup, belirli bir bölgede yerel çevre sorunlarına müdahale etmeyi ve çözüm üretmeyi, çevreye dair duyarlılığın ve bilinç düzeyi-

nin artırılmasını amaçlayarak yola çıkan oluşumlardır. Mahalli düzeydeki bu tip yerel oluşumlar, istisnai örnekler dışında genelde çok aktif durumda değillerdir ve neredeyse tümüyle sorun odaklı çalışırlar.

2.4.5 Sorun alanını yerel-ulusal-küresel bir misyon etrafında belirleyen, gönüllü ve uzmanları bir araya getiren, ulusal yapıdaki kurumlar ise ağırlıklı olarak dernek ve vakıflardan oluşmaktadır. Ancak bunlar kendi içlerinde farklılıklar gösterirler. Dernekleri vakıflardan ayıran en önemli özellikleri, ister uzmanlar, ister gönüllü doğaseverler tarafından kurulmuş olsun, amatör ruhun ve gönüllülüğün vurgulanmasıdır. Vakıfların bir kısmı, özel sektör-devlet ilişkilerini desteklemek amacıyla özel sektör girişimiyle ya da toplumda prestij sahibi kişilerin inisiyatifiyle kurulmuştur. Bir kısım vakıf ise akademisyenleri bir araya getirerek araştırma, yayın faaliyetlerine ağırlık vermektedir.

2.4.6 Son zamanlarda gelişen bir sivil oluşum biçimi de kırsal kalkınma amaçlı kuruluş çevrenin-doğal değerlerin korunmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı temel ilkeleri arasına koyan genelde dernek veya kooperatif biçiminde yapılan sivil kuruluşlardır.

2.4.7 2010'lu yıllara gelindiğinde sosyal medya ağlarının, e-posta gruplarının yaygınlaşmasıyla internet üzerinden gelişen ve hızla yayılan sivil hareketler ve platformlar olmuştur. *Slow food* hareketi buna iyi bir örnek olarak gösterilebilir.

Faaliyet alanlarına baktığımızda ise, sivil çevre hareketlerinin şu temel eksenlerde geliştiğini görüyoruz:

- ✓ Küresel çevre sorunları, iklim değişikliği, küresel ısınma, çölleşme, enerji;
- ✓ Biyoçeşitlilik, doğal kaynakların, endemik/soyu tükenmekte olan türlerin korunması;
- ✓ Çevre eğitimi ve çevre bilincinin geliştirilmesi;
- ✓ Çevre politikaları, yasalar, uygulamalar ve yerel düzeydeki yansımaları;
- ✓ Ekolojik yaşam biçimlerinin savunusu, gıda güvenliği, çevre-insan sağlığı ilişkisine yönelik savunuculuk ve lobi faaliyetleri;
- ✓ Tarım, hayvancılık, kırsal kalkınma, eko-turizm, eko-tarım, çevreyle ilgili diğer ekonomik faaliyetler;

- ✓ Katı atık yönetimi, geri dönüşüm, arıtma;
- ✓ Kentsel altyapının ve üstyapının geliştirilmesi, doğal-kültürel varlıkların, mimari dokunun korunması.

Yukarıda sayılan genel faaliyet alanları ve bu alanlara göre biçimlenmiş sivil yapılara bakıldığında sorunu algılama ve çözüm üretme kapasiteleri açısından şu genel gözlem yapılabilir:

- STÖ'lerin pek çoğunda sorun analizi detaylı olarak yapılmadığı, çoğu kez hiç yapılmadığı için sorunun nedenlerinden çok sonuçları üzerine odaklanıldığı görülmektedir.
- Sorunlar üzerine eylem planları geliştirilirken sorunla ilgili diğer paydaşların görüşleri alınmadan hareket edilebilmektedir. Bu nedenle de kimi projelerde çevre sorununu çözmek için başlatılan hareket başka sorunlar doğurup sönmülebilmektedir.
- Yerel ihtiyaçlar ve yerel özellikler sorunların analizinde yeteri kadar önemsenmeyebiliyor. Bu da, faaliyetlerin yereldeki başarısını ve benimsenme şansını etkileyebiliyor.

2.5 Çevre STÖ'lerinde Misyon, Vizyon Ve Hedefler

Spesifik bir alana ya da Hasankeyf gönüllüleri gibi belirli bir sorun alanına yönelik faaliyet gösteren STÖ'lerde kurumun misyon ve hedeflerinin genelde uygulamalarla uyum içerisinde olduğu görülür, çünkü sorun ve/veya faaliyet alanı, Hasankeyf hareketi örneğinde Hasankeyf'in baraj suları altında kalmasının önlenmesi gibi net olarak sınırlandırılmış ve tanımlanmıştır. Örneğin Sualtı Araştırmaları Derneği de, kendisini bir kitle derneği olarak değil, spesifik bir konuya odaklı bir kurum olarak tanımlamaktadır ve hedefini "Türkiye denizlerinde ve sualtında bulunan tarihi/kültürel değerleri araştırmak ve doğal varlıkları korumak" olarak belirlemiştir.

Buna karşın, net bir "çevre örgütü" vizyonuna ve buna uygun misyon ve hedeflere sahip olmayıp kendisini her alanı kapsayabilecek biçimde tanımlayan küçük ve orta ölçekli kurum sayısı oldukça fazladır. Fon kaygılarının hissedildiği bu yaklaşım, faaliyetlerde de kendini gösterir. Bu kurumların, belirli bir tutarlılık arz etmeyen, çok farklı ve birbirinden bağımsız alanlarda çalıştığı görülmektedir.

“Çevre sevgisi ve doğayı koruma” teması etrafında toplanmış, ancak uygulamada atılı ya da pasif kalmış pek çok dernek yapısı göze çarpmaktadır.

Bunlar dışında çevre örgütlerinin tanımladıkları misyon, vizyon ve hedeflerin bazen yürütülen faaliyetlere kıyasla iddialı kaldıkları, bazen de faaliyetlerle kurumsal hedefler arasında tutarsızlıklar olduğu göze çarpar. Örneğin misyon ve hedeflerini ulusal ya da küresel çevre sorunları çerçevesinde çizen bir kurumun, yerel düzeyde faaliyetlere odaklandığı ya da çevre örgütü söylemiyle yola çıkıp çok farklı alanlarda faaliyet geliştirdiği görülmektedir. Bu da, kurumların stratejik planlama ve uygulamada yetersiz kaldığını ve önceliklerini kurumsal hedefler doğrultusunda belirlemede güçlük çektiklerini göstermektedir. Bu durum büyük ölçüde mali kaygılara dayandırılabilirse de, yerel ihtiyaçların bazı koşullarda kurumları faaliyet alanı dışındaki uygulamalara yönlendirdiği de bir gerçektir.

2010’lu yıllara gelindiğinde bazı büyük ulusal STÖ’lerde eksen değişikliği olduğu göze çarpmaktadır. Bunu ulusal/uluslararası çevre gündeminin geçirdiği evrimle ilişkilendirmek mümkündür. Küresel ısınma, su kıtlığı ve enerji konuları uluslararası boyutta önem kazanırken, bunların ulusaldaki ve yereldaki yansımaları STÖ’lerin çalışma alanlarını da etkilemiştir. Örneğin 2000’lere kadar erozyon ve yeşillendirme çalışmaları denildiğinde ilk akla gelen ulusal STÖ olan TEMA, su ve enerji, kıyı koruma gibi alışlageldik söylemi dışındaki alanlara kaymıştır. Bilimsel veri toplama ve araştırma çalışmalarıyla tanınan Doğa Derneği eyleme yönelik projelerle sesini duyurmaya başlamıştır.

2.6 Karar Mekanizmaları Ve Örgütlenme Biçimi

Yönetim yapısına bakıldığında çoğu küçük ve orta ölçekli ya da yerel derneklerde yönetim kurulunun aktif olarak hem politika üreten hem faaliyet yürüten bir organ olduğu görülür. Kurumsal yapı ve faaliyet alanı genişledikçe proje ekiplerinin faaliyet yürütücülüğünü devraldığı, bazı yapılarda yönetim kurulunun yalnızca bilgilendirilen bir üst organ olduğu görülmektedir. Saha ekipleriyle yönetim kadrolarının, mali kaynakların projelere bağlı olması nedeniyle kim zaman iç içe geçtiği de dikkat çekmektedir. Özetle, rolleri ve iktidar sınırları değişken olmakla beraber, yönetim kurulu ve faaliyet (saha) ekipleri, STÖ’lerde temel organlar olarak yer alır. Ulusal dernek ve vakıflara baktığımızda, faaliyetler, etki alanı, kaynaklar, çalışan ve gönüllü sayısı geliştikçe vakıflaşmaya doğru gidildiği görülmektedir.

Vakıf oluşumlarında gerek yönetim kurulu profillerinin, gerek karar mekanizmaları ve örgütlenme biçimlerinin daha profesyonel ve hiyerarşik, daha az esnek olduğu görülür. Bunda özel sektörle olan organik bağlar ve hukuki, mali yapı etkilidir. Diğer yandan, ister dernek ister vakıf olsun, her tür kurumsal yapıda, insan kaynakları, mali kaynaklar vb yönetilen kaynakların gelişmesiyle birlikte örgütlenme biçiminin yatay hiyerarşiden dikey hiyerarşik yapıya doğru evrimleştiği unutulmamalıdır.

Katılımcılık ve demokratik yapı ekseninde bakıldığında yönetim yapılarında iç çekişmelerin, eski/yeni çatışmalarının, "kişisel egolar"ın etkili olduğu görüşmecilerce vurgulanmıştır. Yerel paydaşlar git gide artan biçimde faaliyetlerin planlama ve uygulama süreçlerine dahil edilse de, kurumsal politikaların belirlenmesinde ne üyeler ne de paydaşlar yeterince aktif olarak yer almaktadır. Üyelerin yönetim ve karar mekanizmalarına katılımı, genel kurul ya da bülten, e-posta gibi iletişim araçlarıyla, "bilgilendirme" şeklinde olmaktadır. Dikey hiyerarşik bir yapıya sahip kurumlarda, çalışan sayısının çokluğuyla ve yönetim yapısının demokratikliği ve esnekliğiyle orantılı olarak, katılım yukarıdan aşağıya doğru indikçe güçleşmektedir. Yerel aktörlere gelince, eski STGM yöneticilerinden Sunay Demircan (2006), çevrecilerin oluşturdukları politikaların akıntısına kapılıp gittiklerini, güncel gelişmelere ayak uyduramadıklarını, anlaşılması zor, farklı bir dil kullandıklarını, tüm bu nedenlerle halk tarafından sofistike gruplar olarak görüldüklerini ve toplumla bütünleşemediklerini anlatmaktadır.

Çevre alanında en büyük sorun katılımcılıktır. Yıllarca çevreciler doğal alanları o kaynaklara bağlı yaşayan insanları yok sayarak, merkezden, oturdukları masadan korumayı gelenek haline getirdiler. Şimdi katılımcılık diyorlar ama yine o terimin içini kendi kendilerine doldurmaya çalışıyorlar. Hiçbir zaman çevreciler katılımcılık konulu konferanslarına, çalıştaylarına dışardan bir "yerli"yi, yani balıkçıyı, orman köylüsünü, müteahhiti çağırıyorlar. Çünkü katılımcılık AB, Dünya Bankası, BM gibi sponsorların önemseydiği bir konu, o olmazsa para da yok. İşte asıl katılım sorunu, çevrecilerin asıl çıkmazı bu; incelenmesi ve vurgulanması gereken budur. (Demircan 2006)

2.7 Faaliyet Planlama Ve Uygulama

Faaliyetlerin planlama ve uygulamasında genellikle gereksinimlerin ve sorunların değil, koşulların ve kaynakların belirleyici olduğu göze çarpar. Bu yüzden, git gide artan "kurumsallaşma ve stratejik planlama" söyleminin bir noktada kaynak kaygılarına yenik düştüğü kabul edilmelidir. Faaliyetlerin planlamasında ve uygulamasında gündelik kararlar, lider odaklı karar mekanizmaları ya da hibe paketine göre proje üretilmesi gibi yönetsel hatalara sıklıkla düştüğü gözlemlenmiştir. Fon kuruluşlarının hibe-lerinden faydalanmayan örgütler ise faaliyetlerini daha az kaynak gerektirecek şekilde yönlendirmektedir. Bu örgütler, ağırlıklı olarak eğitim, bilinçlendirme, bilgilendirme toplantılarına, lobicilik faaliyetlerine ya da örneğin fidan bağışları olarak ağaçlandırma faaliyeti düzenlemek gibi ayrı ayrı bağışlarla yürütülen faaliyetlere yönelmektedir.

2000'lerde Türkiye'de çevre STÖ'leri açısından olumlu gelişmelerden biri ise, "çevre koruma" algısının değişmesi ve çevrenin "insana rağmen" ve "insandan" korunması yerine toplum temelli bir çevre koruma anlayışının yerleşmesi olmuştur. Faaliyet planlama ve uygulama yöntemlerinde yerel paydaşların ve hedef grupların sorununun karar alma/eylem planlama süreçlerine katılımının git gide arttığı söylenebilir. STÖ'ler artık masa başında proje geliştirmenin sakıncalarını anlamış ve yerel aktörleri yalnızca uygulamaya değil, karar mekanizmalarına da dahil etmenin başarıya ulaşmada ne denli önemli olduğunu keşfetmiştir. Zaman zaman, özellikle son dönemde talebin/hareketin yerelden geldiği ve yerelden ulusala doğru bir harekete geçme mekanizmasının işlediği görülür.

Çoğu STÖ, planlama ve uygulama arasında ciddi farklar olduğunu, bazı örgütlerin proje yazımında iyi olmakla birlikte uygulamada başarılı olamadığını, özellikle sürdürülebilirliği sağlamada sıkıntı yaşadığını doğrulamaktadır.

2.8 Mali Yönetim Ve Mali Sürdürülebilirlik

Mali yönetimde profesyonelliğin başını çeken sivil oluşumların vakıflar olduğu görülür. Bunun bir nedeninin özel sektörle olan organik bağlar, diğer nedeninin gelir elde edici faaliyet yürütme hakkı, kamu bütçesinden faydalanma gibi vakıf statüsünün getirdiği karmaşık hukuki-mali yapı olduğu düşünülebilir. Dernek statüsündeki kurumların mali yönetim ve denetim sistemlerini geliştirmesi ancak uzman-projeci yapıya geçilen son dönemde olmuştur. STÖ'ler çoğunlukla fon kuruluşlarına ait mali sistemlerin ya da kanuni yaptırımların gerektirdiği yönde profesyonel bir mali yönetim uygulamakta; bütçe yönetimi, finans yönetimi, yıllık planlama gibi bütüncül ve gerçekçi bir mali yönetim

anlayışı geliştirmede sorunlar yaşamaktadır. Kurumsallaşma sancılarının sürdüğü bu süreçte derneklerin mali sistemleri henüz tatmin edici düzeyde görünmemektedir. Bunda en çok mali şeffalıktaki eksiklikler etkili olmaktadır. Fon kuruluşlarının mali denetim sistemleri de derneklerin sistemdeki eksikliklerini telafi etmeye ve geliştirmeye yeterli olmamaktadır. Tüm bunlar, kamuoyunda güven sarsıcı etki yapmaktadır.

STÖ'lerin mali kaynakları genel olarak altı gruba ayrılabilir: Üyelikler, bağışlar, gelir getirici faaliyetler, uluslararası fonlar, kamu fonları ve sponsorlar (özel sektör).

Türkiye'de üyelerden gelen aidatlarla çalışmalarını sürdürebilen yegâne çevre STK'sı Greenpeace'dir. (...) Greenpeace'in en önemli özelliği sadece bireylerden ve bireylere ait vakıflardan kaynak elde ediyor olmasıdır. Hiçbir şirket veya devlet ilişkili kaynaktan fon almayarak bağımsızlığını korumaktadır. Bunun önemini gören Türkiye'deki STK'lar da üyelik konusunda daha aktif davranmaya karar vermiştir. (Paker vd 2009: 35-36)

Ancak yine de STÖ'lerin üye aidatlarından elde ettikleri gelir mali sürdürülebilirliği sağlamaktan uzaktır. Gönüllülere dayalı bir kaynak yaratma sistemi, vakıflar dışında neredeyse yok denecek kadar zayıftır. Aynı durum bağışlar ve gelir getirici faaliyetler için de geçerlidir. Kamu kaynaklarından ise yalnızca vakıflar faydalanabilmektedir. Batılı ülkelerde derneklere duyulan güven ve yerleşmiş bağış ve gönüllülük geleneği, ne yazık ki Türkiye'de ancak vakıf statüsündeki belirli birkaç tanınmış kurumun elde edebildiği bir ayrıcalık olarak kalmıştır. Böylelikle Türkiye'deki çevre STÖ'leri için ana mali kaynaklar, uluslararası fonlar ve sponsorluklar olarak görünmektedir. Fon kuruluşlarının hibelereinden faydalanmayan STÖ'ler ise genelde kurucuların kişisel imkânlarıyla ve dolaylı/ aynı desteklerle faaliyetlerini yürütmektedir. Gönüllülere dayalı bir kaynak yaratma sistemi, dernekler düzeyinde neredeyse yok denecek kadar zayıftır. Gönüllülerin önemli bir dolaylı mali kaynak olarak değerlendirilmesi noktasında STÖ'ler zayıf kalmaktadır.

Son yıllarda özel sektörde "sosyal sorumluluk" ilkesinin güçlenmesi, sivil toplum- özel sektör ilişkilerinin güçlenmesini ve sponsorlukların STÖ'ler için önemli bir mali kaynak haline gelmesini beraberinde getirmiştir. Ancak örneğin BTC'nin çevre fonlarından yararlanan pek çok STÖ, çevreye açıkça zarar veren çokuluslu küresel bir şirketin "sosyal sorumluluk" söylemi üzerinden günah çıkarmasına destek verilip verilmeyeceği, çevreye zararlı faaliyetler gösteren bir şirketten para alınıp alınmayacağı konusunu sorgulamamaktadır.

AB fonları ve diğer uluslararası fon kuruluşlarından elde edilen kaynaklarla varlığını sürdüren, proje temelli çalışan örgüt sayısının son yıllarda git gide arttığı görülmektedir. AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'ye aktarılan katılım öncesi mali yardımların giderek azalması buna karşın talebin ve ihtiyacın artması ve sayıları git gide artan danışmanlık şirketlerinin "fon piyasası"na girmesi rekabeti artırmıştır. Özellikle ilk çıktığı yıllarda, bu fonların dağıtımı ve kullanımıyla ilgili önyargılar, "amatör ruh"a karşı duyulan bağlılık, bazı örgütlerin AB ve diğer uluslararası hibelerden fon alma konusuna ihtiyatlı yaklaşmasına neden olmuştur. Bir kısım STÖ ise, fonlara erişimin belirli örgütlerle sınırlı olmasından, hibe fonlarının talep ettiği profesyonelliğin küçük dernekleri etkisizleştirmesinden ya da bunları danışman şirketlerin kucağına atmasından şikâyet etmektedir.

Ancak zaman içinde bu fonların etki ve işlevselliğinin anlaşılması ve fon kuruluşlarının denetim mekanizmalarını ihtiyaçlar doğrultusunda güçlendirmesi neticesinde bu önyargıların azaldığı gözlemlenmiştir. Bu noktada STGM'nin özellikle büyük şehirler dışındaki küçük STÖ'leri odak alan eğitim, kapasite geliştirme, AB fonlarına erişimi artırma faaliyetlerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Uluslararası fonların mali denetim sistemlerinin iyileşmesinde de önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Yine de Türkiye'de çevre alanında faaliyet gösteren STÖ'lerin büyük çoğunluğu mali yönetim ve denetim sistemlerinde, mali kaynakları çeşitlendirmede sıkıntı yaşamaya devam etmektedir. Özellikle AB'nin katılım öncesi mali yardımlarının son yıllarda azalmasıyla birlikte bu durum kurumların sürdürülebilirliğini tehdit eden en önemli tehlikelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.9 İnsan Kaynakları Yönetimi

Türkiye'deki çoğu sivil çevre hareketinde profesyonel bir insan kaynakları (İK) yönetim sisteminden söz edilemez. Kurumsal bir insan kaynakları politikasının yokluğu, insan kaynaklarının niteliksel ve niceliksel olarak yetersiz kalması, var olan insan kaynaklarının etkin kullanılamaması sorunlarını doğurmaktadır. Kurum niceliksel ve niteliksel olarak geliştikçe, insan kaynağı ve beraberinde İK yönetimi ihtiyacı artmaktadır. Yöneticilerin ve kurumsal yapının özel sektörle bağlantıları ve yakınlığı doğrultusunda şirket sistemlerine yaklaştığı görülmektedir. Vakıflardaki İK yönetimi, bu bağlamda bir kez daha diğer sivil hareketlerden farklılık göstermektedir. Bunun en belirgin örneklerinden biri, iktisadi işletme ve vakıf çalışanlarının aynı kadrolardan oluştuğu ÇEVKO Vakfı'dır. 152 personelin çalıştığı TEMA Vakfı'nda ise kadronun genişliğiyle doğru orantılı olarak delegasyona dayalı hiyerarşik yapının çok belirgin olduğu görülür.

İnsan kaynakları yönetiminin profesyonelleşmesi ve büyük ölçekli kurumlarda hiyerarşik yapının belirginleşmesi, üst karar mekanizmalarına katılımın zayıflamasından inisiyatif ve yaratıcılığın azalmasına, bir dizi tartışmayı da beraberinde getirir. (Özesmi 2007)

İK yönetiminin bir parçası olan, gönüllü kazanmada veya gönüllülerin etkin kullanımı olarak tarif edilebilecek gönüllü yönetiminde ise her ölçekteki ve statüdeki örgütte farklı düzeylerde güçlükler çekildiği söylenebilir. Gönüllü yönetimi, başlı başına kaynak, enerji ve öncesinde kurumsal güvenilirlik ve tanınırlık gerektirdiğinden, büyük ve tanınmış kurumlar dışında pek yaygın değildir. Bunun bir diğer nedeni de, bazı kurumlarda çalışma yöntemlerinin gönüllü ihtiyacını gerektirmemesidir. Bir başka açıdan bakılırsa, kurumların gönüllüye ihtiyaç duymayacak çalışma yöntemlerini benimsediği de söylenebilir. Burada gönüllülerin tavrı, ya da halkın/kamunun gönüllülere tavrı da belirleyici olmaktadır. Örneğin TURMEPA gönüllülerle yürüttüğü kıyı temizlik çalışmalarına son vermiştir. Çünkü kamunun ve halkın gönüllüleri çöp toplayanlar olarak gördüğünü gözlemlemiş ve hem kurumun kendisi hem kuruma destek veren gönüllüler bundan rahatsızlık duymuştur.

2.10 Etki Ve İşlevsellik (Kurumsal Ve Politik Sürdürülebilirlik)

Son yıllarda toplumsal çevre bilincinin arttığı ve STÖ'lerin 2B Orman Kanunu, İstanbul'a 3. köprü yapımı, HES ve nükleer santral projeleri gibi pek çok çevre sorununun geniş kitleleri harekete geçirmeyi başardığı kabul edilmektedir.

Kamuoyunda çevre bilincinin yükselmesinin ve çevre örgütlerinin daha itibarlı hale gelmelerinin yanısıra, eski bir STK yöneticisinin de belirttiği üzere, son yıllarda çevrenin nihayet geçişli bir konu olduğu da anlaşılmıştır. (Paker vd 2009: 44)

2009 yılında yapılan "Türkiye'de Çevre Koruması Ve Politikalarında STK'ların Rolü" konulu araştırmada "ulusal STK'ların yanısıra yerel STK'ların da son yıllarda etkilerini arttırdığı gözlemlenmektedir" (Paker vd 2009: 45). Ancak çevre örgütlerinin son yıllarda politika geliştirmedeki etki ve işlevselliği güçlense de, mevzuat ve politikalara yön verme konusunda özellikle 2009'dan bu yana geçen süre zarfında zayıflamış

gözükmektedir. Bunun devletin ekonomi ve kalkınma politikalarının çevre gündemine ne kadar paralel olduğu ya da ne kadar ters düştüğüyle ilgili olduğu düşünülebilir. Örneğin 2007'ye damga vuran su kıtlığı konusunda çevre örgütleri politikalara çok daha etkin bir biçimde müdahale edebilmişti. Çünkü su tasarrufu devlete fayda sağladığı gibi, örneğin "su tasarruflu" tasarımlar sermaye için de yeni bir satış sektörü doğurmuştu. 2010'lara gelindiğinde ise enerji konusu devleti ve sivil toplumu karşı karşıya getirmiş ve bu da STÖ'lerin mevzuata ve politikalara etki gücünü olumsuz yönde etkilemiştir.

2.11 STÖ'ler Arası İlişkiler Ve İşbirliği

STÖ alanında hemen her kurum işbirliğine açık olduğunu ifade etmektedir. Ancak son yıllara kadar somut işbirliği çok azdır. Özellikle ulusal ve büyük ölçekli STÖ'leri ortak bir hedef etrafında toplamak oldukça güç gözükmektedir. 2007 yılında yapılan görüşmelerde yerel STÖ'lerin ve girişimlerin büyük STÖ'lerle işbirliği kurmaya soğuk baktığı gözlemlenmiştir. Görüşmelerde "Büyükler hep kendilerinin her şeyi iyi bildiklerini sanıyorlar. Bu nedenle de tüm faaliyetleri bizim adımıza onlar belirlemek ve yönetmek istiyorlar. Her fırsatta ön plana kendileri çıkıyorlar. Bir ortak basın toplantısı yapsak tüm salonu kendi bayrakları ve logolarıyla donatıyorlar... Biz niye onlarla ortaklık kuralım ki?" düşüncesi sıkça yansıtılmıştır.

AB projelerinde yerel ortak olması durumunda projenin daha fazla puan alıyor olması da büyük STÖ'lerin yerele koşmasına neden olduğu kanısı vardır. AB sürecinde aktif olarak yer alan STÖ'lerin deneyimlerini diğer STÖ'lerle paylaşmamaları ve görüş alışverişinde bulunmamaları dikkat çekicidir. Bu duruma, Brüksel'de Avrupa Çevre Bürosu'nun öncülüğünde yürütülen EU NGO Forum projesinde yer alan Türkiyeli STÖ'lerin, projenin amacı Türkiyeli STÖ'lerin deneyimlerini ülkeleriyle paylaşmak iken, çalışmalarını hakkında bilgi aktarımı yapmaması örnek olarak verilebilir. (Talu 2007)

Ancak son yıllarda devletin daha "agresif", "çevre odaklı olmayan" bir çevre politikası gütmesi devlet-STÖ ilişkilerini olumsuz etkilemekle birlikte STÖ'ler arasındaki diyalog ve işbirliğini ve kamuoyu desteğini artırmıştır. Aslında bu noktada daha geniş anlamda "STÖ'lerin son yıllarda toplumsal desteği artırma kaygısının güçlenmesi"nden bahsetmek mümkün (Paker ve Gencer 2011). Hükümetin Karadeniz Bölgesi'ndeki hidroelektrik santral (HES) ve nükleer santral projeleri yerel kitle hareketleri ile ulusal STÖ'leri yakınlaştırmıştır. Önceki yıllara kıyasla önemli bir fark, bu işbirliklerin-

de "dinamiğin yerelden gelmesi", ulusal STÖ'lerin yerele destek vermesidir. TEMA Vakfı'nın ve Doğa Derneği'nin, Karadeniz'deki HES karşıtı platformlara verdiği destek buna örnek verilebilir (Paker 2009). Son yıllardaki sivil toplum işbirliklerine bir diğer örnek TÜRÇEK, Doğa Derneği, TEMA ve WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) kurumlarının İstanbul Boğazı'nda yapılması planlanan üçüncü köprünün inşasına karşı birlikte yürüttüğü eylemdir.

Son zamanlarda AB fonları çeşitli STK'lar ve kurumlar arasında işbirliğini artırmak için belirli koşullar getirmektedir. Bu Türkiye'de değişik alanlarda çalışan STK'ların da bir araya gelebilmelerini sağlamaktadır. Örneğin, KA-DER ve Doğa Derneği'nin 2009 yılında ortaklaşa yaptıkları "Türkiye'de Çevrenin Korunmasında Kadının Rolü" projesi çevre STK'larıyla diğer STK'ların da artık işbirliği yapmaya başladığını ve AB gibi donörlerin bu konuda öncülük ettiğini göstermektedir. (Paker vd 2009: 39)

2.12 Kamuyla İlişkiler Ve İşbirliği

STK'ların etkinliğini belirleyen en önemli etkenlerden biri devletle olan ilişkileridir. (Paker vd 2009: 16)

1995'ten sonraki dönemde su, biyolojik çeşitlilik krizi gibi önemli küresel çevre sorunları gündeme gelir ve çevre STÖ'leri, önce Çevre Bakanlığı'nın, daha sonra Tarım Ve Orman Bakanlığı'nın ortağı olarak görülmeye başlanır. (Özesmi 2007)

2000'lere bakıldığında devletin çevre STÖ'lerine karşı tutumunda talepler sistematik olarak dışlanmamakta, örgütlenme engellenmemektedir. Ancak örgütün niteliği ve izlediği yöntemle sorunun içeriği belirleyici olmaktadır. Devletin politikalarıyla örtüşen çevre sorunlarını sahiplenmekte güçlü çökmeyen devlet, kendi tanımladığı ulusal çıkarlarla ve kalkınma hedefleriyle ya da küresel politikalarla çatışan taleplerde kayıtsız ya da engelle-yici tutum geliştirebilmektedir. Kamu-STÖ ilişkilerinde AB'ye uyum çerçevesinde iyileşme görülse de, STÖ'lere yönelik AB fonlarında kamu işbirliğinin şart koşulması, güç dengele-rinde kamunun üstünlüğünü vurgulayıcı etki yapmıştır. Gönüllü kuruluşlara ağırlıklı olarak "eğitim ve bilinçlendirme" rolü biçilmiş, bu da politika üretmeye katılımı sınırlandırmıştır.

Buna karşın kurumsallaşma süreci devletin yanında ya da devlete karşı olma gibi zıt seçenekler yerine, siyaset dışı bir konumu benimseyerek iletişim, diyalog, ikna, katılım gibi yöntemlerle, sorunun niteliğine göre ılımlı ve esnek ilişki biçimleri geliştirilmesini sağlamıştır. Bu yönelim, Avrupa'da da aynı yolu izlemiştir. Ancak Avrupa'dan farklı olarak Türkiye'de çevre STÖ'lerinin devletle olan ilişkileri sosyal, coğrafi, politik ve askeri koşullar çerçevesinde bölgesel farklılıklar gösterir.

Özellikle İstanbullu ve Ankaralı STÖ'lerin kamuyla ilişkilerini yönetim sistemlerine ve karar mekanizmalarına katılım, uzman görüş bildirme, diyalog ve işbirliğinin yetersiz kaldığı noktalarda kamuoyu oluşturarak karar mekanizmalarını etkilemeye çalışma gibi yöntemler belirler. Buna eylem, protesto, gösteri, basın bildirileri, imza toplama gibi yöntemler de eklenebilir, ancak vatandaş hareketleri dışında ağırlıklı olarak kamuyla ilişkilerde işbirliği ve diyalog yöntemlerinin tercih edildiği görülür. Bu gruplardan farklı olarak, akademik araştırma ve yayın çalışmalarına ağırlık veren oluşumlar ve devleti bütünüyle destekleyici ya da devlet-özel sektör ilişkilerini güçlendirici yapılar da dikkat çeker.

Doğu bölgelerinde devletin sivil hareketlerle iç içe olduğu ve sivil toplumun devleti koruyucu, sorun çözücü merci olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bölgedeki çevre STÖ'lerinin çoğunda kamu çalışanlarının ağırlığı dikkat çeker; bu durum, bölgede kamu dışında istihdam olanaklarının kısıtlı olması, bu yüzden eğitilmiş sınıfın çoğunlukla kamuda görev almasıyla da ilgilidir. Doğuda kamunun sivil toplum üzerindeki baskısı hissedilmeye devam etse de, Dernekler ve Vakıflar Kanunu'nda yapılan son değişikliklerle sivil hareketlerin daha bağımsız hareket etme imkânına kavuştuğu anlaşılmaktadır. Ancak kamuyla ilişkiler, kamuyu kimin temsil ettiğine göre değişebilmekte ve karmaşık bir hal alabilmektedir.

1996'dan itibaren oluşum başladı. Kurumsal kimliğimiz olmadığından güvenlik güçlerinin şüpheleriyle ve engellemeleriyle karşılaştık. Resmi kimlik kazanma süreci ise zaman aldı, çünkü devletin bir projesine karşı koymak insanları korkutuyordu; STÖ'lere bakış çok dezavantajlıydı, çatışmalara hedef olabiliyordu. Kamunun tepkisi belediye başkanı, vali, kaymakam değiştikçe farklılaşılabiliyordu: Kimi zaman kahraman olduk, kimi zaman vatan haini...

(Recep Kavuş — Hasankeyf Gönüllüleri Derneği, 2007)

Batı'daki kamu-sivil toplum ilişkileri daha çok eyleme dayalı ve hatta zaman zaman çatışmalı, ancak yine de karşılıklı anlayışa ve empatiye dayalı bir ilişkidir. Batı, sesi daha çok çıkan, yerel düzeyde kamunun dinlediği ya da en azından saygı gösterdiği, kurumsal ya da hiyerarşik olmayan oluşumlara daha meyillidir.

Nuran Talu'nun özetlediği gibi, STÖ'lerin en önemli sorun alanlarından biri, Türk kamu yönetimine ve kamusal düzen içindeki yerlerine ve haklarına dair bilgi ve teknik uzmanlık eksikliğidir. Sivil toplum çevre politikalarında ve çevre yönetiminde yasa ve yönetmeliklerde söz sahibi olmasına rağmen, STÖ'ler bu haklarını bilmediğinden (kamu da STÖ'leri bilgilendirmeyerek sivil toplumun kamu düzenindeki yokluğunu desteklemektedir) pek çok bölgesel/yerel çalıştay ve toplantı STÖ katılımı olmaksızın yapılmakta, kararlar STÖ'lerin katılımı olmadan alınmaktadır. Burada dikkat çeken, ilişkiler iyi ya da kötü olsun, STÖ'ler yasa ve yönetmeliklerin belirlediği "resmi" konularında yer almamaktadırlar.

2000'lerin sonlarına doğru STÖ'lerin bu anlamda kamuyla ilişkilerinde belirgin bir ilerleme olduğu kaydedilmektedir. 2009 yılında çevre alanında çalışan STÖ'lerle ilgili yapılan araştırma buna örnektir.

Ulusal STÖ'ler Çevre Komisyonu başta olmak üzere komisyonlara çağırılmaktadır ve (bunların) Sulak Alan, Av Komisyonu gibi bazı komisyonlarda daimi üyelikleri bulunmaktadır. (...) Bunun dışında, Çevre Ve Orman Bakanlığı, Tarım Bakanlığı gibi ilgili Bakanlıkların "görüş sorma ve dahil etme alışkanlıkları" da vardır. Örneğin, iklim değişikliği konusunda bakanlıklar, Greenpeace ve TEMA başta olmak üzere STK'larla görüş alışverişinde bulunmuştur. Devletin STK'ları komisyonlara dahil etmesi STK'ların çalıştıkları konularda karar alıcılara doğrudan bilgi aktarmalarını ve savunuculuk yapmalarını mümkün kılmaktadır. Örneğin, Greenpeace çevre ve enerji komisyonlarında Kyoto'nun önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Bern sözleşmesi ile ilgili her yıl yapılan toplantıya Çevre Bakanlığı'ndan katılacak temsilcileri DHKD'nin hazırlaması 'çok güzel bir ortaklık' olarak tanımlanmıştır. (...) Bütün bunlara ek olarak Çevre Bakanlığı'nın Çıldır Gölü'nde koruma alanlarını belirlemek üzere STK'ları davet etmesi ve katılımcı olarak tanımlanan Çıralı Yönetim planı gibi örnekler STK'ların politika oluşumuna katılımının arttığına işaret etmektedir. (Paker vd 2009: 17)

Dikkat çekici bir diğer nokta, devletle ilişkilerde “ilgili devlet kademelerindeki memur ve bürokratlarla kurulan bire bir iletişimin belirleyici” olmasıdır.

Orman Genel Müdürlüğü değişmek istiyor. Ama değişimi birilerinin desteklemesi gerekiyor. Biz bu fırsatı iyi değerlendirdiğimizi düşünüyoruz. Eğitimler yapıyoruz, insanlarda değişim yaratabiliyoruz. Uygulamayı yapan kişi oradaki insan. Oradaki ağacı kesip kesmemek sonuçta o kişiye bağlı. Bire bir bu kişilerle çalışarak küçük ölçeklerde uygulamalara etki edilebiliyor.

(Bahtiyar Kurt — Doğa Koruma Merkezi, 2011)

Ancak 2011 yılında yapılan görüşmelerin çoğu, devlet-STÖ ilişkilerinin yukarıda bahsi geçen araştırmamız yapıldığı 2009 yılından bugüne olumsuz yönde gelişme gösterdiğine işaret etmektedir.

Devlette hedefe kitlenme var: ‘kaynaklarımız var ve bunları kullanmamız lazım, santral kurulacak, madenler çıkarılacak’. Ve bunun önünde hiçbir engel istenmiyor. Bu makro politikaları durdurmamız mümkün değil (...) Son zamanlardaki en sıkıntılı alanlardan biri Çevre Orman Bakanlığı’nın uygulamaları. En kötü giden alan akarsular. Son zamanlarda çıkan yasalar ve yapılan uygulamalar inanılmaz. Buna karşı çıkmak gerekiyor. Çevre Bakanlığı bu tepkilerden dolayı STÖ’lerle işbirliğinde çekinceli davranıyor.

(Bahtiyar Kurt — Doğa Koruma Merkezi, 2011)

Son dönemde çıkan 2B Orman Kanunu, Tabiatı Koruma Kanunu, Maden Kanunu, HES’ler ve nükleer santral projeleri, hem STÖ’lerin kendi içindeki ilişkilerinde hem devletle ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır. Daha önceki yıllarda devlet-STÖ ilişkilerinde diyaloga dayalı ikna yöntemleri ve işbirliği benimsenirken son yıllarda özellikle yerelin desteğiyle birlikte hem STÖ’lerin devlet politikalarıyla ilgili tutumu hem de devletin STÖ’lere karşı tutumu sertleşmiştir. Yukarıda “Etki Ve İşlevsellik” başlığı altında ortaya koyulan varsayım burada da yinelenebilir: Devletin ekonomi ve kalkınma politikalarının çevre gündemine ne kadar paralel olduğu ya da ne kadar ters düştüğü STÖ-devlet ilişkilerinde belirleyici bir role sahiptir. Yukarıda örneği verildiği gibi, 2007’de su konusunda devlet politikaları sivil toplumun misyonuyla örtüştüğünden, TEMA Vakfının İSKİ ile yürüttüğü Su Kampanyası gibi etkililiği halen devam eden kamu-STÖ projeleri, ortak politika geliştirme çalışmaları takip eden yıllarda kamuyla olan ilişkileri geliştirmişti. Ancak 2010’larda enerji ve doğal kaynakların kullanımı konusunda devletin ekonomi odaklı, yerel hassasiyetleri ve sürdürülebilirlik

ilkesini göz ardı eden politikası, devletle sivil toplumu karşı karşıya getirmiştir. Görüşme yapılan çoğu STÖ çalışanı ve uzmana göre "STÖ-devlet ilişkilerinde dönüm noktası tarım bakanının Doğa Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Güven Eken'i mahkemeye vermesi" olmuştur. Kimi STÖ'ler, bunun yalnızca Doğa Derneği'nin devletle ilişkilerini etkilemekle kalmadığını, bakanlıkların diğer STÖ'lerle olan ilişkilerinde de daha sert bir tutum aldığını, imzası planlanan bazı protokol ve anlaşmaların dondurulduğunu belirtmiştir. Buradan da anlaşılabilceği gibi, özetle kamu uygulamalarında ve ilişkilerde "kötüye gidiş" vurgulanmaktadır.

2.13 AB Ve STGM'ye Bakış

Özellikle son yıllarda, AB'ye uyum sürecinde sivil toplumun geliştirilmesi ve çevre müktesebatına uyumun sağlanması amacıyla Türkiye'ye aktarılan fonlar ve gerçekleştirilen reformlar, kuşkusuz Türkiye'deki sivil toplum anlayışını geliştirmiş ve sivil oluşumların güçlenmesini sağlamıştır.

STÖ'lerin kapasitelerinin geliştirilmesi, ulusal, uluslararası alanda ve kamuyla iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla 2004 yılında AB desteğiyle kurulan STGM'nin kuruluşundan bu yana gerek eğitim, gerek hibeler, toplantılar ve yayınlar aracılığıyla bu süreçte etkili bir rol üstlendiği düşünülmektedir. STGM'nin kuruluşundan bu yana gerçekleştirdiği eğitimlerle STÖ dünyasında önemli bir yer edindiği ve Türkiye'de sivil toplum kültürünün gelişmesine önemli bir katkı sağladığı ortak görüş olarak benimsenmiştir. Bu eğitimlere dair eleştiriler olmakla birlikte, STGM'nin Türkiye'nin AB'ye uyumu çerçevesinde sivil toplumun geliştirilmesi yönünde ulusal boyuttaki payı inkâr edilmemektedir.

STGM'nin yerel çevre oluşumlarınca tanınmasında ve yerel-ulusal arasındaki bağları güçlendirmesinde bu eğitimlerin önemli bir payı olmuştur. STGM'nin yerel kurumlara tanınırlığı, hedeflerine ve misyonuna ne derece ulaşmış olduğunu ölçmede önemli göstergelerden biri olarak düşünülebilir. Bilgiye ve uzmanlığa ulaşmadaki sınırlılıklar göz önünde bulundurulursa, STGM'nin yerel STÖ'ler için önemi daha iyi anlaşılabilir. Ulusal STÖ'lerin STGM eğitimlerine bakış açısıyla yerellerin bakış açısı arasındaki farklılıkların da temelinde bu unsurun etkili olduğu varsayılabilir. Kuruluşundan bu yana yerel/bölgesel oluşumlara ihtimam gösterilmesi, özellikle Adana, Denizli, Diyarbakır ve Eskişehir'de yerel destek merkezlerinin kurulmasıyla bölgesel desteğin güçlendirilmesi kuşkusuz bu STÖ'lerin AB fonlarına erişimini artırmıştır. Eğitimler hibe programları, toplantılar ve yayınlar aracılığıyla örgüt içi demokrasinin, STÖ'ler

arası işbirliğinin geliştirilmesi yönünde harcanan çabalar da STGM'nin tanınırlığını ve etkinliğini artırmıştır.

Öte yandan, gerek STGM tarafından, gerekse son yıllarda sayıları hızla artan pek çok danışmanlık şirketi ve üniversite gibi kurumlar tarafından düzenlenen proje eğitimlerinin gerçek bir planlama ve uygulama becerisi kazandırmakta yeterli olmadığı düşünülmektedir. Dahası, bu eğitimlerin projeci STÖ anlayışının yaygınlaşmasına neden olduğu, AB fonlarının gerektirdiği "proje uzmanlığı"nın STÖ'leri teorik uzmanlaşmaya ya da danışman şirketlere yönlendirdiği kanısı yaygındır.

2007 yılında yapılan görüşmelerde STGM'nin kamu ile yaptığı politika çalışmalarında STÖ'lerin katılımını artırması beklentisi dile getirilmiştir. Uzmanlık ve lobicilik yönü güçlü STÖ'lerin gerek STGM ve AB'yle gerek diğer finansör kurumlarla ilişkilerde daha başarılı olduğu görülmektedir. Bu durumu haksız ayrıcalık olarak değerlendiren ve STGM'nin kendisine yakın kişi ve kurumlara öncelik tanıdığını düşünen kurumlar vardır.

Ancak AB'nin Türkiye'de sivil toplumun ve katılımcılığın geliştirilmesine dair politikaları, yüzde 90 oranında AB fonlarıyla ayakta duran kurumlarca dahi eleştirilmektedir. Kimileri bu fonların kamunun STÖ'ler üzerinde güç edinmesine neden olduğunu söylemekte, kimileri projelerin yüzeysel ve fazla teknik yöntemlerle değerlendirilerek fonların dağıtılmasını ve başarısız sonuçlar elde edilmesini eleştirmekte, kimileri STGM'ye atıfta bulunarak seri üretim projeci STÖ'cü yetiştirilmesinden yakınmaktadır. Bazı yerel STÖ'ler "projeci STÖ" damgası yeme korkusuyla AB fonlarına mesafeli yaklaşmaktadır.

2007 yılında STGM'nin gelecekteki rolüne dair görüşlerde, "STGM'nin, STÖ'ler üstü bir duruş geliştirmesi ve hatta denetleyici bir sivil merci konumuna gelmesi" beklentisi dikkat çekmektedir. Özellikle yerel sivil oluşumlar tarafından dile getirilen bu görüşte yine geçmişe dayalı paternalist sivil kültürün izleri aranabilir. Ancak bu görüşlerde şu noktalar da önemlidir: Birincisi, STÖ'ler içine girdikleri yozlaşma, bozulma, yüzeyselleşme, yabancılaşma girdabının bilincindedir fakat çeşitli nedenlerle direnç geliştirememektedir; STÖ ahlakının korunmasını sağlayacak bir düzenleme, denetleme ve ceza sistemi, yani bir nevi "iç-hukuk düzeni" arayışı vardır. İkincisi, çevreciler gerek ulusal gerek küresel gelişmeler ve kararlar karşısında kendilerini yeterince güçlü hissetmemekte ve güç birliğini sağlayacak bir yapıya ihtiyaç duymaktadır. Üçüncüsü, aralarında görüş birliği ve işbirliği kuramadıkları, rekabet ve çekişmeleri bir kenara bıra-

karak ortak bir hedef çerçevesinde ortak eylem geliştiremedikleri açıkça görülmekte, ancak otoriter bir üst kurumun kendilerini bir çatı altında toplayebileceği beklentisi ya da hayali yine de varlığını korumaktadır. Görüşmelerden çıkan en önemli başlık, "AB'nin, fonların dağıtımında ve kullanımında kullandığı yöntem ve mekanizmaların belirlenmesinde ve iyileştirilmesinde STÖ'lerin, özellikle iletişim imkânları ve yöntemleri yeterince güçlü olmayan yerel sivil oluşumların katılımını artırmak" olmuştur. 2010'lu yıllara gelindiğinde ise hem STÖ'ler arası koordinasyon ve işbirliğine dair, hem yerel oluşumların ve platformların kapasitelerinin artırılmasına dair beklentilerin azaldığı görülür. Aradan geçen dört yıllık sürede sivil toplumun bu alanlarda olumlu yönde ilerleme kaydetmesinde, STGM'nin faaliyetlerini artırmasının, yani bir anlamda ihtiyacın karşılanmış olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

3. Sonuç

2000'lerde kurumsallaşma ve uzmanlaşma öncelikleriyle amatör-gönüllü ruhun sürdürülmesi kaygısını bir arada taşıyan ve bu iki yaklaşımı bütünleştirme çabası içinde olan STÖ'ler, bir yandan AB standartlarına uyum sağlamaya ve büyümeye çalışırken, bir yandan da sivil toplum ruhunu koruma çelişkisiyle karşı karşıyadır. 2010'lara gelindiğinde çevre alanında uluslararası arenada daha görünür ve aktif, ulusal ve yerel düzeyde işbirliğine açık, yerelin ve ulusalın karşılıklı dinamiklerle hareket ettiği bir sivil toplum dikkati çekmektedir. Öte yandan gerek yasalarda gerek uygulamalarda vurgulanan "kötüye gidiş" kamu-STÖ ilişkilerini olumsuz etkilerken, aslında bir anlamda bunun sivil toplum bilincinin gelişmesindeki etkenlerden biri olduğu düşünülebilir.

Yalnızca Türkiye'de değil dünyada da çevre gündeminin giderek hassasiyet kazanması, buna karşın ulusal ya da uluslararası politikalarda kaydadeğer bir gelişme sağlanamaması dünyanın geleceğiyle ilgili kaygıların artmasına neden olmuştur. Dahası bu gelişmeler, sivil topluma düşen görevin arttığına işaret etmektedir. Ancak makro ekonomi ve kalkınma politikalarına etki gücü azalan sivil toplum, elindeki en güçlü silahın kamuoyunu, yereli ve ulusalı arkasına almak olduğunu, yani bir anlamda elindeki gücün yine kendisi olduğunu keşfettiği bir süreç içinde 2020'lere doğru ilerlemektedir. Henüz etki gücü yüksek bir birlikten söz edilemeye de, bu anlamda ilerleme kaydedildiği sonucuna varmak mümkündür.

Görüşülen Kişi, Kurum Ve Oluşumlar

Adıyaman Havacılık Ve Doğa Sporları Kulübü, Adıyaman
Antakya Çevre Koruma Derneği, Antakya
Bariş Gençler Baykan, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul
Bergama Çevre Koruma Kurulu, İzmir
Bodrum Gönüllüleri Derneği, Bodrum, Muğla
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği, İstanbul
Çevre Koruma Ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO), İstanbul
Deniz Temiz Derneği (TURMEPA), İstanbul
Diyarbakır Çevre Gönüllüleri Derneği, Diyarbakır
Doğa Derneği, Ankara
Doğa Koruma Merkezi, Ankara
Ege Çevre Platformu (Egeçep), İzmir
Fikir Sahibi Damaklar, İstanbul
Fikret Adaman, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
Greenpeace, İstanbul
Hande Parker Uncu, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul
Hasankeyf Gönüllüleri Derneği, Batman
Kuş Araştırmaları Derneği, Ankara
Küresel Denge Derneği, Ankara
Nuran Talu, Küresel Denge Derneği, Ankara
Sualtı Araştırmaları Derneği, Ankara
Türkiye Çevre Koruma Ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK), İstanbul
Türkiye Erozyonla Mücadele Vakfı (TEMA), İstanbul
Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Ankara
Ulusal Doğa Ve Kültür Belgeselleri Derneği (DoğaBel), Kayseri
UNDP-GEF Ulusal Temsilciliği, Ankara
Uygar Özesmi, Greenpeace, İstanbul
Uygar Özesmi, Türkiye Erozyonla Mücadele Vakfı (TEMA), İstanbul
Yeşiller Hareketi, İstanbul

Kaynaklar

Kitaplar

- Adaman, Fikret; Barış Karapınar ve Gökhan Özertan. 2010. *Rethinking Structural Reform in Turkish Agriculture*. New York: Nova.
- Adaman, Fikret ve Murat Arsel, derleyenler. 2005. *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development*. Ashgate.
- Algan, Nesrin. 1995. *Bölgesel Çevre Yönetiminde Model Arayışları*. Ankara: Akdeniz, Çevre Bakanlığı Yayını.
- Batum, U. 2008. *Anadolu'da İz Sürmek: TEMA Vakfı'nın 15. Yıl Kitabı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boratav, Zeynep, editör. 2000. *Türkiye'de Çevrenin Ve Çevre Korumanın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çelik, Edip. 1969. *Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Dinçer, M. 1996. *Çevre Gönüllü Kuruluşları*. Önder Matbaa.
- Erdoğan, Latif Turan. 2006. *Kıyametin Gözyaşları Petrol Ve Nükleer Enerji*. Ankara: Elips Kitap.
- Güler, Ç. 1997. *Çevre Sivil Toplum Kuruluşları Cep Rehberi 1997-1998*. Güneş Kitabevi.
- Gürsoy, Umur. 2004. *Enerjide Toplumsal Maliyet Ve Temiz Ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.
- Kaboğlu, İbrahim. 1996. *Çevre Hakkı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaplan, Ayşegül. 1999. *Küresel Çevre Sorunları Ve Politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Karacan, A. R. 2007. *Çevre Ekonomisi Politikası-Ekonomi, Politika, Uluslararası Ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, Ruşen ve Birol Ertan. 2002. *Çevre Hukukuna Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı. 2005. *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Klare, Michael T. 2005. *Kaynak Savaşları*. İstanbul: Devin Yayıncılık.
- Lipschutz, R. 1996. *Global Civil Society and Global Environmental Governance*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Mengi, Ayşegül. 2007. *Çevre Ve Politika: Başka Bir Dünya Özlemi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Mengi, Ayşegül ve Nesrin Algan. 2003. *Küreselleşme Ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme-AB Ve Türkiye Örneği*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özesmi, Uygur, 2010. *Yasak Meyve: Cehennemden Çıkış*. İstanbul: TB Yayıncılık.
- Somersan, Semra. 1993. *Türkiye'de Çevre Ve Siyaset*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Talu, Nuran. 2004. *TBMM'de Çevre Siyaseti*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Talu, Nuran. 2006. *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikaları*. Ankara: TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yayınları.
- Talu, Nuran. 2009. *Yerel Yönetimlerde AB Çevreciliği*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tuna, Gülgün. 2001. *Yeni Güvenlik Küresel Ekonomik, Ekolojik Ve Sosyal Tehditler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tuna, M. 2006. *Türkiye'de Çevrecilik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıkılmaz, Necla. 2003. *Yeni Dünya Düzeni Ve Çevre*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Wapner, P. 1996. *Environmental Activism and World Civic Politics*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Yıldız, K.; Ş. Sipahioğlu ve M. Yılmaz. 2000. *Çevre Bilimi*. Ankara: Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.

Raporlar

- Avrupa Konseyi. 2007. Progress Report of Turkey. Brüksel.
- Avrupa Konseyi. 2008. Progress Report of Turkey. Brüksel.
- DPT. 2000. İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- European Environment Agency. 2002. Energy and Environment in the European Union. Kopenhag: EEA.
- Johansson, Thomas B. ve Jose Golderberg, derleyenler. 2002. UNDP Energy for Sustainable Development: A policy Agenda. New York.
- Ortak Geleceğimiz Dünya Çevre Ve Kalkınma Komisyonu Raporu. 1987. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Paker, Hande, vd. 2009. Türkiye'de Çevre Koruması Ve Politikalarında STK'ların Rolü. Ankara: TÜBİTAK.

- Sürdürülebilir Kalkınma Türkiye Ulusal Raporu 2002. 2002. Ankara: T.C. Çevre Bakanlığı Ve UNDP.
- Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma Ve Kontrol Genel Müdürlüğü (TAGEM). 2001. İklim Değişikliklerinin Tarım Üzerine Etkileri Paneli Raporu. Ankara.
- Türkeş, Murat, raportör. 1987. İklim Değişikliği Ve Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Değerlendirme Raporu. Ankara: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, 2002.
- Türkiye Çevre Atlası. 2003. Ankara: T.C. Çevre Ve Orman Bakanlığı. http://www.cedgm.gov.tr/CED/Files/cevreatlası/atlas_metni.pdf
- World Wildlife Fund (WWF). 1998. Living Planet Report.

Makaleler

- Adaman, Fikret. 2007. The Political Economy of the Environment in Turkey. *New Perspectives on Turkey*.
- Adaman, Fikret ve Murat Arsel. 2008. Küreselleşme Ve Kalkınma Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları: Aktörler Ve Faktörler. İbrahim Öztürk, *Türkiye’nin Küreselleşmesi: Fırsatlar Ve Tehditler* içinde. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Alpan, Sema. 1999. İklim Değişikliği Sözleşmesi Ve Enerji Politikaları. *2000’li Yıllarda Ulusal Enerji Politikaları, Türkiye II. Enerji Sempozyumu* içinde. Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası.
- Aruoba, Çelik. 1997. Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi. Ruşen Keleş, derleyen, *İnsan Çevre Toplum* içinde. Ankara: İmge Kitabevi.
- Atauz, Akin. 2000. Çevreci sivil toplum hareketinin yakın tarihi. *Türkiye’de Çevrenin Ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyum Bildirileri* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Candoğan, Gökhan. 2003. Enerjide Yeni Dönem Ve Mevcut Sorunların Değerlendirilmesi. Ankara: TMMOB.
- Çevre Politikaları. 2007. TMMOB Çevre Sempozyumu. TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Kitaplığı.
- Demircan, Sunay. 2006. *Radikal*. 7 Haziran.
- Duru, Bülent. 2004. Dünya Bankası, GEF Ve Küresel Çevre Sorunları. *Çevre Ve Mühendis* 26 (Mart).
- Dündar, Cihan; Yunus Arıkan. 2003. Enerji, Çevre Ve Sürdürülebilirlik. *TMMOB Türkiye VI. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde. Ankara.

Global Warming. 1990. WMO 741.

Keskin, Melda. 2003. Son On Yılda Türkiye’de Uygulanan Enerji Politikalarının Ağır Bedeli Ve Barışçıl Enerji Seçeneklerinin Önemi. *TMMOB Türkiye VI. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde. Ankara.

Mazlum, Semra Cerit. 2006. Dış Politika Sorunu Olarak Çevre: Rio’dan Johannesburg’a kadar Türkiye’de Çevre Dış Politikası Ve STÖ’ler. Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, derleyenler, *Sivil Toplum Ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler* içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Talu, Nuran. 2001. *Radikal*. 30 Mart.

Türkeş, M. 1994. Artan Sera Etkisinin Türkiye Üzerindeki Etkileri. *TÜBİTAK Bilim Ve Teknik Dergisi* 349.

Pacifica Review: Peace, Security and Global Change 13(2). 2001.

Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası. 1990. Ankara: Başbakanlık Basın Ve Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.

Elektronik Makaleler

Çağlar, Cem. 21. Yüzyılda Enerji Ve Türkiye. Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi. <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=324>

Hasankeyf’te “İlisu Barajı” Kaygısı. <http://www.arkitera.com/h10696-hasankeyfte-ilisu-baraji-kaygisi.html>

Hidroelektrik Enerji Projelerinin Çevre Boyutu Ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED). http://www.eie.gov.tr/turkce/YEK/HES/proje/HESProje06_istik.html

Raad, Dana Firas, Sanjeev Khagram, William Clark. 2002. From Human Security and The Environment To Comprehensive Security and Sustainable Development: An Input to the Global Commission on Human Security. <http://ksgnotes1.harvard.edu/BCSIA/sust.nsf/pubs/pub67>

Summary of the Commentary on the Green Book. Towards a European Strategy for the Energy Supply. http://europa.eu.int/comm/energy_transport/livrevert/contributions/05/debriv-sum-may.pdf.

Sustainability Reporting Program. 2004. An Environment and Sustainability Chronology. http://www.sustreport.org/resource/es_timeline.htm

TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Basın Açıklaması: Hatalı Çevre Politikaları İle Enerji Güvenliğimiz Tehdit Altında. 2005. <http://www.maden.org.tr>

TOPLUMSAL CİNSİYET

ZELAL AYMAN

BAĞIMSIZ, GÜÇLÜ, DÖNÜŞEN BİR SİVİL HAREKET OLARAK KADIN HAREKETİ

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de kadınlar eziliyor, şiddet görüyor, baskı altına alınıyor ve kadınların hayatları kontrol ediliyor. Buna karşılık, kadınların çoğu bu baskıdan ve ezme-ezilme ilişkisinden kurtulmak ve özgürleşmek için çeşitli mücadele ve baş etme stratejileri geliştiriyor. Pek çok insan bu stratejileri “kadınlık halleri” diyerek görmezden gelme ve küçümseme eğiliminde olsa da, kadınların hayatta kalmak için geliştirdiği bu stratejiler, sivil hareketler bağlamında dikkatli bir gözle incelenmeyi hak ediyor. Zira, hangi kesimden, sınıftan, dinden veya etnik kökenden olursa olsun, kadınların hayatı çok parçalı, çok kimlikli ve çok katmanlı bir alanda denetim altında tutuluyor ve buna karşı geliştirilen tepki de o denli çok parçalı ve çok stratejili olabiliyor. Kadınlar için, ezilmişliğe karşı bir strateji ve hareket zemini yaratan sivil hareket alanı, 1970’lerde başlayıp neredeyse tüm dünyayla eşzamanlı olarak 1980’lerde daha büyük bir gelişme göstermiştir.

“Sivil alan”, “sivil olan” ya da “sivil kişi” olarak kullandığımız terimler en genel anlamda devlet, hükümet, özel sektör, ordu, askeri yapı, hiyerarşi ve erkek egemen zihniyetten bağımsız, özerk ve uzak olanı ifade etmektedir. Bu tanım, ataerkil yapı ve sistemin temel taşlarını oluşturan devlete, özel sektöre ve askeri yapılara uzak duran ve hatta bunlara karşıt biçimde üretilip kullanılan terimleri, kavramsallaştırmaları, gündelik yaşam pratiklerini ve politikaları ifade etmektedir. Bu bağlamda, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadınları sıkı bir cendere içinde tutan ataerkil yapının sözü geçen kurumları ile kadınlar arasında öncelikle fiziksel anlamda bir kopukluk ve uzaklık olduğu iddia edilebilir. Bu karşıtlık ve uzaklık ilişkisi göz önüne alındığında, kadınların gündelik sivil hayatlarında, yani “özel alanları”nda, kendiliğinden sivil bir birikim ürettiklerini söyleyebiliriz.

Bu iddia, kadınların ataerkil yapıları, militarizmi, devleti ve özel sektörü doğrudan ya da dolaylı olarak üretmedikleri anlamını taşıyor, ancak aralarındaki fiziksel uzaklığa ve bundan beslenen zihinsel uzaklaşmaya ve giderek kadınların zaten dışlanmış oldukları bu sivil olmayan konum ve alanlara mesafelenmelerine yol açıyor. 1999 yı-

İndan bu yana Avrupa Birliği üyeliği yolunda pek çok reform yaparak ilerlemekte olan Türkiye’de kadınlar, devletin yönetim kademelerinde hemen hemen hiç yer alamıyor; Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne 2007 genel seçimleriyle giren 550 milletvekili içinde sadece 50 milletvekili (2011 verilerine göre mevcut 541 milletvekilinden sadece 48’i kadındır) ve kabinede iki bakan ile temsil ediliyor (ya da edilmiyor); yerel yönetimlerde yüzde 0,9’a denk gelen bir oranla, toplam 2.948 belediye başkanı arasında sadece 27 kadın belediye başkanı bulunuyor; işgücü piyasasında 2011 rakamlarına göre yüzde 27 oranında yer alabiliyor.¹ Dünya Ekonomi Forumu, Küresel Cinsiyet Eşitsizliği 2010 Raporu’na göre Türkiye bu endeksteki 134 ülke içinde 126. sırada bulunuyor.²

Bu endekse göre, Türkiye, kadınların işgücü piyasasına katılımından, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimine kadar pek çok alanda son sıralarda yer alıyor. Adalet Bakanlığı’nın verileri, 2002-2009 yılları arasında öldürülen kadın sayısının yüzde 1400 gibi akıl almaz bir oranda arttığını³ ve yine Başbakanlık’a bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün 2009’da açıkladığı araştırma sonuçları, kadınların üçte birinden fazlasının fiziksel şiddete, hemen hepsinin herhangi bir şiddet biçimine maruz kaldığını gösteriyor.⁴ Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı’nın Kasım 2010’da açıkladığı rakamlar ürkütücüdür: 2010’un ilk yedi ayında 226 kadın öldürüldü (2005’te toplam 317, 2006’da 663, 2007’de 1001, 2009’un ilk yedi ayında 953); 478 kadına tecavüz edildi (2006’da 528, 2007’de 473, 2008’de 577, 2009’da 652); 722 kadın tacize uğradı, 6 bin 423 kadın aile şiddet nedeniyle hastaneye başvurdu. TÜİK verilerine göre, cinsel saldırı suçlarında son beş yılda yüzde 30 artış söz konusudur.⁵ Kadınlar hâlâ namus uğruna öldürülüyor, eğitim olanaklarından yeterince faydalanamıyor, faydalanan ise bağımsız yaşayabilecek kadar bir gelir elde edemiyor. Dünya genelinde de kadınlar toplam sermayenin sadece yüzde 1’ine ve toplam mülkiyetin yüzde 8’ine sahip. Sadece bu göstergeler ve rakamlar anlatıyor ki mecburi askerlikten, silahtan, askeri tatbikatlar ve kaba güçten erkeklere nazaran daha uzak olmak, ya da onlara sahip olmamak genel anlamda bir cins olarak kadınları, “kadınlar” ile “sivil alan” arası ilişkiler tartışmasında erkeklerden farklı bir yerde konumlandırıyor.

1 http://www.ka-der.org.tr/tr/down/2011_KADIN_ISTATISTIKLERI.pdf

2 http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=2869&id

3 <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-8533c.pdf>

4 <http://www.ksgm.gov.tr/tdvav/anasayfa.htm>

5 <http://www.haberlink.com/haber.php?query=59724>

Durmaksızın uğraşan, koşturan, evini geçindirmeye çalışan, varsa çocukları için çırpanan, neredeyse mutfak, salon ve yatak odası "bermuda şeytan üçgeninde" günü kurtarmaya çalışan milyonlarca kadının hayatı sivil alan ve sivil olan tanımına uygun bir seyir izliyor. Bu, binlerce asker eşi, asker kızı için bile böyle. Sivil hayatın asıl aktörleri olarak, hayatın tam ortasında hayatı yeniden kurarken yaşadıkları milita-rist ve ataerkil şiddet, kadınların hayatını çekilmez kılıyor, ancak kadınlar bunların üretilmesine doğrudan ve fiziksel olarak katılmıyor. Kadınlar, çoğunlukla bunu politik ve bilinçli bir tercih olarak yapmıyor elbette, ancak toplumsal rollerinin bir sonucu olarak özel alanlarında yarattıkları değerlerin önemli bir bölümünü bu kendiliğinden gelişen süreçlerde üretiyorlar.

Bu makale, genel olarak ataerkil yapının dışında kalan çeşitli varoluş ve tercihlerin sorunlarıyla, ama asıl olarak bu sivil ve basit gündelik hayat pratiklerini kendi özel yaşamı içinde üretmiş, benimsemiş, daha sonrasında hayatta daha çok nefes alma, değişim, dönüşüm ve belki de sadece iyileşme isteyen cesur kadınların oluşturduğu bir hareketle, yani "Kadın Hareketi"yle ilgili. Kadın hareketinin "toplumsal cinsiyet" kavramıyla, bu kavramın algılanış şekilleriyle ve feminizmin yerine ikame edilmesiyle ilgili sorunları var. Bu makalede bu tartışmaları açmak ya da geliştirmek yerine, çeşitli cinsel tercih ya da varoluşlarından dolayı sıkıntıya sokulan kesimlerin sorunlarını da kadın hareketiyle beraber değerlendirmeye çalışacağız. Tarihsel birikimini ve ilgilendirdiği nicel boyutu (kadınların sayıca çokluğunu) da göz önüne alarak, sivil alanda bir hareket olma sıfatını hak ederek yola koyulan, bu yolu büyük emek, dayanışma ve azimle kat etmiş, hâlâ mücadelesine devam eden, kendini büyüten, hem muhalif ve dönüştürücü hem de düzen içi ve reformcu kimliğiyle sivil alanda kendini kuvvetli bir biçimde hissettiren ve gösteren kadın hareketini merkeze alacağız. Bu bağlamda, hareketin kısa tarihçesi, yapısı, etkisi, hareket bileşenleri, çalışma alanları, kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik sorunları, kamu otoritesiyle ilişkiler, örgütlenmenin önündeki engel ve sorunlar ve tüm bunlara ilişkin çözüm önerileri değerlendirilecektir.

Ayrıntılı listesini aşağıda görebileceğiniz yirmi beş kadın, bir eşcinsel, bir travesti-transseksüel örgütünden yaklaşık kırk kişiyle yapılan görüşmeler ekseninde ilk taslağı 2007'de ve ikinci taslağı 2011'de hazırlanan bu değerlendirme ve analiz yazısının büyük oranda kolektif bir biçimde oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu makale için Ankara, Van, İstanbul ve Diyarbakır'da çalışma yürüten on sekiz örgütle yüz yüze görüşmeler yaptık ve Bartın, İzmir, Antalya, Bursa, Çanakkale, Adana ve Muğla'da bulunan dokuz grupta da yazışmalarda bulunduk. Kadın hareketinin ve toplumsal cinsiyet sorunları bağlamında ele alınan mücadelelerin genişliği ve çeşitliliği düşünül-

düğünde görüöülen örgüt sayısının az olduğu ortadadır. Ancak böyle bir yazı-yorum için özellikle hareketin çeşitliliğini ve fikri-politik altyapısını yansıtabilecek gruplarla görüşmeyi doğru bulduğumuz için dağılım ve sayı bu biçimde şekillendi. Görüöülen kişilerle genel çerçevenin kurulması, ana ve ara başlıkların oluşturulması, sorunların tespiti ve çözüm önerileri bağlamında yoğun ve derinlikli görüşmeler yapıldı. Makale, bunların seyrini takip etmektedir.

1. Türkiye Kadın Hareketinin Kısa Tarihiçesi

Türkiye’de kadınlar, hak arama mücadelesine Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden itibaren başlamış ve bu mücadeleyi Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında yoğunlaştırmışlardır. O dönemlerde dünyada güçlü biçimde esen liberal-eşitlikçi feminizm dalgası Türkiye’de de etkisini göstermiş ve kadınlar, dergi, kitap, gazete çıkarmış; dernek, cemiyet, hatta siyasi bir kadın partisi bile kurmuşlardır. O dönemde aktif olan kadınlar, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte verilen kamusal ve yasal hakları kullanmaya çalışmışlar ve bu süreç, ilk ve en kitlesel kadın kuruluşu olan Türk Kadınlar Birliği’nin (TKB) feshediliş tarihi olan 1935’e kadar kesintisiz sürmüştür. Bu tarihten sonra, ortaya çıkan engeller aşılmaya çalışılsa da, 1950’lere kadar son derece durgun bir dönem yaşanmıştır.

1950’lerden itibaren, başta TKB’nin tekrar canlanması olmak üzere, çeşitli kadın oluşumları kendini göstermeye başlamıştır. Daha çok hayırseverlik temelli çalışmalar yürüten kadın kuruluşları, 1970’lerin ikinci yarısından sonra, özellikle İlerici Kadınlar Derneği (İKD) ile öne çıkan bir yaklaşımla kadınların toplumsal birer aktör ve birey olarak toplumsal yaşamda değışim yaratmalarını hedeflemeye başladı. İKD, 15 bin üyesi ve 33 şubesiyle, Türkiye çapında siyasi partilerdeki kadınların politika üretmelerine ön ayak oldu. Sıkıyönetimler ve 1980 darbesiyle gelen siyasi yasaklar, her kesimi olduğu gibi, kadınları da son derece olumsuz yönde etkiledi. Fakat kadınlar, bu yazının tartışma sınırlarını aşacak çeşitlilikte nedenlerle, diğerk pek çok kesimle karşılaştırıldığında daha hızlı toparlanıp sivil ve muhalif bir hareket olarak kendilerini var etmeye başladı.

Çoğu sol siyasi partilerde bulunmuş, ancak oralarda kadın olarak kendilerini var etme sorunları yaşamış, ağırlıklı olarak meslek sahibi, belli bir geliri olan, orta ve alt orta sınıflardan gelen kadınlar, bu süreçte, yoğun bir okuma, tartışma, dayanışma ve bilinç yükseltme faaliyeti içinde dinamik bir hareketin temellerini atmaya başladı. Özellikle

bedenleri, emekleri ve kimlikleri üzerinden bir bilinç ve farkındalık yaratma ve mücadele eksenini kuran kadınlar, giderek daha büyük bir örgütlenme ihtiyacı hissederek oldu. Bu süreç, 1990'lara gelindiğinde, hareketin kendi kurumlarını oluşturmaya başlamasıyla sonuçlandı. Bilinç yükseltme ve farkındalık yaratma amacıyla oluşturulan grup çalışmalarından dergi, gazete, bülten gibi yayınlar çıkarmaya, Mor İğne, Dayağa Karşı Kampanya (1987) gibi kitlesel ve etkin kampanyalar yürütmekten dernek, vakıf veya Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Kadın Eserleri Ve Bilgi Merkezi Vakfı, Kadın Dayanışma Vakfı gibi kooperatif çatısı altında buluşmaya kadar pek çok örgütlenme ve mücadele modeli, biçimi geliştiren kadın örgütleri, yavaş yavaş kendi sivil hareketlerini oluşturmaya başladı.

Başlangıçta, hiçbir ayırım gözetmeden tüm kadınları vuran ve kadınların insan haklarını temelden ihlal eden şiddet olgusunu ortaklaştırıcı bir sorun alanı olarak gören kadınlar, şiddete karşı hem kendilerinin hem de çevrelerindeki kadınların farkındalığını ve bilincini artırmayı amaçladılar. Bunun yanı sıra, hak, eşitlik, farklılık, ortak ezilmişlik, özel alan, kamusal alan gibi temel konularda canlı tartışmalar da yapılmaktaydılar. Buna paralel olarak, 1990'lardan 2000'lere gelinceye kadar tüm Türkiye'de kadın hakları mücadelesi daha çok bu ekseninde güçlenirken, şiddete karşı kadın danışma ve dayanışma merkezleri, platformları, dernekleri ve sığınak kurma çalışmaları, kampanyalar, lobicilik ve savunuculuk faaliyetleri yoğun biçimde yürütüldü. Bağımsız ve feminist hattını her zaman korumaya çalışan ve artık Türkiye'nin belki de en dinamik sivil hareketini oluşturan kadın örgütleri, 2000'lerden sonra, aile içi şiddet konusu dışında, kadınların eğitime, siyasete, çalışma hayatına, akademik hayata katılımını zorlamaya ve haklarını elde etmeye dönük daha güçlü çıkışlar yaptı.

Son on beş yıldır, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik değişim ve gelişmeler, kadın örgütlerinin faaliyetlerini sözü geçen düzlemlerde çeşitlendirmelerini ve güçlendirmelerini sağladı. Uluslararası kadın hareketinden de güç alan ve işbirliği geliştirmeye önem veren Türkiye'deki kadınlar, hem Birleşmiş Milletler (BM) düzeyinde hem de AB düzeyinde lobicilik ve savunuculuk yapmaya, kadın haklarının elde edilmesi mücadelesine uluslararası düzeyde katkıda bulunmaya başladılar. Örneğin, Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği, Uluslararası Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) Türkiye'de uygulanması için gereken ihtiyari protokolün hükümetçe imzalanması ve gerekli tavsiye kararlarının çıkması için pek çok kadın örgütünün katıldığı ulusal bir kampanya yürüttü ve bunun sonuçlarını BM'ye taşıdı. Ayrıca, BM CEDAW Komitesi'ne düzenli olarak Gölge Rapor hazırlanmakta ve bu raporlar aracılığıyla

Türkiye'deki kadınların durumu uluslararası platformların gündemine taşınmaktadır. Halihazırda bu kampanyanın sekreteryasını Türk Ceza Kanunu Kadın Platformu ve CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu yürütmektedir. Aynı şekilde Türkiye Avrupa Kadın Lobisi de AB düzeyinde lobicilik yapmaktadır.

Kadınlar ve kadın örgütleri arasındaki işbirliğine ve ağ çalışmalarına dönük yoğun çabayı son yılların en belirleyici özelliği olarak önemle vurgulamak gerekiyor. AB sürecinin Türkiye'de yarattığı değişimi de fırsat bilen pek çok kadın örgütü, Türkiye tarihinde sivil bir harekette hiç görülmemiş bir hız ve azimle, özellikle kadınların siyasal, toplumsal, ekonomik ve insan haklarına ilişkin neredeyse tüm yasal reformlarda aktif, yapıcı ve dönüştürücü rol oynamıştır. Üstelik bunu Türkiye çapında geliştirilen bir ağ çalışması biçiminde örgütleyerek, sivil bir hareket olmanın gereği olan belli etik prensipler ve güven ilişkisi temelinde ortaklaşarak yapmış ve bu konuda tarihi bir örnek yaratmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'de kadın hareketinin, hem reformcu hem devrimci niteliğini koruduğunu, bir taraftan kendi iç sorunlarını çözmeye çalışırken, diğer taraftan kamunun görevlerini üstlendiğini, aynı zamanda kamu otoritesi üzerinde baskı kurma kapasitesine sahip olduğunu, bütün bunları kendi oluşturduğu ve bulduğu mali kaynaklarla yaptığını, bu sebeplerle gerçekten de sivil bir hareketin tüm özelliklerini taşıdığını söylemek sanırız abartılı olmaz.

2. Kadın Hareketinin Yapısı Ve Örgütlenme Biçimleri

Yukarıda kısaca sözünü ettiğimiz gibi bir tarihe, çeşitliliğe ve kapasiteye sahip bulunan Türkiye kadın hareketinin bileşenlerinin yapısı, çalışma alanları ve örgütlenme biçimlerine bakıldığında, hareketin geniş bir yelpazeye yayılmış örgütlenme biçimleri ve modelleri yarattığı görülmektedir.

Kadın hareketi, düzen içi veya dışı, devrimci veya reformcu, mevcut koşulları iyileştireci veya dönüştürücü politikalar üretebilir; eşitlikçi, liberal veya radikal olabilir; yerel, ulusal, uluslararası düzeyde faaliyet gösterebilir. Çalışmaları proje temelli olabilir veya olmayabilir, resmi veya gayriresmi biçimde kurumsallaşmış veya kurumsallaşmamış grup, vakıf, dernek, kooperatif, kâr amacı gütmeyen şirket gibi yapılar kurabilir. Platform, eylem / kampanya grubu veya inisiyatif şeklinde var olabilir. Kendini feminist olarak tanımlar veya tanımlamaz; eşcinsel, travesti-transseksüel veya heteroseksüel vurguları olabilir. Akademik alanda çalışan kadın araştırma ve uygulama merkezleri, siyasi parti, sendika, meslek odaları gibi yapılarda kadın kolu veya birimi, yerel

yönetimler bünyesinde kadın danışma merkezleri ve meclisleri biçiminde çalışabilir, sanal ortamı bir platform olarak belirleyebilir. Kemalist-laik veya dindar kadınlar, Kürt, Türk, Ermeni vd kadınları ve 2010 yılında başlatılan Kadın Partisi Girişimi gibi yapıları içerebilir. Dolayısıyla kadın hareketi en geniş tanımıyla kadınların güçlenmesi için oluşturulmuş ve kadınlar lehine işler yapan, mutlak surette anti-feminist olmayan tüm oluşumları ve tek tek kadınları kapsayan çok bileşenli, geniş, kalabalık, dinamik, çeşitliliğe izin veren, gevşek ve atomize bir yapıyı ve örgütlenme biçimini içerir.

Kadın örgütleri, Türkiye çapında başlıca şu alanlarda faaliyet yürütmektedir:

Şiddetle mücadele ve sığınak/danışma/dayanışma merkezleri (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Van Kadın Derneği, Kadın Dayanışma Vakfı)

Kadının insan hakları alanında eğitim ve bilinç yükseltme (Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nin yürüttüğü Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı-KİHEP)

Ulusal ve uluslararası düzeyde lobicilik ve savunuculuk (Medeni Yasa Kadın Platformu, Türk Ceza Kanunu Kadın Platformu, CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu)

Eğitim ve mesleki beceri kursları(Çanakkale El Emeğini Değerlendirme Derneği)

Siyasî katılım (Kadın Adayları Destekleme Derneği - KA-DER)

Kadın sağlığı, aile sağlığı ve planlaması, doğum kontrolü (Mavi Kalem Derneği)

Cinsel haklar (Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği-Müslüman Toplumlarında Cinsel Ve Bedensel Haklar Koalisyonu-CSBR, Tecavüze Karşı Kadın İnisyatifi)

Kültür ve iletişim, medya, sinema, sanat (Sosyalist Feminist Dergi, Uçan Süpürge, Medya İzleme Platformu-MEDİZ)

Kadın girişimciliği ve istihdamı (Kadın Girişimcileri Destekleme Derneği)

Gelir getirici faaliyetler (Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Ağı)

Çocukların bakımı ve eğitimi (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı)

Bu sıralamaya eklenebilecek pek çok alanda uzmanlaşmış, belli başlı alanlarda belki de devletten çok daha etkin iş yapan, hatta devletin görevi olan pek çok işi çok kısıtlı kaynaklarla yürüten, üstelik bağımsız ve hatta kendini feminist olarak tanımlayan çok sayıda kadın kuruluşu, grubu, inisiyatifi ve tek tek kadınların olduğu görülüyor.

Bugün Türkiye'de sayıları beş yüze yaklaşan kadın örgütleri, hemen hemen tüm bölgelere yayılmış durumdadır. Türkiye çapında çalışan kadın örgütlerinin sayısında olduğu kadar yerelde aktif çalışan kadın gruplarının sayısında da artış vardır. Örneğin Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nin Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme

Kurumu (SHÇEK) ile işbirliği içinde 15 yılı aşkın süredir 50'ye yakın ilde yürütmekte olduğu ve 9 bin kadına ulaştığı Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP) Türkiye ve dünyadaki en yaygın ve sürdürülebilir insan hakları hareketlerinden biri olarak örnek gösterilmekte ve ödüller almaktadır. Dernek, KİHEP aracılığıyla ulaştığı kadınların yerelde örgütlenmelerine destek olmakta ve bu yönlü bir güçlenmeye katkıda bulunmaktadır. Daha çok metropollerde bir yoğunlaşma olduğu görülmekle birlikte, özellikle son yıllarda başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde de sayı ve çeşitlilik bakımından bir artış gözlenmektedir. Örneğin, son yıllarda Van, Diyarbakır ve çevre ilerde kadın örgütü sayısında ve etkinliğinde büyük bir artış gözlenmekte ve bu durum Muş, Ağrı, Urfa ve Hakkâri gibi çevre illeri etkileyerek oralarda da kadın örgütlenmesinin önünü açmaktadır.

Diyarbakır'da, yirmi iki ilde danışma merkezi, çocuk evleri ve iktisadi işletmeleri bulunan Ka-Mer Vakfı olmak üzere çok etkin çalışmalar yürüten bağımsız kadın örgütleri olduğu gibi, Kardelen Kadın Evi (Bağlar Belediyesi), Epi-Dem Kadın Eğitim Ve Psikolojik Danışmanlık Merkezi (Yenişehir Belediyesi) ve Dikasum (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi) gibi yerel yönetimlere bağlı çalışan kadın birimleri vardır. Sadece 2006 yılında Dikasum'un açtığı çamaşırhane ve tandır evlerinden dört bine yakın kadın yararlanmış, istihdam ve şiddete karşı danışmanlık desteği almış durumdadır. Bunun yanı sıra Muğla'da Muğla Kadın Platformu oluşmuş ve Ege Kadın Buluşması'nın altıncısı gerçekleştirilmiştir. Kadın örgütlenmesinin zayıf olduğu bölge evvelen beri, Karadeniz'dir, ancak burada da son yıllarda kadınlar adına hareketlenme söz konusudur. Batı Karadeniz'de Bartın Kadınlar Dayanışma Derneği kurulurken geçtiğimiz yıl Karadeniz İlleri Kadın Platformu Derneği, Karadeniz Kadın Dayanışma Derneği ve Trabzon Kadın Platformu gibi örgütlenmeler oluşmaktadır.

Feminizmin Ve Toplumsal Cinsiyet Kavramının Yeri Ve Önemi

Türkiye'de kadın hareketinin 1980'lerden itibaren güçlenmesinin pek çok sebebi vardır.

Bunlardan belki de en önemlisi, feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının, dünyanın pek çok yeriyle eşzamanlı olarak, ilk defa bu dönemde kadınların gündemine eskiye oranla çok daha fazla girmiş olmasıdır. Tüm dünyayı giderek daha fazla etkilemeye başlayan bu iki kavramın neredeyse eşzamanlı olarak Türkiye'deki kadınların güçlenme mücadelesinde fikri ve pratik düzeyde yer alması, zihinlerde ve üretilen politikalarda son derece radikal dönüşümlere sebep olmuştur. Hareketin özellikle 1980'lerdeki ana bileşenlerinin çoğu, temel çıkışlarını, vizyon ve politikalarını bu iki

kavramdan beslenerek oluşturdular ve bunu tüm diğer kadın gruplarına yansıtmaya çalıştılar. Diğer bir deyişle, çoğu kadın grubu ve örgütü için kadınların hayatını iyileştirmek ve dönüştürmek gayesi, esasında gücünü feminist ideolojiden ve toplumsal cinsiyet kavramı analizinden aldı.

Feminist-aktivist kadınların özellikle büyük şehirlerdeki mücadelesi ve amacı, kadınları doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren tüm alanlarda kadınlar adına yine kadınlar olarak söz ve somut iş üreterek bu alanın özerkliğini ve bağımsızlığını sağlamak ve korumak oldu. Bu özerklikten kasıt, kadınların güçlenmesini sağlayacak sivil alanın yine kadınlar tarafından oluşturulacak örgütlenme yapıları içinde, devletten, özel sektörden ve diğer tüm egemen cinsiyetçi yapılardan kurtarmak, korumak ve kadınları mümkün olan düzeyde bağımsızlaştırmaktı. Örneğin, 1990'lardan itibaren kurumsallaşma sürecine giren kadın hareketi içinde İstanbul'da birer eylem platformu biçiminde örgütlenen 8 Mart Kadın Platformu ve sonrasında Bağımsız Kadın İnisiyatifi gibi yapılar, belli ilkeler oluşturma yoluyla, çeşitli sendikalar, sol partiler, meslek odaları gibi karma yapılara karşı kadınlar adına söz ve eylem oluşturmanın mücadelesini verdi. Son yıllarda benzer çabalar Ankara'da, Ankaralı Feministler Grubu'nun öncülüğünde Ankara Kadın Platformu ve Feministiz Biz İnisiyatifi ve yine Diyarbakır'da, Demokratik Özgür Kadın Hareketi tarafından gösterilmektedir. Aynı şekilde giderek artan kadın cinayetlerine karşı Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, İstanbul Feminist İnisiyatif gibi hâlâ etkin çalışmalar yürüten platformlar mevcut.

Öte yandan, Türkiye'de gündemi, çıkış noktaları ve çözüm önerileri bakımından kadın hareketiyle kesişme alanları oldukça fazla olan Gey, Lezbiyen, Biseksüel, Travesti ve Transeksüel (LGBT) örgütlerin sayısında, coğrafi dağılımlarında ve etkinliğinde artış görülmektedir. Bu bakımdan Kaos Gey Ve Lezbiyen Derneği ve Pembe Hayat Derneği'nin toplumsal cinsiyet kavramından hareketle kadınlık ve erkeklik rollerinin sorgulanması ve değiştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaları, çıkış noktalarının bu katı ve kalıplaşmış rolleri değiştirme çabası olduğunu belirtmeleri özellikle önemlidir. Öte yandan 2010 yılında Diyarbakır'da örgütlenen Hevjin grubu, çıkardıkları dergileri ile önemli bir çıkış yaparak, Kürt LGBT bireyleri adına politika yapmaya başladılar. Genel olarak, kendilerini kadın hareketi içinde tanımlayan eşcinsel ve travesti-transeksüel hakları örgütlerinden biri olan Pembe Hayat Derneği, Ankara Kadın Platformu içinde yer almakta ve değişimin ancak bu türden zeminlerde olacağına inancını açıkça ifade etmektedir. Kaos GL Derneği de son yılların en başarılı kampanyalarından birini yürütmüş olan Türk Ceza Kanunu Platformu'nda diğer kadın örgütleri gibi son derece aktif bir biçimde yer almıştır.

Bugün feminizmin ve toplumsal cinsiyet analizinin yeri ve önemi, hareket için ana hat ve eksen oluşturmada oldukça kritik bir konu haline gelmiştir. Görüştüğümüz pek çok kadın örgütü, kadınlara destek olma anlamında yapılacak somut işleri örgütlerken ataerkil sistem analizinin mutlaka yapılması gerektiğini ve kadınların güçlendirilmesi ve desteklenmesinde, feminist olmasa bile, toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının esas alınması zorunluluğunu ifade etti. Buna ek olarak kadınlar, kadınlarla ilgili doğrudan çalışmayan STÖ'lerin kadın haklarıyla ilgili proje çalışmalarında, bu iki kavramı dikkate almalarını özellikle talep etmektedirler. Ayrıca, çoğu zaman feminizm ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbirine karıştırıldığına, yanlış tanımlandıklarına ve hatta çoğu zaman daha "nötr", belki tehlikesiz gibi görünen toplumsal cinsiyet kavramının feminizm yerine ikame edildiğine de dikkat çekmektedirler.

Katılım, İç Hukuk Ve Demokratik İşleyiş

Kadın hareketi ve bileşenleri için katılım, iç hukuk oluşturma ve demokratik işleyiş, belki de başka hiçbir sivil harekette görülmeyen düzeyde önemli bir başlık olmuştur. Köklü ve karmaşık sorunları olan, homojen olmayan, aynı zamanda ortak ezilmişliğin güçlü yaşandığı, çeşitlilik ve farklılıkları barındıran ve nüfusun yarısını oluşturan büyük bir "topluluğu" temsil eden kadınlar tarafından oluşturulan kadın örgütlerinde böyle bir sorun başlılığının olması kaçınılmazdır. Bu yüzden hemen hemen bütün kadın grupları, hiyerarşi, karar alma süreçlerine eşit katılım, yatay veya dikey örgütlenme, demokratik işleyiş gibi konularda çokça kafa yormuş ve uzun tartışmalar yürütmüştür. Bu amaçla, dikkate değer çeşitli yöntemler ve mekanizmalar yaratmışlardır. Örneğin, örgüt içi karar alma süreçlerinde birkaç örgüt hariç hemen hemen hiçbir grup oylama yöntemini kullanmamakta, bunun yerine, katılımı en yüksek düzeyde sağlamanın bir yolu olarak düzenli toplantılarda ortak karar alma, komisyon/çalışma grubu esaslı iş yapma, konsensüs sağlama ve ikna yöntemini tercih etmektedir.

Ayrıca, vakıf, dernek veya kooperatif biçiminde örgütlenen yapılar yasal, resmi ve bürokratik şartları zorlamak için kendi alternatif iç hukuklarını ve tüzüklerini oluşturmuşlardır ve bu bağlamda çoğu örgüt, yönetim kurulu eliyle iş görmek yerine, o örgüt içinde o dönem emek vermekte olan kadınlardan oluşan çalışma grupları/komisyonları yoluyla çalışmaktadır. Örneğin, Amargi Kadın Kooperatifi ve Kaos GL komisyon temelli çalışmayı benimsemişlerdir. Bazı kadın örgütleri sadece gönüllülerin olduğu grup biçiminde, bazıları gönüllüler ve varsa ücretli çalışanlarla birlikte kolektif yapı biçiminde, bazıları sadece ücretli çalışanların iş/proje söz konusu olduğunda ekip çalışması biçiminde, bazıları ise küçük bir grup ve geniş bir danışma kurulu gibi yapılar

oluşturarak çalışmaktadır. Kampanya düzenlemek gibi çeşitli grupların ortak hareket ettiği çalışmalarda ise, faaliyetin belirlenen bir veya birden fazla grubun sekreteryasında yürütülmesi, deneyimle bulunan bir yöntem olmuştur. Her halükârda, kadın örgütleri ortak karar alma süreçlerini önemsemekte ve mümkün olduğunca bu ortak hareket prensibini uygulamaya çalışmaktadır.

Bu noktada, elbette ki diğer tüm hareketlerde olduğu gibi kadın hareketi içinde de belli başlı kadınların veya grup içi "grupçukların" öne çıkması ve "liderlik sultanı" diye tarif edilen durumun yaşanması söz konusudur. Görüştüğümüz kadınlar, bu konuda da rotasyonun, inisiyatif ve sorumluluk almanın, gönüllülük/profesyonellik ikilemini aşacak bir yaklaşımın çözüme katkıda bulunacağını belirttiler. Teknolojiyi giderek daha etkin kullanmaya başlayan kadın örgütleri, iç yazışma ve iletişimde telefon trafiği ve elektronik posta gruplarını daha çok kullanır hale gelmektedir. Ancak, çoğu grup için yüz yüze görüşmeyi mümkün kılan toplantılar yapma ve burada alınan ortak kararlar doğrultusunda belli bir iş bölümüne dayalı faaliyet yürütme hâlâ en önemli iç iletişim biçimidir. Örgütler genel olarak tüm üyelerin katılımına açıksa da, daha fazla emek veren kadınlar kararlarda daha etkin olduğundan, bazı üyeler katılım açısından pasif kalmaktadır. Üyelerin katılımı konusunda genel olarak çaba olmasına karşın, bu çabanın yeterli olmadığı bellidir. Ancak bu durum, esas olarak, Türkiye'deki genel apolitik ortamdan, bürokratik ve yasal engellerden, kadın örgütlerinin çok fazla pratik iş yükü altında kalması nedeniyle katılıma yeterince enerji sarf edememelerinden ve kendi üyelerine yönelik propaganda yapmayı gerekli görmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Özellikle kampanya grup ve platformları gibi geniş katılımlı örgütlenmelere bakıldığında, temelde bir güven ilişkisi üzerinden işbirliği yapıldığı görülmektedir. Bu güven ilişkisi, hareketin ortaklaşma amacıyla özellikle son on yıldır verdiği emeğin sonucunda oluşmuş, katılımı ve demokratik işleyişi temin etme bakımından önemli bir işlev görmüştür. Medeni Yasa, Türk Ceza Kanunu, Ailenin Korunmasına Dair Kanun gibi kadınları pek çok açıdan etkileyen ana kanun düzenlemeleri sürecinde, yasa yapıcılar üzerinde kurulan baskı kampanyalarında ortaya çıkan işbirliğine ilişkin ölçüt ve ilkeler, tüm öznelerin katılımını esas alan ve herkesin eşit söz ve karar alma hakkını sağlamaya dönük yatay bir örgütlenme modeli ve işleyişinden çıkmıştır. Örneğin, Kadın Adayları Destekleme Ve Eğitme Derneği (KA-DER) tarafından yürütülmekte olan 2007 Genel Seçim Kampanyası bu ilkelerden hareketle geniş bir kadın koalisyonunun katılımıyla hazırlanmıştır. Burada, işleyişe ilişkin temel perspektif, hareketin tüm bileşenlerinin geniş katılımlı kampanyalarda mümkün olduğunca söz, fikir ve kararda eşit ve yatay biçimde yer almasını sağlayacak bir yaklaşım şeklindedir.

Gönüllülük Kavramı Tartışması

Görüşme yapılan örgütlerdeki pek çok kadının katılım ve işleyiş bağlamında vurguladığı bir diğer önemli konu da, hareket içindeki gönüllülük konusudur. Çoğu kadın, yıllardır gönüllülük esaslı çalışan kadın örgütlerinin bu kavramı yeniden gözden geçirmesi gerektiğini, çünkü hem genişleyen ve güçlenen yapının hem de bu yapılarda emek veren kadınların ihtiyaçlarının değiştiğini, dolayısıyla gönüllülük tanımının eski haliyle bu ihtiyacı karşılamadığını belirtti. Giderek daha çok artan iş yükünün sadece gönüllüler tarafından üstlenilmesinin artık mümkün olmadığı, özellikle proje bazlı ve uzun dönemli planlanan çalışmalarda tam zamanlı çalışacak ve belirli bir alanda profesyonel iş üretecek elemanlara büyük gereksinim duyulduğu özellikle vurgulandı. Örneğin, şiddet alanında çalışan kadın danışma merkezlerinin çoğu, kadın bakış açısına sahip psikolog sıkıntısı çekmekte ve bu sorun gönüllülükle çözülememektedir.

Bu bağlamda yürütülen görüşmelerde, proje bazlı çalışan örgütlere gönüllü emek veren kadınlarla profesyonel ve ücretli çalışanlar arasındaki ilişkilerin de sorunlar taşıdığı belirtildi. Örneğin, örgüte arada bir gelip giden, ancak tüm karar alma yetkisini elinde bulunduran gönüllülerin profesyonel ve ücretli çalışan kadınlara neredeyse sadece "uygulayıcı" gözüyle baktığı ve bundan dolayı onlara söz ve karar alma yetkisi tanımadıkları görülmüştür. Aynı şekilde, kendilerine sadece uygulayıcı diye bakılan profesyonel ve ücretli çalışanların da kararların uygulanmasında yeterince sorumluluk almadıkları ve bu durumun pratik işlerin başarıya ulaşmasında bir engel haline geldiği vurgulanmıştır. Bu durum, her iki grup arasında çözümü güç sorunlar ve gerilimlere yol açmış, zamanla bazı örgütlerde büyük iç çatışmalara ve kopmalara neden olmuştur. Bu sorunu aşmanın bir yolu olarak, parayla kurulan ilişki, emeğin karşılığı, uzmanlaşmanın önemi ve gerekliliği, gönüllülük kavramı gibi konuların hareket içinde yeniden tartışılması ve belli bir netliğe kavuşturulması gerektiğinin altı özellikle çizilmiştir. Ayrıca, bazı kadınlar, sivil alanda gönüllü verilen emeğin karşılığının olup olmamasının tüm kesimlerce yeniden tartışılması gerektiğini, zira tüm zamanını ve enerjisini veren kişilerin gönüllülük adına herhangi bir biçimde emeğinin karşılığını alamamasının "kadınların görünmez emeğinin sömürülmesi" anlamına da gelebileceğini belirttiler.

Pek çok kadın örgütü, gönüllü sorunundan öte, asıl sıkıntının kurumsal strateji ve planlama, proje fikri geliştirme, fon arama ve yönetme, politika geliştirme gibi bir STÖ için olmazsa olmaz gereklilikler haline gelmiş alanlarda emek verecek profesyonel ve tam zamanlı çalışacak elemanlara ihtiyaçtan kaynaklandığını belirtmiştir.

Van'daki kadın örgütleri, Van gibi zorunlu göç mağdurlarının yoğun olarak yaşadığı, yoksulluğun ve kadınlara yönelik şiddetin son derece yüksek olduğu bir kentte örgüt olarak güçlenip kadınlara destek olma konusunda yeterli kapasiteye sahip olmadıklarını anlattılar. Kapasitelerini artıracak eğitime ve her türlü desteğe açık olduklarını ve yerelde henüz bu desteği verecek kişi ve kurumlar olmadığı için bir tür "dışarıya bağımlılık" yaşadıklarını belirttiler. Örneğin, Van'ın Bostaniçi Mahallesi gibi nüfusu son dönem göçlerle 20 bini aşmış ve sınıf altı diye nitelendirilebilecek düzeyde yoksul kesimin yaşadığı bir mahallede varlık mücadelesi veren Bostaniçi Kadın Kooperatifi'nden kadınlar, sorunlarının gönüllü sıkıntısından kaynaklanmadığını, esasında mali kaynak ve insan kaynağı eksikliğinden dolayı ciddi desteğe ihtiyaçları olduğunu söylediler.

Burada asıl dikkati çeken nokta, az sayıda kişinin örgütün hem fikri hem politik hem de pratik iş yükünü kaldırmak zorunda olmasıdır. Bu durum pek çok kadını giderek daha çok rahatsız etmekte ve etkin çalışan kadın örgütlerindeki kadınlarda yoğunluktan kaynaklı bir yorgunluk görülmektedir. Zira, genel olarak kadınların ihtiyaç ve taleplerini karşılama çabasında gereken kaynakların bulunmasından gerekli planlama, program ve politikaların oluşturulmasına, projelerin yürütülmesine, hareketle organik bağların diri tutulmasına ve bilumum başka faaliyete harcanan emek gerçekten sürdürülebilir kaynakları gerektirmektedir. Bu sorun, çoğu grup için mali kaynak ve insan kaynakları alanındaki sıkıntıdan dolayı çözüme kavuşturulmayı beklemektedir.

Destek Olunan Kesimlerin Katılımı

"Hedef grup" tanımı, kadın hareketine daha ziyade proje terminolojisinden geçen, çokça sorgulanan ve tartışılan bir terim. Çoğu zaman arkasından ek bir açıklama yapılarak kullanılmak zorunda kalınan bu terim, öncelikle militarist bir arka planı olduğu, eşitsizliğe ve hiyerarşiye kuvvetli bir gönderme yaptığı için eleştirilmektedir. Bunun yerine, "destek olunan kesimler" terimi giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Kadın örgütleri, bu kesimi, ilk elde "tüm kadınlar" olarak tanımlamaktadır. Görüşülen kadın örgütlerinin çoğu, çalışma alanları ne olursa olsun, bu soruya genel olarak tüm kadınlara destek oldukları yönünde cevap verdiler. Çünkü sınıf, din, dil, ırk, etnik köken veya yaş ayrımı gözetilmeksizin tüm kadınların şu veya bu biçimde ve oranda baskı altında tutulduğunu ve bu yüzden hepsine destek olmaya açık olmaları gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, örneğin Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği ve Kadın Dayanışma Vakfı, lobicilik ve savunuculuk faaliyetlerinde hedef gruplarının aynı zamanda medya mensupları, milletvekilleri, bakanlar ve karar vericiler de olduğunu belirtti.

Yine de, bir yere kadar çok doğru olan "talep eden ve ihtiyacı olan tüm kadınlara" destek olma perspektifi ve gerekliliğinin çeşitli açılardan sakıncaları olduğunu belirten kadınlar da oldu. Bu kadınlar, bir ayırım noktası olarak, "kurtarılmış", "bilinç ve bilgi taşıyan" kadın ile "kurtarılmayı bekleyen, mağdur, âciz", "bilgisiz, donanımsız" kadın arasındaki hiyerarşiye dikkat çekerek bu konuda çok duyarlı olduklarını açıkça ifade ettiler. Kadınların "bilgisiz" olmadığı, aksine, mevcut bilgi ve deneyimlerinin ataerkil sistemde bastırılmasından dolayı öyle gösterildikleri gibi bir feminist iddiadan hareket eden bu gruplar, kendilerinin asla "kurtulmuş" olmadıkları gibi, kimseyi de "kurtarmak" gibi bir amaçlarının olmadığına altını çizdi. Örneğin Amargi Kadın Kooperatifi, Kırk Örük Şiddetle Mücadele Kooperatifi ve Günyüzü Kadın Kooperatifi'nden kadınlar, "hedef grup"larının bizzat kendileri olduğunu, kendi kurtuluşlarını diğer kadınların kurtuluşuyla birlikte örgütlemeyi amaçladıklarını özellikle vurguladılar. "Beraber kurtuluş"un ise, ancak ve ancak, karşılıklı farklılığı görüp ortak ezilmişliğe ortak cevap ve tepki geliştirmekle mümkün olduğunu, bunun da öncelikle bu yönde bir perspektifin çalışmalara etkin ve samimi biçimde yansıtılmasıyla gerçekleşebileceğini belirttiler.

Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, destek oldukları kadınların talep ve ihtiyaçlarını iyi tespit etmek gerektiğini, beraber yapılacak çalışmalarda onların da mutlaka söz ve karar hakkına sahip olmasının zorunluluğunu savunuyorlar. Örneğin, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nde çalışanlar, görüşmenin yapıldığı yıl, on yılı aşkın bir süredir yürüttükleri Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı kapsamında SHÇEK'e bağlı toplum merkezlerinde buluştukları kadınların, eğitimden sonra kendi gruplarını ve örgütlerini oluşturduklarını anlattı. KAOS GL'liler ise, eşcinsellerin hakları gibi bir alanda mücadele ettikleri için, bu konuda ayrımcılığa uğrayan ve desteğe ihtiyacı olan herkese destek olduklarını belirtti. Bu çerçevede belli örgütlenme mekanizmaları oluşturuluyor ve buralarda öğrenilen yöntemler halihazırda bazı kadın örgütlerince uygulanıyor olsa da, bunların kesinlikle yetersiz kaldığı ve daha da yaygınlaşmalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Türkiye'deki STÖ dünyasının bu konuya yaklaşımındaki politik hatalarının çok yaygın oluşu, proje bazlı çalışmaların dayattığı "hedef grup" kavramının tartışılabilirliği, fonlardan beslenen çoğu örgütün meseleyi neredeyse "kafa sayısı"na indirgemesi kadın örgütlerini de olumsuz etkiliyor ve ne kadar direnseler de, köklü ve yaygın bir perspektif değişimi için yeterli olamıyorlar.

Yine de, kadın hareketi içinde "hedef grup"un katılımını sağlamaya ilişkin yöntem ve mekanizmalarla ilgili hararetli bir tartışma ve hassasiyet hâlâ devam etmektedir. Bu artık en önemli etik prensiplerden biri olarak tanımlanıyor ve destek verilen kesimde-

ki kadınların farklılıkları ve ortaklıklarıyla ilgili sorgulamalar devam ediyor. Ancak, kadın hareketi bileşenlerinin genel olarak farklı kimliklere ilişkin içinde bulunduğu tıkanmışlık yüzünden, bu konuda ayrıntılı bir analiz yapıldığını söylemek şimdilik çok güç. Buna rağmen, daha belirgin bir kesimden kadınlara, örneğin alt kesimden, gelir düzeyi düşük kadınlara veya Kürt kadınlarına öncelik verdiklerini belirten kadın örgütlerinin sayısı giderek artıyor. Yönetim kurulu dolayısıyla ve hiyerarşik biçimde çalışan kadın örgütlerini bir yana bırakırsak, çoğu kadın örgütü etkinliklere katılan kadınlarla mutlaka buluşmaya önem veriyor ve bunun için zaman zaman toplantılar düzenleniyor.

Burada, belli bir örgütün faaliyetlerine katılan kadınların o örgütün çalışmalarına etkin biçimde katılma noktasında yaşadıkları engelleri ve çekinceleri de ayrıca belirtmek gerekiyor. Zira çoğu katılımcı kadın, eşleri veya babalarının kontrolü ve ev işleri, çocuk bakımı girdabından çıkıp kadın çalışmalarına istedikleri oranda katılamıyor. Bu da karşılıklı ilişkiyi sekteye uğratan bir durum yaratıyor. Kadın örgütleri temsilcileri, kadın merkezlerine gidip gelecek parası olmadığı için çalışmalara katılamayan pek çok kadın olduğundan da söz ediyor. Bunun yanısıra, yine destek verilen kadınlarla ilişkilerde yaşanan örgütlenme eksikliğinden kaynaklı bir diğer konuyu da vurgulamak gerekiyor. Örgütlenmeyi kısıtlayan yasalar, erkeklerin kontrolü, gelenekler, maddi olanaksızlıklar ve bilgi eksikliği, yapılan çalışmalar sonucunda belli bir farkındalık ve bilinç düzeyine ulaşmış kadınların yerel bazda atabilecekleri adımların önündeki engellerdir. Örgütlenme zorluğu, ayrıca, kadın gruplarının uzun vadeli planlama yapmamasından ve model geliştirememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, desteklenen grupların güçlenme süreçlerinin sekteye uğramasına, kalıcı bir örgütlenmeye dönüşmemesine ve katılımcı kadınların sadece eğitim almış olmakla kalmalarına yol açıyor. Bu konuda Ka-Mer Vakfı ve Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nin uyguladığı örgütlenme modeli bir çözüm olarak önerilebilir. Bu model, kadınların kurumsallaşma sürecini tamamlamış bir örgütün desteğiyle kendi talep ve ihtiyaçlarına göre buldukları yerde kendi örgütlenmelerini kurmalarına belli bir süre destek olmak, bu gruplarla kadın hareketinin diğer bileşenlerini buluşturmak, bununla da kalmayıp yerel ile ulusal ve uluslararası düzey arasındaki alışverişi sağlamak ve sonrasında bu gruplar hazır oldukları zaman bağımsızlaşmalarına olanak tanımak diye tanımlanabilir.

3. Kadın Hareketinin Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Son yıllarda etkisi iyice artan, çeşitlilik kazanan kadın hareketi içinde doğal olarak pek çok sorun ve çözüm önerisi bulunmaktadır. Görüşülen hemen hemen tüm kadın örgütleri, devletin üstüne düşen görevleri yerine getirmemesi, örgütlenme zorluğu, bürokratik ve yasal engeller, mali kaynak sıkıntısı ve kadın bakış açısına sahip profesyonel eleman eksikliği gibi sorunların başta geldiğini vurgulamışlardır. Bunların dışında, hareket içi ortak politika geliştirme anlamında önemli kavramlar olan ortaklaşma ve farklılıklara saygı ve farklılıkları kabule ilişkin politik sorunların da önemli bir yer tuttuğu açıktır.

Sorun Tanımı Ve Örgütlenme

Görüşmelerde kadın örgütü temsilcilerinin hemen hemen hepsi, temel sorunlarını, kendilerinin ve diğer kadınların ezilmişliklerine karşı çıkmak, bu ezilmişliği, şiddeti ve baskıyı toplumsal düzeyde görünür kılmak, ortak sorunlara karşı ortak seslerini duyurmak, kadınlar arası dayanışma ilişkileri geliştirmek, bu sorunların çözümüne ilişkin yol ve ışık olabilecek bağımsız kadın örgütlenmelerini yaratmak biçiminde tarif etmiştir. Bazıları kadın-erkek arası eşitlik mücadelesini amaçlıyor ve bunu hâlâ çok önemli bir sorun alanı olarak görüyorken, bazıları eşitlik mücadelesinin sorunu silikleştirip derinliğini azalttığını belirterek asıl sorunun, ataerkil yapının ve cinsiyetçi sistem ve yapıların tümüne karşı kadınları güçlendiren ve dönüştüren bir mücadele eksenini oluşturmak olduğunu ifade etmektedir.

Görüşülen kadınlar, örgütlenmeye dair sorun ve ihtiyaçlara özel bir vurgu yaparak, bunların gelişen harekete paralel olarak ortaya çıktığını ve büyüdüğünü, bu sorunların ancak açık, şeffaf ve katılımcı bir tartışma süreciyle geliştirilecek yeni perspektiflerle aşılabileceğini belirttiler. Pek çok farklı alanda faaliyet gösteren kadın örgütlerinin bütün bu alanlarda var olmaya çalıştığını, ama bunun dağınıklık yarattığını ifade eden kadınlar, bu sorunun harekete ilişkin önemli konuların tekrar konuşulup netleştirilmesini sağlayacak yeni buluşma ve konuşma platformları ve zeminleri oluşturmak gibi acil bir ihtiyaç doğurduğunu vurguladılar. Örneğin, bazı kadınlar, son dokuz yıldır organize edilen ve en geniş ve kalıcı kadın platformu olan Kadın Sığınakları Ve Danışma/Dayanışma Merkezleri Kurultayı'nın bu ihtiyacı artık karşılayamadığını ve hareketin geldiği noktada yaşanan sorunların tartışılabileceği yeni buluşma alanlarına gereksinim duyulduğunu, hatta daha kalıcı bir yapı olarak federasyona dayalı bir ağ yapısının çözüm olabileceğini ifade ettiler.

Son yıllarda kadın hareketi içinde sayıları çok artan ve çoğunlukla sanal ortamda haberleşilen eylem ve iletişim platformlarının gerekli olduğu, ama bunların aynı zamanda bir tür tıkanıklık yarattığı ve enerji tüketici hale geldiği de ayrıca vurgulanmıştır. Dolayısıyla, zaten insan kaynağı sıkıntısı çeken kadın örgütlerinin tüm bu eylemlere ve platform toplantılarına katılmakta çok zorlanmaları, ortaya çıkan bir başka örgütlenme sorunudur.

2011 yılındaki mevcut duruma ve gündeme bakıldığında kadın hareketinin yukarıda sözü geçen sorunların çözümü için hâlâ büyük bir gayret sarf ettiği ve aynı zamanda ortaya çıkan yeni sorunları da tartıştığı görülmektedir. Bu yeni sorunlar şöyle sıralanabilir: Özellikle 2000 yılından sonra kadınlar lehine düzenlenen yeni yasaların uygulanmasıyla ilgili büyük engellerin varlığı; devletin bu konuda üstüne düşen yürütme görevini yeterince yerine getirmemesinin bir sonucu olarak, örneğin kadın cinayetlerinin iyi işleyen bir koruma mekanizması yoluyla önlenememesi; kadınların karar ve yetki organlarında hâlâ temsil edilememesi; kadınların işgücü piyasasına katılma oranlarının çok düşük olması ve iş ve aile yaşamının uyumlulaştırılması konusunda büyük eksikler olması.

Ortaklaşma Ve Farklı Kimliklere Dayalı Politikalar

Özellikle, son on yıldır büyük bir emekle oluşturulmuş ortaklaşma ve ortak iş yapma zemininin daha da geliştirilmesinin önemine dikkat çeken kadınlar, işbirliği ve beraber iş yapma kültür ve perspektifinden asla taviz verilemeyeceğini vurgulamaktadır. Seksen ilde şubesi bulunan Türk Kadınlar Birliği ve şiddete karşı mücadele alanında kurulan ilk vakıflardan biri olan Kadın Dayanışma Vakfı'ndan kadınlar, örgütlenme konusunda mutlaka yeni modeller geliştirilmesi gerektiğini, bunun birincil koşulunun politik olarak bu konuda ısrar etmek olduğunu belirttiler. Hareketin giderek seçkinleşme ve sokaktan kopma noktasına geldiğini belirten Kırk Örük Kooperatifi'nden kadınlar, yaygın ve etkin örgütlenme için mutlaka farklı perspektifle bakılması gerektiğini, bunun yollarından birinin de "kurtulmuş, üst sınıf, ayrıcalıklı, okumuş kadın" statüsünden taviz vermek olduğunu vurguladılar.

Örgütlenme başlığında bir diğer konu farklılıktır. Yıllarca kadınların ortak ezilmişliğine ortak çözümler geliştirmek amacıyla ortak platformlara emek veren kadın hareketinde özellikle son beş yıldır ortaklaşma ve farklı kimliklere dayalı politika üretmeye dair sorunlar yaşanmaktadır. Ortaklaşmanın çok önemli bir strateji olmasının yanında, herkesi aynılaştırdığını belirten bazı kadınlar, özellikle, laik-dindar, Kürt-Türk,

Alevi-Sünni, üst sınıf-alt sınıf kadınlar arasında son yıllarda iyice öne çıkan gerilimlerin ortaklaşmayı ve güvene dayalı ağ örgütlenmesini tehlikeye soktuğuna dikkat çekti.

Türkiye'nin tarihsel birikimlerinden kaynaklanan bu sorunların kadın örgütlerine yansımalarının kaçınılmaz olduğu açıktır. Ancak bu durum, aynı zamanda sivil bir hareket olarak kadın hareketinin bu konulara da tepki ve refleks geliştirmesini gerektirmektedir. Bazı kadınlar, kadınlık üst kimliğinin temel alınmasının ve ortaklaşma konusunda belli bir düzeye ulaşıncaya kadar alt kimliklerin geri planda tutulmasının izlenmesi gereken doğru strateji olduğunu savunurken, bazı kadınlar da farklı kimliklere ilişkin tartışmanın zamanının geldiğini belirtti. Örneğin, Başkent Kadın Platformu, başörtülü kadınların varlığının hareket içinde eskiye oranla bir nebze daha kabul gördüğünü, ancak daha alınması gereken uzun bir yol olduğunu ifade etti. Kendilerini kadın hareketinin bir bileşeni olarak tanımlayan örgüt, üyelerinin diğer pek çok kadın örgütü tarafından sırf başörtülü oldukları için dışlanmalarını, hatta başka bazı örgütlerin başörtülü kadınları "kendi fikri ve iradesi olmayan insanlar" gibi, "başkalarının masası" gibi görmesini eleştirmektedir.

Aynı şekilde, Kürt kadın grupları da kadın hareketinde ortaklaşma adına kendi kimliklerinin silikleştirildiğini, ötekileştirildiklerini ve farklılıklarının görülmediğini belirterek, pek çok konuda ortaklaşım işbirliği içinde hareket edebildikleri kadın örgütlerinin çoğunun, Kürt kadınlarının öznel sorunlarından söz edildiği zaman ciddi bir tutum ve perspektif değişikliğine gittiklerini belirterek bunu Türkiye'deki genel milliyetçi tutumla ve Doğu-Batı arasındaki hiyerarşik ilişkiyle bağlantılandırmaktadır. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sayıları ve çalışma alanları giderek çoğalan Kürt kadın grupları, bölgelerinde kadınlara yönelik şiddetin diğer bölgelerle pek çok ortaklığı bulunmasına karşın, aynı zamanda yaşanan çatışma ortamından dolayı farklılıklar da barındırdığını, bunun da mutlaka farklı yaklaşım ve politikalar geliştirilmesi ihtiyacını ve talebini doğurduğunu vurgulamaktadırlar. Bu noktada, harekette bu farklılığı görmeye ve ortaya çıkan bu yeni ihtiyaç ve taleplerin karşılanmasına gösterilen direncin, ancak yine farklılıklara ilişkin politik perspektifin geliştirilmesiyle aşılabileceğini ifade etmektedirler.

LGBT hakları için mücadele yürüten örgütler de buna yakın bir eleştiriyle, kadın örgütlerinin heteroseksizme ve farklı cinsel kimliklere ilişkin yeterli duyarlılığı ve sorgulamayı gösteremediklerini ve kendi örgütlerinde cinsel kimlikleri ortaya çıkaracak ve yaşatacak zeminler oluşturmadıklarını belirtmektedirler. Kadın hareketinin son yıllarda eşcinsel oluşumları "bağrına fazlasıyla basarak neredeyse boğduğunu",

bunun ise kendi sözlerini ifade etmeye engel oluşturduğunu, dahası, bunun farklı cinsel kimliklere ilişkin gerçek duyarlılıktan ziyade, bir tür vicdan temizleme olduğunu dile getirmektedirler.

Bütün bu tartışmalara bakıldığında, gerçekten de kadın hareketinin ortaklaşma yolunda farklı kimliklerin öznel sorunlarını dikkate alması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda eleştiri geliştiren gruplar, hareketin Kemalizm, solculuk, sosyalizm gibi baskın ideolojileri sorgulaması ve bunlarla hesaplaşması gerektiğini özellikle ifade ettiler. Bu konuda, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği, farklı kimlikler arasındaki çelişkilere ve bu konudaki çözüm önerilerine ilişkin yeni modülü eğitim programlarına eklemeyi planladıklarını belirtti. Bunun dışında, kadın örgütleri arasındaki politik bakış açılarındaki ciddi bazı farklılıklar da sorun kaynağı olarak belirmektedir. Örneğin, son yıllarda sayısı iyice artan kadın cinayetlerine karşı devletin alması gereken önlemler ve yükümlülükleri konusundaki yaklaşım farklılıkları önemli bir ayırım noktası haline gelmiştir. Ayrıca, özellikle son yıllarda dindar kadın örgütleri ile Kemalist kadın örgütleri arasındaki tartışmalar ve Kürt ve Türk kadın örgütleri arasındaki yaklaşım farkları bu ayrımları daha görünür kılmıştır. Bu da hareket içinde sağlanan ortaklaşma zemininin aşıldığını, bölünmeler olduğunu ve birlikte hareket etme refleksinde zayıflamalar yaşandığını gösteriyor.

Bu bağlamda, yukarıda örgütlenmeye ilişkin kısaca sıralanan tüm sorunların yeniden ele alınabileceği, gelinen noktada ortaya çıkan yeni ihtiyaç ve taleplerin daha iyi tanımlanarak tartışılabilmesi platformların gerekliliği kadınların ortak ihtiyacı olarak öne çıkmıştır.

Kurumsallaşma Sorunları

Hemen hemen tüm kadın örgütleri, resmi-bürokratik engellerin ve mali yetersizliklerin örgütlenme, kurumsallaşma, sürdürülebilir biçimde faaliyet yürütme ve yaygınlaşmanın önünde büyük bir engel oluşturduğunu belirtmiştir. Anti-hiyerarşik yapılanmayı ve yatay örgütlenmeyi amaçlayan kadın örgütleri, yasalarda belirtilen çok sıkı kurallara uyum konusunda oldukça zorlanmakta, bunun için gerekenin üzerinde kaynak, enerji ve zaman harcamaktadır. Yeni Vakıflar Kanunu, yürürlüğe girdiği tarih olan 2002'den bu yana, vakıflara yeni üye alınmasını yasaklamıştır ve bu durum, kadın örgütlerine yeni katılımları engellemektedir.

Özellikle genç kadınların katılımı açısından büyük dezavantaj yaratan bu yasal engel, aynı zamanda mevcut üyeler üzerinde baskı yaratmakta ve kurumsal yükü hep aynı kişilerin üzerine atmaktadır. Vakıflara üye alınmaması gibi bir kararın altında, devletin

giderek özellikle büyük ve varlıklı vakıfları küçültme ve nihayetinde mal varlıklarına el koyma amacının yattığını belirten bazı kadınlar, bu arada kadın vakıfları gibi zorlukla yaşayan vakıfların tümüyle gözden çıkarılmasını eleştirmektedir. Belli bir uzmanlık bilgisi gerektiren bu yasal düzenlemelerin gerektirdiği hiyerarşik yapılanmaların kadın çalışmalarının doğasına uymadığı, bundan dolayı çoğu örgütün bürokratik, mali ve resmi açıdan pek çok evrak işiyle ayrıca ilgilenmek, zaman ve para harcamak zorunda kaldığı görülmektedir. Örneğin, Türkiye'deki mevcut yasalar dünyanın başka yerlerinde sivil gruplar için oldukça uygun olan "kâr amacı gütmeyen" kuruluş statüsüne izin vermemektedir. Ayrıca, çalışanların düzenli olarak devlete ödediği vergilerin çok yüksek olması, örgütlerin yüksek ücretler ödemesine neden olmaktadır, ki bu da sivil hareketlerin tümü için önemli bir soruna işaret etmektedir. Şiddete karşı etkin mücadele yürüten bir örgütün vurguladığı gibi, kadın örgütleri devlete düşen görevleri yapmakla kalmayıp üstüne de devlete para ödemek zorunda bırakılmaktadır.

Bu konuda, çoğu kadın örgütü, bürokratik ve yasal şartları zorlukla da olsa yerine getirmeye çalıştıklarını ve buna paralel olarak kendi iç hukukları doğrultusunda bir yönetim anlayışı benimsediklerini ifade etmiştir. Görüşmelerde, devletin genelde STÖ'lerin ve özelde kadın örgütlerinin önünü açacak ve işlerini kolaylaştıracak çok daha esnek yasal düzenlemeler yapması, bir çözüm önerisi olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, bazı kadın örgütleri, STÖ dünyasında güçlü ve kurumsallaşmış örgütlerin liderlik edeceği platform benzeri sivil birliktelikler oluşturulması ve bu yolla bu türden engelleyici yasa maddelerinin değiştirilmesi yönünde çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Mali yetersizlikler, kadın örgütlerinin kurumsallaşmasının önündeki en önemli engellerden biri olmaya devam etmektedir. Devletten herhangi bir yardım almanın mümkün olmadığı bir noktada, çoğu kadın örgütü gönüllülük, kısıtlı mali kaynaklar ve süreli proje fonlarından yararlanarak varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Görüşmelerde bu noktada en öne çıkan konu mevcut yapının işletilmesi sürecinde gereken mali kaynağın sağlanamaması durumunda kapıya kilidi vurmak dışında bir çare kalmaması olmuştur.

Bunun dışında, hareketteki bazı kadın örgütleri, 1990'lardan itibaren artan kurumsallaşma sürecinin hareketin dinamiğini olumsuz etkilediğini, dönüştürücü özelliğini yok ederek, düzen içi bir hale getirdiğini belirtiyorlar. Bunun da son tahlilde hareketi bir bütün olarak güçlendirme yerine zayıflattığını iddia etmektedirler. Buna paralel olarak kurumsallaşan kadın örgütlerinin yürüttüğü lobicilik ve savunuculuk faaliyetleri sonucunda hareket içinde seçkinleşme ve devlete aşırı yakınlık gibi özellikler belirlediği görüşünü savunmaktadırlar.

Mali, Politik, Kurumsal Sürdürülebilirlik

Genel olarak, giderek daha çok gelişen hareket bileşenleri, mali, politik, kurumsal düzeydeki sürdürülebilirlik konusunda daha fazla zorlanmaktadır. Kurumsallaştıkça ihtiyaçları daha da artan ve çeşitlenen örgütler için sürdürülebilirlik, belki de en önemli sorun alanlarının başında gelmektedir. Kadınlar üzerindeki yoğun toplumsal baskı ve kontrol, yeni örgütlerin kurulmasına yol açmakta, aynı zamanda mevcut örgütlerdeki kadınlara politik ve kurumsal düzlemde sürdürülebilirliklerini sağlama konusunda güç ve azim vermektedir. Günyüzü Kadın Kooperatifi, Pembe Hayat Derneği ve Amargi Kadın Kooperatifi, örgütlerin proje bazlı fonlara yönelmeden önce, mutlaka öz güçlerine ve kaynaklarına güvenerek kendilerini var etmeleri gerektiğini vurguladı. Özellikle bu durum, mali kaynak gerektirmeyen alanlarda faaliyet gösteren örgütler için çok fazla zorlanmadan varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin, Başkent Kadın Platformu Derneği gibi mekânı ve işletme giderlerini başış olarak alan örgütler, mali sorunlarla çok fazla uğraşmadan varlıklarını sürdürebilmektedir.

Ancak, herkes bu kadar şanslı değil ve özellikle amacı fon gerektiren faaliyetleri yapmak ve daha etkin çalışmalar yürütmek olan örgütler en temelde mekân ve işletme giderleri konusunda çok ciddi mali kaynak sıkıntısı yaşamaktadır. Kadın örgütleri, aidat, başış, kermes, festival, şenlik gibi organizasyonlar, projeler ve az da olsa iktisadi işletmeler yoluyla mali kaynak yaratmaktadır; ancak bunlar aktif örgütler için asla yeterli olmamaktadır. Aidatların ödenmesi için açılan telefonların masrafı toplanan aidatların miktarını aşan örgütler bulunmaktadır. Ayrıca, bulunan kaynaklar belli amaçlar için kullanıldıkça tükenmekte ve her zaman yeni kaynaklar bulunması gerekmektedir. Pek çok konuda görüş ve sorunlarını kamuoyuna yansıtabilen kadın hareketi bileşenleri, sürdürülebilirlikleri ve mali kaynaklarla ilgili yaşadıkları sorunları çeşitli gerekçelerle yeterince ifade etmediklerini kabul etmişlerdir. Bu eksikliğin gerekçeleri, genelde, bağımsızlık kaygısı, para ve fonlarla kurulan sorunlu ilişki ve bu alandaki rekabet diye sıralanabilir. Oysa şu anda giderek daha etkin olan ve olmayı amaçlayan kadın örgütlerinin kurumsal ve politik sürdürülebilirlikten ziyade en büyük sıkıntısı mali sürdürülebilirlikleridir ve bu eksikliğin mutlaka giderilmesi gerekmektedir.

Bu noktada, görüşülen kadınların hemen hemen hepsi, sorunun ana sebeplerinin başında kamuya düşen görev ve hizmetlerin kamu tarafından yerine getirilmiyor olmasının geldiğini ifade etmektedir. Devletin, sosyal devlet olmanın gereği olarak, örneğin kadınların şiddet görmesini engelleyecek yasal, toplumsal, ekonomik ve politik tüm önlemler için merkezi politikalar geliştirmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

lar. Bu bağlamda, örneğin kadınları şiddete karşı koruyan mevcut yasaların doğru ve yeterli düzeyde düzenlenmesi ve uygulanması, bağımsız veya kamuya ait sığınaklar ve danışma/dayanışma merkezleri için merkezi bütçeden yeterli payın ayrılması, kadınların işgücü piyasasında yer alması için gerekenlerin yapılması, yine kadınların siyaset yapma konusunda önlerini açacak kota benzeri pozitif ayırım gözeten önlemlerin merkezi düzeyde alınmasının önemine dikkat çekmektedirler.

Kadınların toplumsal ve ekonomik konumlarını doğrudan etkileyen ve ancak merkezi politikalar yoluyla giderilebilecek eksikliklerin tamamlanmasına ilişkin, kadın örgütlerine taşınması güç bir sorumluluk yüklenmesini eleştiren kadın örgütlerinin pek çoğu, bağımsızlık çizgilerini korudukları sürece hükümetle mali anlamda işbirliğine hazır olduklarını belirtti. Örneğin, hükümetin yerel yönetimler aracılığıyla kadın örgütlerinin mekân ve işletme masraflarını karşılaması durumunda yaptıkları destek çalışmalarında çok rahatlayacaklarını ve benzer kamusal çalışmaların içinde de yer alabileceklerini ifade ettiler. Sırf mekân ve işletme masraflarını karşılayamadığı için kapanmak zorunda kalan şubeleri bulunan kadın örgütlerinin olduğu ve Diyarbakır gibi kadın örgütlenmesinin çeşitlilik ve etkililik bakımından iyi durumda olduğu bir ilde bile her bir kadın örgütüne kaba bir hesapla 80 bin kadın ve kız çocuğu düştüğü düşünüldüğünde, tablonun ne kadar acil müdahale gerektirdiği daha iyi görülmektedir.

Proje Bazlı Çalışma Tartışmaları

Mali kaynaklarla ilgili diğer bir sorun, kadın örgütlerinin mali kaynak yaratma konusunda neredeyse projelere mahkûm bir hale gelmesidir. Kendi öz kaynaklarını yaratabilen çok az sayıda kadın örgütü dışında kalan ve amaçları mali kaynak gerektiren faaliyetler yürütmek olan hemen hemen tüm örgütler şu veya bu biçimde fon bulmak için proje üretmek zorunda kalmakta, bu da esasında birer araç olması gereken projelerin giderek örgütlerin amacı haline gelmesine yol açmaktadır. Böylece bu süreç, örgütlerin projelerini kendi belirledikleri ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmelerinden-se, ilan edilen fon programlarına göre proje hazırlamalarına yol açmakta ve zamanla bu durum, o örgütün kendi amacını aşan veya amacı dışında kalan alanlarda faaliyet göstermesine neden olmaktadır. Bu tutum ise STÖ dünyası için başlı başına politik ve etik bir sorun yaratmaktadır.

Bunun dışında, var olma sebebi doğrudan kadınları desteklemek olmayan ve toplumsal cinsiyet ve ataerkil yapı analizini hiçbir biçimde yapmayan bazı karma STÖ'lerin çeşitli danışmanlık şirketlerine kadınlarla ilgili proje teklifleri hazırlatması ve kadın

örgütlerinin hakkı olan fonları almaları da özellikle eleştirilen bir konu olmuştur. Bu sorunun bir tarafını da, fon örgütlerinin bu konuda yeterli duyarlılık ve dikkati göstermemeleri oluşturmaktadır. Görüşmelerde, hangi STÖ olursa olsun kadınları güçlendirme çabasının desteklendiği, ama hem proje sahiplerinin hem de fon veren kuruluşların öncelikle projenin toplumsal cinsiyet duyarlılığı kriterlerine uyup uymadığını mutlaka sorgulaması gerektiği belirtilmiştir.

Özellikle vurgulanan diğer bir konu, proje bazlı çalışan kadın örgütlerine ilişkin STÖ dünyasında ve kamu içinde geliştirilen kalıplar ve önyargılardır. Fon alınmasından, alınan fonların amaca uygun kullanılıp kullanılmadığına ve bu örgütlerde çalışanlara verilen yüksek ücretlere dair geliştirilen bu önyargılar, kadın örgütlerinin çoğunda büyük rahatsızlık yaratmaktadır. Proje temelli çalışmanın kendisi halihazırda herkes tarafından hem üzerinde çok konuşulan hem de çoğu zaman yanlış tartışılan bir konudur.

Proje merkezli çalışan kadın örgütlerinin hemen hemen hepsinin bağımsız çizgilerini korumayı temel amaçlarından biri olarak gördüğünü ve bu yüzden de projeler aracılığıyla alınan fonların amacına uygun kullanılması konusunda fazlasıyla hassas davrandıkları söylenebilir. Çoğu yıllardır gönüllü çalışan, projeleri belli kıstaslar çerçevesinde araştırmalarıyla kullanmakta ısrar eden pek çok kadın örgütü, bu eleştiri ve yorumların STÖ dünyasında doğru ve adil bir tartışma süreciyle birlikte geliştirilmesi gerektiğinin altını özellikle çizmiştir. Bazı kadınlar bu tartışmada da yine kadınları ezen ve dışlayan bir tarz ve içerik benimsendiğini, oysa binlerce kadına yakın bir ilişki içinde destek veren kadın örgütlerinin daha da etkin çalışmasına katkıda bulunacak bir yaklaşımı beklediklerini belirtmişlerdir. Burada kadın örgütlerinin en önemli eksikliğini, mali sıkıntılarını kamusal düzeyde gündeme getirmedeki ve fon konusuyla ilgili ortak prensipler geliştirmedeki yetersizlik olduğu söylenebilir.

Öte yandan, kaynak bulmak için gereken bilgi, uzmanlık, çaba, enerji ve zaman da başka bir sorun alanıdır. Halihazırda zor bir alanda ve profesyonel eleman sıkıntısı çekerek faaliyet gösteren kadın örgütleri, bulunan kaynakların proje ve iş bazında tükendiğini, fon bulmanın uzun zaman alması nedeniyle, bir sonraki dönem için fon bulunana kadar, mevcut mali kaynakların bitmesinden dolayı büyük sıkıntı yaşadığını dile getirmişlerdir.

Belli bir düzeyde kurumsallaşmış yapılar bu sorunu bir nebze olsun aşabilmelerine rağmen, süreğen ve uzun vadeli bir kaynak bulunamadığı için bu örgütler bile sürekli bir gerilim yaşadıkları ve arayış içinde olduklarını söylemekte; özellikle AB kaynaklı

fonları alma konusunda yaşanan prosedürel sorunlardan ve bürokratik zorluklardan şikâyet etmektedirler. Örgütler, Mayıs 2006'da elliden fazla kadın örgütünün Avrupa Komisyonu'na söz konusu bürokratik hantallığı eleştiren ve prosedürlerin kolaylaştırılmasını talep eden ortak bir mektup yazdığını, ancak alınan cevabın asla tatmin edici olmadığını belirttiler. Hemen hemen tüm kadın örgütleri, kadınların hakları ve güçlenmesi gibi, AB açısından son derece kritik öneme sahip olması gereken bir alanda yaşanan karmaşık ve baş etmesi oldukça zor bürokrasi yüzünden bu fonlardan yararlanamadıklarını ve bu konuda yine pozitif ayrımcı bir yaklaşım beklediklerini ifade etmektedir. Bu noktada, başta AB olmak üzere fon kaynağı konumunda olan yapıların kendi önceliklerini ve kriterlerini ihtiyaç sahibi örgütlere "dayattıkları" ve bunun da kadın örgütlerini çok zorladığı yapılan eleştirilerden biriydi.

Ayrıca, küçük ve yerelde çalışmakta olan grupların değil proje hazırlamak, bu fonlardan haberdar olmak gibi olanakları bile bulunmaktadır. Görüşülen bazı kadınlar, büyük kadın örgütlerinin yereldeki kadın gruplarını sürdürülebilirlik konusunda bilgi, deneyim ve kaynak bakımından desteklemeleri gerektiğini ifade etti. Bu noktada, kadın hareketi içinde fon ve mali kaynaklar konusunda ortak kabuller yaratılması, şeffaflık ve güvene dayalı bir süreç izlenerek ortak prensiplerin oluşturulması gerektiğinin altı çizildi. On beş yıllık bir örgütün de, yeni kurulmuş bir örgütün de mekân, kira, işletme giderleri konusunda aynı sıkıntıları yaşıyor olması sorunu daha açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Kamu Otoritesiyle İlişkiler

Görüşme yapılan pek çok kadın örgütü, kamu otoritesiyle ilişki kurmanın kendileri için evvelden beri sorunlu olduğunu ve cinsiyetçiliği, ayrımcılığı doğrudan üreten ataerki yapılar olarak devlet, hükümet ve yerel yönetimler gibi kamu otoritesinin belli başlı kurumlarıyla mesafeli bir ilişkiyi doğru bulduklarını belirtmiştir. Ancak hareket bileşenlerinin tümünün devlet ve kurumlarına karşı bu netlikte bir pozisyon almadığı ve hatta bazı kadın örgütlerinin devlete politik, fikri ve pratik düzeylerde son derece yakın durduğu da açık bir gerçektir. Lobicilik ve savunuculuk eylemlerinin arttığı son beş yıllık süreçte devletle ilişkilene konusunda hareket içinde çok canlı tartışmalar yürütülmekte ve bu tartışmaların ana eksenini, devletle kurulacak ilişkilerin ilke ve kurallarının ne olacağı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, özellikle sosyal bir devlet olma kimliğinin anlamı ve gereği, Türkiye'de kadınların güçlenmesi sürecinde merkezi yapılara düşen görevler ve kadın örgütlerinin buradaki rolü gibi başlıklar özellikle öne çıkmaktadır. Zira, kadınlara yönelik şiddet ve kadınların çalışma hayatına girmeleri

gibi toplumsal sorunların çözümünde sadece kadın örgütlerinin gücünün yetmeyeceğinin, dahası, bunların devletin görev ve sorumluluğu altında olduğunun üzerinde durulmaktadır.

2007 genel seçimler öncesi dönemde parlamentoda sadece 24 kadın milletvekili bulunduğu, erkek milletvekillerinin kadın sorunlarının çözümü konusunda duyarsız olduğu, Başbakan'ın ve Kadından Ve Aileden Sorumlu Bakan'ın kadınların siyasete katılımına ilişkin kota ve pozitif ayrımcılık taleplerini açık bir biçimde reddettiği, belediye başkanı ve belediye meclis üyesi kadın sayısının yok denecek kadar az olduğu bir tabloda, bağımsız kadın çalışması yapan örgütlere ve bu örgütlerin taleplerine kamunun son derece önyargılı yaklaşması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Görüşülen kadın örgütü temsilcileri, devletin kendi görevlerini yapmadığı gibi, bu görevleri bin bir zorlukla yerine getirmeye çalışan kadın örgütlerini ve kadınları desteklemek bir yana, bu örgütlerin işini zorlaştırmasını eleştirmektedir. Kadın örgütleri, gelinen noktada kamu otoritesinin kadın örgütlerini ve çalışanlarını birer "devlet görevlisi" ya da "sosyal hizmet çalışanı" gibi görmeye başladığını belirtmektedirler. Örgüt temsilcileri, yerel yönetimlerin genel olarak tutumunun aynı paralellikte olduğunu, verilen sözlerin tutulmadığını, kendileri her ne kadar bu mesafeyi kapatmaya çalışsalar da, bu ilişkinin süregelen bir sorun alanı olmaktan çıkmadığını anlattılar.

Özellikle AKP hükümeti sürecinde bu tutumun iyice belirginleştiği, kadınların şiddete karşı korunması, istihdamı, siyasete katılımı ve başörtüsü gibi pek çok konuda ileri gitmek bir yana, geriye doğru bir gidişin olduğu belirtildi. 1995'te kadınların istihdama katılımı yüzde 35 iken bugün bu oranın yüzde 27 civarında olması; parlamentodaki temsil oranının 1935 yılındaki yüzde 4 buçukluk oranın sadece iki katı kadar olması ciddi rahatsızlık ve şikâyet konusudur. Ayrıca, son yıllarda kadınlar lehine çıkan yasaların uygulanmasıyla ilgili olarak merkezi hükümetin üzerine düşen görevi yerine getirmediğini ve bunun faturasının yine kadınlara çıktığını belirten kadın örgütleri, örnek olarak Yerel Yönetimler Yasası, Ceza Yasası ve Medeni Yasa'daki boşlukların hâlâ doldurulmamasını göstermektedir. Örneğin, yeni Yerel Yönetimler Yasası'nın nüfusu 50 bini geçen yerleşim yerlerinde belediyelere yüklediği en az bir sığınak açmalarını öngören yasaya rağmen bu yönde adım atan belediye sayısının bir elin parmağını geçmediğini, sığınak açmayan belediyelere yönelik herhangi bir yaptırımın uygulanmadığı görülmektedir. Namus cinayetlerinin cezalandırılmasına ilişkin Ceza Yasası'ndaki eksiklik hâlâ giderilmemiştir ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun polis ve yargı makamlarınca yeterince ve etkin bir biçimde uygulanmamaktadır.

2011'e gelindiğinde, bu sorunların katlanarak arttığı, Temmuz 2006 ve Mayıs 2010'da çıkan Başbakanlık Genelgeleri gibi yürürlüğe giren yasa, yönetmelik ve genelgelerin uygulanmasında büyük aksamalar olduğu yönünde kadın örgütlerinden eleştiriler gelmektedir. Bu eleştiriler, aynı zamanda kadınların güçlenmesi alanında kadın örgütleriyle birlikte hareket edilmesi, onların önerdikleri yöntem ve modeller dikkate alınarak çalışılması ve belki de en önemlisi kendilerinin toplumsal birer aktör olarak tanınmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Her ne kadar eskiye nazaran kadın örgütlerinin görünürlülüğü, sayısı, kurumsallaşmaları ve etkilerinde bir artış gözlene de bunun hükümetlerce yeterince algılanmadığı ve hatta görmezden geldiği belirtilmektedir. Örneğin, artan kadın cinayetlerine ilişkin, kadınların hükümet tarafından ilgili bakanlıklar arasında iyi bir koordinasyon yoluyla yürütülmesi gereken şiddete karşı koruma mekanizmasının kurulması gerektiğine ilişkin talep halihazırda dinlenmemekte, bunun yerine her gün üç kadının öldürüldüğü bir ortamda 2011 genel seçim hazırlıkları kapsamında meseleye ilişkin yine ciddi bir politika geliştirilmemektedir.

Bu durumun sebeplerinden biri, kadınların güçlenmesini istemeyen ataerkil ve cinsiyetçi zihniyet ve anlayışın hâlâ güçlü biçimde toplumun en küçük biriminden, hükümetine kadar hâkim olmasıdır. Diğer bir deyişle, bir taraftan yoğun şiddet yaşayan ama aynı zamanda yaşadığı bu şiddete karşı gerek yasaya başvurarak gerekse de yasaya başvurmadan yaşadığı şiddet ilişkisinden ve ortamından kendini kurtarmaya çalışan kadınların azmi ve gücüne gösterilen direnç ve tepkidir. Kadınları öldürenlerin kim olduğuna bakıldığında bunların ezici çoğunluğunun eski veya mevcut kocaları veya en yakın erkek aile mensupları olduğu görülmektedir. Bu da bu direncin en yakından geldiğini ve caydırıcı ve yaptırımıcı yasa uygulamaları olmadığı müddetçe, kadınlara uygulanan bu sistematik şiddetin durmayacağını göstermektedir. Kadın örgütleri bu noktada hükümetin yasa yapıcı ve aynı zamanda uygulayıcı rolü ve sorumluluğu gereği, kadınları korumaları gerektiğini belirtmektedirler. Hatta bu noktada mevcut yasal kazanımların ilerletilmesi yerine geriye çekildiği belirtilmektedir. Örneğin, kamuyunda "tecavüzcülerin hadim edilmesi" yasanı diye bilinen ve Nisan 2011 tarihinde TBMM Anayasa Komisyon tarafından kabul edilen ve 2011 genel seçimleri sonrasında oylanmak üzere Genel Kurula getirilmesi planlanan cinsel suçlara ilişkin yasa teklifi, bu türden cinsel şiddet olaylarında mağdurun desteklenmesini ve failin böyle bir suç işlememesi yönünde önleyici adımları içermek yerine faili bir hasta konumunda tutup, hadımla cezalandırma yolunu seçmektedir. Bu ise, kadına yönelik cinsel suçlara karşı kalıcı ve caydırıcı bir mekanizmayı değil, geçici ve yine doğrudan bedene yönelik şiddeti içeren bir çözümlü içermektedir. Modern bazı hukuklarda, çocuklara yönelik cinsel suçlar kapsamında çok dikkatli uygulanan bu yöntemin Türkiye'de kadınlara yönelik cinsel suçlara karşı uygulanıyor olması meseleye yaklaşımdaki eksikliği belirgin olarak gözler önüne sermektedir. Zira, konu hukuk kapsamında suç ve suçluyu tıbbi

bir yaklaşımla hasta konumuna yerleştirilerek, kadınlara yönelik şiddetin altındaki toplumsal dayanaklarını görmezden gelmektedir.

Bunun dışında, yeni yasaların uygulanmasını düzenleyen yönetmeliklerin çıkarılması ve yeterli mali kaynağın ayrılması da bir diğer eksiklik olarak gösterilmektedir. Örneğin, Günyüzü Kadın Kooperatifi, Bursa'da sığınak açılmasıyla ilgili yaptıkları tüm baskıya, hatta belediye hakkında yaptıkları suç duyurularına ve yasal zorunluluklara rağmen halen hiçbir yerel yönetimin sığınak açmadığından şikâyet ederken, Dikasum, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin uzun zamandır sığınak açmak istediğini, ancak yönetmelik çıkmadığı ve kaynak ayrılmadığı için bunu bir türlü gerçekleştiremediklerini belirtmektedir. (Diyarbakır'da belediyeye bağlı sığınak faaliyetine 2007 yılından sonra başlamıştır.) Ayrıca, başka kadınlarla bir araya gelme çabasında kamu otoritesinin yasalar yoluyla her zaman bir engel oluşturduğundan şikâyet eden bazı kadınlar, Amargi'nin düzenlediği "Kadın Buluşmaları" sırasında emniyet güçlerinin gösterdiği sert tutumu ve Van Kadın Derneği'nin Van'da kadınları korumaya kalktığına yargı mensuplarıyla yaşadığı sorunları örnek vermektedir.

Bütün bunlara rağmen, kadın hareketi bileşenleri, özellikle son yıllarda çıkarılan yasal düzenlemelere müdahil olmak amacıyla büyük çaplı kampanyalar yürütmeyi politik açıdan doğru bulduklarını, bu konuda tek tek değil bir hareket olarak tavır aldıklarını belirterek, izlenen yolun daha da geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Diğer bir deyişle, kamu otoritesiyle ilişkilenenin ve etkin olmanın güç ve kaynak gerektirmesinden dolayı, çoğu kadın örgütü bunu hareket aracılığıyla gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Öte yandan, devlet ve kamuya ilişkin kadın hareketi içinde de önyargılar olduğunu belirten bazı kadınlar, meselenin doğru tartışılmasının önemine dikkat çekmektedir. Örneğin, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Ve Uygulama Merkezi (KASAUM), Kadın Ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'yla ilişkilerin kişisel değil, politik ve hukuki bir ilişki olması gerekirken, hareket içinde bu sorunun devlete yakınlık ve uzaklık noktasında tartışıldığını, bunun da ilişkiyi doğru kurmamaya sebep olduğunu belirtmiştir. Üstelik AKP hükümeti 12 Haziran 2011 seçimlerinden birkaç gün önce kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisini kullanarak bakanlıkların yapısını değiştirmiş, devlet bakanlığı kurumu kaldırılmıştır. Hükümet "Biz muhafazakâr demokrat bir partiyiz öyleyse aile yapımızı güçlendirmemiz lazım," gerekçesiyle bir Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurmuş; toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları meselesi ataerkil bir anlayış doğrultusunda aile kurumu çerçevesine hapsedilmiştir.

Yüzden fazla kadın örgütü bu gelişmenin öncesinde hemen konuyla ilgili harekete geçip Eşitlik Mekanizmaları Platformu'nu kurarak imza kampanyası başlattı ve başta Başbakan olmak üzere ilgili makamlarla görüşme talebinde bulundular. Ancak bu talepleri duyulmadı ve Kadın Bakanlığı ve KSGM gibi 20 yıllık kurumsal kazanımlar ellerinden bir çırpıda alındı. Platform, yayınladığı bildiriye⁶ bu kadar büyük bir geri adımın Türkiye'de kadınların güçlenmesinin önünde büyük engeller oluşturacağını ve kadına yönelik şiddeti daha da artıracığının vurgulamaktadır. Zira, burada altı çizilmesi gereken nokta *hak ve birey* ilişkisinin muhafazakâr bir zihniyetle adım adım *yardım ve aile* ilişkisine indirgenmesidir. Bir diğer önemli konu, kamu otoritesinin sivil hareketlere yaklaşımındaki anti-demokratik ve otoriter tutumu sonucunda yapacağı kurumsal reformlar konusunda kadın örgütlerinin değerlendirme, eleştiri veya katkılarını almamasıdır. Kadın örgütlerine göre, Haziran 2011'de yaşanan bu gelişme kamu otoritelerinin Türkiye'de nüfusun yarısını oluşturan ve yoğun şiddet altında olan kadınların varlıklarının ne kadar görmezden geldiğini göstermektedir.

Diğer Alanlardaki Sivil Kuruluşlarla İlişkiler

Görüşme yapılan hemen hemen tüm kadın örgütleri, kadın sorunuyla diğer sorun alanlarının birbirini kesen alanlar olduğunu ve bu noktada kendilerinin tüm kesimlerle işbirliğine hazır olduklarını ifade etti. Özellikle 1980 sonrası gelişen sivil hareketler arası işbirliği ve dayanışmanın, ortak sorunlara ortak çözümler geliştirilmesi bakımından şart olduğunu, herkesin kendi alanında etik ve politik prensiplere saygılı biçimde iş yapmasının ortaklık kültürünü geliştireceğini vurguladılar. Bu kültüre giden yolun başlangıcı olarak birbirini kesen, ancak mutlaka ayrımları bulunan tüm sivil alanlar arasında birbirinin varlığını görmenin önemine dikkat çektiler. Bu konuya özellikle vurgu yapan Pembe Hayat Derneği, sivil hareketler içinde emek veren herkesin birbirinden öğrenecek çok şeyi olduğunu ve koşulları değiştirmek ve iyileştirmek için birbirlerine ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir.

Burada, kadın örgütlerinin önüne çıkan en belirgin engel, genel olarak diğer alanların dolaylı bir biçimde ayrımcılık ve cinsiyetçilik uygulaması ve bunun özellikle pratik iş süreçlerinde ortaya çıkması diye tanımlanabilir. Bazı ortak platformlarda çok iyi işbirlikleri olmasına karşın, doğrudan kadınları ilgilendiren konularda hâlâ büyük çelişkiler yaşanmaktadır. Kaos GL Derneği, on beş yıl önce İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi bünyesinde eşcinsellikle ilgili bir çalışma komisyonu oluşturmak istediklerini, ancak bunun şiddetle reddedildiğini anlatarak bu süreçte alınan mesafenin fazla olmasa bile yine de umut verici olduğunu belirtmiştir.

⁶ Platformun bildirisi için: <http://www.kadinininsanhaklari.org>

Kadın örgütlerinin pek çok diğer STÖ'ye göre nispeten daha çok kurumsallaşmış olması da, işbirliği kurulmasını engelleyen bir faktör olarak gösterilmiştir. Görüşülen kadın örgütlerinden biri, çeşitli kesimlerden gelen örgütlerin oluşturduğu bir platform deneyimine dayanarak, ne yapmak istediklerini daha iyi bilen ortak olarak, zaman içinde platform adına tek başına hareket etmek ve tüm iş yükünü üstlenmek durumunda kaldıklarını, ancak bir süre sonra bu durumu doğru ve etik bulmadıkları için platformdan çekilmek zorunda kaldıklarını anlatmıştır. Aynı kadın örgütü ve diğer pek çok örgüt, diğer hareketlerle işbirliklerine sonuna kadar açık olduklarını ve sivil hareketler arası ilişkiler ve ortaklaşma için karşılıklı bir olgunlaşma sürecine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Dile getirilen bir diğer önemli nokta ise, kadın örgütlerinin iş yükü ve insan kaynağı eksikliğinden dolayı diğer sivil hareketlerle işbirliğine yeterince zaman ayıramamaları olmuştur.

4. STGM İle İlişkiler Ve İşbirliği

Görüşme yapılan hemen hemen tüm kadın örgütleri, STGM'yi tanıdıklarını, kurumla ilişki içinde olduklarını belirtmiştir. Örgütlerin yarıya yakını STGM'nin düzenlediği eğitimlere ve sponsor olduğu toplantılara katıldıklarını anlatarak, bu eğitimlerin devam etmesini beklediklerini söylemiştir. Ayrıca, STGM'nin yayımladığı *Siviliz* bültenini ve web sitesini takip ettiklerini belirtmişlerdir. Başta Doğu, Güneydoğu ve Ege bölgelerindeki kadın örgütleri, bu tip kapasite geliştirme eğitimlerine ihtiyaçları olduğunu ve devamını istediklerini söylemişlerdir. Görüşme yapılan çoğu kadın örgütü, STGM ile ilişki ve işbirliğine açık olduklarını ifade etmiştir.

5. Sonuç

Türkiye'de kadınlar, Tanzimat'tan bu yana her alanda erkeklerle eşit olma mücadelesi vermiştir. O zamanlardan bugüne gelinceye kadar, özellikle de son yirmi yıldır, kadınlar bu eşitlik, hak ve değişim mücadelelerini pek çok örgütlenme modeli ve aracı geliştirerek, pek çok alanda yetkinleşerek sürdürmeye devam etmektedirler. Şu anda sayıları beş yüze yakın olan, hemen hemen tüm bölgelerde aktif çalışan ve kamu otoritesinin bile girmediği alanlarda etkin çalışmalar yürüten kadın örgütleri ve platformları sivil bir hareket olarak kendilerini var etmektedir.

Gelişen ve büyüyen her sivil hareket gibi, kadın hareketi de bileşenleriyle hareket etmekte ve bileşenlerinin sorunlarını içermektedir. Hareketin bileşenlerinin yaşadığı

sorunlar çok çeşitli, çok boyutludur ve aynı çeşitlilik ve boyutlarda çözümler gerektirmektedir. Görüşülen kadın örgütü temsilcileri, özellikle son on yılda öne çıkan sorunları, devletin görevlerini yapmaması, kendilerinin bu görev alanlarında yok denecek kadar az mali kaynak ve insan kaynağıyla çalışma yürütmeleri, buna bağlı olarak kurumsallaşma, sürdürülebilirlik ve örgütlenme modellerinin dönüşüp gelişmemesi, kadın bakış açısına sahip uzmanlaşmış eleman eksikliği ve bürokratik ve yasal engeller biçiminde sıralamaktadırlar. Görüşülen örgütler başta olmak üzere, hareket bileşenlerinin çoğunun tek tek her bir soru başlığına ilişkin çözüm önerileri bulunmaktadır ve bunların bir an önce ele alınmasının elzem olduğu ifade edilmektedir.

Kadın örgütlerinin pek çoğu, sivil bir hareket olarak kadın hareketinin kendi bağımsız pozisyonundan ve vazgeçilmez ilkelerinden taviz vermemesinin kritik bir konu olduğunu belirtmişlerdir. Bunun dışında, iyice görünür hale gelen feminizm-toplumsal cinsiyet, ortaklaşma-farklılık, gönüllülük-profesyonel çalışma, proje bazlı çalışma-çalışmama, yaygın örgütlenme-seçkinleşme, akademik çalışma-aktivizm gibi ikili sorun başlıkları ve bunlarla ilgili çözüm önerileri canlı bir biçimde tartışılmaktadır. Kadınların güçlenmesi ve hayatlarının sadece eşitlik düzeyinde değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal güçlenme boyutunda da dönüşmesi için çalışan kadın örgütlerinin yaşadığı mali kaynak ve insan kaynağı sıkıntılarının son yıllarda iyice öne çıktığı görülmektedir. Hiç kuşku yok ki, hareket yaygınlaştıkça artan ihtiyaçların başında gelen mali kaynak ve insan kaynağı ihtiyacı, aynı zamanda kurumsallaşma, sürdürülebilirlik, örgütlenme, katılımcılık gibi ana sorunlarla ilişki içinde ele alınmalıdır.

Kadınlar için, kadınlar lehine ve yine kadınlar tarafından kurulan örgütlerin sayısının giderek artması son derece sevindirici bir gelişmedir. Ancak bu olumlu gelişme, yeni kurulan bir örgütle on beş yıllık bir örgütün aynı biçimde yaşadığı kurumsal işletme giderleri sorununu görmemizi engellememelidir. Kirasını ödeyemediği için tümüyle kapanmak zorunda bırakılan veya çalışmaları uzun bir dönem sekteye uğrayan kadın örgütleri olduğu unutulmamalıdır. Aynı şekilde, proje temelli çalışmaya "mahkûm" hale getirilen kadın örgütlerinde bu alanda çalışacak profesyonel eleman ihtiyacı da yine bu gerçeğe yakından ilişkilidir.

Bu noktada, kamu otoritesinin görevlerini yerine getirmesi ve bu görevleri üstlenen sivil kadın oluşumlarına köstek değil, destek olması kadın hareketinin ana talebidir. Öte yandan, hareketin bileşenleri olan kadın örgütlerinin de yaygın örgütlenme sorunlarını ve mali sorunları aşma konusunda kendi iç tartışmalarını olgunlaştırabilecekleri ve yeni eylem planları oluşturabilecekleri yeni buluşma zeminleri yaratması gerektiği açık bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

Görüşülen Kurumlar

1. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği, İstanbul
İpek İlkaracan, Karin Ronge, Liz Amado
<http://www.kadinininsanhaklari.org>
2. Amargi Kadın Kooperatifi, İstanbul
Pınar Selek
<http://www.amargi.org.tr>
3. Kadın Kültür Ve İletişim Vakfı - Pazartesi Dergisi, İstanbul
Beyhan Demir
<http://www.pazartesidergisi.com>
4. Ankaralı Feministler, Ankara
Yasemin Öz, Dilek Alıcıoğlu Cömert, Lale Düsner
5. KAOS Gey Ve Lezbiyen Kültürel Araştırma Ve Dayanışma Derneği, Ankara
Yasemin Öz, Ali Erol
<http://www.kaosgl.com>
6. Başkent Kadın Platformu Derneği, Ankara
Hidayet Şefkatli Tuksal
<http://www.baskentkadin.org>
7. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Ankara
Aksu Bora
<http://www.kasaum.ankara.edu.tr>
8. Türk Kadınlar Birliği Genel Merkezi, Ankara
Sema Kendirci
<http://www.turkkadınlarbirligi.org>
9. Kırk Örük Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, İletişim, Çevre, Kültür Ve İşletme Kadın Kooperatifi, Ankara
Nurcan Saraç, Fatma Nevin Vargün, Elif Dumanlı
http://www.kadinkooperatifleri.org/koop/index.php?option=com_content&view=article&id=69:kirk%20oeruek&catid=41:ueye-kooperatifler&Itemid=55
10. Kadın Dayanışma Vakfı, Ankara
Gülşen Ülker, Zehra Tosun
<http://www.kadindayanismavakfi.org>

11. Pembe Hayat Derneği, Ankara
Buse Kılıçkaya
<http://www.pembehayat.org>
12. Kadın Adayları Destekleme Ve Eğitme Derneği Ankara Şubesi, Ankara
İlknur Üstün
<http://www.ka-der.org.tr>
13. Bostaniçi Kadın Destek Çevre Kùltür Ve İŞletme Kooperatifi, Van
Őehristan Çaça, Nesibe Akdağ, Rojbin Akdağ
http://www.kadinkooperatifleri.org/koop/index.php?option=com_content&view=article&id=99:bostanici-kadn-destek-cevre-kueltuer-letme-kooperatifi&catid=41:ueye-kooperatifler
14. Yaşam Kadın Çevre Kùltür Ve İŞletme Kooperatifi, Van
Gùlmay Ertunç, Mùjgan Güneri, Ayten Enistekin Gonca
http://www.kadinkooperatifleri.org/koop/index.php?option=com_content&view=article&id=110:yaam-kadn-destek-cevre-kueltuer-letme-kooperatifi&catid=41:ueye-kooperatifler&Itemid=55
15. Van Kadın Derneği, Van
Zozan Özgökçe
<http://www.vakad.org.tr>
16. Diyarbakır BùyùkŐehir Belediyesi Kadın Sorunları Uygulama Merkezi, Diyarbakır
Handan Coşkun
<http://www.diyarbakir-bld.gov.tr/documentviewer.aspx?id=15>
17. Kadın Merkezi Derneği Ve Vakfı, Diyarbakır
Nilgün Yıldırım, Naime KardaŐ
<http://www.kamer.org.tr>
18. Bağlar Belediyesi Kardelen Kadın Evi, Diyarbakır
Çağlar Demirel
<http://www.baglar.bel.tr/bilgi484-Kardelen-Kadin-Evinin-yeni-subesi-acildi.baqlarbelediyesi>
19. Bağlar Kadına Yönelik Şiddetle Mùcadele, İletişim, Çevre, Kùltür Ve İŞletme Kadın Kooperatifi, Diyarbakır
Gùltan KıŐanık
http://www.kadinkooperatifleri.org/koop/index.php?option=com_content&view=article&id=65:balr-kadin-kooperatifi&catid=41:ueye-kooperatifler&Itemid=55

20. Anti-Militarist Feministler, İzmir
Hilal Demir, Ferda Ülker
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=3546>
21. Bartın Kadınlar Dayanışma Derneği, Bartın
Nurhayat Kemerli
22. Antalya Kadın Dayanışma Ve Danışma Merkezi, Antalya
Hicran Karabudak
23. Muğla Kadın Platformu, Muğla
Gaye Cön
24. Çiğli Evka-2 Kadın Kültür Evi Derneği, İzmir
Kızbes Aydın
25. Günyüzü Kadın Kooperatifi, Bursa
Canan Kızılaltun
26. Ev Hanımları Dayanışma Ve Kalkındırma Derneği, Adana
Sema Turan Yapıcı
27. Çanakkale Kadın El Emeğini Değerlendirme Derneği, Çanakkale
Şirin Şingın

Kaynaklar

- Ecevit, Yıldız. 2005. Türkiye’de Kadın Hareketi Ve Ulusal Kadın Politikası *Kadınlar Geleceği Örgütüyor* içinde. Ankara: Goethe Enstitüsü.
- İlkkaracan, Pınar. 2003. Türkiye’de Kadın Hareketleri Ve Feminizm. Leyla Sanlı, derleyen, *Toplumsal Hareketler Konuşuyor* içinde. İstanbul: Alan Yayınevi.
- Kadın Adayları Destekleme Ve Eğitim Derneği. 2011. *2011 Kadın İstatistikleri*. İstanbul: Ka-Der. http://www.kader.org.tr/tr/down/2011_KADIN_ISTATISTIKLERI.pdf
- Sancar, Serpil. 2006. *Türkiye’de Kadınların Hak Mücadelesini Belirleyen Bağlamlar*. Ankara: STGM. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiyede-kadinlarin-hak-mucadelesi-serpil-sancar.pdf>
- Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2008. <http://www.ksgm.gov.tr/tdvaw/anasayfa.htm>

GENÇLİK HAYATIN KENDİSİDİR

Giriş

Türkiye’de gençlik sivil toplum alanına dair bir resim çizmeyi amaçlayan bu çalışmanın kapsamı gençlik alanında çalışan bir grup STÖ ile süreci belirleyen gelişmeler üzerinden yapılan bir analiz denemesiyle sınırlıdır. Bu çalışma, Türkiye’deki gençlik alanını bütün olarak resmetmek yerine, önemli dönemeçlerle paralel olarak gençlik alanı STÖ’lerinin sorunlarına, önerdikleri çözümlere, birbirleriyle ve kamu otoritesiyle ilişkileri bağlamında, büyük ölçüde örgütlerin kendi anlatımlarına sadık kalarak bakmaya gayret ediyor. Bu çalışmanın 2007 yılında yayımlanan ilk biçimi, gençlerin kurduğu ve yönetiminde gençlerin söz sahibi olduğu gençlik öz-örgütleri ile gençlik öz-örgütü olmayan, fakat gençlik alanında çalışan veya “gençlik çalışması” yapan örgütleri temel almıştır. Bu güncellemede de söz konusu ayrıma çok girmeden gençlik alanında çalışan STÖ’lere bakılacaktır. Günümüzde bu ayrım örgütlerce veya alanın çalışanlarınca çokça tartışılan bir konu olmaktan çıkmıştır.

Örgütler temelinde daha bütünlüklü bir resim elde edebilmek için STÖ denilince akla gelen ve meşru kabul edilen alanın dışına çıkmak ve bu “meşru” alanın dışında devinen inisiyatiflere de bakmak gerekir. Zira, son yıllarda gündemi belirleyen güncel sorunlar üzerine gelişen öğrenci gençliğin örgütlenme, hak arama mücadelesi ve eylemleri, gençlik alanının yabana atılamayacak bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada öğrenci gençliğin örgütlenme modellerine kısaca değinilmiştir. Ancak, öğrenci kulüpleri ya da konseyleri, üniversite bünyesinde kuruldukları, üniversite yönetmeliklerine tabi oldukları için kapsam dışı bırakılmıştır. Siyasi partilerin gençlik kolları da, belli siyasi görüşlerin ya da ideolojilerin temsilcileri olmalarından dolayı değil, ama örgütlenme ve işleyiş biçimi olarak siyasi partilerin himayesinde ve genellikle kontrolünde olmaları nedeniyle kapsam dışında bırakılmıştır. Bu alanlara bakmadan gençlik sivil toplum alanının bütüncül bir tablosunu çıkarmak olanaklı değildir.

Gençlik Sivil Toplum Örgütleri

Gençlik tanımı yapılırken bağlı kalınan belli bir yaş aralığı yoktur. Türkiye'nin de gençlik için tanımladığı resmi bir yaş aralığı ve bir gençlik tanımlaması yoktur. AB ülkelerinde gençlik yaş aralığı, yaşlanan nüfus baskısının da etkisiyle, genel olarak 15–30 olarak belirlenmiştir. Bu, İtalya ve Romanya'da 35'e kadar çıkmaktadır. AB'nin gençlik yaş aralığı üst sınırı birkaç yıl öncesine kadar 25'di. Bu aralık gençlik çalışmalarının hedef kitesidir. Türkiye'de genellikle kabul edilen aralık 15–25'tir. Gençlik alanı STÖ'leri bu hedef kitleyle birlikte çalışan veya "gençlik çalışması" yapan örgütlerdir en geniş anlamıyla. Gençlik çalışması kavramı, Türkiye'de ulusal düzeyde tanımlanmamıştır. Avrupa'da ülkelerin ulusal veya bölgesel gençlik politikalarına bağlı olarak çok geniş aralıkta gençlik etkinliklerini kapsayan değişik gençlik çalışması çerçeve yasaları vardır. Ancak Avrupa'da da belirgin bir gençlik çalışması tanımı yoktur.

Mevcut gençlik örgütleri, gençlikle ilgili hemen her alanda faaliyet yürütüyor. Ancak, çalışma alanlarına bakıldığında, gençlik örgütlerinin temalar üzerinde yoğunlaşmadığı, belli bir tema etrafında kurulan bir gençlik örgütünün mevcut olmadığı görülebiliyor. Örneğin, az sayıda kuruluşun genç kadınlara yönelik odaklanmış bir çalışma grubu vardır. Bununla birlikte kadın, engelliler, çevre, kültürlerarası iletişim ve genel olarak kalkınma alanıyla ilgili faaliyetler pek çok gençlik kuruluşunun eylem alanıdır. Gençlik alanı STÖ'leri, en geniş anlamda, gençlerin gönüllü katılımları temelinde gençlerin kişisel ve toplumsal gelişimlerine yönelik çalışmalar yürütüyor. Hedef grupları ise dezavantajlı ve dışlanmış gençler de dahil olmak üzere tüm gençlerdir.

Çalışma boyunca, bölgeler ya da iller bazında kurumsallaşma, katılımcılık, kitleselleşme gibi konularda farklılıklar olduğu gözlemlendi. Ankara, gençlik örgütlerinin yoğunlaştığı il olarak öne çıkmaktadır. İstanbul, tüm diğer alanlarda STÖ'lerin yoğunlaştığı ilken, gençlik STÖ'lerinin sayısı Ankara'ya göre daha azdır. Öte yandan, Türkiye çapında gençlik çalışmaları yapan ve gençlik alanı söz konusu olduğunda ilk aklı gelen bazı STÖ'ler İstanbul'dadır. Ankara'nın oransal olarak daha fazla olan öğrenci genç nüfusu için sivil toplum çalışmaları alanında seçenekler sınırlıdır. Öte yandan, Ankara, gençlik alanıyla ilgili referanslara, fon kaynaklarına ve bilgiye erişimde diğer illere göre daha fazla avantaj sunmaktadır. Belli başlı bazı alanlarda faaliyet yürüten STÖ'lerin çoğunluğunu barındıran İstanbul, daha çok seçenek sunması bakımından, bu alanda profesyonel ya da gönüllü olarak çalışmak isteyen gençler açısından bir çekim merkezidir. Gençler, İstanbul özelinde gençlik dışındaki tematik alanları daha çok ter-

cih etmektedir. Bu durum, gençlik sorunları alanının genel olarak gençler arasında bir örgütlenme motifi olarak henüz yeterince öne çıkmamasına bağlanabilir. Özel olarak da, sivil toplum alanında aktif olmayı seçen gençlerin gençlik konusunu bir tema olarak görmemelerine ve çevre, toplumsal cinsiyet, kalkınma, kültür-sanat gibi alanlarda çalışmayı tercih etmelerine bağlanabilir.

İstanbul ve Ankara dışındaki gençlik kuruluşları, sayıları az olmakla birlikte, öz-örgüt niteliği göstermeleri bakımından daha yoğun olma eğilimindedir. Bu tespiti yaparken, metropollerde kurulu olan mevcut STÖ'lerin iletişim ve ortak çalışma ağlarına dahil olan yerel gençlik girişimlerinin dışında, Anadolu'nun pek çok ilinde gençlik örgütüne rastlamanın zor olduğu da hatırlanmalıdır. İstatistikler ile gerçeklik arasındaki fark dikkate değerdir.

İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilen bilgiye göre 2010 yılında "nevisi gençlik olan dernekler" in sayısı 17.750 ve toplam üye sayısı 669.72'dir. Bu rakamlara tüm gençlik ve spor dernekleri ve kulüpleri dahildir. Bu veriye göre Ankara'da 2.482 derneğin 111.517 üyesi vardır. İstanbul'da 1.293 derneğe 57.625 kişi üye iken İzmir'de 1.269 derneğe 86.512 kişi üyedir. Aynı tabloda Ağrı'da kayıtlı 10 dernek ve toplam 200 üye bildirilmiştir.

Benzer şekilde "nevisi öğrenci olan dernekler" tablosunda ulusal ölçekte toplam dernek sayısı 10.890 ve toplam üye sayısı 3.137.436 kişi olarak belirtilmiştir. Ankara 1.070 dernek ve 1.955.987 üye gösterirken, İstanbul'da 1.533 dernekte 882.900 üye görülmektedir. Aynı tabloya göre Van'da 8 dernek kayıtlı iken hiç üye görünmemektedir.

Gençlik Çalışmalarının Arka Planı

Görüşülen kuruluşların ifadelerine de dayanarak, gençlik çalışmalarına ve örgütlenmelerine doğrudan etki eden önemli dönemeçlere ve süreçlere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Aşağıdaki gelişim ve değişim dizisi, görüşülen kuruluşların pek çoğunun ifade ettikleri dönemlere referans vermekle birlikte, bu tür milatlar belirleme çabası, Türkiye gençlik hareketine ve örgütlenmeleri tarihine bir haksızlık olacağı gerekçesiyle itiraz da görebilmektedir.

20. yüzyılın en büyük toplantılarından biri olarak nitelendirilen 1996 tarihli Habitat II İstanbul zirvesi, pek çok kuruluş tarafından sürdürülebilir kalkınma, katılımcılık, yönetim gibi kavramların yanısıra, yoksulluk, barınma, çevre, eğitim gibi sorun alanlarını Türkiye sivil toplumunun çalışma ve odaklanma alanlarına yerleştirmesi ve ülke gündemine daha hızlı sokması anlamında, yeni STÖ'lerin ortaya çıkmasında ve mevcut örgütlerin niteliksel değişiminde bir tür milat olarak kabul edilmelidir. Yerel Gündem 21 bu kapsamda desteklenen bir programdır ve program çerçevesinde pek çok ilde Yerel Gündem 21 gençlik meclisleri oluşturulmuştur. 2004 yılında yerel gençlik meclislerinin ya da valiliklerle üniversitelerin önerdiği temsilcilerin ulusal ağı ya da platformu niteliğindeki Gençlik Parlamentosu oluşturulmuştur.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin gündemine iyice oturan Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin, diğer alanlarda olduğu gibi, gençlik STÖ'leri açısından da, önceki dönemlerde görülmeyen ölçekte nicelik ve nitelik değişimlerine yol açtığı kabul edilmektedir. Türkiye, Ulusal Ajans kurulup "Gençlik" programından tam olarak faydalanmaya başlamadan önce, 1999 yılında, Akdeniz Havzası'ndaki on iki ülkeyi kapsayan Avrupa-Akdeniz Gençlik Eylem Programı'na (Euro-Med) bir Akdeniz ülkesi olarak dahil edilmiş ve burada bir ulusal koordinatörle temsil edilmiştir. Bu sayede 1999-2006 yılları arasında elliden fazla uluslararası gençlik projesi düzenlenmiştir. Euro-Med ulusal koordinatörlüğü, 2002 yılında kurulan Ulusal Ajans'a devredilmiştir. Kamu kuruluşları ile özel sektör, STÖ'ler ve gençlik kuruluşları arasında işbirliğinin sağlanması, AB Eğitim Ve Gençlik Programları'nın potansiyel yararlanıcılara tanıtılması ve gerekli altyapının oluşturulması, ilgili dokümantasyonun hazırlanması, ilgili taraflara tavsiyelerde bulunması, başvuru ve danışma mercii olarak işlev görmesi amacıyla kurulan Ulusal Ajans,¹ gençlik örgütlerinin sayısının özellikle Ankara ve İstanbul gibi iki merkez kent dışında da artmasında önemli bir işlev görmüştür.

2007'den bugüne kadar gençlik alanıyla ilgili kayda değer gelişmelerden birisi de Ulusal Ajans'ın iki ana departmanı olan Gençlik Programı ve Hayat Boyu Öğrenme Programı çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalarının ülke çapında yaygınlaşmasıdır. 2011 yılı itibariyle Ulusal Ajans fonlarından yararlanmayan il kalmamıştır. Bu, Türkiye'nin hemen tüm illerinden çeşitli gençlik örgütlerinin, gruplarının ya da girişimlerinin çeşitli projeler bazında uluslararası ortaklıklar ve ilişkiler geliştirebildikleri anlamına gelir.

---

1 T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği Eğitim Ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı. <http://www.ua.gov.tr/>

Ulusal Ajans, 2008 yılında, Avrupa Birliği'nin resmi gençlik politikaları uyarınca Avrupa fırsatları temelli gençlik bilgilendirmesi yapan ve Avrupa Birliği'nin resmen desteklediği Avrupa Bilgi Ağı olan Eurodesk'e² üye olmuştur. Ulusal Ajans'ın 2011 yılı itibarıyla yaklaşık 50 ilde gençlik örgütleri ve gençlikle ilgili kamu kuruluşlarından oluşan 70 civarında bölgesel temas noktası vardır.

Gençlik alanında ulusal ölçekte bir üst örgütlenme arayışı her zaman gündemde olmuştur. 2003 yılında gençlik alanında çalışan çeşitli sivil toplum örgütlerinin, öğrenci konseylerinin ve bazı siyasi partilerin gençlik kollarının ortak girişimiyle, ilgili kuruluşlar arasında iletişim ve işbirliği olanaklarının artırılması, ulusal ölçekte gençlik politikalarının oluşturulması ve uluslararası temsilin kurumsallaştırılması amacıyla Ulusal Gençlik Konseyi Girişimi başlatılmıştır. Birkaç yıl gündemde kalan UGK Girişimi bugün bütünüyle sönmüş ve gündemden düşmüştür. Gençlik alanı aktörleri için bireysel veya örgütsel olarak hâlâ bir ihtiyaç olarak önemini korusa dahi bir bütün olarak gençlik sivil alanının kaybettiği ve son yasa tasarısı nedeniyle devlete terk ettiği bir zemindir.

2004 yılında kabul edilen, derneklerin kuruluş ve işleyiş biçimlerini yeniden düzenleyen 5253 Sayılı Dernekler Kanunu, uluslararası fonların kullanımını ve derneklerin çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Bu gelişme, STÖ'lerin kuruluş ve çalışma esasları hakkında ideal bir düzenleme niteliği taşımaktan uzak olmakla birlikte, günümüz koşullarının doğurduğu taleplere kısmen karşılık vermesi açısından önemlidir.³ 2005 yılında kabul edilen 5393 Sayılı Belediye Kanunu,⁴ belediyeleri, sivil girişimlerle işbirliği yapmakla, kent konseylerinin kurulmasına destek vermekle ve kent konseylerinin önerilerini belediye meclislerinde değerlendirmekle yükümlü kılmıştır.

Dernekler Kanunu gelişmesine paralel olarak, derneklerin denetiminin polis memurlarının görevlendirildiği Dernekler Masası'ndan, Dernekler Dairesi'ne alınması da örgütler üzerindeki baskının ve devlet otoritesi algısının görece hafiflemesine olanak sağlaması açısından Türkiye'nin örgütlenme koşullarında önemlidir.

---

2 Eurodesk'e AB üyesi ve AB programlarına üye olan ülkelerin ulusal ajanları veya İtalya örneğinde olduğu gibi hükümetin resmi olarak ulusal düzeyde gençlik bilgilendirmesi yapmasına izin verdiği STÖ'ler üye olabilir.

3 Dernekler Kanunu, Kanun No. 5253, Kabul Tarihi: 4.11.2004, *Resmî Gazete*: 23.11.2004-25649.

4 Belediye Kanunu, Kanun No. 5393, Kabul Tarihi: 3.07.2005, *Resmî Gazete*: 13.07.2005-25874 Madde 76, Kent Konseyi.

Mevzuatla ilgili en önemli gelişmelerden biri de 2010 yılında çalışmalarını başlatan ve 2011 yılında Bakanlar Kurulu'nca imzalanarak TBMM'de ilgili komisyona havale edilen Türkiye Gençlik Ajansı Yasa Tasarısı'dır. Yasa tasarısı, Türkiye'nin kamu kuruluşlarının görev ve sorumluluğunda olan mevcut gençlik alanı fonksiyonlarının, STÖ'lerin yürüttüğü çalışmaların da önemli bir kısmını kapsayacak şekilde genişletilerek tek bir kamu kurumu elinde toplanmasını öngören bir içerik ve kapsama sahiptir. Bu açıdan gençlik örgütlerinin eleştirilerini çekmektedir.⁵

Gençlik çalışmalarına yönelik akademik ilginin somut çabalara dönüşmesi, 2000'li yıllarda başlamıştır. Toplum Gönüllüleri Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin işbirliğiyle iki kurumun gençlik alanındaki saha ve akademik birikimlerinin birleştirilerek gençlik politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla 2005 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi kurulmuştur.⁶ 2008 yılında "gençlerle ilgili gençlik politikaları üretme sürecinin harekete geçirilmesine katkıda bulunmak" amacıyla *Türkiye'de Gençlik Çalışması Ve Politikaları* kitabı yayımlanmıştır.⁷ İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim Ve Araştırma Birimi tarafından düzenlenen bir kolektif çalışma ürünü olan kitap yirmi bir makalede gençlik politikası önerileri, gençlik çalışması tartışmaları ve Türkiye'de gençlerin yaşamlarını belirleyen toplumsal görüngülerden oluşan betimlemeler ve önerilerden oluşmaktadır.

Çeşitli STÖ'lerin milletvekili seçilme yaşının yirmi beşe indirilmesi için son birkaç yıldır yürüttüğü ve 2006 yılında tamamladığı 25 Yaş Kampanyası, gençlik örgütlerinin gençlik politikası ve katılım anlamında gösterdikleri başarıya işaret etmesinin yanı sıra, birbirleriyle işbirliği yapabilme olanaklarını göstermesi açısından da kayda değer bir süreçtir. Ancak, bu başarının aradan geçen beş yıla sığan iki genel seçim ve bir yerel seçimde hiç bir kayda değer etkisi görülmemiştir. Günümüzde kampanyanın <http://www.25yas.org/> isimli web sitesi de artık aktif değildir.

2007 yılında, Gençlik Servisleri Merkezi (GSM) ve British Council Türkiye'nin işbirliğiyle kurulan, gençlerin ve gençlik STÖ'lerinin Türkiye'deki ve dünyadaki gençlik politikalarına ve gençlik çalışmalarına dair doğru bilgiye ve uluslararası kaynaklara

---

5 Türkiye Gençlik Ajansı'nın Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı, 1/1015 sayılı tasarı TBMM'de Millî Eğitim, Kültür, Gençlik Ve Spor Komisyonu'nda beklemektedir. 2011 genel seçiminin ardından oluşacak yeni meclis bileşenince kabul edilmesi kuvvetle muhtemeldir.

6 <http://genclik.bilgi.edu.tr/default.asp?pageID=1>

7 G. Nemutlu, N. Yentürk, Y. Kurtaran, derleyenler, *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008).

erişimini kolaylaştırmayı amaçlayan Gençlik Postası (<http://genclikpostasi.org>) isimli internet gençlik portalı BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan “gençlik” temalı 2008 yılı Türkiye İnsani Kalkınma Raporu’nun da resmi web sitesi olarak işlev görmüştür. Ancak, web sitesi artık faal değildir.

2008 yılında yayımlanan *Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu: Türkiye’de Gençlik*⁸ dokümanı Türkiye’de gençliğin durumu üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biridir. Saha çalışmasına dayanan rapor, Türkiye’de gençlik politikası, eğitim fırsatları, sağlık, işsizlik, katılım ve gelecek vizyonu başlıklarında Türkiye gençliğinin durumunu ortaya koymaktadır. Rapor, daha önce bilinmeyen bazı bulgularla birlikte gençliğin durumuna dair çarpıcı bilgiler vermekte ve önerilerde bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye’de iş bulma umudunu bütünüyle yitirdiği için iş aramaktan vazgeçen bir gençlik kesiminin varlığı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

2010 yılında, Avrupa’da gençlik bilgilendirmesi çalışmaları yapan diğer büyük ajans olan ERYICA’ya⁹ (Avrupa Gençlik Bilgilendirme Ve Danışmanlık Ajansı) Türkiye’den GSM üye olmuştur.

2000’li yılların ikinci yarısında yaşanan gençlik örgütlenmelerine etkisi bakımından en önemli gelişmelerden birisi de İnternet kullanımının daha önce görülmemiş boyutlara ulaşmasıdır. Hemen tüm gençlik örgütleri artık e-posta gruplarının ötesinde özellikle Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar üzerinden haberleşme ve örgütlenme yollarını kullanmaya başlamışlardır.

Burada anılmamakla birlikte, son dönemlerde yukarıdaki örneklere paralel çalışmalar ve hazırlıkları devam eden girişimler, yıllardır devam eden çabaların ürünleri olarak değerlendirilmelidir. Görüştüğümüz kuruluşların en eskisi 1985 yılında kurulmuştur. Özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısında gençlik örgütlenmelerinin sayısında önemli artışlar olduğu gözlenebilmektedir. Ancak, mevcut gençlik örgütlerinin çoğunluğu 2000’li yıllarda kurulmuştur. Yukarıdaki dönemselleştirme de bu sürece paralel olarak hazırlanmıştır.

---

8 Aygen Aytaç, koordinatör, *Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu: Türkiye’de Gençlik*, (Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008). http://www.undp.org.tr/publicationsdocuments/NHDR_tr.pdf

9 ERYICA’ya yine ulusal düzeyde gençlik bilgilendirmesi yapan ulusal kuruluşlar ve hükümet tarafından ulusal düzeyde gençlik bilgilendirmesi yaptığı teyit edilen STÖ’ler üye olabiliyorlar. ERYICA, Eurodesk’ten farklı olarak yalnızca AB politikaları ve fırsatları konusunda bilgi sunmuyor. Daha genel bir yaklaşımla gencin ihtiyacı olan her konuda bilgilendirme yapmaya çalışıyor.

1. Gençlik Alanı STÖ'lerinin Kurumsallaşma Düzeyleri

Gençlik STÖ'leri açısından kurumsallaşma konusu, genel olarak Türkiye'deki örgütlenme koşullarıyla, mevzuat ve kamu otoritesinin denetim süreçleriyle, kuruluş amaçları ve faaliyet alanlarıyla, idare ve yürütme kapasiteleriyle, insan kaynakları ve finansal kaynakların yeterliliğiyle bağlantılıdır. Bu açıdan bakıldığında, gençlik alanında çalışan STÖ'ler arasında kurumsallaşma düzeyleri çok geniş bir aralığa yayılan farklılıklar görülmektedir. Kaba bir ayırım yapmak gerekirse, gençlik öz-örgütü olmayan, ama ana çalışma alanı gençlik olan örgütlerin kurumsallaşma düzeyleri, kurumsal kapasiteleri ve sürdürülebilirlik olanakları, gençlik öz-örgütlerinden daha iyi durumdadır.

Gençlik STÖ'lerinin Kuruluş Gerekçeleri, Kendilerini Tanımlama Biçimleri

Gençliğin tüm yönleriyle toplumsal yaşama daha etkin katılımının önündeki engellerin kaldırılması, gençlerin toplumsal yaşamın aktif aktörleri olarak gerek çevrelerinde, gerekse idari karar süreçlerinde söz sahibi olmalarının sağlanması, en genel ifadeyle gençlik alanında çalışan STÖ'lerin amaçlarıdır. Burada betimlemenin genelliğine dikkat edilmelidir. Bu ideal ama yuvarlak tanımlama, hemen hemen tüm gençlik alanı örgütleri için geçerlidir. Oysa, belli bir tema üzerinden kuruluş amacını ve hedeflerini belirleyen, örneğin, GNU/Linux kullanıcısı gençlerin bir araya gelip haklarını savunmayı ya da gençler arasında açık kaynak kodlu yazılımların kullanımını teşvik eden bir gençlik örgütlenmesi modeli Türkiye'de henüz yoktur. Ancak, Aralık 2009'da Ankara'da, Roman gençlerin sesinin duyurmak ve sorunlarına çözüm aramak için kurulan Roman Gençlik Derneği'ni (eski Roman-Kara) buna olumlu bir örnek olarak verebiliriz.

Hedef Gruplar Ve Faaliyetler

Gençlik sorunları alanında çalışan kuruluşların ve girişimlerin kuruluş amaçlarına, hedef gruplarına, yürüttükleri çalışmalara ve projelere dair kendi ifadelerine ve yayınlarına bağlı kalınarak genel bir bilgi vermek amacıyla aşağıdaki sınıflandırma ve gruplandırmalar yapılmıştır.

STÖ'lerin kuruluş amaçlarının kapsayıcılığıyla paralel olarak farklı temalarla ilgili faaliyetler ve bu alanlarla ilintili gençlik gruplarıyla çalışmalar yürütülmektedir. Ancak, Ulusal Ajans'ın kurulmasından sonra bazı derneklerin gençlik çalışmalarını

ve uluslararası gençlik değişim ya da kültürlerarası öğrenme projelerini faaliyetleri arasına kattığı gözlenebilmektedir. Bu durum, gençlik çalışmaları yürüten örgütlerin üye profillerinin gençleşmesiyle birlikte idari karar süreçlerinde gençlere daha çok yer verilmesini sağlamıştır.

2000'lerin başlarında ve ortalarında gençlik örgütlenmelerinin hızlı gelişimi de dikkate alınarak öz-örgüt olmayıp gençlik çalışması yürüten gruplar ile gençlik öz-örgütleri arasındaki ayrımın gelecekte daha da belirginleşmesi bekleniyordu. O zaman için kategorik bir ayrım karşılık gelmese de, pek çok örgüt temsilcisinde bu ayrımın gelecekte belirginleşeceği beklentisi vardı. Ancak, gençler tarafından kurulan ve gençler tarafından yönetilen örgütlerin sayısı ve oranı beklenen düzeyde artmamıştır. Türkiye'de henüz genç kadınlar, genç GNU/Linux kullanıcıları, genç çevreciler, genç engelliler türü örgütler yoktur. Böylece, öz-örgüt olmak ve olmamak arasındaki ayrım da zamanla silikleşmeye başlamış ve bugün için önemini yitirmiş görünmektedir. Gençler tarafından kurulmayan, ama gençlik çalışması yapan örgütler ile gençler tarafından kurulan ve yönetilen gençlik örgütleri, genel gençlik politikası alanında (gençlerin ihtiyaçları, demokratik temsili ve katılımı, sosyal sorumluluk ve gönüllülük gibi) gençlerle birlikte tüm gençlik kesimleri için kapsayıcı faaliyetler yürütür. Elbette, tematik olarak hedef grupların çeşitlendiği bir gençlik STÖ'leri ortamı, alanın demokratikleşmesi ve örgütlenme özgürlüğünün düzeyine işaret eder. Bu, Türkiye'de orta/uzun vadede beklentilerin ötesindedir.

Gençlik örgütleri arasında daha temel bir ayrım, finansman ve insan kaynağı açısından büyük örgütler (aynı zamanda, merkez örgütler) ile küçük örgütler (aynı zamanda, çevre örgütler) arasında yapılmalıdır. Büyük örgütlerin gençlik çalışması kavramının altına giren pek çok alanda aktiviteler gerçekleştirdikleri gözlenirken, küçük çevre örgütlerin kapasiteleriyle orantılı olarak daha odaklı ve dar alanda çalışmalar yürüttükleri gözlenmektedir.

Mevcut durumda öz-örgüt olup olmadığına bakmaksızın gençlik çalışması yapan hemen tüm örgütlerin faaliyet alanları ile hedef grupları örtüşmektedir. Gençlik yaş aralığı söz konusu olduğunda öğrenci gençlik, çalışan gençlik, işsiz gençlik, iş bulma umudunu yitirmiş gençlik kesimlerinden söz etmek gerekir. Günümüzün gençlik alanı STÖ'lerinin birlikte devindikleri gençlik amalgamının belirgin kesimi öğrencilerdir. Hedef grubu öğrenciler ve hedef alanı öğrenci sorunları olmasa bile gençlik STÖ'lerinde karşılaşacağınız gençlerin büyük kısmı gönüllü öğrenci gençlerdir. Özel

olarak dezavantajlı gruplarla çalışan örgütlerde daha farklı (işsiz, engelli, vs.) gençlik kesimleriyle karşılaşmak mümkündür.

Burada, gençlik sivil toplum alanının bir bileşeni olmakla birlikte "meşru gençlik çalışması" alanının güvenli sınırlarının dışında devinmeyi tercih eden ya da zorunda kalan öğrenci gençliğin politik örgütlenme biçimleri ve kaygıları, gençlik sivil alanının başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Gençlik STÖ'lerinin mevcut çalışma alanlarını, faaliyetlerin detaylarına değinmeden, şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1) Ağ kurma (networking) ve gençlik politikası çalışmaları: Ağ kurma çalışmaları, gençlik kuruluşları arasında ulusal düzeyde ya da bölgesel bazda iletişim ağları üzerinden gençlerin kendilerine ve yaşadıkları alanlara yönelik sorun tanımlama ve çözüm üretme yollarına dair deneyim paylaşımı ve tartışma ortamları oluşturmaya yöneliktir. Ulusal ölçekte gençlik politikalarını tartışıp bu yönde önerilerde bulunmanın olanaklarının yaratılabileceği üst birlikler ya da yapılar oluşturma çabaları ve girişimleri de bu gruba dahildir. Gençler, bu ağlar üzerinden, yaşadıkları alanlarda özellikle kendilerini ilgilendiren konularda karar süreçlerine katılıma yönelik toplantılar, tartışmalar ve atölye çalışmalarıyla inisiyatif almanın olanaklarını aramaktadırlar. Bu ağlara dahil olan yerel gençlik girişimlerinin dışında, illerde örgütlü diğer gençlik STÖ'leri arasında da adı konmamış işbirlikleri ve iletişim ağları gözlenebilmektedir.

Ulusal Gençlik Konseyi girişimi de gençlik STÖ'leri ulusal düzeyde savunuculuk ve politika oluşturma çalışmalarına başka bir örnektir. Farklı gençlik STÖ'lerinin ayrı ayrı ya da işbirliği geliştirerek üzerinde çalıştığı 25 Yaş Kampanyası, belli temalar üzerinden ağ kurma çabasına başka bir örnektir. Bugün bu iki örnek gençlik STÖ'leri bunlara sahip çıkamadığı ve bunları uzun vadeli kazanımlara dönüştüremediği için geçerliliğini yitirmiştir. Metropollerde yaşayan STÖ çalışanı ya da gönüllüsü gençlerin Anadolu illerinde yaşayan gençlerle yürüttükleri ortak çalışmalar ve toplantılar, bilgi ve deneyim paylaşımı için kurulmuş çeşitli internet siteleri, üniversitelerde gençlik kulüplerinin kurulması, gençlik meclisleri, konseyleri, parlamentoları gibi faaliyetler de bu kapsamda değerlendirilebilir.

2) Kültürlerarası öğrenme çalışmaları: Ulusal Ajans üzerinden desteklenen gençlik değişim projeleri ile kültürlerarası öğrenme projeleri, hemen hemen tüm gençlik örgütleri tarafından, ama ağırlıklı olarak gençlik öz-örgütleri tarafından hazırlanmakta

ve yürütülmektedir. Uluslararası gençlik ağlarına dahil olma çalışmaları ve ulusal ve uluslararası gençlik kampları projeleri de bu gruba dahil edilebilir. Kültürlerarası öğrenme, başlı başına bir faaliyet alanı olarak Türkiye’de gençlik öz-örgütlerinin nicel ve nitel değişiminin bugünkü aksı gibi görünmektedir. Pek çok yeni gençlik STÖ’sünün bu aksla birlikte yaşam bulduğuna ve çevrelerine farklılıkları öğretmeye başladığına dikkat çekmek gerekir.

Gençlik Programı’nın yanısıra Hayat Boyu Öğrenme Programı (Erasmus ve Leonardo da Vinci) ile de Avrupa’da eğitim almak isteyen üniversite öğrencilerine yurtdışına çıkmadan önce çeşitli gençlik kuruluşları tarafından kültürlerarası öğrenme eğitimleri verilmektedir.

3) Kapasite geliştirme çalışmaları: Gençlik STÖ’lerinin hem üyelerine ve gönüllülerine hem de hedef gruplarına yönelik kapasite geliştirme çalışmalarıdır. Pek çok STÖ, çeşitli alanlarda eğitim, seminer, konferans ve çalıştaylar düzenleyerek kurumsal kapasite geliştirme ve katılımcılıkta yetkinleştirme çalışmaları yapmaktadır. Pek çok gençlik örgütü, üyeleri ve hedef grupları için şiddet, farklılıklara saygı, birlikte yaşama kültürü, Avrupa Birliği, değişen çağ ve değerler, insan hakları, genel sağlık, üreme sağlığı, sanat, medya ve ayrımcılık, dezavantajlı grupların topluma katılması gibi güncel konularda seminer, konferans ve atölye tarzı eğitim çalışmalarına ağırlık vermektedir.

Proje döngüsü yönetimi ile idari kapasite geliştirme gibi eğitimler de Ulusal Ajans ya da STGM gibi kurum dışı kaynaklardan sağlanmaktadır. Bu tür eğitimleri alan ya da proje döngüsü yönetimi ile proje geliştirme konusunda bilgili ve yetkin olan bazı kuruluşların diğer gençlik kuruluşlarına ya da girişimlerine benzer eğitimleri verdikleri durumlar da vardır.

Diğer eğitim alanları, bilgisayar okur-yazarlığı ve daha ileri düzeyde operatörlük gibi mesleki eğitimler, organizasyon ve katılımcılık eğitimleri ile birlikte yapma/eyleme eğitimleridir. Bu tür eğitimlerin çoğu, ulusal ölçekte ağları olan ve bu ağlar üzerinden bölgesel ve yerel çalışmalar yürüten, ulaşabildiği hedef kitlesi görece büyük İstanbul merkezli STÖ’lerce yürütülmektedir.

Eğitimler ve kapasite geliştirme çalışmalarında gençlik alanı çalışanlarının ve gençlik STÖ’lerinin haklı olarak vurgu yaptığı yöntem “akran eğitimi”dir. Akran eğitiminin, eğitim ve kapasite geliştirme çalışmaları yürüten Ankara ve İstanbul merkezli

STÖ'lerce benimsenmiş bir yöntem olarak uygulanmaya çalışıldığı gözlenebilmektedir. Belli bir eğitimi alan gençlerin kendi kurumlarındaki diğer çalışanlarla, gönüllülerle birlikte hedef grupları olan gençlere, yani akranlarına aynı eğitimleri aktarması esasına dayanan yöntemin eğitimin tarafları açısından en cazip yönü, öğrenirken öğretme ve öğretirken öğrenmedir.

4) Katılımcılık ve gönüllülük çalışmaları: Dezavantajlı gençlik kesimleri, engelliler, sokakta yaşayan çocuklar ve erişim olanaklarının yetersiz olduğu bölgelerdeki gençlere yönelik destek faaliyetleri, sosyal rehabilitasyon amaçlı etkinlikler ve birlikte eyleme pratikleri, gençlik STÖ'lerinin faaliyetlerindedir. Bu tür faaliyetleri başka bazı alanlarda rastlanan yardımseverlik çalışmalarına benzetmek doğru olmayacaktır. Çünkü gençlik STÖ'leri açısından bu tür çalışmaların amacı, dezavantajlı gruplara destek vermenin yanı sıra, gönüllülüğün öğrenilmesi, pekiştirilmesi ve bu yeteneklerin toplumda, ama özellikle gençler arasında yaygınlaşması ve bir katılım biçimi olarak yerleşmesidir. Bu çalışmaların bir bölümü, örneğin, engellilerin toplumsal yaşama katılımı projeleri ya da futbol yoluyla dezavantajlı çocukların toplumsal rehabilitasyonu sorun odaklı çalışmalarıdır. Gençlik STÖ'lerinin bu alanlarda yürüttüğü faaliyetlerinin engelliler alanında ya da çocuk alanında uzmanlaşmış STÖ'lerin uygulama biçiminden farkları, uzun erimli izlemeye dayalı olmayıp uygulayıcı gönüllülerin yaparken öğrendiği ve sorumluluk geliştirdiği çalışmalar olmalarıdır. Bir açıdan, gençlik STÖ'leri, demokrasi kültürü, katılımcılık ve gönüllülük okulları gibi çalışmaktadır.

Bu sınıflandırmanın yalnızca gençlik çalışmaları alanında yürütülen faaliyetlere dair betimleme kolaylığı sağlamak için yapılan şekilsel bir ayırım olduğunu, gençlik STÖ'lerinin çalışmalarında yukarıdaki sınıflandırmaların aynı anda birkaçının ya da tamamının iç içe geçtiğini vurgulamak gerekir.

Sürdürülebilirlik Açısından Gençlik STÖ'leri

Kurumsallaşma konusunu, birbiriyle bağlantılı iki boyutuyla, idari/yapısal kurumsallaşma ve finansal sürdürülebilirlikle birlikte değerlendirmek mümkündür. İnsan kaynağı (profesyonel ve gönüllü çalışanlar, üyeler) ve idari yeterlilik ile süreklilik açısından bakıldığında, gençlik alanı STÖ'leri dağılımında iki uç arasında bir uçurum bulunmaktadır. Bir yanda, işbölümü son derece iyi kurgulanmış, tüm bileşenlerince açıkça izlenebilen bir idari mekanizmaya sahip ve farklı zamanlarda da olsa 10 binin üzerinde bir gönüllü ağıyla çalışmalar yürüten STÖ'ler; öbür yanda, tüzel kişilik olmak

için kâğıt üzerinde yeter sayıda yönetim kurulu üyesine sahip, ama çalışmalarını birkaç kişiyle yürüten, ofis ve yazışma adresi olarak evleri kullanan STÖ'ler bulunduğu gözlemlenmektedir.

Görece daha eski tarihlerde kurulmuş olup belli alanlarda uzmanlık geliştiren ve uluslararası ilişkileri daha rahat kurabilen STÖ'lerin kurumsallaşma açısından daha yetkin olduğu, ama gençlik kuruluşlarının pek çoğunun, özellikle Anadolu'dakilerin kurumsallaşma konusunda daha kırılgan yapılara sahip olduğu söylenebilir. Fakat kuruluş yaşı, yetkinlik konusunda mutlak veri olarak ele alınmamalıdır. Çünkü son beş yıl içinde kurulmuş olup kurucularının idari deneyimleri ve toplumsal referansları sayesinde kısa sürede iyi örgütlenen STÖ'ler mevcuttur.

Yukarıdaki sınıflandırmaya bağlı kalınarak, birinci grupta yer alan STÖ'ler daha iyi tanımlanmış amaçlarını, yöntemlerini ve ilkelerini üyelerine, çalışanlarına ve hedef gruplarına iletebilirken, son birkaç yılda kurulan ve özellikle Anadolu'daki STÖ'lerin bu konuda yazılı hale getirip üyeleri, çalışanları ve hedef gruplarına aktarabildikleri belirli amaç, yöntem ve ilkeleri henüz süreklileştiremedikleri anlaşılmaktadır. Buradan, bu kuruluşların belirli amaçları ve ilkeleri olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Ancak bunun büyük ölçüde sözlü iletişimle aktarılan, görece muğlak tanımlamalara dayalı olduğu söylenebilir. Bu durumun en büyük sakıncası, kitleselleşme çabalarında ve kamu otoritesiyle ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Pek çok kuruluş, destek aradıkları çalışmalarına dair basılı tanıtım dosyası ve bilgi notları hazırlamakta dahi güçlük çekmektedir. Ankara ve İstanbul'daki pek çok kuruluş, görüşmelerin ardından tanıtıcı basılı ve dijital materyallerin yanısıra internet sitelerinin adreslerini verirken, Anadolu'daki hemen hemen hiçbir görüşmecinin benzer referansları verme şansı olmamıştır.

Kuşkusuz, büyük kentlerde kurulu STÖ'ler, Anadolu'dakilere kıyasla gönüllü ya da profesyonel insan kaynağı açısından avantajlara sahiptir. Büyük kentlerdeki genç ve öğrenci nüfus yoğunluğu sivil toplum çalışmaları açısından gerekli görülen belli türden okur-yazarlığı da beraberinde getirirken, benzer insan kaynağından yoksun Anadolu kentlerinde yakın arkadaşlık ilişkileri kullanılarak örgütlenmeye çalışılmaktadır. Yine de Anadolu'daki bazı gençlik STÖ'lerinin birincil arkadaşlık ilişkilerinin ötesinde il düzeyinde gönüllü ilgisi kazanmaya başladığı görülebilmektedir.

Nitelikli çalışan/üye edinme zorluğu ile edinilen üyelerin sürekliliği, gençlik STÖ'lerinin kurumsallaşması açısından daha da önemli bir sorundur. Bunun önemli nedenlerinden biri de, pek çok gençlik örgütünün yapısıyla ilgilidir. Ağırlıklı olarak öğrencilerin talep ettiği gençlik örgütlenmeleri, öğrencilikleri süresince faaliyetlere aktif olarak katılan ve böylece hem gençlik çalışmaları, yöntemleri ve ağırları konusunda bilgiyle donanan, hem de idari yetenekler kazanan gençleri öğrenciliğin bitmesinin ardından genellikle kaybetmektedir ya da bu gençlerin katkısını çok sınırlı zamanlarda alabilmektedir. Söz konusu gençlerin az bir kısmı finansal kaynakları ve kurumsallaşma düzeyleri görece iyi olan kuruluşlarca profesyonel eleman olarak istihdam edilebilmektedir. Diğerleri de farklı istihdam seçeneklerine yönelmektedir.

Pek çok kurumda, henüz öğrenci olan üyelerin ya da çalışanların, öğrencilik yükümlülükleri nedeniyle, kurumsal yükümlülüklerin yerine getirilmesine sınırlı zaman ayırdığı ya da proje bazlı katkı sunduğu bilinmektedir. Bu nedenle, görece hızlı sirkülasyonun bileşenleri arasında, önceller ile ardıllar arasında bilgi ve deneyim birikiminin aktarılabilmesi mekanizmalardan yoksunluk ya da zayıflık göze çarpmaktadır. Bu durumda, kuruluşlar sürekli bir rehber, koordinatöre ya da yöneticiye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum mutlak olarak olumsuz sayılmayabilir; öncellerle ardıllar arasındaki iletişimin yanısıra, çalışmalar ve çalışanlar arasında koordinasyonu sağlaması bakımından sürekli bir rehberlik merciiinin faydalı olduğu durumlar vardır. Ancak bu durum, birçok durumda üyeler ve çalışanlar arasında kolaycılığa, gençlerin inisiyatif alma konusunda çekimser kalmasına ve yöneticinin yıllarca aynı pozisyonda kalmasına yol açabilmektedir.

Yeni STÖ'lerin yönetim kademelerindeki döngünün seyri – yorumlamak için henüz erken olmakla birlikte– aktif olan, proje üretme ve yönetme bilgisine sahip kişilerin orta vadede kalıcılığını teyit etme eğilimindedir. Pek çok genç kuruluş bu fiili durumun üstesinden gelebilmek için diğer üyelerinin ya da gönüllülerinin de kapasite geliştirme ve proje döngüsü eğitimlerinden yararlanabilmesi için eğitim olanaklarını takip etmektedir.

Tüzel kişilik olmanın yanısıra, ekonomik gelir ya da destek, bir gençlik STÖ'sü için olmazsa olmaz kurumsallaşma koşullarından biridir. Görüşülen kuruluşların ya da girişimlerin neredeyse tamamı öz kaynaklardan yoksun olup dışarıdan ekonomik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Görüşülen kuruluşlar arasında fon desteğine ihtiyaç duymayan tek gençlik STÖ'sü, kendi öz kaynaklarına sahip olan Sema Yazar Gençlik Vakfı'dır.

Ülke çapında çalışmalar yürüten kuruluşlar, ulusal ve uluslararası fon kaynaklarının yanısıra, şirketlerden sponsorluklar edinme yolunu da kullanabilmektedir. Yerel kuruluşlar için ise sponsorluk olanakları oldukça kısıtlıdır ve bunları elde etmekte sıkıntı çekilmektedir.

Gençlik STÖ'lerinin Etki Ve İşlevsellik Değerlendirmesi

Genel olarak örgütün çalışmaları ve projeler bazında etki ve işlevselliğin değerlendirilmesi, örgütlenme düzeyine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Gençlik örgütlerinin az bir kısmı, ölçülebilir kriterler üzerinden etki ve işlevsellik değerlendirilmesi yapıp yine ölçülebilir göstergeler sunabilmektedir. Gençlik örgütlerinin çoğunluğu, fayda sağladıkları hedef grupları üzerine çeşitli istatistikler tutmakta ve belli çalışmalar için eriştikleri hedef gruplara dair belli sayılar verebilmektedir. Ancak, ölçümü ve değerlendirmesi çok daha zor ve karmaşık yöntemler gerektiren nitel etki işlevselliği değerlendirmesi çok az kuruluş tarafından sistematik olarak yapılabilmektedir.

Hemen hemen her fon kaynağının istediği koşullardan biri olan raporlama talebinin etkisiyle, gençlik örgütlerinin tamamında belli ölçütlere göre, uygulama etkisini izleme ve değerlendirme okur-yazarlığı belli ölçülerde gelişmiştir. Gençlik kuruluşları arasında, değerlendirme genellikle proje çalışanlarının ya da idarecilerin gözlemleri üzerinden yürümektedir. Hedef grubun katılım ve ilgi düzeyi çalışmalar için genel gösterge olarak kabul edilirken, ikincil etki çemberlerine erişimin değerlendirilmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Hedef grubun orta ya da uzun erimli takibi de, ancak devam çalışmaları mümkün olduğunda gerçekleştirilebilmektedir. Geniş ağırlara sahip STÖ'ler açısından bu tür süreçler görece daha sistematik olarak yürütülmesine rağmen, pek çok gönüllü ağı ve hedef grup için benzer işlevsellik ve etki değerlendirmesinde zorluklar yaşanmaktadır.

2. Katılımcılık Açısından Gençlik STÖ'leri

Örgüt İçi İletişim Ve Kurumsal Demokrasi

Görüşülen kuruluşların tamamı, kurum içi demokrasi ve katılım konusunda dikkatli olduklarını, üyelerin ve çalışanların ya da gönüllülerin görüşlerini aktarabilmek için rahat iletişim kanalları bulabildiğini belirtmiştir. Bu ifade, bütünüyle doğru olmasa dahi niyeti ve çabayı göstermesi bakımından önemlidir. Kuruluşların çekirdek kadroları açısından birbirleriyle iletişimin ve katılımın sürekliliği olabilir; ancak faaliyetle-

rin planlanmasından idaresine kadar tüm süreçlere yeterince katılamayan, dolayısıyla faaliyetler hakkında yeterince bilgiye sahip olamayan ikincil ve üçüncül çemberler için bunun biraz daha zor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Gençlik alanında üyelerin ya da çalışanların örgütün yönetiminde, karar alma süreçlerine katılımı ve inisiyatif kullanmada diğer alanlara göre daha demokratik bir süreç işlemektedir. Alanın doğası gereği, yaş aralığının görece homojenliği ile hedef grupların üye profilleriyle örtüşebilen özelliği nedeniyle hemen hemen tüm gençlik örgütlerinde katılım talebi ile inisiyatif kullanma eğilimi genel olarak yüksek düzeydedir. Yine de kuruluşlar arasında belli farklılıklar göze çarpmaktadır. Dezavantajlı gençlerin eğitime destek vermek üzere kurulan Sema Yazar Gençlik Vakfı, yönetiminde gençlerin söz sahibi olmadığı bir kuruluş olarak hedef grubunu oluşturan gençlerin kurum çalışmalarında söz sahibi olması ve sorumluluk üstlenmesi için yollar ararken, gençlik örgütlerinin çoğunda gençlerin kendileri yönetimdedir.

Bugün, genel olarak STÖ'lerin özel sektörde ya da devlet kurumlarında karşılaşılan türden çoklu hiyerarşik basamaklara sahip olmadıkları aşikâr olmakla birlikte, genel koordinatör ve tüm diğer çalışanlar ya da üyeler şeklindeki sadece iki basamaklı fiili hiyerarşinin olumsuzluklarını da göz ardı etmemek gerekir. Yukarıda betimlenmeye çalışılan nedenlerden ötürü, bir rehberlik ve koordinasyon mekanizmasının gerekliliğini kabul ettikten sonra, pek çok sivil toplum örgütünde genel koordinatörlük ya da yöneticilik mercininin uzun yıllar için sabit olduğu gözlenebilmektedir. Bu durum, gençlik sivil toplum kuruluşları için bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumsallaşma konusunda sorun oluşturan nitelikli çalışan ya da üye süresizliğinin nedeni olarak görülen üye sirkülasyonu ile uzun süreli bir genel yöneticiye duyulan ihtiyaç, katılımçılık konusunda da olumsuzluklara yol açabilmektedir. Birkaç yıllık dönemlerde değişen üyeler, idari sorumlulukları üstlenmekten kaçınabilmekte ya da yetkinleşmek için yeterince vakit bulamayabilmektedir. Bu da, yöneticilerin örgütleri uzun dönemler boyunca kişisel birikimlerine göre yönlendirmesi riskini beraberinde getirmektedir.

Az sayıda üye ya da çalışan profiline sahip gençlik örgütlerinde karar süreçleri ve iş planlaması doğrudan katılım yöntemiyle yürürken, daha çok sayıda üyesi ve faaliyeti olan gençlik örgütleri çeşitli çalışma grupları ya da komisyonlar aracılığıyla yönetimin karar süreçlerine katılımını ve iş planlamasını sağlamaktadır. Kuruldukları illerin dışında da çalışmalar yürüten gençlik örgütleri yerel şubeler açmama eğiliminde olup olanları da kapatarak bağımsız örgütler olarak yapılanmanın yolunu açmaya çalış-

maktadır. Böylece şube tipi örgütlenmenin merkeze bağımlılık ve merkezden beklenti gibi olumsuzluklarının ortadan kaldırılmasına çalışılmaktadır.

Gençlik STÖ'lerinin yaş aralığı bakımından görece homojen oluşu ve akran iletişiminin doğal avantajları hesaba katıldığında, kurumsal demokrasinin hayata geçirilmesi, demokrasi kültürünün oluşturulması ve ülkenin demokratikleşme sürecine yapabilecekleri katkının boyutu diğer sektörlerle karşılaştırıldığında daha yüksek düzeyde olabilir. Çeşitli nedenlerden dolayı genel olarak gençler ve gençlik örgütleri arasında bu potansiyelin ne kadar farkında olunduğu, bu potansiyelin olanağa dönüştürülüp dönüştürülmediği tartışmalıdır. Bunu, gençlik örgütlerinin kurumsal kapasite ve finansal kaynakların süreklileştirilmesi için harcadığı enerjinin yanısıra, Türkiye'deki mevcut demokratikleşme düzeyini, katılım olanaklarını, sosyo-kültürel ortamla bağlantılı olarak resmi otoritenin gençlik algısını ve gençlerin kendi gençlik algısını hesaba katmadan açıklamak mümkün değildir.

Gönüllü Katılımı Ve Yönetimi

Sayısız daha çok çalışana, gönüllüye ya da üyeye sahip olan merkez STÖ'lerinin önemli bir kısmı, ağlarına dahil kişilere birincil, ikincil ya da üçüncül erişim çemberleri dahilinde periyodik toplantılar, e-posta haberleşmeleri ve bültenler yoluyla ulaşabilmektedir. Anadolu'da ise katılımcı sayılarının azlığı nedeniyle bire bir görüşmelerle ve toplantılarla iletişim sağlanmaktadır. Çeşitli illere uzanan, kendilerine özgü gönüllü ve yerel ağları olan örgütler, duyurularını, web siteleri ve e-posta gruplarıyla en geniş üye ya da gönüllü ağına iletebilmekte; etkinlikler için katılım çağrısı yapabilmektedir. Bu sistem, birkaç yıl öncesine kadar gençlik örgütleri arasında henüz yeterince yaygın ve etkili kullanılan bir yol değildi. Bugün ise Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden haberleşmek, tartışmaları yürütmek ve kısmen de örgütlenmek gençlik örgütleri arasında yaygın ve etkili bir şekilde kullanılan bir yoldur. Tamamı için olmasa bile pek çok gençlik örgütü söz konusu sosyal paylaşım siteleri üzerinden on binlerce gence mesajlarını iletebilmektedir. Bazı etkinliklerin katılımları bütünüyle bu ağlar üzerinden yapılan duyurularla gerçekleştiriliyor. Bu ağlar sayesinde ortaya çıkan yeni bir katılımcı kategorisi, izleyici olarak adlandırabileceğimiz katılımcı grubudur. Böylece, hiçbir aktivitesine katıl(ma)masa bile tartışmaları, duyuruları izleyen, hatta tartışmalara katılan bir izleyici grubu oluşmaktadır. Bu izleyici grupların pek çoğu aynı zamanda birden çok STÖ'yü Facebook üzerinden izlemektedir. Sosyal ağlar örgütlere çok uzak mesafelerdeki gençlere kendini duyurma olanağı vermektedir.

Pek çok gençlik kuruluşu, üyelik sisteminin doğasından gelen katılımcılık ve sorumluluk üstlenme yönündeki engelleri bertaraf edebilmek için bundan uzaklaşmaya ve gönüllülük sistemini yaygınlaştırmaya, üyelik gerekliyse bunu belli bir gözlem aşamasından sonra kayıt altına almaya çalışmaktadır.

Gençlik STÖ'lerinde gönüllülük vurgusu ve düzeyi, Türkiye'de gönüllülük anlayışının ve işleyiş biçiminin genel zorlukları ve düzeyi göz önüne alındığında, diğer alanlara göre yüksektir. Bu, hemen hemen tüm faaliyet alanlarında gözlemlenebilecek bir olgudur. Pek çok gençlik kuruluşu, çalışmalarının bütünüyle gönüllülük üzerine kurgulandığını vurgulamıştır. Genç üyelerin ya da gönüllülerin diğer temalarda görüldüğü üzere uzun yıllar boyunca örgütte kalmalarının beklenmediği göz önünde bulundurulduğunda, kuruluştan ayrılan, artık kuruluşun gönüllüsü olmayan gençlerin gittikleri yerlerde gönüllülük ve sosyal sorumluluk konusunda neler yaptıkları, önceki çalışmalarının ne düzeyde buralara yansıdığı ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

3. Gençlik STÖ'leri Arasında İşbirliği Ve Ortaklıklar

Tüm gençlik STÖ'leri arasında sürekliliği olan bir iletişim ve işbirliği biçiminden söz etmek çok mümkün olmasa da, işbirliği ve ortak çalışma eğilimi ve yatkınlığı gözlenebilmektedir. Genel olarak gençlik STÖ'leri birbirlerinin çalışmalarından, projelerinden haberdardır, ancak iletişim biçimlerinin belli bir sistematigi yoktur. Çalışma alanlarının ve biçimlerinin yakınlığına göre iletişim ve ortaklık düzeyi değişebilmektedir. Aynı şekilde, yaklaşım farklılıklarından dolayı, benzer temalar üzerine yoğunlaşan bazı STÖ'ler arasında ortak çalışma ve sürekli iletişim kurma konusunda çekimserlik, hatta uzak durma eğilimi gözlenebilmektedir. Ancak, yine de uzun süreli birlikler ve üst örgütlenmelerin varlığı belirtilmelidir.

Oldukça yeni sayılan ve aktif örgütlerin sayısının görece az olduğu gençlik sorunları alanında çalışan STÖ'ler arasında iletişim ve işbirliği olanakları incelenirken belli başlı dönemeçlere ve gelişmelere bakmak gerekir. Projeler ya da belli çalışmalar bazında ortaklıklar, görüşme kapsamındaki tüm illerde ve hemen hemen tüm örgütlerde görülebilmekte, STÖ'ler arasında süreklilik arz eden dirsek temasları ya da karşılıklı destek ilişkisi az sayıda da olsa gözlenebilmektedir. Bazı durumlarda ofis olanaklarını birden fazla örgüt paylaşabilmektedir.

Tüm bölgelerden örgütlerin deneyim ve bilgi alışverişinde bulunabileceği, süreklilik kazanmış iletişim ağları ya da forumlar gençlik örgütlerinin çoğunluğu tarafından bir

ihtiyaç olarak görülmektedir ve bu amaçla birkaç farklı e-posta grubu oluşturulmuştur. Ancak bunun yeterli olduğunu söylemek güçtür. Çünkü, bu tür iletişim grupları büyük kentlerde daha aktif işlerken, Anadolu kentlerinin birbirleriyle ve Ankara ve İstanbul'daki STÖ'lerle iletişimde yeterli ölçüde kapsayıcı olamamaktadır. Bununla birlikte, aynı ilde kurulan ve faaliyet yürüten yerel gençlik STÖ'leri arasında daha yoğun bir iletişim gözlenebilmektedir.

Gençlik örgütleri arasında ortak olan bir olgunun ağ kurma (*networking*) çalışmaları olduğunu belirtmiştik. Hemen tüm örgütler kendi iletişim veya işbirliği ağlarını kurmaya çalışmaktadır. Gençlik alanı örgütleri arasındaki işbirliği ve iletişim olanaklarını görmek bakımından, Ulusal Gençlik Konseyi girişimi gibi çeşitli platform çabalarına ve milletvekili seçilme yaşının yirmi beşe indirilmesi için düzenlenen kampanyalar gibi sorun odaklı çeşitli işbirliği biçimlerine bakmakta yarar vardır.

25 Yaş Kampanyaları

2000'li yıllarda seçilme yaşının 25'e indirilmesi için pek çok gençlik kuruluşu ve başka bazı örgütlenmeler birlikte çaba harcamışlardır. Bu işbirliği ve çabanın sonucunda seçilme yaşının alt sınırının 25 olduğu ilk genel seçim 2007 seçimleri olmuştur. Burada ilginç olan nokta, gençlik kuruluşları arasındaki işbirliğine yaklaşımda ortaya çıkan farklılıklardır. Bazı gençlik kuruluşları, bu kampanyanın ve sonucunun ortak bir çalışmanın, gençlik örgütlerinin güç birliğinin eseri olduğunu söylerken, seçilme yaşının siyasi iktidar tarafından prensipte kabul edilmesinin kendi başarıları olduğunu ifade eden kuruluşlar da vardır. Bazı kuruluşlar, kendi olanaklarının ve ağlarının yeterli sayıda insana ulaşabilmesi nedeniyle, aynı amaç için çalışan diğer gençlik kuruluşlarıyla işbirliği yapmayı gerekli görmediklerini dile getirmiştir. Ancak hemen hemen tüm gençlik kuruluşları, ayrı ayrı çalışılsa bile, ortak bir amaç için çok sayıda kuruluşun seferber olmasının başarıyı getirdiğini kabul etmektedir. Seçilme yaşının 25'e indirilmesinin genç adayların listelere girmesi ve seçilmesi veya siyasal sistemde daha çok ve nitelikli olarak temsil edilme olanaklarına pratikte ölçülebilir hemen hiçbir katkısı olmamıştır.

Üst Örgütlenme/Platform Girişimleri

Üst örgütlenme konusu, Türkiye'de gençlik örgütlenmeleri hareketinin olumlu ve sorunlu boyutlarını göstermesi bakımından özellikle incelenmesi gereken bir konudur. Bir üstyapı modeli olarak Ulusal Gençlik Konseyi, gençlikle ilgili kuruluşların ortak

hareket etmesini kolaylaştıran, aralarındaki iletişimi güçlendiren, gençlerin temsili ni kolaylaştıran, bulunduğu ülkenin gençlik politikalarının oluşmasına yardımcı olan bir şemsiye kuruluş önerir. Gençlik kuruluşlarının üyelikleriyle oluşan Ulusal Gençlik Konseyi, gençliği temsil eden, hükümet düzeyinde tanınan, ama hükümetlerden bağımsız bir üstyapı olarak AB'nin gençliği ilgilendiren politikalarında görüşüne başvurduğu Avrupa Gençlik Forumu'na da üye olabilir. Gençlik Parlamentosu modeli de gençlik girişimlerinin ortak hareketi, iletişimi, temsili ve gençlik politikası çalışmaları için bir üstyapı önerir. İki model arasındaki en belirgin farklılık, konseyin tüzel kişiliğe sahip ve hükümet düzeyinde resmi temsili olan bir örgütlenme önermesi, parlamentonunsa tüzel kişiliğe dayanmayan bir platform modelini önermesidir; konseyin bileşenleri kuruluşlar iken, parlamentonun bileşenleri bireyler olabilmektedir.

Ulusal Gençlik Konseyi Girişimi

Ulusal Gençlik Konseyi, 2000'lerin başlarında tüm bölgelerden gençlik STÖ'lerini, öğrenci konseylerini, partilerin gençlik kollarını, meslek odalarının ve sendikaların gençlik birimlerini bir araya getiren bir tartışma platformu olarak gençlik kuruluşları arasında ulusal bir gençlik politikası doğrultusunda ortak amaçlar, hedefler ve değerler oluşturmak üzere güç birliği yapmak için tüzel kişiliğe sahip bir üstyapının kurulması girişimidir. Girişim, paydaşları olan gençlik örgütleri tarafından, son yıllarda gençlik bileşenleri arasında bir işbirliğinin en somut şekilde ve yüksek düzeyde kurulması ve gençlik alanına, sorunlarına ve katılımına dair ortak bir söylemin oluşturulması tartışmalarının üretildiği bir platform olarak hem gençlik kuruluşlarının işbirliği hem de örgütlü demokrasi kültürü adına ileri bir adım olarak görülmektedir. Bugün, sessizliğe bürünmüş olmasına rağmen aynı niyet ve istekler, girişimin ortağı olan örgütlerde hâlâ canlıdır. Ancak, bunun nasıl olacağı konusunda bir yöntemsel öneri muğlaklığı ve şimdi, yeniden nereden başlanacağı konusunda belirsizlik gözlenmektedir.

Girişimin tarafı olup görüşülen kuruluşların hemen hemen tamamı, gençlik alanında ortak söylemler ve politikalar üretmek üzere birleşebilecekleri ulusal bir platformun oluşturulabilmesinin önündeki yasal engelleri sürecin sekteye uğramasının önemli nedenlerinden biri olarak kabul etmektedir.¹⁰ Bu konuda fikir beyan eden aşağı yukarı

---

10 5253 Sayılı Dernekler Kanunu benzer amaçlar taşıyan kuruluşların, federasyon ve konfederasyonlar şeklinde tüzel kişiliği olan üst kuruluşlar kurmasına izin verirken, farklı amaçlarla kurulmuş örgütlerin, federasyon ya da konfederasyonların birlikte oluşturmak isteyebileceği daha üst tüzel kişiliklerin, dolayısıyla konseyin kurulmasına izin vermemektedir. Yalnızca tüzel kişiliği olmayan platformlar şeklinde geçici birlikler oluşturulmasına izin vermektedir.

tüm kuruluşlar, mevzuatta değişiklik yapılması gerekliliğini söz konusu temsil biçimi için zorunlu bulmakta, bunun için işbirliği yapılmasının da zorunlu olduğunu belirtmektedir. 2010 yılında olgunlaşan ve 2011 yılında taslak olarak TBMM’de ilgili komisyona götürülen Türkiye Gençlik Ajansı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı böyle bir mevzuat beklentisinin şekilsel karşılığıdır. Kanun tasarısı, kurulması planlanan ajansı, gençlik çalışmasının altına girebilecek tüm fonksiyonlarla ilgili olarak görevlendirdiğinden bir tür ulusal gençlik konseyinin kamu eliyle kurulması riski vardır.

Ulusal Gençlik Parlamentosu

Konsey girişimiyle hemen hemen aynı zamanlarda Habitat İçin Gençlik Derneği Koordinasyonu’nda başlayan bu girişim, konsey girişimi fikrinin olgunlaşmamış bir öneri olarak erken ortaya çıktığını, dolayısıyla henüz böyle bir ihtiyacın bulunmadığını, konseyin bir “STÖ projesi” olarak geliştirildiğini söyleyip girişimin dışında kalmayı tercih etmiştir. Bu görüşe göre, gençlik STÖ’leri Türkiye gençliğini temsil etme yetisine sahip değildir; ulusal bir gençlik üst-örgütünün en mümkün yolu, tüzel kişiliğe sahip olmayan yerel gençlik girişimlerinin desteklenerek sürece dahil edilmesi; dahası, bu tür girişimlerin omurgasını yerel gençliğin oluşturmasıdır. Bugün Gençlik Parlamentosu’nun içinde yer alan birkaç yerel gençlik meclisi, Gençlik Konseyi girişimi içinde de yer almıştır.

Bugün yetmiş kadar ilden Yerel Gündem 21 programı kapsamında desteklenen yerel gençlik meclislerinin ve girişimlerinin temsilcilerinden oluşan platform, belli periyotlarda ulusal düzeyde toplantılarla yenilediği temsilcileriyle gençlik politikası çalışmalarını yapmaktadır. Ulusal Gençlik Konseyi girişimi, bu inisiyatifin temsil biçimini, Yerel Gündem 21 programını baz alan bir örgütlenme ve eylem programına sahip olduğu, sadece gençlik meclislerine yer verdiği ve bir merkez derneğin koordinasyonunda kurulduğu için tartışmalı bulunmaktadır.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan tartışmaların katılımcısı ya da tarafı olmayan, ama üçüncü bir grup olarak pozisyonunu kısaca inceleyebileceğimiz Anadolu illerindeki diğer gençlik örgütleri açısından durum biraz karmaşık görünmektedir. Her şeyden önce, halen çeşitli girişimler ya da tartışmalar şeklinde yürüyen “gençlik konseyi”, “gençlik meclisi”, “gençlik parlamentosu” gibi kavramların ya da fiilî yapıların Anadolu kentlerindeki gençlik örgütleri arasında ciddi bir kafa karışıklığına yol açtığı

kabul edilmelidir. Dolayısıyla, mevcut durumu olabildiğince nesnel görebilmek için, Anadolu illerindeki gençlik örgütleri arasında konsey sürecine katılan ya da bundan haberdar olan, Ankara ve İstanbul'daki kuruluşlardan beklentileri bulunan kuruluşların yanısıra, hem "konsey" hem de "parlamento" girişiminden haberdar olmayan ya da çeşitli girişimler arasında kimin ne olduğu, ne yaptığı konusunda kafası karışmış görünen kuruluşları da göz ardı etmemek gerekir.

Pek çok gençlik STÖ'süne göre, Yerel Gündem 21 programı kapsamındaki gençlik meclisleri de dahil olmak üzere, Türkiye'nin çeşitli illerinden gençlik girişimlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ulusal ağlar, merkezi büyük kentlerde, ama öncelikle İstanbul'da olan STÖ'lerin koordinasyonunda yürüyen görece kapalı temsil biçimleridir. Başka bir deyişle, bu ağlar, diğer STÖ'ler tarafından, koordinasyonu yürüten "A" ya da "B" kuruluşunun kendi ağları olarak görülmekte ve bu nedenle temsil kapsamı tartışmalı bulunmaktadır. Yine de, gençliğin örgütlenmesine katkıları anlamında bu ağların olumlu yanları görülmektedir. Söz konusu ağların koordinasyonunu sağlayan kuruluşlar ise, bu ağlara dahil olan yerel girişimlerin kendilerinden bağımsız girişimler olarak başka kuruluşlarla kendi belirledikleri çerçevede işbirliği yapabildiğini belirtmektedir.

Gençlik alanındaki üst-örgütlenme anlamında, çeşitli illerden gençlik örgütlerini bir araya getiren tüzel kişiliğe sahip tek yapının merkezi Ankara'da olan Türkiye Gençlik Federasyonu (TGF)¹¹ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mayıs 2011 tarihi itibarıyla yirmi beş derneğin üye olduğu federasyon, Gençlik Konseyi girişiminin de tarafı olarak üst birlikler ya da platformların, ancak tüzel kişiliğe sahip olarak etkin olabileceğini savunan görüşün bir temsilcisidir.

Gençlik STÖ'leri Ve Uluslararası İlişkiler

Türkiye gençliği, ulusal bir konsey yoksunluğu nedeniyle Avrupa gençliğinin en yüksek düzeyde temsil mercii olan Avrupa Gençlik Forumu'nda temsil edilememektedir.¹² Öte yandan, çeşitli gençlik kuruluşları, faaliyet alanlarıyla ilgili olarak ya da yürüttük-

11 2004 yılında Gençlik Federasyonu adıyla kurulan örgüt, 2006 yılında İçişleri Bakanlığı'ndan adının başında "Türkiye" ibaresini kullanma izni alarak Türkiye Gençlik Federasyonu'na dönüşmüştür. <http://www.turkiyegenccfed.org.tr/>

12 Türk Milli Gençlik Teşkilatı 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından lağvedilmesine kadar Avrupa'da bugünkü Avrupa Gençlik Forumu'nun önceli olan platformlarda temsil edilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiyeli gençlerin Avrupa gençlik toplulukları nezdinde ulusal düzeyde temsili olanaklı olmamıştır.

leri çeşitli projelerde pek çok başka ülkeden gençlik örgütleriyle işbirlikleri ve kalıcı ortaklıklar geliştirmektedir. Ulusal Ajans'ın kuruluşunu takip eden yıllarda yeni kurulan pek çok Anadolu gençlik STÖ'sü uluslararası ilişkilerle tanışmış ve Gençlik Programı'nın gerekleri doğrultusunda kolayca ulusal ve uluslararası ortaklıklar oluşturma olanağı elde etmiştir. Böylece, gençlik STÖ'leri arasında dolaylı yoldan işbirliği olanaklı hale gelmiştir.

Bugün hemen tüm gençlik örgütlerinin uluslararası bağlantıları vardır. Bunlar arasında iki ilginç örnek, faaliyet alanları neredeyse tamamen uluslararası ilişkiler olan ve BM yapısının bir simülasyonu olan Model Birleşmiş Milletler Derneği ile Avrupa Gençlik Parlamentosu'nun (EYP) bir üyesi olan EYP Türkiye'dir.

4. Gençlik STÖ'leri Ve Kamu Otoritesi

Gençlik STÖ'lerinin yerel yönetimler de dahil olmak üzere kamu otoritesiyle ilişkilerinde, kamu otoritesinin gençlik algısı ile örgütlerin kamu otoritesi algılarının yanısıra, bölgeler bazında kendi aralarındaki benzerlik ve farklılıklar da belirleyicidir. Kamu otoritesinin genel olarak sivil toplum ve gençlik algısının, politikasının ve bu algının iller bazında yerel yönetimler nezdinde gösterdiği değişikliklerin de, gençlik alanı STÖ'leri ile devlet kurumları arasındaki ilişkinin günümüzdeki şekli üzerinde belirleyici olduğu gözlenebilmektedir.

Dolayısıyla, gençlik STÖ'leri ile kamu otoritesi arasında "iyi" ya da "kötü" şeklinde genellenebilecek bir ilişki biçiminden söz etmek, mevcut durumu açıklamak için yeterli olmayabilir. Devlet kuruluşlarıyla "iyi" ilişkileri olan gençlik kuruluşlarının yanısıra, "iyi" ilişkiler kuramayan pek çok gençlik kuruluşundan da söz etmek mümkündür. Görüşülen kuruluşların pek çoğu, "Resmi kurumlarla aramız iyi" diye başlayan konuşmaların ilerleyen aşamalarında, kamu otoritesiyle ilişki kurmanın ve kendilerini anlatabilmenin zorluklarından, yaşanan olumsuzluklardan bahsetmiştir. Örgütlerin hemen tamamı, Türkiye'deki mevcut durumu, on yıl öncesiyile karşılaştırıldığında büyük bir ilerleme olarak gördüklerini, bugün devletin genel olarak sivil toplum çalışmalarına, özel olarak gençlik çalışmalarına daha olumlu yaklaştığını ifade etmişlerdir. Ancak, yine de bütünlüklü ve kapsayıcı bir resmi gençlik politikasından söz etmek mümkün değildir.

Gençlik kuruluşlarının neredeyse tamamı, çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yaparak sürdürmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu anlamda, kamuyla işbirliğini dışlayan bir söylemle karşılaşılmamıştır. Ne var ki, asayiş temelli bakış açısı nedeniyle, özellikle Anadolu kentlerindeki gençlik kuruluşlarında devlet idaresine karşı temkinli bir tutum göze çarpmaktadır. Asayiş bozacak herhangi bir çalışma yapıldıklarını ya da bununla ilintilendirilebilecek herhangi bir tutum içerisinde olmadıklarını gösterebilmek için azami gayret sarf ettikleri anlaşılmaktadır. Kamu otoritesiyle işbirliği ve kamu otoritesinin desteği bu aşamadan sonra mümkün olabilmektedir. Pek çok gençlik STÖ'sünün algısında devlet, destek ve işbirliği talep edilebilecek, toplumla bütünleşmiş bir yapı olmaktan ziyade, rızası alınması gereken bir merci olarak yerini koruyor.

Görece yerleşik, zaman içinde toplumca ve kamu otoritesince kabul görmüş yaygın çalışmalarda bulunan kuruluşlar, devlet kuruluşlarıyla daha sağlıklı ve kalıcı ilişkiler kurabilmektedir. Bu ilişkilerin birdenbire kurulmadığını, zaman içinde çalışmaların merkezi hükümet ve yerel idareler tarafından gözlenmesiyle ve bunlara aşına olunmasıyla, daha çok gencin benzer çalışmalara talep göstermesiyle, katılımcı sayısının artmasıyla ve katılımcıların kurumu sahiplenme derecelerinin yükselmesiyle başlangıçtaki sorunların yaşanmadığını ya da sorun biçimlerinin değiştiğini söylemek mümkündür. Gençlik kuruluşlarının uzun erimli referansları ile kurucularının kişisel referanslarının da gençlik çalışmalarının kamu otoritesince kabul görmesinde etken olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Söz konusu kuruluşların çalışmalarının merkezî ve yerel kamu otoritesince kabul ve kısmen destek görmesinin nedenleri arasında, devletlerarası ortaklıklar kurulmasının ve merkezi hükümetin imzaladığı uluslararası anlaşmalar gereği bağlı birimlerine ilettiği yeni sorumlulukların kolaylaştırıcı etkisinin de payı vardır.

Gençlik kuruluşları açısından bakıldığında ise, kamu otoritesi tarafından kabul görmek ya da işbirliği olanakları bulabilmek bakımından durum bu kadar olumlu değildir. Büyük kentlerdeki gençlik örgütleri, sivil toplum çalışmalarının yoğunluğunun getirdiği genel ortamın katkısı sayesinde, kamu kuruluşlarıyla görece daha iyi ilişkiler kurabilmektedir. Ancak Anadolu illerindeki gençlik kuruluşları için değişken ve genel olarak daha olumsuz bir ortam mevcuttur. Güven sorunu, belirleyici etkenlerden biridir. Kamu otoritesinin genel olarak sivil toplum çalışmalarına ve özel olarak gençlik çalışmalarına bakışında, öncelikle asayiş sorunu ve toplumsal güvenliği sağlama alma dürtüsü çeşitli şekillerde kendini gösterebilmektedir. Örneğin, kendilerini tanıtırken

“Gençler, bölücülük yapmıyorsunuz, değil mi?” ya da Ulusal Ajans’ın Gençlik Eylem Programları kapsamında hazırladığı projeler sırasında olduğu gibi “Neden eylem yapmıyorsunuz?” şeklinde tepkilerle karşılaşabilmektedirler. Gençlik örgütleri, kamu otoritesinin “mutlaka para isterler” şeklindeki önyargısının da iletişim çabalarını olumsuz etkilediğini ve gerekli destek yazıları için defalarca idareyi ziyaret etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada, kişisel referansları olan yöneticilere sahip olmak, valilikler ya da belediyelerin önemli mevkilerinde tanıdıkları bulunmak, süreci kolaylaştıran etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Kişisel ilişkilerin belirleyiciliği, kamu otoritesiyle gençlik STÖ’leri arasındaki ilişki biçiminde göz ardı edilemeyecek bir etkidir. İdari kadroda bulunan az sayıda yerel görevlinin kendi inisiyatifleriyle yerel sivil girişimleri dernekleşmeye teşvik edip proje üretme konusunda desteklediği durumlar da görülebilmektedir.

Yerel yönetimlerin sivil toplum çalışmalarıyla ilgili mevzuatları iyi bilmemesi ya da uygulamalardan haberdar olmaması, sivil toplum çalışmalarına aşına olmayışları da zorlaştırıcı etkenler olarak gençlik örgütlerinin karşısına çıkmaktadır. Örneğin, gençlik kuruluşları vergi muafiyeti belgelerini, yasal olmasına rağmen zorlukla alabilmekte, bazı durumlarda, Ankara’ya gitmeleri gerekebilmektedir. Diğer yandan, gençlik STÖ’lerinin devlet bürokrasisinin işleyiş ve yazışma biçimine yabancı olmaları da zaman zaman iletişimi ve işlerin istenilen hızda yürümesini zorlaştırabilmektedir. Kent Konseyleri’nin Kurulu olduğu ve gençlik meclislerinin mevcut olduğu belediyelerde STÖ çalışmalarına yakınlık ve destek daha olumlu boyutlardadır.

Kamu otoritesiyle ilişkiler konusunda değinilmesi gereken bir diğer aktör üniversitelerdir. Gençlik kuruluşlarının çoğunluğu açısından üniversiteler, gençlik alanı çalışmalarında, az sayıda örnek dışında neredeyse tamamen etkisizdir. Türkiye’nin her bölgesine dağılmış ve yüz binlerce genç insanın eğitim gördüğü onlarca üniversiteye ve binlerce akademisyene ve bilim insanına rağmen, üniversitelerin buldukları kentlere olumlu etkilerinin çok dolaylı, bazı durumlarda ise hiç olmadığı düşünülmektedir. Üniversitelerin, gençleri kent yaşamına dahil olacakları sivil toplum çalışmalarına yönlendirme ya da özendirme konusunda oldukça ketum davrandığı, çeşitli fakültelerden ya da bölümlerden talep edilen işbirliği ve destek çağrısının küçümsendiği, özellikle Anadolu kentlerindeki gençlik örgütlerince dile getirilmektedir. Üniversitelerin içinde çalışan bazı gençlik kuruluşları da, ortamın kolaylaştırıcı olmadığını, tüm okul öğrencilerine yönelik çalışmalar yapmalarına rağmen, örneğin, çeşitli toplantılar için salon tahsis edilmesinin çok zaman alabildiğini, dahası, salon kullanımı için üniversite

yönetimince kendilerinden kira alındığını dile getirmektedir. Burada not etmek gerekir ki, ulusal ölçekte referansları olan birkaç gençlik kuruluşu, üniversite gençliğini çalışmalarına dahil etme konusunda diğerlerine kıyasla hayli avantajlı konumlara sahiptir. Öte yandan üniversiteler, genel olarak, STÖ'ler için vazgeçilmez birer insan kaynağı olarak işlev görürler.

Gençlik kuruluşları ile kamu otoritesi arasındaki ilişki, çoğunlukla belli projeler ya da çalışmalar için yine belli süreleri kapsayan, fon kuruluşlarınca zorunlu tutulan izinler, destek yazıları ve bunun biraz daha ötesine geçen çeşitli işbirlikleri şeklinde yürümektedir. Stratejik işbirlikleri, uzun erimli ortaklıklar nadiren rastlanan durumlardır. Tüm Türkiye çapında üç yüzün üzerinde gençlik ve spor kulübü Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nden (GSGM) tescilli olup yıllık belli oranlarda finansal destek almaktadır.¹³ Bu tescil ve finansal desteğin karşılığı olarak bu kulüpler belli periyotlarda GSGM'ye rapor vermekle yükümlüdür. Diğer gençlik örgütleri, GSGM'nin tescil zorunluluğunu ve mali yardımın bu koşula bağlı olmasını eleştirmekte ve eğer gençlik STÖ'lerine mali yardım yapılacaksa, bunun eşitlikçilik temelinde tüm gençlik STÖ'lerine yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Yasa gereği yerel yönetimlerin kent konseylerinin kuruluşunu kolaylaştırma yükümlülüğü, yerel gençlik meclislerinin sayısını artırmıştır. Bu gelişme, STÖ'lerle kamu otoritesi arasında uzun yıllara dayanan karşılıklı etkileşimin sonuçlarına bir örnektir. Ancak gençliğin katılımcılığı ve sorunlarının çözümüne yönelik kapsayıcı bir gençlik politikasının oluşturulması konusunda kamu otoritesinin isteksizliği, gençlik alanı STÖ'leriyle kamu otoritesi arasındaki ilişkinin mevcut olumsuzluklarını, olumlu biçimlerinin de değişkenliğini ve tekinsizliğini açıklamak için hemen hemen tüm gençlik örgütlerince öne çıkarılan gerekçedir. Bir ulusal gençlik konseyinin kurulması ve böylece çeşitli gençlik kesimlerinin sorunlarının ulusal düzeyde tartışılması, Türkiye gençliğinin uluslararası gençlik platformlarında temsiline olanak sağlayacak bir yasal düzenleme yapılması konusunda hükümetin yakın geçmişe kadar isteksizliği, gençlik politikalarının tikanıklığının en önemli nedenlerinden biri olarak görülmekteydi. Gençlik kuruluşları açısından gençlik örgütleriyle kamu otoritesi arasındaki ilişkinin kilitlendiği ve yine açılabilceği nokta olarak bu mevzuat değişikliği gösterilmektedir.

Söz konusu konsey girişiminin kamu otoritesi nezdindeki muhatabı olan Gençlik ve

---

13 Dernekler Kanunu, Kanun No. 5253, Kabul Tarihi: 4.11.2004, *Resmî Gazete*: 23.11.2004-25649 Madde 14, Gençlik ve spor kulüpleri.

Spor Genel Müdürlüğü Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,¹⁴ 2007 yılındaki görüşmede bir konsey kurma fikrine sıcak baktığını, mevzuat uygun olmamasına rağmen gençlik STÖ'lerinden olgunlaşmış bir önerinin gelmesi halinde sürecin olumlu işleyebileceğini ifade ederken; gençlik STÖ'leri iyi hazırlanmış bir öneriyi zaten götürdüklerini, gençliğin ulusal düzeyde örgütlenmesinin yolunu açacak bir yasal düzenlemenin devlet tarafından olgunlaştırılıp hayata geçirilmiş olması durumunda gençliğin hararetli tartışmalarla birlikte kendi üstyapılarını kurma ve sürdürme olgunluğunu göstereceğini ifade etmektedir.

İşte Yasal Düzenleme! Türkiye Gençlik Ajansı Yasa Tasarısı

Gençlik Ajansı'nın kuruluşuna dair yasa tasarısı çalışmaları 2010 yılında başlamıştır. Başlangıçta bir dizi gençlik örgütü birkaç toplantıya davet edilerek görüşleri alınmıştır. İlerleyen süreçte yalnızca birkaç gençlik alanı uzmanına belli süreler boyunca danışılmış, Bakanlar Kurulu'na sunulan taslak metin STÖ'ler ile paylaşılmamıştır. STÖ'lerin bu süreç üzerine düşünceleri, sürecin başında belli başlı gençlik örgütlerinin görüşlerini almak için toplantıya davet edildikleri, sonrasında ise gençlik örgütlerinin sürecin dışında tutuldukları yönündedir. Öte yandan, pek çok gençlik alanı STÖ'sü bu yasa taslağından haberdar bile değildir.

Kısaca Türkiye Gençlik Ajansı Kanun Tasarısı olarak adlandırabileceğimiz tasarı, kamu otoritesinin 2011 yılı itibariyle gençliğe ve gençlik çalışmalarına yaklaşımını göstermesi bakımından kayda değerdir. Kanunun amacı, 1. Madde'de belirtildiği üzere "gençliğin kişisel ve sosyal gelişimini destekleyici, hayatın her alanına etkin katılımını sağlayıcı, gençliğe sunulan hizmetlerin kapsamını ve kalitesini geliştirici politika önerileri hazırlamak ve gençliğe sunulan hizmetlerde koordinasyon ve işbirliğini sağlamak amacıyla kurulan Türkiye Gençlik Ajansının teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasları belirlemektir."¹⁵ Taslak kanun, Ajans'ı Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak kurgulasa da, muhtemelen 2011 yılında seçilen 61. Hükümet döneminde yeni kurulan Gençlik ve Spor Bakanlığı altında kurulması uygun bulunacak.

---

14 Bugün, kamu otoritesinin gençlikle ilgili işlerden sorumlu kurumu olan Gençlik Ve Spor Genel Müdürlüğü'nün iki bileşeni, "gençlik" ve "spor" birimleri arasında gençlik aleyhine bütçe ve olanaklar anlamında büyük bir dengesizlik mevcuttur. Ayrıca, pek çok bakanlığın ve bakanlıklara bağlı kuruluşların ayrı ayrı gençlikle ilgili birimleri vardır ve bu kurumlar ve birimler arasında ortak bir politika ve koordinasyon yoktur.

15 Birinci Bölüm: Amaç, Madde 1.

Ajans'ın görevlerini düzenleyen 3. Madde aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Ulusal Gençlik Politikası Belgesini hazırlamak ve uygulanmasını takip etmek (a);
- tüm gençlik merkezleri ve kamplarının kurulması ve çalışmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek ve tüm işlem ve faaliyetlerini denetlemek (e);
- gençlik çalışması ve bilgilendirmesi yapmak (f);
- Ulusal Ajans'ın yürüttüğü projeler hariç, gençlik projeleri yapmak, paydaşlarca yapılan projelere ilişkin usul ve esasları belirlemek, projeleri desteklemek ve denetlemek (g);
- yurtiçinde veya yurtdışında gençlikle ilgili toplantı, kurs, seminer ve benzeri faaliyetler düzenlemek (h);
- ulusal ve uluslararası gençlik organizasyonları düzenlemek, uluslararası gençlik organizasyonlarında ülkemizi temsil etmek (i);
- belediyeler ve il özel idareleri ile yönetmelikle belirlenecek şartları taşıyan sivil toplum kuruluşlarına gençliği ilgilendiren hizmetlerde destek sağlamak (j).

Teşkilat yapısı ile ilgili İkinci Bölüm'de Tasarı, bürokratik bir yapı öngörüyor. Temel olarak bir başkan, üç başkan yardımcısı ve 10 daire başkanından oluşması planlanan örgütsel şema, merkezde 70 gençlik uzmanı ve 40 gençlik uzman yardımcısı istihdam etmeyi öngörüyor.

Üçüncü Bölüm, Ulusal Gençlik Politikası Belgesi Ve Sürekli Kurullar başlığını taşıyor. Buradan hareketle taslak, Ajans'a Ulusal Gençlik Politikası Belgesi'ni hazırlama ve dört yılda bir güncelleme yetki ve görevini veriyor.¹⁶ Tasarı, "Ulusal Gençlik Politikasının tespitine ve gençliğe sunulan hizmetlerde koordinasyon ve işbirliğinin sağlanmasına ilişkin önerilerde bulunmak üzere Gençlik Danışma ve Koordinasyon Kurulu oluşturmayı" öngörüyor.¹⁷ Kurulun, 8 bakanlık, aralarında TÜBİTAK, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK gibi kuruluşların da yer aldığı 20'nin üzerinde devlet dairesi ile "ç) Gençlik alanında çalışma yapan öğretim üyelerinden, d) Gençlik alanındaki çalışmalarıyla temayüz etmiş beş kişiden, e) Gençlik alanında faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarını temsilen en az üçü yirmi yaşın ve en az üçü yirmi beş yaşın altında olan on kişiden, f) Yükseköğretim Kurulu Ulusal Öğrenci Konseyini temsil eden iki üyeden" oluşması öngörülmüştür.

¹⁶ Madde 6.

¹⁷ Madde 7, fıkra 2.

Ancak, aynı maddenin 3. fıkrası aynı zamanda “(ç), (d) ve (e) bentlerinde belirtilen üyelerin, Bakan tarafından seçilerek dört yıllık bir süre için görevlendirilmesini” ve “(ç) bendinde belirtilen üyelerin sayısının Bakan tarafından belirlenmesini” gerekli görür.

Kanun taslağı ayrıca, dört yılda bir Gençlik Şurası¹⁸ düzenlemeyi ve illerde il gençlik kurulu ve ilçelerde ilçe gençlik kurulu kurulmasını¹⁹ öngörmektedir. Taslağa göre il ve ilçe gençlik kurulları vali/kaymakam veya görevlendirecekleri bir yardımcının başkanlığında, belediye, en yüksek düzeyde yetkili kamu yöneticileri, üniversite rektörleri ve sanayi ve ticaret odaları başkanlarının seçeceği en az beş genç üye ile diğer üyelerden oluşması planlanmıştır.

Görüldüğü üzere tasarı, Ajans’ı tüm gençlik çalışması fonksiyonlarının çerçevesini düzenlemeye, tüm çalışmalarını denetlemeye ve bir STÖ gibi gençlik çalışması yapmaya yetkili kılıyor. Kısacası, bu tasarı ile devlet, gençlere, “gençlik çalışması nasıl yapılır ben söylerim, yaptıklarınızı denetlerim, gerekirse ben yaparım” demektedir.

Mevcut haliyle yasa tasarısı, ulusal politika belgesinin oluşturulmasında hem nitelik hem de nicelik bakımından sınırlı oranda gençlik örgütüne, aktivistine ve uzmanına danışmasını yeterli bulduğundan bu aktörlerin kimler olacağının daha şimdiden belli olduğu eleştirisi pek çok STÖ temsilcisince seslendiriliyor. Dolayısıyla, yasa tasarısı süreci ve bu şekliyle olası uygulaması, gençlik çalışması alanının sivil aktörleri arasında ayrımcılığa yol açacak bir yöntemi tedavüle sokmaktadır. Bunun nihai sonucunun ise gençlik alanının bir bütün olarak daha da zayıflayacak bir sivil sektöre dönüşmesi riskidir.

Yukarıda çeşitli boyutlarıyla özetlenmeye çalışılan kamu otoritesi ile gençlik kuruluşları arasındaki ilişkinin belirleyici eksenini, kamu otoritesinin gençliği algılama biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Sorun çıkarmadan yaşlanması beklenen bu büyük kitlenin, üniversite yönetimleri de dahil olmak üzere, kamu otoritesinin “geçici” bulunduğu bir toplum kesimi olarak örgütlenmesinin önündeki mevcut engellerin kaldırılması adına tatmin edici düzenlemelerden, dahası kapsamlı politikaların üretilmesinden hâlâ kaçınılmaktadır. Mevcut yasa tasarısı bir çerçeve yasa öngörmenin ötesinde resmi ajansın bir gençlik STÖ’sünün işlevini yüklenmesini öngörmektedir. Alkol, uyuşturucu madde kullanımı gibi alışkanlıklardan korunmak için gerekli tedbirlerin alınmasını öngören

---

18 Madde 8.

19 Madde 9.

resmi gençlik politikasının²⁰ ötesinde daha kapsayıcı talepler gençlik STÖ'lerince dile getirilmektedir. "Gençlik dönemi, insanın seçeceği meslek, eş vs anlamında kendisine biçmeye çalıştığı rol olarak bir tür hayata hazırlık olabilir, ancak öte yandan hayatın tam da kendisidir" diyen gençlik kuruluşları, kamu otoritesinden, kötü alışkanlıklardan uzak tutulmanın ötesinde, toplumsal hayatın tüm yönlerine aktif olarak katılabilmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasını, bunun için gerekli hukuki ve sosyal ortamın oluşturulmasını talep etmektedir.

5. Gençlik STÖ'leri Ve STGM

Gençlik alanında çalışan STÖ'lerin tümü STGM'yi tanıyor ve faaliyetlerinden haberdar. Pek çoğu, STGM'nin düzenlediği eğitim çalışmalarına üyelerinin, çalışanlarının ya da gönüllülerinin katılmasını sağlamış. Bu anlamda, diğer kaynakların yanısıra STGM'nin eğitim programlarının gençlik alanı örgütlerinin aktif elemanları arasında proje döngüsü yönetimi okur-yazarlığına katkıda bulunduğu söylenebilir.

STGM'den beklentiler, STGM'nin gençlik STÖ'leri arasındaki algılanma biçimine bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Gençlik kuruluşlarının büyük çoğunluğu, özellikle Anadolu'dakiler STGM'yi ağırlıklı olarak bir eğitim kurumu olarak algılıyor. Dolayısıyla beklentileri, eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılması. Anadolu kentlerinde kurulu örgütler, eğitimlerin bölgeler bazında merkezi kentlerde düzenlenmesi nedeniyle, üyelerinin ya da çalışanlarının katılımının genellikle sınırlı olduğunu, bazı durumlarda katılımın olanaklı olmadığını belirtiyor. Bu nedenle, kendi illerinde erişimi kolay eğitim programları talep etmektedirler. Proje yazımı ve proje döngüsü eğitimleri, ağırlıklı olarak ilgi gösterilen ve talep edilen eğitimler olarak öne çıkıyor. Bunun dışında, daha özelleşmiş, kendi yerel ihtiyaçlarını gözeterek hazırlanmış kurumsal idari kapasite geliştirmeye yönelik çalışmalara da ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

Aşağı yukarı bütün STÖ'ler, dert edindikleri belli temalar ya da bu temalara ait belli sorun alanları üzerine çalışma yapmalarına karşın, STGM'nin hedef grubunun genel

20 T.C. Anayasa, Kanun No. 2709 Kabul Tarihi: 18.10.1982 *Resmî Gazete*: 9.11.1982-17863.

IX. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

Madde 58

B. Sporun geliştirilmesi

Madde 59

olarak "sivil toplum" ve "sivil toplum örgütleri" olması ve bunlar için destek çalışmaları yapması, en azından gençlik STÖ'leri arasında bir başvuru mercii olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle birçok gençlik kuruluşu, ağ kurma, kapasite geliştirme eğitimleri gibi çalışmalarının yanı sıra, STGM'ye bir tür hamilik işlevi yüklemeye eğilimindedir.

6. Sonuç

Günümüzde sivil alana ve sivil olana dair niceliksel ve söylemsel bir genişlikten söz edilebilir. Sivil toplum örgütlerinin sayısının artması ve "sivil toplum" kavramının toplumun çok daha geniş kesimlerince kullanılıyor olması son on yılın önemli göstergeleridir. Ancak, bu gelişmeye paralel olarak sivil toplum alanının niteliksel olarak yüzeyselleştiği, sivil olanın ne olduğunun daha karmaşık hale geldiği gözlenebilmektedir. 2000'li yılların ilk yarısında genel olarak sivil alanın genişlemesine ve güçlenmesine dair umutlu bir algı ve tartışma varken ikinci yarısında sivil toplum söylemi genişlerken haklar alanının daraldığına tanık olunmaktadır.

Gençlik alanı da bu gelişmenin dışında değildir. Beş yıl öncesi ile karşılaştırıldığında merkezde ve çevrede daha çok gençlik derneği veya gençlik çalışması yapan örgüt kurulmuş ve bunların pek çoğu uluslararası ortaklarla kültürler arası öğrenme ve ağ oluşturma projeleri uygulamakta, bir ulusal gençlik ajansı yasa tasarısı yoluyla ulusal gençlik politikası oluşturmaya yönelik önemli bir adım atılmakta, fakat bir bütün olarak gençlik haklar alanı diğerleri gibi zayıflamaktadır.

Bölgeler arası eşitsizlikleri ise boyut değiştirerek devam etmektedir. Çeşitli illerde örgütlü gençlik STÖ'leri arasında kapasite, gençlik politikaları ve oluşumları hakkında donanım ve bilgiye erişim noktasında eşitsizlikler vardır. Kimileri bu bilgilere sahip olup uygulamalarına yansıtıran, kimileri finansal ve bilgi kaynaklarına erişimde sıkıntı yaşamaktadır.

Gençlik örgütlerinin Avrupa Gençlik Forumu'nda ulusal düzeyde temsiline yönelik bir üst örgütlenme olarak Ulusal Gençlik Konseyi girişiminin tekrar canlanma olasılığı bugün için belirsizdir. Merkez örgütlerin kendi ağlarını oluşturma veya girişimde dominant olma eğilimleri veya potansiyellerinin pek çok çevre gençlik örgütünü girişimden uzak tuttuğu bilinmektedir. Ayrıca, bugün için AB fonlarına erişim olanakları art-

tıkça Anadolu'nun dezavantajlı bölgelerinden gençlik dernekleri veya inisiyatiflerinin de uluslararası etkinliklerinin çoğalması, gençlik STÖ'leri arasında görelî bir tatmin de yaratmıştır.

Son yılların en önemli gelişmesi, öncelikle geçmiş tartışma ve taleplerin etkisiyle ve kısmen de 2008 yılı gençlik konulu UNDP Türkiye Raporu'nun etkisiyle ortaya konulan Türkiye Gençlik Ajansı Kanun Tasarısı gençlik STÖ'lerinin gençlik çalışması ve gençlik bilgilendirmesi işlevlerinin yanısıra platform örgütlenmesini de üstlenecek gibi görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında kamu otoritesinin kontrol dürtüsünün azalması gözlemlenmektedir.

2011 yılı YGS sınavında olağandışı uygulamalar nedeniyle mağdur olan gençlerin hak arayışları sürecinde en yüksek düzeyde kamu yöneticilerince uyarılmaları ve üstü örtük olarak tehdit edilmeleri devletin gençlere yönelik tutumunun çıplak bir göstergesidir. Yaklaşık olarak aynı zaman diliminde yine İnternet kullanımına getirilmesi planlanan sansür ve kısıtlama planlarına karşı geliştirilen ve dünyada İnternet özgürlüğü için yapılan en büyük ve ilk eylemlerden biri olan ve sosyal ağlar üzerinden örgütlenen İnternetime Dokunma²¹ protesto gösterilerinin başat aktörleri gençler olmuştur.

Çalışma alanı olarak gençlik konusunun ve gençliğin doğrudan örgütlenmesinin 1980 sonrası süreç göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de yeni gelişmekte oluşu ve katılımın hem kamu otoritesi hem de toplumda ve gençlerin zihninde yeterince olgunlaşmamış olması, gençlik örgütlenmelerinin önündeki engellerden biridir. Herhangi bir amaç ya da tema için olmasa dahi, sadece genç oldukları ve akranlarıyla vakit geçirmek için örgütlenebilmenin ve bu amaç için mücadele etmenin gerekliliği toplumun tüm kesimlerince ve gençlerce meşru olarak algılandığında, demokrasi kültürü ve katılımcılık konusunda önemli bir aşama kaydedilmiş olacaktır önermesi abartılı olmayacaktır. En azından mevcut örgütlenmelere bakıldığında, gençlerin genel olarak ülke gündemine ve sorunlarına, özel olarak da gençlik sorunlarına duyarlı oldukları, sorumluluk hissettikleri ve inisiyatif talep ettikleri açıktır.

---

21 "Binlerce kişi sokakta: İnternetime Dokunma", *Hürriyet*, 16 Mayıs 2011.

Görüşülen Kuruluşlar

Çalışma kapsamında Ankara, Erzurum, İstanbul, Mardin ve Muş'tan otuz bir kuruluş ya da girişimle görüşülmüştür:

1. AEGEE Ankara
2. Anadolu Folk Dans Gençlik Kulübü (AFDAG)
3. Arı Hareketi
4. Avrupa Gençlik Parlamentosu Derneği
5. Bedensel Engelliler Derneği Muş Şubesi
6. Dernekler Dairesi Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı (bilgi alınmıştır)
7. Doğu Anadolu Gençlik Spor Kulübü (DAGESK)
8. Eylül Güzel Sanatlar Gençlik Derneği (EGSD)
9. Genç Birikim Derneği
10. Genç Liderler Derneği
11. Genç Siviller
12. Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Gençlik Ve Spor Genel Müdürlüğü
13. Gençlik Kültür Evi Derneği (GENÇEV)
14. Gençlik Servisleri Merkezi (GSM)
15. Görme Özürlüler Derneği
16. GSGM Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
17. Habitat İçin Gençlik Derneği
18. Mardin Çağdaş Sanat Girişimi (İstanbul'da görüşüldü)
19. Model Birleşmiş Milletler Derneği
20. Muş Sivil Gençlik Meclisi
21. Onkoloji Hastaları Yardımlaşma Ve Sevgi Derneği (ONKOSEV)
22. Öğrenci Kolektifleri
23. Platform 3.3
24. Sema Yazar Gençlik Vakfı
25. Sivil Toplum Destekleme Derneği (SİTODED)
26. Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG)

27. Türkiye Çevre Koruma Ve Yeşillendirme Kurumu (TURÇEK)
28. Türkiye Gençlik Birliği Derneği (TGBDer)
29. Türkiye Gençlik Federasyonu (TGF)
30. Ulusal Ajans Gençlik Programı Departmanı
31. Umut Onurlu Önderler Yetiştirme Vakfı (UMUT VAKFI)

Kaynaklar

- 25 Yaş Kampanyası, <http://www.25yas.org/> (2007 yılında erişilmiştir, artık erişilememektedir.)
- Avrupa Birliği 2020 Stratejisi, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Avrupa Gençlik Forumu (European Youth Forum), <http://www.youthforum.org/> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Avrupa Gençlik Portalı (European Youth Portal), <http://europa.eu/youth/> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Avrupa Komisyonu Gençlik Beyaz Kitabı, http://ec.europa.eu/youth/archive/whitepaper/index_en.html (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Dernekler Dairesi Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, <http://www.dernekler.gov.tr/> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Dernekler Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1421.html> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- ERYICA, European Youth Information and Councelling Agency (Avrupa Gençlik Bilgilendirme Ve Danışma Ajansı), <http://eryica.org/> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- EURODESK, <http://www.eurodesk.org/edesk/> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- EURODESK Türkiye, <http://eurodesk.ua.gov.tr/tr/> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)

- European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life (Gençlerin Yerel Ve Bölgesel Yaşama Katılması Avrupa Şartı), http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Coe_youth/Participation/COE_charter_participation_en.pdf (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Gençlik, Avrupa Komisyonu Eğitim Ve Kültür Genel Müdürlüğü, http://ec.europa.eu/youth/index_en.htm http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Coe_youth/Participation/COE_charter_participation_en.pdf (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı - GSGM, <http://www.ghdb.gov.tr/> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- İnsel, Ahmet. 2004. STK'lar Ve Dayanışma, *Radikal*, 7 Mart, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=3156 (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Kabacalı, Alpay. 2007. *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. İstanbul: Güner Yayınları.
- Keyman, E. Fuat. 2004. Dünyada Ve Türkiye'de Sivil Toplum, *Radikal*, 22 Ağustos, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=3794 (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Lüküslü, Demet. 2009. *Türkiye'de "Gençlik Miti": 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nemutlu, G., N. Yentürk Ve Y. Kurtaran, derleyenler. 2008. *Türkiye'de Gençlik Çalışması Ve Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oktay, Fatoş. 2004. *Ulusal Gençlik Konseyi Ve Avrupa Gençlik Forumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma Ve Uygulama Merkezi (ATAUM).
- STK'larda Gönüllülük Ve Gençlik*. 2002. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- T.C. Anayasası, <http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/kitap/1982ana.doc> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Tufan, İsmail. 2006. Türkiye Yaşlanıyor, *Radikal*, 31 Aralık, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6574 (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Ulusal Ajans (Avrupa Birliği Eğitim Ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı), <http://www.ua.gov.tr/index.cfm> (15 Haziran 2011'de erişilmiştir.)
- Yentürk, Nurhan vd. 2006. *İstanbul Gençliği: STK Üyeliği Bir Fark Yaratıyor mu?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim Ve Araştırma Birimi ile Gençlik Çalışmaları Birimi.

ENGELLİLER

NAZMİYE GÜÇLÜ

EVDE İNSAN SOKAKTA SAKAT!

Postanedeki görevli bacağıma baktı, işlemlerimi yaptı, imzalatmak için kâğıdı uzatırken okuma yazma bilip bilmediğimi sorunca aklıma geldi: Simone de Beauvoir, "Yaşlı olmanın en kötü yanı, yaşlı görünmektir," demiş. Galiba haklı ve söylediği sakatlar için de geçerli. Elbette ne yaşlı ne de sakat olmak kötü aslında. Zor sadece. Zorlaştıran da ayrımcılık ve devlet, hükümet, yerel yönetimler başta olmak üzerelerine düşen işi yapmayanlar.

İşitmeyenlere cihaz satmak isteyen bir firma, Kant'a atfen, "Görmemek insanı eşyadan ayırır, duymamak ise insanı insandan ayırır," diyerek "Duymak hayattır," sloganını kullanıyor. Duymak hayatsa, duymamak ne olur? 21 yaşındaki oğlunun bir bacağı kesildiği için, hastanede yatağı başında çocuğu ölsün diye dua eden bir anne görmüştüm. Birkaç yıl önce benzin alırken, uzaktaki bir pompacı arabama benzin koyana seslenerek, kadın mı erkek mi olduğumu sormuştu. "Sakat o," diyerek cevap verdi pompacı. Sakatlığın gündelik yaşamda karşımıza çıkardığı zorlukların yanısıra bu olumsuz yaklaşımlar hayatı daha da zorlaştırıyor.

Tüm sakat örgütleri, hangi kelimeyi seçerlerse seçsinler, karşıtları olarak olumlu bir kelime kullanıyorlar. Bilinçaltına yerleşen bu kelimelerin, kendilerini tanımladıkları kelimeleri olumsuz kıldığıнын farkında değiller. Oysa yaşlılık, gençlik, hastalık, sakatlık insana dair haller. Hiçbiri olumlu ya da olumsuz değil; bir durum sadece.

Bugüne dek kesin bir sayım yapılmamış olmasına karşın, çeşitli araştırmalara göre Türkiye'de sakatlığı bulunan 8 buçuk ila 13 milyon arasında insanın yaşadığı varsayılmaktadır. Bu varsayım, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) ülke nüfuslarının yüzde 10-12'sinin sakatlığı olan kişilerden oluştuğu tezine dayandırılmaktadır. 2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, TÜBİTAK ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın işbirliğiyle hazırlanan *Türkiye Özürlüler Araştırması* sonuçlarına göre Türkiye'de bu oran yüzde 12,29'dur. Buna göre Türkiye'de 8 buçuk milyonu aşkın insanın çeşitli sakatlıkları bulunduğu kabul edilmektedir. Bu rakam aileler de hesaba katılarak değerlendirildiğinde, konunun yaklaşık 25 milyon kişiyi ilgilendirdiği görülmektedir. Yine

bu araştırmaya göre, yüzde 5'i zihinsel, yüzde 65,7'si bedensel, yüzde 12'si işitme ve yüzde 8,3'ü görme engelli olan 8 buçuk milyon kişi toplumsal yaşam içinde belirli hizmet ve olanaklardan mahrum olduğu gibi, eğitim ve üretimin de dışında kalmaktadır. Bu nedenle sakatlar temel insan hak ve özgürlüklerini yeterince kullanamamaktadır. Toplam sayıları hakkında olduğu gibi, sakatlarla ilgili diğer konularda da çelişkili rakamlar verilmektedir. Yine kesin olmayan verilerin en iyimserlerine göre, sakatların sadece binde 4'ü eğitim görmekte, binde 7'si çalışmaktadır. Orta ya da yüksek eğitim bir tarafa, sakatlık gruplarına göre yüzde 30 ila 60 arasında değişen oranlarda sakat, okuma-yazma bilmemektedir.

Durumları "sosyal felaket" olarak nitelenen ve toplumun en dezavantajlı gruplarının başında gelen sakatları ilgilendiren yaklaşık 700 dernek, iki konfederasyon, çok sayıda vakıf ve spor kulübü bulunmaktadır. Çoğunluğunu sakatların ve/veya sakat yakınlarının kurduğu bu dernek ve vakıflara 300 binden fazla insan üye olmuştur. Daha çok büyük şehirlerde yoğunlaşmalarına karşın, Türkiye'nin hemen her yerinde çeşitli sakat gruplarının dernekleri mevcuttur.

Türkiye'de sakatlık durumuna göre her sakat grubunun yaşadığı sorunlar arasında ortak noktalar olduğu gibi, farklılıklar da bulunmaktadır. Sakatlığı ne olursa olsun (ortopedik, görme, işitme ya da zihinsel engelli vb) sakat çocuklar, Türkiye'de halâ kreşlere alınmadığı gibi, hem anayasal bir hak hem de zorunlu olmasına rağmen ilköğretim haklarından da yoksun bırakılmaktadır. Çocuğun sakatlığı ortopedikse, okulların fiziki koşulları yüzünden okula gidemez; okula gidebilenler ise diğer velilerin istemediği gerekçesiyle ayrımcılık kurbanı olurlar (bkz. Ek 3). Eğer görmeyen ya da duymayan bir çocuksa, bu kez de eğitimsiz eğitimciler yüzünden okula alınmazlar. Eğitim hakkından mahrum kalmak işsizliği, işsizlikse yoksulluğu getirmektedir. Ancak eğitim alabilen ve iş bulabilenler de sokakta, evde, tatilde, yani hayatın her alanında ayrımcılıktan kurtulamamaktadır.

Filmlerde sakat olmak aşağılanma nedenidir. Gerçek hayatta da benzer bir durum söz konusudur. Ortopedik sakatlığı olanlar ve görmeyenlerle, tabii sokağa çıkabiliyorlarsa, alay edilir. Yine, "Ben sakata kız/oğlan vermem!", sakatların çok sık duyduğu bir cümledir. Görmeyenlerin bunlara ek olarak yaşadığı sıkıntılardan biri de ev bulmalarıdır. "Ben körlere ev vermem!" cümlesini duymasalar da, ev sahiplerinin körlere ev vermediği bilinmektedir. Duymayanların Türkiye'deki diğer sakat gruplarından farklı olarak yaşadığı sorunların başında, eğitim alsın ya da almasın, parası olsun ya da olmasın, evinde yangın çıksa haber verememek gelir. Çünkü Türkiye'de duymayanların

durumları da düşünülerek geliştirilmiş bir sistem yoktur; itfaiye teşkilatında da, başka kurumlarda da.

Duymayan biri hastalansa, doktora, hemşireye derdini anlatamaz. Çünkü halen sağlık teşkilatında bile işaret dili bilen personel bulunmamaktadır. Bu sorun bir kaza durumunda ya da duymayan kişinin başına başka bir olay geldiğinde de geçerlidir. Çünkü polisler de bilmez işaret dilini. Otistik, spastik ya da genel olarak zihinsel engelli olarak tanımlananların durumu ise daha da zordur. Gönderecek okul bulmak bir yana, aile için çocuğunu lokantaya yemeğe götürmek bile başlı başına bir sorun olabilmektedir. Diğer müşteriler rahatsız oluyor diye zihinsel engellilerin lokantadan atılabildiği bir ülkedir Türkiye. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin en önemli sorunlarından bir diğeri de, kendileri öldükten sonra çocuklarına kimin, nasıl bakacağıdır. Devlet tarafından bu konuda da henüz hiçbir çalışma yapılmamıştır.

Yukarıda anılan *Türkiye Özürlüler Araştırması*'nda, sakatların yaşadıkları sorunlar genel olarak şöyle resmediliyor: "Engellilerin bugünkü durumları 'sosyal felaket' kavramıyla özetlenebilir. Eğitim düzeyleri çok düşüktür ve fakirlik çok yaygındır. Birçoğu toplumdaki soyutlanmış durumdadır, en fazla yararlanabildikleri sağlık hizmetlerinden bile büyük bir bölümünün yararlanamadığı tespit edilmiştir."

Türkiye Körler Federasyonu Başkanı Hasan Tatar, durumları "sosyal felaket" olarak tanımlanan sakatlarla ilgili STÖ'lerin örgütlenmelerini şöyle ifade ediyor (Tatar, "körler" için diyor ama tüm sakat dernekleri için geçerli söyledikleri):

Üç tür örgütlenme vardır. Birincisi, istismarcı diye ifade edebileceğimiz örgütlerdir. Bunlar ağırlıklı olarak görmeyenlerin ya da engellilerin, özürlerinden dolayı toplumun acıma duygusunu paraya çevirmeye çalışan uyanık insanların bir kısmı engelli insanları da yanlarına alarak bu acıma duygusundan rant elde etme girişimidir. İkinci tür örgütlenmeye korumacı örgütlerdir. Bunlar zenginlerin, büyük bürokratların, sermaye sahiplerinin ya da tanınmış siyasetçilerin eşlerinin körlere ve diğer engellilere yardım etmek ve (onları) korumak amacıyla kurdukları derneklerdir. Üçüncü tür örgütlenmelerse demokratik örgütlenmelerdir. Kör ve az görenlerin kendileriyle ilgili derneklerde, kuruluşlarda yönetime girdiği, dernek içinde söz ve karar sahibi olduğu örgütlenmelerdir bunlar. Körlere, az görenlerin kendi hak ve çıkarlarını korumak, geliştirmek, körlüğü azaltmak, giderek ortadan kaldırmak, körlükten doğan sorunları çözmek için çaba gösteren örgütlerdir.

Çalışmanın Arka Planı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de sakatların etkinlik gösterdiği STÖ’lerin (dernek, vakıf, federasyon, konfederasyon vb) çalışmalarının amaç, hedef, sürdürülebilirlik, işlevsellik ve kamu otoritesiyle ilişkiler açısından bir bütünlük içinde ortaya konulmasıdır.

Bu çalışmada sporla ilgili dernekler kapsam dışı bırakılmış; bütün sakat gruplarına ait derneklerin üst örgütleri olan toplam dört federasyonla, bunların bağlı olduğu iki konfederasyondan bir tanesiyle, en çok üyeye sahip derneklerden ikisiyle ve diğerlerinin arasından rastgele seçilen on üç dernekle görüşülmüştür. Çalışma kapsamında sekiz şehirde, yirmi beş örgütün yöneticileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışma için kırk örgüt seçilmiş, ancak hepsine ulaşılammıştır. Ulaşabildiğimiz örgütlerden on altı tanesi ile yüz yüze, dördü ile telefonla, beşi ile e-posta yoluyla görüşülmüştür. Sakatlarla ilgili STÖ’lerin politik gündeminin ortaya çıkarılması amacıyla, görüşmelerin yanısıra örgüt ve derneklerin yayın ve broşürlerinden, web sitelerinden de yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak, son iki yılda yayımlanan akademik eserler ve medyada yer alan metinler de incelenmiştir. Bu konuda yararlanılabilecek akademik eserlerin yok denecek kadar az olması, çalışmanın kapsamının genişlemesi ve derinleşmesi açısından olumsuz bir etken olmuştur. Bununla birlikte, yapılan karşılıklı görüşmelerle, çalışma kapsamına alınan STÖ’lerin bugünkü durumlarının bir fotoğrafı da verilmeye çalışılmıştır.

Görüşülen STÖ’lerin katılımcılık ve kurumsallaşma düzeylerinin ortaya çıkarılması ve işlevselliklerinin değerlendirilmesi amacıyla, yapılan görüşmeler esnasındaki konuşmalar olduğu gibi verilmiştir. Görüşme yapılan kişiye ait ifadeler metin boyunca tırnak içinde ya da kutularda gösterilmiştir. Bunun nedeni, teknik olmayan bir dil kullanımı tercihinin yanısıra, ülkemizde bu konuda faaliyet gösteren STÖ’lerin ve örgüt olma düzeylerinin daha net olarak yansıtılması isteğidir. Benzer biçimde, kamu otoritesiyle ilişkileri ve STGM’den nasıl faydalandıkları üzerine bire bir konuşmalardan özet sonuçlar çıkarılmıştır. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmeler ve toplanan materyalin değerlendirilmesi sonucu yapılan yorumlar sonuç bölümünde verilmiştir.

Kavram Kargaşasına Dair

“Dil yaşayışımızın aynasıdır.” — Oğuz Atay

Türkiye’de pek çok konuda olduğu gibi sakatlar arasında da kavram kargaşası yaşandığı açıktır. Ülkemizde sakatlar için üç ayrı kavram kullanılmaktadır: “Sakatlar”, “özürlüler” ve “engelliler”. Kendisini hangi kelimeyle tanımladığına göre, o insanın kendisine ve sakat sorununa bakışını anlamak mümkündür. Yaşadığı sorunların nedeninin ayrımcılık olduğunu bilen ve kendisini toplumun diğer bireylerinden ayrı görmeyenlerin, ki bunlar ülkemizde bir avuçtur, tercih ettiği kavram “sakat”tır. “Sakat” tanımını sevimsiz, kaba, aşağılayıcı bulanlar ise kendilerini topluma kabul ettirme çabasının bir parçası olarak “özürlü” ya da “engelli” tanımını seçmekte. Yasalar başta olmak üzere, hayatın her alanında ayrımcılık yapan devletin kullandığı kelime ise “özürlü”dür.

“Özürlü” kelimesi, bilindiği gibi, genellikle “kusurlu, bozuk, defolu” anlamında kullanılmaktadır. Mağazalarda, diğerlerinden daha ucuza satılan “özürlü” ürünler reyonu vardır. Devletin sakat vatandaşlarına “defolu” muamelesi yaptığı da bilinen bir gerçektir. Bazı dernek üye ve yöneticilerinin, derneğin adında “sakat” kelimesi geçmesine rağmen, bu tanımları kullanmaktan kaçındığı gözlenmiştir. Kimileri konuşurken üçünü de kullanmaktadır, ki bu bölümün hazırlık aşamasında görüşülen kişilerin çoğu her üç kelimeyi de kullananlardandır. Bazıları da, kullanılan kelimeyi önemsemeyip önemli olanın tanımlar değil, bakış açısı olduğunu ifade etmiştir. Dernek adları incelendiğinde kuruluşu yirmi yıldan daha eskiye dayananların “sakat”, daha sonra kurulanların “özürlü”, son yıllarda kurulanlarınsa “engelli” kelimesini tercih ettiğini görüyoruz.

Bu durumu şöyle açıklamak mümkün: Önce sakatlar vardı. Sakatlara bakış açısının bir sonucu olarak gündelik dilde olumsuz anlamda kullanılmaya başlanan (bkz. Ek 2) “sakat” kelimesinin yerine “özürlü” üretildi. Ancak o da zamanla aynı akıbete uğradı. Bugün genel olarak “engelli” tanımı kullanılmaktadır. “Sakat” ve “özürlü” gibi olumsuz çağrışımları olmayan “engelli” tanımının kulağa hoş geldiği ve modern olduğu söyleniyor. Tüm bu ad ve kavram değişikliklerine rağmen, sakatlara bakış açısının değişmediği bir gerçektir. Hem sakatlara bakış, hem de sakatların kendilerine bakış. Bunun kanıtı kullanılan karşıt kelimelerdir. Sakatların da çoğu kendilerini nasıl tanımlarsa tanımlasın, bu ayrımcı bakış açısıyla, kullandığı karşıt kelime yüzünden kendi durumunu olumsuzlamış oluyorlar: Sakat-sağlam, özürlü-normal, engelli-sağlıklı. Bu bölümde sakat-sakat olmayan kavramları kullanılmıştır.

Gazetelerin özellikle spor sayfalarında, yaralanan ya da kaza geçiren sporcular için "sakat" ifadesinin rahatlıkla kullanıldığını görüyoruz. Üçüncü sayfa haberlerinde de "kazada sakat kaldı" deniyor; "engelli oldu" denmiyor.

Emre'nin sakat, Selçuk'un da tam hazır olmayışı orta sahada dengeli bir çekişmeyi sağlayacak.

Hürriyet, 18 Mart 2011

Yukarıdaki kutuda yer alan örneği sayfalarca çoğaltmak mümkün. Peki bizimle, sakatlarla, sakatlanan sporcular arasındaki fark nedir? Sakatlanınca futbol engelli olmuyor mu bir sporcu? Neden onlar engelli olmuyor da, biz oluyoruz? Neden onlar "zavallı" olmuyor da biz oluyoruz? Sporcu olarak onların "fiyat"ı düşüyor, ama insan olarak değeri düşmüyor. Bizim neden değerimiz düşüyor?

Örneğin, kamburu olan bir kişi için "engelli" tanımı kullanılmaktadır. "Engelli" kelimesinin anlamı, TDK sözlüğünde "1. Bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mâni. 2. Vücudunda eksik veya kusuru olan." olarak verilmektedir. "Sakat" kelimesi de aynı anlamdadır TDK'ye göre: "Vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, engelli, özürlü." "Özürlü: 1. Özürlü olan. 2. Engelli. 3. Kusuru olan, defolu: *Özürlü kumaş.*"

Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere, devlet için sakatlık kusur kabul ediliyor. Sakat olmayanlar, sakatların iş yapmalarını, bir şey gerçekleştirmelerini önleyen sebepleri olduğunu düşünmektedir.

Oysa kamburu olan, ya da benim gibi çocuk felci yüzünden aksayarak yürüyen birisi, bir işi yapmaya engeli olduğu için değil, görüntüsü yüzünden "engelli" sınıfına dahil edilmektedir. Yoksa, yürümekten koşmaya, hatta ağaca tırmanmaya kadar pek çok şeyi, "sakat" olmayanlara göre sadece daha uzun sürede yapabilmekteyiz. Diğer yandan, örneğin, ciddi kalp rahatsızlığı olan ve pek çok işi yapamayacak durumdaki birisi, dış görünüşü "normal" olduğu için "engelli" sayılmamaktadır. Kaldı ki, ben ve benim gibi engeli değil, sakatlığı olanlarla "sakat", "topal", "kambur", "çolak" diye alay edilmekteyken; kalp, böbrek vb hastaları, "engeli" bilinse bile, herhangi bir aşağılamaya maruz kalmamaktadır.

Bu çalışmada görüşmeler aynen alıntılandığı için, her üç kelime de kullanıldı. Herkesin kendini ifade biçimine saygı gösterilerek, anlatımlarına kendi kelimeleriyle yer verildi. Ancak benim kullandığım kelime "sakat". Çünkü mühendislik eğitimi alma karşın, "Sakat mühendis istemiyoruz," diye işe alınmama nedenim, sakatlığım mühendislik yapmama engel olacağı için değil. Beni sadece görüntüm yüzümden işe

almamıştı işverenler 1980'li yıllarda. Ya da "Kadın mühendis istemiyoruz," gerekçesiyle. Kadın olmak kötü olduğu için değil, kadına yönelik ayrımcılığın bir sonucu olarak işe alınmadıysam; sakat olmak kötü olduğu için değil işe alınmamam. Sakat kelimesini başka kelimelerle değiştirmek yıllardır hiçbir şeyi değiştirmedigi için, esas olarak sakatlara yönelik ayrımcılığın ortadan kalkması gerektiğine inandığım için, "kadın" kelimesini nasıl seviyorsam, "sakat" kelimesini de seviyorum. Çünkü beni tanımlayan kelimeler bunlar.

1. Katılımcılık Açısından Sakat STÖ'leri

Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan STÖ'lerin faaliyetlerinin, politika ve stratejilerinin genel olarak yönetim kurulu üyeleri tarafından belirlendiği gözlemlenmiştir. Hedef gruba yönelik faaliyetlerde kararlara üyelerin katılmaması, demokratikleşme önünde engel teşkil etmektedir. Bunun yanısıra, birçok dernek az sayıda veya tek kişi tarafından yönetildiği için "başkan derneği" olarak anılıyor. Bu tip derneklerde başkan ne derse o oluyor. Üyelerin, hatta bazen yönetim kurulu üyelerinin bile başkanın yaptıklarından haberi olmuyor. Derneklerin bazılarında başkanların dernek kurulduğundan beri aynı görevde olması da dikkat çekicidir. Bazı yöneticilerin beş, on, on beş yıl gibi sürelerle başkanlık ya da yönetim kurulu görevlerinde kalması, üyelerin dernek içi demokrasiyi tartışmasına yol açmaktadır. Sakatlarla ilgili STÖ'lerin hedef grubu olan sakatların aktif bir katılım göstermediği ve faaliyetlerde etkin olmadıkları da görülmektedir. Hedef grubun katılımıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin kamuoyu üzerindeki etkisi üye sayısı az olan küçük örgütlenmeler açısından pek belirgin olmadığı gibi, faaliyetlerin tür ve nitelikleri de beklenen düzeyden oldukça düşük olmaktadır. Yüksek katılımların sağlanabildiği projeler üretmek geniş kitlelere ulaşmak bütün dernek ve örgütlenmelerin hedefleri arasında olmakla birlikte, bunu ancak özellikle üye sayısı fazla olan derneklerin gerçekleştirebildiği görülmektedir. Yaklaşık altı bin üyesi bulunan ve en eski derneklerden biri olan Altı Nokta Körler Derneği, üye ve gönüllü katılımının en yüksek olduğu derneklerden biri olarak gösterilebilir.

Ancak katılımı üye sayısına oranlarsak, aynı şeyi söylemek mümkün olmayabilir. Yine de, yaptıkları faaliyetlerin, gerek hedef kitlesi üzerinde, gerekse kamuoyunda etkisi en yüksek derneklerden biridir. Daha az üyeye sahip ve yeni kurulmuş derneklerden Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği de üye ve gönüllü katılımının yüksek olduğu derneklerden biridir ve yeni kurulmuş olmasına karşın faaliyetlerinin kamuoyundaki

etkisi en yüksek olan derneklerin başında gelmektedir. Hedef grubun katılımıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin etkisi, sayıca az kişinin yer aldığı küçük örgütlenmelerde pek görülemediği gibi, faaliyetlerin tür ve niteliklerinin de beklenen düzeyin oldukça altında kalmasına neden olmaktadır. Son yıllarda teknolojiyi daha çok kullanmaya başlayan derneklerin başında gelen Türkiye Sakatlar Derneği, internet sitesindeki forumlar aracılığıyla üyeleri ve toplumun diğer kesimleriyle sakatlarla ilgili her konuda tartışmalar yaparak sesini duyurmaya çalışmaktadır. Ayrıca diğer STÖ'lerle beraber oluşturulan haber gruplarına üyeliği sayesinde, üyeleri dışında toplumun diğer kesimlerine de ulaşarak etkinliklerine katılımı artırmayı hedeflemektedir.

Görüşülen yöneticiler, genellikle üye sayısını artırmayı hedeflemelerine karşın yapılanların yetersiz kaldığını ya da harcanan çabaların işe yaramadığını belirtmiştir. Yöneticiler, genellikle sakatların STÖ'lere vermek değil, almak için üye olduğundan yakınmaktadır. Üyelerin çoğunluğunun aidatlarını ödememesi, derneklerin katılımcılık konusunda ciddi bir sorun yaşadığının göstergesidir. En çok üyeli dernek olan Türkiye Sakatlar Derneği'nin başkanı Şükrü Boyraz'ın şu sözleri, bu durumun açık bir ifadesidir: "Aktif olarak 15 bin üyemiz var, kayıtlı üye 100 bine yakın."

Görüşülen yöneticilerin çoğu sakatların haklarını bilmediğini söylemiş olmasına karşın, çok azı üyelerinin haklarını öğrenmesine yönelik çalışmalar yapıyor. Bu da, üyelerin katılımını düşüren etkenlerden biri. Kendi ifadeleriyle, "Dağ gibi sorunlarla boğuşmaktan", "Esas olarak kendimizi topluma kabul ettirmekle uğraşmaktan" derneklerin çoğu, üyelerine yönelik faaliyetlerde bulunamamaktadır. Görüşülen yöneticilerin, üyelerinden ve genel olarak sakatlardan "Benim sakatım", "Benim özürüm" şeklinde söz etmeleri dikkat çekici bir durumdur. Sakatların STÖ'lerde gerek karar alma mekanizmalarına, gerekse faaliyetlere katılımlarındaki yetersizlikte bu yaklaşımın da etkili olduğu akla gelmektedir. Bunun yanısıra var olabilmek için kendilerini topluma anlatmayı hedefleyen örgütlerin kendilerini üyelerine anlatmayı gerekli görmemeleri de, düşük üye katılımının bir başka nedeni olarak görülebilir.

Sakatlara Yönelik STÖ'lerde Gönüllülük

Her alanda olduğu gibi, sakatlar alanında çalışan STÖ'lerin de, kaynak sıkıntısı nedeniyle az sayıda profesyonelle çok sayıda iş yapmaya çalıştığı göz önüne alındığında, gönüllülerin varlığının önemi açıkça görülmektedir. Yapılan görüşmelerde, yürütülen işlere yardımcı olmanın yanısıra, STÖ'lerin sürdürülebilirliği açısından da büyük önem taşıyan gönüllülerin yararının farkında olan sakat örgütlerinin sayıca çok az olduğu

gözlenmiştir. Bunun sonucu olarak, yapılarına gönüllü katmak, gönüllü ağı yaratmak için özel çaba harcanmadığı da gözlenmiştir.

Gönüllülüğü sorgulamak için sorduğumuz “Gönüllü aığınız var mı?” sorusuna aldığımız yanıtlardan bazıları oldukça düşündürücüdür:

Var.

(Çan Öz-Kur Zihinsel Özürlüler Bakım Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi Yaptırma Ve Koruma Derneği, Ayten Kurcan)

Mimar var, mühendis var, belediyede koşturan arkadaşlarımız var.

(Fiziksel Engelliler Konfederasyonu, Cemalettin Gürsoy)

Engelli arkadaşlarımız dışında yok. Onların bir gönül bağı var.

(İşitme Engelliler Milli Federasyonu, Ercüment Tanrıverdi)

Biz de gönüllüüz.

(Ortopedik Özürlüler Federasyonu, İsmet Gökçek)

Yok.

(Batıkent Zihinsel Engellileri Koruma Derneği, Ömer Koç)

Ailem.

(Bedensel Engelliler Derneği Diyarbakır Şubesi, Fevzi Tanış)

Bugün Türkiye’de gönüllü ağı oluşturabilmiş sakat STÖ’lerinin sayısı çok az; çoğunun en büyük sıkıntısı da gönüllü kazanmak. Bazı dernek yöneticileri ise gönüllü ruhuyla hareket ettikleri için üyelerini gönüllü sanıyor. Altı Nokta Körler Derneği, gönüllü ağı oluşturabilmiş az sayıda dernekten biri. Üniversite hocalarından öğrencilere kadar geniş bir gönüllü ağı var ve özellikle sesli kütüphane için kitap okuyanların tamamı gönüllülerden oluşuyor.

2. Sakat STÖ'lerinde Kurumsallaşma

Kuruluş Amaçları Ve Hedefleri

Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre:

Bu alanda yer alan ve çalışan sivil toplum örgütlerinin çalışma ve gerçekleştirmeye çalıştıkları projelerinin ana fikirleri, genel olarak, temel insan hakları çerçevesinde sakat ve sosyal dezavantajlı insanların yaşam kalitelerini yükseltebilmek, kendilerini geliştirebilmelerine ve yeteneklerini keşfedebilmelerine olanak sağlamak, yönlendirmek, teşvik etmek, meslek edindirmek ve böylelikle eğitim ve üretimin içinde yer almalarını sağlamak. Dolayısıyla, sakatların toplumsal yaşam içinde olmaları gereken yerde bulunabilmelerine katkı sağlanması temel hedefi oluşturmaktadır.

Görme, işitme, zihinsel, ortopedik... Hangi gruptan olursa olsun, sakatlarla ilgili derneklerin kuruluş amaçları ve hedefleri arasında benzerlikler olduğu gibi, büyük farklılıklar da bulunmaktadır. Hatta ne kadar dernek varsa, o kadar farklı amaç ve hedef vardır. Sorun tanımının çeşitliliği, farklı amaç ve hedefleri beraberinde getiriyor gibi görünüyor. Aşağıda ifadelerine yer verilen yöneticilerin görüşleri, bu konuda yoruma yer bırakmayacak kadar açıktır:

Sadece engellinin hayatta var olabilmesi için...

(Fiziksel Engelliler Konfederasyonu, Cemalettin Gürsoy)

İşitme engellileri bir araya toplayabilmek... Tek hedefimiz ayakta kalmak.

(İşitme Engelliler Derneği GM, Ünal Öner)

Öncelikle kazaları önlemek... Türkiye genelinde sivil toplum ağını daha bilinçli ve vizyonu geniş, eğitilmiş, bu konuda proje üretebilecek duruma getirmek.

(Omurilik Felçlileri Derneği GM, Ramazan Baş)

Otistikleri topluma olduğu gibi kabul ettirebilmek, yani otistikleri topluma benzetmek değil de, toplumun otistikleri olduğu gibi kabul etmesini sağlamak.

(Otistikler Derneği, Şua Eriç)

İşitme engelli vatandaşlarımızın hayat standartlarını en iyi şekilde getirebilmek... İşitme engelli eğitimini çözebilmek.

(İşitme Engelliler Milli Federasyonu, Ercüment Tanrıverdi)

Engellilerin birey olması yolunda çalışmalar yapmak.

(Çağdaş Özürlüler Yaşam Derneği, Vedat Başer)

Erişimde, ulaşımda eğitimde eşitlik istiyoruz! Tüm insani haklarda eşitlik istiyoruz. Sakat insanın sağlamların sızlayan vicdanı olmaması, dilencilik politikasının gelişmemesi ve geliştirilmemesi, bu insanların her alanda söz ve karar sahibi olması için mücadele vermeye çalışıyoruz. Şu anki hedefimiz, toplumsal bilinci, yani sakat kişilerin toplumsal bilincini geliştirmek ve kendi örgütlerinde örgütlenmelerini, haklarını arayabilmelerini sağlamak, kanunlardaki mevcut haklarıyla ilgili bilgi vermek ve bilinçlendirmek. Bilgi dağarcığımızı genişletip bu haklarımızı uzun vadede daha demokratik bir şekilde almanın yollarını aramak.

(Türkiye Sakatlar Derneği GM, Şükrü Boyraz)

Engellileri hayata kazandırmak, engelli vatandaşlara hizmet etmek...

(Bedensel Engelliler Derneği Diyarbakır Şubesi, Fevzi Tanış)

Zihinsel engellilerin üretim yapacağı, ürettiklerini pazarlayarak kazandığı parayla evine eklemek götürmenin, akranlarıyla bir arada ve koruma altında olmanın mutluluğunu yaşayacakları, aynı zamanda, korumalı bir iş yeri olarak planlanan Zihinsel Engelliler İstihdam ve Yaşam Merkezi'ni kazandırmak.

(Batikent Zihinsel Engellileri Koruma Derneği, Ömer Koç)

Türkiye'de engelli hareketinin tekerlekli sandalyecilikten çıkıp gerçek anlamda ayrımcılığa karşı ve insan temelli bir sivil toplum hareketine dönüşmesini sağlayabilmek, buna bir katkı sunabilmek.

(Engelliler.biz, Bülent Küçükaslan)

Amaç ve hedeflerindeki çeşitliliğe karşın, genel olarak "toplumu bilinçlendirmek" pek çok derneğin hedefleri arasında. Bazılarının hedefi ise özel olarak sakatları bilinçlendirmek. Kimisi ise devlet, hükümet ya da yerel yöneticileri bilinçlendirme amacı güdüyor. Kendilerini bilinçlendirmekten, geliştirmekten söz eden ise çok az. Bazı dernekler, sakatların ne kadar sorunu varsa tümünü çözmeyi hedefliyor. Her alanda faaliyet göstermeye çalışıyorlar. 2003 yılında İstanbul'da kurulan ve "Atlar önyargısız hayvanlardır," diyen Engellilere Binicilik Ve Atla Terapi Derneği gibi bazıları ise daha dar bir alan seçmiş: "Güvenli, profesyonel, etik bir çerçevede, iletişim, eğitim, araştırma ve standartlar aracılığıyla engelli kişilere atla rehabilitasyon hizmeti vermek, spor yapmalarını sağlamak, atların iyileştirici özelliklerinden faydalanarak bedensel ve zihinsel engelli kişilerin hayata uyumunu kolaylaştırmak."

Sakat STÖ'lerinin Hedef Grupları

Türkiye'de sakatlar alanında çalışan STÖ'lerin amaç ve hedeflerinde görülen farklılık, hedef grup tanımında da görülmekte. Bazıları tek, bazıları çok sayıda hedef grubu olduğunu söylüyor: "Devlet," "Toplum," "Herkes," "Görme engelliler," "İşitme engelliler," "Birinci derecede ortopedik engelliler ve diğer tüm sakatlar". Doğal olarak, yapılan faaliyetler de tanımladıkları hedef grubuna yönelik oluyor. Hedef grubunu farklı tanımlayan sadece <http://www.engelliler.biz> web sitesinin yöneticisi Bülent Küçükaslan oldu: "Sakatlar başta olmak üzere ayrımcılığa karşı olan herkes." Hedef grubu olarak "devlet" diyenlerin yaptıkları eylem ve etkinliklerin amacı, devlete sesini duyurmak. Kimi de topluma duyurmaya uğraşüyor sesini. Yapılan eylemlerde, toplumda istenen yankının çoğunlukla bulunmadığı belirtiliyor. Bununla birlikte, Küçükaslan, zaman zaman özel bir konuda yapılan kampanyaların karşılığını bulduğunu belirtti: "Omurilik felçlilerinin kullandığı bir malzeme vardır, sonda. İki-üç sene önce SSK bu yaşamsal ürünü vermemeye başlamıştı. Bununla ilgili girişim başlattık. Binlerce mesaj yolladık ilgili kurumlara ve iki-üç ay içinde bu ürünü tekrar vermeye başladılar."

Yapılan faaliyet, eylem ya da etkinliklerin sadece medyada yer alması, bunların toplumda yankı bulmasıyla eşdeğer görülüyor. Toplumdaki etkisinin çok az olmasına karşın çoğu dernek, yaptıkları faaliyetlerin medyada yer almasından tatmin olabiliyor: "Medyada çok güzel yer alıyoruz." Tüm örgütler medyada yer almayı çok önemsiyor, ama nasıl yer aldıklarını önemseyen neredeyse yok gibi.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'ndan Selma Çalık'ın 2005 tarihli "Televizyon Yayınları Ve Özürlülük Anketi"nde çıkan sonuç dikkat çekici:

Son yıllarda özürlü bireylerin kitle iletişim araçlarında yer alış biçimleri ve bunun olumsuz tutumları pekiştirmesi önem kazanan bir konu olmuştur. Kitle iletişim araçlarındaki baskın görüntü, özürlülerin başarısız ve "trajik" bir yaşam sürdükleri, "normal" bir yaşam sürdürmenin yolunun insanüstü bir güç ve yeteneğe sahip olmaktan geçtiği görüntüsüdür. Bu inançlar sonucu iki temel sunum biçimi ortaya çıkar: Kurban ve kahraman.

Ülkemizde de özürlü kişilerin kitle iletişim araçlarında yer alan imajlarının olumsuz olduğu yolunda genel bir kabul vardır. Bu genel kabulü test etmek için ankete katılanlara televizyonda özürlü kişilerin nasıl yansıtıldığı sorulmuştur. Ankete katılanların yüzde 76,7'si özürlü kişilerin televizyonda "yardıma muhtaç" kişiler olarak yansıtıldığını bildirmişlerdir. Yüzde 48,9'u toplum yaşamına katılımda yetersiz bireyler olarak yansıtıldığını düşünmektedir. Kendine acıyan bireyler olarak yansıtıldığını düşünenlerin oranı ise yüzde 38,7'dir.

Ankete katılanların yüzde 26,4'ü ise özürli kişilerin televizyon programlarında "çok yetenekli" olarak yansıtıldığını bildirmişlerdir. Bu sonuçlar literatür bilgilerini destekler. Özürli kişilerin normal bir kişi olarak yansıtıldığını düşünenlerin oranı ise sadece yüzde 12,2'dir. Özürli kişilere yönelik ayrımcılığın artmasına neden olan en önemli faktör, bu tür olumsuz bakış açılarıdır. Bulgular, bu bakış açısını değiştirmekte çok önemli bir rolü olacağı tartışmasız kabul edilen televizyonun, aksine, ayrımcılığı pekiştirici bir rol oynadığını göstermektedir.

STÖ'ler Açısından Sakatların Sorunları

Sakatlarla ilgili dernek yöneticilerine "Asıl sorun nedir?" diye sordüğümüzda, aldığımız yanıtlar, sorundan ziyade, sorunun sonuçlarını, yani yaşadıkları zorlukları gösteriyor:

Engellinin en başta istihdam sorunu var, erişilebilirlik, ulaşılabilirlik sorunu var. Mimari engellerin aşılabilir olması lazım. Engelli, yasal haklarını bilmiyor.

(Fiziksel Engelliler Konfederasyonu, Cemalettin Gürsoy)

Çalışabileceği bir işi, kullanabileceği bir aracı, oturabileceği bir evi olması, sosyal hayata adapte olabilmesi için mimari engellerin kaldırılması...

(Ortopedik Özürülüler Federasyonu, İsmet Gökçek)

Batıda okula giderek işaret dili öğrenenler, doğudakiler okula gidemediği için kendi geliştirdikleri işaret dilini kullanmaları yüzünden anlaşamıyorlar. Ortak işaret dilinin oluşturulması lazım.

(İşitme Engelliler Milli Federasyonu, Ercüment Tanrıverdi)

İş gücünü geliştirmek için projeler üretenlere ödenek ayrılıp işaret dilini geliştirmek için ödenek ayrılmaması da Türkiye'de işitmeyenlerin ve derneklerinin yaşadığı sorunlardan biri. Aslında, sorunun sonuçlarından biri. Sorunu diğer örgüt yöneticilerinden farklı tanımlayan tek kişi engelliler.biz sitesinin yöneticisi Bülent Küçükaslan oldu: "Hiç kuşkusuz ayrımcılık!" Bu alanda çalışan örgütlerin son beş yılda amaç, hedef ya da hedef gruplarında değişiklik gözlenmemiştir.

Sakat STÖ'leri Arasında İşbirliği

Görüşülen örgüt yöneticilerinin genel olarak işbirliğine sıcak baktığı, ancak gerek kendi alanında, gerek farklı alanlarda çalışan STÖ'lerle işbirliği düzeyinin düşük olduğu gözlenmiştir. Bunun yanı sıra, pek çok STÖ, hasta hakları, tüketici hakları gibi konularda çalışan derneklerle işbirliği yapmaktadır. Ulaşılabilirlik için yapılan faaliyetlerde Mimarlar Odası'yla, hak arama mücadelesinde barolarla, sağlık konusundaki çalışmalarda üniversitelerle işbirliği yapan dernekler bulunmaktadır. Ancak çoğunlukla gerek kendi alanlarında, gerekse farklı alanlarda çalışan örgütlerle ilişkilerin zayıf olduğu yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır.

Çoğu örgüt, işbirliğinin önemini farkında değilmiş gibidir. Ancak Ortopedik Özürlüler Federasyonu Başkanı İsmet Gökçek'in işbirliğinin önemine yönelik söylediklerine, başta Körler Federasyonu Başkanı Hasan Tatar olmak üzere, katılanlar da yok değil:

Çözüm sağlayabilmemiz için birliktelik söz konusu önce. Özürlü arkadaşların, tüm özürlü camiaların bir araya gelip sivil toplum örgütü anlayışıyla bir güç oluşturması lazım. Bu sorunların çözümü için insanların bir araya gelmesi, kendilerinin bir güç olduğunu fark etmeleri ve sivil toplum olarak her şeyi devletten beklemeden, her şeyi kendi örgütlerinden beklemeden, örgütün de, devletin de insanlardan oluştuğu bilinciyle kendi sorunlarının çözümünü için çaba harcamaları gerekir.

300 örgüt temsilcisi, Türkiye'deki bütün sakat örgütlerinin desteklediği Özürlüler Yasa Taslağı'nı 2004 yılında TBMM'ye yaptıkları bir çıkarmayla siyasi partilere ve meclis başkanına teslim etmişlerdir. Daha sonra milletvekillerine mektup göndermek, açlık grevleri yapmak gibi çeşitli eylemlerle yasa tasarısının kamuoyunun ve hükümetin gündemine girmesini sağlamışlardır. Bu tür eylemlerin, daha sonra yasanın çıkmasında önemli etkileri olmuştur. Özürlüler Yasası için yapılan bu işbirliği, Türkiye'deki sakat STÖ'lerinin tarihindeki en önemli işbirliği olarak bilinmektedir.

Son yıllarda sakat STÖ'leri arasındaki işbirliği az da olsa eskiye oranla artmıştır. Örneğin, Otizm Platformu (<http://www.otizmplatformu.org/>), Türkiye'deki otizmlı bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam katılımlarının sağlanması amacıyla bu alanda çalışan 19 STÖ'nün oluşturduğu bir sivil toplum hareketidir. Örgütler ağırlıklı olarak otizmden birincil derecede etkilenen aile bireylerinden oluşmaktadır. Otizm Platformu, otizmle ilgili toplumsal bilinçlendirme ve yapılandırma çalışmalarında lobi faaliyetleri ve iletişim çalışmaları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Sürdürülebilirlik Açısından Sakat STÖ'leri

Sürdürülebilirlik, örgütlerin en büyük sorunlarından birisidir. Kaynak yetersizliği, çoğu örgütün faaliyetlerini sürdürmesinin önündeki en büyük engellerin başında geliyor. Ortopedik Engelliler Federasyonu Başkanı Cemalettin Gürsoy'un söyledikleri, çoğu derneğin durumunu özetliyor: "Önümüzü göremiyoruz." Ekonomik olarak hiçbir örgüt önünü göremiyor. Varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayan gelir kaynaklarını sorduğumuzda verilen cevap çok çarpıcı: "Modern dilencilik yapıyoruz." "Mazot için başış geliyor. Günlük yiyeceklerimizi restoranlar karşılıyor."

Bağışlar, sakat örgütlerinin en önemli gelir kaynakları arasında. Bağışlar dışında para kumbaraları, yardım geceleri, konser, yemek, kermes, gece, şenlik vb etkinliklerin gelirleriyle örgütlerinin yaşamını sürdürmeye çalışıyorlar. Çok azı düzenli gelir getirecek faaliyetler içinde. Kimi konfeksiyon atölyesi işletiyor, kimi çeşitli el sanatları yapıp satarak gelir elde ediyor. Böylece dernek üyelerine iş olanağı da sağlamış oluyorlar.

Son yıllarda Avrupa Birliği fonlarıyla yapılan projeler de bazıları için geçim kaynağı haline gelmiş bulunmakta. Çoğunun kurumsallaşamamış olduğu görülen derneklerde, kurumsallaşma önündeki en büyük engellerden biri de düzenli gelirlerinin olmayışıdır. Çoğunun geleceği belirsiz. Çoğu önerini göremediklerini söylüyor. Bazıları kirasını bile ödeyemez hale gelmiş, kiminin elektrik, su borçları birikmiş. Bazıları derneğin kuruluş amacını ve hedeflerini bile unutmüş, yalnızca derneği ayakta tutmaya çalışıyor. Bazı yöneticiler ise derneklerinin kapanma noktasına geldiğini ifade ediyor. Bu nedenle "Tek hedefimiz ayakta kalmak," diyen dernek yöneticileri bulunmaktadır. Örgütlerin çoğu, varlıklarını sürdürebilmek için devlet desteği gerektiğini ifade ediyor. Çoğu STÖ'nün devletten ne istediğini Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği Başkanı Ramazan Baş şöyle özetliyor: "Eğer bir sivil toplum kuruluşu iyi çalışıyorsa, devlet ona gerekli desteği yapmalı, kapıları açmalı, bulunduğu konumda yer edinmesi, ekipman verilmesi, temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi... En çok sıkıntı duyan derneklerden biriyiz ve devletin bu konuda sivil toplum kuruluşlarının önünü daha fazla açmasını bekliyoruz."

Federasyonlar ve bazı dernekler, yalnızca devlet desteği değil, düzenli bir gelir istiyorlar. Bu örgütlerden çok azının internet sitesi var, çünkü bazılarının bir bilgisayarı bile yok. Kurumsallaşabilmiş dernekler profesyonel eleman çalıştırabiliyorken, kurumsallaşamamış, dolayısıyla gelirleri çok az olan dernekler üyelerin dönüşümlü çalışmasıyla yaşamaya çalışıyor. Bu çalışma için yaklaşık yüz dernek aranmış, ama ulaşılamamıştır. Görüşülen derneklerin ekonomik durumları görüldükten sonra, ula-

şilamayan derneklerin parasızlıktan telefonlarının kesilmiş olabileceği akla ilk gelen olasılık olmuştur.

3. Etki/İşlevsellik/Faaliyetler

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan "Özürlülerin Basında Yer Almasına İlişkin Araştırma"nın sonuçlarına bakıldığında, dernekler en çok kültür-sanat faaliyetleri, en az da ayrımcılığa karşı etkinlikler yapmaktadır: "Sosyal aktiviteler, kültür ve sanat konu başlığı yazılı basında en fazla yer alan konu başlığı olmuştur. Bunu özürlülerin maruz kaldığı olumsuzluklar konu başlığı izlemekte olup yazılı basında en az yer alan haberler ise ayrımcılık ve istismar konuları ile ilgili olmuştur."

Kültür-sanat faaliyetleriyle toplumla kaynaşmayı hedefleyen dernekler amaçlarına tam olarak ulaşmasalar da, en azından medyada yer almayı başarıyorlar. Ayrımcılıkla ilgili ne kadar çalışma yapıldığıysa, medyada çıkan haberlerin niceliğinden anlaşılmaktadır. Çok sayıda örgüt, yıllar önce başladıkları rehabilitasyon merkezi yapımı için uğraşiyor. Büyük bütçeli projelerle uğraşmaktan başka bir şey yapmaya vakit ve enerjileri kalmıyor bu örgütlerin. Ancak özellikle çok sayıda üyeye sahip büyük derneklerin son yıllarda yaptıkları faaliyetlerde ve faaliyet çeşitliliğinde artış görülüyor.

Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği

Daha önce de en genç derneklerden olmasına karşın toplumdaki etkisinin en fazla olduğunu belirttiğimiz Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği, "Omurilik felçlilerinin tıbbi, mesleki, ekonomik, sosyal sorunlarının çözümü ve yeni omurilik felçlilerinin oluşmaması için hizmet vermek amacıyla 1998 yılında kurulmuştur." Kurulduğundan bu yana en çok faaliyet gösteren derneklerden biri olduğu gibi, son yıllarda çok sayıda ve çeşitli eylem ve etkinliklerle adından en çok söz ettiren derneklerden biridir ve üye sayısı 1700 civarındadır. Son yıllarda sağlık alanında ilkyardım ve omurilik felçlilerinin sorunlarına yönelik aylık eğitim seminerleri, istihdama yönelik olarak ek iş ve üretim atölyeleri, tekstil üretim atölyesi, folyo kesim ünitesi, tuval-çerçeve üretimi, boyunluk üretim ünitesi, ahşap boyama, rölyef, takı tasarım, kumaş boyama, maket kursları, eğitim alanında Avrupa Birliği-İŞKUR fonlarından sağlanan destekle bilgisayarlı muhasebe eğitimi, temel bilgisayar eğitimi, okuma-yazma kursları, kültür-sanat ve spor alanında ise tiyatro grubu, tekerlekli sandalyeli halk oyunları gibi çok sayıda faaliyette bulunmaktadır. Atölyelerden elde ettikleri gelirle, derneğin giderlerinin bir kısmını karşılamaktadırlar.

Altı Nokta Körler Derneği

Kendi anlatımlarına göre: “Ülkemizde görme engellilerin ekonomik, toplumsal, eğitim, kültürel ve mesleki sorunlarına çözüm yolları üretmek amacıyla 1950 yılında kurulmuştur ve bu alandaki en eski ve en büyük dernektir. Bugün, yurt çapında 32 şubesi ve altı bin dolayında üyesi vardır. Üyelerinin ve yöneticilerinin tamamı görme engellidir.” Türkiye’deki körlerin yüzde 60’ını kapsayarak alanındaki en büyük dernek olan Altı Nokta Körler Derneği, Türkiye Sakatlar Derneği, İnsan Hakları Derneği, sendikalar gibi çeşitli STÖ’lerle pek çok konuda işbirliği yapan sayılı derneklerdendir. Yurtiçindeki STÖ’lerle işbirliği yapmasının yanı sıra, Avrupa Körler Birliği ve Dünya Körler Birliği ile de ilişkileri vardır. Dernek, halen, kurmuş olduğu Altı Nokta Körlere Hizmet Vakfı aracılığıyla, bünyesinde bilgisayarlı Braille (kabartma) matbaa, sesli bilgisayar laboratuvarı, kitap kayıt stüdyoları, kabartma, sesli ve CD kütüphaneler, misafirhane, lokal, restoran ve çeşitli hizmet birimleri bulunan Altı Nokta Körler Eğitim Ve Kültür Merkezi’ni işletmektedir.

2005 yılında, Altı Nokta Körler Derneği Genel Merkezi’nde hizmet veren Altı Nokta Görme Engelliler Aile Danışma Merkezi’ni kurmuşlardır. Bu merkez, görmeyen ve az gören bireylerin ve ailelerinin kendi çabalarıyla ya da yakınlarının desteğiyle çözemedikleri psiko-sosyal sorunlar ve aile içi sorunlarla ilgili danışmanlık hizmeti almaları için kurulmuştur. Aile danışma merkezinde bireysel danışmanlık ve aile danışmanlığı, eğitim çalışmaları, savunuculuk etkinlikleri, telefonla danışmanlık hizmeti verilmektedir. Bunların dışında, son yıllarda, Altı Nokta Körler Derneği Genel Merkezi ile şubeler, şubelerle üyeleri arasındaki iletişim ağının güçlendirilmesi için tüm şubelerin bilgisayara ve internet ağına kavuşturulması projesi, görme engelliler için büro yönetimi ve sekreterlik, masörlük kursu, Altı Nokta Körler Eğitim Ve Kültür Merkezi Kütüphanesi Ve Bağlı Ünitelerinin Geliştirilmesi Projesi gerçekleştirilmiştir. 15 Ekim Beyaz Baston Günü’nü kamuoyuna mal etmek, körlerin bağımsızlığına ve güvenliğine dikkati çekmek ve 7 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren Özürlüler Yasası’nın uygulamasında ortaya çıkan bazı güçlükler ve yetersizliklere dikkat çekmek amacıyla İstanbul’da bir yürüyüş ve basın açıklaması yapmışlardır. Sürdürdükleri mücadeleler sonucu bir beyaz eşya firmasının ürettiği ürünlerin körlerin kullanımına uygun hale getirilmesi sağlanmış, bazı ilaç firmaları ilaç kutularına ilacın ismini ve dozajını belirten kabartma yazılar koymuşlardır.

Türkiye Sakatlar Derneği

1960 yılında kurulan Türkiye Sakatlar Derneği, yüz bine yakın üyesiyle alanında en büyük dernektir. Başkan Şükrü Boyraz'ın ifadesiyle derneğin kuruluş amacı ve hedefleri şöyledir: "Türkiye genelinde 70 tane şubemizle sakat insanın sağlamların sızlayan vicdanı olmaması, dilencilik politikasının gelişmemesi, geliştirilmemesi, bu insanların her alanda söz ve karar sahibi olması için mücadele vermeye çalışıyoruz. Trafik yasasında yapılan değişikliklerle sakatların araç kullanma yasasına, iş bulma yasasına, vergi muafiyeti yasasına baktığımızda, bunlarda Türkiye Sakatlar Derneği'nin emeği var." Şubelerinden daha aktif çalışan Türkiye Sakatlar Derneği Genel Merkezi'nin son etkinliği Hukuki Haklar Ve Dava Savunuculuğu eğitim seminerleridir. Bu seminerlerde, uluslararası normlar çerçevesinde engellilerin hak ve özgürlükleri, dernek mevzuatı ve uygulamada yaşanan sorunlar, dernek faaliyetlerinin etkin ve verimli kılınması için temel bilgi ve beceriler gibi konular ele alınmıştır.

Mayınların patlaması sonucunda her yıl dünyanın birçok ülkesinde binlerce insanın yaşamını yitirmesine ya da sakat kalmasına karşı oluşturulan Mayısız Bir Türkiye Girişimi'ne destek vermek de Türkiye Sakatlar Derneği Genel Merkezi'nin son etkinliklerinden biridir. Bu etkinliğe katılmalarını "Derneğimizin temel amaçlarından sayılan engelliliğin önlenmesine yönelik bir hedef taşıması nedeniyle bu çalışmanın desteklenmesinin yararlı olacağı görülmüştür," diye açıklayan Türkiye Sakatlar Derneği, bu kapsamda, SODEV, Türk Tabipleri Birliği, Türk Mimar Ve Mühendisleri Birliği, İnsan Hakları Derneği, Mazlum-Der ve Göç-Der gibi STÖ'lerle işbirliği yapmıştır. Bunların dışında, son yıllarda, engelsiz bilişim, engellilere yönelik el sanatları, mesleki rehabilitasyon ve iş atölyeleri, büro personeli yetiştirme projesi, resim ve el sanatları yarışmaları gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye İşitme Engelliler Milli Federasyonu

İnternet sitesindeki bilgilere göre federasyonu amacı, "Türkiye'de yaşayan işitme engellileri temsil eden en yüksek merci olarak misyonumuz, işitme engellilerin sosyal, siyasi ve ekonomik yaşam standartlarını yükselterek, diğerleriyle eşit şartlarda sosyal yaşama katılmalarını sağlayabilmektir." Federasyon, Türk işaret dili faaliyetinin, işitmeyenlerle işitenler arasındaki uçurumu daraltarak eşitliği teşvik eden önemli bir unsur olduğunu belirtmektedir. Türk işaret dili kursları düzenlemeye yetkili tek kurum olan federasyon, Türkiye'nin farklı bölgelerinde Türk işaret dili ve Türk işaret dili öğretmeni yetiştirme kursları düzenlemektedir.

Engelliler Ve Dostları Kulübü

Engelliler Ve Dostları Kulübü, "Türkiye'deki engelli hareketinin 'tekerlekli-sandalyecilik'ten çıkıp ayrımcılığa gerçek anlamda karşı ve insan hakları temelli bir sivil toplum hareketine dönüşmesini sağlayabilmek, en azından buna bir katkı sunabilmek" amacıyla kurulan, altı bini aşkın üyesi bulunan aktif bir internet platformudur. Bülent Küçükaskan'ın 2003 yılında kurduğu site, o günden beri sakatlarla ilgili konularda düşünce üretiyor ve bunları kamuoyuyla paylaşıyor. Özürlüler Yasası'nın hazırlanması aşamasında önerilerde bulunup yasanın çıkması için ilgililere üç binin üzerinde elektronik posta gönderilmesi başta olmak üzere, çeşitli kurumlara sakatlarla ilgili olarak hazırladıkları yasal düzenlemeler konusunda önerilerde bulunulması ve sakatlara karşı girilen ayrımcı tutumlara cephe alınması vb birçok konuda üyelerin geniş katılımıyla düşünce üretip tepki göstermişlerdir. Halen, daha önce iki kez düzenleyip amaçlarına ulaşamadıkları için yeniden başladıkları Sakatların Otomobil Alım-Satım Ve Kullanımı İle İlgili Sorunlar Ve Çözüm Önerileri kampanyasını sürdürmektedirler. <http://www.engelliler.biz>, Bülent Küçükaskan'ın yazdığı yazılarda ve forum bölümünde sakatlara dair her konunun tartışmaya açıldığı bir web sitesidir. Bu site, aynı zamanda, sakatlar için okul, otobüs, tatil köyü, otel gibi (bkz. Ek 4) yüzlerce sakat örgütünün yıllardır savunduğu, yaptığı, yaptırmaya çalıştığı şeylerin aslında ayrımcılığı pekiştirdiğini söyleyen tek oluşumdur (bkz. Ek 5).

4. Sakat STÖ'lerinin Devletle İlişkisi

Görüştüğümüz yöneticiler, sakat örgütlerinin devletle yaşadığı sorunları farklı cümlelerle ifade etmiş olsa da birinin söylediği şu cümle, hepsinin dediğini özetliyor gibidir: "Devlet bize para vermiyor."

Bununla birlikte, bu alanda çalışan örgütler devletle iyi geçinmeye çalışıyor, yaşananların sorumlusu olan, ayrımcılığı yapan devlet değilmiş gibi davranıyor:

Devlet özel olarak özürhükümetleri engellemeye çalışmaz. Devlet bu özel gruba özel bir tavır geliştirmez. Yani ben senin haklarını vermeyeceğim, ben senin için bir şey yapmayacağım demez. Yeterince duyarlılık göstermeyebilir, yasaları uygulamada bir çaba sarf etmeyebilir, devletin bu anlamda bir kastı değil, kusuru olabilir. Bunu çok iyi tanımlamak lazım. Yoksa devletin özürhükümetlerle ilgili sistematik politikası yok. Bunlara hizmet vermeyeyim, evlere kapatayım demez. Soruna kayıtsız kalmak duyarlı davranmamak şeklinde olabilir, kastı değildir. Burada sivil toplum dediğimiz kavram öne çıkar. Bu, devletin yeterince duyarlı davranmadığı, uygulamaya geçirmedeği hakkın uygulanmasını sağlamaktır.

(Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği, Süleyman Akbulut)

Devletle iyi geçinme çabaları, ekonomik sıkıntılarına çözüm için devletten destek almak istemeleriyle açıklanabilir. Alıntıda “hakkın uygulanmasını sağlamaktır” deniyor, ama yaptıklarına bakıldığında, hak sağlamaktan çok, aslında devlete ait olan görev ve hizmetleri kendilerinin yerine getirmeye çalıştıkları görülüyor. Örneğin, devletin tüm okulları her çocuğun gidebileceği şekilde inşa etmesi gerekirken, bazı dernekler okulları ortopedik sakatlığı olan çocukların da gidebileceği hale getirmek için mücadele etmekte, bazı dernekler ise sağır, kör ve zihinsel engelli çocuklar için okul yaptırmanın mücadelesini vermekte. Yaptırıyorlar da. Yıllarca süren çabalar sonucu yaptırdıkları okul yüzünden kendi elleriyle ayrımcılık yaptıklarını, yaptırdıklarını düşünmeden. Hemen hemen tüm örgütler sakatların topluma adaptasyonundan söz ediyor. Oysa ayrı okullarla çocukları toplumdaki ayrımdan fark etmiyorlar. Yeni sakatlıklar olmasın diye trafik kazalarına karşı önlem almak da devletin göreviyken, bazı dernekler bu konuyu birinci vazife olarak ele almışlar. Devlete hatırlatmak yerine, onun görevini kendileri yapmaya kalkıyorlar. Kimi okul yaptırıyor, kimi rehabilitasyon merkezi. Kaldırımları, yolları düzelterek, “özürlüler merkezi” aan belediyelere ise kızgın derneklerin çoğu. Ama kızgınlıkları yolları yapmadıkları için değil sadece, üyelerini aldıkları için.

5. Sakat STÖ'lerinin STGM İle İlişkisi

Yapılan görüşmelerde “STGM'den yararlanmayı düşündünüz mü?”, “Herhangi bir talepte buldunuz mu?”, “Ne gibi bir talepte bulunmayı düşündünüz?” sorularına şu cevaplar alındı:

Düşündük... Hem bizim çalışmalarımıza ışık tutması, hem de diğer sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği sağlaması açısından, geliştirdikleri projeler hakkındaki bilgilerden, toplanmış verilerden faydalanmak isteriz.

(Omurilik Felçlileri Derneği, Ramazan Baş)

Faydalıyoruz, bazı projelerimizi de beraber yapıyoruz. Zaman zaman destek istiyoruz.

(Türkiye Sakatlar Derneği, şükrü Boyraz)

Görüşmelerimiz sürüyor. Engelliler alanına yönelik tüm faaliyetlerinden bizi haberdar ediyorlar. Biz de bizim alanımıza yönelik ya da Türkiye toplumunun geneline yönelik olumlu faaliyetlerinde destek olduğumuzu ifade ediyoruz.

(Körler Federasyonu Başkanı, Hasan Tatar)

Birçok örgüt STGM'nin adını duymuş, ancak çok azı bu kurumdan yararlanmış. Bazıları STGM'nin düzenlediği sempozyuma katılmış. Yararlananların çoğu hukuki sorunlarını danışmışlar. Kapasitelerini geliştirmek için STGM'den yararlanmayı düşündüklerini ifade eden sadece Otistikler Derneği YK üyesi Şua Erinç oldu. Ayrıca, STGM'nin Otistikler Platformu'nun oluşturulmasına öncülük etmesinden de çok memnunar.

6. Sonuç

Bazı dernekler, kurulduklarından beri üyelerine tekerlekli sandalye bulmak için kampanya düzenlemekten başka neredeyse hiçbir şey yapmamış. Bilindiği kadarıyla, tekerlekli sandalyelilerin dolaşabileceği yollar, kaldırımlar için kampanya düzenleyen yok. Kimi sürekli aşağılandığı, dışlandığı toplumda var olmanın tek yolu olarak başkan olmayı görmüş ve sırf bu nedenle kurmuş derneğini. Resmi adından çok, kurucusunun ya da başkanının adıyla anılan dernekler bile var. "Bilmem kimin derneği" olarak anılıyor bu tür dernekler.

Bazı derneklerin adına bakarak sakatları nesli tükenmekte olan bir canlı türü sanmak da mümkün: Sakatları Koruma Derneği, Körleri Kalkındırma Derneği, Sağırları Yaşatma Derneği, Körleri Eğitim Ve Himaye Derneği vb. Özellikle spastik, otistik ve çeşitli zihinsel sorunları bulunan çocuğu olan ailelerin kendilerinden sonra çocuklarına kimin bakacağı kaygısıyla kurdukları derneklerin tamamına yakını, "yaşam merkezi" dedikleri, rehabilitasyon merkezi benzeri yapılar yaptırmak için uğraşüyor. Bu iş büyük bütçeli olduğundan, başka bir şey yapmaya vakitleri ve enerjileri kalmıyor.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan "Özürlülerin Basında Yer Almasına İlişkin Araştırma" sonuçlarından da anlaşılacağı gibi, Türkiye'de sakat olmak zor iş:

Bu rapor 2003, 2004, 2005 yıllarının tamamı ve 2006 yılının ilk altı ayına ait veriler üzerinde yapılan araştırma sonucunda hazırlanmıştır. Konu başlıkları haberlerin taranması esnasında belirlenmiş olup "diğer" başlığı altında yer alan haber sayısının fazlalığı dikkat çekecek kadar anlamlıdır. Bu bağlamda, özürlülerle ilgili pek çok haberin magazinsel olması, kişisel olması, sadece özürli bireyi ilgilendirdiği için haber niteliği taşıması toplumumuzun özürlüleri halâ diğer bireylerden ayrı ve farklı değerlendirdiğini göstermektedir.

Sakat olmanın zor olduğu yerde tabii ki sakat örgütü olmak da zordur. Bu kadar çok faaliyet içinde bulunan örgütlerin, yıllarca çıkması için kampanyalar düzenledikleri Özürlüler Yasası görüşmelerine katılmamaları vahimdir.

Ortopedik Özürlüler Federasyonu Başkanı İsmet Gökçek, Özürlüler Yasası görüşmelerine katılamamalarını eleştiriyor:

Bu Özürlüler Yasasıyla ilgili hazırlanan genelgelerin komisyon toplantılarına hiçbir özürlü katılmadı. Bu genelgelerde özürülülerin nasıl rapor alacağı, nasıl hastaneye gideceği, nasıl işe gireceği, nasıl yardım alacağı 16 maddede tartışıldı. Bunun içine özürlüyü, hizmet vereceğin unsurları almazsan, yasal yünden fayda getireceğine inandığın bir toplumu bu toplantıya almazsan, sağlıklı bir sonuç alabileceğine inanabilir misin? Bu genelgeyi hazırlayan taraflara bir bakalım: Sağlık Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Başbakanlık Özürlüler İdaresi, devletin diğer unsurları... Hepsi devletimiz, hepsi hükümetimiz. Onlar tabii ki önce devletin gelirlerini, giderlerini düşünecekler, ama niye sivil toplum örgütü olarak bu konuya katılım sağlanmıyor? Taraf biz değil miyiz? Devlet kadar, hükümet kadar bizi de almaları lazım bu komisyonun içerisine. Biz de en azından haklarımızı savunabilmeliydik, onların bize genelgelerle sunmak istediği verilerin veya faydalı olayların yanlış ve doğruluğunu biz de süzebilirdik. Biz de müzakere edebilirdik. Yasa çıktığında görüldü ki özürülülere bir şey verirken bir şeyler de alma söz konusu oldu.

Ayrımcılığı bataklığa benzetirsek eğer, ayrımcılığın getirdiği sorunlar da bataklıktaki sivrisinekler kadar çok Türkiye'de. STÖ'ler, bataklıği kurutmak yerine sivrisineklerle boğuşuyor. Çünkü o kadar çok sinek var ki sineklerden bataklıği görmek zorlaşıyor ve sakatların canları öyle çok yanıyor ki... Ancak, birlikte mücadele etmek yerine, tek tek uğraşıyorlar sineklerle. Sakat örgütleri aralarında birlik ve dayanışma kültürü geliştirilebilirse, belki o zaman daha az yorulup daha çok sineği yok edebilirler. Ve bataklıği fark edebilirler.

İşsizliğin en büyük sorunlardan biri olduğunu söyleyen, işverenlere sakat eleman çağlıştırması için çağrıda bulunan derneklerin tamamına yakınında sekreter, müdür gibi ücretli çalışanların sakat olmaması dikkat çekici bir durum. Oysa kendi bünyelerinde ya da çevrelerinde bu tür işleri sakatlıği ne olursa olsun yapabilecek yüzlerce kişi var. Dikkat çekici bir başka durum, konfederasyon ve federasyonların başkanlarının tamamının erkek olması. Bu durum derneklerin çoğu için de geçerli. Oysa, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı verilerine göre Türkiye çapında sakat kadın oranı erkeklerle göre daha fazla: Erkekler yüzde 11,10, kadınlar yüzde 13,45.

Sakatlar için okul, sakatlar için otobüs, sakatlar için tatil köyü, sakatlar için otel... Son on yılda yapılan ya da yapılması hedeflenenlerin bunlar olması dikkat çekici. Spastik, otistik ya da Down sendromlu çocuğunu gönderecek okul bulamayan ailelerin ilk aklına gelen şey okul yaptırmak. Kısa vadede başka çözüm olmadığı için başka çareleri yok gibi görünüyor. Ancak sakat örgütlerinin ayrımcılıği giderek artıracak, sakatları toplumdan daha çok soyutlayacak projeler peşinde olmaları endişe verici.

Her şeyin hızla değiştiği bir çağda yaşamamıza rağmen, sakat örgütlerine baktığımızda, değişim ve gelişimin çok yavaş olduğunu görüyoruz. Ancak sakat olmanın bu kadar zor olduğu koşullarda elbette sakat örgütlerinin durumunun da zor olması kaçınılmaz.

Yaptıkları ne kadar eksik ve hatalı da olsa, sakat örgütlerinin en önemli yararlarından biri, evde, sokakta, her yerde aşağılanan sakatların, derneklerinde aşağılanmıyor, yalnız olmadıklarını görüyor olmaları. Aslında Türkiye'deki sakat örgütlerinin farkında olmadan rehabilitasyon merkezi gibi hizmet verdiklerini söylemek yanlış olmaz. Ne var ki, ne kadar çok şey yaparlarsa yapsınlar, bu örgütlerin toplumdaki etkisi çok az. Neredeyse yarım asırdır verilen mücadelelerden sonra halâ bir sakat hareketinden söz etmek ne yazık ki mümkün olmadığı gibi, muhalif hareketler arasında da bunun sözü edilmemektedir.

Neredeyse elli yıllık bir mücadele sonucu çıkarılan Özürlüler Yasası, sakat örgütlerinin en önemli kazancı gibi görünüyor. Ancak bugün o yasayı da, çıkarılması için mücadele edenler bile eleştiriyor; eksik, yanlış buluyorlar. Hatta değiştirilmesi için hazırlık yapan örgütler var.

Son beş yılda STGM'ye yönelik olumlu bakışın değişmediğini Van İşitme Engelliler Ve Aileleri Derneği'nden Filiz Yörükoğlu'nun ifadesinden anlıyoruz:

STGM'nin etkinliklerinde bir araya geldiğimiz engelli örgütleriyle iletişimimiz başladı. Birlikte bildirilere imza attık ve birlikte davranırsak isteklerimizin yerine iletebileceğini, sesimizi duyurabileceğimizi öğrendik. Daha çok örgüt tanıdıkça, bunların çalışmalarını takip ediyor, deneyim kazanıyor; iyi örnekleri, yanlış örnekleri görüp çalışmalarımıza yön veriyoruz. Her konuda özellikle de engelli örgütleri, kadın örgütleri ile birlikte hareket etmeyi ve çalışmayı tercih ediyoruz. Kurulduğumuz günden bu yana STGM'nin etkinlik ve eğitimlerine (proje döngüsü, kurumsal kapasite geliştirme eğitimleri, proje döngüsü eğitimleri, danışma kurulları, engelli örgütlerine ziyaretler) katıldık. Derneğimizin hak temelli bir örgüt olarak mücadelesinde STGM'nin katkısı çok fazladır. İlk önce kurumumuzun kapasitesini geliştirmeyi öğretti, sonra mücadelemizde bize yön gösterdi.

Son beş yıldaki gelişmeleri Körler Federasyonu'ndan Ahmet Cantürk değerlendirdi:

Ekonomik sorunlar: Yardım toplama faaliyetine izin verilmemekte. Fon kaynaklarından yararlanmayı mümkün kılacak asgari kaynak ihtiyacı dahi karşılanamamakta. Ticari işletmelerin dahi yararlandığı katma değer vergisi iadesinden yararlanılamadığı gibi, doğan tüm vergi ve cezalarından bir ticari kuruluş gibi etkilenmekteyiz. Proje karşılığı kamu kaynaklarından partizan tutumlarla etkilenmekteyiz.

Dış müdahaleler: Örgütümüzün birlikte davranma iradesini ortadan kaldırmaya yönelik tutum ve davranışlar uygun yöntemlerle idare tarafından ödüllendirilmekte. Özellikle gelir temininde zorlanan örgütler, ilkesel birlikliklerin yerine gündelik çıkar hesapları uğruna çatışmaya teşvik edilmektedir.

Muhatap alınmama: Engellilerin söz ve karar sahibi olmasını amaçlayan örgütümüz, onların azami ölçüde örgütlenmesine ve iradelerinin, kendileri ile ilgili düzenlemelere yansımalarını amaçlamaktaysa da, bir yandan başta ayrımcılık ve insan hakları alanlarındaki düzenlemeler olmak üzere, engellilerle ilgili yapılacak düzenlemeler için, eskisinden farklı biçimde muhatap alınmamaya ve dışlanmamıza özen gösterilmektedir.

Bulunan çözüm önerileri: Temsil etmiş olduğumuz kesim adına temsilcilik rolümüzün kabul edilmesi. Bir ticari kuruluş olmadığımızın dikkate alınmasıyla ekonomik olarak yaptırımlardan etkilenmemizin azaltılması. Üye örgütlerin, başta idari para cezaları vb araçlarla, taciz edilmesinden vazgeçilmesiyle yardım toplama faaliyetlerinin bir düzene bağlanması. Fon kaynaklarından, talep sahibinin kimliğine bakılmaksızın, gerçekleştirilecek etkinliğin değerlendirilmesi ile, adil yararlandırılmamızın sağlanması.

Zihinsel Engelliler Federasyonu Başkanı Ömer Koç:

Özürlüler Kanunu, engelliler için kâğıt üzerinde önemli hak ve kazanımlar getirmiştir. Ancak aradan geçen sürede bu hak ve kazanımların "kuvveden fiile" geçemediğini yasa say-falarından hayata aktarılamadığını gösterdi.

572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Ve Özürlüler Kanunu ile öngörülen fiziksel çevrenin, kamu binalarının ve kamusal kullanım alanlarının engellilere uyumlu hale getirilmesi yükümlülüğü halen yerine getirilmemiş bulunmaktadır.

5378 Sayılı Yasa'nın uygulamasından yararlanan engelli sayısında önemli artışlar olmuştur. 500 bin civarında ağır engelliye bakan aile ferdine bir asgari ücret tutarında Evde Bakım Ödeneği bağlanmıştır. Yalnız bu konuda büyük bir ayrımcılık halâ devam etmektedir. Evde bakımı düzenleyen, kısaca özürlüler kanunu diyebileceğimiz, 5378 Sayılı Yasa'nın Ek 7. Maddesi evde bakım şartını ailedeki kişi başına düşen geliri asgari ücretin 2/3'ü ile sınırladığından iki ağır engelli çocuğu olduğu halde, ailedeki kişi başı gelir asgari ücretin 2/3'ünden 3-5 lira fazla olduğu için bu haktan yararlanamayan yüzlerce engelli vardır ve bu bir ayrımcılıktır.

Engellilerin eğitiminde var olan aksaklıklar hâlâ devam etmektedir. Zihinsel engelliler açısından vereceğim rakamlara bakılırsa 14 bin 500 civarında zihinsel engelli, engel grubuna uygun açılmış eğitim uygulama okulu ve iş okulunda örgün eğitim almaktadır ve bu sayı yetersizdir. Bu durum, devletin ihmalinin devam ettiğinin göstergesidir. Bunun yanında özel eğitim adı altında faaliyet gösteren ve haftada sadece iki kez 45'er dakikalık terapi eğitimi veren ve eğitim kurumu diye adlandırılan özel sektör kuruluşlarında 200 bin civarında bir engelli grubu eğitim adı altında avutulmaktadır ve içlerinde iyi örnekler olsa da, bu kurumlar engellilerin hayallerini çürütürken devletin de milyonlarını heba eden kurumlar olarak varlığını sürdürmektedir.

Torba Yasa'da bulunan ve işverenlerin engelli istihdamlarını zorlaştıran, hatta imkânsızlaştıran maddenin Torba Yasa'dan çıkarılması için yoğun kulis faaliyetleri yapılmış; tasarı meclis komisyonunda görüşülürken taraf olarak konfederasyon başkanımız bazında müdahil olunmuş, imza kampanyalarına destek verilmiş ve meclis önündeki basın açıklamasına örgütlerimiz yoğun olarak katılarak ilgili maddenin Torba Yasa'dan çıkartılması sağlanmıştır.

Engelli gruplarının içerisinde en dezavantajlı kesimi oluşturan zihinsel engelliler, zihinsel yapıları gereği ömür boyu korunmaya muhtaç ve başkalarına bağımlı yaşamak zorundadırlar. Zihinsel engelli bir çocuğa sahip ailelerin en büyük üzüntüsü, endişesi ve kabusu, kendilerinin ölümünden sonra tek başına varlığını devam ettirme şansına sahip olmayan zihinsel engelli evlatlarının belirsiz geleceğini düşünmek "Ben ölünce ona kim bakacak?" endişesi ile yaşamaktır. Şu günlerde ihalesi yapılacak olan projemiz kısa sürede tamamlanarak 3 Aralık 2011 tarihindeki Dünya Özürlüler Günü'nde açılışı yapılacak şekilde ihale edilmek üzeredir.

Son yıllarda pek çok şeyin değiştiğini düşünenler de var. Örneğin televizyonlarda sakatlara yönelik programların yararlı olduğu düşünülüyor. Oysa önemli olan soru şu: Bu programlar ayrımcılığı yok etmeye mi yarıyor, yoksa bunun daha da pekişmesini mi sağlıyor? Karşılaştırma için kullanılabilir bir örnek, kadın programları. Televizyonlarda yıllardır kadın programlarının var olması, kadına yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmaya hizmet etmiyor.

<http://www.engelliler.biz>'den Bülent Küçükaskan:

Haklarda kötüye giden pek bir şey olmadı ama yapılabileceklerin çok azı, olabilecek en antidemokratik şekilde, sakat örgütleriyle hiçbir iletişime geçilmeksizin, karar mekanizmalarında sakatlara yer verilmeksizin yapıldı.

Ağır sakatlığı olanlara Evde Bakım Aylığı bağlandı (1 Temmuz 2005 tarihli 5378 Sayılı Yasa'nın 30. Maddesi ile Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na eklenen Ek 7. Madde) mesela, ama hem maddi kriterler çok dar olarak belirlendi hem de bu bakım ihtiyacı karşılanırken üniversiteye, işe, tatile ve hatta kısa süreli gezmelere gitmek bile olanak dışı bırakıldı. Bir başka deyişle, evde bakım hizmetinden yararlanan kişiler eve hapsedildi. 2022 Sayılı Kanun'a (65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun) bağlı olanların maaşlarının miktarında iyileştirme yapıldı mesela. Eskiden bu rakam 3 aylık 100 TL gibi komik bir rakamken, şimdi 3 aylık yaklaşık 550-900 TL. Ama hem aylık bağlanma kriteri için aşırı dar sınırlar çizildi hem de aylık alırken aynı anda anne-babadan sağlık güvenceli olma hali olanaksız kılındı. Bir başka deyişle, kişiler sağlık güvencesi ile 2022 Sayılı Kanun maaşı arasında tercihte bulunmak zorunda bırakıldı. Kamuda 10 bin sakat personelin istihdamı sağlandı

ama hem bu kişilerin atanması ve görevleri konusunda büyük aksaklıklar söz konusu oldu hem de çalışma koşulları ile ilgili olarak amirler ve çalışanlar önceden bilgilendirilmediği ve uyarılmadığı için bu kişiler işyerlerinde ayrımcılık ve baskı ile karşı karşıya kaldı. Bir başka deyişle, sakat çalışanlar denize atıldı ve bunlara sırt çevrildi. Mimari koşulların 2012 yılına kadar herkese uygun hale getirilmesi için yasa çıkarıldı ama bırakın var olan yapıların ve araçların sakatlara uygun hale getirilmesini, yeni yapılan binaların, kaldırımların ve satın alınan toplu araçların dahi daha en baştan herkes için uygun şekilde yapılması ve satın alınması sağlanamadı. Ayrımcılık Türk Ceza Kanunu'nda suç olarak tanımlandı ama işe alım süreçleriyle olsun, gündelik yaşamda kamu çalışanlarından görülen muamelelerle olsun, okullarda görevlilerin tutumlarıyla olsun bu suç işlenmeye devam ediliyor ve bu konuda bütünlüklü bir idari işlem yapılmıyor. Bir başka deyişle, sakatlar mağdur edilmeye devam ediliyor ve önlerine tek seçenek olarak yıllar sürecek mahkeme yolu konuluyor. Özel "Özel Eğitim" ile ilgili olarak ciddi bir kaynak ayrıldı mesela, ama ne eğitimin kalitesi arttırılabildi ne de bu eğitimden yararlanabilmek için ailelere ve çocuklara çektirilen her yıl yeni rapor alma eziyeti ortadan kaldırıldı...

Bir de yıllardır hiç el değmemiş sorunlar var. Ne politikacılar ne kamu kurumları ne de özel olarak Özürlüler İdaresi Başkanlığı bu sorunlara bulaşiyor! Hâlâ sakatların araç kullanımı (hangi sakatlığı olanların ne tür araçları kullanabileceğine dair düzenleme yok) ile ilgili olarak bir düzenleme yapılmadı. Avrupa ve ABD'de bir parmakla araba kullanmak mümkünken, Türkiye'de bir eli olmayan kişilerin dahi araba kullanamıyor olması kimsenin umurunda olamadı! Hâlâ kurumlar her şey için yeni sağlık kurulu raporu talep etmeye devam ediyor. Yaşam boyu değişmeyecek sakatlığa sahip insanlar halâ yılda birkaç kez aylarca süren yeni rapor çıkartma eziyeti ile süründürülüyor. Kamuda sınava gireceksin, yeni rapor; ehliyet alacaksın, yeni rapor; araba alacaksın, yeni rapor; özürülü kimlik kartı alacaksın, yeni rapor; defterdarlıktan sakatlık indirimi alacaksın, yeni rapor; emekli olacaksın, yeni rapor; emeklilikten sonra durmadan kontrol muayenesi adı altında yeni rapor...

Hâlâ emekli olan kişilerin yaşamları her yıl "Kontrol Muayenesi" denen işkence mekanizması ile teröze edilmeye devam ediyor. Hâlâ bazı hakların kullanımı için vasi şartı devam ediyor ve bu nedenle yüz binlerce sakatın oy kullanma hakkı gasp ediliyor. Evde bakım aylığı için ya da benzeri haklar için vasi tayinini şart koşuyorlar. Bu da yasal olarak oy kullanma hakkından feragat etmek sonucunu doğuruyor. Hâlâ oy kullanımı ile ilgili olarak mimari düzenlemeler ve idari planlamalar yapılmadı. Sakat çocukların ayrımcılığa maruz kalmadan anaokulundan üniversiteye kadar eğitim görmeleri için bütünlüklü bir plan ve uygulama söz konusu değil.

Bunlar saymakla bitmez. Ve tümünün temelinde yatan neden belli: Sakatlar kendilerini ilgilendiren konularda karar mekanizmasında yer alamıyorlar ve kimse sakatlara ve onların örgütlerine söz hakkı tanımıyor. Hâlâ sakatlar kendi yaşamlarının öznesi değil, nesnesi konumunda tutulmaya çalışılıyor. Hâlâ sakatlar yardım nesnelere olarak görülüyor ve onlardan verilenle yetinmeleri ve minnet duymaları bekleniyor.

STÖ'lerin değişmezlerinden biri de medyadan şikayetçi olmak. Türkiye Ortopedik Özürlüler Federasyonu Başkanı Cemal Merdan:

Yüksek izlenme rekorları kıran dizi filmlerde engellilerle ilgili çeşitli mitler yaratılmakta, bu mitler doğrultusunda engelli imajı yaratılmaktadır. Örneğin, "Fatmagül'ün Suçu Ne", "Öyle Bir Geçer ki Zaman" dizilerindeki engelli karakterler, son derece yeteneksiz, kendine güveni olmayan, bağımsız yaşamayan, aşkını söyleme cesareti olmayan, acınacak kişiler olarak sunulmaktadır. Öyle ki, engellilere aşık olunamaz. Sevilemez. Engellilerin cinsel hayatı yoktur. Engelli kişiyle ancak çıkar amaçlı bir birliktelik yaşanabilir. Televizyon programlarında engelli kişilerin olumsuz olarak işlenmesi, başarısız/acınacak/zavallı/ kişiler olarak gösterilmesi gereksinimleri karşılamaktan çok uzaktır. Engellilerin kurban olarak sunulması, engellilere yönelik olarak geliştirilen ayrımcılığın artmasında önemli bir faktördür.

(<http://www.tsd.org.tr/kamuoyuna-ve-basina-onemle-duyurulur-7350>)

Tüm STÖ'lerin ortak isteği, devletin çıkaracağı yasalarda olsun, yapacağı düzenlemelerde olsun, sakatların kendi örgütlerinin söz ve karar aşamasında yer alması. Tüm sakat örgütlerinin taleplerinde, basın açıklamalarında, topluma kazandırma, toplumla bütünleşme, topluma entegrasyon vb deyimler sıkça kullanılıyor. Son beş yıl ile son 50 yıl arasında bu açıdan bir fark yok. Sokağa çıktığımızda sakat görmüyoruz halâ. Kaldırımlar halâ yüksek; ya rampa yok tekerlekli sandalye için ya da standartlara uygun değil, var olan rampalar zaten araçlarla kapatılmış. Okullarda değişiklik yok. Ulaşım araçları sakatlara uygun değil.

Ayrı eğitim kurumları yerine var olan eğitim kurumlarının her tür sakat grubuna uygun hale getirilmesini istemiyor halâ örgütler. Oysa çocuk yaşta hiç değilse okula gidip gelirken, kör, otistik, tekerlekli sandalyeli çocuklar görmek, büyüdüğünde sokakta ilk kez gördüğünde baktığı gibi bakmayı engeller. Çünkü biliyoruz ki sakatlığı olanlar ve yakınları, kendilerine sokakta bakılmasından rahatsız oluyor.

Ayrı tatil yerleri yerine de, her tatil yerinin sakatlara uygun hale getirilmesi; genel anlamıyla tüm ülkenin, sakatlığı ne olursa olsun sakatların istediği yere gidebileceği şekilde düzenlenmesi gerekiyor. Bu gerçekleştirildiğinde sadece sakatlar değil, yaşlılar, çocuklu insanlar da rahat edecektir.

Aslında hak mücadelesinden çok, bir varoluş mücadelesi, hatta hayatta kalma mücadelesi veriyor sakat örgütleri. Bu açıdan da son beş yılda değişen bir şey yok.

Sonuç olarak, Türkiye'deki sakat örgütlerinin yaptığı o kadar çok şeye karşın bunun toplumdaki etkisine ve sakatların hayatını kolaylaştırıp kolaylaştırmadığına bakacak olursak, şu masal cümlesi durumu çok güzel özetliyor: "Az gittim uz gittim, dere tepe düz gittim. Bir de dönüp ardıma baktım ki, bir arpa boyu yol gitmişim."

7. Ekler

Ek 1. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Örgütleri Ve Yöneticileri

1. Türkiye Engelliler Konfederasyonu
Başkan Şükrü Boyraz, Ankara
2. Türkiye Körler Federasyonu
Başkan Hasan Tatar, Ankara <http://www.korlerfederasyonu.org.tr>
3. Zihinsel Engelliler Federasyonu
Başkan Ömer Koç, Ankara <http://www.zihinselengelliler.org.tr>
4. Fiziksel Engelliler Federasyonu
Başkan Cemalettin Gürsoy, İstanbul
5. Ortopedik Özürlüler Federasyonu
Başkan İsmet Gökçek, İstanbul
6. Türkiye İşitme Engelliler Milli Federasyonu
Başkan Ercüment Tanrıverdi, İstanbul <http://www.turkdeaf.org.tr>
7. Altı Nokta Körler Derneği Genel Merkezi
Yönetim Kurulu üyesi Turhan İçli, Ankara <http://www.altinokta.org.tr>
8. Altı Nokta Körler Derneği Diyarbakır Şubesi
Başkan Akif Kurtuluş, Diyarbakır
9. Türkiye Sakatlar Derneği Genel Merkezi
Başkan Şükrü Boyraz, İstanbul <http://www.tsd.org.tr>
10. Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği Genel Merkezi
Başkan Ramazan Baş, Yönetim Kurulu üyesi Süleyman Akbulut, İstanbul
<http://www.ofd.org.tr>
11. Bedensel Engelliler Derneği Diyarbakır Şubesi
Mali Sayman Feyzi Tanış, Diyarbakır
12. Batıkent Zihinsel Engellileri Koruma Derneği
Başkan Ömer Koç, Ankara <http://www.zed.org.tr>
13. İşitme Engelliler Derneği
Başkan Ünal Öner, İstanbul

14. Engellilere Binicilik Ve Atla Terapi Derneği
Kurucu Başkan Őule Erhun, İstanbul
15. Engelliler.Biz
Yönetici Bülent Küçükaşlan, İstanbul <http://www.engelliler.biz>
16. Otistikler Derneği
Yönetim Kurulu Başkanı Şua Eriç, İstanbul <http://www.otistiklerdernegi.org.tr>
17. Çan-Öz-Kur Zihinsel Özürlüler Bakım Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi
Yaptırma Ve Koruma Derneği
Başkan Ayten Kurcan, Çanakale
18. Çağdaş Özürlüler Yaşam Derneği
Başkan Vedat Başer, İzmir
19. Bedensel Engelliler Derneği Hakkâri Şubesi
Başkan Ali Mesut Keskin, Hakkâri
20. Mersin Engellilere Destek Grubu
Aytürk Eroğlu, Mersin

Web Sitesi İncelenen Örgütler:

- Altı Nokta Körler Derneği <http://www.altinokta.org.tr/>
Görmeyenler Kültür Ve Birleşme Derneği <http://www.gorbirmerkez.com/>
Türkiye Beyazay Derneği <http://www.beyazay.org.tr/>
Bedensel Engelliler Derneği <http://www.bedd.org.tr/>
Fiziksel Engelliler Vakfı <http://www.fev.org.tr/>
Alternatif Kamp <http://www.alternativecamp.org>
Türkiye Sakatlar Derneği <http://www.tsd.org.tr/>
Türkiye İşitme Engelliler Milli Federasyonu <http://www.tiemf.org/tr/>
Otizm Platformu <http://www.otizmplatformu.org/>
Asperger Sendromu Ve Otizmle Hayat Derneği <http://www.asperger-asperder.org/tr>
Otistikler Derneği <http://www.otistiklerdernegi.org.tr>
İlgi Otistik Çocukları Koruma Derneği <http://www.ilgider.org/>
Kocaeli Otistik Çocuklar Derneği <http://www.kocder.com/>

Tekirdağ Otistik Çocukları Koruma Derneği <http://www.tocokder.org/>

Türkiye Otistiklere Destek Ve Eğitim Vakfı <http://www.todev.org/>

Tohum Otizm Vakfı <http://www.tohumotizm.org.tr/>

Ankara Otistik Bireyler Derneği <http://www.anobder.org.tr/>

Web sitelerinde yardım talebi genellikle göze çarpmak biçimde yer alıyor. Çoğunlukla üyelerine moral vermek amacıyla yapılan etkinliklerin yanısıra kongreler, sempozyumlar düzenlenerek sorunlara çözüm aranıyor. Sakat örgütlerinin hepsi kendileriyle dayanışmada bulunulmasını istiyor ama diğer sakat gruplarıyla dayanışma dertlerinin olmadığı, en azından web siteleri incelenerek anlaşılabilir. Görmeyenlerin derneklerinin çoğunun web siteleri, göremeyen insanlara göre de hazırlanmış; sesli erişim sağlanmış ama diğer sakat örgütlerinin sitelerinde bu uygulama yok. Ayrıca çoğu web sitesinde diğer sakat örgütlerinin adreslerinin olmayışı da aralarındaki iletişim yokluğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ek 2. Sakat Kelimesinin Olumsuz Kullanımına Örnek

Çoğumuzun kafasında bu gelişme ve değişimlerin esas motoru olarak hep teknoloji vardır, teknoloji üzerinden düşünülür. Orada bir *sakatlık* var. Teknoloji üzerinden düşünmek, Türkçede en veciz ifadesini “tüfek çıktı, mertlik bozuldu” lafında buluyor. Hani böyle bir lafımız var ya, o aslında “technological determinism”, yani galiba “teknolojik belirlenimcilik” diye bilinen anlayışın en veciz ifadesidir. “Bilgisayar çıktı, demokrasi imkânı doğdu” fikri gibi, sosyal örgütlenmenin temeline teknolojiyi koyma anlayışı... Aslında bu *sakat bir görüş*, çünkü “tüfek çıktı, mertlik bozuldu”nun içinde, zaten o önermeyi bozan varsayım var.

Prof. Dr. Aydın Uğur. 2004. *STK'lar Ve Ağ Tipi İletişim*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim Ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum Ve Demokrasi Konferans Yazıları no 8 (http://www.stk.bilgi.edu.tr/docs/ugur_std_8.pdf)

Ek 3. Okula Alınmayan Çocuk

23 Şubat 2004 tarihli *Radikal* gazetesinde Timur Soykan'ın haberi:

Ali Can'a tecrit

Necmiye Varış, yürüyemeyen 11 yaşındaki oğlunu her gün kucağında okula taşıdı, tüm ihtiyaçlarını karşıladı. Bir gün birileri, Ali Can'ı okulsuz bıraktı... Necmiye Varış, yürüyemeyen 11 yaşındaki oğlunu her gün kucağında okula taşıdı, teneffüslerde ihtiyacını giderdi. Varış, özverisi nedeniyle "yılın annesi" seçildi. Ali Can'ın bir gün derste tuvaleti geldi. Utanıp öğretilmesine söyleyemeyince kendini tutamadı. Ertesi gün annesine "Ali'yi okuldan al" denildi.

Artık eve mahkûm

O günden sonra Ali Can hiç okula gitmedi. Annesinin çıkardığı kısa geziler dışında bütün gün evdeydi. İki kardeşi dışında arkadaşı yoktu. Annesi, küçük kardeşi İsmail'e ders çalıştırmasını isteyerek oğlunun öğrendiklerini unutmamasını sağlamaya çalıştı. İlkokul mezunu olan anne, Ali Can'a bildiklerini de anlattı. Ama okuldan uzaklaşan Ali Can agresifleşmişti. Uyumsuz davranıyordu. Daha çok içine kapandı. Resim yapmayı çok seviyordu. Yoksul tek oda evlerinin duvarlarını resimlerle doldurdu. Annesi havanın güzel olduğu zamanlar, Ali Can'ı pencere önüne serdiği halının üzerine oturtuyordu.

Ek 4.

Sabah, 16 Temmuz 2004

Özürllüye özel bir tatil köyü yapılıyor

Pervin Metin

Omurilik Felçlileri Derneği tarafından bir yıl önce başlatılan 'Özürllülere Tatil Köyü' projesi hayata geçiriliyor. Edirne'nin Enez ilçesinde denize sıfır olan 30 dönümlük arazide kurulacak ve maliyetinin bir trilyonun üzerinde olacağı belirtilen tatil köyünde bin 200 kişiye hizmet verilecek. Hayata geçirdikleri projelerle özürllülere hayat veren Omurilik Felçlileri Derneği, yeni bir projeye ailelere yine umut ışığı oldu: Türkiye nüfusunun yüzde 12.29'unu oluşturan özürllüler, her türlü ihtiyaçlarının düşünüldüğü bir tatil köyüyle toplumsal yaşama kazandırılacaklar. Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Enez Belediyesi ve Lions Kulübü'nün destek verdiği tatil köyü, Edirne'nin Enez ilçesinde denize sıfır olan 30 dönümlük arazide kurulacak. 20 prefabrik bina ve konteynırların kullanılacağı tatil köyü için çalışmalara başlandı. Prefabrik binaların inşası ve alt yapı çalışmalarına

start veren İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, bir buçuk ay içinde projenin bu ayağının tamamlanacağını söyledi.

Tüm hizmetler ücretsiz

Gelecek yazda tamamlanacak olan tatil köyünde özürllüer ve aileleri için her şey düşünöldü. Spor, eğitim, kamp ve tüm hizmetlerin ücretsiz verileceği köyde ayrıca basketbol, voleybol sahası, tenis kortları, okçuluk alanı, sosyal aktivite evi, anfi tiyatro da bulunacak. Köyde ayrıca sörf, yelken, tüple dalış, kano gibi su sporlarının yapılabileceği alanlar oluşturulacak. Özürllüerle sağlık ve eğitim hizmetiyle birlikte meslek edindirme kurslarının da verileceği köy, su sporları turnuvalarının yapılabileceği uluslararası standartlara kavuşturulacak.

Maliyetinin bir trilyon liranın üzerinde olduğu belirtilen Özürllüer Tatil Köyü için sponsor desteği de aranıyor. Omurilik Felçlileri Derneği Başkanı Ramazan Başı, konuya ilişkin olarak şöyle konuştu: "Türkiye şartları göz önünde bulundurulursa özürllüerinin sosyal hayata katılamadıklarını görüyoruz. Fiziki koşullar, onların seyahat edip tatil yapabilmelerini engelliyor. Kimi hayatında bir kez bile ayağını denize sokamamış. Böyle bir köyle kaynaşma imkânı bulup, üretken olabilecekler. Hedefimiz onların sosyal yaşama katılmalarını sağlamak."

Köyün tüm özürllüerle açık olduğunu vurgulayan Başı, projeyi duyan yüzlerce özürllünün derneği telefon yağmuruna tuttuğunu söyledi: "Fizyoterapist, fizyolog, doktor, psikolog ve sosyal hizmet uzmanları bir sezonda 900 özürllüye hizmet verecek. Bu sayı, ailelerle birlikte bin 200 kişiye çıkacak. Hem ücretli eleman hem de gönüllüer çalışacak. Bize destek vermek isteyen her gönüllüye kapımız açık. Bu proje istenildiğinde sivil toplum kuruluşlarıyla devletin işbirliği yapabildiğinin de bir göstergesi."

Ek 5.

Sosyal Grupların Ve Ayrımcılığın Kökeni

"Levinas, sorumluluğu anlatırken, 'hücrelerinde duyulan bir huzursuzluk'tan bahseder. Durduğu yerde duramamak, olup biteni görmezden gelmemek söz konusudur. 'Sessiz kalmanın imkânsızlığını yaşıyoruz.'" Asuman Bayrak

"Bir ilkokul öğretmeni (Jane Elliott) 1970 yılında, dış görünümünden dolayı nedensiz yere ayrımcılığa uğramanın nasıl bir şey olduğunu öğrencilerine gösterebilmek için sıradışı bir yöntem kullanmış. Öğrencilerini mavi ve kahverengi gözlüer olarak iki gruba ayırmış. Mavi gözlüerinin diğerlerinden daha zeki ve üstün olduğunu, kahverengi gözlüerinin onlarla aynı yerde oynamamaları gerektiğini, çünkü kahverengi gözlüerinin yeterince iyi olmadıklarını söylemiş. Sonra kahverengi gözlüerle, kahverengi gözlü olduklarını belli edecek işare-

ler taktirmiş. Kısa bir süre içinde iki grubun da içinde buldukları durumu benimsediğini fark etmiş. Mavi gözlüler küçük birer Nazi gibi davranırken, kahverengi gözlüler öğretmene ve mavi gözlülere karşı nefret hisleriyle dolmaya başlamışlar.”

Devam etmeden önce lütfen üstteki alıntıyı bir kez daha (ve bu sefer tane tane) okuyun.

Şimdi, sakatlara otomobil kullanabilmeleri için verilen “özel” ehliyetleri, otomobillerine takmak zorunda oldukları “özel” plakaları, nüfus cüzdanlarına eklenen “özel” ibareleri, mesleki becerileri umursanmadan dayatılan “sakat statüsünde beden işçisi” kadrolarını, sakatlar için açılan “özel” parkları, otelleri, okulları, otobüsleri, vagonları, tuvaletleri düşünün; sonra “Ben çocuğumun sınıfında sakat çocuk istemem, çocuğumun psikolojisi bozuluyor” diyen anne-babaları, “Komşular rahatsız oluyor” gerekçesiyle evinden çıkmak zorunda bırakılan ve sakat çocuğu olduğu için yaşayacak konut bulamayan aileleri, “Diğer çocuklar alay ediyor, ben de ilgilenemiyorum, ‘özel’ okula verin” diyen sınıf öğretmenlerini, “Bu çocuk okuyamaz, götür, evde otursun” diyen okul yöneticilerini, “Duymuyorsan / görmüyorsan gelme okula” diyen üniversite hocalarını, “Ne diye uğraşıyorsunuz, Allah onları öyle yaratmış, Allah’ın veremediğini siz mi vereceksiniz, 124 Murat ile Mercedes’i yarıştırmak istiyorsunuz; bu çocukları neden lise giriş sınavlarına sokmak istediğiniz anlayamıyorum” diyen Milli Eğitim Bakanlığı’nın en üst bürokratlarını, herkes gibi yurtdışı eğitim faaliyetlerine katılmak isteyen öğrenciye “Sakat kontenjanı bize bildirilmedi” diyen üniversite yöneticilerini düşünün. Sonra, “Sakata verilecek kızım yok”ları, “Ayyy yazık”ları, “Ben olsam dayanamaz intihar ederdim”leri, “Kim bilir ne günah işledi de Allah cezalandırdı”ları, “Başının gözünün sadakası olsun”ları, “Bak işte çoluk çocuğundan çıktı”ları düşünün.

Sonra “Kalp Gözü”, “Sırlar Dünyası”, “5. Boyut” vb isimlerle yayınlanan, “lanetli cezalar”ı pompalayan diziler, programlar da gelsin gözünüzün önüne.

Şimdi “mavi gözlüleri” bırakıp “kahverengi gözlülerin”, “Bizi bizden başka kimse anlamaz”, “Sakat değilsen sakatların olduğu bir sitede ne işin var?”, “Bence bu sitede sadece sakatlar olmalı”larını düşünün. Sonra, “H sınıfı ehliyet, özel plaka uygulaması ve nüfus cüzdanına sakatlık ibaresinin yazılması ayrımcılıktır, kaldırılmalıdır” diyen sakatlara karşı, “Sakatlığınızdan mı utanıyorsunuz?”, “Özel hakları kullanırken iyi de, işaret koyulunca mı zorunuza gidiyor?” ve/veya “Konsolosluk ya da resmi araçlarda da özel plaka var, ne olmuş?” diyen sakatları düşünün. Sonra “Sakatız, tabii ki her koşulda yardıma muhtacız”, “Bence de sakatlar farklı okullarda okutulmalıdır” diyen sakatları düşünün.

Şimdi de “sakatlara vergi indirimi”, “sakatlara şehirlerarası yolculuklarda yüzde 50 indirim”, “sakatlara yüzde 3 istihdam kotası”, “sakatlara muhtaçlık maaşı”, “sakatlara hastanelerde öncelik hakkı” gibi uygulamalarla, sakatları (diğer tüm özelliklerinden ve dezavantajlarından bağımsız halde) tek-tip olarak gören, ve sakat = muhtaç formülüyle sorunlara “çözümler” arayan anlayışı düşünün. Son olarak, var olan sivil toplum hareketlerinde sakatların neredeyse hiç olmadığını, ayrılmış halde (ve sadece sakatlığa özel konularda) faaliyet yapan bir konumda olduklarını, ülke nüfusunun yüzde 12’sini oluştur-

malarına rağmen sokakta, işyerinde, sinemada, alışveriş merkezinde, okulda, mahallede hiiiç mi hiç görünmediklerini de hatırlayın.

Şimdi mecaliniz kaldıysa (bu sefer düşünmeden) cevap verin: Sizce ülkemizde sakatlar ötekileştiriliyor mu, bütünleştiriliyor mu ve sizce çözüm ötekileştirmekte mi, bütünleştirmekte mi? Not: Biliyor musunuz ki ben mavi gözlüyüm, kardeşimse kahverengi!

(<http://www.engelliler.biz/forum/content/sosyal-gruplarin-ve-ayrimciligin-kokeni-153/>)

Kaynaklar

DİE., ÖZİ. 2004. *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*. Ankara: DİE Matbaası.

(http://www.ozida.gov.tr/?menu=arastirma&sayfa=tr_ozurluler_arastirmasi)

Metinde anılan, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılmış, “Özürlülerin Basında Yer Almasına İlişkin Araştırma”, “Televizyon Yayınları Ve Özürlülük Anketi” vb araştırmalar için Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Bilgi Bankası'nın Özürlülük Araştırmaları sayfasına bakınız:

(<http://www.ozida.gov.tr/?menu=arastirma&sayfa=ozurluarastirma>)

ÇOCUK HAKLARI

CENGİZ ÇİFTÇİ

ÇOCUKLAR ADINA, ÇOCUKLAR İÇİN*

Çocukların sorunları, modern STÖ'lerin gelişiminde öncelikli alanlardan biridir. Toplumun hassas, etkilenebilir ve risk altında olan bireylerinin sorumlu yurttaşların ilgisi ni çekmesi, vicdani ve dinsel bağlamda moral değerlerden kaynaklanabildiği gibi, çocuklarla ilgili her şeyin sadece özel şahıslara ve devlet kurumlarına bırakılamayacak kadar önemli olması, kamu yararının gözetilmesi ve kamusal alanın gelişmesi de bu noktada etkilidir. Bu anlamıyla sosyal, kültürel ve politik dinamikler, STÖ'lerin örgütlenmesinde ve çalışmaların yürütülmesinde etkili olabilmektedir. Türkiye'de çocuk alanında çalışan STÖ'ler, Batı'daki STÖ'lerle benzer bir süreç geçirmelerine rağmen gelişim düzeyleri istenilen seviyeye gelememiştir. Kamu otoritesi-sivil toplum ilişkisi dönemsel radikal değişikliklere uğramış ve alanın gelişmesi veya gerilemesi, kamu otoritesinin dönemsel zorluklara göre aldığı kararlara göre olmuştur.

Darülhayr-ı Ali 1903 yılında kurulmuş, 1909 tarihinde kapatılmıştır. Daruleytem'lerle birlikte devlet tarafından kurulan kurumların yetersizliği yeni arayışları gündeme getirmiştir. 1917 yılında İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. 1923 yılında kapanan cemiyet, "çocuklara eziyet edilmemesi, anne ve babaları dahil, hiç kimse tarafından, çocukların bedeni ve ruhsal durumlarını tehlikeye düşürecek hizmetlerin gördürülmemesi, fakir, hasta çocukların tedavilerinin sağlanması, çocukların tütün ve bağımlılık yaratacak maddelerden korunması, okulların tatil zamanlarında fakir çocukların kırlara ve yazlıklara gönderilmesinin sağlanması, hizmetçi, besleme ve evlatlıklara kötü muamele edilmemesi, (...) kütüphane kurulması, anne ve babaları tarafından terbiye edilemeyen veya mahkûm olan çocuklar için ıslahhaneler kurulması, çocukların sağlıklı bir şekilde yetiştirilmeleri için oyun alanlarının kurulması ve Himaye-i Etfal ile uğraşan uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması" alanlarında çalışmıştır. Sorun tanımının kapsayıcı olduğu ve çalışmaların uluslararası düzeyde yürütülmesi kurumun güçlülüğünü göstermektedir. (http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/Himaye_Eftal.asp).

Çocuk Esirgeme Kurumu, 1921 yılında Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak kuruldu. Cemiyet 1983 yılına kadar varlığını sürdürerek çalışmalar yapmıştır. 1941 yı-

* Yer kısıtı nedeniyle kitapta kısa versiyonuna yer vermek zorunda kaldığımız bu metnin uzun versiyonuna STGM web sitesinde bulunan Yayınlar/Kitaplar bölümünde aynı kitabın linkinin altında yer alan ayrı bir linkten ulaşabilirsiniz.

İnnda lke genelinde örgütlenen ve sosyal hizmet alanında yapılan çalışmaları sürdüren ocuk Esirgeme Kurumu Derneği, kamu idarecilerinin baskın olduğu bir yapıda çalışmalarını sürdürmüştür. 1960 yılına kadar ocuk politikaları muğlak bir seyir izlemiş, ocuk koruma politikaları Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve Sağlık Bakanlığı'nın görev alanlarına verilmiştir. Genel anlamıyla ocuk politikalarında aile ön plana çıkartılmış, sorun kadınların alanı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, ocuk sorunlarının çözümü için depo kurumlar açılmıştır.¹

1983 sonrası dönemde yeni STÖ'lerin sosyal hizmetler ve ocuk sorunları ile ilgili alanlarda örgütlenmeye başlaması, kamu uygulamalarını izleme, değerlendirme ve eleştirme yönünde katkı sağlamıştır. Bu anlamıyla ocuk alanında alışan STÖ'lerin geçmişinin kısa olduğunu ve giderek farklı sorun ve hizmet odaklarına göre çeşitlenmeye başladığını söyleyebiliriz. rgtlenmenin artması ve yerel düzeylere ulaşması, çocuklarla ilgili sorunların artmasına paralel bir seyir izlemiştir.

Uluslararası alanda 1989 yılında Birleşmiş Milletler'in ocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi kabul etmesi dünyada ve Türkiye'de yeni bir ivme yaratarak ocuk haklarının gelişmesine katkı sağlamıştır. STÖ'lerin ocuk haklarına yönelik ilgiyi erken bir dönemde başlamasına rağmen, bu alanda örgütlenmeler 2000 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu döneme kadar ocuk hakları, hizmet temelli örgütlerin çalışma alanı içinde kaybolmuştur.

1. Katılımcılık Açısından ocuk ST'leri

ocuk sorunları alanında alışan STÖ'ler, katılım süreçleri geleneksel örgüt kültüründen farklılaşmaya başlamakla birlikte, henüz arzu edilen aşamaya gelmemiştir. Bu alanda alışan STÖ'lerin yakın dönemde artmaya başlaması, örgütlenme modeli ve katılımıla ilgili tartışmaları da gündeme getirmiştir. Grşmelerimizde, katılımın niceliksel olarak yoğun olduğu, ancak farklı nedenlerden dolayı yine de yeterli düzeyde olmadığı ifade edilmiş ve ocuk hakları alanında alışan STÖ'lerin katılım düzeyinin sorgulandığı grlmştir.

Karar alma mekanizması olarak yönetim kurullarının ne çıktığı ve sorunu benimsemiş olan üyelerin diğerlerinden etkin olduğu bir yaklaşım örgütlerde hâkim durumdadır. Yönetim kurullarında kararlar tartışılarak birlikte verilmekte ve oybirliğiyle karar alınmaktadır. Örgüt stratejisi ve politikaları, genellikle dar bir evre tarafından

1 Özlem Cankurtaran ntaş, "'Tehlikeli ocuklar' Ve İktidar", *Birikim* 192 (2005): 49-54.

ve kurumda etkin olan üye ve uzmanlarca belirlenmektedir. Bu bağlamda, kurumların genelinde katılımcı yaklaşımların geliştirilmesinden uzak bir yapılanma ve eğilimin hâkim olduğunu söyleyebiliriz.

Örgüt içinde kararların belirli üyeler tarafından verilmesi, bu üyelerin etkinliğinden kaynaklandığı gibi, örgüt faaliyetlerine katılımın düşük olması ve yapılacak çalışmaların zorunlu olarak belirli kişilerin sırtına yüklenmesi de bunda etkili olmaktadır. İşlevsellik ilkesi gereği, yönetim kurulları etkin olan üyelerin öne çıkmasıyla oluşturulmaktadır. Derneklerde üye sayısının 50-100 arasında olduğu ve bunların ancak yüzde 30'unun aktif olarak çalıştığı görüşmelerde belirtilmiştir. Yeni kurulan STÖ'ler, katılım sorunu yaşanmaması için, bir anlamda korporatist bir yaklaşımla, alanlarında uzman olan, fiilen çalışabilecek ve derneğe niteliksel katkı sağlayabilecek kişileri tercih etmektedirler. Üyeleri sivil aktivistlerden oluşan derneklerde gerek üye katılımı gerekse çocuk katılımı temel ilkelere biridir. Bu örgütlerde örgütün işleyişindeki yaklaşım çocuk alanında yapılacak çalışmalarını da belirleyen temel ilkelere biri olarak öne çıkıyor.

Son zamanlarda, rutin işleyişle ilgili veya acil olarak alınması gereken kararların yönetim kurulları tarafından verilmesi, strateji ve politika oluşturma alanlarında ise danışma kurullarının işlevselleştirilmesi gibi uygulamalara rastlanmaktadır. Danışma kurulları, seyrek toplanan birimler olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Üye katılımı sorununda sıkıntılar sürse de, deneyimli ve uzman üyelerden oluşan danışma kurulları derneklerle ilgili planlamalarda etkin olabilmektedir.

Vakıfların sınırlı sayıda üyeyle kurulması, yapının mevcut üyelerin katılımı ve katkılarıyla ayakta kalmasına sebep oluyor. Ancak vakıfların sınırlı sayıda üyeyle kurulmaları, derneklerden daha az demokratik oldukları anlamına gelmemelidir. Kimi STÖ'ler, katılım sorununu çözmek ve karar alma süreçlerini şeffaflaştırmak için etik çalışma ilkeleri geliştirerek yatay örgütlenmeyi tercih etmektedir. Bu tercih, yakın dönemde katılım ve şeffaflık sorununun farklı açılımlarla aşılabileceğini göstermektedir.

STÖ'lerle yapılan görüşmelerde etkin olmayan ve faaliyetlere düzenli katılmayan üyelerin üyelikten çıkarılmadığı ortaya çıkmıştır. Birçok dernek, üyelerinin potansiyel katkılarını öngörüp ihtiyaç duyulduğunda bu kişilerin çevre ve bağlantılarından faydalanmak istemektedir. Üyelerin bir kısmının dönemsel olarak farklı faaliyetlere katılması ve aidat ödemeleri, üyelikten çıkarmama nedenleri olarak gösterilmektedir.

Çocuk STÖ'lerinde Katılım Mekanizmaları

Çocuk sorunları alanında çalışan STÖ'ler, diğer STÖ'lerden farklı olarak, hedef grubun edilgen olduğu ve çalışmalarını çocuk sorunlarına ve alanına duyarlı kişilerin yürüttüğü örgütlerdir. Örgütlenme sürecine çocukların dahil olmaması ve çocukların adına dışarıdan faaliyet geliştirilmesi, politika oluşturulması ve uygulamaların yürütülmesi, hedef grubun katılımının sorgulanmasına yol açıyor. Çocukların örgütlenme ve karar alma süreçlerine katılımıyla ilgili tartışmalar son yıllarda artmakla birlikte, katılım sorununun çözümüne yönelik özgün bir model oluşturulamamıştır. Yerel yönetimler bünyesinde oluşturulan çocuk meclisleri, çocuk katılımı açısından önemli uygulamalardır. Çocuk meclisleri uygulaması yaygınlaşarak sürüyor. Ancak diğer katılım biçimlerinde olduğu gibi katılım alanları sembolik, şekilsel ve etkisiz kalma riskiyle karşılaşıyor.

Ankara Çocuk Hakları Platformu, strateji belgesinde çocuk katılımının önemini öne çıkarmıştır. STÖ'ler arasında çocuk katılımının gerekliliği üzerinde fikir birliği olmasına rağmen, uygulamada hukuksal zorluklar ve model eksikliği sorunları devam etmektedir.²

Yine de, hedef grupla ilgili çalışmalarda alan araştırmalarının, sorun tanımı üzerine çalışmaların son zamanlarda yaygınlaştığı söylenebilir. Faaliyet planlamalarının araştırmalar, çalışmalar ve gözlemler sonucunda oluşturulması, proje uygulama kültürünün gelişmesiyle yaygınlaşmıştır. İhtiyaç analizlerinde, ailenin yanısıra, çalışmanın yapıldığı illerdeki kamu kurum ve kuruluşları da başvurulan kaynaklar arasında öne çıkmaktadır.

Hak temelli çalışmalarda, bilinç oluşturma ve savunuculuk çalışmaları çerçevesinde, hedef grup farklılaşması olumlu bir süreç olarak gelişmektedir; yetişkinlere yönelik çocuk haklarıyla ilgili eğitimler, merkezi ve yerel idare işbirlikleri çerçevesinde yapı-

² 5253 Sayılı Dernekler Kanunu çocuk katılımını düzenlemektedir: "On beş yaşını bitiren, ayırt etme gücüne sahip küçükler, toplumsal, ruhsal, ahlâki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler. On iki yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler, ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar. Çocuk derneklerine on sekiz yaşından büyükler kurucu veya üye olamazlar." Ancak çocuk sorunları ile ilgili çalışma yapan diğer dernekler için 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu 64. Maddesi üyelik koşullarını fiili ehliyete sahip gerçek ve tüzel kişilere göre tanımlamıştır. Fiili ehliyet, erginlik durumu, yani 18 yaşını dolduranları kapsadığı için, çocukların dernek ve vakıflara üye olmaları önünde hukuki engel devam etmektedir.

lan kurumsal kapasite artırma çalışmaları, yapılan alan-sorun odaklı araştırmaların sonucu olarak tanımını genişletmiştir. Hizmet veren kuruluşlarda aile üzerinden gelen talepler dikkate alınarak hizmet sunumlarının şekillenmesi genel bir uygulama olarak devam etmektedir. Ev ziyaretleri, kişisel sorun dinleme uygulamaları, özel dersler, sağlık taramaları, sportif çalışmalar, ailelere ayni ve nakdi yardımlar, kültürel etkinlikler ve çalışmalar (film gösterimleri, drama çalışmaları, müzik dinletileri vs) hedef grubun katılımının sağlandığı yöntemler olarak öne çıkarılmaktadır.

Katılımcı ihtiyaç analizi yönteminden söz edilmekle birlikte, uygulama aşamasında katılımcı bir yaklaşım izlenmediği, hedef grubun pasif kaldığı söylenebilir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'yla yürütülen çalışmalarda öncelikle kurum ihtiyaçları dikkate alınmaktadır. Hak temelli çalışan kuruluşlar, sorunun niteliğine ilişkin araştırmalara, güncel sorunlar ve istismarla ilgili örneklere dayanan bir çalışma yürüttükleri için, sorunun çözümüne yönelik politika ve faaliyetlerde hedef grupla ilgili olarak dolaylı bir sorun yansıtma ve kamuoyu yaratma yaklaşımını benimsemektedir. Sürdürülebilir çalışmalarda, hedef gruptaki çocuklarla kurulan güven ilişkileri ve alanla ilgili veriler üzerinde zaman içinde kurulan hâkimiyet, farklı uygulamaları gündeme getirebilmektedir. Bu tür uzun erimli çalışmalarda hedef grubun katılımı süreç içerisinde geliştirilebilmektedir.

Gönüllü Yönetimi Ve Katılımı

Çocuk sorunları alanında çalışan STÖ'ler, diğer STÖ'lerden daha yaygın bir gönüllü katkısından faydalanmaktadır. Alanlarına hâkim durumda bulunan STÖ'lerin en önemli ve güçlü özelliklerinin, gönüllüleri kuruma çekmek ve işlevsel alanlarda gönüllülerden faydalanmak olduğu anlaşılıyor. Bu bağlamda, gönüllü yönetimi, bu alanda çalışan STÖ'lerde artan bir oranda önem kazanmaya başlamıştır. Yine de, gönüllülerin katılımından çok, bu üyelerin katkılarının ve işlevselliklerinin öne çıktığı söylenebilir. Proje uygulamalarında ve yürütülen faaliyetlerde gönüllülerden yararlanma imkânı, maliyet kontrolünü sağladığı ve etkinliğin niteliğini artırdığı gibi, uzun vadede kurumun ihtiyaç duyduğu yetişmiş eleman ve uzman ihtiyacını karşılamaya da hizmet etmektedir.

Karar alma süreçlerine sınırlı oranda katılabilen gönüllüler, kurumlarının temsil edilmesi ve hedef grupla kurulan ilişkilerde önemli roller üstlenmektedir. Kurumlar, kurum kültürünü tanıyan gönüllülerden personel olarak da yararlanmaktadırlar.³ Gö-

3 Proje temelli çalışan STÖ'lerde yarı gönüllü tanımlaması yaygınlık kazanmaktadır. Gönüllü mo-

nüllü oryantasyonu ve süpervizyonu, kurumların gönüllü yönetiminde kullandıkları yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Oryantasyon çalışmaları, faaliyet alanlarıyla ilgili eğitimler, gönüllüye yönelik olarak sosyal duyarlılık, sivil topluma yönelik olarak bilgilendirmeler üzerinden bilgi ve beceri artırma amacıyla düzenlenmektedir. Benzer bir şekilde, gönüllülere yönelik düzenli ve gündem yaratan toplantılar, kurumsal ilişkinin sürdürülmesi çabasında öne çıkmaktadır.

Çocuk STÖ'lerinin Kuruluş Nedenleri

Çocuk sorunları alanında çalışan kurumlarda öz örgütlenmenin olmaması ve farklı alanlarda çalışan STÖ'lerin çocuk sorunları alanında da faaliyet göstermesi, değişik kuruluş nedenlerinden kaynaklanmaktadır. Bu alanla ilgili sınıflama yapmak için Uluslararası Çocuk Merkezi ve STGM veri tabanında bulunan kuruluşlar incelendi. Özellikle eğitim, kadın, gençlik, engelliler ve insan hakları alanında çalışan örgütlerin farklı amaçlar için kuruldukları, ancak çocuklarla ilgili çalışmalar da yürüten kuruluşlar olarak öne çıktığı görülmektedir. Kuruluş amaçlarına bakıldığında, STÖ'ler sekiz ana kategoride sınıflandırılabilir:

1. Yetiştirme Yurtlarını Koruma Ve Himaye Dernekleri: Bunlar, kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklara yönelik olarak yaygın bir alanda örgütlenmiş durumda. Bu örgütler, köken olarak yetiştirme yurtlarına bağış toplama amacıyla kurulmuş, ancak 5072 Sayılı Dernekler Ve Vakıfların Kamu Kurum Ve Kuruluşları İle İlişkilerine Dair Kanun'la bağımsız yapılara dönüşmüşlerdir.⁴ Koruma ve topluma kazandırma amaçlı dernekler,

---

tivasyonunu artırmak ve katkı sürecinin sürekliliğinin sağlanması amacıyla (yol, iletişim ve yemek gibi) alan çalışmaları giderlerinin karşılanması ve kimi zaman sembolik ücretlerin ödenmesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Gönüllü potansiyelinin genç ve üniversite öğrencilerden oluştuğu göz önüne alındığında kurumların ihtiyaç duydukları gönüllülerin uygulama süreçlerine katılımı kısmi ödüllendirme mekanizmalarıyla sağlanabilmektedir. Uzun dönemde çalışma kültürüne alışan gönüllüler, profesyonel çalışanlar olarak kurumda istihdam edilebilmektedirler.

4 Aynı ve nakdi bağış kabul edebilmek ve sosyal hizmet kurumlarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bu alanda STÖ'ler kuruldu. Bunlar, sivil örgüt olma niteliğinden uzak ve sınırlı bir alanda, sınırlı bir iş için kurulan örgütlerdi. Son yıllarda bu örgütlerin birçok soruna neden olması sonucunda sivil örgüt-kamu ilişkisinin kesilmesiyle birlikte sivil örgütlerin kendi ayakları üzerinde ve kendi bağımsız amaçları etrafında örgütlenmesi için bir zemin oluştu. Ama bu sorunsuz bir süreç olmadı, hem kamu kurumları, hem de sivil örgütler bu durumdan rahatsız oldu. Bunlar karşılıklı birbirlerinin imkânlarını kullanıyorlardı. Sivil örgütler sosyal hizmet birimlerinin bünyesinde çalışabiliyorlardı, bağış alabiliyorlardı ve kurum imkânlarını kullanıyorlardı. 22 Ocak 2004 tarihinde yayınlanan 5074 Sayılı Dernek Ve Vakıfların Kamu Kurum Ve Kuruluşları İle İlişkilerine Dair Kanun ile dernek ve vakıflar, kamu kurum ve kuruluşlarının ismini alamaz, bu kurum ve kuruluşların hizmet binaları ve müştemilatı içinde faaliyet gösteremez ve bu kuruluşlara ait araç ve gereci kullanamaz hale geldi. Kanun, kamu hizmetleri üzerinden bağış toplama ve katkı payı almayı yasakladığı gibi, kamu görevlilerinin unvanlarını kullanarak dernek ve vakıflara üye olmalarını engellemiştir.

çocuk dostu dernekler olarak çalışmalarına devam etmişlerdir. Faaliyet alanı olarak kurumsal destek, yetiştirme yurtlarını destekleme benzeri çalışmalar, rehberlik çalışmaları, yetiştirme yurdu kurmak için çalışmalar öne çıkmaktadır. Yaygın olarak dernek tarzı örgütlenmenin benimsendiği bu alanda amaç ve faaliyetler sınırlıdır. Son zamanlarda sosyal politika uygulamaları bağlamında uygulama ve model geliştirme çerçevesinde kurulan derneklerde bir hareketlilik söz konusudur. Valilikler ve yerel yönetimler bünyesinde kurulan proje uygulama birimlerinin etkisi ile kurulan ve sosyal yardım çalışmaları yapan kuruluşların sayısında bir artış söz konusudur.

2. Risk Altındaki Gruplara Yönelik Kurulan Dernekler Ve Vakıflar: 1990 sonrası dönemde "korunmaya muhtaç çocuklar" tanımlamasının ortaya çıkmasıyla beraber, toplumsal sorunların görünür olması ve çocuk sorunlarının ayrı bir alan olarak farklılaşmasının sonucu olarak kurulan ya da amaçlarını bu alanda çalışma yapacak nitelikte değiştiren kuruluşlardır.⁵ Sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuklarla, suç işlemiş ya da suça meyilli çocuklarla ilgili sorun alanlarında çalışan bu kuruluşlar, geniş bir tanım olan "risk altındaki çocuklar" bağlamında çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Çalışma alanları arasında sokakta yaşayan, çalışan çocuklara yönelik koruyucu çalışmalar, barınma ve sağlık çalışmaları, ıslah ve tutukevlerindeki çocuklara yönelik hak temelli çalışmalar, kültürel ve sanatsal faaliyetler bulunmaktadır. Dernek ve vakıf tarzı örgütlenmeler, bu kategoride, kurumsallaşma kapasitesinin bir göstergesi olarak öne çıkıyor. Kamu kuruluşları ile işbirliklerinin açık olması bu alanda bilgi üretiminin ve kurumsallaşmanın gelişmesine destek olmuştur.

3. Eğitim Destek Amaçlı Kuruluşlar: Bunlar, içlerinde farklı özellikleri barındırmakla birlikte, çocuk sorunları alanında çalışan köklü ve öncü kuruluşlardır. Bu kategoride hayırsever, filantropik kuruluşlar ve modern seküler STÖ'ler faaliyet göstermektedir. Eğitim kurumlarına destek, altyapı desteği, okul, kreş, yurt yaptırma, bağış toplama, burs verme öne çıkan faaliyetlerdir. Alt kategorilerde okul öncesi faaliyetlere destek veren kuruluşlar, yoksul çocuklara yönelik eğitim ve öğrenim desteği veren kuruluşlar, kız çocuklarına yönelik eğitim desteği veren kuruluşlar ve çocuk bilim

---

5 Risk altında olma kavramı, yakın zamanda yaygın olarak kullanılmaya, 1994 sonrası dönemde tartışılmaya başlanan ve yaygın olarak kullanılan "korunmaya muhtaç çocuklar" kavramını kapsayarak daha geniş bir alanı tanımlamaya başladı. Kavram, bütün tehlikelere karşı koruması az olan çocukları kapsayacak bir bağlamda kullanılıyor. Bu bağlamda eğitime ulaşamayan çocuklar, yoksullukla ilişkili sorunlar yaşayan çocuklar, aile içi şiddete maruz kalan çocuklar, cinsel istismara maruz kalan, aile korumasından yoksun çocuklar, bakım altında olan çocuklar, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar, mülteci çocuklar gibi geniş bir alanda normal süreçlerin dışında olan ve buldukları ortamdaki gelecek tehditlere açık olan çocukları kapsamaya başladı.

çalışmalarını yaygınlaştırmaya çalışan kuruluşlar bulunmaktadır.

Eğitim alanında çalışan örgütlerin örgütlenme modelleri, kurucuları ve çalışma yöntemleri önemli farklılıklar göstermektedir. Yaygın olarak örgütlenen eğitim amaçlı kuruluşlar, faaliyet bazında ulusal düzeyde çalışmalar yaparak bu alandaki yaklaşım ve yöntemlerin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Örgütlenme ve kuruluş amaçlarında yöntem ve ideolojik farklılıkların olması, bu alandaki örgüt sayısının artmasındaki önemli etmenlerden biridir.

Yaklaşım olarak hayırseverlikten modern-seküler bir yapılanmaya doğru bir farklılaşma olmasına rağmen, hâkim olan eğilim hayırseverlik ve filantropik yaklaşımlardır.

Eğitim alanında yaşanan sorunlar nedeni ile eğitimde haklar önemli bir çalışma alanı olarak ayrılmaya başlıyor. Sorun alanının geniş olması (kız çocuklarının okullaşması, toplumsal cinsiyet eşitliği, ana dilde eğitim, kurumlarda yaşayan hizmet alan çocuklara yönelik ihmal ve istismar vakaları vb) önümüzdeki dönemde bu alanda çalışan kuruluşların sayısında bir artış olacağını gösteriyor. İzleme, uygulama, kapasite geliştirme ve kamu ile ortak çalışmalar STÖ'lerin odaklanacağı alanlar olacaktır.

4. Sağlık Amaçlı Kurulan STÖ'ler: Sağlık kuruluşlarında çalışan akademik uzmanlar ve hasta çocukların ailelerinin girişimleriyle çocuk hastalıklarının üstesinden gelme amacıyla kurulan örgütlerdir. Toplumsal duyarlılığın çocuk sağlığı ve hastalıkları alanında gelişkin olması ve yapılan bağışların diğer alanlara göre fazlalığı ve süreklilik arz etmesi, bu alanda vakıf tarzı örgütlenmeyi öne çıkarmıştır. Bilinçlendirme çalışmalarının yoğun olduğu bu kategoride, çocuk sağlığı, çocuk hastalıkları, rehberlik çalışmaları, anne-çocuk sağlığı, çocuk hastaneleri uygulamaları yapılmakta, 0-6 yaş grubu çocuklara ve engelli çocuklara yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bedensel ve zihinsel engelli çocuklara yönelik çalışmalarda ağırlıklı rehberlik, okul ve bakım merkezi yaptırma çalışmalarına rastlanmaktadır. Engelli çocuklar alanında hak ve bilinçlendirme çalışmalarının yetersiz kaldığı, ancak toplum temelli rehabilitasyon gibi yeni yöntemlerin uygulandığı belirtilmelidir.

5. Çocuk Faaliyetlerini Artırma Ve Teşvik İçin Kurulan Örgütler: Bunlar, çocukların yaratıcılığını teşvik etmek amacıyla kültür-sanat faaliyetleri düzenlemek, kulüpler, tiyatrolar kurmak, çocuk kütüphanesi oluşturmak gibi amaçlarla kurulan örgütlerdir. Son yıllarda sayıları artmaya başlayan bu tip örgütlenmelerde sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin öne çıktığı görülmektedir. Yaygın olarak dernek çatısı tercih edilmesine rağmen, ticari kurumların uzantıları olarak çocuk kulüplerine ve çocuk

evlerine de rastlanmaktadır. Yerel yönetimlerin desteklediği çocuk kulüpleri ve çocuk evleri de sıkça görülmeye başlanmıştır.⁶

6. Aile Ve Çocuk Eksenli Çalışma Yapan Örgütler: Aile planlaması, anne ve çocuk sağlığı konusunda, eğitici ve bilgilendirici çalışmalar, halk sağlığı ve yoksul ailelere yönelik iyileştirici çalışmalar yapan örgütlerdir. Çalışmaların işlevsel olması bakımından ailenin de sürece dahil edilmesi, sık görülen bir yaklaşımdır. Önümüzdeki dönemde çocuk hakları alanında çalışmaların etki edeceği bir gruptur.

7. Hak Temelli Örgütler: Çocuk hakları alanında çalışan STÖ'lerin ortaya çıkması yakın dönemde mümkün olmuştur. Daha önce hizmet sunumu yapan ve çocuk hakları alanında çalışan kuruluşlar bulunmakla birlikte, sadece savunuculuk, uygulamaları izleme ve kamuoyunu bilgilendirme çalışmaları yapan kuruluşlara son zamanlarda daha sık rastlanmaktadır. Çocuk hakları alanında çalışan STÖ'ler, çocuk ihmal ve istismarı,⁷ fiziksel şiddet, cinsel, duygusal, ekonomik istismarlar ve yoksullukla ilgili sorunlar da dahil olmak üzere, çocuklarla ilgili her türlü ihmal ve sorunla ilgili çalışma amaçları olan kuruluşlardır. Çocuk katılımının önümüzdeki dönemde öne çıkacak çalışma alanlarının başında gelmektedir.

8. Çocuklar Tarafından Kurulan Dernekler: Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın bilgi edinme kanunu çerçevesinde verdiği bilgiler sınırlı olsa da, çocukların öz örgütlenmelerinin ayrı bir kategori olarak değerlendirilmesini gerektiriyor. Edinilen bilgiye göre Türkiye'de 23 çocuk derneği bulunmaktadır. SHÇEK Kanunu ve dernek kurma ve üyelik konusunda serbestlik tanıyan 5253 Sayılı Dernekler Yasası'nın Kasım 2006'da yenilenmesinin ardından Türkiye'nin ilk çocuk derneği, Kutup Yıldızı Çocuk Derneği, İstanbul'da kuruldu. Kanun, yapılan düzenlemeler ile 18 yaşından küçüklere de dernek kurma hakkı getirmişti. Yasanın 3. Maddesi "15 yaşını bitiren, ayırt etme gücüne

---

6 Örnek bir çalışma olarak İstanbul Çocuk Ve Gençlik Sanat Bienali'ni verebiliriz. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Eğitim Yönetmeliği tarafından, 2010 Okullarda Projesi kapsamında 25 Kasım-25 Aralık 2010 tarihlerinde, gerçekleşmiştir. Bienal, İstanbul'da yaşayan öğrenci ve öğretmenlerin güncel sanatın içinde yer almaları, farklı materyal, teknik ve disiplinleri kullanmaları ve özgün sanat çalışmalarını toplumla paylaşabilmeleri, bu yolla da sanat eğitiminin çocuk ve gençler için önemini vurgulanması amaçlamıştır. "Değişiyorum, farkında mısın?" konseptiyle ile "değişim" temasını işleyen bienal Türkiye'de çocuk alanındaki ilklerden biridir.

7 Çocuğun sağlığını, fiziki ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan hareket ya da davranışlara "çocuk istismarı" denmektedir. Çocuğun sağlığı, fiziksel veya psikolojik gelişimi için gerekli ihtiyaçların karşılanmaması ise "çocuk ihmal" olarak tanımlanmaktadır. (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukistismariveonlenmesi.doc>)

sahip küçüklerin yasal temsilcilerinin izni ile çocuk dernekleri kurabilmeleri, 12 yaşından gün almışların da çocuk derneklerine üye olabilecekleri”ni belirtiyor. Kutup Yıldızı Çocuk Derneği, 15-17 yaş arasındaki sekiz Anadolu Lisesi öğrencisi tarafından, çocuklara yönelik projeler oluşturmak için “akıl yaşta değil, baştadır” sloganı ile kuruldu. Derneğe 18 yaşından büyükler üye olamıyor. Diğer çocuk dernekleri şunlardır: Yalova, İzmir, Mersin, Hatay, Adana ve Ankara’da kurulmuştur: Çukurova İnteract Gençlik Kulübü Derneği (Adana), Genç Ufuklar Derneği (Ankara), Bursa Gençlik Ve Kültür Derneği, İnegöl Genç Sanatseverler Derneği, Denizli Pamukkale İnteract Gençlik Derneği, Antakya Defne İnteract Gençlik Kulübü Derneği, Mersin İnteract Çocuk Ve Gençlik Kulübü Derneği, Güzelbahçe Belediyesi Ülke Çocuk Hakları Derneği (İzmir), Girişim Ve Fikir Derneği (İzmir), (International Youth Line) Uluslararası Genç Çizgi Derneği (İzmir), Yalova Anadolu Lisesi Çocuk Spor Derneği, Fatih Sultan Mehmet Anadolu Lisesi Çocuk Spor Derneği (Yalova), Yalova Şehit Osman Altıncı Anadolu Lisesi Çocuk Spor Derneği, Yalova Kız Teknik Ve Meslek Lisesi Çocuk Spor Derneği, Yalova Esvet Sabri Aytaşman Kız Teknik Ve Meslek Lisesi Çocuk Spor Derneği, Yalova Anadolu İmam Hatip Lisesi Çocuk Spor Derneği, Çiftlikköy Atatürk Anadolu Lisesi Çocuk Spor Derneği (Yalova), Çiftlikköy Mustafa Kemal Lisesi Okulu Çocuk Spor Derneği (Yalova), Teknik Ve Endüstri Meslek Lisesi Çocuk Spor Derneği (Yalova), Evliya Çelebi Otelcilik Ve Turizm Meslek Lisesi Çocuk Spor Derneği (Yalova), Yalova Ticaret Meslek Lisesi Çocuk Spor Derneği, Termal Katip Çelebi Fen Lisesi Çocuk Spor Derneği (Yalova).

Sorun Tanımı Ve Faaliyet Alanları

Türkiye’de Çocuk Haklarına Dair Temel Sorunlar

STÖ’lerin yapmış oldukları çalışmalar ve izlemeler sonucunda Türkiye’de çocuk hakları alanında önemli gelişmeler olmakla birlikte karmaşık ve yapısal sorunlar devam etmektedir. Avrupa Komisyonu’nun yayınladığı Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu sorun ve gelişme alanlarının değerlendirmesinde aşağıdaki noktaları öne çıkartmıştır:

- Anayasa değişikliği ile çocuk haklarının uygulamada güvence altına alınmasına yönelik tedbirlerde pozitif ayrımcılık ilkesi gündeme getirilmiştir.
- Okul öncesi eğitimde yapılaşmanın giderek artması (2010’da % 39) ilköğretimde cinsiyetler arası farkın kapanmaya başlaması, okulu bırakma riski olan gruplarda geliştirilen erken uyarı sistemi ile kayıt oranının 2009-2010 yılları arasında net % 65’e yükselmesi olumlu gelişmelerdir. Ancak, yaklaşık 200 bin çocuk —özellikle

doğu ve güneydoğu illerindeki kız çocukları— hâlâ okula devam etmemektedir. Orta öğretime devam konusunda coğrafi farklılıklar vardır. Ayrıca, erkek çocuklar için % 68, kız çocukları için % 62 olan okula net kayıt oranıyla, cinsiyetler arasında önemli fark mevcuttur. Eğitim kurumlarında şiddetle mücadele stratejisinin uygulanması sınırlı kalmakta ve denetim gerektirmektedir. Çocuk evleri ve yatılı okullardaki bazı şiddet ve/veya istismar vakaları basın organlarında kapsamlı olarak yer almış ve kamuoyunda eleştirilmiştir. Çocuklara yönelik şiddetle etkin biçimde mücadele edebilmek için, ilgili kurumların sorumluluk üstlenmesine ve aralarında koordinasyon sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

- Sosyal güvenlik sistemi kapsamında olmayan çocukların sağlık masrafinin karşılanması idari olarak düzenlenmiş ancak uygulamada hâlâ sorunlar olduğu belirtilmiştir.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Dezavantajlı Gruplar Daire Başkanlığı kurulmuştur. Dairenin görevlerinden biri, çocuk işçiliğiyle ilgilenen kurumların çalışmaları arasında koordinasyon sağlamaktır. Çocuk işçiliğinin önlenmesinde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Hâlâ etkili bir izleme sistemi bulunmamaktadır. 15 yaş altındaki çocuklar arasında yoksulluk oranı % 24,4'e düşmüştür. Ancak, bu oran hâlâ genel yoksulluk oranından, % 7,3, daha yüksektir. Kırsal alanlarda, bu oran % 44,9'a çıkabilmektedir. Kırsal bölgelerdeki çocukların yoksulluğuyla mücadele için özel tedbirlerin alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır.
- TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi'nin daha aktif hale geldiği belirtilmiştir. Çocukların Komite üyeleriyle görüşlerini paylaşabilecekleri interaktif bir internet sitesinin kurulması, her mesajın değerlendirilmesi ve cevaplanması olumlu bir gelişme olarak aktarılmıştır. Komite'nin hâlâ gayriresmi olması ve önerilen tüm mevzuatın çocuk haklarına uygunluğunun incelenmesinden sorumlu olmaması eksiklik olarak değerlendirilmiştir.
- Kayıp çocuklar ve çocukların mağdur olduğu diğer vakalar için TBMM'de bir araştırma komisyonu kurulmuştur.
- Çocuklar için daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması da dahil, mevsimlik gezici tarım işçileri ile ailelerinin durumlarının iyileştirilmesi amacıyla Başbakanlık genelgesi yayımlanmıştır.
- Türkiye, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik ikinci ve üçüncü birleştirilmiş devlet raporlarını Birleşmiş Milletler'e sunmuştur.

- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gösterilere katılan reşit olmayan kişiler "terör örgütü üyesi olmak" suçuyla ve dolayısıyla orantısız hapis cezalarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Temmuz 2010 tarihli Terörle Mücadele Kanunu'nda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun, terör suçu işlediği iddia edilen çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanmasını öngörmektedir. Bu kanun, benzer suçların yetişkinlerle birlikte işlenmesi durumunda dahi uygulanmaktadır. Buna ilaveten, terör örgütü propagandası yapmaktan veya toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında güvenlik güçlerine direnmekten mahkûm olan çocuklar, bundan böyle terör örgütü üyesi olmaktan dolayı ayrıca mahkûm olmayacaklardır. Genel olarak, söz konusu kanun, Terörle Mücadele Kanunu'nda yer alan bazı ağırlaştırıcı durumların çocuklar için uygulanmamasını öngörmektedir. Son olarak, Kanun, çocuk mahkemelerine hükmün açıklanmasını geri bırakma, hapis cezasını diğer bir yaptırıma dönüştürme veya terör suçları için verilen hükümlerin ertelenmesi kararını alma imkânı vermektedir.
- Yeni olmasına rağmen, şartlı tahliye sistemi her ilde kurulmuş ve psikologlar ile sosyal hizmet çalışanları atanmıştır. 17 Eylül 2010 tarihi itibarıyla 6233 çocuk şartlı tahliye edilmiştir. Çocuklar, çoğunlukla, hâlâ çocuklar (veya çocuklar ve gençler) için ayrılmamış cezaevleri ve gözaltı merkezlerinde tutulmaktadırlar. Çocukların gözaltına alındığı birçok kurumda, sürekli değişen vasıfsız personel oranı yüksektir.
- Çocuk Koruma Kanunu 81 ilde çocuk mahkemelerinin kurulmasını gerektirmektedir. Eylül 2010 itibarıyla, sadece 30 ilde 95 adet çocuk mahkemesi kurulmuş olup, bu mahkemelerin yalnızca 72'si faaliyettedir.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından sağlanan hizmetlerin kurum dışına taşınması çabalarına ilişkin olarak, öz ve manevi ebeveynlere yönelik danışmanlık, rehberlik ve mali desteğin artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. SHÇEK'in idari kapasitesi sınırlı kalmaya devam etmektedir.
- 2008 yılı nüfus ve sağlık araştırması, 5 yaşın altındaki çocukların % 6'sının (nüfusa) kayıtlı olmadığını göstermektedir. Bu oran, doğu bölgelerinde % 11'e yükselmektedir.
- Çocuk haklarına ilişkin temel uluslararası hukuki belgelere ilişkin çekincelerin kaldırılmasına yönelik hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir.

İlerleme raporu sonuçlarına göre, çocuk hakları, çocuk adaleti ve ilköğretimde cinsiyetler arasındaki farka ilişkin hukuki çerçevede olumlu gelişmeler olmasına rağmen eğitim, çocuk işçiliği, sağlık, çocuk adaleti, idari kapasite ve koordinasyon dahil, tüm alanlarda uygulamaya ilişkin çabaların daha fazla güçlendirilmesine ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.⁸

Çocuk alanında çalışan STÖ'ler, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin uygulanmasında kamu kurumlarının yaklaşımlarının sözleşmenin özünü hayata geçirmekten uzak olduğunu dile getirerek çocuk hakları konusunda sorun alanlarının karmaşıklığına işaret ediyorlar. Bu çerçevede 2011 genel seçimlerine yönelik bir kampanya yürüten Gündem Çocuk Derneği aşağıdaki sorun alanlarını gündeme getiriyor:

Türkiye'de çocuk haklarına dair temel sorun, her bir çocuğun hak sahibi, eşit, özgür ve onurlu birer birey olarak, barış içerisinde, iyi ve mutlu bir yaşam sürmesi için çocukların yararına bütüncül bir Çocuk Politikası bulunmamasıdır. Bunun temel göstergesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin tüm toplumda yaygınlaşması ve benimsenmesi konusunda kaygı verici olumsuz durumlar yaşanmasıdır. Söz konusu durumların başında aşağıdaki sorunlar bulunmaktadır.

1. Erken evlilikler,
2. Çocuk adalet sistemi çerçevesinde TMK'den yargılanan çocuklar ve çocuk yargılamasının sorunları,
3. Askeri çatışmalar ve çocuk kapsamında çatışmalarda/çatışma bölgelerinde ölen çocuklar,
4. Çocuk ve sağlık bağlamında yeni doğan ölümleri ve çocuklar için sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler,
5. Mağdur ve fail olarak çocukların cinsel istismarı,
6. Eğitim alanında ana dil eğitimi, anadilde eğitim, din eğitimi, eğitimin müfredatından kaynaklanan eksiklik ve sorunlar,
7. Çocukların politik istismarı bağlamında çocukların dahil edildiği siyasi boykotlar, siyasi gösterilerde çocuk kullanımı, siyasi metinlerde çocuk kullanımından kaynaklanan sorunlar,

---

8 Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*, Brüksel, 9 Kasım 2010. SEC(2010) 1327, s. 26-28. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/İlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf

8. Medyada çocuğun kullanımı bağlamında reklamlar, diziler/filmler, haberlerden kaynaklanan sorunlar,
9. Kurumlar sorunu bağlamında kapalı kurumlar, yatılı bölge okulları (YİBO'lar) ve yetiştirme yurtlarında yaşanan sorunlar,
10. Çocuk işçiliği bağlamında sigortasız ve uygun olmayan işlerde çalıştırılma ve mevsimlik tarım işçiliğinden kaynaklanan sorunlar,
11. Çocuğa yönelik şiddet bağlamında evde, okulda, sokakta, kurumlarda ve çalışma yaşamında şiddet ile ilgili sorunlar,
12. Devletin yükümlülükleri/ izleme ve raporlamayla ilgili mekanizmalar,
13. Anayasada çocuk hakları ile ilgili eksiklikler,
14. Sosyal devlet ve çocuk ile ilgili sorunlar.

Yukarıda tanımlanan genel sorunların çocuk alanında çalışan kurumlara yansması farklı olmuştur. Çocuk kuruluşlarında sorun tanımları ve benimsenen faaliyet alanları, kuruluş amaçlarına sadık kalınmakla birlikte, zaman içinde değişebilmektedir. Kurumsallaşmanın artmasıyla birlikte sorun tanımının genişlemesi ve kuruluş amacı dışında farklı alanlarda faaliyet gösterilmesi yaygın bir eğilimdir. Kurumsallaşma hedef alanla ilgili uzmanlaşmayı gerektirirken, kurumsal kapasitenin artması, tanımlanan soruna bütünsel yaklaşımları gündeme getirmiştir. Örneğin sokakta çalışan çocuklarla ilgili çalışma yapmak üzere kurulan bir STÖ, uzun erimde çocuğu sokağa iten ya da çeken nedenleri dikkate alarak faaliyet alanını genişletebilmektedir. Bu bağlamda yoksulluğa, ailenin yapısına odaklanmak, kurumsal kapasite geliştirme gibi alanlarda çalışmak, amacın bir parçası haline gelebilmektedir.

Hizmet ve hak temelli çalışan STÖ'ler arasında sorun tanımı bağlamında farklılık bulunduğu söylenebilir. Cezaevleri, tutukevleri ve ıslahevlerindeki çocuklar, çocuk hakları, suç işlemiş ve suça eğilimli çocuklarla ilgilenen kuruluşların amaçlarında sorun tanımına bağlı olarak bir netlik mevcuttur.⁹ Hizmet ve hayırseverlik yönelimli kuruluş-

⁹ Korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunması, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması, toplumun adalet ve güvenlik ihtiyacının karşılanmasını sağlamak amacıyla, yeni çocuk adaleti anlayışına göre hazırlanan 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun'da, çocukların korunması ve desteklenmesi için beş tür Koruyucu ve Destekleyici tedbir öngörülmüştür: Danışmanlık (MEB, SHÇEK, yerel yönetimler), Eğitim (MEB, ÇSGB), Bakım (SHÇEK), Sağlık (Sağlık Bakanlığı) Barınma (MEB, SHÇEK, yerel yönetimler). Çalışmalar 2011 yılında yürürlüğe girecek olan 2010-2015 Çocuk Koruma Hizmetleri Koordinasyon Strateji Belgesi çerçevesinde yapılacaktır.

ların sorun tanımları, yaşanan sorunun boyutu ve güncel olaylara bağlı olarak değişebilmektedir. Kurum kimliği, sorun alanına farklı bir yaklaşımı gündeme getirmektedir. Fon kaynaklarının kapasitesine göre sorun tanımına nazaran tali alanlarda çalışmalar yapmak, hizmet veren örgütlerde yaygın olarak görülen bir özelliktir.

Çocuk işçiliği, sokakta yaşayan, çalışan çocuklar ve bunların aileleriyle ilgili sorunlar artarken, eğitim ve sağlık hizmetleri ve çocuk hakları alanında mücadele öne çıkmaktadır. Son yıllarda sokakta çalışan çocuklarla ilgili yoğun çalışmalar sürdürülmüş ve birçok STÖ, bu sorun alanına öncelik tanımıştır. STÖ'lerin ve basının ilgisi çocuk çalışmasının sokakta yaşayan/çalışan çocuklarla özdeşleştirilmesi gibi bir toplumsal algının yerleşmesine neden olmuştur. Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Antalya, Diyarbakır gibi büyük kentlerde sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuk sorunu büyüdükçe bu illerde bulunan STÖ'lerin ilgisini çekmiş bu alanda çalışmalar son on yıllık döneme hâkim olmuştur. Çocuk hakları ile ilgili çalışmalar hayata geçirildikçe toplumun tüm kesimlerindeki çocukların sorunları görünür olmaya başlanmıştır. Dönemsel olarak çocuklarla ilgili oluşan sorunlar süreklilik gösteren sorunlardan daha fazla ilgi çekmiştir.

Çocuğa yönelik cinsel istismar, çocuk pornosu, internet bağımlılığı gibi sorunlar kamuoyu gündemine girmeye başladıktan sonra, başta hak temelli çalışan STÖ'ler olmak üzere, pek çok STÖ bu alanda da çalışmalar yapmaya başlamıştır. Benzer bir yaklaşım, şiddete maruz kalan çocuklar sorununda da görülmüştür.¹⁰

Son yıllarda kanun ile ihtilafa düşen çocuklar kapsamında yoğun bir hareketlilik yaşanmış bu alanda geçici örgütlenmeler kurularak baskı grubu olarak çalışmalar yapılmıştır. Benzer bir şekilde eğitimde haklar ve anadilde eğitim, çocuk yoksulluğunun etkileri ve "çocuğun iyilik hali" öne çıkan çalışmalardır. Ancak en önemli alan çocuk katılımının tüm formları ile tartışılmaya başlaması ve bu alanda sivil toplum kuruluşlarının bilgi üreterek baskı grubu olarak çalışmasıdır.

---

10 Adalet Bakanlığı Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre, 2002-2005 yılları arasında, 15 yaşını bitirmemiş çocuklara yönelik "ırza geçme, küçükleri baştan çıkarma ve iffete saldırı" suçlarına ilişkin 18 bin 788 dava açıldı. 21 bin 111 çocuğun mağdur olduğu bu davalarda 12-18 yaş arasındaki 4 bin 167 çocuk "sanık" olarak yargılandı.

Dernek ve vakıflara göre sorun tanımı ve bunların hedef grupları, kuruluş amaçlarına göre aşağıda verilmiştir.

Derneklere Göre Hedef Grupları Ve Çalışma Alanları

- 0-18 yaş arasında, korunmaya muhtaç çocukları beden ve ruh sağlığı bütünlüğü içinde yetiştirmek, çalışan dar gelirli annelerin çocuklarına bakmak, çocukları so-kağa düşmeden koruma altına almak. Korunma koşullarının dışında kalmış çocuk-lar hakkında uygulanacak tedbirleri belirlemek, bu tedbir uygulandıktan sonra da çocukların yaşamlarını izlemek.
- Dezavantajlı çocuk ve gençlerin her türlü sorununu çocuk hakları temelinde ele alarak kamuoyunu, idarecileri, çocukları ve ailelerini bilinçlendirmek, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak, madde kullanımından ve suçtan uzak kalmalarını sağla-mak, ihmal ve istismardan korunmaları için çalışmalar yapmak.
- Sosyal hizmet kurumlarını desteklemek.
- Yerel alanda engelli çocuklarla çalışmalar yürütmek, yeterli olmayan çocuklara yönelik yaratıcı alanlar yaratmak.
- Herkese eşit ve çağdaş bir eğitimin sağlanması amacıyla, bilinçli, eğitilmiş, evren-sel insan ve çocuk haklarına saygılı, çevreye duyarlı, Atatürk ilke ve devrimlerinin aydınlığında yetişecek çocuklar için toplumsal çalışmalar yapmak.
- Yetiştirme yurtlarında kalan ve yurtlardan ayrılan çocuk ve gençlerin sorunlarını çözmek; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yardımlaşmayı sağlamak.
- İslahevlerinde barındırılan çocuklara maddi-manevi yardım ederek onların toplu-ma yararlı vatandaşlar olarak yetiştirilmelerine yardımcı olmak, burs sağlamak.
- Babası ölmüş ve mali durumu yetersiz öğrencilerin ilk, orta ve lise eğitimini karşı-lıksız ve yatılı olarak sağlamak.
- Çocuklarla ilgili sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitsel nedenlerden doğan sorunları saptayıcı araştırmalar yapmak ve çözümler üretmek.
- Göç nedenlerini araştırmak, göçten etkilenen çocuklara beslenme, eğitim, sağlık ve sosyal yaşamları konusunda destek olmak.

- Aile ortamından kopmuş, sokakta yaşayan, sorunlu, maddi-manevi yardıma muhtaç olup kötü koşullarda çalıştırılan, evden kaçmış, madde bağımlısı olan çocuk ve gençleri olumsuz davranış ve alışkanlıklarından arındırıp topluma ve ailelerine kazandırmak, sokaklarda yaşayan çocuk ve gençlerin barınma, sağlık, eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, iş ve meslek edinebilmeleri için iş atölyeleri kurmak.
- Anne ve çocuk sağlığıyla ilgili eğitim hizmetlerini desteklemek, ailelere sosyal yardım sağlayarak çocukların durumlarını düzeltmek.
- Uzun ve pahalı tedavilere gereksinim duyan kanserli çocuklara yardımcı olmak ve onlara maddi ve manevi destek vermek.
- Sokak çocuklarını ve yardıma muhtaç çocukları korumak ve topluma kazandırmak. Sokak çocuklarını sokaklardan kurtarmak, çocuk istismarının önlenmesi, eğitilmesi, topluma kazandırılması için çalışmalar yapmak ve bu çocukların barınmalarını sağlayacak merkezler açmak.
- Atatürk ilkelerine bağlı kalarak çeşitli sosyal yardım faaliyetlerini geliştirmek.
- Kimsesiz, başıboş, yoksul ve bakıma muhtaç çocukları korumak, barındırmak ve okutmak; ülkeye, Atatürk ilke ve inkılaplarına yararlı olarak yetiştirmek.
- Fakir ve muhtaç çocukların karşılıksız burs, para, yiyecek, giyecek gibi her türlü ihtiyaçlarını karşılamak, sağlık sorunlarına eğilmek, iş bulmak, çocukları çevre sağlığı ve temizliği konusunda eğitmek.
- Cezaevinden çıkan ve gidecek yeri olmayan çocukların sorunlarıyla ilgilenmek. Suçlu çocuk ve gençlerin eğitimine yardımcı olmak, bu çocukları topluma kazandırmak, bu çocuk ve gençlerden öğrenimlerini yarıda bırakanların eğitim ve öğrenimlerini sürdürmelerine yardımcı olmak.
- Bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özelliklerindeki olağandışı ayrıcalıkları nedeniyle normal eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamayan çocuklara daha iyi hizmet ve yardım edebilmek için çalışmak.
- Savaş, terör ve göç benzeri toplumsal veya doğal olaylar nedeniyle bozulan sosyal ve kültürel yapının yeniden onarılmasını sağlayıcı etkinliklerde bulunmak.

- Genel hukuksal sorunların aşılması amacıyla çalışmalar yapmak, çocuklarla ilgili bilimsel araştırmalar yürütmek, bunları yayınlamak, panel, sempozyum düzenlemek, burs vermek.
- Okul öncesi eğitimi geliştirerek Türk toplumuna ve insanlığa yararlı kuşaklar yetişmesine yardımcı olmak ve okul öncesi çocukların sorunlarını memleket ölçüsünde ortaya koymak.
- Çocuk hekimleri ve meslek örgütleriyle beraber çocuk sağlığı ve terbiyesiyle ilgili bilimsel sorunları incelemek, tartışmak, yayınlamak, bu tip çalışmalarını desteklemek ve değerlendirmek.
- İnsan Haklarına Dair Sözleşme bağlamında ulusal kurumların yükümlülüklerinin izlenmesi ve raporlanması.
- Çocuk katılımı formlarını geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi.

Vakıflara Göre Hedef Grupları Ve Çalışma Alanları

- Her türlü eğitim ve sağlık sorununun çözümünün sağlanması amacıyla, sorunların çözümüne katkı sağlayacak nitelikte kadroların yetiştirilmesine katkıda bulunmak, çeşitli kurumlara, okullara ve ihtiyacı olan kişilere donanım, malzeme, giyecek, eşya ve burs ihtiyacı konusunda destek sağlamak, her türlü hastane, klinik, okuma evi, gezici sağlık tarama aracı, öğrenci yurdu, kütüphane, eğitim ve sağlık tesisleri kurmak ve mevcut olanlara katkıda bulunmak.
- Eğitim alanında, kültürel ve sosyal alanlarda okuyan, araştırma yapan yetenekli gençlere burs ve maddi yardım sağlamak; eğitim kurumları, okul, yurt, kütüphane, laboratuvar ve sosyal tesis yaptırmak; afet bölgelerine yardım ve destek sağlamak.
- Çocukların yaşam kalitesini artırmak için eğitim yoluyla güçlenmelerine destek olmak.
- Muhtaç çocuğa her türlü ihtiyacı için yardım etmek ve yeteneklerini geliştirmesine katkıda bulunmak.
- Türk eğitim sisteminin bilimsel, akılcı, laik, özgür ve demokratik bir nitelik kazanmasını ve kurumsallaşmasını, çocukların eğitim ve öğretimlerinin bu ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmesini, çocukların Atatürkçü, kültürlü, görgülü ve uygar biçimde yetişmelerini ve böylece meslek sahibi olmalarını sağlamak.

- Çocukların bedensel, zihinsel, eğitsel ve ruhsal sağlıklarını temin etmek.
- Eğitim, sağlık, hukuk, yoksulluk, kültür, sanat, edebiyat, çocuk hakları, özürllü, kimsesiz çocuklar konularında çocuk dünyasına yönelik sosyal programlar hazırlamak. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ana kriterleri olan Çocuğun Yaşama ve Gelişme Hakkının Korunması, Çocuğa Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi, Çocuğun Öncelikli Yararının Gözetilmesi ve Çocuğun Görüşünün Alınması (Katılım) ilkelelerinin eksiksiz hayata geçirilmesi.
- Çocukların Türk milli eğitiminin her aşamasında çağdaş, laik, cumhuriyete ve demokrasiye saygılı, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı, bağımsız düşünebilen, araştırmacı, bilime ve yeniliklere açık bireyler olarak yetişmeleri ve Türk eğitim sisteminin bilimsel ve teknolojik gelişmeyle uyum içinde kurumsallaşması için her türlü olanağı yaratmak.
- Eğitim gönüllülüğünü yaygınlaştırmak, eğitimle ilgili yayınlarda bulunmak.
- Maddi yardıma muhtaç, kabiliyetli gençlere burs, çalışacak ve yatacak yer temin etmek, bu gençleri imkân nispetinde yedirmek, giydirmek ve evlendirmek, aynı amaçlı vakıflarla yardımlaşmak.
- Sokak çocuklarını ve yardıma muhtaç çocukları korumak ve topluma kazandırmak için çeşitli etkinlikler düzenlemek ve bu amaçla yurtlar yapmak.
- Suçlu çocukların tahliye öncesindeki, sonrasındaki ve yargılama sırasındaki sorunlarını tespit etmek ve çözmek, tahliye sonrası meslek edindirmek, öğrenime devam olanağı yaratmak, iş bulmak, aileyle barıştırmak.
- Terk, ihmal edilme veya başka nedenlerle sokakta yaşayan, kötü alışkanlıklara veya suçluluğa itilme ve davranış bozukluklarına kapılma tehlikesine maruz kalan çocukları korumak, barındırmak, eğitmek; sağlık ve tedavi ihtiyaçlarını karşılamak; iş ve üretime katılımlarını sağlayarak bu çocukları topluma yeniden kazandırmak.
- Başarılı, yetenekli, fakat eğitim ve öğrenimlerini sürdürmek için desteğe ihtiyacı olan çocuklara, gençlere nakdi ve ayni yardımlar yapmak; barınma ve beslenme ihtiyaçlarına yardımcı olmak.

Örgütler Arası İletişim Ve İşbirliği

Çocuk sorunları alanında çalışan STÖ'ler, diğer alanlarla karşılaştırıldığında, etkin bir işbirliği geliştirememektedirler. Bu konuda farklı nedenler ileri sürülmekle birlikte, belirleyici olan neden, STÖ'lerin sorunun sahipleri tarafından oluşturulmaması ve çocuk olmayanların çocuklar adına çalışmalar yürütüyor olmasıdır. STÖ'lerin kamu kurumlarının yanında durma ve bu kurumlara ters düşmeme gayretleri, işbirliğini başka alanlarda da yaygınlaştırma şansını ortadan kaldırmaktadır. Belli platformlarda bir araya gelinse bile, işbirliğinin sonuca ulaşacak kararlar almaktan uzak olması, kamu kurumlarına çözüm önerileri götürülmemesi, baskı grubu olarak hareket edilememesi, bu STÖ'lere yönelik genel eleştiriler olarak görülmektedir. İkinci önemli neden olarak, bu alanda çalışan STÖ'lerin kurumsallaşma süreçlerini tamamlamamaları gösterilmektedir. Kurumsallaşma eksikliğinde, personel ve üye sirkülasyonunun fazla olmaması ve deneyim yetersizliğinin işbirliğini geliştirmeyi engellediği görüşü öne çıkmaktadır. İşbirliğinin yetersiz olmasının diğer bir nedeni olarak, sivil toplum bakış açısının yeterince gelişmemesi zikredilmektedir. Örgütler arasındaki çekişmeler, bilgi ve deneyim paylaşımının yetersiz olması, kurumsal yaklaşımlardan ziyade kişisel yaklaşımların öne çıkması, politika oluşturma süreçlerindeki ideolojik farklılıklar, işbirliğinin önündeki engeller olarak dile getirilmektedir. Görüştüğümüz STÖ'ler, rol modeli olarak kadın sorunları alanında çalışan STÖ'leri almakta ve en gelişkin işbirliğinin bu alanda gerçekleştirildiğini belirtmektedir.

STÖ'ler arası işbirliği yeterli düzeyde olmasa da, son yıllarda üst örgütlenme ve ortak hareket etme kültürü yönünde çabalar görülmektedir. Örneğin, son yıllarda çocuk sorunlarıyla ilgili bir konu gündeme geldiğinde, bu alanda çalışan STÖ'ler daha çabuk bir araya gelip tepki vermeye başladılar ve birlikte, sivil platformlar oluşturabildiler. Ortak çalışmalar sonucunda çocuklarla ilgili yasa maddelerinin değiştirilmesinde etkili oldular.

1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi hak temelli çalışan STÖ'ler ve aktivistler için bir fırsat olarak kullanılabilirken farklı toplumsal bakış açılarının etkisi ile bir ayrışmanın yaşanmasına neden oldu. Bu anlamı ile Kongre, hem çocuk katılımı hem de STÖ'lerin işbirlikleri dikkate alındığında yetersiz ve eksik kalmıştır.

Üst Örgütlenmelerde Öne Çıkan Oluşumlar

Üst örgütlenme ve ağ oluşturma çalışmaları, işbirliği kültürünün zayıf olması ve çocuk sorunları alanında çalışan STÖ'lerin kurumsal yapılarının güçlü olmaması nedeniyle etkili olamamıştır. Bu tür örgütlenmelerin oluşum süreçlerinin uzun sürmesi ve yasal bir örgütlenmeye gidilmeyerek gönüllülük düzeyinde kalınması temel engellerdendir.¹¹ Platform tarzı örgütlenmenin yeni bir yaklaşım olması sebebiyle, söz konusu sorunların sadece çocuk sorunları tematik alanında çalışan STÖ'lere özgü olmadığını, benzer sorunların Türkiye'de diğer alanlarda çalışan STÖ'lerde de yaşandığını belirtmek gerekir.¹²

Diyarbakır'da çocuklarla ilgili sorunların artmasıyla beraber, 2006 yılında, yerel yönetimler ve STÖ'lerin de aralarında bulunduğu 18 kuruluşun başlattığı Diyarbakır Çocuk İnişiyatifi hayata geçirilememiştir. Benzer bir şekilde yirmi sekiz STÖ'nün 2001 yılında oluşturduğu Türkiye Çocuk Hakları Koalisyonu- TÇHK etkisiz kalmıştır.¹³ Koalisyonun kuruluş amacı, çocuk hakları konusunda çalışma ortamını oluşturabilmek ve çocuk haklarının tam olarak yaşama geçirilmesini sağlamaktır. Koalisyon, çocuk hakları konusunda ülke durumu raporu ve alternatif rapor çalışmaları yapma ve çocuklara yönelik çalışan STÖ'ler arasında işbirliği kültürü oluşturma hedefiyle kurulmuştur.

Çocuk sorunları alanında çalışan STÖ'lerin oluşturduğu bazı üst örgütlenmeler şöyle sıralanabilir:

Çocuk Hakları Ulusal İletişim Ağı

Çocuk Hakları Ulusal İletişim Ağı, 2003 yılında kuruldu. İletişim ağı, sanal ortamda yapılandırıldı. İletişim ağının internet sitesinde (<http://www.0-18.org>) her hafta gündem takibi yapılıyor, STÖ'lerden de destek alınarak haftalık yazılar yazılıyor. Her hafta güncellenen site, her pazartesi 30 bin elektronik posta adresine gönderiliyor.

11 Uluslararası Çocuk Merkezi'nin, *Çocuk Hakları için Ağ Kurma Çalışmaları Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK) için Kılavuz* (Ankara: ICC, 2006) çalışmasında temel sorunlar olarak kurumlar arası rekabet, liderlik düzeyinde kişilik çatışmaları, bağlılık eksikliği, üye kuruluşun katkısının sürekli olmaması, üye kuruluşlarla üst örgütlenmenin çıkarlarının çatışması ve finansman sorunları öne çıkmaktadır.

12 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 25. Maddesi, derneklerin platform oluşturma çalışmalarını düzenlemektedir: "Dernekler, amaçları ile ilgisi bulunan ve kanunlarla yasaklanmayan alanlarda, kendi aralarında veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere ve yetkili organlarının kararı ile platformlar oluşturabilirler. Platformlar, kanunların dernekler için yasakladığı amaç ve faaliyet konuları doğrultusunda kurulamazlar ve faaliyet gösteremezler. Bu yasağa aykırı hareket edenler hakkında, bu kanun ve ilgili kanunların cezai hükümleri uygulanır."

13 TÇHK üyesi 32 kuruluş bulunmaktadır. (<http://www.cocukhaklarikoalisyonu.org/detay.asp?hid=232>)

Bültenlerin içeriğini, üye STÖ'lerin faaliyetleri, araştırma sonuçları ve önerileri oluşturuyor. İletişim ağının misyonu şöyle açıklanıyor: "Çocuğun yüksek yararı ilkesi doğrultusunda yaşama, gelişme, korunma, katılım ve çocuğa karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesine yönelik eğitim ve izleme çalışmalarını yaygınlaştırmak; çocuk haklarını ülke gündemine getirmek ve taraf devlet olarak imzaladığımız Birleşmiş Milletler'in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin ülkemizde uygulanmasını desteklemek ve takipçisi olmak amacı ile kurulmuş, önceliği çocuk merkezli çalışmalar yapmak olan sivil toplum kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları, medya ve yurttaşlar arasında gönüllü iletişim ağını gerçekleştirmek."

Çocuk Hakları İçin Güç Birlikteliği: Ankara Çocuk Hakları Platformu¹⁴

Ankara Çocuk Hakları Platformu (<http://www.ankaracocukhaklari.org/>), Türkiye'de insan hakları çerçevesinde tüm çocukların, haklarının önceliği ve yüksek yararının gözetildiği, kendilerini ilgilendiren her konuda söz sahibi olduğu, kararlara etkin katılım gösterebildiği, demokratik bir toplumsal yapının oluşmasına katkıda bulunmak amacıyla bir araya gelen hükümet dışı örgütlerin oluşturduğu bir platformdur.

1995 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylayarak bu yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt eden Türkiye'de çocuk hakları ihlallerinin birçok alanda sürmesi; çocuk ve çocuk hakları ile ilgili çalışmalar sürdüren Ankara'daki bazı hükümet dışı örgütlerin, "çocuk hak sahibi bir bireydir!" temel yaklaşımı doğrultusunda çocuk hakları ihlallerinin önlenmesi ve çocuk haklarının korunması konusunda etkin olma ihtiyacı ile birlikte hareket etmek istemesi Ankara Çocuk Hakları Platformu'nun oluşturulmasındaki temel motifi oluşturmuştur.

Ankara'da çocuk hakları ile ilgili çalışma yapan STÖ'ler ve meslek örgütlerinin oluşturduğu Ankara Çocuk Hakları Platformu'nun misyonu, tanımladığı vizyon çerçevesinde; çocuk ve çocuk hakları alanında etkinlik gösteren örgütler arasında iletişimi, işbirliğini ve dayanışmayı geliştirmek, çocuk hakları ihlalleri konusunda savunuculuk çalışmalarını güçlendirmek, diğer hak temelli örgütleri ve kamu idaresi başta olmak üzere kamuoyunu çocuk hakları ve çocuğun katılımı konusunda duyarlı hale getirmek, çocuk haklarının ve çocuğun katılımının önündeki engelleri kaldırmak üzere çocukları ve ilgili tüm tarafları güçlendirmektir.

14 Platform üyeleri: Ankara Barosu Çocuk Hakları Kurulu, Çocuk İstismarını Ve İhmalini Önleme Derneği, Gündem Çocuk: Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma, Uygulama Ve Uygulamaları İzleme Derneği, Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği (ÖZ-GE DER), Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi (SHUD), Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı Ankara Şubesi (TÇYÖV), Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi (UAÖ), Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC).

Platform şu anda, Türkiye’de çocuğa karşı şiddetin önlenmesi ve sona erdirilmesi için 2006 yılında açıklanan “Birleşmiş Milletler Çocuğa Karşı Şiddet Küresel Araştırması Raporu” doğrultusunda konuyla ilgili bilgilendirme çalışmalarının yaygınlaştırılması ve Araştırma Raporu’nda sunulan çözüm önerilerinin uygulamasının izlenmesi amacıyla başlattığı Çocuğa Yönelik Şiddete Son! kampanya çalışmalarını sürdürmektedir.

Ayrıca çocuk ve adalet kavramı üzerinde tartışmak, adalet kavramını çocuk açısından ele alarak bu kavramın felsefesini ortaya koymak ve çocuk alanında ortak bir adalet anlayışında buluşmak üzere Ankara Çocuk Hakları Platformu (AÇHP) ve İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) iki yıldır işbirliği yapmaktadır. İki platform da çocuklar için adalet konusunu işbirliği ve ortaklık alanı olarak tanımlamıştır. Bu ortaklığın amaçları bakımından, çocuklar için adalet konusu yalnızca çocuk adalet sisteminin yönetimini değil, aynı zamanda çocuklar için adaletsizliğe sebep olan, örneğin yaş temelli ayrımcılıkla ilgili meseleleri, çocuklara yönelik şiddeti haklı gösteren yasal açıklar ve yönetim alanında çocukların yeterli düzeyde temsil edilmemesi gibi alanları kapsamaktadır.

Platform, bu sorunun çözümünde köklü zihinsel, sistematik ve yapısal bir dönüşüm, bir paradigma değişikliği sağlamak için “Çocuk Ve Adalet” başlıklı bir dizi açık ve kapalı toplantı düzenlemektedir. Platform aylık toplantılarına düzenli olarak devam ederek çocukla ilgili gündemdeki olaylara çocuk hakları bağlamında yanıt vermeye çalışmaktadır.

Çocuk İhmal Ve İstismarını Önleme Platformu¹⁵

Farklı alanlarda çalışan 24 dernek, vakıf ve merkezin üyesi olduğu Çocuk İhmal Ve İstismarını Önleme Platformu’nun (<http://www.onlemeplatformu.org>) amacı tüm çocuklara yönelik riskleri fark etmeye, önlemeye ve risk doğduğunda müdahale etmeye yönelik bir sistem oluşturulması ve geliştirilmesi için sosyal savunu çalışmaları yapmaktır.

15 Platform üyeleri: Adli Tıp Uzmanları Derneği - ATUD, Adalet Sistemi Uzmanları Derneği - ASUD, Başak Kültür Ve Sanat Vakfı -BKSV, İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi -ÇOÇA, Çocuk Akıl Sağlığı Ve Rehberliği Derneği (ÇARE-DER), Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği, Çocuk Vakfı, Çocuk ve İlgeneçlik Kültürü Ve Edebiyatı Araştırmaları Derneği (ÇİKEAD), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD), İstanbul Çocuk Hakları Komitesi, İstanbul Tabip Odası, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUD), Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı (TÇYÖV), Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı (TKMÇV), Türk Psikologlar Derneği (TPD), Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Derneği (TPDRD), Reklamcılar Derneği (RD), Umut Çocukları Derneği, Yüksek Öğretimde Rehberliği Tanıtma Ve Rehber Yetiştirme Vakfı (YÖRET), YENİDEN Sağlık Ve Eğitim Derneği, Çocuğu İstismardan Koruma Ve Rehabilitasyon Derneği, Sokak Çocuklar Rehabilitasyon Derneği

Platform çocuklara yönelik riskleri tanımlamak, riskleri fark eden ve önleyen sistemin öğelerini tanımlamak, önleyici mekanizmaya yönelik önerilerde bulunmak ve bu sistemi kurmaktan sorumlu kurumlar nezdinde önleyici sistemin savunusu amacıyla çalışmalar yapmak, bu sistemin kuruluşunda uygulamaları izlemek ve raporlandırmayı hedeflemiştir.

Platform, hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla savunu çalışmaları kapsamında; alt çalışma grupları kurmak, toplantı ve söyleşiler düzenlemek, rapor hazırlamak, bildiri yayınlamak ve sosyal reklam (broşür, afiş vb) kampanyaları yapmayı ana faaliyetler olarak belirlemiştir. Platform, çocuklarla veya çocuklar için çalışan STÖ temsilcileri ve bu alanda çalışma yapan kişilerin katılımı ile oluşur. Resmi kurumların temsilcileri de platforma gözlemci olarak katılabilirler.

Çocuk Haklarına Küresel Bakmak Ve Uluslararası Ağ Deneyimi: Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüyle Mücadele Ağı¹⁶

Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüyle Mücadele Ağı (<http://ctcs-mucadele.net/>), Türkiye’de çocuk satışı, çocuk fuhuşu, pornografisi ve çocuğa yönelik her türlü ticari cinsel sömürünün ortadan kaldırılmasını sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmak üzere kurulmuş bir STÖ’ler ağıdır. ECPAT (End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes, Çocuk Fuhuşu, Çocuk Pornografisi Ve Cinsel Amaçlı Çocuk Ticaretine Son), Türkiye’de ilk çalışmasını Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği ile 2003 yılında başlatmıştır. Bu kapsamda çocuklarla birlikte çalışmış, çeşitli araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Türkiye Ağı, Uluslararası ECPAT tarafından desteklenmektedir.

ECPAT, Türkiye’de Çocuklara yönelik ticari cinsel sömürü ile mücadelede yer alacak STÖ’lerle çeşitli tarihlerde ağ kurmayı hedefleyen toplantılar gerçekleştirmiş ve bu toplantılarda önemli adımlar atılmıştır.

5 Nisan 2007 tarihli İstanbul toplantısında bir yıllık çalışma takvimi belirlenmiştir. Bu doğrultuda ağ kurulmasına yönelik taraf kuruluşlardan birinin sekreteryaya görevini üstlenmesi ve bir koordinatörün bu ağın kurulmasında kolaylaştırıcı rol üstlenmesi planlanmıştır. Toplantının hemen ardından Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC), ECPAT

16 Koordinasyon Kurulu: Ağ Koordinatörü: Av. Şahin Antakyalıoğlu, Sekreteryaya Adem Arkadaş, Çocuk İstismarını Ve İhmalini Önleme Derneği, Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği, Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi, Türkiye Gençlik Birliği Derneği, Çocuk Ve Bilgi Güvenliği Derneği, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, Uluslararası Çocuk Merkezi.

ile işbirliği yaparak sekreteryaya görevini üstlenmiştir. 20 Ağustos 2007 tarihinde Ulusal Koordinatörlük oluşturulmuştur. Ağ çalışmaları koordinatörün kolaylaştırıcılığıyla sürdürülmektedir. Ağın oluşturulması aşamasında mutabakat metni hazırlanmış ve 24 Nisan 2008 tarihinde taraflarca imzalanmıştır. Türkiye Ağı, 22-23 şubat 2011 tarihinde üçüncü genel üye toplantısını yapmış ve bu toplantı da sekiz kurumdan oluşan koordinasyon kurulunu seçmiştir.

Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüyle Mücadele Ağı, Mayıs 2011 tarihinde resmi olarak ECPAT International üyesi oldu. ECPAT International olarak tüm dünyada yürütülen kampanya ve etkinlikler Ağ tarafından Türkiye’de de gerçekleştirilmiş olacak.

Çocuk Hakları Alanında Çalışan STÖ Örnekleri

Çocuk çalışmaları farklı kesimlerden ilgi görmeye devam ediyor. Gerek STÖ’ler arasında örgütlenmelerin artması gerekse de üniversite ve özel sektörün ilgi göstermesi bu alanda bir hareketlilik yaşanmasına neden oluyor. Başta STGM’nin kurumsal kapasite oluşturma yönünde verdiği destekler olmak üzere farklı kesimlerin ilgisi bu alanda bir ana akımlaşmanın başlamasına vesile olmuştur.¹⁷ Kadın hareketinin 1990’lı yılların başındaki yapılanmasına benzer bir tarzda, özellikle çocuk hakları alanında benzer proje ve etkinliklerin olması önümüzdeki dönemde ulusal düzeyde farkındalığı artıracak bir ivme oluşturacaktır.

Ana akımlaşma için çocuk hakları eğitimi ve katılımı araçlarının geliştirilmesi önemli bir aşama olacaktır. Bu anlamı ile farklı alanlarda çalışan sivil toplum ve kamu kuruluşlarının kullanımına uygun eğitim ve uygulama bilgilerinin geliştirilmesinde birinci nesil çocuk hakları sivil örgütlerine önemli sorumluluklar düşüyor. Çocuk hakları alanındaki sivil toplum uygulamalarının belirli bölgelere sıkışmasının önlenmesi ve sadece sorun odaklı değil, çocukların tüm hakları ile ilgili çalışmaların geliştirilmesi için ulusal düzeyde işbirliklerine olanak verecek araç ve enstrümanların geliştirilmesi önemli olacaktır. Farklı ihtiyaç alanları henüz yeterli düzeyde STÖ’ler tarafından karşılanamadığı için farklı alanlarda örgütlenmelerin gelişmesine, var olan örgütlenmelerin bölgesel ve ulusal düzeyde yaygınlaşmasına ihtiyaç vardır.

---

17 Farklı uygulamalar olmakla birlikte özel yapılanmalara Hümanist Büro’yu örnek olarak verebiliriz. İnsan hak ve özgürlüklerinin sağlanması, yaşamın her alanında katılımcı demokrasi ile şimdi, burada ve gelecek için dünyayı daha iyi yapmayı hedefleyen Hümanist Büro, kamu ve özel sektöre ait yerli ve yabancı kurum ve kuruluşlarla, yerel yönetimlerle, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, siyasi partilerle ve şahıslarla Avrupa Birliği ve uluslararası mevzuat bağlamında insan hakları, çocuk hakları ve kadın hakları konularında çalışmalar yapmak için kurulmuştur. Özel kuruluşların ilgisini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın açıkladığı verilere bakıldığında sivil haklar alanında çalışan derneklerinin oranı % 1 civarındadır. Dernekler Dairesi Başkanlığı aktif dernekler içerisinde dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri (cami, kuran kursu , kilise, havra vb) amacıyla kurulan derneklerin ilk sırada yer aldığını ancak son yıllarda kurulanlar içerisinde bu amacı taşıyan derneklerin artışında azalma görüldüğünü belirtmektedir.

Türlerine Göre Faal Dernekler ¹⁸		
	Tür	Adet
1	Din Temelli Dernekler	15.353
2	Spor	14.941
3	Yardımlaşma	14.486
4	Kalkınma	10.108
5	Mesleki Dayanışma	8.661
6	Toplumsal Hayat	6.115
7	Dostluk	4.043
8	Kültür	3.552
9	Sağlık	1.952
10	İmar	1.426
11	Çevre	1.519
12	Sosyal	1.499
13	Sivil Haklar	823
14	Gençlik	676
15	Hayır İşleri	561
16	Diğer	426
17	Öğrenci	281
18	Uluslararası	73

STGM'nin sınıflandırma açısından öncüsü olduğu hak temelli çalışan örgütler yapılanmasının örgütlü Türkiye sivil toplum hayatında önemli bir ayrımı gündeme getirdiğini söyleyebiliriz. Yaklaşım olarak hayırseverliğin ve hizmet odaklılığının hâkim olduğu yapı içinde demokratik toplumda kamusal olanın izlenmesi, korunması ve geliştirilmesi açısından hak temelli çalışma yapan kuruluşların gelişme potansiyeli olduğunu,

¹⁸ <http://www.dernekler.gov.tr>

potansiyelin örgütlü toplumun geliştirilmesi ile mümkün olacağını söyleyebiliriz. Sivil hayatın haklar bağlamında geliştirilmesi örgütlü toplumun demokratik kültürün gelişmesine vereceği katkıdır. Sivil toplum hareketi içerisinde hak temelli yaklaşımın ana akım olarak on yıllık bir geçmişi olduğu düşünüldüğünde, yeni bir hareket olduğu ve yeni hareketin farklı bir kültürü geliştirdiği söylenebilir. Çocuk alanındaki yapılamada kamu odaklı bir yaklaşımın hâkim olması, STÖ'lerde kamunun etkisinin belirgin olması hak temelli çalışmanın sadece kurumsal yapılarla değil sivil aktivizmle de sürdürülmesini gerekli kılmıştır. Kurumsal anlamda, kamu ile işbirliğine açık ancak kamu politika ve uygulamalarını izleyen sivil kuruluşlar, özellikle çocuk hakları ve ihmal istismar çalışmalarında diğer kuruluşlardan ayrışıyorlar.

Kurulan Derneklerin Hedeflediği Kitleler İtibari İle Dağılımı (%)		
	Hedeflenen Kitle	%
1	Tüm İnsanlık/İnsanlık	50,8
2	Belli Bir Topluluk Hemşehrilik	18
3	Gençler	7,4
4	Belli Bir Meslekte Çalışan Kişiler	1,4
5	Diğer	1,4
6	Çocuklar	6
7	Belli Bir Okul Mezunu Olan Kişiler	0,5
8	Engelli (Özürlü)	1
0	Doğal Hayat	1
10	Belli Bir Kurumda Çalışan Kişiler	0,3
11	Yoksullar/Fakirler	1,4
12	Kadınlar	5,5
13	Belli Bir Hastalığı Olanlar	0,9
14	Yaşlılar	1,2

Çocuk alanında temel sorunlardan biri çocukların katılımı ile ilgilidir. Türkiye'de sadece çocuklar tarafından kurulan STÖ'lerin sayısı 23 çocuk derneği ile sınırlıdır. Ancak kurulan derneklerin hedeflediği kitlelere bakıldığında % 6 ile dördüncü kategori olarak öne çıkıyor. Bu anlamda, çocuk alanında çalışan STÖ'lerin önemli bir oranı hak temelli çalışma yaklaşımından uzaktırlar. Çocuk hakları alanındaki çalışmanın ana akımlaşmasında bu alanda çalışan STÖ'lerin dönüşümleri önemli bir rol oynayacaktır.

Derneklerin Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı		
1	Kuruluş Amacı	%
2	Yardım Hayır Faaliyetleri	20,14
3	Üyeler arası Toplumsal Dayanışma	17,71
4	Üyelerin Sosyal Ve Kültürel Faaliyetleri	17,60
5	Üyelerin Bedensel Ve Ruhsal Gelişimi	9,93
6	Üyeler Arası Mesleki Dayanışma	9,20
7	Üyelerin Yasal Hakları	8,48
8	Bilinç Yükseltme Ve Güçlendirme	8
9	Araştırma Geliştirme	5,68
10	İzleme Değerlendirme	2,30
11	Savunma	0,96

Benzer bir veri de kuruluş amaçlarına göre derneklere bakıldığında ortaya çıkıyor. Dernekler Dairesi Başkanlığı verilerinde derneklerin önemli bir oranı üyelerine yönelik ya da yardım/hayır çalışmaları yapmak için kurulmuştur. Bilinç yükseltme, araştırma geliştirme ve izleme değerlendirme yapan derneklerin oranı % 16 civarındadır. Çocukların örgütlenmedeki yetersizlikleri göz önüne alındığında "çocuk hakları" ile ilgili çalışmalar, bu alanda alternatif uygulama ve politik geliştirme çalışmaları az sayıda kurum kuruluş ve aktivist tarafından yapılmaktadır.

Bu anlamı ile hak temelli çalışan ya da çocukların güncel ihtiyaçları ile ilgili yeniliklerin anlatıldığı aşağıdaki bölüm örnek çalışmalar yapan farklı kurumları ele almıştır. Bu çalışmada yer verilen kurumlar çocuk hakları anlamındaki tüm kurumları kapsamamaktadır.

Sivil Toplum, Sivil Aktivizm Ve Geçici Örgütlenme Modeli Çocuklar İçin Adalet Girişimi (ÇİAG)¹⁹

ÇİAG, yukarıda belirtilen durumda olan çocuklara, Çocuk Hakları Bildirgesi'nde tarif edildiği şekilde ve Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sistemi Asgari Standartları'na uygun biçimde, çocuklara özel yargılama usulleri uygulanmasını garanti altına almak için kurulmuştur. İnisiyatif, 12 ve 18 yaş arasında 500 çocuğa "terör örgütünün propagandası yapmak", "2911 Sayılı Kanunu ihlal etmek" ve "suç vasıtasıyla örgüt

¹⁹ http://www.ihop.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=179:cocuklar-icin-adalet-giriimi-haknda&catid=43:cocuk-adalet-girisimi

üyesi haline gelmek" iddiaları ile birçok şehirde açılan kamu suçu davalarında süredenen adaletsizliği görünür kılmak için çalışmalar yürütmektedir. Girişim bu konudaki farkındalığı artırmak ve bu tür fiillerin ortadan kaldırılması için kamusal baskı oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Girişim, söz konusu çocukların ailelerinin çağrısı üzerine, farklı bölgelerden hali hazırda konu üzerinde çalışmakta olan veya konu üzerine çalışmayı arzu eden örgüt ve kişiler arasında kurulan iletişimle oluşturulmuştur. Bazı duruşmaların izlenmesi ile çalışmalarına başlamıştır. Bu çerçevede, çocuklar hakkındaki veriler toplanmış, uzman görüşleri oluşturulmuş, farklı şehirlerde koordinasyon toplantıları yapılmış, basın toplantıları ve basın açıklamaları ile medya ve savunuculuk çalışmaları yapılmıştır.

Sivil Aktivizm Ve Geçici Örgütlenme Modeli: Çocuklar İçin Adalet Çağrıcılar²⁰

TMK mağduru çocuklar için olgusal mücadele veren ve baştan belirlendiği üzere 2 Ağustos 2010'da kendini fesheden Çocuklar İçin Adalet Çağrıcıları, "kimsenin kimseye bir şeyleri dayatamayacağı, herkesin kendi vicdanı ile hareket edebileceği" bir kampanya örgütlenme modelidir. Bir ihtiyaç üzerine çalışmaya başlayan kampanya, öncelikle internet üzerinden haberleşmeyle daha sonra ise fiziksel buluşmalar yolu ile gelişmeye başladı. İhtiyaç temelli bir yaklaşım ile mağdur edilen çocukların ihtiyaçları doğrultusunda, merkezine Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi alan ve çocuklar için imzacı değil çağrıcı olmak ve adalet çağrısında bulunmak ilkesi çerçevesinde örgütlenmiştir.

Örgütlenmek için, esnek ve hiyerarşi karşıtı bir yaklaşımı benimseyen hareket "kimse-nin kimseye bir şeyleri dayatamayacağı, herkesin kendi vicdanıyla hareket edebileceği bir kampanya" olarak sivil toplum örgütlenmesinde aktivizm kapsamında özgün bir yer edinmiştir. Çocuklar İçin Adalet Çağrıcıları, bir hak arama kampanyası birlikteliğiydi. "Aranan hakkın net olarak belirlenmesi ve birlikteliğin sadece bu olgu noktasında tutulması" ilkesine göre çalışan kampanya bir karar merci olmadan, hiçbir hiyerarşiye dayanmadan belirlenen olgu çerçevesinde her bir çağrıcının bağımsız ya da birlikte hareket etme ilkesine göre çalışmıştır. Fikren bağımsız ve bireysel yaklaşımlar olgu çerçevesinde kalmak koşulu ile eleştirilebiliyor ancak fikrin ve projenin kampanya çerçevesinde hayata geçirilmesine kimse karışamıyordu. Çağrıcılar bu yaklaşımın tek tip bir algının kampanyaya hâkim olmasını engellediğini, kampanyayı bir odak ve hiyerarşiye feda etmekten kurtardığını belirtiyorlar.

---

20 Mehmet Atak'ın izniyle yazarın "Coğrafya İçin Yeni Bir Örgütlenme Modeli: Çocuklar İçin Adalet Çağrıcıları" [Birikim 256-257 (2010): 90-94] yazısından özetlenmiştir.

Çağrıcıların temel ilkeleri farklılığa önem vermek, olguya sadık kalmak ve kendi dinamiğini harekete geçirerek kampanyaya belirlenen hak mücadelesi çerçevesinde katkı vermektir. Kampanya, farklı mesleki yoğunlaşmalara (örneğin, hukuk), siyasi odaklaşmalara, fon kullanmaya ve merkezileşmeye karşı oldu. Faaliyetlerini kişilerin kendi gönüllü katkıları üzerinden gerçekleştiren Çağrıcılar, her kesimden kurum ve kişiye meseleyi ve çözüm tekliflerini anlatarak çocuk hakları alanında özgün bir modelin hayata geçmesini sağladı.

Sürdürülebilir Kurumsal Model: Uluslararası Çocuk Merkezi

Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM) her yaştaki çocukların, gençlerin, kadınların aile ve toplum içindeki bedensel, ruhsal, zihinsel ve sosyal sağlığının gelişmesine yönelik hak temelli çalışmalar gerçekleştiren bir STÖ'dür. UNICEF ve Fransız Hükümeti tarafından 1949 yılında Paris'te Centre International de l'Enfance/International Children's Center ismi ile kurulmuştur. Merkez, 1999 yılına kadar özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sağlık çalışanlarına, çocuk sağlığı ve hastalıkları alanında kurslar düzenlemiş ve yayınlar hazırlamıştır. Finansal güçlüklerden dolayı 1999 yılında kapanan Merkez, aynı yılın sonunda Birleşmiş Milletler kuruluşlarına ve Türk hükümetine danışılarak, Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın girişimi ile Ankara'da Bilkent Üniversitesi kampüsünde açılmıştır. Merkezin, Ankara'da faaliyete geçmesi ile birlikte çalışma alanını genişleterek, çocuk sağlığının yanısıra adolesanlar/gençler ve üreme sağlığı, çocuk hakları savunuculuğu, kadın ve aile sağlığı ile toplumu ilgilendiren konular da çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Uluslararası Çocuk Merkezi, 2004 yılından bu yana 5253 Sayılı Dernekler Kanunu'na uygun olarak dernek statüsünde çalışmalarına devam etmektedir.

Uluslararası Çocuk Merkezi'nin öncelikli çalışma konuları sağlık ve insan haklarıdır. Merkez, bu öncelikler dahilinde çalışmalarını dört program çerçevesinde sürdürmektedir: Yenidoğan Ve Erken Çocuk Gelişimi Programı, Çocuk, Kadın ve Aile Sağlığı Programı, Adolesan Ve Gençlerde Üreme Sağlığı Programı Ve Çocuk Hakları Programı. Merkez, genel amacı doğrultusunda savunuculuk çalışmaları yürütmekte, araştırmalar yapmakta, meslek elemanlarına yönelik eğitimler düzenlemekte, benzer amaçlar doğrultusunda çalışan STÖ'ler arasında diyalogun arttırılması için çalışmakta ve hükümet kurum ve kuruluşları ile Merkez'in öncelikli konuları ile ilgili toplantılar düzenlemektedir.

Uluslararası Çocuk Merkezi, programları ve faaliyetleri kapsamında, Birleşmiş Milletler kuruluşları (WHO, UNICEF, UNDP, UNFPA ve ILO vb), hükümet kurum ve kuruluşları (TBMM, Bakanlıklar, yerel yönetimler), STÖ'ler, meslek kuruluşları, üniversiteler, Avrupa Birliği Komisyonu ve medya ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Merkez, Mayıs 2010 tarihi itibarıyla Aşı Savunuculuğu ve Bölgesel Uygulamalar alanında Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün Bölgesel İşbirliği merkezlerinden biri olmuştur. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun (UNFPA) Türkiye'de işbirliği yapma kararı aldığı kuruluşlardan biridir.

Uluslararası Çocuk Merkezi'nin çocuk hakları ile ilgili programı kapsamında aşağıdaki çalışmalar bulunmaktadır:

- UÇM ve Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) ile ortak yürütülen Çocuk Danışma Grubu çalışması, çocukların UÇM'nin kurumsal karar alma mekanizmalarına katılımını sağlamayı amaçlamaktadır.
- Çocuk Hakları Uygulamalarının Erken Çocukluk Döneminde Göstergelerle İzlenmesi çalışması BM Çocuk Hakları Komitesi ile ortak yürütülen, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye taraf devletlerin raporlama kapasitesini artırmak için Tanzanya, Şili, Arjantin, Kanada, Avustralya ve Türkiye'yi de kapsayan uluslararası bir çalışmadır.
- Sağlık Çalışanları için Çocuk Hakları Eğitimi (CRED-PRO) çalışması UÇM'nin dünyanın değişik yerlerinde sürdürülen çalışmalara katkı verdiği, 2011 yılı itibarıyla Türkiye'de de çalışmalarını başlatan bir eğitim projesidir.
- Çocuk Ve Adalet Projesi, İnsan Hakları Ortak Platformu ve Ankara Çocuk Hakları Platformu ile yürütülen ve Türkiye'de çocuk ve adalet anlayışını değiştirmek amacıyla yürütülen bir çalışmadır.

Uluslararası Çocuk Merkezi'nin genel amacı doğrultusunda sürdürdüğü program ve faaliyetler, toplumda var olan bazı önemli sorunların çözümüne yönelik çalışmalara öncelik tanımaktadır. Bu sorunlardan bazıları, kadına ve çocuğa yönelik şiddet, çocuk haklarının uygulanmasının izlenmesi ve raporlanması konusunda sorunlar, 0-3 yaş arası erken çocukluk gelişimi konusunda bilimsel ve uygulama çalışmalarının sınırlı olması, ergenlerin üreme sağlığı hizmetlerine erişimindeki sorunlar, gençlerde ve kadın üreme sağlığı hizmet ve eğitimlerin daha etkin olarak sağlanmasındaki sorunlar olarak sıralanabilir.

Uluslararası Çocuk Merkezi, son yıllarda çocuk hakları alanında katalizör bir kuruluş olarak öne çıkmaktadır. Kurumsallaşmış yapısı ile çocuk hakları alanındaki istikrarlı yaklaşımı ile bilgi üretimi ve işbirliği uygulamalarında örnek çalışmalar yapmaktadır.

Aktivizmin Kurumsallaşması: Gündem Çocuk: Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma, Uygulama Ve Uygulamaları İzleme Derneği

Gündem: Çocuk! (<http://www.gundemcocuk.org/>), Türkiye’de her tek çocuğun hak sahibi, eşit, özgür ve onurlu birer birey olarak, barış içerisinde, iyi ve mutlu bir yaşam sürmesi için çocukların yararına bütüncül bir dönüşümü ısrarla savunan bir STÖ’dür. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin tüm toplumda yaygınlaşmasını ve benimsenmesini sağlayarak, evrensel bir insan hakları kültürünü geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla 2005 yılında kurulmuştur.

Gündem: Çocuk! çalışmalarının odağı, çocuğun yüksek yararı temelinde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi çerçevesinde ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin ana ilkeleri olan Ayrım Gözetmeme İlkesi, Yaşama ve Gelişme İlkesi, Korunma İlkesi ve Çocukların Katılımı İlkesi doğrultusunda bütüncül bir Türkiye Çocuk Politikası’nın oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu doğrultuda Gündem: Çocuk!, çocuk haklarının tanıtılması ve yaygınlaştırılması; çocuk hakları alanında iletişim ve işbirliği; çocuk haklarına dair uygulamalar ve uygulamaların izlenmesi alanlarında çalışır. Derneğin genel amacı doğrultusunda gündeminde tuttuğu konular şunlardır:

- Türkiye’de çocuk politikasının oluşturulması konusunda etkin çalışmalar yürütülmesi ve bu yolla çocuk hakları alanında toplumsal bilinç oluşturulması ve farkındalık yaratılması.
- Çocukla ilgili konularda bilginin oluşturulması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması alanında etkin ve kolaylaştırıcı rol alınması; uluslararası alanda mevcut bilgi ve birikime ulaşılması ve bu bilginin yurtiçinde yaygınlaştırılması; yurtiçindeki mevcut bilgi ve birikimin uluslararası alana taşınması için kolaylaştırıcı rol oynanması.
- Çocuğun katılımının her koşulda desteklenmesi.
- Çocukla ilgili yapılan çalışmalarda çocuğa bir “laboratuvar nesnesi” olarak bakan zihniyetle mücadele edilmesi ve çocuğun tüm hakları ile bir birey olarak muhatap alınmasının sağlanması.

- Sivil toplum alanında çocuk hakları ile ilgili yapılacak her çalışma ve girişimin çocuğa bütüncül bir yaklaşımla ve etkili olması için kolaylaştırıcı olunması.

Engelli Çocuklara Yönelik Kurumsal Bir Model: Türkiye Can Çocuklar Eğitim Koruma Ve Yaşam Vakfı

Engelli çocuklar alanında hak temelli yaklaşımlarla bilinç oluşturma ve kamu politikalarını değiştirme yönünde güçlü bir örgütlenme olduğunu söyleyemeyiz. Son zamanlarda bu alanda farklı çalışmalar gündeme gelmeye başladı. Engelli çocuklar alanında kamusal yaklaşımların eksikliği ihtiyaç odaklı bir baskıyı sürekli gündemde tuttu. Bu çerçevede yaklaşımlar daha çok engelli çocuğun ihtiyaç duyduğu hizmetin üretilmesi odaklı gelişti. Ancak son zamanlarda engelliler alanında çalışan sivil yapılanmalarda yöntem arayışlarının arttığını, toplum bilinçlendirme, toplum temelli rehabilitasyon, nitelikli hizmet sunma, hak ihlallerini araştırma ve savunuculuk çalışmalarına öncelik verilmeye başlandığını belirtmek gerek.

Türkiye Can Çocuklar Eğitim Koruma Ve Yaşam Vakfı (CANEV) (<http://www.canev.org.tr/>), engelli çocuklar alanında Türkiye’de çalışan önde gelen kuruluşlardan biridir. CANEV sorunun tarafları olan aileler tarafından 2004 yılında kuruldu. Adana’nın Yüreğir İlçesinde 5.500m² alan içinde, iki kat olarak 1.500 m² kapalı alana sahip, zihinsel engelli bireylere yönelik hizmet veren bir Özel Eğitim, Rehabilitasyon Ve Yatılı İş Yurdu Merkezi kurulmuştur. Vakfın iktisadi işletmesi tarafından kurulan özel eğitim ve rehabilitasyon bölümü 150 zihinsel engelli çocuk ve bireye hizmet vermektedir. Vakıf hizmetteki niteliği artırmak için rehabilitasyon bölümüne maddi destek vermeye devam etmektedir. Ticari bir işletme mantığından ziyade zihinsel engelli çocuklara ve bireylere yönelik mekânların artmasına katkı sunmak ve ailelerin hizmeti buldukları bölgede alabilmeleri için açık tutulan merkezin hizmet kalitesi yüksektir. Vakıf merkezi modern özellikleri ile Türkiye’de alanında eşsiz yapılardan biridir. Zihinsel engelli çocuklara yönelik hazırlanan yatılı kısımda engellilere yönelik gündüzlü ve yatılı bakım için standart üstü bir merkez görünümündedir.

CANEV Adana’da yaşayan zihinsel engelli bireylerin aileleri tarafından eğitim, bakım ve barınma ihtiyaçlarına yönelik ailelerin arayışı sonucu oluşturulmuştur. Vakıf kurulmadan önce 1997 yılında Adana Yeterli Olmayan Çocuklara Hizmet Derneği (AYOD) kurulmuş ve süreç içerisinde vakfın kuruluşundan sonra kurumsallaşmanın tamamlanması ile dernek kapatılmıştır. CANEV’i diğer STÖ’lerden ayıran özellik vakfın zihinsel engelliler alanında bütünsel bir yaklaşım geliştirmesi ve uygulamasıdır.

Engelli bireylere yönelik uygun ve yeterli bir mekânın oluşturulması, eğitim içeriğinin geliştirilmesi, kurumsallaşmanın ve sürdürülebilirliğin sağlanması ve en önemlisi ailelerin ve toplumun farkındalık düzeyini artırarak engellilerin hakları olan bireyler olarak görünür kılınması ve hak ettikleri hizmetleri almalarını sağlaması hedeflenmiştir. CANEV zihinsel engelli çocuklara hizmet sunma ve örgütlenme alanında yaptığı örnek çalışmalarındaki deneyimini, sivil alanın örgütlenmesinde de göstererek Doğu Akdeniz Sivil Toplum Platformu'nun (DASP) kuruluşunda rol aldı.

Katılımcı bir örgütlenme modelini benimseyen Vakıf alternatif gelir kaynakları yaratarak sürdürülebilirliği sağlamıştır. Engelli çocuklara ve çocukluktan çıkan yetişkinlere hizmet vermeye devam etmektedir. CANEV, eğitim düzeyi ve geleneksel yaşam koşullarına bağlı olarak engelli bireylerin kamusal alana erişimi ve kamusal alanda var olma hakkına saygıyı öne çıkartan bir çalışma yürüterek sivil toplumda önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Çocuklara Yönelik Sosyal Politika Geliştirme Modeli: Çocuklar Aynı Çatının Altında Derneği (ÇAÇA)

Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hedef grubu sokakta çalışan çocuklar olan tek aktif STÖ, ÇAÇA'dır (<http://www.cacader.com>). ÇAÇA, çocuk hak ve özgürlükleri temelinden hareketle bir grup sivil toplum aktivisti ve üniversite öğrencisinin 2001 yılında başlattıkları çalışmalar sonucunda 2003 yılında kurulmuştur.

ÇAÇA, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan zorunlu göçten doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiş ailelerin, risk altında bulunan 4-15 yaş çocuk gruplarına yönelik, toplum temelli bir yöntemle, önleyici ve iyileştirici çalışmalar yapmaktadır. Bu çerçevede sokakta çalışan, eğitimden kopmuş, sosyo-ekonomik yetersizliği olan, zorunlu göç mağduru ailelerin çocukları derneğin hedef gurubudur. Uygulamalara temel oluşturan toplum temelli çalışma yöntemleri, ilgili kurumların yararlanabileceği ve geliştirilmesi gerekli olan sosyal politikalara önemli katkılar yapabilecek şekilde kitaplaştırılarak tüm kurumlarla paylaşılmıştır. Bununla beraber ÇAÇA, 15-25 yaş grubundaki çocuk ve gençlere yönelik gönüllülük ve liderlik çalışmaları yürütmektedir. ÇAÇA, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları çerçevesinde çeşitli duyarlılık oluşturma ve savunuculuk faaliyetleri yürüterek sosyal politikaları etkilemeye yönelik çalışmalar da sürdürmektedir. Bölgesel düzeyde yaşanan sorunların çözümüne yönelik önemli bir etkenin de çocuk ve gençlerin var olan potansiyellerinin açığa çıkartılması olduğuna inanmaktadır. ÇAÇA, öncelikli hedef grup olarak tanımlanan çocuklara yönelik ge-

liştirilen programların uygulama aşamalarında, üniversite öğrencileri ve ilgili meslek grubundan gençlerin çeşitli eğitimler yoluyla kapasitelerini artırarak aktif rol almalarına önem vermektedir.

ÇAÇA'nın hedefleri, çocukların becerilerini (iletişim, kendini ifade, problem çözme ve benzeri gibi) geliştirerek sağlıklı gelişimlerini (özgüven, kendine saygı, sosyalleşme, şiddetsizlik, eğitimde devamlılık) desteklemek; çocuk hakları konusunda toplumsal duyarlılığı ve katılımı sağlamak, sosyal politikaları etkilemek ve çocuklarla çalışmalar yürüten kurum ve kuruluşlara yönelik model geliştirici çalışmalar yürüterek, çocuk merkezli yöntemlerin yaygınlaşmasını sağlamaktır.

ÇAÇA'nın çalışma yöntemleri arasında şunlar yer alır: Sanat yoluyla önleyici ve iyileştirici çalışmalar gerçekleştirmek; çocuklara yönelik psiko-sosyal çalışmalar gerçekleştirmek; Gönüllü Abi-Abla Programı, Sanat Atölyeleri Programı, Çocuktan Çocuğa Programı gibi faaliyetlerle çocuklarla bire bir çalışmalar gerçekleştirmek; toplumsal duyarlılığı artırmaya yönelik sergiler, söyleşiler, paneller, afişlemeler, toplantılar ve bu çalışmaların sonuçları üzerine geliştirilmiş yayın (kitap, broşür, bülten) çalışmaları gerçekleştirmek.

Çocuk Adalet Sistemi, Uygulamadan Kurumsallaşmaya: Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği (ÖZ-GE DER)

ÖZ-GE DER (<http://www.ozgeder.org.tr/>), uluslararası literatürde "özgürlüğünden yoksun gençler" olarak adlandırılan kapalı ve açık çocuk infaz kurumlarında bulunan çocuk ve gençler ile bu kurumlardan tahliye edilen çocuk ve gençler öncelikli olmak üzere risk altındaki tüm çocuk ve gençlere her türlü yardım, destek ve rehberliği sağlamak amacıyla, 1993'ten beri bu alanda çalışan gönüllülerin girişimi ile 1999 yılında Ankara'da kurulmuş bağımsız bir STÖ'dür. Temel felsefesi insan hakları, demokrasi ve saygı kültürünün gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Özgürlüğünden yoksun gençler konusunda toplumsal farkındalık ve duyarlılığı geliştirmek ÖZ-GE DER'in öncelikli hedefleri arasındadır. ÖZ-GE DER evrensel bir değer olan eşitlik ilkesini ve uluslararası standartları temel alarak çocuk haklarının korunması, yaygınlaştırılması, ihlalinin önlenmesi ve telafisi alanlarında kamu faaliyetlerini tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte çalışmalar gerçekleştirir.

ÖZ-GE DER kamuoyu oluşturma, kaynak geliştirme, bilimsel araştırmalar yürütme, ulusal ve uluslararası kamu, sivil ve özel kuruluşlarla işbirliği, rehberlik ve danışman-

lık hizmetleri, burs uygulamaları ve Gençlik Evi ve Çocuk Ergen Danışma Merkezi çalışmaları yürütmektedir. Çocuklara yönelik denetimli serbestlik uygulamasını güçlendirme, çocuklara yönelik denetimli serbestlik sisteminde gönüllü çalışmaların desteklenmesi, insan hakları eğitimleri, çocuk ombudsmanlığı proje uygulamaları olarak derneğin yaptığı çalışmalardır.

ÖZ-GE DER, yasal sorunların ve engellerin çözümü için gerekli yasa ve mevzuat değişiklikleri yapılması amacıyla, bölgesel, ulusal veya uluslararası platformlar, girişimler, komisyonlar, kurullar, koalisyonlarda görev almaktadır. Dernek, Birleşmiş Milletler Ekonomik Ve Sosyal Konseyi (ECOSOC), Ankara Valiliği İl ve Çankaya Kaymakamlığı İlçe İnsan Hakları Kurulları, Ankara Çocuk Hakları Platformu üyesidir. Dernek, yurt çapında cezaevleri ile eğitim evlerine yönelik eğitim, dayanışma, sağlık, sosyal etkinlik amaçlı toplantılar düzenlenmekte ve ziyaretler yapmaktadır.

ÖZ-GE DER,

- İnsan Hakları ve Çocuk Hakları temelinde ödün vermemeyi,
- Eşitlik ilkesine her koşulda bağlı kalmayı,
- Çocukların yüksek yararına yönelik pozitif ayrımcılık ilkesini gözetmeyi,
- Katılımcı ve kurumsallaşmış bir çerçevede çalışmayı,
- Sürdürülebilir projeler üretmeyi ve yürütmeyi,
- Çalışmaların etkilerini ve sonuçlarını izleme, ölçme ve değerlendirmeyi,
- Kararlı ve şeffaf olmayı ilke edinir.

Deneyimin Kurumsallaşması: Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı (TCYOV)

TCYOV (<http://www.tcyov.org/>), suça sürüklenerek çocuk adalet sistemine giren çocukların topluma kazanılması amacıyla, genelde çocuk hakları, özelde çocuk suçluluğu alanında çalışmak üzere 1992 yılında kurulmuştur. Kurucusu aynı alanda çalışan ve 1985 yılında kurulan Dostlar Dayanışma Derneği'dir. TCYOV, suça sürüklenerek çocuk adalet sistemi içerisine giren çocukların tutuksuz yargılanma, tutukluluk, hükümlülük ve tahliye sonrasında, onların aktif bireyler olma, kendi değerlerini fark etme ve topluma katılmaları amacıyla kurulan ilk ve halen tek vakıftır. Merkez İstanbul'dadır. Ankara ve İzmir'de şubeleri bulunmaktadır.

Vakıf suçta sürüklenecek çocuk adalet sistemine giren özgürlüğünden yoksun ve risk altındaki çocukların yüksek yararının korunduğu bir toplum için aşağıdaki çalışmaları gerçekleştirir:

- Türkiye’de Çocuk Adalet Sistemi’nin uluslararası standartlara ulaşmasının sağlanması;
- Çocuğu suçta iten risklerin ortadan kaldırılmasının sağlanması;
- Özgürlüğünden yoksun ve risk altında olan çocuklara hizmet üreten kurumların uzmanlaşmasının sağlanması, ulaşılabilir olması, etkili rehabilitasyon çalışmaları yapılmasının sağlanması;
- Toplumda suçta yönelen çocuğa karşı var olan olumsuz bakış açısının ortadan kaldırılmasının sağlanması.

Çocuk ceza infaz kurumlarında uygulanan eğitsel, sanatsal, sosyal ve sportif içerikli etkinliklerin yer aldığı Yeniden Özgürlük ile genel merkezde uygulanan Gençlik Merkezi projeleri, Türkiye’de model proje geliştirme bakımından öncü çalışmalardır. TCYOV, çocuğun suçta karışmasını önlemeye yönelik olarak yürütölen çalışmalara destek vermektedir. Çocuk ve suç konularının tartışıldığı, üniversitelerin ve ilgili kurumların katıldığı sempozyum, seminerler düzenleyerek kamuoyunun dikkatini çekmeye, duyarlılık yaratmaya çalışmaktadır. Çocuk suçluluğunu önleme yönünde AB, UNICEF, Dünya Bankası, çeşitli bakanlıklar, yerel idareler, STÖ’ler ve meslek kuruluşları ile ortak birçok çalışma yapmaktadır. Çocuklara yönelik çalışmalar ve alan çalışmaları dışında Türkiye’de çocuk suçluluğunun önlenmesi için gerek tek başına ve gerekse diğeri sivil toplum kuruluşları ile ortak platformlarda çocuk haklarına dair çalışmalara destek vermekte, bu alanda kamuoyunda duyarlılık ve konuya dikkat çekme faaliyetleri yürütmektedir.

TCYOV, Çocuk Mahkemesi tarafından hakkında tedbir, erteleme veya gözetim karar verilen aynı yaş grubundaki çocukların toplumsal yaşama aktif, üretken ve verimli bir biçimde katılmaları ve toplumsal duyarlılıklarının artması ve kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olabilmelerine yönelik etkinlikler gerçekleştirilen gençlik merkezi çalışmaları yürütmektedir. Bunun yanısıra 12-18 yaş gurubu çocuklar için çocuk tutukevlerine yönelik eğitsel sanatsal sosyal etkinlikler yürütmektedir. 0-6 yaş arası çocuğu ile birlikte yaşayan tutuklu/hükümlü annelere yönelik tasarlanmış, anne ve çocukların etkili iletişim kurabilmeleri ve tahliye sonrasına hazırlık amaçlı çalışmalar yürütmektedir.

Bütünsel BakıŖtan Çocuk Haklarına: Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) (<http://www.acev.org.tr/>), kurulduğu 1993 yılından bu yana eğitim yoluyla toplumu güçlendirmeyi ve bireylerin yaşam kalitelerini iyileŖtirmeyi misyon edinmiŖ bir STÖ'dür. AÇEV eğitimde fırsat eŖitliđi ilkesinin hayata geçirilmesi, çocuk kadar çocuğun yakın çevresinin de desteklenmesi ve eğitimin bir yaşam boyu sürekli kılınması için uzman olduğu erken çocukluk ve yetiŖkin eğitimi alanlarında program geliŖtirmekte ve toplumun hizmetine sunmaktadır.

AÇEV'in hedef kitlesi sosyal ve ekonomik koŖullardan ötürü geliŖimleri desteklenemeyen ortamlarda yaŖayan çocuklar, anne-babalar ve okuma yazma bilmeyen yetiŖkinlerdir. AÇEV hedef kitlesindeki ihtiyacı araŖtırmalarla saptayıp bu ihtiyaca cevap verecek programları geliŖtirmekte, bunları iŖbirlikleri ile uygulamakta ve uygulamaları değerlendirmektedir.

AÇEV eğitim programları ile bugüne kadar 636.266 kiŖiye ulaŖmıŖ ve 7.139 eğitimci yetiŖtirmiŖtir. Ayrıca televizyon programlarıyla 7 milyon izleyiciye, yayınlar, araŖtırmalar ve savunu aktiviteleri ile yaklaŖık 40 milyon kiŖiye ulaŖmıŖtır.

AÇEV, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile güç ortaklığı yapmakta, birçok üniversite, yerli ve yabancı sivil toplum kuruluŖu ile kapasite artırma, kaynak paylaŖımı, yaygınlaŖma ve araŖtırma gibi alanlarda iŖbirlikleri yapmaktadır. AÇEV programları Avrupa, Orta Asya ve Latin Amerika'da 10 ülkede uygulanmaktadır.

AÇEV'in programları "önleyici müdahale" programlarıdır. AÇEV programları hedef kitlenin yaşamındaki risk faktörlerini azaltmak ve destek faktörlerini artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çocukların yakın çevresinde öncelikli olmak üzere, çocukların desteklenip, korundukları bir ortamda büyümelerine yönelik bir deđiŖim sağlanması amaçlanmaktadır. Vakfın tüm faaliyetlerinde öncelikli ortak yaklaŖım bireyin, zihinsel, sosyal ve duygusal geliŖiminin tamamlandığı erken çocukluk döneminde geliŖiminin yakın çevresi tarafından desteklenmesi Ŗeklinindedir. Özetle, AÇEV programlarının genel amacının çocukların bedensel, zihinsel, psikolojik ve sosyal geliŖimini, sözel, sayısal ve dil becerilerini desteklemek, anne babayı çocuk geliŖimi konusunda bilgilendirmek ve ebeveynlik rollerinde daha aktif ve pozitif bir rol almalarını sağlamak olduğu söylenebilir.

Eğitim programlarının yanısıra 0-6 yaş dđnemi eğitimin yaşamsal önemini kamuoyuna anlatmak, bu konuda bilinç oluşturmak, ilgililerin gündemine taşımak, erken çocukluk eğitimini yaygınlaştırmak amacıyla, AÇEV 2005 yılından beri 7 Çok Geç! Kampanyası'nı sürdürmektedir. 7 Çok Geç! Kampanyası ile 40 milyon kişiye ulaşmış, bu kampanya sonrası devletin okul öncesi eğitim politikasındaki değişimle birlikte okul öncesi okullulaşma oranı altı yılda % 19,1'dan % 61'e yükselmiştir.

Son olarak, AÇEV, ailelerin çocuklarının gelişimi konusunda eğitimin yanısıra her açıdan destekleyici bir çevreye de ihtiyaç duydukları gözleminde yola çıkarak "Barış", "Çocukların Korunması" ve "Aile İçi şiddet" temalarına yönelik bir çalışma başlatmıştır. Kurum içinde ve bu alanda uzman danışmanların katılımıyla oluşturulan çalışma grubu, AÇEV eğitim programlarını analiz ederek, toplumsal cinsiyet, iletişim, şiddet, haklar/yasa, çocuk koruma, farklılıklara ve insana saygı, çevre bilinci gibi konuları içeren kapsamlı bir revizyon çalışması hedeflemektedir. Aşağıda, AÇEV programlarının içermesi beklenen, özellikle çocukla ilgili olan, kazanımlardan bazı örnekler bulmak mümkündür.

- Çocuğun çocuk olmaktan kaynaklı özel hakları olduğunu bilmek;
- Çocukların gelişimlerini en üst düzeyde gerçekleştirmeleri için anne baba olarak sorumluluklarını, haklarını ve sahip olması gereken becerileri fark etmek;
- Çocuk dostu bir toplum için (geniş aile, okul, mahalle, devlet) birey olarak sorumlulukları olduğunu bilmek;
- Cinsiyet ayrımcılığının bir çocuk hakkı ihlali olduğunu bilmek;
- şiddetsiz bir aile ortamında büyümenin her çocuğun temel haklarından biri olduğunu fark etmek;
- Çocukların aile içi şiddetten korunması için hem anne baba olarak hem de yetişkin olarak görevleri olduğunu bilmek;
- Çocuğun birey olarak değerli/önemli hissetmesinin onun gelişimine ve dolayısıyla barışçıl ortama katkısını fark etmek;
- Ayrımcılığın güçsüz algılanana (çocuğa, kadına ve "diğerine") daha kolay uygulandığını fark etmek.

Eğitimde Haklar Ve Alternatif Çalışmalar: Eğitim Reformu Girişimi (ERG)

“Herkes için kaliteli eğitim” hedefiyle 2003 yılında hayata geçen ERG (<http://www.egitimdehaklar.org>, <http://www.erg.sabanciuniv.edu>), kaliteli eğitimi bireylerin potansiyellerini gerçekleştirebilmelerinin, aktif yurttaşlardan oluşan demokratik bir toplumun ve sürdürülebilir gelişmenin başlıca koşulu olarak görüyor. ERG çalışmalarını Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi bünyesinde, Türkiye’den 17 vakıf, üniversite ve özel sektör kuruluşunun desteğiyle sürdürüyor. ERG, araştırma, savunma ve eğitim çalışmalarını şu amaçlar doğrultusunda yürütüyor: Eğitimde reform gereken konularda toplumsal bilinç yaratmak; toplumun ve kurumlarının eğitimde devletle eşdeğer paydaş olduğu düşüncesini olgunlaştırmak; devlet ile sivil toplum arasında eğitim reformu konusunda diyalog ve işbirliği sağlamak; bu diyalog içerisinde politikalar üretmek; eğitim reformuna destek oluşturmak ve karar alıcıları etkilemek; eğitim reformlarını izlemek.

Eğitimde Haklar Çalışmaları: ERG, eğitim hakkının yalnızca eğitime erişimle sınırlı tutulamayacağı görüşünden yola çıkarak, Türkiye’deki her çocuğun eğitim ortam ve süreçlerindeki tüm insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla Eğitimde Haklar çalışmalarını başlattı. ERG’nin bu alandaki çalışmalarının belkemiğini Eğitimde Haklar I (Haziran 2007-Nisan 2009) ve Eğitimde Haklar II (Şubat 2009-Kasım 2010) projeleri oluşturuyor. Bilgi-temelli savunuculuk ve diyalog yaklaşımları üzerine inşa edilen iki proje de Avrupa Komisyonu’nun maddi desteğiyle ve insan hakları ve eğitim alanında çalışan birçok kişi ve kuruluşun katkılarıyla gerçekleştirildi. Eğitimde Haklar II projesinin ardından ERG, geçmiş çalışmaları yaygınlaştırıyor ve ortaya çıkan gereksinimler ışığında yeni çalışmalar tasarlıyor.

Güçlü Bir Bilgi Temeli Ve Yapıcı Diyalog Zeminine Doğru Atılan Adımlar: Eğitim hakkı kapsamındaki beş önemli konuda uluslararası insan hakları mevzuatı ile ulusal mevzuat arasındaki uyum farkını irdeleyen derleme²¹ bu alandaki bilgi temelini güçlendiren bir çalışmaydı. Mart 2009’da yayımlanan derlemedeki raporlar ERG’nin kolaylaştırıcılığını üstlendiği Eğitimde Haklar Çalışma Grubu’nun²² savunuculuk çalışmalarının da temel dayanağını oluşturuyor.

21 “Eğitim Hakkı Ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi”, <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/2.pdf>

22 http://www.egitimdehaklar.org/about_us_3.aspx?page=1

ERG Eğitimde Haklar çalışmalarında ayrıca, çocuğun eğitim hakkı açısından kilit önem taşıyan ancak Türkiye’de siyasal kutuplaşmaya dayalı söylemlerle tartışılan konulara ilişkin çocuğu odağa alan yapıcı bir diyalog zemini geliştirilmesini amaçladı. Bu kapsamda, ERG için 2009’da hazırlanan “ÇiftDillilik Ve Eğitim”²³ araştırma raporunun yanısıra ağırlıklı olarak akademisyenler ve STÖ temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen bir dizi toplantıdaki tartışmaları dayanak alan bir politika notu²⁴ Aralık 2010’da kamuoyuyla paylaşıldı. ERG, din ve eğitim alanındaysa son dönemdeki gelişmelere ve değişim sürecinde dikkat edilmesi gereken konulara ilişkin kamuoyunu ve karar alıcıları bilgilendirmeyi amaçlayan çalışmalara odaklanıyor.²⁵

Hak Sahipleri Çocuklar Ve Ailelerinin Güçlenmesi Amacıyla Hazırlanan Kaynaklar: Eğitimde Haklar çalışmalarında, çocuktan sorumlu yetişkinlere, eğitimde hakları ve ihlal durumunda başvurabilecekleri hukuksal hak arama yolları hakkında bilgi sunmaya ²⁶ ve 10-14 yaş grubundaki çocukların, haklarını eğitim yaşamlarıyla ilişkilendirerek öğrenmesi ve hak ihlalleri durumunda destek alabilecekleri kişi ve kurumları tanımasına²⁷ dönük kaynaklar da hazırlandı.

Sivil Toplumda İşbirliğinin Artması Ve İzleme Kapasitesinin Gelişmesine Dönük Adımlar: Çalışmaların önemli bir ayağı da bu alanda çalışan farklı uzmanlıklara ve yaklaşımlara sahip paydaşların eğitime hak-temelli yaklaşım etrafında bir araya geldiği Eğitimde Haklar Çalışma Grubu’dur. Eğitim ve insan hakları alanlarında çalışan STÖ temsilcileri, hukukçular, akademisyenler ve eğitimcilerden oluşan grup ilk kez Kasım 2007’de bir araya geldi. Grup üç yıl boyunca, düzenli çalışma toplantılarına ek olarak çalıştaylar ve strateji toplantılarında bir araya gelerek deneyimlerini paylaştı, projelerin belirli çalışmalarının iyileştirilmesine dönük tartışmalar yürüttü ve ortak savunuculuk etkinlikleri düzenledi. ERG’nin kolaylaştırıcılığını üstlendiği grubun çalışmalarına katkıda bulunan kuruluşlar, Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Çocuk İhmal Ve İstismarını Önleme Platformu, Gündem: Çocuk!

23 <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/6.pdf>

24 “Türkiye’de ÇiftDillilik Ve Eğitim: Sürdürülebilir Çözümler için Atılması Gereken Adımlar”, <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/8.pdf>

25 “Türkiye’de Din Ve Eğitim: Son Dönemdeki Gelişmeler Ve Değişim Süreci”

26 “İlköğretimde Haklarımız Var!: İlköğretim Haklar Ve Hak Arama Yolları”, <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/3.pdf>

27 “Eğitimde Haklarımız Var!”, <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/1.pdf> ve <http://www.egitimdehaklarimizvar.org/>

Derneği, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği, Çocuk Çalışmaları Birimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama Ve Araştırma Merkezi, Tarih Vakfı, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Türk Eğitim Vakfı, Toplum Gönüllüleri Vakfı, Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Çocuk Merkezi ve Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı'dır. Grup en son eğitimde çocuk haklarına ilişkin farkındalığı artırmak amacıyla "Eğitimde Haklarım Var!"²⁸ ortak gazete ilanını kamuoyuyla paylaştı. Son dönemdeyse, Eğitimde Haklar II sonrasında nasıl bir örgütlenmeyle ve hangi stratejiler doğrultusunda çalışılacağını belirlemeye dönük tartışmalar yürütüldü.

Yakın dönemde sonuçlanması beklenen diğer bir çalışmanın amaçları, yerel gereksinim ve talepleri daha çok dikkate alan ulusal politikalar oluşmasına aracı olmak ve yerel örgütlenmelere, illerinde eğitimde hakların ne ölçüde gerçekteyiňini saptayabilmeleri için gösterge-temelli bir izleme aracı sunmaktır. Bu doğrultuda, eğitim hakkı kapsamındaki çeşitli konularda hazırlanan gösterge setlerinin bir kılavuz aracılığıyla yaygınlaştırılması planlanıyor.

Siyasal İrade Ve Bürokrasinin Eğitimde Haklara İlişkin Farkındalığını Artıran Çalışmalar: Eğitimde Haklar Çalışma Grubu'nun 14 üyesi, Ekim 2009'da "Eğitimde Haklarımız Var! Bildirgesi Ve Öneriler Dosyası"²⁹ kamuoyuyla paylaştı. Bildirge, farklı alanlarda ve farklı yaklaşımlarla çalışan 14 kuruluşun Türkiye'de eğitim hakkına ilişkin ortak ilke ve kaygılarını dile getiriyor. Bildirgeye eşlik eden tematik belgelerde öncelikli konularda mevzuata ilişkin değerlendirme yapılarak değişiklik önerileri sunuluyor. Söz konusu mevzuat değişikliği önerilerini, grup çeşitli etkinliklerde kamu yetkilileriyle yüz yüze paylaşmayı sürdürüyor.

Eğitimde Haklar Çalışma Grubu'nun bu dönemde yaptığı ortak çalışmalardan bir diğer, MEB'in yürüteceği "Demokratik Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi" için hazırlanan ve 11 kuruluşun imzasını taşıyan ortak değerlendirme notuydu.³⁰ Projenin amaçları, yöntemleri ve içeriği açısından olmazsa olmaz ilkelerin yaşama geçmesi için başta Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'yla temaslar olmak üzere etkinlikler sürüyor.

28 <http://www.egitimdehaklar.org/ilan.aspx>

29 <http://www.egitimdehaklar.org/bildirge.aspx>

30 <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/7.pdf>

Sivil Toplum İçin Bir Kaynak Merkezi: İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA)

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) (<http://cocukcalismalari.bilgi.edu.tr>), çocuk haklarının bilinmesi, benimsenmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla 20 Kasım 2007 tarihinden beri İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi (STÇM) bünyesinde faaliyet göstermektedir. Yaptığı tüm çalışmalarını çocukların katılımıyla gerçekleştiren ÇOÇA, çocuk hakları üzerine eğitim modelleri üretip yaygınlaştırmanın yanısıra araştırma, farkındalık artırma ve savunu çalışmaları yaparak, çocuk alanındaki politikaların gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Öncelikli hedef kitlesi çocuklar ve öğretmenler ile STÖ çalışanları başta olmak üzere çocuklarla çalışan yetişkinler olan ÇOÇA, birbirinden öğrenmeye verdiği önemle bağlantılı olarak çalışmalarını işbirliklerine dayanarak sürdürmektedir. Üniversite içinde ve sivil toplumda çocuk ve insan hakları alanında çalışan kişi ve kurumların deneyim ve bilgisi ÇOÇA'nın çalışmalarında yer almakta ve ÇOÇA'da üretilen bilgiler de çeşitli araçlarla yaygınlaştırılmaktadır.

ÇOÇA'nın hedefleri:

- Çocuklarda, ailelerde ve ilgili diğer paydaşlarda çocuk haklarına ilişkin bilinci artırmak ve hakların korunması yönünde onları güçlendirmek;
- Çocukların kişilik ve yeteneklerini gerçekleştirmelerine destek olmak, eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmek;
- Çocukların karar verme, politika geliştirme ve planlama mekanizmalarına katılımlarını artırmak ve desteklemek;
- Çocuklara ilişkin ihtiyaçları gündemde tutmak ve ilgili tarafların katılımını sağlamak;
- Toplumun ve üniversitenin kaynaklarını birleştirme ve harekete geçirmede kolaylaştırıcı rol üstlenmek, üniversite içinde ve dışında disiplinler arası işbirliği sağlamak ve işbirliğini sürekli kılmaktır.

ÇOÇA bu hedefleri ışığında faaliyetlerini eğitim, araştırma, farkındalık artırma ve savunu olmak üzere dört temel alanda toplamıştır.

Eğitim alanındaki faaliyetlerini “çocuklarla insan hakları, yetişkinlerle çocuk hakları çalışmak” amacıyla yürüten ÇOÇA, formel olmayan öğrenme yaklaşımıyla tasarlanan eğitimlerde katılımcıların hem kendilerinin hem birbirlerinin deneyim ve bilgileri üzerinden öğrenmenin gerçekleşmesini hedeflemektedir. 11-14 yaş grubundan çocuklar için, çocuklarla birlikte geliştirilen Söz Küçüğün Kutu Oyunu bu amaç doğrultusunda hazırlanan bir eğitim materyalidir.

Avrupa Konseyi tarafından çocuklarla İnsan hakları çalışmak üzere benzer bir yaklaşımla hazırlanmış olan Pusulacık eğitim kılavuzunun Türkiye’de uyarlanması ve yaygınlaşması da ÇOÇA tarafından yürütölmektedir. Kılavuzun çocuklarla çalışan yetişkinlere aktarılmasını amaçlayan eğitimler öğretmenlere, sosyal hizmet uzmanlarına, STÖ çalışanları ve gönüllülerine yönelik olarak düzenlenmektedir.

ÇOÇA çocuk haklarına dayalı bir öğretim müfredatının geliştirilmesi konusunda da çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmaların ilk adımı Terakki Vakfı Okulları ile işbirliği içinde yürütölen “Haklar Sahnesi” kulüp uygulamaları ile atılmıştır.

Çocuk hakları alanındaki çalışmalarını güçlendirmek, eğitim ve savunu faaliyetlerine destek oluşturmak amacıyla araştırmalar yürütmek de ÇOÇA’nın önem verdiği bir alandır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Birimi ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ortaklığında yürütölen Çocuğın İyi Olma Halini Anlamak Araştırması, çocuğın “iyi” bir yaşam sürebilmesi için ihtiyaçlarının ve ona sunulan hizmetlerin, çocuğın bakış açısını da işin içine katarak geliştirilmesine yönelik bir yöntem ve gösterge alanları sunmayı amaçlamaktadır.

Yürütölen bir diğer araştırma, Bilgi Üniversitesi’nde lisans dersi olan Çocuk Odaklı Medya dersiyle paralellik içinde, medyada çocuk temsilleri araştırmasıdır. ÇOÇA önümüzdeki dönemde çocukların toplumsal cinsiyet algılarına yönelik bir araştırma yürütmeyi ve bu çalışmanın sonuçlarına bağlı olarak eğitim materyali geliştirmeyi planlamaktadır. Ayrıca ÇOÇA iki yıldır genel bütçe içinde çocuğa ayrılan payı araştırarak çocuk bütçesini izlemektedir.

ÇOÇA eğitimler ve araştırmalar aracılığıyla ürettiği bilgiyi aynı zamanda alanda çalışan diğer kişi ve kurumların faaliyetlerini çocuk ve yetişkin, tüm ilgililerle paylaşmak ve alandaki işbirliklerini güçlendirmek amacıyla farkındalık artırma çalışmaları yapmakta ve savunu platformlarında yer almaktadır.

1 Mayıs 2009 tarihinden beri yayında olan ve giderek önemli bir çocuk katılımı yayıncılık örneği haline gelen Söz Kütüğü'nün radyo programı farkındalık artırma çalışmalarının başında gelmektedir. Yaşları 12 ile 18 arasında değişen 10 kişilik çocuk yayıncı ekibi, ÇOÇA'nın desteği ile her hafta çocuk haklarına ve kendi hayatlarına dair bir konuyu gündeme alarak Açık Radyo'nun dinleyicileri ile düşüncelerini paylaşmaktadırlar.

ÇOÇA özellikle üzerinde yoğunlaştığı çocuk hakları alanlarında gerçekleştirilen savunularında etkin rol alarak, alanda çalışan diğer STÖ'lerle birlikte çocuk haklarında dayalı bütünlüklü bir çocuk politikasının geliştirilmesi ve yaşama geçmesi için çaba harcamaktadır. ÇOÇA'nın bu amaçla yer aldığı savunular platformları "Eğitimde Haklar Çalışma Grubu", "Çocuk İhmal Ve İstismarını Önleme Platformu", "Kamu Harcamalarını İzleme Platformu", "Yoksullukla Mücadele Ağı"dır.

Sürdürülebilirlik Açısından Çocuk STÖ'leri

Çocuk sorunları alanında çalışan STÖ'lerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de sürdürülebilirliktir. Kurumsal anlamda vakıf ve dernekler arasında farklılaşmalar açık ve belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kurumsal yapının güçlenmesi ve yapılan çalışmaların sürdürülebilir olması, yaygınlaştırılması anlamında vakıflar daha etkili durumdadırlar.

Faaliyet bazlı sürdürülebilirlik, fon kaynaklarının yetersizliği, mali zayıflıklar ve personel eksikliğinden dolayı yeterli düzeyde değildir. Sürdürülebilirlik konusunda farklı yaklaşımlar etkili olmuştur. Etkin çalışma yürüten farklı bir model olarak dernek ve vakıf birlikteliğinin öne çıktığı görülmektedir. Bu alanda başarılı iki örnek olarak Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı ve Türkiye Can Çocukları Eğitim Koruma Ve Yaşam Vakfı (CANEV) gösterilebilir. İki örgüt de çalışmalarına dernek olarak başlamış, ancak kurumsallaşmanın gelişmesiyle birlikte vakıflaşma sürecine girmişlerdir. CANEV farklı zorluklara rağmen kaynak geliştirme konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

Uzman eksikliği ve kaynak yetersizliği, proje bazlı çalışmalar için verilen mali destek sona erdikten sonra örgütlerin çalışmalarını durdurmasında belirleyici etkindir. Kaynak yetersizliğinin öne çıktığı durumlarda gönüllü yönetimini başaran örgütler, kısmi de olsa faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Dolayısıyla, çocuk sorunları alanında çalışan sivil toplum kuruluşları için gönüllülük son yıllarda öne çıkan bir gereklilik olmuştur. Benzer bir eğilim, üye profilinde de ortaya çıkmaktadır. Orta sınıftan gelen, çalışan

ve alanlarında uzman kişilerin çocuk sorunları alanında çalışan örgütlerde öne çıktığı görülmektedir. Bu eğilimin yaygınlaşmasının nedenleri arasında, kurum içi çalışma maliyetlerini düşürme, alan çalışmalarında ve proje uygulamalarında deneyimli ve uzman üyelerden faydalanma gibi unsurlar görülmektedir.

Kaynak yaratma sorunu, çalışmaların geniş bir alanı kapsamıyla ilişkili olarak, farklı sahalara yönelerek çözülmeye çalışılmıştır. Hayırseverlerin bağışları, çocuk sorunları alanında çalışan örgütlerin destek aldıkları birincil kaynaktır. Son yıllarda sermaye gruplarının ciddi bağışlar yapmaları, çalışmalara sponsor olmaları önemli bir gelişmedir. Ancak son zamanlarda yardım ve faaliyetlerin sermaye grupları tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla yapılmasının mevcut sivil toplum kuruluşlarına bir katkısı olmamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının yavaş da olsa Türkiye’de tanınmaya ve uygulanmaya başlanması, sivil toplum örgütlerinin kaynak sorununa kısmen çözüm getirecektir. Dernekler kanununun değişmesiyle birlikte örgütlerin kamu kurumlarıyla ortak çalışmalarından fon almasının önü açılmış, fakat uygulamada, kaynak yetersizliği gibi sebeplerle sonuca ulaşılamamıştır.³¹ Sivil toplum örgütleri için temel sorun, kamu yararına dernek statüsünün ulaşılmaz olmasıyla ilgilidir.³²

Proje temelli çalışan örgütler için diğer fon kaynakları, Avrupa Birliği fonları, elçilik ve konsolosluk fonlarıdır. Son yıllarda artan oranda Uluslararası örgüt Türkiye’yi kapsamlarına almış küçük kapsamda çalışmaları desteklemektedir.³³

---

31 5253 Sayılı Dernekler Kanunu 10. Maddesi derneklerin yardım alma süreçlerini düzenlemektedir: “Dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere, benzer amaçlı derneklerden, siyasi partilerden, işçi ve işveren sendikalarından ve mesleki kuruluşlardan maddi yardım alabilir ve adı geçen kurumlara maddi yardımda bulunabilirler.” Siyasi partilerden yardım alma ilkesinin yürütmesi Anayasa Mahkemesi tarafından durdurulmuştur. Ayrıca 10. madde, kamu ile yapılan ortak proje uygulamalarında derneklerin kamu kaynaklarından nasıl faydalanacağını düzenlemektedir: “5072 sayılı Dernek Ve Vakıfların Kamu Kurum Ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun hükümleri saklı kalmak üzere, dernekler kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütebilirler. Bu projelerde kamu kurum ve kuruluşları, proje maliyetlerinin en fazla yüzde ellisi oranında aynı veya nakdi katkı sağlayabilirler.”

32 Kamu yararına dernek olmanın faydaları şöyle sıralanabilir: Derneğe genel bütçeden pay ayrılmasının kolaylaşması, yardım toplama kanununa göre izin almadan yardım toplama, yapılan bağış ve yardımların Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunlarına göre indirime tâbi olması, binaların emlak vergisinden muaf olması, dernek mallarına karşı işlenen suçların devlet malına karşı işlenmiş gibi cezalandırılması...

33 Yabancı misyon fonları, bölgesel olarak her geçen gün genişleyen SODES fonları, İşçileri Bakanlığı fonları, bölge kalkınma ajanslarının fonları önümüzdeki dönemlerde bu alanda iç kaynakların artacağı bir işareti olarak okunabilir.

Fon miktarları sınırlı olduğundan, yapılması istenen çalışmalar zorluklarla gerçekleştirilebilmektedir. Üye aidatları, yasal olarak derneklerin düzenli faydalanacakları kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Ancak üye aidatları, üye katılımının düşük olduğu bir ortamda kurumların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı vermekten uzaktır. Kermes ve gelir getirici çalışmalar örgütlere katkı sağlamakla birlikte, başarılı birkaç uygulama dışında süreklilik görülmediği için etkisizdir. Derneklerin vakıf yapılanmalarına dönüşen iktisadi işletmeler kurmaya başlamaları yeni bir süreç olduğu için, bunların kurumsal yapılara katkısı henüz tartışmalı bir düzeydedir.

Derneklerin sürdürülebilirliği açısından çocuklar tarafında kurulan örgütler hakkında yeterli bir veri mevcut değildir. Çocukların örgütlenmesi ve katılım hakkının hayata geçirilmesi çerçevesinde kamu yararı ilkesi gereği pozitif ayrımcılığın hayata geçirilerek kamu imkânlarının gündeme getirilmesi gerekmektedir.

Platform, ağ örgütlenmeleri ve üst yapılanmalarda sıkıntılar sürmektedir. Ağ yapılanmaları aktif STÖ'lerin güçleri oranında başarılı olmaktadır. Ağ yapılanmalarında süreklilik çoğu zaman kurum temsilcilerinin gayretleri sonucunda sürdürülebilmektedir. Kaynak olarak üyelerin güçleri oranında gelişebilmektedir. Üst yapılanmalarda kurumlar arası politik yaklaşımlar sorun olarak ortaya çıkarken vizyon oluşturma konusunda sıkıntılar sürmektedir. Aktivistlerin katılımı ile çalışmalar ivme kazanmaktadır.

STÖ'ler, kurumsal sürdürülebilirlik alanını öncelikli sorunları olarak gördükleri için bu alanda kurumsallaşma ve var olma süreçlerinde kaynak arayışını öncelikli sorunları olarak görmektedir. Görüşmelerde dikkati çeken bazı ifadeler şunlardır:

- “Vakıflar yardım etti. Daha sonra araştırmalar için UNFPA ve UNICEF destek verdi. Belirli yerlerden destek alındı. Zengin bir merkez değiliz, ama kurumsallaşmasını tamamlamış ciddi bir merkeziz. Kaliteden ödün vermiyoruz.”
- “Dernek aidatları, bağışçılar, projeleri destekleyen şirketler oluyor. Örneğin (bir şirket) 5 bin dolarlık sosyal fonu gençlik merkezine bağışladı. Gelir getirici faaliyetler, kent içi ve kent dışı kültür turları düzenliyoruz. Yılda iki defa derneğin büyük kermesi oluyor. Bu kermeslerde ufak tefek şeylerin satılmasıyla gelir elde ediliyor. Bağış yapan birtakım insanlar var. Aynı destek de alıyoruz: Ulaşım, giyim kuşam, eğitim desteği, gıda yardımı yapan bağışçılar var...”
- “STÖ'lerin ayakta kalabilmesi için proje hazırlamaları ve kaynak bulmaları gerekiyor. Bunlar da genelde uluslararası kaynaklar oluyor, Avrupa Birliği fonları, konsolosluklar, UNICEF gibi. Son zamanlarda daha ulusal kaynaklara yönelmeye başladık. Kurumsal destekler almak amacındayız.”

• “Hiçbir STÖ, üye aidatlarıyla çalışma yürütemiyor. İş böyle olunca, ya ulusal ya da uluslararası alanda geliştirilen projeler aracılığıyla fonlara ulaşmak gerekiyor. Üye aidatlarımız var, ulusal katkılar, uluslararası destekler alıyoruz. Fakat maddi katkı sağlayacak projeler geliştirilmesi gerekiyor. Ama salt projelerle işler yürümüyor. Çocuk orijinli çalışanlarla ortak zeminimiz var. Biz şu anda var olan STÖ’lerle ortaklaşa çalışıyoruz. Maliyetleri düşürmeye uğraşıyoruz.”

• “Bağış yöntemiyle elde ettiğimiz ya da çay, kermes gibi faaliyetlerden gelen gelirlerimiz var. Kurumsal sosyal sorumluluk bağlamında (bir şirketten) destek alıyoruz. Eğitim ve sağlıkla ilgili kuruluşlar daha şanslı; biz insan haklarıyla ilgili bir dernek olduğumuz için hedef grubun yaşam alanları konusunda çok dikkatliyiz. (...) Kamuya yararlı dernek uygulaması sorunlu. Kamu yararına olmayan derneklere yapılan vergi indirim sorunu, bağış yapılmasının önünde bir engel. Bu alanda düzenleme yapılması gerekiyor.”

• “Yapılacak çalışmalara göre fon bulunuyor. Örneğin seçimlerde siyasi partilere yönelik çocuk hakları belgeseli hazırlanacak ve bu çerçevede yapılacak çalışma için destek bulmaya çalışacağız.”

• “Kurumlardaki çocuklarla ilgili proje bittiği zaman devamlılık sağlanamayınca zararlı olabilir. (...) Dışarıdan destek almıyoruz. Gönüllü desteği varsa, çözemeyeceğiniz bir şey yok. Parasal destek almadan, gönüllü katılımıyla süren çalışmalar var.”

• “Özellikle 3-6 yaş arası korunmaya muhtaç çocukların yeme-içme ihtiyaçları, bakımları ve eğitimleri için kreş hizmeti vererek 1 Çocuk 1 Çocuğa Destek projesi uygulaması yapıyoruz.”

• “Sermayesini süreklileştirmeyen sivil toplum örgütü yaşayamaz. Sermayeye dayanmayan örgütlerin gelişmesi çok zayıf. Türkiye’de yavaş yavaş sermayeye dayalı filantropist gruplar çıkıyor. Sosyal sorumluluk yavaş yavaş geliyor. Sermaye sürekliliğini devletin sağlamaması en temel eksiklik. Proje merkezli de olsa devlet nakit transferi yapmazsa, bu geleneğin oluşma şansı üye aidatlarıyla yürüyen dernekler üzerinden mümkün değil. Türkiye’de sivil topluma yönelik olarak ‘sermayesiz ortaya çıksınlar ve üye aidatlarıyla oluşsunlar’ şeklinde bir bakış var. Halbuki iki kanalın da çıkması lazım: Ya devlet sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapacak ve parayı sorun yapmadan çalışmaları süreklileştirecek ya da sermaye grupları bu alanda daha çok örgütlenecek. Normal koşullarda devlet ancak vergi yoluyla aldığı paradan tasarruf ettiği kadar sosyal alana yatırım yapıyor. Bu iki kanalda devletin uzak durduğunu, ancak sermaye gruplarının dahil olduğunu düşünüyorum. Devlette ‘madem sivilsiniz, üyeleriniz kaynak oluştursun’ anlayışı var, bu anlayışın kırılması gerekiyor. Sivil toplum örgütü bir anlayış meselesidir, sadece para meselesi değildir.”

3. Etki/İşlevsellik Değerlendirmesi

Çocuk sorunları alanında çalışan STÖ'ler, etki-işlevsellik değerlendirme yapan örgütlerin genel olarak zayıf ve yetersiz olduklarını belirtmişlerdir. Yöntem geliştirme-yetersiz olması, örgütlerin birbirlerine yakın yöntemleri kullanmaları, yöntem çalışmasının test edilmemesi ve faaliyet göstergelerinin ölçme-değerlendirme kriterlerinden uzak olması, etki değerlendirmesinin eksik yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Niceliksel göstergelerin ön plana çıkması, çocuk sorunları alanında çalışan örgütlerin alanla ilişkilerinin uzantısının sonucu olabildiği gibi, sorun alanlarının geniş ve sorunun çözümlüne verilen katkının yeterli olmamasından da kaynaklanmaktadır. Hak temelli çalışan örgütler, bu alanda niteliksel ölçme-değerlendirme çalışmalarının başlamasına da öncülük etmişlerdir. Etki değerlendirmesinde öne çıkan belirleyici kriter, yapılan çalışmaların basında yer bulması olarak görülmektedir. Proje uygulama yönteminin gelişmesiyle birlikte bağışçı kuruluşların çalışma yöntemleri etki değerlendirmesini gündeme getirmiş ve bu faaliyet, son zamanlarda çalışmaların önemli bir unsuru olmaya başlamıştır. Farklı yöntemlerin geliştirilmesi, faaliyet ölçme-değerlendirme çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Görüşme yapılan örgütlerin etki-işlevsellik değerlendirme hakkındaki yorumları:

- "Özellikle çocuk hakları alanında etki değerlendirme çalışmaları yapıyoruz. Medya ve çocuk katılımı, akran çalışması alanında etki değerlendirme çalışmaları yaptık."
- "Sokak çocuklarıyla yaptığımız çalışmada belirli uygulamaları annelerle konuşarak yaptık. Genelde bu alanda yöntem yok; Türkiye'de araştırmaya yatkın sivil toplum kuruluşu olduğuna inanmıyoruz. Hizmet temelli STÖ sayısının çok olmasının bir nedeni de budur."
- "Alana katkımız büyük diye düşünüyoruz. Adalet Bakanlığı, kapalı kapıları sivil topluma açtı. Çocuk suçluluğuna duyarlılık gerektiği kamuoyuna yansıtılmaya çalışıldı ve bir nebze başarılı oldu. 'Çocuklar tehlikeli değil, aslında kendileri tehlikede' sloganını kullanıyoruz. Çocukların suçlu olmadığı, toplumun onları suça yönelttiği duyarlılığı gelişti. Üniversitelerde çalışmalar arttı."
- "Kapalı kurumlarda binlerce çocuğa ulaştık, ama yeniden suça karışma oranını belirleyemedik. Çünkü tahliye olan çocuğa ulaşmak çok güç. Çocuk aslında o dönemi bir daha hatırlamak istemiyor. Gençlik merkezimizde suça karışan çocuk sayısı sadece iki."
- "Son zamanlarda fazlasıyla etki değerlendirme çalışması yapıyoruz. Başlarda bunu ihmal ediyorduk. STÖ'ler genel olarak acil yardım, acil önlem gerektiğinde müdahil olabili-

yordu. Etki değerlendirme uygulaması, hedeflere ulaşma ve uygulama sonrasında olanları konuşmamız gerektiği için ortaya çıktı. Sosyal politika oluşturmak için etki değerlendirme çalışması yaparak uygulamaların işleyip işlemediğini görmemiz gerekir. Sonuca ulaşma ve yerleşme bağlamında amaca ulaştığımızı gördük. Amaca ulaşamadığımız uygulamalar da oldu.”

- “Sivil toplum kuruluşlarında bir ölçme yapılmıyor, dolayısıyla yapılan çalışmanın ne ölçüde başarılı olduğu konusunda bir veri yok. Çocuk hakları alanında önemli bir gelişme var, ama bu gelişmenin yapılan çalışmalarla ilişkili olup olmadığından emin değilim. Yapılan çalışmalar etkili oluyor.”
- “Etki değerlendirme çalışması Avrupa Birliği ya da UNICEF gibi sponsorlu projelerde yapılırken, genel olarak faaliyetlerde bu rutin uygulanmamaktadır.”
- “Etki değerlendirme çalışmaları yapılmazsa, yanlışlarımızı da göremeyiz. Amaca ulaşma konusunda yapacak çok şey var. Eksikler yok mu? Var. Toplum yavaş kabul ediyor sizi.”
- “Ölçmede nihai hedef baz alınıyor. Ne yapacağımıza karar veriyoruz, yöntem belirleniyor ve hedefe göndermede bulunuyoruz. Nihai ölçme çok önemli; kanun çıkartabiliyorsak, kanun maddesi ekletebiliyorsak, soru önergesi verebiliyorsak, amaca ulaştığımızı görüyoruz. (...) Çocuk pornosu ve fuhşu ile ilgili basında çıkan haberlerin adedinde artış var. Sorunun haber olarak üçüncü sayfalardan birinci sayfalara çıkarılması ve istismarın konuşulur olması önemli bir ölçü.”

Çocuk İzleme Merkezlerinin oluşturulmasında STÖ’lerin çocuğun yüksek yararı çerçevesinde ihmal ve istismarın giderilmesi konusundaki ısrarcı tavırları etkili oldu. Benzer bir şekilde yargılama süreçlerinde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ilkelerinin STÖ’ler tarafından gündemde tutulması yeni çocuk koruma stratejilerinde etkin oldu. Son olarak TMK mağduru çocuklar ile ilgili taraf olan, yapıcı, diyalog üstünden çocuğu merkeze alan sivil girişimler etkili oldu.

4. Çocuk STÖ’lerinin Kamu Otoritesiyle İlişkileri

Çocuk sorunları alanında çalışan STÖ’ler, öz-örgütler olmadıkları, yani hedef alanı oluşturan çocuklar tarafından kurulmadıkları için, kamu kurumlarıyla ilişkileri üye profillerine bağlı özelliklerden ve yaklaşımlardan etkilenmektedir.

Çocuk sorunları alanında 2004 öncesi dönemde özellikle sosyal hizmetler ve çocuk koruma politikaları alanında kamuya yakın kişiler tarafından ve kamu tarafından kurulan STÖ’lerin bulunması, kamuya daha az eleştirel bir yaklaşımın sergilenmesinde

etkili olmuştur. Sivil toplum örgütlerinin kuruluş amaçları ve faaliyet alanlarının kamuyla olan ilişkide temel belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Genel anlamıyla kamu-STÖ ilişkisi güven eksenli değerlendirilmiştir. 2000 yılından sonra proje temelli çalışmaların artması, AB fonlarıyla çalışmaların yürütülmesi ve bu fonların çok ortaklı ve paydaşlı yürütülme şartları, STÖ'leri kamuyla işbirliği yapmaya zorlamıştır. Kamunun AB katılım sürecinde başlangıçta şekli olarak STÖ'leri çağırması, süreç içinde işlevsel bir işbirliğinin temellerini atmaya olanak vermiştir.

Kamu otoritesiyle ilişkiler bağlamında görüşmelerde öne çıkan değerlendirmeler:

- “Devlet-STÖ ilişkisinde emekleme süreci yaşanıyor. Bir dernek öne çıkıyor ve bir şeyler götürüyor, ancak devletle sürekli bir işbirliği geliştirilmiyor. Temel neden, STÖ'lerin sosyal hizmetlerde yaşanan sorunlara yönelik eleştirilerine karşı devletin refleksini koruması ve yaşanan olumsuz olayları münferit süreçler olarak değerlendirmesidir. Bir sorun yaşandığında kamuda ‘ben güçlüyüm, çözerim’ yaklaşımı devam etmektedir.”
- “Kırılgan bir ilişki. İlke olarak iki tarafın yararına olan konuları bulmak zorundasınız. Karşılıklı fayda ilkesini öne çıkarırsanız, kamuyla ilişkiler zor değil. Kamudan ne istediğinizi biliyorsanız, onların politikalarına ters düşmeyen plan ve programlar içerisinde olan alanlarda destek verirsiniz, sorun çıkmıyor. Savunuculuk ve çocuk hakları konusunda STÖ'lerin kamuyu dönüştürmesinde çalışanların deneyimli olması lazım. Eğer deneyimsiz kişileri kamuyla karşı karşıya getirirseniz, bu, farklı bir durum ortaya çıkarır. STÖ'lerin kamunun kendisinden ne isteyeceğini empatiyle düşünmesi lazım. Empati kurulmazsa, ilişki kopar. Kamu kuruluşunun programına katkı sunmak lazım.”
- “Adalet Bakanlığı bizi tanıyor ve aramızda çok fazla sorun yaşanmıyor. Uluslararası standartlarda yasalar çıktı, fakat uygulamada sıkıntı var. Örneğin, çocuk mahkemesiyle ilişkisi olan bir çocuğa gözetim delegesi atanması lazım, ancak yeterli eleman olmadığından atama yapılamıyor. Bakanlığın ifadesi, bunun personel azlığından ve ekonomik sorunlardan kaynaklandığı. Bir de, Çocuk Adalet Sistemini Geliştirme Platformu olarak Yargıtay’da çocuk davalarının hızlandırılması için çocuklara ilişkin bir daire kurulmasını istiyoruz. İki yıl önce (...) kaymakamlığı bizimle çalıştı. Valilik bizi tanıyor. Başbakanlık ve il insan hakları komisyonuna üyeyiz. Birer temsilcimiz üyeliği yürütür. (...) Çocukların kaldığı kapalı kurumlarda çok büyük yetersizlik var. Çocukların ayrı çocuk kurumlarında kalması gerekiyor.”
- “Devlet kurumlarında daha hiyerarşik bir yapı var, yazışmalarda size vakit kaybettirecek bir sürü şey oluyor. Doğu ve Güneydoğu’da sorunlar çok farklı. Seçilmiş ve atanmışların birlikte çalışmaması söz konusu.”

• “Çocuk konusu, masum ve konuşmaya daha açık bir alan gibi. Kamu bu alanda daha açık durumda. Eskiden kurumlara girmek zordu. Gündemde olan konular bakımından kamu es- kisi gibi kapalı değil. İyi çalışan STÖ’ler oldu ve kendilerini kabul ettirdiler. Ayrıca, hedefi net olan STÖ’lerin gösterdiği çaba bir güven yarattı. Kamuda da sivil topluma açılma ve birlikte çalışma yaklaşımı gelişti. Bu yaklaşım, fikir alışverişi bağlamından ziyade, bir hiz- meti vermek üzerine şekillendi. Eğer sivil toplum bağış yapıyorsa ve bir ihtiyacı karşılayan hizmeti sunuyorsa, bu daha kabule açıktı. Bu durum biraz şekil değiştirdi, artık hizmeti üretirken ve sunarken bir işbirliği var. ‘Sivil toplumla beraber oturup bu işi planlayalım, so- runları birlikte tartışalım, çözümleri birlikte üretilim’ deniyorsa, ama ekonomik olarak bir katkı verilemiyorsa, bu, sivil toplum kuruluşları açısından kabul edilebilir bir durum değil. (...) Kamunun eskiden gelen vakıflar yaklaşımı devam ediyor. Bu bakış açısı, sivil toplumu kaynak bulma ve açığı kapatma kuruluşu olarak görmesinden kaynaklanıyor. Kamu, sivil toplumu, karar alma süreçlerinin daha demokratik bir yapıda yürütüldüğü kurumlar olarak gördüğü için ilişki kurmuyor. Kaynak açığını kapatarak ihtiyacı karşılamak için işbirliğini düşünüyor.”

• “Eskiden cezaevlerine giremiyorduk. İslahevine girebiliyorduk, ama cezaevine yasal ola- rak giremiyordunuz, bu pek alışılmış bir şey değildi. Çocuk gözetim evindeki bir pedagog, sivil toplum kuruluşlarıyla iyi çalışmalar yaptı. Yemek günü, eğlence amaçlı faaliyetler ve sağlık çalışmaları yapıldı. Periyodik ziyaretlerin ardından kurumlarda derneklerle çalış- maları gerektiği yönünde fikir değişikliği oldu. (...) Kamuyla çalışmanın kolay olmadığı gö- rüşündeyiz. Adalet Bakanlığı’yla yıllara dayanan bir işbirliği var, bu ilişki rutine oturdu ve daha az sorunlu gidiyor. Ama tabii zaman zaman sorunlar oluyor. Mesela ‘Bunu dememe- liydiniz, bunu yapmamalıydınız’ dendiği ve bir cümle yüzünden cezalandırıldığımız oldu.”

• “Çok dikkatli davranıyoruz, çünkü sırf ters bir cümle yüzünden bilfiil çocuklar cezalan- dırılıyor. Kamu kurumları arasında en rahat Adalet Bakanlığı’yla çalışıyoruz. Türkiye’de en zor çalışılan yerlerden biri kaymakamlıklar ve valiliklerdir.”

• “Kamuyla ilişkiler, siyasetle ilgili olarak, dalgalanmalarla yaşanmaktadır. Konuyla ilgili en yakın kurum Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu. Bu kuruma yönelik eleştiri kabul edilmiyor; gergin ya da kopuk ilişkiler düzeyinden bahsetmek mümkün.”

• “İşbirliğine açığız. Kamunun STÖ’lerden beklentileri, onların birtakım ihtiyaçlarının kar- şılanması şeklindedir, oyuncak, kırtasiye gibi... STÖ’lerle nasıl çalışacaklarını bilmiyorlar. Olaya hayırseverlik gibi bakıyorlar. AB süreciyle ilgili olarak 2000 yılı bir kırılma yarattı hayırseverlikte. Devlet geleneği var bir de, sivil toplum kuruluşlarıyla diyalog kurma, on- lardan yararlanma yöntemleri bilinmiyor; devlet, kültür ve gelenek olarak buna açık değil. Sivil toplum örgütlerinin de böyle bir yapıyla nasıl işbirliği yapacakları konusunda kafaları karışık. Devletin, hizmet temellilere yönelik yaklaşımında geçmişe oranla bir iyileşme oldu- ğu söylenebilir. Yapısal olarak bir dönüşüm ve idari anlamda bir farklılaşma var.”

• “Çalışma Bakanlığı’na yaptıklarımızı aktarıyoruz. Herhangi bir engel yok. AB proje- lerinde her şey ilgili bakanlığa veriliyor. Devlet daha çok kendi yapıyor çalışmaları. Diğer

konularda adınızı kullanıyorlar. Projeler, katılımcı olmak şartıyla kabul ediliyor. Böyle olunca, gerçekten bir değişim mi var, yoksa bu ilgi katılımcılıktan mı kaynaklanıyor diye düşünüyoruz. Devlet, sivil toplum örgütlerine üniversiteler kadar saygı duymuyor.”

• “Sivil toplum ve kamu işbirliği, bireyler bazında başlayıp kamuya da yansıyan bir şekilde sürüyor. Genelde STÖ’lerin kamuyla ilişkilerine baktığımız zaman, kurum olarak gerçekleştirdiğimiz projelerde hiçbir zorluk yaşamadık. Hiçbir zaman kamuyu karşımızda görmedik. STÖ’lerin demokrasi içerisinde olmazsa olmaz bir unsur olduğunu, kamuya karşı bir faaliyet için değil ama, kamuya muhalefet etmek amacıyla kurulduklarını düşünüyorum. Derdinizi doğru dürüst anlatıp hedeflerinizi yazılı olarak sunduğunuz zaman ‘işbirliği yapmayacağız’ demiyorlar.”

• “Kamuyla sivil toplum arasında hiçbir diyalog yoktu. Hatta diyalogun eksilerde seyrettiğini söyleyebiliriz. Kamu açısından sivil toplum kuruluşu düşmandı; sivil toplum kuruluşları açısından da devlet baş edilmesi gereken bir düşmandı. Son dönemlere baktığımızda bir şeyler geliyor, ama arzu ettiğimiz gibi değil. Yine de, bir kabul var. Sivil toplum kuruluşlarının katılımının şart olduğu, STÖ’lerin gönüllü kuruluşlar değil, uzman kuruluşlar olduğu görüşü kamuda netleşti. Kamuda hizmet içi eğitim için ayrılan fonlar var. Kamu öğrendi ki, bu eğitimleri ücretsiz olarak STÖ’lerden alabilir ve o fonlar başka yere kaydırılabilir. Bir nevi çıkar ilişkisi olarak görüle bile, çocuk menfaatinin düşündüğümüzde, birtakım şeyler başarılabilir. Bilgi ve araştırma kaynağının sivil toplumda olduğunu ve ayrıca AB katılım sürecinde bu işin STÖ’süz yapılamayacağını kamu çok iyi öğrendi. Bir samimiyet ortamı oluşmadı, ama şeklen de olsa, kamu, STÖ’leri toplantılara çağdırmaya başladı. Mesela alternatif ülke raporunu hazırlamaya başlayacağız. Davette bulundular ‘Gelin, katılın’ diye, ama STÖ’ler bunu kabul etmedi, biz de alternatif rapor hazırlayacağız.”

1. Çocuk Hakları Kongresi: Kamu Sivil Toplum İşbirliğine Örnekle

Türkiye’de insan hakları alanında yapılan STÖ çalışmaları 30 yıl önce başlamışken, çocuk hakları alanında yapılan çalışmalar son 15 yılda artarak devam etmektedir. Bu anlamda, Türkiye sivil toplum tarihinde “yeni nesil sivil hareket” içinde ayırt edici özellikte olan kuruluş ve örgütlenmelerin başında çocuk hakları alanındaki kuruluş, oluşum ve kurumlar gelmektedir. Türkiye’nin 27 Ocak 1995 tarihinden itibaren iç hukuk belgesi haline getirdiği Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ilkeleri 2000’li yıllarda uygulama alanlarına girmeye başladı. Ancak Türkiye ulusal çocuk politikalarının geliştirilmesi bakımından yetersiz kalmış, bu alandaki gelişmeler ve uygulama örnekleri çocuk hakları alanında çalışan sivil oluşumlar tarafından taşınmıştır.

Türkiye'nin gelişmesi ve bölgesel bir güç haline gelmesi refah ve benzeri uygulamaların tartışılmasına, bu alanda küresel düzeyde kabul edilen asgari hak ve uygulamaların da gündeme gelmesine neden olmuştur. Gelişimin dinamiği ve Türkiye'nin küresel düzeydeki konumu ve yeni rolü haklar bağlamında küçük uygulamalarla geçiştirilemeyecek bir beklenti yaratmıştır. Anayasa değişikliği ve haklar anlamında diğer düzenlemeler hem sermaye anlamında hem de farklı olanların gelişmesine imkân verecek beklentilerin düzenleme olarak karşılıklarıdır. Bu anlamda, küresel bir entegrasyon sürecinde görece içine kapalı bir ulus devletten daha kozmopolit bir bölgesel ve uluslararası güç odağı devlete dönüşüm süreci sıkıntıları birlikte yaşanıyor. Tüm bu sürece ülke içindeki hâkim siyasal ve ekonomik güçlerin etkisi de eklenince ara çözümlerin bulunduğu süreçler yaşanıyor.

Çocuk Vakfı ve SHÇEK liderliğinde³⁴ düzenlenmesi yapılan 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi aslında STÖ'lerin bugüne kadar yaptıkları tüm çalışmaların ana eksenlerine temas eden bir içerikle düzenlenmiştir. Kongre, Türkiye'nin çocuk hakları alanındaki uluslararası alandaki konumunun bir manifestosu olarak düşünülmalıdır. Kongre sürecinde görüşlerinden faydalanılan ve fakat örgütlenme süreci ile taslak belgenin hazırlanmasında devre dışında bırakılan sivil kurumlar birçok anlamda belgenin yetersizliğini gündeme getirmişlerdir. Örgütlenme sürecinde UNICEF'e yönelik eleştirel yaklaşım ve UNICEF'in sürecin paydaşı olmaması, belgenin önümüzdeki günlerde ayrı bir önemi olacağını gösteriyor. Kongre süresince, taslak strateji belgesine Çocuk Haklarına Dair Sözleşme üzerinden getirilen eleştirilere karşın Çocuk Vakfı'nın Türkiye'nin de taraf olduğu sözleşmeyi eleştirerek mevzi oluşturması, SHÇEK, Aile-den Sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan'ın çocuk haklarına yaklaşımı uzun dönemde evrensel düzeyde hak oluşturma sürecinde Türkiye'nin iddiasını ortaya koymaya yöneliktir. Türkiye bu strateji belgesi ile evrensel değer oluşturma sürecinde "Doğu'dan" bir meydan okumayı ve küresel hak oluşturma sürecinde aktif olmayı başlatmıştır.

Kongrenin 2012-2016 yılları çocuk hakları alanında kamu, özel ve STÖ'ler için şemsiye bir yapıda ana strateji ve örnek eylemleri belirlemesi katılımın özellikleri anlamında ciddi sorunları gündeme getirmiştir. Kongrenin bir strateji belgesi geliştirmesi, beş yıllık ana hatların çıkması, kamunun asgari düzeyde de olsa bir çocuk hakları belgesini benimsemesi oldukça önemli ve olumlu bir sonuçtur. Sorun bu belgenin oluş-

---

34 Kongre düzenleyicileri Çocuk Vakfı, İstanbul Üniversitesi ve SHÇEK'tir. Bu süreçte Çocuk Vakfı örgütlenmeden uygulamaya tüm süreçte ana aktör olarak öne çıkmıştır. Çoğu yerde çocuk hakları alanındaki sivil girişimlerin çalışmalarının kazanımlarını daha az ilerici olan bir belge ile sahiplenmeye çalışmıştır. Süreç şeffaf olmayan ve katılımın muğlâk olduğu bir çerçevede ilerlemiştir.

turulması sürecinde hem çocuk katılımı hem de sivil toplum katılımının ilkelerinin şeffaf olmayan bir şekilde SHÇEK ve Çocuk Vakfı tarafından ihlal edilmesidir.³⁵ Ana dilde eğitim ile ilgili alanlarda ve anadilin kullanılması ile ilgili durumlarda belgenin ilerici olmadığı aksine kamu görüşünü kabul ettiğini söyleyebiliriz. Belge karma bir yaklaşımla hazırlandığı için kimi yerlerde ilerici olabilirken kimi yerlerde kamunun geleneksel görüşlerini savunmanın ötesine geçemiyor. Çocuğun iyilik halinin belgede yer alması önemli bir nokta iken azınlık mensuplarının çocuklarına değinilmemesi, mülteci çocuklarının durumları ile ilgili yeterli tedbirlerin olmaması, ana dilin görmezden gelinmesi ve bunun önemsiz bir ayrıntı olarak ele alınması belgenin eksiklikleri olarak öne çıkıyor. Sosyal refah uygulamalarına verilen referansların karmaşık ve yetersiz olması, haklara evrensel ve yerel yaklaşım arasında gidip gelmesi diğer önemli bir zayıflıktır.

Belgenin 14 aylık bir sürede hazırlanması, sivil katılımın sadece "görüş alma" ile sınırlanması, alınan görüşlere ve sivil toplumun bu alanda yaptığı katkılara referans verilmemesi, Çocuk Vakfı ile sivil katılımın sınırlandırılması önemli bir çalışmayı eksik bırakan özelliklerdir.

Kongre genel anlamı ile STÖ sivil toplum ilişkisinin tüm boyutlarını göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Katılım ile ilgili sıkıntılar kamu nezdinde sivil toplum kuruluşlarının çalışmalara davet edilmesini gündeme getirirken karar alma süreçlerinde kamu paternalist, patriarkal yaklaşımını sürdürmeye devam ediyor. Uygulama örneklerinin yaygınlaşmasında artan oranda bir işbirliği varken karar alma, kanun yapma ve üst temsil sistemleri oluşturma süreçlerinde antidemokratik ve şekilsel uygulamalar devam ediyor.

---

35 Kongre sürecince Türkiye'de çocuk katılımının şekilsel olduğunu dile getiren Çocuk Vakfı temsilcileri tüm kongre süresince çocuk katılımının şekilsel düzeyde gerçekleşmesinden sorumludur. Gerek seçim sürecinde çocuklara yapılan özensiz davranışlar, seçimin yöntemi ve zamanlamasının yersizliği gerekse de resmi erkânın bulunduğu anlarda güvenlik birimlerinin mekânı çocuk dostu olmayan bir alana çevirmeleri hak temelli bir çalışmada katılıma yaklaşımın olumsuz örnekleridir. Çocukların gözaltına alınması, böylesi bir kongrede çatışma yönetimi konusunda çözüm üretilmemesi, çocuklarını koruyamaması ve kamu görevlilerinin çocuk yaklaşımı endişe verici bir düzeydedir.

5. STGM İle İlgili Görüşler Ve İlişkiler

STGM, Türkiye’de örgütlü sivil toplum çalışmalarının gelişmesi, kurumsallaşması ve toplumsal ilişkilerin her alanında aktif olması için önemli çalışmalar gerçekleştireyor. Çocuk alanında örgütlenen hizmet ve hak temelli çalışan ulusal ve yerel STÖ’ler STGM’nin çalışmalara verdiği destek sayesinde çocuk çalışmalarının sınırının geliştirilmesi, üst örgütlenmelerde yaygınlık kazanması ve hak temelli yaklaşım çerçevesinde uygulama bazlı ana akımlaşmaya katkı vermişlerdir. Adana, Diyarbakır, Eskişehir, Muğla yerel destek merkezleri ve İstanbul irtibat ofislerinin açılması ile çalışmalar daha yaygın bir alana taşınmış bu alanlarda hak temelli STÖ’ler sınıflamasında çocuk hakları uluslararası norm ve standartlarda gündeme getirilerek sivil toplumda yaygınlık kazanmasına destek vermiştir. Bu anlamı ile STGM gönüllü bir üst örgüt gibi algılanmış, zaman zaman STÖ’ler bu üst örgütlenmenin tüm sorunlarını çözmesi yönünde beklentilerini dile getirmişlerdir. STGM çalışmalarda tarafsızlığını, kurumların kurumsal kimliklerinin saygınlığını her zaman öne çıkartmış şeffaf çalışma yöntemi ile destek verdiği kurumların sempatisini kazanmıştır.

STÖ’ler, STGM’nin sivil toplum bilincinin gelişmesine katkı sağladığı görüşünü yaygın olarak paylaşmaktadır. STGM eğitimleri, birçok kuruluşun AB fonlarından daha etkili yararlanmasını sağlamıştır. Bazı STÖ’ler, ilk projelerini STGM’nin verdiği eğitim sonrasında aldıklarını ve eğitimlerin kurumsallaşmada önemli katkı sağladığını belirtmiştir.

STGM’nin çıkardığı yayınlar ve internet sitesi, çocuk sorunları alanında çalışan STÖ’ler tarafından düzenli olarak izlenmektedir. Sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili duyurular, benzer alanlarda çalışan kuruluşların yapılan diğer çalışmalarla ilgili bilgi edinmesini sağlamaktadır. STÖ’lerin STGM eğitimlerine katılımı başlangıçta kurum içinde her düzeyde olurken, son zamanlarda kurumsallaşmanın artmasıyla birlikte uzmanların ağırlıklı katılımı söz konusu olmaktadır.

İnternetin etkin kullanılması sonucunda yakın zamanda kurulan STÖ’ler bu alandaki çalışmaları izleyebilmekte, bu bağlamda STGM ile ilgili ilişki genel olarak internet üzerinden takibe dayanmaktadır. Ancak STGM yayınlarının bütün kuruluşlara dağıtılamaması, bazen dışlanma olarak algılanmaktadır. Başlangıçta STGM faaliyetlerini ve yayınlarını internet üzerinden izleyen kuruluşlar, STGM’nin kendi yerel ortamlarında daha aktif bir sürece girmesi ve yerelde bulunan STÖ’lerin sorunlarının çözümüne katkı sunması gerektiği yolunda bir beklenti içine girmiştir. Bu çerçevede, STGM’nin

yerel alanlarda yaygınlaşmasının Türkiye’de farklı bölgelerdeki STÖ’lerin sorunlarının çözümüne katkı sunacağı belirtilmiştir. Benzer bir yaklaşımla, STGM’nin eğitsel ve bilgi geliştirici kapasite artırma faaliyetlerinin yerel STÖ’lerle yapılacak pratik uygulamalarla güçlendirilmesi talebi öne çıkmaktadır. STGM eğitimlerine katılmayan ve destek talep etmeyen STÖ’ler, ihtiyaçları olduğu zaman STGM’nin kendilerine katkı vereceğini, bu bağlamda STGM’nin güven verici bir yapı olduğunu belirtmektedir.

Ankara merkezli STÖ’ler, STGM desteğinden etkin olarak yararlandıklarını, STGM’nin Ankara Çocuk Hakları Platform Girişimi’ne destek verdiğini ve yakın ilişkinin çocuk sorunları alanında çalışan STÖ’leri güçlendirdiğini belirtmiştir. Ağ oluşturma sürecinde STGM’nin verdiği eğitimin faydalı olduğu, STGM’nin Ankara Çocuk Hakları Platformu girişimine kolaylıklar sağlamasının, fiziksel mekânın kullanıma açılmasının olumlu katkıları olduğu söylenmiştir. İstanbul merkezli STÖ’ler, STGM’nin STÖ’lerin daha aktif olduğu İstanbul’da iletişimini yeterli düzeye çıkarmaması sonucunda, bu kurumdan yeterince faydalanılmadığını belirtmiştir. İstanbul’da bulunan kurumlarla iletişim kurulmasıyla birlikte verimliliğin çok daha artacağı dile getirilmiştir. Bu çerçevede, STGM’nin etkisinin ve faydasının İstanbul STÖ’lerinde sınırlı kaldığı yönünde bir eleştiri sık sık karşımıza çıkmaktadır.

STGM’nin somut katkısının öne çıktığı alanlar, kapasite eğitimleri, uzman eğitime katkı, ağ oluşturmaya, savunuculuk çalışmalarına, kampanyalara destek, iletişim becerilerinin artırılması ve gönüllü yönetimidir.

STÖ’lerin STGM’den talepleri:

1. Yerel STÖ’lere yönelik çalışmaların ve desteklerin artırılması; eğitim çalışmalarının yanısıra, uygulama alanında yerel örgütlerle birlikte çalışma.
2. Verilen eğitimlerin etki değerlendirilmesinin yapılması ve izleme değerlendirme mekanizmalarının oluşturularak eğitimlerin niteliğinin artırılması; bu çerçevede eğitim alanların hangi alanda nasıl çalıştıklarının raporlanması.
3. Sivil toplum örgütleri mevzuatıyla ilgili eğitim çalışmalarının yapılması; sivil toplum örgütlerinin mevzuatla ilgili bilgilerinin yetersiz olduğundan hareketle, bu alanda sivil toplumun gelişmesi için çalışmaların artırılması.
4. AB hibe programından faydalanan STÖ’lere yönelik kamuoyunda çıkan olumsuz ve karalayıcı haberlere karşı savunuculuk yapılması.
5. Çocuk kütüphanesi oluşturmak için kampanyalara destek verilmesi.

6. Sivil toplum kültürünün yaygınlaştırılması için savunuculuk çalışmasının yerel örgütlerle yapılması ve alternatif rapor oluşturma süreçlerinin oluşturulması için katkı sağlanması.
7. STÖ'lerle kurulan yakın ilişkiden memnuniyet duyulmakla birlikte, aktif ilginin devam etmesi ve iletişimin süreklilik kazanması gerekliliği.
8. Çocuk katılımı için çalışmaların yapılması, özellikle çocuk derneklerinin görünür kılınması ve sayılarının artırılması, üst örgütlenmelerine katkı verilmesi.
9. Ağ çalışmalarına verilen desteğin sürekli hale getirilmesi, ağ çalışmalarında personel desteği ve çalışmalar için kaynak desteğinin sağlanması.

6. Sonuç

Türkiye'de yeni bir kuşak olan modern STÖ'ler, sorunlu bir kurumsallaşma süreci yaşamışlardır. Kurum içi demokrasi kültürünün oluşturulması, katılımcı yaklaşımlar, çocuk katılımı, kurumsal sürdürülebilirlik ve sosyal politika üretme gibi alanlarda yetersiz kalınması, öne çıkan sorunlardır.

Kuruluş amaçları ve kurucuların farklılaşmaya başlaması olumlu bir süreç olarak devam etmekle birlikte, alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarında kişi egemenliği devam etmektedir. Örgütler arası ideolojik farklılıklar, farklı çalışma alanlarında bulunan örgütlerin çocuk temelli çalışmalar yapması, çocuk tematik alanıyla ilgili bir sınır çizmeyi zorlaştırmaktadır. Özellikle sağlık, eğitim, gençlik, kadın ve kimi zaman kalkınma örgütleri çocuk alanında çalışmaktadırlar. Alanlar arası işbirliğinin sınırlı olması, çocuk alanı için özgün hedefler oluşturulmasını ve üst örgütlenmelere gidilmesini zorlaştırmıştır.

Finansal zorlukların yaşanması ve yetişmiş uzman eksikliği, STÖ'leri gönüllü temelli bir çalışmaya yönlendirmiştir. Gönüllülerle kurulan ilişki kurumsal fayda üzerinden olmasına rağmen, çocuk alanında çalışan yeni bir kuşağın yetiştirilmesine katkı sağlanmıştır. Benzer bir şekilde, yetişmiş uzman ve personel eksikliği sonucunda, alanlarında uzman olan kişiler kurum üyesi yapılmış, örgütler niteliksel bilgi ve yöntem eksikliklerini bu yaklaşımla çözmüşlerdir.

Sosyal politika geliştirmedeki eksiklikler, kamu otoritesiyle kurulan ilişkide belirleyici durumda olan kamunun etkisinin kırılmamasından ve oluşturulan ilişkinin güven temelli devam ettirilmesinden kaynaklanmaktadır. STÖ'ler, eleştiri yap(a)mama durumunda olmayı sorun olarak görmelerine rağmen, ortak bir tepki ve yaklaşım oluştu-

ramadıkları için pozisyonlarını değiştirmemeyi tercih etmektedirler. Bu tercihin temel nedeni, yapılan çalışmaların faydalı ve etkili olduğuna olan inançtır. Sosyal politika oluşturmadaki eksikliğin bir diğer nedeni ise, örgütlerin kurumsallaşma eksikliklerinden ve personel yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Personel ve uzman yetersizliği kurumsal kapasiteyi etkilediği gibi, yöntem geliştirmeyi, araştırma yapmayı ve yeni yayınlarla bilgi üretmeyi de mümkün kılmamaktadır. ocuk sorunları alanındaki bilgilerin sınırlı sayıda ST ve aktivisti tarafından üretilmesinin nedeni de budur.

Kurumsal düzeyde bilgi üretiminde artışlar olmuş, ICC, Gündem ocuk, ERG, OA, İHOP “ocuk hakları ve uygulama alanları” çerçevesinde gerek üretim gerekse çeviriler yolu ile kaynaklar geliştirmişlerdir. 2007 yılından bu yana uygulama ve deneyimlerden oluşturulan kitap çalışmalarında artış olmuştur.

Hak temelli çalışan örgütlerin sayılarının artması, bu alanda savunuculuk, bilinçlenme, yasama organını etkileme, hak ihlallerinin ortaya çıkarılması, ocuk sorunlarına yönelik araştırma ve yayın yapılması, sosyal politikalar oluşturulması, ocuk katılımı ve st örgütlenme yapılanmalarını gündeme getirmiştir. Hak temelli çalışan örgütler, ocuk sorunları alanında çalışan örgütlerin bir kimlik değişimi geçirerek niteliksel alanlara yoğunlaşmasının önünü açtıkları gibi, ocuk sorunları alanında alışan STÖ’lerin sınırlarının çizilmesine de katkıda bulunacaklardır.

st örgütlenmelerde sayısal ve alan olarak artışların olması, kamunun yetersiz de olsa ocuk katılımı ile ilgilenmesi, ocuk hakları eğitimlerinin yaygınlaşması bir ana akımlaşmanın zayıf da olsa başlamasına neden olmuştur. Kamu otoritesiyle olan ilişkinin bir dönüm noktasına geldiğini ve bu noktada tavır alınması gerektiği inancı örgütler arasında yaygındır. 2012-2016 ocuk Hakları Strateji belgesinin gündeme gelmesi izleme çerçevesinde yapılacak çalışmalara katkı sunacaktır.

ocuk katılımının katılımcı formlarla ve demokratik örneklerle geerleşmesi, hak sınırlarının yaygınlaştırılarak yasal zeminin güçlendirilmesi önemli tartışma alanlarının başında geliyor. Kamunun ocuk alanındaki dönemsel ilgisi zayıf örgütlenmeden güçlü sahiplenmeye doğru değişim göstermeye başlıyor. Bu pozisyon hak temelli çalışan sivil kuruluşların daha aktif çalışması gereken bir döneme işaret ediyor. ocuk ve ocuk hakları ile ilgili düzenlemeler hiçbir kesimin tasarrufuna bırakılamayacak kadar önemli olduğundan örgütlü sivil toplumun rolü ncmzdeki yıllarda artacaktır.

Görüşme Yapılan Kuruluşlar

Çocuk tematik alanında faaliyet gösteren hizmet temelli ve hak temelli çalışan kuruluşlarla alandaki sorunlar, faaliyetler, kuruluş amaçları, sürdürülebilirlik, üst örgütlenme ve ilişkiler, kamu otoritesi algısı ve ilişkiler, etki değerlendirmesi konularında mülakat ve elektronik posta yoluyla görüşmeler yapılmıştır. 2007 yılında yapılan görüşmeler güncellenmiştir. Bazı STÖ'lerin çalışmaları hakkında bilgi istenmiş, güncellenen bilgiler çerçevesinde ana bölümler gözden geçirilmiştir. Kamu kurumları ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak kitap hazırlık süresi içerisinde geri dönüş olmamıştır. Kamu kuruluşları ile ilgili bilgiler ikincil kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Bölümlerdeki tanıtım yazıları kurumların gönderdikleri bilgiler esas alınarak hazırlanmıştır. Bazı kurumların tanıtımları kısaltılmıştır. Kısaltma ile ilgili sorumluluk yazara aittir. Güncellemede çocuk hakları alanındaki bilgi, belge, doküman ve çalışmaların tüketici olmayan bir listesi aşağıda verilmiştir. Bu belgelerin çoğuna Gündem: Çocuk! web sitesinin Çocuk Hakları İle İlgili Temel Dokümanlar (<http://www.gundemcocuk.org/content/view/14/27/>) sayfasından erişmek mümkündür.

Çocuk Hakları İle İlgili Uluslararası Düzenlemeler Ve Kaynaklar

- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- Çocuk Hakları Bildirgesi
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
- Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi
- Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine Ve Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme
- Evlilik Dışında Doğan Çocukların Tanınmasına Dair Sözleşme
- Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınması ve Tenzifine İlişkin Avrupa Sözleşmesi
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme
- Küçüklerin Vatana İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi

- Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Sözleşme
- En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi
- İstihdamda Asgari Yaşla İlgili 138 sayılı ILO Sözleşmesi
- Avrupa Antlaşmaları Biyoloji Ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları Ve İnsan Haysiyetinin Korunması (Biyotıp) Sözleşmesi
- Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın Ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına Ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği Ve Çocuk Pornografisi İle İlgili İhtiyari Protokol
- Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Bejing Kuralları)
- Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri)
- Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları)
- Hapis Dışı Önlemlerle İlgili Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Tokyo Kuralları)
- Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)
- I. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi 2012-2016 (Belge kongrede onaylanmıştır. Ancak henüz *Resmî Gazete*'de duyurulmadığı için taslak niteliğindedir.)

KÜLTÜR/KÜLTÜREL HAKLAR–SANAT

CELAL İNAL

SOBANIN İSİSİNİ YAYMAK

Türkiye’de STÖ’lerin en yaygın şekilde faaliyet gösterdiği alanlardan biri olan kültür ve sanat etkinlikleri, daha çok kültür metropolü olarak adlandırılabilen İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Antalya’dan başlayarak Anadolu’nun diğer büyük kentlerine, özellikle Bursa, Diyarbakır ve Kars gibi illere yayılmıştır.

Türkiye’de kültür-sanat alanında çalışmalar yapan STÖ’lerin yöneticileriyle yüz yüze görüşmeler yapıldı. Bu yazıda, bu alanda çalışan dernek ve vakıfların ne zaman kurulduğu, kuruluş amaçlarını destekleyen ne tür faaliyetler gerçekleştirdikleri, kurum içi karar alma süreçleri ve paydaşların katılımı hakkında ne tür mekanizmalar geliştirdikleri, gönüllü yönetimi, kurumsal sürdürülebilirlik, STÖ ve devlet ilişkisi, diğer STÖ’ler, kamu otoritesinin temsilcileri, yerel yönetimler ve özel sektörle işbirliği, dış fonlar ve AB fonları ile STGM hakkında neler düşündükleri ele alındı.

Türkiye’de kültür-sanat alanında çalışmalar yürüten STÖ’lerin profilini yansıtmak amacıyla Ankara, Konya, İstanbul, Edirne, Aydın, İzmir, Diyarbakır, Urfa Viranşehir, Mardin Midyat ve Antakya’da 26 kişi ve kurum temsilcisiyle yapılan yüz yüze görüşmelerden sonra bu rapor kaleme alınmıştır.

Ankara’da Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Kafkas Dernekleri Federasyonu, Konya’da Konyalılar Federasyonu, İstanbul’da 500. Yıl Vakfı, Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği, Ermeni cemaati ile ilgili olarak İstanbul Beyazıt Lions Kulübü Derneği başkanı Nazaret Özşahakyan, Avrupa Kültür Derneği, AICA Türkiye, Kültürlerarası İletişim Derneği, Edirneli Romanlar Federasyonu, Aydın’da AYKARYAY, İzmir’de İzmir Konyalılar Federasyonu ve İzmir Romanlar Federasyonu, Diyarbakır’da Yenişehir ve Kayapınar belediyelerinin Kültür Ve Sosyal İşler müdürleri, Viranşehir’de Belediye Başkanı ve Kültür Merkezi yetkilileri ve Yezidi¹ bir kanaat önderi, Mardin-Midyat’ta Midyat Süryani Kültür Derneği, Antakya’da Aalen-Antakya Kültür-Sanat Kulübü Derneği ve iki kanaat önderi gazeteci ile görüşmeler yapılmıştır. Ekonomik

¹ Yezidi sözcüğünün kötücül çağrışımları yüzünden Yezidiler kendilerini Ezidi olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle ilerleyen bölümlerde Yezidiler, Ezidi biçiminde anılacaktır.

ve siyasal nitelikli göçler dolayısıyla zaten sınırlı sayıda olan Ezidiler henüz STÖ biçiminde örgütlenmeye gidememiştir. Bu kitabın ilk baskısından önce ulaşamadığımız için kurumsal olarak yer veremediğimiz Lazlarla ilgili STÖ'ler aradan geçen sürede toplumsal yaşamda yavaş yavaş yerlerini almaya başladı. Sima Vakfı ve Laz Kültür Derneği gibi kurumlar güncellenen bu yayında sorunlar ve çözüm önerileri konusunda katkıda bulundular.

Görüşme yapılacak kişi ve kurumlar belirlenirken Türkiye'deki etnik, dinsel ve dilsel çeşitlilik gözetildi ve sadece büyük kentlerde değil, Anadolu'nun diğer kentlerinde de kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'lerin temsilcileriyle yüz yüze görüşmeler yapıldı. Görüştüğümüz örgütlerin genel niteliklerine bakacak olursak, bu alanda İstanbul'un öne çıktığını görebiliriz. İstanbul'da kentin adıyla anılan festival, daha sonra farklı disiplinleri de kapsayacak şekilde gelişti ve uluslararası bir nitelik kazandı. İstanbul'da kültürler, dinler ve uygarlıklar arasında hoşgörünün geliştirilmesi amacıyla düzenlenen sempozyum, panel ve konferanslar da kentlilik kültürüne ve barış içinde bir arada yaşama düşüncesine önemli katkılar sundu. Geçen sürede kültür sanat alanında İstanbul'daki en önemli etkinlikler, 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti bağlamında hayata geçirilenler oldu.

1. 2007 Sonrası Kültürel–Sanatsal Etkinlikler

Kültür ve sanat etkinliklerinin sadece üç büyük kentte değil, Anadolu'nun pek çok kentinde de yaygınlaşmasıyla ilgili ciddi girişimler başlatan, Diyarbakır ve Kars'ta sanat merkezleri kuran Anadolu Kültür (<http://www.anadolukultur.org>), ülkemizde kültür ve sanatın dönüştürücü etkisini merkezden çevreye yayarak önemli bir ihtiyaca yanıt verdi.

Türkiye'de, özellikle de yoğunlaşmış olarak İstanbul'da, 2000'li yıllardan itibaren gelişen bir kültürel alandan bahsedilebilir. Anadolu Kültür de, sanatsal üretimin çeşitliliğinin artması kadar, bunların daha yaygın şekilde dağılımı, kültürel üretime katılım ve kültür ürünlerine erişim konusunda yürüttüğü çalışmalarda, İstanbul dışındaki kentlerde de bu gelişimin bir parçası. Özellikle sanatsal üretimin daha sivil bir alana kayması, bağımsız yapıda ve içerikte çalışmaların artması, bu alanda uluslararası işbirlikleri ve desteklerin çoğalmasıyla da doğru orantılı. Bu değişim, kültürel hayatın yeşerip canlanabileceği bir iklimin ilk adımları olarak değerlendirilebilse de, halen ifade özgürlüğü ve kültürel haklar konusunda yolun başında olduğumuzu unutmamak gerekiyor.

2007 yılından bu yana Anadolu Kültür'ün yürüttüğü çalışmalarla "Kültür ve sanatın paylaşımı" kapsamında birçok serginin ve filmin Anadolu kentlerinde dolaşıma girmesi sağlandı. Anadolu Kültür, etkinliklerin dolaşımı sayesinde kentlerde düzenlenen söyleşiler yoluyla birçok Anadolu kentinde farklı alanlarda tartışma ortamı yarattı. EBRU: Kültürel Çeşitlilik Üzerine Yansımalar Anadolu turnesi, Haymatloz Sergisi Anadolu turnesi, Her Çocuğa Bir Kitap Anadolu turnesi, Kuzey İrlanda'dan Filmler Anadolu'da, İnsan Hakları Filmleri Anadolu turnesi, Kültürlerarası Diyalog Projesi, Sınır Tanımayan Yurttaşlar Projesi, Anadolu Üniversitelerinde Film Kulüpleri Projesi örnekler arasındadır.

"Kültürel miras" kapsamında, geçmişten bize aktarılan ortak mirasın bilinmesine, anlaşılmasına ve korunmasına; ayrımcı ve dışlayıcı olmayan bir kültürel miras anlayışının geliştirilmesine; ortak kültürel mirasın sonraki kuşaklara taşınmasına yönelik, çocuklar ve gençlerin öncelikli hedef kitle olduğu kültürel miras çalışmaları yürüttü. Bu bağlamda Kent Ve Çocuk: Kars'ı Keşfediyoruz, Kadınlarla El Sanatları Çalışmaları başlıklı etkinliklerinin yanısıra *Eski Yeni Kars Fotoğrafları Kitabı*'ni yayımladı.

Yerel Kültür Politikaları kapsamında ise, kentlerin kültür politikalarının yerel ve katılımcı bir biçimde oluşturulmasına; yerelde kültür politikalarının kültürel hakları ve kültürel çeşitliliği teşvik edici olmalarına; bağımsız sivil girişimlerin tüm kesimleri temsil edecek biçimde politika saptama sürecinde etkin rol alabilmesine; yerel sanatçıların ve kültür-sanat kurumlarının desteklenmesine; yerelde çocukların ve gençlerin çeşitli sanat dallarında kendilerini ifade edebilecekleri bir alan açılmasına yönelik etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda Yerel Kültür Politikaları İçin Stratejiler Projesi hayata geçirilmiştir.

Anadolu Kültür ülkemizin reel politik ve iyi komşuluk ilişkileri açısından en önemli sorunlarından biri olan Ermenistan ile ilişkiler meselesinin kültür sanat faaliyetleri dolayısıyla bir bölgesel işbirliğine evrilmesini amaçlayan çalışmalar gerçekleştirmiş, bu bağlamda Ermenistan-Türkiye Sinema Platformu, Ermenistan-Türkiye Uzlaşım Sürecine Katkı Olarak Yetişkin Eğitimi Ve Sözlü Tarih Çalışması, Soviet Agitart: Restorasyon Sergisi, Sireli Yeğpayrıs (Sevgili Kardeşim) Sergisi, Gomidas 140 Yaşında Etkinlikleri ve Ermenistan-Türkiye Gençlik Orkestrası Konserleri'ni yaşama geçirmiştir.

Anadolu Kültür, Türkiye'de beş farklı kentte, Mardin, Trabzon, Çanakkale, Konya ve İstanbul'da uygulanan Benim Kentim projesinde British Council ile; Anadolu'da çağdaş sanat alanında çalışan sanatçılar, sanat kurumları ve yöneticiler ile İstanbul ve

Avrupa'daki benzer sanatçılar, sanat oluşumları ve organizasyonların aracısız iletişim ve karşılıklı etkileşimini sağlamak amacıyla uygulanan Directlink projesinde İstanbul Bilgi Üniversitesi ile; Türkiyeli yazarların Avrupa'da, Avrupalı yazarların Türkiye'de deneyimlerini paylaştığı Yollarda projesinde Goethe Institut ile işbirliği yapmıştır.

Kültür sanat odaklı bir diğer STÖ olan Avrupa Kültür Derneği 2007 yılından günümüze Sinopale Bienali (2008, 2010) dışında bir dizi seminer, konferans ve forumdan oluşan etkinlikler gerçekleştirmiştir.

Dernek, Şubat-Mayıs 2007 tarihleri arasında İstanbul'un kültür aktörlerini geçmiş ve gelecek Avrupa Kültür Başkenti yöneticileri ile buluşturarak deneyim ve fikir alışverişi sağlamak amacıyla Kültür-Sanat Yönetimi Programı Geçmişten Geleceğe Avrupa Kültür Başkentleri adını taşıyan projeyi yaşama geçirdi.

Eylül 2007'de Orta ve Doğu Avrupa'dan müze yöneticileri ve küratörlerden oluşan Continental Breakfast adlı iletişim ağı üyesi olarak BM Suma Çağdaş Sanat Merkezi ile birlikte Herşeyden Sonra Küresel Etkinliklere Bakış Ve Küratoryel Deneyimler isimli konferansı düzenlemiş, yine 2007-2010 yılları arasında BM Suma Çağdaş Sanat Merkezi'ni desteklemiş, bu merkezle ortak faaliyetlerde bulunmuştur.

Ağustos 2008 ve 2010 tarihlerinde Şeylerin Yeni Düzeni isimli yerel, ulusal ve uluslararası dinamikleri yerel dönüşüm için harekete geçirmeyi amaçlayan Sinopale Uluslararası Sinop Bienali'ni (<http://www.sinopale.org>) düzenlemiş, birçok bienalden farklı olarak, sanatçının yerel halk ile birlikte yaptığı çalışmalarını sergilenmiştir.

Dernek, 2008 ile 2010 yılları arasında sanatçı, tasarımcı, sanat ve tasarım akademisyenleriyle öğrencilerin birlikte çalışmalarını ve fikir alışverişini sağlamak amacıyla tasarlanan Kent Ve Sanat Projesi'ni hayata geçirmiştir.

Ekim 2010'da, Avrupa'nın gelişme sürecinde, iş dünyası ve STÖ'lerin yanısıra vatandaşların da politik karar alıcılarla birlikte, ekonomik ve finansal kriz, sosyo-kültürel gerilimler, dünyayı tehdit eden küresel ısınma ve kültürel çeşitliliğin kaybolma tehlikesi gibi küresel sorunlar karşısında etkin sorumluluk üstlenmeleri gerektiği düşüncesi doğrultusunda, A Soul for Europe girişiminin Küresel Sorunlar, Kültür Vizyonları başlıklı İstanbul Forumu, İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve felsefesi doğrultusunda sosyal, kültürel çalışmalar yapmak, başta Alevilik olmak üzere tüm kültürleri yaşatmak ve geliştirmenin yanısıra

demokrasi, laiklik ve insan hakları gibi değerlere sahip çıkmak amacıyla 1988 yılında kurulan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) genel merkez ve şubeleri ile birlikte, yol ulularının anmalarını, Alevilerin tarihsel süreç içerisinde karşı karşıya kaldığı kıyım ve katliamların toplumsal hafızada yer almasını sağlayarak bunların unutulmalarını ve Alevi kültürünün yaşatılıp gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak için her yıl düzenli olarak kültür sanat etkinlikleri düzenler. Dernek 2007–2011 arasında da İstanbul Gazi Mahallesi'nde, Sivas'ta, Maraş'ta Çorum'da ve diğer kentlerde çok sayıda söyleşi, panel, seminer, müzik dinletileri ve büyük konserler gerçekleştirmiştir.

Musevi cemaatine yönelik çalışmalar yapan 500. Yıl Vakfı (<http://www.muze500.com/>) Osmanlı'da Sinagog Paraları sergisi, Osmanlı'da Yahudi Matbaacılığı sergisi ile Naim A. Gülyüz'ün Osmanlı'da Yahudi Matbaacılığı konulu seminerini düzenledi. Bunların yanısıra Los Paşaros Sefaradis grubunun Sefarad Ezgileri açık hava konserini yaptı. Genç fotoğraf sanatçısı Rozita Kandiyoti'nin, Mevlana teması üzerine Döngüde Aşk ve Türkiye'nin ilk Şehircilik Uzmanı Yük. Mim. Aron Angel'in Yaşamından Kesitler sergilerini gerçekleştirdi.

2004 yılında Süryani halkının kültürünün tanıtılması ve Süryaniler arasında sivilleşmenin yaygınlaşması amacıyla kurulan Mezopotamya Kültür Ve Dayanışma Derneği, Süryani kültürüne dayalı birçok müzik, edebiyat ve yemek organizasyonu gerçekleştirmiştir. Süryani tarihi ve sanatının tanıtımı amacıyla bazı anlatı günleri yapılmış, ayrıca Süryani folklorunu konu alan gençlere yönelik dersler düzenlenmiştir.

Genelde Midyat ve çevresinde yaşayan halkların sorunları, özelde ise yurtiçi ve yurtdışında yaşayan Süryanilerin sorunlarını çözmek amacıyla kurulan Midyat Süryani Kültür Derneği Süryani kültürünü tanıtan geceler, sempozyumlar, konferanslar düzenlenmiş ve ülkenin çeşitli üniversitelerinde çalışan akademisyenler son yüz yılda Süryanilerin yaşadıklarını konu alan bir kitap yayımlamıştır. Bunun yanısıra yine Süryaniler'e ait tarihi kilise ve manastırların akıbeti ile ilgili uzmanlar eşliğinde çalışmalar yürütülmüştür.

Antakya'nın tanıtımı ve Arap cemaatinin kültürel etkinliklerine odaklanan Aalen–Antakya Kültür Sanat Derneği, 2007 yılından bu yana 6, 7 ve 8. Uluslararası Antakya Kültür-Sanat Ve Edebiyat Günleri'ni, Çukurova Uluslararası Çoksesli Müzik Festivali'ni, Uluslararası Antakya Tarih Edebiyat Sempozyumu'nu, Eski TİP Hatay Milletvekili Dr. Yahya Kanbolat Paneli'ni, Cemil Meriç Sempozyumu'nu gerçekleştirmiş; ayrıca resim sergileri, söyleşiler düzenlemiştir.

Ermeni cemaatinin kültürel çalışmalarına odaklanan Beyazıt Lions Kulübü ise 2007 yılından itibaren şu faaliyetleri gerçekleştirmiştir: 2007'de Hep Birlikte Geçmişten Geleceğe AB projesi kapsamında Lütfi Kırdar Uluslararası Kongre Ve Sergi Sarayı'nda Aşyan Musiki Derneği Korosu ve Ermeni Kilise korolarından katılan gönüllülerle birlikte Türk Sanat Müziğine Gönül Vermiş Ermeni Bestekârlar başlıklı konser; 2007 yılı boyunca Ermeni bestekârların eserlerinin araştırılması, yaklaşık 70 Ermeni bestekâra ait 1.160 bestenin bulunarak notalarının bir kitap haline getirilmesi; "Kimseye etmem şikâyet ağlarım kendi halime" şarkısını besteleyen Kemani Serkis Efendi'nin Baba Hamparsum notası ile yazdığı 95 bestenin gün ışığına çıkarılması; Balyan Mimarlarından Kente başlığı altında Balyanların ülkemize kazandırdıkları eserlerin fotoğraflarının *Atlas* dergisi ile birlikte çekilerek Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda sergilenmesi (bu fotoğraflar halen Yedikule Surp Pırgıç Hastanesi'nin Bilik Salonu'nda sergilenmektedir); Boyacıköy Kilisesi bahçesinde Kardeş Türküler, Ruhi Su Korosu ve Sayat Nova Korosu ile birlikte düzenlenen ortak etkinlikler; dünyaca meşhur duduk virtüözü Civan Gasparyan ile udist Ara Dinkciyan'ın verdiği konser; Facebook'ta, "Türk sanat müziğinde Ermeni bestekârlar" sayfasının açılması.

Kuruluşundan bu yana Türkiye toplumunu Romanlar konusunda duyarlı hale getirmek amacıyla çalışmalar yapan EDRÖM, son dönemlerde ülkemizde yaşayan diğer Roman grupları olan "Dom" ve "Lom"ların yaşadığı bölge ve farklılıklar ile ortak noktalarının geniş kapsamlı bir saha çalışmasının yanısıra sınırların ötesinde müzik projesi ve kitapçıklarla Roman toplumunun kültürel çeşitliğini konu alan çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Gene Türkiye toplumunun Roman hakları konusunda duyarlı hale getirilmesi amacıyla 2005 yılında kurulan Roman Kültürü Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği, İzmir Büyük Şehir Belediyesi ile birlikte yürüttüğü AB projesinde Romanların günlük yaşam tarzını ve roman kültürü konu alan *Yurdum Kılığında Tüm Dünya* adlı bir oyun sergilemiş ve oyun çeşitli il ve ilçelerde sahneye konmuştur. Dernek, ayrıca Hıdırellez Şenlikleri ve 8 Nisan Dünya Romanlar Günü'nde çeşitli etkinliklere de öncülük etmiştir.

Laz dilinin ve kültürünün yaşatılması amacıyla 1996 yılında kurulan Sima Vakfı, 2007'den itibaren kültür, sanat ve edebiyat alanında dergi yayıncılığını sürdürmüştür. Vakfın kurucu üyelerinden Yılmaz Avcı'nın kişisel gayretleri ve vakfın sponsorluğu ile *Sima* dergisinin yayımlanması sağlanmış, bunun yanısıra aynı yazarın aşağıda belirtilen eserleri Lazca ve Türkçe olarak okura sunulmuştur:

1. *Şurimşine/Canımın İçi*. Şiir ve öykü kitabı, bu türdeki ilk kitaptır.
2. *Lazuri Nenaçkina/Lazca Dilbilgisi*. İlk Lazca dilbilgisi kitabı.
3. *Lazuri P'aramtepe/Laz Masalları*. Türündeki ilk derlemedir.
4. *Golaktei Meçeti/Dönük Cami*. Tiyatro oyunu.
5. *Şurimşine*. Şiir ve öykülerin yer aldığı belgesel.
6. *Navarmıçkinan Tere K'olxeti/Bilmediğimiz Ülke Kolheti*. Gürcistan'a yapılan bir geziye ait seyahatname.
7. *Aleynas Mu Ağodu/Aleyna'ya Ne Oldu?* Yayına hazır roman.

2008 yılında Laz dili ve kültürünü yaşatmak amacıyla İstanbul'da kurulan Laz Kültür Derneği, kuruluşundan bugüne bir kitap (*Svaxoxo/Yer İsimleri*), dört sayı dergi (*Skani Nena/Senin Sesin*) yayımladı. Çeşitli söyleşi, panel ve imza günlerinin yanısıra 2009'da Lazuri Ç'anda/Güz Şenliği ile 2011'de İnternasyonaluri Nananena Ndğaşi Ç'anda/ULUslararası Anadili Günü Kutlaması'nı gerçekleştirdi.

Ankara'da ise Dünya Kitle İletişimi Araştırma Vakfı'nın öncülüğünde yürütülen Ankara Uluslararası Film Festivali, Uçan Süpürge Kadın İletişim Ve Araştırma Derneği'nin Uluslararası Kadın Filmleri Festivali, Ankara Sinema Derneği'nin Avrupa Filmleri Festivali, Sevda Cenap And Müzik Vakfı'nın Uluslararası Ankara Müzik Festivali ve Edebiyatçılar Derneği'nin düzenlediği, uluslararası nitelik de taşıyan Öykü Günleri, kentin kültür yaşamına önemli katkılar sunmaktadır.

İzmir'de Konak Belediyesi'nin Türkiye Pen Merkezi, Türkiye Yazarlar Sendikası ve Edebiyatçılar Derneği ile birlikte düzenlediği Öykü Ve Şiir Günleri, Egeli yazarların ve edebiyat dostlarının diğer bölgelerden edebiyatçılarla buluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Adana'da yeniden diriltiren Altın Koza Film Festivali ve ikincisi gerçekleştirilen Adana Edebiyat Günleri; Antalya'da artık kurumsallaşmış olan Altın Portakal Film Festivali; Diyarbakır'ı bir kültür-sanat merkezine dönüştürmeyi amaçlayan festivaller, sanatın günlük yaşamdaki dönüştürücü etkisini gösteren önemli roller üstlenmektedir.

Söz konusu etkinlikler, daha çok yerel yönetimler ve kültür-sanat eksenli çalışmalar yapan STÖ'ler ve yazar örgütlerinin katkılarıyla gerçekleştirilmektedir.

2. Katılımcılık Açısından Kültür-Sanat STÖ'leri

Kültür-sanat alanında çalışan STÖ'lerin diğer alanlarda faaliyet gösteren STÖ'lere kıyasla katılımcılığı daha etkin kıldığı gözlenmektedir. Benzer çalışmalarda bulunan STÖ'ler arasında yıkıcı bir rekabetin söz konusu olduğu söylenemez. Kültür-sanat alanında yürütülecek çalışmaların çeşitliliği yüzünden (film festivalleri, tiyatro etkinlikleri, müzik festivalleri, plastik sanatlar alanına ilişkin faaliyetler vb) çok sayıda etkinlik düzenleyen STÖ'ler, bu disiplinlerin herhangi birinde uzmanlaşmayı seçmekte, bu yüzden de benzer çalışma yürüten diğer STÖ'ler ile birlikte iş yapabilme kapasitesi açık bırakılmaktadır. Kültür-sanatın farklı alanlarında uzmanlaşan STÖ'ler gerektiğinde kolaylıkla bir araya gelebilmekte, 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti projesine ilişkin çalışmada olduğu gibi, kent adına savunuculuk faaliyeti yapabilmektedir.

Görüşme yapılan kişilerin tamamı, katılımdan öncelikle tüzük hükümlerinin gerektirdiği resmi prosedürü anlamakta, etkinliklerin tasarlanmasından uygulamasına kadar paydaşların rolüyle ilgili herhangi bir yargıda bulunmamaktadır. Bir başka önemli sorun, sivil toplum çalışmalarının büyük ölçüde başkan ve yönetim kurulunun etkin üyeleri ve sınırlı sayıda gönüllünün katkılarıyla yürütülmesidir. Ankara, İstanbul ve İzmir dışında kültür-sanat faaliyeti yürüten STÖ'lerin uzman desteğini genellikle göz ardı ettiği, yürütülecek çalışmaların çoğu zaman herhangi bir ihtiyaç analizine dayanmayan nitelikte olduğu gözlenmiştir.

Örgüt içinde kararların demokratik katılımı gözeterek ve şeffaf bir biçimde alınması, etkinliklere geniş çaplı katılımın önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'lerin yaptıkları iş uzmanlaşmayı gerektirdiği için üye sayılarının artırılması konusunda herhangi bir gayret görülmemektedir. Derneklerde üye sayısı çoğu zaman yönetim kurulu üyeleri ve az sayıda üyeye sınırlı olmakta ve üye sayısı pek çok kuruluşa otuz-elli arasında seyretmektedir.

Katılım Mekanizmaları

Dernek ve vakıflar dışında, kâr amacı gütmeyen bazı kuruluşların kültür-sanat alanında yatırımlar yapması ve Anadolu'da yerinden yönetimlerin kültür-sanat politikalarını yerel düzeyde oluşturma girişimleri, karar alma süreçlerine ilişkin yerel girişim ve inisiyatifleri öne çıkaran ve unutulmaya yüz tutan imece ruhunun canlandırılmasını amaçlayan yeni katılım mekanizmaları önermeleri, kültür ve sanat hizmetlerinin sunulduğu hedef grubun daha etkin bir katılımı için ümit verici gelişmelerdir.

Kültür-sanat politikalarının oluşturulması ve hak arama girişimlerinde platformlar, inisiyatifler ve Özerk Sanat Konseyi gibi yeni örgütlenme biçimleri, daha esnek ve daha hedefe yönelik çalışmaların gerçekleşmesine katkı sunmaktadır.

Kültür-sanat alanında çalışan STÖ'ler, kültürel etkinliklerini tasarlarlarken hem ulusal hem de uluslararası düzeyde başarılı rol modellerinden esinlenmekte, hizmetin sunulacağı kesimleri sadece nihai süreçte göz önünde bulundurmaktadır.

Karar verici pozisyonda olan kişilerin birikimi ve ilişkileri çoğu zaman düzenlenecek etkinlikler için yeterli olduğundan, yeni katılım mekanizmalarına gereksinim duyulmamaktadır. Kültür ve sanat etkinliklerinin tasarlanması ve karar alma süreçlerinde izleyicilerin ve kanaat önderlerinin yok sayılması, Antakya'da Kültürlerarası Diyalog girişiminde olduğu gibi, bazı büyük çaplı etkinliklerin bile başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmaktadır.

İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti seçilmesine yönelik çalışmalar, İstanbul'da sivil toplum ve kentlilik bilincinin geldiği düzeyi göstermektedir. Yıl boyunca İstanbul'un, dolayısıyla da Türkiye'nin tanıtımına, özellikle de Avrupalı kültür-sanat aktörleriyle ülkemiz sanatçılarının buluşmasına olanak verecek etkinliklerin benzer bir dizi teklifle kıyaslanarak seçilmiş olması, multi-sektörel çalışma becerisine sahip olan STÖ'lerin bir başarısıdır.

Kültür-sanat alanında çalışan STÖ'ler için hedef grubun katılımı yaşamsal bir önem taşımaktadır. Etkinliklerin biçimi ne olursa olsun, hedef grubun katılımı projelerin tasarlanmasından uygulama sürecine kadar gözetilmekte, hedef kitlenin katılım düzeyi sonraki etkinliklerin çapına ve biçimine karar vermeye yardımcı olmaktadır. Genellikle hedef kitlenin pasif katılımı göz önünde bulundurulmaktadır. Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'lerin hemen hemen hepsi, devletin "kültür politikası"nın olmadığını, özellikle Kültür Bakanlığı'nın daha önce kültür-sanata yapılan destekleri siyasal nedenlerle kaldırdığını, oysa bütün gelişmiş ülkelerde gerek devletin, gerek yerel yönetimlerin bu alana ilişkin çalışma yapan STÖ'lere ciddi destekler sağladığını belirtmiştir. Türkiye'de bunun aracının pekâlâ Özerk Sanat Konseyi olabileceği belirtilmiş ve bu konuya ilişkin yasa tasarısı Kültür Bakanlığı'na iletilmiştir. Devletin kültür ve sanatın desteklenmesi amacıyla oluşturacağı Özerk Sanat Konseyi'ne fon sağlaması, fakat fonların kullanımı konusunda müdahaleci olmaması istenmektedir.

Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'lerin faaliyetlerinin gerçekleşmesinde, vakıflar, dernekler ve özel sektörün yanında, İstanbul, İzmir, Diyarbakır gibi büyük kent-

lerde yerel yönetimler önemli bir rol oynamaktadır. Kültür-sanatın öykü, şiir, roman, tiyatro, müzik vb farklı alanlarında düzenlenen festivaller, sempozyumlar, konferanslar ve paneller her geçen gün hedef kitlenin beklentileriyle daha uyumlu bir hal almaya başlamakta; bu da etkinlikleri gerçekleştiren kurum ve kuruluşların kurumsal kimliğinin oturmasına yol açmaktadır. Düzenlenen etkinlikler aracılığıyla hedef kitlenin kültür ve sanat konusunda beğenilerinin yükselmesi hedeflenmekte, pek çok kentte olduğu gibi, popüler kültürün yeniden üretildiği etkinliklerden farklı olarak izleyicinin estetik beğenisini yükseltecek heykel, fotoğraf, resim, tiyatro, müzik vb yapıtlarla buluşmasına olanak sağlanmaktadır. Bu da, hedef grubun düzenlenen faaliyetlere daha etkin bir şekilde katılımını özendirilmektedir.

Türkiye'deki etnik ve dinsel çeşitliliğin kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'ler için önemli bir avantaj sağladığı görülmektedir. Etnik ve dinsel aidiyetlerini açıklamakta sakınca gören bazı gruplar, cemaatlerini bir arada tutmak amacıyla gelenek, görenek ve kültürlerini yaygınlaştırabilecek çalışmaları, kurdukları örgütler aracılığıyla yaşama geçirmektedir. Reel politik, kültürel kimlikler ve halklar arasında ayrımcılığı öne çıkarırken, kültür ve sanat tam tersi bir etki yaratıyor ve halkların ortak akla ulaşmasına katkı sunan bir nitelik arz ediyor. Bu yolla kültür ve sanat, Türkiye halklarının günlük hayatta bir arada yaşama kültürüne eşsiz katkılar sunuyor.

Anadolu Kültür'de bir yıldan beri Yönetim Kurulu'nun yanısıra dört Yönetim Kurulu üyemiz ve Genel Koordinatörümüzden oluşan bir Yürütme Kurulu oluşturduk. Yönetim Kurulumuz üç ayda bir toplanarak genel değerlendirme ve planlama ile ilgili durumları görüşürken iki haftada bir toplanan Yürütme Kurulu halihazırda devam eden projelerin işleyişi, yeni proje geliştirilmesi, ortaklıklar ve işbirlikleri, fon arayışı gibi her türlü konuda Genel Koordinatöre ve Anadolu Kültür ekibine destek vermektedir.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

Dergi ve turizm kitaplarında daha fazla yer almak için uğraşmaktayız. Broşürlerimizi çeşitli otellere dağıtarak turistleri çekmeye çalışıyoruz. Diğer yandan web sitemiz düzenli olarak güncelleştirilmekte ve adres listemizdeki kişilere muntazaman *Bülten (Newsletter)* gönderilerek çalışmalarımız hakkında bilgi verilmektedir.

(Naim A. Güleriyüz — 500. Yıl Vakfı)

Düzenlediğimiz etkinliklere hedef grubun katılımını artırmak amacıyla, başta yerel ve ulusal medya olmak üzere ilgili kuruluşlar kanalıyla tanıtım çalışmalarına ağırlık veriyoruz.

(Mehmet Karasu — Aalen-Antakya Kültür Sanat Derneği)

Gönüllü Yönetimi Ve Katılımı

Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'ler, en fazla uzman desteğinden ve gönüllü katkılardan yararlanmaktadır. Avrupa Kültür Derneği örneğinde görüldüğü gibi, yurtdışından getirilen uzmanların giderlerini kendi kurumlarının karşılayabilmesi, Türkiye'deki kurumların küçük bütçelerle katma değeri yüksek etkinlikler yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu da projelerin maliyetlerini önemli ölçüde azaltmakta ve modern toplumda unutulmaya yüz tutan imece ruhunun STÖ'lerde nasıl kazanca dönüşebildiğini kanıtlamaktadır.

Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'ler sadece kültür-sanat çalışmalarından yola çıkmıyorlar. Ancak bu tür etkinlikler dinsel mensubiyetlere ilişkin kimlik belirtmeye olanak vermeleri ve cemaatlerin sosyo-kültürel biçimlenmelerine katkı sunmaları sayesinde örgütlerin gönüllü desteği alabilmesini sağlamaktadırlar.

Gönüllülerin katkılarından büyük ölçüde yararlanan bu kurumların gönüllü yönetimi konusunda gönüllülüğün pek üzerinde durulmayan bir destek olmasının önüne geçecek özel bir çalışma yapmadıkları; gönüllü desteğini daha etkili kullanılabilmelerine olanak sağlayacak, gönüllülüğün neredeyse yarı profesyonel bir nitelik kazanmasına yönelik eğitim desteğinden yoksun kaldıkları gözlenmektedir. Oysa gönüllü yönetimine ilişkin verilecek eğitim desteği, hem kurum içi ve kurum dışı iletişimin gelişmesine hem de bu alana ilişkin çalışma yapan STÖ'lerin kurumsallaşma sürecine katkı sunacaktır.

Anadolu Kültür kuruluşundan bu yana gönüllülerin katkılarından yararlanmışır. Gerek devam eden projelerde gerekse zaman zaman yeni proje oluştururken Anadolu Kültür çeşitli alanlardaki uzmanlardan gönüllü destek almıştır. Bugüne dek gönüllü yönetimi konusunda özel bir çalışma yapılmadı ancak şu sıralar gönüllü ve stajyer programları oluşturma konusunda bir çalışmamız var.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD), özü itibari ile bir gönüllü derneğidir. Kuruluş mantığı yaşamsal karşılığı gönüllülük esası üzerine kuruludur. Yaptığımız tüm çalışmalar gönüllülerin yoğun desteği ve katkısı ile olmaktadır. Derneğimiz açısından gönüllülüğün artmasının yolu Alevî inancının kendi araçları ile yaşatılması ve geleceğe aktarılması ile doğru orantılıdır. Bu nedenle yapılan bütün çalışmalar gönüllülüğün artırılmasına yöneliktir.

(Fevzi Gümüş — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

Müze gönüllü olarak destek vermeye gelenler ile değişik yaş gruplarını burada toplamak üzere bir dizi faaliyet gerçekleştirdik.

(Naim A. Gülerüz — 500. Yıl Vakfı)

Kurumsallaşma Açısından Kültür-Sanat STÖ'leri

Cemaatler dışında kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'lerin çok önemli bir kısmının kurumsallaşma konusunda önemli aşamalar katettikleri, fakat cemaat desteğiyle çalışma yürüten STÖ'lerin faaliyetlerinin hâlâ sınırlı sayıda yönetici tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu da, bu STÖ'lerin ya dış desteklere ya da belirli kişi ve kurumların desteğine bağımlı olmalarına yol açmaktadır. Böylesi bir bağımlılık ilişkisi de bu tür kurumların kuruluş amaçlarına yönelik çalışmalar yerine, ikincil alanlarda çalışmalar yapmasına neden olabilmektedir.

3. Kültür-Sanat STÖ'lerinin Kuruluş Amaçları

Görüşme yapılan bütün STÖ'lerin kuruluş amaçlarıyla uyumlu faaliyetler gerçekleştirdikleri gözlenmektedir. Ayrıca, hayata geçirilen kültür-sanat etkinliklerinin çok önemli kısmı, Türkiye'deki farklı etnik ve dinsel cemaatlerin sosyal, tarihsel ve kültürel değerlerine sahip çıkmak amacıyla başvurdukları önemli araçlardan biri haline gelmiştir.

Kültür-sanatın dönüştürücü etkisini kullanan STÖ'ler, görüştüğümüz kurumlardan örneklerle, kuruluş amaçları açısından şöyle sınıflandırılabilir:

3.1. Kültür-sanatın temel aktörleri olan sanatçıların hakları ile kültür-sanat yönetimi alanında çalışan STÖ'ler: Avrupa Kültür Derneği, Kültürlerarası İletişim Disiplinlerarası Sanat Derneği, Anadolu Kültür.

Çalışmalarını yerli ve yabancı kültür-sanat aktörlerinin karşılıklı etkileşimini sağlamak amacıyla yürüten Avrupa Kültür Derneği kuruluş amaçlarını şöyle tanımlıyor:

Avrupa'nın gelecekte nasıl şekilleneceği konusu, ister giriş süreciyle bağlantılı ister bağımsız olarak ele alınsın, Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir konudur. Biz Avrupa'nın gelecekteki kültür politikalarının oluşturulmasında yalnız Avrupa Birliği'nin değil, iki kıta arasında yaşayan Doğulu ve Batılı özellikleri olan Türk düşünürlerinin, sanatçılarının da yer alması, İstanbul'un coğrafi konumunda olduğu gibi Doğu ve Batı kültürleri arasında köprü rolünü üstlenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Avrupa'da ve dünyada hoşgörünün ve barışın hâkim olabilmesi için kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi gerektiğini savunuyoruz.

(Avrupa Kültür Derneği 2005: 9-10)

2003 yılında Kültürlerarası İletişim Derneği adıyla kurulan, ülkemizdeki kültürel çeşitliliğe katkı sunan PERA FEST ve benzeri uluslararası etkinlikleri gerçekleştiren ve 2008 yılından yeni adıyla faaliyet gösteren Kültürlerarası İletişim Disiplinlerarası Sanat Derneği kuruluş amaçlarını şöyle tanımlıyor:

Kültürler arasında karşılıklı anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesi, tüm sanat dallarında ürün veren sanatçılar arasında iletişimin sağlanması, farklı kültürlerden ve farklı disiplinlerden sanat yapıtlarının ve sanatçıların yurtiçi ve yurtdışında tanıtılması, ülkemizin kültür-sanat potansiyelinin geliştirilmesi.

2002 yılında İstanbul'daki kültür-sanat etkinliklerinin Anadolu'ya yayılması amacıyla kurulan Anadolu Kültür kuruluş gerekçesini şöyle tanımlıyor:

Anadolu Kültür kültür-sanat etkinliklerinin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerden Anadolu'ya, Anadolu'da gerçekleşen etkinliklerin de büyük kentlere hareketliliğini sağlamak amacıyla 2002'de kâr amacı gütmeyen bir şirket olarak kuruldu. Kültür ve sanat etkinliklerinin sadece üç büyük kentte değil, Anadolu'nun pek çok kentinde de yaygınlaşmasıyla ilgili ciddi girişimler başlatan, Diyarbakır ve Kars'ta sanat merkezleri kuran Anadolu Kültür, ülkemizde kültür ve sanatın dönüştürücü etkisini merkezden çevreye yayarak önemli bir ihtiyaca yanıt verdi. 2002'de Diyarbakır Sanat Merkezi'nin kurulmasıyla faaliyete başlayan Anadolu Kültür kuruluşundan bu yana geçen dokuz yılda Anadolu'nun yirminin üzerinde kentinde film gösterimleri, tiyatro, öykü, şiir, roman atölyeleri, şiir dinletileri, heykel, resim ve fotoğraf sergileri gibi kültür ve sanatın farklı alanlarına ilişkin etkinlikler gerçekleştirilerek kültür-sanat aktörlerinin kendilerini ifade etmeleri için yerelde sivil alan açmaya, yerel kültür sanat girişimlerini desteklemeye devam ediyor.

3.2. Dinsel kimlik etrafında bir araya gelen STÖ'ler: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, 500. Yıl Vakfı, Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği, Midyat Süryani Kültür Derneği. Bu grupta değerlendirilecek olan Ezidilerin dinsel kimlikleriyle kamusal alanda görülmekten ve adlarıyla anılan STÖ'ler kurmaktan hâlâ çekindikleri gözlenmektedir. Ezidilerin Arap, Kürt ve Asur kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Çeşitli kültürlerin birbirlerine karıştığı Orta Doğu'da ulusal kimlikleri olmayan İran'daki Bahailer, Lübnan'daki Dürziler ve Maruniler gibi Ezidiler de dini bir cemaattir. Son otuz yıl içinde kendilerine geçmişten gelen ulusal bir kimlik arayışına giren Ezidiler, Arap kimliğinden ziyade Kürt ve Asur kimliğinden birini seçme konusunda bir tercih yapmaya çalışmaktadır.

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin (PSAKD) varlık nedeni, başta Alevilerin temel taleplerinin –zorunlu din dersleri uygulamasından vazgeçilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması, cemevlerimizin yasal güvenceye kavuşturulması, Madımak Otel'i'nin bir utanç müzesine dönüştürülmesi, Alevi köylerinde asimilasyon uygulamasından vazgeçilmesi– yerine getirilerek, ülkede herkesin eşit, özgürce yaşayabileceği bir hukuksal ve sosyal hayat oluşturuluncaya kadar mücadele etmektir. PSAKD'nin toplumsal ihtiyaç olarak karşılığı budur.

(Fevzi Gümüş — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

1989 yılında Müslüman ve Yahudi 113 Türk vatandaşı tarafından kurulmuş olan 500. Yıl Vakfı, amacını Kuruluş Senedi'nin 3. maddesine dayandırarak şöyle tanımlıyor:

Türkler'in devlet ve toplum olarak üstün insanlık vasıflarını her türlü olanaktan yararlanarak tüm dünyaya tanıtmak, din ve vicdan hürriyetlerini korumak için bağnazlık ortamından kaçarak Türk toprağını vatan seçen Musevilere kucak açan Türk milletinin insancıl yaklaşımını en geniş şekilde yurtiçinde ve yurtdışına duyurmak ve Musevi yurttaşlarımızın şükran ifadelerinin açıklanmasına yardımcı olmak... 500. Yıl Vakfı, bu amaçla yıllar boyu yurtiçinde ve yurtdışında özellikle ABD, Kanada, Meksika ile Fransa ve İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde düzenlediği akademik ve sosyal etkinliklerle bu mesajı dünya kamuoyuna duyurmağa çalışmıştır ve çalışmaya devam etmektedir. Vakfın bünyesinde yer alan müze de bu çalışmaların en önemli ve sürdürülebilir vitrinidir.

(Naim A. Gülerüz — 500. Yıl Vakfı)

Osmanlıların son zamanlarında 1912'de yapılan nüfus sayımında 37 bin, 1923'teki sayımda 18 bin olarak tespit edilen Ezidilerin sayısı ülkemizdeki bazı çevrelerin baskılarından kaynaklanan göçlerden dolayı azalmış olup günümüzde Türkiye'deki Ezidilerin 3-4 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülkemizde küçük topluluklar halinde yaşayan Ezidilerin büyük bölümü Güneydoğu Anadolu'da, bir kısmı da metropol kentlerinde yaşamaktadır. Dünya genelinde nüfuslarının 700 bin olduğu tahmin edilen Ezidilerin, Irak'ta 300 bin, Rusya'da 100 bin, Gürcistan'da 60 bin, Ermenistan'da 40 bin, Suriye'de 10 bin, Almanya'da 50 bin, İran'da 2 bin civarında nüfusa sahip olduğu, kalanının da Hindistan, Lübnan, İsviçre, Belçika, Estonya ve Ukrayna'da yaşadığı bilinmektedir.²

Bu alandaki diğer örgütlere bakarsak, baskın özelliği inanç eksenli olmakla beraber, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, temel insan hakları, demokratik hak ve özgürlüklerin savunulması gibi alanlarda da çalışmalar yürütmektedir. Benzer nedenlerle inanç

² <http://www.dunyadinleri.com/yezidilik.html>

eksenli olarak kurulan 500. Yıl Vakfı, misyonunu tanımlarken Musevi cemaatinin kültürel, tarihsel ve sosyal haklarının savunulmasından daha fazla ülkenin tanıtımına vurgu yapıyor.

Etnik ve dinsel nitelik taşıyan çalışmalar yapan Süryani örgütlerinde ise, en dolaysız biçimde taleplerini dile getiren Süryanilerin tarihten doğan kültürel ve sosyal haklarının savunuculuğuna ve Anadolu coğrafyasındaki diğer halklarla uyumlu bir geleceğin inşasına ilişkin yargıları dikkat çekici bir özelliktir.

3.3. Etnik kimliklerin öne çıktığı STÖ'ler: Kafkas kökenli halklar, Kürtler, Romanlar.

Kültür-sanat çalışmalarında etnik kimlikleriyle yer alan kuruluşlar arasında etkin bir şekilde yer alan Kürtler, İstanbul'da Mezopotamya Kültür Merkezi, Diyarbakır'da Dicle Fırat Kültür Sanat Merkezi, Güneş Kültür Merkezi, Çıra Kültür Sanat Merkezi gibi kuruluşlarla anadillerini öğrenmeleri ve kendi dillerinde kültür-sanat etkinlikleri yapmaları açısından dikkat çekmektedir. Günümüze değin sözlü edebiyat aracılığıyla taşınabilen halk söylencelerini ve masalları kalıcı hale getirebilmek amacıyla bunların yazıya aktarılması çalışmaları sürmektedir. Çağdaş öykü ve romanları kendi anadilleriyle yayımlamak amacıyla bir dizi faaliyet gerçekleştiren Kürtler, her biri STÖ olarak çalışan kültür-sanat merkezleri aracılığıyla Kürt dili ve edebiyatının çağdaş örneklerini vermeye, kendi dilleriyle tiyatro ve müzik yapıtları üretmeye başladı ve Kürt yazarlar öykü, şiir ve roman alanında önemli mesafeler katetti.

Çıra Kültür Sanat Merkezi, Kürt dili ve edebiyatıyla ilgili akademik nitelik taşıyacak araştırmalar yapmak amacıyla kurulmuş, yönetim kurulunun yetkileri komisyonlar aracılığıyla paylaşılmıştır.

Kültürel kimlik eksenli çalışmaların bir başka örneğini Kafkas kökenli halkların Kafkas Dernekleri Federasyonu çatısı altında yürüttüğü faaliyetlerde görüyoruz. Türkiye'de Çerkeslerin ortak kültürel sorunlarını gündeme taşımak, savunmak amacıyla 2003'te kurulan Kafkas Dernekleri Federasyonu, üç temel amaç etrafında faaliyetler gerçekleştirmiştir: Kafkasya (anavatan) ile ilişkiler, uluslararası STÖ'lerle ilişkiler, ve kültür-sanat faaliyetlerinin sistematik bir şekilde sürdürülmesi.

Çerkeslerin öncelikli talebi kimliklerinin tanınması, ikincisi dillerini ve kültürel özelliklerini korumaktır. Bu konuda Çerkesler, "Ulusların dilleri giysiye benzer, giysiyi çıkardığınızda herkes birbirine benzer," demektedirler. Federasyon bünyesinde anadili yaygınlaştırmak için çalışmalar sürdürülüyor. Federasyon, kuruluş amacını gerçek-

leştirecek bir dizi faaliyetin yanısıra, üç farklı Kafkas kökenli dilin yaygın bir şekilde öğrenilmesi için bugüne kadar kırk öğretmen yetiştirdi. Çerkeslerin, aile yapılarından başlayarak, dernek ve diğer kurumlarında da demokratik değerlere sonuna kadar bağlı olduğu görülüyor. Federasyon, genel kurul dışında, Dernekler Kanunu'nda yer almamasına karşın, derneklerin başkanlarından ve yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir Başkanlar Kurulu'na sahiptir. Bu organ yılda en az üç kez bir araya gelir ve uzun süren toplantılarda neler yapılacağına ilişkin kararlar alınır.

Ancak, derneklerin yönetim organlarında kadınların ve gençlerin etkin bir şekilde yer alabilmeleri için tavsiye düzeyinde kararlar alınmasına karşın, yönetimlerde toplumsal cinsiyet dengesi henüz kurulabilmiş değildir.

Avrupa Birliği süreciyle beraber etnik kimlikleri etrafında dernekler ve federasyonlar kuran Romanlar (Edirneli ve İzmirli Romanlar Federasyonu) da bir başka grupta yer almaktadır. 2004 yılında Edirne'de Romanlarla ilgili sosyal çalışmalar yapmak amacıyla kurulan Edirneli Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (EDÇİNKAY), 2005 yılında Ulaşılabilir Yaşam Derneği ile birlikte Türkiye'de ilk defa bir Uluslararası Roman Sempozyumu gerçekleştirdi. Bu sempozyum aracılığıyla Türkiye'de Romanların örgütlenme süreci hızlanmış ve Avrupa Roman Platformu gibi uluslararası kuruluşlarla ilişkiye girilmiştir. Valilikler, yerel yönetimler ve STÖ'lerle verimli bir işbirliğine girerek Toplum Gönüllüleri'nin katkısı ile Roman çocuklara yönelik yaz kampları gerçekleştirilmiş, bu kamplarda yüzmeden dramaya ve hijyene varıncaya değin pek çok konuda çocukların bilgilendirilmeleri sağlanmıştır. Derneğin Helsinki Yurttaşlar Meclisi ile birlikte gerçekleştirdiği bir başka proje de Romanların insan haklarıyla ilgilidir. Bu proje vasıtasıyla uluslararası kamuoyunun bu konuya dikkati çekilmiş, bir sınır ötesi müzik çalışması hayata geçirilerek Bulgarca, Türkçe ve Romanca bir albümün hazırlıkları tamamlanmıştır. Diğer Roman örgütleriyle birlikte Romanların kurumsal kapasitelerini geliştirmek amacıyla oluşturulan bir proje kapsamında, internet ortamında interaktif bir portalın bütün hazırlıkları tamamlanmıştır.

Roman toplumu ve kültürüyle ilgili bir başka önemli gelişme ise, bir Roman gencinin toplumda kendini kabul ettirme sürecini anlatan, Roman diliyle sahnelenecek bir tiyatro oyununun hazırlıklarının tamamlanmasıdır.

Roman toplumuyla ilgili çalışmalar yürüten İzmir Roman Platformu, Avrupa Roman Forumu'na üye gönderdiğini, bunun da kamu kurumları nezdinde tanınmalarına yar-

dımcı olduğunu belirtmiştir. Gerçekleştirilen etkinlikler sayesinde Roman toplumunda kendi kültürünü sahiplenme konusunda artan bir bilinçlenmeden söz edilebileceğini, Roman toplumunun kendi sorunlarını artık daha rahat ifade edebildiğini söylemişlerdir. Bunun da bir toplumsallaşma ve hak arama mücadelesi biçiminde tanımlanabileceğine ilişkin yargıda bulunmuşlardır. Bu platform, Roman Ateşi adlı grupta pek çok festivale katılmış, Romanların yaşamlarını konu alan fotoğraf sergileri gerçekleştirmiş, İzmir Büyükşehir Belediyesi ile birlikte yürütülen bir AB projesi kapsamında yirmi kişilik bir ekiple tiyatro gösterileri için hazırlıklarını tamamlamıştır.

3.4. Kültür-sanatın herhangi bir alanında çalışma yapan STÖ'ler: AYKARYAY–Aydın Bilimsel Kültürel Araştırmalar Yayıncılık Ve Üretim Kooperatifi, Dünya Kitle İletişim Vakfı, Uçan Süpürge Kadın İletişim Ve Araştırma Derneği, Sevda Cenap And Müzik Vakfı, İstanbul Kültür Sanat Vakfı.

Peş peşe düzenledikleri tiyatro etkinlikleri aracılığıyla Aydın'da drama ve tiyatro günlerine ev sahipliği yapan AYKARYAY, İstanbul'da kentin adıyla anılan film festivalinin kurumsallaşmasında öncü rol oynayan İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Ankara'daki film festivalinin kesintisiz bir şekilde sürdürülebilmesi için bütün zorlukların üstesinden gelen Dünya Kitle İletişimi Vakfı ve toplumsal cinsiyet konusundaki duyarlılığın toplumun geniş kesimlerinde yaygınlaştırılması amacıyla pek çok proje gerçekleştiren Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin periyodik olarak düzenlediği Kadın Filmleri Festivali bu gruptaki çalışmalara örnek oluşturmaktadır.

3.5. Etnik kimlikleriyle kamusal alanda yer alamayan grupların, Araplar, Lazlar ve Ezidiler'in kültür-sanat etkinlikleri.

Araplar, Lazlar ve Ezidiler, kendi etnik ve dinsel kimlikleriyle kamusal alanda görünmekten hâlâ çekinmektedirler. Ezidiler varlıklarını sürdürebilme konusunda ciddi sorunlar yaşamakta, cemaatin üyelerinin yurtdışına göç etmek zorunda kalması Ezidi nüfusunun her geçen gün daha da azalmasına yol açmaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerden dolayı sayıları azalan Ezidiler, belli bir tedirginlik nedeniyle sivil toplum çalışmalarına etkin bir şekilde katılamamaktadır. Bu nitelikleriyle Ezidiler, sivil toplum çalışmaları açısından en dezavantajlı grup olarak dikkat çekmekte, dışa dönük çalışmalar yapmaktan ziyade, var olabileme mücadelesi vermektedir.

Lazlar ve Araplar ise, doğrudan kendi isimleriyle anılmasa da, hemşeri örgütleri aracılığıyla sivil toplum alanında yer almakta, mensup oldukları etnik kimlik etrafında bir dizi etkinlik gerçekleştirmektedir.

Arap nüfusunun en yoğun olarak bulunduğu Antakya’da kurulu Aalen–Antakya Kültür Sanat Kulübü Derneği, Antakya kökenli edebiyatçılar ve aydınlar adına düzenlenen anma günleri, uluslararası bir nitelik kazanan ve Ortadoğulu Arap yazarlarla buluşma olanağı sağlayan geleneksel edebiyat günleri ve Dünya Şiir Günü gibi etkinliklerle Türk Pen’i, Türkiye Yazarlar Sendikası ve Edebiyatçılar Derneği’nin alanına giren konularla ilgili başarılı çalışmalar yürütmektedir. Lazlarda ise, etnik kimliğe ilişkin duyarlılık anadil bilinci etrafında biçimlenmekte, Laz kültürü, tarihi ve yaşama kültürüne ilişkin sınırlı sayıda akademik çalışmaya karşın, Çiviyazıları Yayınevi’nin öncülüğünde periyodik dergiler yayımlanmakta, Laz kültürünü konu alan ansiklopedik yayınların hazırlıkları yürütülmektedir.

3.6. Farklı Bir Örnek: Anadolu Kültür A.Ş.

2002’de kâr amacı gütmeyen bir şirket olarak kurulan Anadolu Kültür, kültür-sanat aktivitelerinin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerden Anadolu’ya, Anadolu’da gerçekleşen etkinliklerin de büyük kentlere hareketliliğini ve kültür-sanat aktörlerinin kendilerini ifade etmeleri için kanallar bulmasını sağlamak amacıyla kuruldu.

Anadolu Kültür A.Ş.’nin katkılarıyla film gösterimleri, tiyatro, öykü, şiir, roman atölyeleri, şiir dinletileri, heykel, resim ve fotoğraf sergileri gibi kültür ve sanatın farklı alanlarına ilişkin çalışmalar yürüten Diyarbakır Sanat Merkezi, kültür-sanat alanında çalışan kurumların yerel düzeyde inisiyatif geliştirmelerine olanak sağlayan bir girişim olarak dikkat çekmektedir.

Sorun Tanımı Ve Faaliyet Alanları

Etnik ve dini cemaatler dışındaki kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ’lerin kültür ve sanatın herhangi bir alanında uzmanlaştığı ve süreç içerisinde faaliyetlerini diğer yan disiplinlerle zenginleştirdikleri görülmektedir. Önce sadece film festivali yapmak için çalışmalar yapan vakıf ve derneklerin daha sonra müzik gibi alanlara da yönelmiş oldukları dikkat çekmektedir.

Kurumsal ve finansal yapı açısından güçlü bir-iki vakıf ve dernek dışında kültür-sanat alanında çalışan STÖ’ler, genellikle en iyi bildikleri bir konudan başlayarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Etnik ve dini cemaatlerde kültür-sanat alanındaki çalışmalarda temel sorun, kimlik tanımı çevresinde biçimlenmekte, kültür ve sanatın bütün alanları cemaatin etnik,

dinsel ve kültürel kimlik iddialarını pekiştirecek araçlar biçiminde değerlendirilmektedir. Dernek, vakıf, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve yerel yönetimlerin kültür-sanat alanında çalışma yapan kurum temsilcilerinin açıklamalarına göre sorun tanımları ve gruplar aşağıda verilmiştir.

Hedef Gruplar Ve Çalışma Alanları

Etnik temelli STÖ'ler açısından kültür-sanat alanına yönelik çalışmalar en az tartışılmalı alanlar olduğu için mensup oldukları cemaatin tarihi, kültürü ve edebiyatı konusunda farkındalığı artırmak, bu yolla kültürel çeşitliliği reddeden, şoven ve asimilasyoncu uygulamalara direnebilmek amaçlanmakta; sonuçta içinde yaşadığı toplumun diğer halklarıyla uyumlu bir geleceğin kurulması yolunda kültür ve sanattan önemli ölçüde yararlanılmaktadır.

Dinsel cemaatler, uluslararası sözleşmelerden doğan haklarını ifade etmektense, varlıklarını sessiz sedasız güvence altına almaya çalışmaktadır. Azınlık hakları konusunda savunuculuk yapmak yerine, kültürel ve sosyal yapılarını iyileştirmeyi amaçlayan etkinliklerle yetinmektedirler.

Kültür-sanat aktörlerinin özlük haklarının iyileştirilmesi ve devletin kültür ve sanata yerel düzeyde katkı sunmasını amaçlayan Özerk Sanat Konseylerine ilişkin bir yasa tasarısı hazırlanmış ve Kültür Bakanlığı'na sunulmuştur. Yerel yönetimlerin kültür-sanat etkinlikleri, sınırlı sayıda da olsa, yerel beklentilere yanıt vermek amacıyla düzenlenmektedir.

Yerel yönetimlerin kültür-sanat etkinlikleri, zorunlu iç göçlerle kente sonradan gelenlerin kentlilik bilincinin geliştirilmesine ve bir arada yaşama kültürüne katkı sunmuştur. Kültür merkezleri aracılığıyla gerçekleştirilen çok sayıda atölye faaliyeti aracılığıyla sinema, öykü, şiir, roman ve tiyatro alanında yeni yapıtların üretilmesine katkıda bulunulmuştur.

Kültür-sanat etkinlikleri dolayısıyla azınlıkların kendileriyle aynı etnik mensubiyeti taşıyan kişilerle daha dolaysız bir ilişki kurmalarına olanak sağlanmış, aldıkları eğitimlerle dil bilincinin gelişmesine katkı sunulmuş, anadil kullanılarak kültür-sanat yapıtları üretimine olanak sağlanmış, çok sayıda belgesel, film ve tiyatro yapıtı üretilmiştir.

Kültür-sanat aktörlerinin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde işbirlikleri kurmasını ve kendi alanlarıyla ilgili ulusal ve uluslararası ağlara ulaşmalarını kolaylaştırmayı amaçlayan kuruluşlar, Türkiye'nin Avrupa'yla bütünleşme süreci için faydalı olmaktadır.

Kültür-sanat yöneticilerinin uluslararası alanda saygın çalışmalar yapan meslektaşlarıyla buluşmalarına ve deneyimlerini paylaşmalarına olanak sağlayan forum ve çalıştaylar düzenlenmektedir.

Sanat ortamının iyileştirilebilmesi için bir dizi etkinlik düzenleyen Avrupa Kültür Derneği, kültür-sanat yönetimine ilişkin etkinliğin yayınında şunları söylemektedir:

Türkiye’de kültür-sanat alanının büyük bir değişim ve hatta atılım içinde olduğu söylenebilir. Bu niteliksel ve niceliksel gelişimin sürdürülebilirliğinin sağlanması, sosyokültürel gelişimlere koşut olarak ortaya çıkan yeni sanat üretimlerinin yaşamlarını idame ettirip çoğalabilecekleri ortamın altyapısının ve kaynaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Burada kültür-sanat aktörleri başta olmak üzere bu alanın tüm paydaşlarına önemli görevler düşmektedir.

(Avrupa Kültür Derneği 2006: 8)

Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ’lerin ve kültür-sanat aktörlerinin etkinliklerinin yaygınlaştırılması amacıyla bilimsel araştırmalar yapılmakta ve yayımlanmakta, panel, sempozyum düzenlenmektedir.

Faaliyet planlamaları yapılırken mümkün olduğunca bire bir görüşmeler, saha araştırmaları -odak gruplar, derinlemesine görüşmeler-, daha önce başka kurumlar tarafından yapılmış sorun ve ihtiyaç analizlerinin incelenmesi vb yöntemlerle hedef grubun ihtiyaçlarını öğrenmeye, fikir ve önerilerini almaya çalışıyoruz. 2009 yılında yeniden tanımladığımız dört çalışma alanı için ekip, yönetim, yürütme ve danışma kurullarımızın ortak çalışmasıyla proje geliştirdiğimiz gibi zaman zaman yerelden gelen talepler doğrultusunda da faaliyet planı yapıyoruz. Faaliyetlerin gerçekleştirilmesi aşamasında da geçtiğimiz sekiz yıl içinde yirmiden fazla Anadolu kentinde oluşturduğumuz iletişim ağını kullanarak hem afiş, davetiye, broşür gibi basılı malzemelerle hem de sanal ortamda web sitesi duyuruları, e-davetiye ve aylık bülten gönderimi, Facebook, Twitter gibi internet ortamındaki sosyal ağların kullanımı yoluyla etkin duyurular yapıyor; ilgili hedef gruplara, kültür-sanat kurumlarına, idari kurumlara ve medyaya ulaşarak mümkün olan en geniş kitlelerin etkinliklerden yararlanmasını hedefliyoruz.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

Hedef guruba yönelik faaliyetlerin sağlanması ve beraberliğin tesisi için öncelikli olarak internet ortamından faydalanılmaktadır. Bu konuda kendi sitemiz, <http://www.sima.org.tr>, mevcuttur. Ayrıca Facebook (Sima Doğu Karadenizliler Hizmet Vakfı) üzerinde de faaldir. Yanısıra her sene haziran ayında tüm Lazlara açık olan müzik ve davul zurnalı piknik etkinliklerimiz yapılmaktadır. Yine her sene mart ayında müzikli yemekli gecelerimiz yapılmaktadır. Yayınına bir müddet için ara verdiğimiz dergi çalışmalarına da önümüzdeki dönem devam edilmesi yönünde hemfikiriz.

(Gülay Burhan — Sima Vakfı)

4. Kültür-Sanat STÖ'leri Arasında İletişim Ve İşbirliği

Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'lerin ihtiyaç durumunda kendileriyle benzer çalışmalar yapan diğer STÖ'lerle etkili işbirlikleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Diğer STÖ'lerle kıyaslandığında, bu alanda çalışan STÖ'lerin gerçekleştirdiği uzun süreli etkinliklerle kurumsallaşma konusunda önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Ancak bu alana ilişkin çalışmalar yapan STÖ'lerin, Özerk Sanat Konseyi ve İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak kabul edilmesine yönelik işbirliği örneklerinde olduğu üzere bazı olumlu girişimlere rağmen, ulusal düzeyde henüz baskı grubu olarak tanınmaları önündeki bürokratik engeller aşılamamıştır.

Arzu edilen işbirliklerinin yaşama geçirilmesi önündeki en önemli engellerden biri, kurumların hem kurum içi hem de kurumlar arası bilgi ve deneyim paylaşımının yetersiz olması, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen pek çok etkinliğin kurumların adıyla değil, kişilerin adıyla anılmasıdır. Kültür-sanat politikalarının oluşturulması sürecinde ideolojik farklılıklar da işbirlikleri önündeki önemli engellerden biri olarak dile getirilmektedir.

Kültür-sanat alanında çalışma yapan kuruluşların kuruluş amaçlarından kaynaklanan parçalı yapı, ulusal düzeyde kültür-sanat politikalarının ve eylem planlarının oluşturulmasını da engellemektedir.

Hem yerel hem de uluslararası düzeyde işbirliği yapmak, belirlenen ihtiyaçlara ve hedeflere yönelik geliştirilen faaliyetlerin etkisini ve yaygınlığını artırmak adına güç birliği oluşturmak son yıllarda gittikçe artan bir çabaya işaret etse de halen bu konuda eksiklikler olduğu aşîkârdır. Anadolu Kültür yaptığı çalışmalarla hem büyük kentlerdeki STÖ'lerle Anadolu kentlerindeki STÖ'leri hem de farklı Anadolu kentlerindeki STÖ'leri bir araya getirerek bunların ortak çalışmalar yapmalarına zemin hazırlamaya çabılıyor. Antakya, Çanakkale ve Kars'taki STÖ'lerin ortak ilgi alanlarını keşfedip bir proje geliştirme çabasına girmeleri, Diyarbakır ve Trabzon'da tiyatro alanındaki yaratıcı enerjilerin buluşması gibi gelişmeler bu çabanın ürünleri.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

İşbirliği esasında var ama sanki eskilerde, mesela 1996 senesinde STÖ'ler daha çok yan yana gelebiliyordu. Habitat konferansı buna vesile olmuştu. 1996 tarihinden sonra Tarih Vakfı'nın başlattığı sempozyum ve "workshop"larla STÖ'ler 2-3 gün yan yana gelip yatay ilişkiyi sağlarken biraz da bilinçleniyordu. Ama 2007'den sonra bu tip çalışmalar bitti. O zamanlar senede en az iki veya üç büyük sempozyum yapılıyordu; bugünlerde bu tip aktiviteler maalesef kalmadı. Aynı konuda çalışan STÖ'ler zaman zaman yan yana gelip işbirliği yapıyorlar ama ben bunun yeterli olduğuna inanmıyorum.

(Nazar Özşahakyan — Beyazıt Lions Kulübü Derneği)

Kültür odaklı çalışmalar yapan STÖ'ler arasındaki işbirliğine ilişkin sorunun yanıtı toplumda demokrasinin yerleşmesi ve demokratik teamüllerin oluşması ile yakından ilgilidir. PSAKD olarak Türkiye'de demokrasinin, eşitliğin ve özgürlüğün yerleşmesi için katkı sunan tüm STÖ'ler ve demokratik kitle örgütleri ile yakın bir iletişim ve işbirliği içerisindeyiz.

(Fevzi Gümüş — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

Mezo-Der'in kurulmasından bu yana yaptığımız projelerde genelde bir ortak STÖ'ler olmuştur. Birçok dernekle ortak çalışmalar yaptık. Bu durum gelişmemiz ve paylaşımımız açısından bize oldukça fayda sağlamıştır. Yurtiçinde KASDER (Keldani Asuri Derneği), Tokaçlılar Derneği, Anadolu Kültür, STGM, yurtdışında ise Avrupa'da kurulmuş Süryani kuruluşları ve Olof Palme ile derneğimizin uğraş alanına giren pek çok konuda işbirliği yapıldı.

(Turgut Alaca — Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği)

Önem verdiğimiz başlıca konulardan biri deneyim ve işbirliği. Bunun gerekliliğine son derece inanıyoruz ve bu konuda farklı yapılarla çalışma alanları oluşturmaya ve açık olmaya gayret ediyoruz, ama genelde kurumlar ideoloji ve siyasal görüş ile finansal destek alanların ortak olmasını benimser durumda. Bu da başka bir sorun oluşturuyor. Diğer STÖ'lerle işbirliği alanında ortak paydaların çok olduğu kuruluşların yanısıra farklı yapıların da çalışmalarına katılmayı önemsiyoruz. Kadın ve gençlik örgütleri ile daha fazla birlikte çalışma kararı aldık. Dünya Emekçi Kadınlar Gününü bu yıl birçok STÖ ile beraber kutladık.

(Erdinç Çekiç — EDRÖM)

5. Sürdürülebilirlik Açısından Kültür-Sanat STÖ'leri

Kültür-sanat alanında çalışan STÖ'lerin diğer STÖ'lere oranla sürdürülebilirlik konusunda avantajlı olduğu söylenebilir. Bunda, Avrupa Kültür Fonu, Açık Toplum Enstitüsü, büyükelçilik ve konsoloslukların katkısı gibi dış fon desteklerinin yanısıra devletin, yerel yönetimlerin ve kültür-sanata yatırım yapmaya başlayan özel kuruluşların sunduğu katkılar öne çıkmaktadır. Kurumsallaşma açısından vakıfların derneklere oranla daha sürdürülebilir yapılara sahip olduğu söylenebilir.

Anadolu Kültür'ün desteğiyle kurulan Diyarbakır Sanat Merkezi'nin kuruluş sürecinden sonra yerel ve yerinden yönetimle çalışmalarını sürdürebilmesi için yerel olanakları sonuna kadar kullanması, yerel yönetimlerle ve meslek odalarıyla olumlu işbirliği örnekleri sergilemesi, merkezin sürdürülebilirliği açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Gönüllü uzman desteğinden en fazla yararlanan STÖ'lerin başında gelen kültür-sanat kuruluşları, kaynak yaratma ve proje geliştirme konusunda en avantajlı kurumlar arasında yer almaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk gereği proje desteği sağlayan özel sektör kuruluşlarının son yıllarda kültür-sanat alanına küçümsenmeyecek bir destek sunması, kurumların sürdürülebilirliği açısından kısmi bir destek sağlamaktadır.

Üye aidatları ve bağışlar, kurumların faaliyetlerini sürdürebilmesi için yetersiz kalmaktadır. Pek çok örgütün, en önemli gelir gibi görünen aidatları toplamakta başarılı olamadığı görülmektedir. Tüzük hükümlerine göre aidatlarını düzenli ödemeyen üyelerin üyelikten çıkarılması gerekirken, uygulamada bu yola başvurulmamakta, muhtemel katkılar göz önünde bulundurularak üyeliğin sürdürülmesine göz yumulmaktadır.

Kültür-sanat alanında çalışma yapan STÖ'ler, dayanışma duygusunu ve imece ruhunu öne çıkaran birkaç kurum dışında, kurumsal sürdürülebilirlik konusunda fon desteklerine odaklanmaktadır.

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği açısından temel sürdürülebilirlik çalışması hedef kitlesi Alevilerden başlayarak tüm demokrat yurttaşlarla kurduğu karşılıklı güven ve saygıya dayalı ilişkidir. Bu ilişkinin sürekliliği ve düzenliliği yönünde yapılan çalışmalarımız da yoğun şekilde devam etmektedir. Yeni insanlara ulaşma, yeni üyeler kaydetme, sosyal ve kültürel etkinlikler, örgüt içi eğitimler bu yönde yaptığımız çalışmalardır.

(Fevzi Gümüş — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

Ekonomik durumumuz yeterli değil. Daha çok kişisel katkılar, Kamhi ailesinin kişisel destekleriyle çalışmalarımızı sürdürüyoruz.

(Naim Güleriyüz — 500. Yıl Vakfı)

Kurumsal sürdürülebilirliğimizi kültür-sanat alanının sektörleşmesiyle olanaklı görüyoruz. Bu alan sektör haline dönüştürülebilirse, bizim de ekonomik sürdürülebilirlik konusunda önümüz açılacak. Bunun da tek yolu, ulusal bir fon kaynağının kurulmasıdır. Ulusal fon olmazsa, sivil toplumun bu alana ilişkin etkinlikleri zayıf kalacaktır. Şu anki dinamizm ve potansiyeli canlandırmak durumundayız. Bunlar yapılmazsa sivil toplumun diyalogunu gerçekleştirmemize fırsat kalmayacak, çünkü sivil toplumun hayatta kalma sorunu varken diyalog gerçekleştirmek olanaklı olmayacaktır.

(M. Mahir Namur — Avrupa Kültür Derneği)

Kültür Bakanlığı'nın herhangi bir desteği yok. Oysa AB ülkelerinden bu tür etkinlikler için neredeyse sınırsız destek alabiliyorsunuz. Onat Kutlar, Kültür Bakanlığı'ni "kendi kendini ısıtan soba" biçiminde tanımlamıştı. Şu anda sadece projelerle ayakta durmaya çalışıyoruz.

(Beral Madra — AICA Türkiye)

Hâlâ proje bazlı işlerle yürütüyoruz çalışmalarımızı. Çok küçük paralarla çalışıyoruz. Kaynakları etkili kullanmaya yönelik stratejiler belirledik. Ekonomik kaynaklarımızın önemli bir kısmı, şirket yönetimi ve Bilgi Üniversitesi tarafından sağlanıyor. İlk yıllar Açık Toplum Enstitüsü ve AB fonlarından destek aldık. Cervantes, Alman Kültür ve İngiliz Kültür, Hollanda'dan Marta Kap, Yunanistan Büyükelçiliği ve Avrupa Kültür Fonu gibi kurumlardan destek aldık.

(Mine Özerdem — Anadolu Kültür)

Bütün bu çalışmaları yaparken Anadolu Kültür'ün geçtiğimiz dokuz yıl içerisinde Anadolu kentlerinde kalıcı işbirlikleri ve kültür sanat alanında bir ağ geliştirdiğini söyleyebiliriz. Özellikle Diyarbakır, Kars, Antakya, Çanakkale gibi yoğun çalıştığımız kentlerde hem STÖ'lerle hem yerel yönetimlerle sürekli işbirliği halindeyiz. Bu işbirliği iki yönlü: Bir yandan kendi geliştirdiğimiz projelerde hep yerel ortakları dahil etmeye çalışırken, diğer yandan da yerelden bize gelen talepleri bazen projelendirip fon başvuruları yaparak, bazen de küçük finansal destekler sağlayarak karşılamaya çalışıyoruz.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

Kaynak geliştirme konusunda hâlâ sıkıntılarımız var. Gönüllü desteği ve imece ruhu çalışmalarımızda daha fazla yer tutuyor. Misyon ve vizyonumuza uygun üç ve beş yıllık faaliyet planları hazırladık. Planlara uygun finansal kaynaklar oluşturarak buna uymaya gayret gösteriyoruz. Gençlik ve kadın çalışmaları yoğunlaşınca ekibi büyüterek kalıcı olmaya çalışıyoruz.

(Erdinç Çekiç — EDRÖM)

On beş senedir sadece ayakta kalmayı başarmış bir vakıf olmayı biz başarı olarak göremeyiz. Şimdiden sonra daha kapsamlı çalışmalar yapmak istiyoruz. Örneğin Avrupa Birliği'nden uygun yardımlar alabilmek için sonuçlandıramadığımız bir proje çalışmamız var.

(Sima Vakfı - Gülay Burhan)

Toplumda ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler geliştirilmezse fon desteği biçimsel olacak. Olaya tamamen para eksenli bakmamalıyız. Proje üreten ticari kuruluşlar önemli bir sorun. Fon desteğini reddetmiyorum, fakat amaca uygun kullanılmalı.

(Hüsnü Ertung — AYKARYAY)

Geçen yıl bir özel sektör kuruluşuyla gençlerimize istihdam sağlayacak bir girişimde bulduk. Federasyonumuzun devamlı bir ekonomik kaynağı yok. İstihdamını sağladığımız kişilerin üye aidatları federasyonumuzun döngüsünü sağlayabilir.

(Özcan Purçu — İzmir Roman Federasyonu)

Yıllık üye aidatları ve bağışlar dışında gelirimiz yok. Yürüttüğümüz AB projeleri önemli bir katkı sunuyor. Derneğe üye olma fikri bile yurttaşların STÖ'lere mesafeli bakmasına yol açıyor. Dernekler burada üye olmanın sakıncalı olabileceği siyasi partiler gibi algılanıyor.

(Yakup Gabriel — Midyat Süryani Kültür Derneği)

Çalışmalarımızı büyük ölçüde sponsorluk desteğiyle yürütüyoruz. Diğer STÖ'lerle iyi ilişkilerimiz var. Meslek odalarından (Mimarlar Odası, İnşaat Mühendisleri Odası ve Tabip Odası) hem maddi destek alıyoruz hem de etkinliklere katılımlarını sağlıyoruz. Son üç yıldır Ticaret ve Sanayi Odası'nın ciddi katkıları oldu. Toplumun farklı kesimlerinden aldığımız bağışlarla çalışmalarımızı gerçekleştiriyoruz.

(Mehmet Karasu — Antakya Kültür-Sanat Kulübü Derneği)

6. Etki-İşlevsellik Değerlendirmesi Açısından Kültür-Sanat STÖ'leri

Kültür-sanat alanında çalışan STÖ'ler, siyasal düzeyde tutum değişikliğine yol açabilecek etkinlikler düzenlemektedir. Etnik, dinsel ve kültürel nitelik taşıyan cemaatlerde de STÖ'ler önemli bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Kültür-sanata yönelik faaliyet yürüten yerel yönetimler, kentlilik bilincinin yaygınlaşmasına, halkın kültürel etkinliklere kolayca erişmesine olanak sağlamaktadır.

Kültür sanat odaklı çalışmaların tümü yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde kültür sektörü içinde ve diğer sektörlerle işbirliği ve iletişimi geliştirerek Türkiye sivil toplumunun gelişimi için altyapı oluşturmaya, kapasite geliştirmeye destek vermiştir. Kültür ve sanat kavramları toplumca yanlış anlaşılıyor. Bu konuda bilinç yetersiz. Kültür-sanat tüketim ile özdeşleştirilmektedir ve o yönde kullanılmaktadır. Oysa kültür-sanat toplumun itici gücü olabilir.

(M. Mahir Namur — Avrupa Kültür Derneği)

Derneğimiz, eğer işçilerin bir hak arama eylemi varsa, işçilerin yanındadır. Öğrencilerin bir hak arama eylemi varsa, onların yanındadır. Demokrasi mücadelesiyle ilgili her konuda derneğimiz üzerine düşünmeye çalışmaktadır.

(Kazım Genç — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

Alevi toplumunun kendisini kendi özgünlüğü içerisinde ifade etmesi, yaşaması; kültürünü, inancını kendi çocukları aracılığı ile geleceğe aktarması Türkiye toplumunun çok kültürlülük içerisinde yaşamasının sağlanması açısından önemlidir. Türkiye toplumunda kültürlerin birbirine saygı duyarak yaşaması ve bunun devlet tarafından hukuk ile güvence altına alınabilmesi önemlidir. Alevilerin ve PSAKD'nin hayata geçirdiği kültür sanat etkinlikleri toplumda birçok kültürün bir arada ve birbirine saygı duyarak yaşamasına olan inancın yerleşmesine hizmet etmektedir.

(Fevzi Gümüş — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

Kültürel faaliyetler, "öteki" hakkındaki önyargımızı ortadan kaldırmamıza yardımcı oluyor. Eğer birbirimizi tanımazsak, önyargımız devreye giriyor. Kültürel çeşitliliğin bir tehlike olmadığını her hafta düzenlediğimiz toplantılarda ele alıyoruz. Bu toplantılar hem kendimizi daha iyi tanıtacak hem de diğerlerini daha iyi tanımamıza yol açacak nitelik taşıyor. Diğer etnik ve dinsel grupların da bu tür etkinlikler düzenlemesinin karşılıklı anlayış ve işbirliği fikrine ve bir arada yaşama düşüncesine önemli katkılar sunacağına inanıyoruz.

(Cumhur Bal ve Betül Çektin Dinger — Kafkas Dernekleri Federasyonu)

Ülkenin tanıtımına katkı sunan STÖ'lerden biriyiz. Türkiye'deki Yahudiler olarak dünya Yahudilerine yönelik lobi yapan kuruluşları etkilemek amacıyla yol çıktık. II. Dünya Savaşı'nın trajik günlerini de gözönünde tutarsak, içinde bulunduğumuz tablo ortaya çıkıyor. Bunları bizim anlatmamız ve kamuoyunu etkilememiz gerekiyor.

(Naim Güleriyüz — 500. Yıl Vakfı)

Kültürlerarası yakınlaşmalar için yazılı ve görsel basına önemli görevler düşüyor. Birbirimiz hakkında önyargılarımızı yenmemiz gerekiyor. Dış güçlerin, emperyal güçlerin faaliyetleriyle bizim faaliyetlerimiz bazen birbirine karıştırılıyor. ABD'nin Irak'ı işgaline biz de karşıyız. Fakat bazen sanki Amerikalı ya da Fransız gibi algılanıyoruz. Lions olarak uluslararası topluluğun bir parçasıyız. Din, dil, ırk, cins, renk ayırımı yapmıyoruz.

(Nazar Özshakyan — Beyazıt Lions Kulübü Derneği)

Yerel yönetimlerde sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği konusunda artan bir bilinçlenmeden söz edilebilir. Bunda STÖ'lerin oy potansiyeli de önemli rol oynuyor.

(Beral Madra — AICA Türkiye)

Son dönemde, çağdaş sanat ve gösteri sanatları alanlarında dayanışma duygusu ve kolektif çalışma bilinci ile oluşan girişimler, inisiyatifler öne çıkıyor. Yer yer bu girişimlerin yerleşik örgütlerden daha etkili çalışmaları yürüttüğünü görüyoruz. Çağdaş sanat yönetimi konusunda, örgütlerin, sanat girişimlerinin ve akademyanın ortak akıllı harekete geçirecek baskı grubu oluşturmaları ve kamuyu etkilemeleri gerekir. Kamu kuruluşları ile sivil toplumun ortak hareket etmesi ilkesi ile yola çıkılan İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti sürecinde, bu hedefin oldukça uzağına düşüldü; süreç büyük ölçüde merkezi yönetimce yönlendirildi. Sinerji, çokça kullanılan, ama hayata geçirilmesinde zorlanılan bir kavram ülkemizde.

(Vecdi Sayar — Kültürlerarası İletişim Disiplinlerarası Sanat Derneği)

Sanatın paylaşılmasıyla karşılıklı anlayış ve duyarlılık gelişebileceğine, bölgesel farklılıkların ve önyargıların aşılabileceğine; ekonomik olanaklara paralel olarak batıdaki büyük şehirlerde yoğunlaşmış olan kültürel hayatın Anadolu'da da canlanmasıyla vatandaşlık, kimlik ve aidiyet gibi kavramların da gelişebileceğine; ve bu eksende gelişecek tartışmaların toplumsal uzlaşmaya sağlayacağı katkıya inanan Anadolu Kültür, kültürün ve sanatın İstanbul ve Ankara dışındaki şehirlerde üretilmesi ve izlenmesini desteklemek amacıyla kuruldu. Sanatın, ulusal ve küresel farklılıkların aşılabildiği iletişim biçimleri oluşturarak farklı yerlerde farklı biçimlerde yaşayan, farklı kimlikleri ve inançları olan insanların iletişim kurlmaları, anlaşmaları ve ortak değerler etrafında birleşmeleri için imkân sağladığına; içe kapanmaların, duyarsızlıkların ve önyargıların kültür alışverişleri ile aşılabildiğine ve sanatın temsil ve ifade gücünün özgürleşmeye katkısına inanıyor ve bu çerçevede 2002 yılından beri kültürün ve sanatın, toplumsal gelişme odaklı, katılımcı ve çok sesli bir yaklaşımla yaygınlaşmasını, karşılıklı anlayışın kültürel iletişimle sağlanmasını hedefleyen bir sivil toplum girişimi çalışmalarını sürdürüyor.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

Diyarbakır'da Türklerle Kürtler arasındaki ilişkilere, Kars'ta yaptıklarımızla Kafkaslar ve Ermenistan'la ilişkilere bir katkı sunduğumuz kanısındayım. Yerel katılımı çok önemsiyoruz. Şablonlarla değil, yerel ihtiyaçlardan yola çıkarak çalışıyoruz. Sadece bilimsel ölçme ve değerlendirme kriterleri yetersiz kalabiliyor.

(Melike Coşkun — Diyarbakır Sanat Merkezi)

Derneğin karar defterine on dört önemli kararı yazdık ve bunların sekizini yaşama geçirdik. Çocukların okula kavuşması konusunda önemli adımlar attık, burs verdik, öğrencilerimizin kırtasiye giderlerini karşıladık, toplu nikâh törenleri gerçekleştirdik, Romanların insan haklarıyla ilgili gerçekleştirdiğimiz proje dolayısıyla uluslararası camianın dikkatini çektik, bir sınır ötesi müzik çalışması gerçekleştirdik. Bulgarca, Türkçe ve Romanca bir albümün hazırlıklarını bitirdik. Roman Kültür Merkezi işlevini taşıyacak üç katlı bir ofis, valiliğimiz tarafından bize tahsis edildi. Diğer Roman örgütleriyle birlikte Romanların kurumsal kapasitelerini geliştirmek amacıyla kabul edilen bir projemiz kapsamında web ortamında interaktif bir portalın bütün hazırlıklarını tamamladık.

(Erdinç Çekiç — EDRÖM)

Avrupa Roman Forumu'na üye gönderdik. Bu, kamu kurumları nezdinde tanınmamıza yardımcı oldu. Roman toplumunu bilinçlendirdik, artık sorunlarını ifade edebilecek düzeye geldiler. Bu bir toplumsallaşma ve hak arama mücadelesidir.

(Özcan Purçu — İzmir Roman Federasyonu)

Şimdiye kadar sivil toplum Süryani cemaatinin yabancı olduğu bir konuydu. Süryani halkının kapalı bir halk olmaktan çıkarılıp bölge halklarıyla kaynaşmasını sağlayacak etkinlikler gerçekleştirdik. Bunun yanı sıra yıllarca halı altına süpürülmüş güneydoğudaki Süryanilerin vatandaşlık sorunları ve yurtdışına göç etmiş Süryanilerin geri dönüşleri konusunda her türlü politik, sosyal ve siyasi anlamda sorunlarını dile getirmeye çalışıyoruz.

(Yakup Gabriel — Midyat Süryani Kültür Derneği)

2004 yılından sonra düzenli bir şekilde edebiyat günleri, şiir etkinlikleri, sempozyumlar gerçekleştirdik. Arap Yazarlar Birliği ile birlikte edebiyat yapıtlarının Türkçe ve Arapçaya çevrilmesine ön ayak olduk. Antakyalı Arapları bu çevirilerle birlikte tarihsel kökenleriyle buluşturuyoruz. Kültürel alanda başlattığımız ilişkiler ekonomik ilişkilerin de gelişmesine yardımcı oldu. Kent, kentlilik bilincinin gelişmesine katkı sunuyoruz. Kentin kültür sanat açısından yurtiçinde ve yurtdışında tanıtılmasına yardımcı oluyoruz. En büyük eksiklik olan kent arşivi oluşturmaya çalışıyoruz.

(Mehmet Karasu — Antakya Kültür-Sanat Kulübü Derneği)

Anadolu kentlerinde gerçekleştirilen proje ve etkinlikler, kentlerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve girişimlerle işbirliğinin geliştirilmesine ve ortak projeler üretilme-

sinde etkili oldu. Yerel Kùltür Politikaları kapsamında yapılan etkinlikler ise kentlerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve girişimlerin kapasitelerinin artırılmasına ve proje geliştirme ve uygulama konusunda deneyim kazanımına fırsat yarattı ve kentlerde yürütölen çalışmaların görünlük kazanmasına katkıda bulundu.

(Meltem Aslan — Anadolu Kùltür)

Kùltür-sanat alanında çalışan STÖ'lerin temsil ettikleri etnik ve dinsel kimliklerin kabulü ve tanınması konusunda önemli etkinlikler gerçekleştirdikleri, ölkemizdeki kùltürel çeşitliliğe ve bir arada yaşama düşünçesine katkı sundukları gözlenmektedir. Küreselleşmeye tepki biçiminde gelişen yerelleşmenin doğal uzantısı olan "ulusal değerler" etrafında kenetlenen çevrelerin etnik, dinsel ve kùltürel her türlü farklılığı bir tehdit gibi algılayabildiği günümüzde, kùltür ve sanat ekseninde yürütölen çalışmalar önyargıların aşılması ve hoşgörünün yaygınlaşması yönünde katkı sunmaktadır. Bu çalışmalar, dinsel ve etnik nitelik taşıyan çeşitliliğin, somut ve soyut kùltürel mirasın korunmasına ve sürdürülebilir bir nitelik taşımasına yardımcı olacaktır. Gerek kendi etnik kimlikleriyle (Kafkas, Roman, Ermeni) gerek dinsel kimlikleriyle (Alevi, Musevi Süryani) gerekse de hemşeri örgütleri aracılığıyla çalışma yapan STÖ'ler ve Avrupa Kùltür Derneği, Kùltürlerarası İletişim Derneği, AICA Türkiye gibi salt olarak kùltür-sanata odaklanmış STÖ'ler benzeri oluşumlar, çeşitlilik içinde birlik düşünçesini yaşama geçirmekte önemli bir rol üstlenmektedir.

7. Kùltür-Sanat STÖ'lerinin Kamu Otoritesiyle İlişkileri

Kùltür-sanat alanında çalışan STÖ'ler, kendi alanlarıyla ilgili olarak bir devlet politikası olmamasını farklı biçimlerde değerlendiriyor. Böyle bir politikaya otoriter bir nitelik taşıyacağından dolayı karşı çıkan STÖ'ler, politikasızlık durumunu da Onat Kutlar'ın ifadesiyle açıklıyorlar ve kùltür ve sanata yeterince destek sunmayan Kùltür Bakanlığını "sadece kendini ısıtan soba"ya benzetiyorlar.

İnsan hakları alanında olduğu gibi, kùltür-sanat alanında çalışma yürüten STÖ'ler de kamu otoritesiyle mesafeli bir ilişki sürdürüyor. Siyasal merkeze yakınlığıyla bilinen ve sivil niteliği tartışmaya açık olan örgütlere kùltür-sanat alanında nadiren rastlanıyor.

Kùltür-sanat alanında faaliyet yürüten STÖ'lerin hemen hemen tümü, kamu otoriteleri, yerel yönetimler ve özel sektör kuruluşlarıyla işbirliğine dayalı faaliyetler açısından arzu

edilen düzeyde bulunmadığını belirtmiş, devletin kültür-sanat ile ilgili bakanlık ve kurumlarına ulaşmada bürokrasinin ve egemen anlayışın henüz kırılmadığını, yerel yönetimlerin çok önemli bir kısmının kültür-sanat etkinliklerini sadece oya tahvil etme amacıyla ele aldığını, özel sektörün ise sadece kurumsal kimliklerine ve halkla ilişkiler faaliyetlerine sunacağı katkıya bakarak bunlara ancak kısmi destek verdiğini söylemiştir.

Kamu kurumları derneğimizi yok sayıyor. Resmi ideoloji bizi reddediyor. Özellikle sosyal demokrat belediyelerle –bir-iki istisna dışında– ilişkilerimiz iyi. Birlikte proje ve etkinlikler gerçekleştiriyoruz. Türkiye’de özel sektör devlet gibi davranıyor. Bizi kendine yakın görmüyor. Cem Vakfı gibi siyasal merkeze yakın olan Alevi örgütlerini destekliyor.

(Kazım Genç — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

Devlet–kamu ile yaşadığımız sorunların temelinde eşit kabul edilmeme durumunun olduğu tespiti yapabiliriz. Demokratik Alevi hareketi ve PSAKD temel mücadele stratejisini “eşit yurttaş olmak istiyoruz” üzerine kurmuştur. Eşit yurttaş olamamanın yarattığı sorunu yaşamamızın her alanında çok değişik biçimlerde yaşamaktayız. Örneğin kamuda işe girmede eşit olamama, terfi etmede eşit olamama, cemevlerimizin inanç merkezi olarak kabul görmemesi, okullarda AHİM kararına rağmen hâlâ zorunlu din dersi uygulaması ilk akla gelen sorunlardır.

(Fevzi Gümüş — Pir Sultan Abdal Kültür Derneği)

Konya, Ankara’ya 150 kilometre; fakat Ankara, Konya’ya 2.500 kilometredir.

(Ali Gürbüz Dayıoğlugil — Konya Mevlana Platformu)

Devlet ve Kültür Bakanlığı duyarsız. Bürokrasi çok güçlü. Devletle STÖ’ler arasında kurulamayan ilişkiler yerel yönetimlerle bir ölçüde kurulabiliyor.

(Beral Madra — AICA Türkiye)

Özel sektör son dönemlerde kültür-sanata ciddi yatırım yapmaya başladı. Dünyadaki ve ülkemizdeki değişim rüzgârlarının etkisiyle yerel yönetimlerde de bir kıpırdama var. Ama, pek çoğundaki etkinlikler “kasaba panayırı” boyutunu aşamıyor. Bazı belediyeler kültürel altyapıya ilişkin önemli çalışmalar yapıyor, ama bu mekânlardaki etkinlikler içerik olarak çok yetersiz. Kültür Ve Turizm Bakanlığı’nın tiyatroya, sinemaya, festivallere verdiği destekler çok sınırlı. TEDA projesi (edebiyatımızın dış dünyaya açılması için sağlanan çeviri desteği) önemli bir girişim. Diğer sanat dallarına ise hemen hiçbir destek yok. Sinemaya verilen desteklerin, ülkemiz sinemasının dünyada kazandığı saygınlıkta rolü olduğunu inkâr edemeyiz. Sinema alanındaki başarının kültür-sanatın diğer alanlarında da sağlanabilmesi için kamunun kültür-sanat alanını mutlaka desteklemesi gerekir. Bunun için, siyasi otorite-

ye bağımlı olmayan bir Özerk Sanat Konseyi yapılanmasına ihtiyaç var. Yeni kurulan ve dış kültürel tanıtıma hizmet edeceği söylenen Yunus Emre Enstitüsü'nün de çalışma yöntemleri ve kadroları açısından yetersiz ve fazlasıyla hükümete bağlı olması üzücü. STÖ'lerin potansiyelinin merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından yeterince değerlendirilemediğini düşünüyorum. Yerel yöneticilerimiz, kültürel etkinlikleri, seçmen tabanları ile iletişim aracı olarak görüyorlar genellikle. Tutarlı bir kültür politikasının izlerini bulabilmek zor. Eskişehir, İstanbul, İzmir, Diyarbakır gibi bazı istisnalar dışında.

(Vecdi Sayar — Kültürlerarası İletişim Disiplinlerarası Sanat Derneği)

2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti projesinin devletin de sahiplenmesi ve desteğiyle gerçekleştirilmesi olumlu bir gelişmedir. En önemli sonuç, farklı sektörlerden aktörlerin kentin geleceği ve kalkınması için bir arada düşünmesi ve çalışması ile olmuştur. Ortak vizyon ve stratejiler geliştirmenin önemi anlaşılmış, yönetim pratikleri deneyimselleştirilmiştir. Ancak bu sürecin sürdürülebilirliği konusu henüz açıklığa kavuşmamıştır. Projelerimiz son yıllarda kamu kaynaklıydı (ABGS, 2010 Ajansı). Sorunlar oldu ancak hep çözüm odaklı bir kamu personeli profili ile karışlaştık.

(M. Mahir Namur — Avrupa Kültür Derneği)

İktidar ve muhalefet, her şeyden önce STÖ'lerle ilişkiler konusunda samimi değil. Bugünkü iktidar, muhalefet ve yerel yönetimler STÖ'leri hâlâ rakip olarak görüyor.

(Mehmet Aydoğan — Birleşik Konyalılar Dernekleri Birliği Federasyonu)

İki yıl önce bize yönelik bir önyargı vardı. Hem Roman toplumu, hem ilgili devlet kuruluşları hem de yerel yönetimlerle doğru ilişkiler kurduk. Bu ilişkiler sonrasında diğer STÖ'ler de bize daha ciddi yaklaşımaya başladı.

(Özcan Purçu — İzmir Roman Federasyonu)

Genel olarak yerel yönetimlerle sorun yaşamaktayız. Sadece seçim dönemlerinde hatırlanıyoruz. Oysa, yerelde sorunlarımızın çözümüne katkı sunabiliriz. En azından il ve ilçe meclis üyesi olarak karar alma süreçlerinde etkin bir şekilde yer almak istiyoruz.

(Alper Yağlıdere — Roman Kültürü Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği)

Anadolu kentlerinde gerçekleştirilen etkinliklerde, kentlerde yerel yönetimlerle işbirliği geliştirmek ve yerel kültür politikalarının geliştirilmesinde kolaylaştırıcı rol üstlenmek özellikle yerel kültür politikaları programı çerçevesinde yürütülen çalışmalarda önem taşıyor. Bu doğrultuda yerel yönetimlerin ilgisi ve bu yöndeki çabaları birlikte çalışmanın esasını oluşturuyor. Yapılan çalışmalarda karşılaşılan temel zorluklar yerel yönetimlerin konuya gösterdikleri ilgi ve çabanın sınırlı olmasıyla ve katılımcı politika üretme konusundaki sınırlı bilgi ve ilgiyle bağlantılandırılabilir. Kültürel hakların kapsamı ve muhatabı konusundaki sınırlı algı ve bilginin konuya dair kentlerde yerel yönetimlerin sürdürdüğü çalışmaların kapsamını daralttığı da söylenebilir.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

2003 kadar STÖ'ler maddi açıdan destek bulamıyordu. Destek bulsak bile gelen hibeyi kullanamıyorduk. 2004 yılında değişen Dernekler Kanunu ile sorunların büyük bir kısmı ortadan kalktı. Yasaya göre tek bir dilekçe vererek kazandığınız hibeleri kullanma olanağı ortaya çıktı.

(Nazar Özshakyan — Beyazıt Lions Kulübü Derneği)

Hâlâ devlet yanlısı ve devlet karşıtı olarak ötekileştiriliyoruz. Sisteme karşı çalışmalarımızda bürokrasinin en sert müdahaleleriyle karşılaşıyoruz. Denetlemeler ve cezai yaptırımlar bunun örneğidir.

(Yakup Gabriel — Midyat Süryani Kültür Derneği)

Genel olarak bir sorunumuz yok. Yasalardan kaynaklanan birtakım yükümlülükleri zamanında yerine getiremediğimiz için maruz kaldığımız idari para cezaları hariç! Bir diğer istisna ise TRT kurumu ile yaşadığımız dava süreci. Bilindiği gibi TRT'den Lazca yayın talebinde bulduk, talebimiz zimnen reddedildi, idari yargı yoluna başvurduk, davamız reddedildi ve şimdi 1.000 TL gibi bir karşı vekâlet ücreti talep ediyor TRT bizden.

(Memedali Barış Beşli — Laz Kültür Derneği)

Kamu kurumlarıyla ilişkilerin daha da geliştirilmesi gerekiyorken, eğitim destek ve kültür evlerinin faaliyetleri sınırlandı. Bazı etkinliklerimiz belediyelerin sunduğu hizmetlerden sayılmayarak kısıtlanmak isteniyor.

(İhsan Avcı — Diyarbakır Kayapınar Belediyesi)

Valilik, kaymakamlık ve yerel yönetimlerle protokol dışında işbirliğimiz henüz yok. Devletle STÖ'lerin işbirliği yapmasından yanayız. Devletle toplum arasında bir köprü olmak ve arabuluculuk yapmak istiyoruz.

(Özcan Purçu — İzmir Roman Federasyonu)

Valilik, İl Kültür Müdürlüğü, İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile iyi ilişkilerimiz var. Özellikle valilik, kültür-sanata ilişkin bütün çalışmalarımıza her türlü katkıyı sunuyor. Anakent belediyesinden sadece mekân desteği alıyorken, çevre belediyelerden maddi destek de alabiliyoruz.

(Melike Coşkun — Diyarbakır Sanat Merkezi)

8. STGM İle İlgili Görüşler Ve İlişkiler

Görüşme yapılan bütün STÖ temsilcileri Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nden (STGM) haberdar olduğunu ve STGM'nin sivil toplum bilincinin ülkemizde yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir.

Görüşmelerin ardından, hemen hemen ülkenin her yerinden STÖ'lerin STGM'nin düzenlediği eğitim seminerlerine katılımının olduğu ve pek çok örgütün de bu süreçlerden sonra ya yerel sorunlardan yola çıkarak bir proje geliştirdiği ya da bürokrasisinden yakınılan AB hibe programları için proje hazırladığı anlaşılmıştır.

Ancak yine de STGM'den ve STGM'nin internet sayfasından haberdar olan pek çok örgütün hibe programlarından bu yolla haber alamadıkları gözlenmektedir. Görüşme yapılan kurumların önemli bir kısmı, daha etkin bir işbirliği için STGM'nin hızla şubeleşmeye gitmesi gerektiğini belirtmiştir.

STÖ'lerin STGM'den beklentileri ve talepleri:

STGM ile dirsek teması kurmak gündemimizde. STGM'yi beğeniyorum. İşbirliğini nasıl kurarız, birbirimizden nasıl yararlanabiliriz sorusuna cevap arıyoruz. Bir büyüğümüz söylemişti: "Tereddüdünüz varsa bekleyin". O yüzden şimdilik bekliyoruz.

(Naim Gülerüz — 500. Yıl Vakfı)

STGM'yi açılışından beri izliyoruz. Açılış toplantısında STGM'nin bütün kadrolarıyla tanışma fırsatımız oldu. Kişisel ilişkilerin gelişmesine katkı sunan bir toplantıydı. Avrupa'daki birçok kuruluş bizde hayal kırıklığına yol açtı. Aşırı bir profesyonellik egemendi. Oysa STGM'de Avrupa'daki benzerlerinden farklı olarak çok samimi bir çalışma ortamı vardı. STGM, yayınlarından çalışma biçimlerine kadar her geçen gün daha da uzmanlaşmaktadır. STGM'nin sivil toplum, kamu ve yerel yönetimlerle ilgili denemelerini çok önemsiyorum.

(M. Mahir Namur — Avrupa Kültür Derneği)

İstanbul 2010 yılı Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri için bir kongreyi STGM ile birlikte yapalım. Yurtdışından önemli bir yazar ya da kültür adamını çağıralım. Sivil toplumun çalışmalarına daha fazla destek sağlanabilmesi için etkili bir girişim olacaktır bu. Özellikle radyo ve televizyonlarda yayınlanmak üzere sivil örgütlerin topluma verecekleri mesajları içeren sloganlar, bir saniyelik bile olsa, etkili olabilir. "Özgürlüğünüze ve geleceğinize sahip çıkın. – Türkiye STÖ'leri" gibi. Bu, STÖ'leri de motive eder.

(Beral Madra — AICA Türkiye)

STGM'nin AB projelerinin bir çekim merkezi oluşturması amacıyla yürüttüğü çalışmalarından haberdarım. Yararlı çalışmalar yapıyor hiç kuşkusuz, ama STÖ'lerin kapasite geliştirme süreçlerine daha fazla katkı sağlaması gerekiyor.

(Vecdi Sayar — Kültürlerarası İletişim Disiplinlerarası Sanat Derneği)

Anadolu Kültür, ekibine yeni katılan ve kültür-sanat alanına ilgili ancak deneyimsiz olan proje asistanları, stajyerler ve gönüllülerini STGM eğitimlerine yönlendirmiş; şubesi olan Diyarbakır Sanat Merkezi bünyesinde gerçekleştirilen proje döngüsü yönetimi, gönüllü ağı oluşturma vs alanındaki kapasite geliştirme eğitimleri için STGM uzmanlarından faydalanmıştır.

(Meltem Aslan — Anadolu Kültür)

Kuruluştan sonra da hazırlamaya çalıştığımız projelerde birçok yardıma ihtiyaç duymuştuk. STGM bu aşamalarda bize çok yardımcı oldu, belli periyotlarda yapmış olduğu eğitimlerde sivil toplumluluğun nasıl olduğunu öğrenmeye çalıştık.

(Turgut Alaca — Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği)

STGM, Türkiye'deki sivil örgütlenmeye önemli katkılar sundu. AB fonlarının amacına uygun kullanımı konusunda önemli çalışmalar yaptı. Belki biraz sivil toplum felsefesine ters gelebilir, ama yine de söylemeliyim, STGM'nin ülkemizde sivil topluma hamilik yapması gerektiğine inanıyorum. STGM'nin etkinliklerini duyurma konusunda daha farklı yollar bulması gerekiyor. STGM'nin verdiği bilgi desteğinin bizim için hayati bir değeri var.

(Ali Gürbüz Dayıoğlugil — Konya Mevlana Platformu)

STGM etkinliklerimizi projelendirme konusunda yardımcı oldu ve verdikleri eğitim seminerleriyle bizde heyecan yarattı. Bundan sonra fonlara müracaat edebilecek hale geldik. STGM ile proje hazırlama konusunda daha fazla işbirliğine ihtiyaç duyuyoruz.

(Hüsnü Ertung — AYKARYAY)

Roman toplumunun kayıt altına alınabilmesi için daha fazla beklenti içindeydik. Eğitim, iş, kadın çalışmaları, insan hakları, çocuk çalışmaları, neredeyse STGM'nin uğraş alanlarının tümünü oluşturuyor. Çok sorunlu bir toplumuz. Türkiye'deki Romanlara dönük projeler konusunda daha fazla işbirliğine ve STGM'nin yol göstericiliğine ihtiyacımız var.

(Özcan Purçu — İzmir Roman Federasyonu)

STGM'nin çalışmalarından haberdarız. İlişkilerimizi derinleştirerek geliştirmek istiyoruz.

(Yakup Gabriel — Midyat Süryani Kültür Derneği)

9. Sonuç

Türkiye’de Anadolu Kültür dışında kültür-sanat alanında çalışmalar yapan STÖ’lerin daha ziyade büyük kentlerde konumlandıkları görülmektedir.

Temel hak ve özgürlükler konusunda hâlâ düşünce düzeyinde önemli engeller olduğu, pek çok kişinin ve kurum temsilcisinin tutumlarından etnik ve dinsel mensubiyet ifadesi konusunda kaygıların aşılmadığı, kimi kişilerin etnik mensubiyetten daha yumuşak bir alan olarak gördüğü için dinsel mensubiyetini öne çıkardığı, dinsel otoritelerin kendi cemaatlerinin sivilleşmesine yetkinin paylaşılması biçiminde baktığı anlaşılmıştır. Farklı cemaat temsilcileri, Türkiye’de evrensel anlamda insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesi önünde ciddi engeller olduğunu, AB sürecinin hayatın normalleşmesinde kilit rollerden birini taşıdığını belirtmiştir.

Sadece proje bazlı ve yalnızca ticari amaç güden kuruluşlar dışında, STÖ’lerin hemen tamamı, önemli bir toplumsal ihtiyaca cevap vermek üzere kurulmuştur. Kısmi gönüllülük desteği almakla birlikte, pek çok kurumda işlerin yürütülmesi kurucu başkanlar ve yönetim kurulunun aktif üyeleriyle gerçekleştirilmektedir.

Faaliyetlerini öz kaynaklarıyla yürütebilecek kuruluşların sayısı sınırlı olmakla beraber, STÖ’lerin önemli bir kısmı faaliyetlerini gerçekleştirirken fon desteğine gereksinim duymaktadır. Bazı kurumların güçlü yerel destek ya da imece ruhunu seferber ederek küçük fon destekleriyle katma değeri yüksek etkinlikler gerçekleştirdiği gözlemleniyor. Bu kurumların yurtdışından güçlü STÖ’lerle işbirliğine girmeleri, etkinliklerine gelen yabancı uzmanların bütün giderlerinin kendi kurumlarınca karşılanması gibi önemli kolaylıklar sağlanmasını beraberinde getirmektedir.

Etkinliklerin finansmanı konusunda kamu kurumlarının henüz arzu edilen düzeyde destek sunmadıkları, hatta zaman zaman engelleyici bir nitelik taşıdıkları belirtilmiştir. Özellikle Kültür Bakanlığı’nın ülkenin kültür-sanat politikasını oluşturma ve sanata destek konusunda daha önce yapılan kısmi destekleri de kaldırdığı, pek çok STÖ temsilcisi tarafından dile getirilmiştir.

Kimi kişi ve kuruluşlar AB fonları gibi dış fonların bağımlılık ilişkisine yol açacağına inandıklarından, bunlara ihtiyatla yaklaşmakta, sınırlı sayıda kuruluş tamamen ideolojik nedenlerle AB fonlarından yararlanmanın ülkenin birlik ve bütünlüğüne zarar vereceğini düşünmekte, fakat fon desteğini başarılı bir şekilde değerlendiren pek çok STÖ de bu imkânın temel insan hak ve özgürlüklerinin yaşama geçirilmesi yolunda önemli katkılar sunduğuna inanmaktadır.

Görüşme yapılan kuruluşların hemen hemen tamamı, STGM'den haberdar olduklarını, özellikle de STGM'nin sivil toplum bilincinin yaygınlaşması ve proje döngüsü yönetimiyle ilgili katkılarından dolayı memnuniyet duyduklarını belirtmiştir. Bazı kişi ve kurumlar STGM ile daha aktif bir işbirliğine girmek istediklerini söylemiş, özellikle yerel katılımın daha etkili olabilmesi için STGM'nin şubeleşmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.

Kaynaklar

Avrupa Kültür Derneği. 2006. *Nereden Başlasak? Avrupa Kültür Derneği Kültür Sanat Yönetimi Programı 2005*. İstanbul: Avrupa Kültür Derneği Yayını.

Avrupa Kültür Derneği. 2005. *AB'ye Giriş Sürecinde Düşüncede, Düşte Ve Günlük Yaşamda Değişimler*. İstanbul: Avrupa Kültür Derneği Yayını.

HIV İLE YAŞAYAN BİREYLERİN HAKLARI

ARZU KAYKI

GÖRÜNMEYENİ GÖRÜNÜR KILMAK

1. HIV Pozitiflerin Hakları Alanını Nasıl Tanımlıyoruz?

HIV pozitiflerin hakları, temel insan haklarının sağlık sisteminde uygulanmasına ilişkin hasta hakları çerçevesinde tanımlanır. Ancak gerek dünyada gerek ülkemizde HIV pozitif olmak, beraberinde damgalama ve ayrımcılığı getirdiği için sadece sağlık hakkı çerçevesinde tanımlanması yeterli olmuyor. HIV pozitiflerin haklarını, çalışma alanında ihlaller/sorunlar yaşandığı için çalışma haklarından, eğitime erişimde ihlaller yaşandığı için eğitim hakkına kadar, özellikle ihlallerin yaşandığı alanları kapsayacak şekilde tanımlıyoruz.

2007 yılından bu yana düzenli olarak HIV ile yaşayanların maruz kaldığı ihlalleri yayınlayan Pozitif Yaşam Derneği'nin hak ihlalleri raporlarına göre HIV/AIDS ile ilgili başlıca ihlaller şunlardır: Ayrımcılık yasağı ihlali; sağlık hakkı ihlali; çalışma hakkı ihlali; eğitim ve öğrenim hakkı ihlali; serbest dolaşım hakkı ihlali; evlenme, aile kurma hakkı ihlali; özel hayatın ve aile yaşantısının mahremiyeti hakkı ihlali.

2. Dünyada Mücadele Ne Zaman Başladı, Nasıl Gelişti?

HIV/AIDS'in tanımlanmasından bu yana son 30 yılda dünyada, özellikle de epideminin hızla yayıldığı ülkelerde HIV/AIDS aktivizmi çok hızlı gelişmiştir. Öncelikle ABD'de, en başta da HIV/AIDS'in ilk ortaya çıktığı San Francisco'da başlayan sivil hareket, HIV yayılımını takiben Avrupa'da, ardından Afrika ve Asya'da ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda, henüz HIV/AIDS'in tanımı dahi yapılmadan eşcinsel grupları ve örgütlenmeleri, arkadaşları kitleler halinde hastalanıp ölümlerine sebep olan hareketlere geçmiş, epideminin tanımlanması/tedavinin bulunması için hükümete, bilim insanlarına baskı yapmaya başlamışlardır. Bir yandan hastalananların bakımı için dayanışma grupları kurulurken, diğer yandan HIV pozitif destek grupları ile tedaviye yönelik bir ilaç

piyasaya çıkana kadar hayatta kalmaya yönelik pek çok girişim oluşturulmuştur. Bu gruplar, ölen arkadaşlarının küllerini Beyaz Saray'a atarak ilaç araştırılması ve üre-
timi için yapılan protestolardan, araştırmaları yakından takip ederek bltenlerle du-
yurmaya, ilaçlar piyasaya sürülmeden araştırma aşamasındayken AIDS'le yaşayan-
lara ilacın ulaştırılarak binlerce insanın hayatının kurtarılmasına kadar çok önemli
girişimlerde bulunmuşlardır. HIV pozitif kişilerin kendileri de ilaca/tedaviye yönelik
hareketin içinde yer almış, denek olarak araştırmalarda yer alarak canları pahasına
bir an evvel tedavinin ortaya çıkması için çalışmışlardır.

Bugün AIDS olarak anılan sendrom ilk kez 1981 yılında San Francisco'da tanımlan-
mış, 1984 yılına kadar bu sendroma neyin sebep olduğu, nasıl bulaştığı bilinmezken
1984 yılında HIV (İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü) tanımlanmıştır. Sivil hareket,
1981-1984 arasında ağırlıklı olarak hastalara destek Şeklinde sürdürülmüş; 1984'ten
sonra toplumu bilgilendirmeye, önem almaya yönelik kampanyalar ortaya çıkmıştır.
HIV pozitif tanı konması ile ölüm arasında geçen srenin ortalama 12-15 ay arasında
olduğu bu dönemde sivil inisiyatiflerin girişimi ile ilk klinik araştırmalar başlatılmış-
tır. ABD'de San Francisco'daki Community Research Alliance ve New York'taki Com-
munity Research Initiative ilk sivil oluşumlar olarak anılmalıdır.

İlk araştırmalar kamuoyunun dikkatini çekmiş, öte yandan özellikle hastalıktan n-
celikli olarak etkilenen eşcinsel grupların büyük çaplı ve etkili gösterileri ile birlikte
planlı ve geniş kapsamlı araştırmaların yolunu açmıştır. Tüm bu çabalar sonucunda
HIV tedavisinde ilk ilaç olan AZT geliştirilmiş ve kullanımı 1987 yılında ABD'de,
1989'da Avrupa'da onaylanmıştır. AZT'nin onaylanması, antiretroviral ilaçların HIV
tedavisinde etkili olduğunu göstermiş, yeni araştırmalar için motivasyon sağlamış olsa
da ilaç Şirketlerinin pek çoğu ilk etapta ilacın "piyasası dar" ve AIDS "kirli hastalık"
olduğu için istekli olmamış, firmalarının adını kirletmemek adına geri durmuşlardır.

1987-1991 arasında tek seçenek olan AZT yüksek dozu nedeniyle ilacı tolere edeme-
yen hastalar için sonuç vermemiş; bu dönemde yeni antiretroviral ilaçlar için yapılan
klinik araştırmalar umut yaratmıştır. Bu yıllarda Project Inform isimli girişimden
Martin Delenay, ABD otoritelerinin de desteği ile bir paralel takip programı geliş-
tirmiş, bu program da klinik araştırmalarda yer alamayan, ancak ilaca ihtiyaı olan
hastaların yeni tedavilerden bunlar piyasaya çıkmadan yıllar önce faydalanmasına
olanak sağlamıştır.

Tedaviye yönelik bu girişimler sürerken, enfeksiyon tüm dünyada kadın, erkek, çocuk demeden yayılmaya devam ediyordu. Böylelikle kadın örgütlerinden, çocuk örgütlerine pek çok örgüt bu alanda farkındalık artırıcı kampanyalar başlatmış; bir yandan da çok sayıda yeni sivil girişimler oluşmaya başlamıştır.

1987'de altı eşcinsel aktivist, Sessizlik=Ölüm Projesi'ni başlatarak, New York'ta eşcinsellere yönelik ayrımcılığa, güvenli cinselliğe, sosyal adaletsizliğe ve hükümetin duyarsızlığına dikkat çekmişlerdir. Sessizlik=Ölüm Projesi'ni Act-Up isimli güçlü örgütlenme ile paylaşan aktivistler, dünya çapında bugün hâlâ "billboard"larda, yüz binlerin ellerindeki pankartlarda yer alan Sessizlik=Ölüm sloganının ölümsüz olmasını sağlamışlardır.

1996'ya kadar HIV/AIDS'i tedavi etmeye yönelik ilaç araştırmaları için baskı yapan aktivistler, 1996'da etkili kombinasyon tedavilerinin piyasaya sürülmesi ile bu etkili tedavinin dört bir yana yaygınlaştırılmasına yönelmişlerdir. Tüm dünyada, bir yandan protestolarla, öte yandan yaşam hakkı adına toplu gruplar halinde davalar açılarak etkili tedavilerin bir an evvel piyasaya sürülmesi için girişimler yürütülmüştür.

3. Türkiye'de Ne Zaman Başladı, Nasıl Gelişti?

Türkiye'de HIV/AIDS alanında etkinlik gösteren toplumsal örgütler incelendiğinde dört farklı yapı göze çarpmaktadır. Bu yapılardan birincisi, öncelikle AIDS'in önlenmesine yönelik olarak etkinlik gösteren STÖ'lerdir. 1991 yılında İzmir'de kurulan AIDS İle Mücadele Derneği ve 1992 yılında İstanbul'da kurulan AIDS Savaşım Derneği bu alandaki ilk sivil örgütlenmelerdir. Kuruluşlarından bir süre sonra başka illerde de aynı adı taşıyan dernekler açılmış olması nedeniyle ülkemizde pek çok ilde halihazırda o ilin adı ile başlayan AIDS ile mücadele veya AIDS savaşım dernekleri bulunmaktadır. Üniversite öğretim üyelerinden oluşan bu STÖ'ler, uzun yıllar Sağlık Bakanlığının HIV ve AIDS'e yönelik danışmanlık birimlerinde etkili olmuşlardır.

Türkiye'de üreme sağlığı alanında etkinlik gösteren STÖ'ler ikinci yapıyı oluşturmaktadır. Bunlardan Türkiye Aile Planlaması Derneği, Türkiye Aile Planlaması Vakfı ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı gibi STÖ'ler, özellikle 1994 Kahire Konferansı sonrası dönemde aile planlaması alanı yanında AIDS'in önlenmesi, gençlerin cinsel sağlıklarının desteklenmesi ve risk altındaki gruplara hizmet sunumu gibi konularda çalışmalar yapmaya başlamışlardır.

Türkiye’de, özellikle köklü üniversitelerin bulunduğu kentlerde cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenmesine yönelik öğretim üyeleri öncülüğünde kurulmuş STÖ’ler bulunmaktadır. Bu STÖ’ler de AIDS’in önlenmesine yönelik çalışmalara destek vermektedirler.

AIDS’in önlenmesi amacı dışında HIV ve AIDS’le yaşayan kişilere destek vermek ve savunuculuk yapmak amacıyla ilk STÖ 2005 yılında kurulmuştur. Daha önceki dönemlerde AIDS İle Savaşım Derneği bünyesinde bu doğrultuda etkinlik gösteren bir grup olsa da 2005 yılına kadar yukarıdaki amacı taşıyan herhangi bir sivil toplum girişimi yoktur. Öncelikle bir e-posta grubu etrafında buluşan HIV pozitifler ve bu konuda çalışan duyarlı kişilere, AIDS İle Savaşım Derneği’nde oluşan çekirdek grubun da katılımıyla 2-3 yıla yayılan çalışmalar sonucunda 2005 yılında Pozitif Yaşam Derneği kurulmuştur.

Dünyanın pek çok yerinde, özellikle ABD’de ve Avrupa’da 1981-1985 arasında HIV ile yaşayanlar tarafından örgütlenmeler başlamışken, Türkiye’de bu örgütlenmenin 20 yıl sonra ortaya çıkması HIV ile yaşayanlar açısından talihsiz bir durum olsa da, bunun anlaşılabilir sebepleri vardır. Bir taraftan HIV ile yaşayanların sayısı ve genel nüfusa oranının düşük olması ve bunların dağınık bir coğrafyaya yayılması, öte yandan var olan ayrımcılık çoğu zaman iki HIV pozitifin bir araya gelmesine dahi olanak vermemiştir. Ağırlıklı olarak “uzmanların meselesi” olarak algılanan HIV/AIDS, sivil yapılanmada da “uzmanların meselesi” olarak kalmıştır.

Pozitif Yaşam Derneği’nin ardından, HIV ile yaşayanları temsil eden ve özellikle hasta bakımı konusunda çalışmalar yapan Pozitifler Derneği (PODER) de 2006 yılında tüzel kimlik kazanmıştır.

HIV ile yaşayanların temsil edilmesi, kısa zamanda önemli değişimlere yol açmıştır. 2005 yılında kurulan Pozitif Yaşam Derneği, 2006 yılında İstanbul’da HIV ile yaşayan kişilere yönelik ilk destek merkezi olan Pozitif Yaşam Destek Merkezi’ni kurmuştur. HIV ile yaşayan kişilere psikolojik, hukuki, tıbbi, beslenme, sosyal hizmet ve akran desteği sağlayan ve bugüne kadar kesintisiz olarak faaliyetini sürdüren merkez, Ağustos 2006- Aralık 2010 arasında 652 HIV pozitif kişiye destek sağlamış, pek çok HIV pozitifin hayata dönmesine, ilaca erişmesine, çocuk sahibi olmasına, dışlanmışlık duygusundan kurtulup hayatına kaldığı yerden devam etmesine destek olmuştur.

Pozitif Yaşam Destek Merkezi, HIV ile yaşayanları güçlendirip destekleyen bir hizmet modeli olsa da, destek alanların bir süre sonra gönüllü, üye, aktivist, çalışan olmasına

olanak sağlayan bir dönüşüm modeli ve kapasite geliştirme için de merkez olmuştur. Yüzlerce HIV pozitif destek sunarken, bir yandan da Türkiye’de önceki yıllarda hiç bilinmeyen verilerin ortaya çıkması sağlanmıştır. HIV ile yaşayanların maruz kaldıkları ihlaller düzenli olarak kayıt altına alınmış, Hak İhlalleri Raporları derlenmiştir. Öte yandan Merkez’e başvuran her kişinin yaşadığı sorun vaka yönetimi çerçevesinde ele alınmış, bire bir vaka çözümlenmelerinden de kalıcı değişimler ortaya çıkmıştır. Bugün HIV pozitif kadınların çocuk sahibi olması, ayrımcılığa maruz kalmadan, hastanede doğum yapması Merkez’in vaka yönetimlerinin önemli bir kalıcı etkisi olarak sayılabilir.

Derlenen sorunlar ve çözümlerine ilişkin bilgiler HIV/AIDS’e yönelik eksiklerin, gerekli stratejilerin belirmesine yol açtığı ve STÖ’nün savunuculuk adımlarının temelini oluşturduğu gibi, derneğin medyadan tıp öğrencilerine, karar vericilerden sağlık çalışanlarına kadar yürüttüğü projelerin ve genel olarak da stratejilerinin oluşmasını sağlamıştır.

2005 yılından itibaren HIV ile yaşayanların sesi medyada duyulmaya başlamış, özellikle 2007 yılında yürütülen Medyada Farkındalık Yaratma Projesi sonrası medyadaki dilde olumlu değişimler gözlemlenmiştir. Eğitimlere katılan, HIV ile yaşayan kişilerle bire bir eşleşip vakit geçiren gazeteciler eşleştikleri HIV pozitiflerin hikâyelerini kaleme almışlardır. Bu projede yer alan 11 haber ve devamındaki haberler ile durum ağırlıklı olarak HIV pozitif kişinin gözünden ele alınmaya başlamıştır. Bu durum HIV pozitiflere yönelik ayrımcılığın azaltılmasına yönelik katkı sağlarken, korku ve nefret söylemi yerine, insani değerlerle yapılan haberler toplum geneli için de daha bilgilendirici olmaya başlamıştır.

Yine HIV pozitiflerle bire bir çalışmanın, bire bir hukuk desteği vermenin ve ihlalleri takip etmenin sonucu olarak ortaya çıkan Hukuk Poliklinikleri Projesi kapsamında derneğe ulaşan HIV/AIDS’le yaşama konusunda güçlenen HIV pozitif kişiler, hakları konusunda bilgilendirilmiş ve kendilerine yaşadıkları ihlalleri yargıya taşıma konusunda avukat desteği sağlanmıştır. 2008 yılında başlayan ve altı ilde sürdürülen ilk projede 14 vaka yasa önüne taşınmış, yine bu 14 vakadan dördü için iç hukuk yollarının tüketilmiş olması nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) başvuruda bulunulmuştur.

HIV ile yaşayanlar bire bir projelerin, eğitimlerin, toplantıların içinde yer alarak özellikle doktorlar, medya mensupları, karar vericiler, tıp öğrencileri gibi birinci dereceden paydaş gruplarda bir dönüşüme yol açmışlardır ve halen çok faal bir şekilde yürütülen proje ve çalışmalarla özellikle savunuculuk alanında değişim yaşanması için gayret göstermektedirler.

4. Konuyla İlgili Türkiye’deki Yasal Çerçeve Ve Temel Dayanak Metinlerimiz Neler?

HIV ile yaşayanların hakları bazı ülkelerde doğrudan yasalar ile korunurken, kimi ülkelerde mevcut diğer yasalar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Fransa, Tanzanya, Filipinler, Pakistan gibi sosyo-ekonomik açıdan farklılık gösteren pek çok ülkede HIV/AIDS ile ilgili tüm konulara değinen, oldukça kapsamlı yasalar mevcuttur. Bu yasaların ortak amacı, HIV’in yayılımını engelleyici politikalar ve HIV/AIDS ile yaşayan kişileri ayrımcılıktan korumak, haklarını kullanılabilir hale getirmektir.

Türkiye’de HIV ve AIDS’le ilgili özel bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. HIV ile yaşayanların haklarını ilgilendiren konularda aşağıdaki mevcut yasal düzenlemeler esas alınmaktadır.

- Anayasa
- Türk Ceza Kanunu (TCK)
- Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
- Sosyal Güvenlik Yasası
- Deontoloji Nizamnamesi
- Hasta Hakları Yönetmeliği (HHY)

Yasal Düzenlemeler

Hasta Hakları Yönetmeliği: Hasta hakları konusunda doğrudan bir düzenlemedir. Fakat yasa olarak değil, yönetmelik olarak düzenlenmiş olduğu için yaptırım gücü bakımından sorunları çözmekte yetersizdir.

Hasta Hakları Yönetmeliği’ne Göre Haklar Ve İlkeler:

- Sağlık hizmeti ve yaşam hakkı;
- Maddi ve manevi varlığı koruma;
- Ayrımcılık yasağı;
- Sağlık hizmetlerine ulaşma hakkı (Ulaşılabilir ve etkin sistem);

Adalet ve hakkaniyete uygunluk;
Sağlık kurumunu, doktorunu seçme ve değiştirme hakkı;
Doktor ve personel hakkında bilgi alma hakkı;
Öncelik hakkı;
Tıbbi gereklere uygun teşhis, tedavi ve bakım;
Tıbbi gereklilikler dışında müdahale yasağı;
Kayıtları inceleme;
Kayıtların düzeltilmesini isteme;
İnsani değerlere saygı gösterilmesi ve ziyaret;
Tıbbi özen ve güvenlik;
Dinsel vecibe hakkı;
İnsan haklarına saygılı ortam.

TCK Ve Hasta Hakları

Eziyet

MADDE 96

(1) Bir kimsenin eziyet çekmesine yol açacak davranışları gerçekleştiren kişi hakkında iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

Ayrımcılık

MADDE 122

(1) Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak;

- a) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan,
  - b) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden,
  - c) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen,
- kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adlî para cezası verilir.

Haberleşmenin gizliliğini ihlâl

MADDE 132

(1) Kişiler arasındaki haberleşmenin gizliliğini ihlâl eden kimse, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır. Bu gizlilik ihlâli haberleşme içeriklerinin kaydı suretiyle gerçekleşirse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(2) Kişiler arasındaki haberleşme içeriklerini hukuka aykırı olarak ifşa eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Kendisiyle yapılan haberleşmelerin içeriğini diğer tarafın rızası olmaksızın alenen ifşa eden kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır.

(4) Kişiler arasındaki haberleşmelerin içeriğinin basın ve yayın yolu ile yayınlanması hâlinde, ceza yarı oranında artırılır.

Özel hayatın gizliliğini ihlâl

MADDE 134

(1) Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlâl eden kimse, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması suretiyle ihlâl edilmesi hâlinde, cezanın alt sınırı bir yıldan az olamaz.

(2) Kişilerin özel hayatına ilişkin görüntü veya sesleri ifşa eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Fiilin basın ve yayın yoluyla işlenmesi hâlinde, ceza yarı oranında artırılır.

Kişisel verilerin kaydedilmesi

MADDE 135

(1) Hukuka aykırı olarak kişisel verileri kaydeden kimseye altı aydan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) Kişilerin siyasî, felsefî veya dinî görüşlerine, ırkî kökenlerine; hukuka aykırı olarak ahlâkî eğilimlerine, cinsel yaşamlarına, sağlık durumlarına veya sendikal bağlantılarına ilişkin bilgileri kişisel veri olarak kaydeden kimse, yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır.

Hasta Hakları İle İlgili Uluslararası Bildirgeler Ve Sözleşmeler

Uluslararası kabul görmüş bildirgeler:

Bali Bildirgesi

Lizbon Bildirgesi

Amsterdam Bildirgesi

Hasta Çocuk Hakları Bildirgesi

Uluslararası sözleşmeler:

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi

Kişisel Verilerin Otomatik İşlenmesinde Bireylerin Korunması Sözleşmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

UNAIDS Deklarasyonu

CEDAW Sözleşmesi (Ek ihtiyari protokol ve tavsiye kararı)

İLO Sözleşmeleri

Bu uluslararası sözleşmeler Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca iç hukuk normu haline gelme özelliğine sahiptirler.

5. Sorun Teşkil Eden Alanlar Ve Olası Çözüm Önerileri

5.1. Damgalama Ve Ayrımcılık

HIV ile yaşayan bireylerin yaşadıkları sorunların en başında da damgalanma ve ayrımcılık yer almaktadır. Ayrımcılığı da yine ayrımcılığın yaşandığı alanlara göre sınıflandırmak ve bu alanlara özel çözümler geliştirmek yerinde olacaktır. Ancak ayrımcılık konusunda tüm başlıklarda geçerli ortak bazı çözüm önerileri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Genel Öneriler

Dünyada HIV statüsünün temel hak ve özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılık oluşturmaması için düzenlemeler yapılması eğilimi güçlüdür. Bazı ülkeler doğrudan HIV statüsüne bağlı ayrımcılığı açık olarak içerecek biçimde veya bu doğrultuda yorumlanacak biçimde ayrımcılık yasaları geliştirmişlerdir. Bu tür yasalar iş ve eğitim, sosyal hayat, adalete ulaşım vb. alanlarda HIV ile bağlantılı ayrımcılığa tazminatı da içeren koruma sağlamaktadır. Hindistan, Pakistan, Arnavutluk, Rusya, Çin, Filipinler ve pek çok Afrika ülkesi bu gruba örnek olarak gösterilebilir. HIV/AIDS konusunda bir yasal düzenlemenin bulunmadığı Türkiye'de de HIV/AIDS'e yönelik yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Öte yandan HIV/AIDS yasası bulunmayan pek çok ülkede, bu ülkelerin

mevcut Ayrımcılık Yasaları'nın içerisinde HIV/AIDS, ayrımcılık yaşanan alanlar içerisinde belirtilmekte ve bu yolla HIV pozitif kişilerin ayrımcılığa maruz kalması engellenmektedir. Türkiye'de bir ayrımcılık yasası da yoktur. Türkiye'de oluşturulacak Ayrımcılık Yasası'nda HIV/AIDS'e veya en azından sağlık durumuna ayrımcılık alanları arasında yer verilmesi gereklidir. HIV ile yaşayan kişilerin ve risk altındaki grupların onurlarına ve haklarına saygı duyulmasını teşvik etmek için programlar tasarlanmalı, kampanyalar yürütülmelidir. Bu program ve kampanyalar tasarlanırken ve uygulanırken STÖ'ler ve HIV'le yaşayan kişilerin oluşturdukları ağlar dahil edilmelidir.

Sağlık alanında ayrımcılık: Sağlık alanında en çok görülen ayrımcılık, tedavi uygulamayı, operasyon yapmayı reddetme şeklinde görülmektedir. Bu, HIV pozitif kişinin dış, genel cerrahi, kadın doğum gibi sağlık alanlarındaki ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkmaktadır. Sağlık çalışanları tarafından invaziv müdahaleler, dış ve dış eti problemleri, cerrahi operasyon hatta pansuman, enjeksiyon gibi küçük işlemler reddedilebilmekte veya bu konularda sorun yaşanabilmektedir. Çok zaman da HIV'le yaşayanların kendilerine tanınmış olan tedavi hakkından ayrımcı davranışlara maruz bırakıldıkları için faydalanamadıkları gözlenmiştir. HIV pozitif kişiler, güçlükle ikna edilen sağlık personeline güvensizlik duymakta ve bu durum bu kişilerin sağlığının seyrini de olumsuz yönde etkilemektedir. En temel sorun, çoğu zaman HIV pozitiflerin ameliyat edilmemesi gerçeğidir. Hekimlerini operasyon için ikna etmek, hastanın tıbbi durumu acil olduğunda HIV'le yaşayanın aleyhine işlemektedir. HIV pozitif gebelerin doğumunu üstlenecek hekim bulmakta zorlanmak, HIV pozitif bireylerin çocuk sahibi olma taleplerine caydırıcı yaklaşımlar da sağlık alanında yaşanan önemli ayrımcılık örnekleri arasında sayılabilir.

Sağlık alanındaki ayrımcılığa ışık tutacak bir çalışma Türk Tıp Öğrencileri Birliği'nin (Turkmisc) 2007 yılında yürüttüğü ve tıp eğitimi gören 5 ve 6. sınıf öğrencileri ile yapılan araştırmadır. Araştırmanın ayrımcılığa ilişkin sonuçları arasında şu hususlar dikkat çekicidir: HIV/AIDS ile ilgili mitler yaygındır; tedavi sırasında HIV geçişine yönelik inanışlar gerçeğin üstündedir; öğrencilerin büyük bölümü HIV pozitif hasta yerine diğer hastaları tedavi etmeye daha meyillidir.

Yukarıda anılan sorunlar ve bu araştırmanın sonuçları göz önünde bulundurularak ayrımcılık alanında yapılması gereken en önemli çalışmalardan biri, tıp eğitiminde eğitim müfredatının HIV/AIDS'in etik ve sosyal boyutunu içerecek şekilde geliştirilmesi ve iyileştirilmesidir. Doktorların bu alandaki kanaat önderleri olduğu da düşünülürse, bu tür çalışmalar sadece sağlık alanındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmakla kalmaya-

cak, toplumdaki önyargıların kırılması, düzelmesi, ayrımcılığın azalması ve en başta da doktorlar aracılığı ile tüm sağlık personelinde ayrımcılığın engellenmesi yönünde önemli bir adım teşkil edecektir.

Ayrıca sağlık sisteminde ayrımcı uygulamalar ve tedavinin keyfi reddini önleyici yaptırımlar, politikalar oluşturulmalıdır. Unutulmamalıdır ki bu sorunların pek çoğu doktorların da toplumdaki herhangi bir kişinin bakış açısına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. HIV/AIDS hakkında yetersiz bilgiye sahip doktor, HIV pozitif hasta ile ilk kez karşılaştığında yanlış tepkiler verebilmektedir. Mevcut anlayışı değiştirmedeki en önemli etmen, HIV pozitif kişilerin hak arayışı, HIV pozitif kişilerin bu bağlamda desteklenmesi ve güçlendirilmesidir. Pozitif Yaşam Derneği'nin yürüttüğü vaka yönetimleri, bire bir değişimlerin sağlanması için en etkin yollardan biridir.

İş hayatında ayrımcılık: HIV statüsünün, işyerindeki bir çalışma arkadaşı, hatta kimi zaman işyeri hekimi tarafından şirket yöneticileri ile paylaşılması sonrasında, HIV ile yaşayan kişilerin işten başka gerekçeler kullanılarak uzaklaştırılması ya da çıkarılması sıkça rastlanan bir durumdur. HIV/AIDS'in çalışmaya engel bir durum olmaması ve sosyal yolla bulaşmadığı bilinmesine rağmen, var olan mevcut önyargılar kişinin çalışma hakkına engel olabildiği gibi; kişinin sosyal çevresinin ve sosyal statüsünün kaybına ve hatta sosyal güvencenin yitirilmesi sonucu ilaca erişme imkânını yitirmesine dek varabilmektedir. İşyerleri ile ilgili yaşanan diğer bir sorun, işe girişler öncesi istenen HIV testleridir. Bu gibi uygulamalarla karşılaşan ve işe girme engeli yaşayan HIV pozitif kişiler işe girme konusunda özgüven, inanç ve isteklerini de kaybedebilmektedir. Dünyanın pek çok yerinde özellikle 20 yıl öncesinde yaşanan benzer sorunlar, bu ülkelerdeki iş güvencesi ile ilgili yasaların sağlamlığı ve kişilerin açtığı davalar sonucu on yıllardır görülmezken, ülkemizde işten çıkarılmanın veya işe alınmada keyfi uygulamalar yapılmasının önünde ciddi bir engel bulunmamaktadır.

İşe alımlarda HIV testi istenmesinin önüne geçecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemeler, hazırlanacak bir HIV/AIDS yasası ile ele alınabileceği gibi, yasa yapılmadığı takdirde birçok ülkede örneği görülen genelgeler yoluyla yapılabilir.

Kamu hizmetlerine erişimde ayrımcılık: Evlilik işlemleri öncesinde istenen HIV testi eşleri bilgilendirmek amaçlı bir uygulama olarak başlatıldıysa da kimi zaman evlilik öncesi testlerde alınan HIV pozitif sonuçlar evlilik işlemlerinin reddine dahi yol açabilmektedir. HIV/AIDS'in evliliğin önünde bir engel olmadığını kayıt altına alan yasal düzenlemeler ve HIV testi sonucunun sağlık raporunda istenmemesi ya da sonuçların

hiçbir şekilde üçüncü kişilerle paylaşılmaması, çözüm için ilk akla gelen önerilerdir. HIV pozitif çocukların okuldan uzaklaştırılması, okula kabul edilmemesi de Türkiye’de karşılaşılan bir sorundur. Eğitim kurumlarında (ilk ve orta öğretim kurumları, üniversiteler ve teknik liseler, yetişkin eğitimleri ve sürekli eğitim merkezlerinde) müfredata insan hakları ve ayrımcılık karşıtı bilgilerin yanısıra, HIV pozitif bireylerin hakları da eklenmelidir. Devlet, tüm diğer kamu alanlarında yaşanabilecek ayrımcılıkları önleme amaçlı olarak, kamu görevlileri, siyasetçiler ve köy, cemaat ve dini liderlerle uzmanlar için HIV’le ilişkili insan hakları eğitimlerini desteklemelidir.

Medyada ayrımcılık: Habercilik dilinde önceki yıllara göre olumlu bir gelişme gözlemlenmekle beraber, halen gerek yazılı gerek görsel medyada kişisel bilgilerin açıkça ifşa edilmesi ve bu bilgilerin gizliliği hakkının ihlal edilmesi sıkça görülen bir durumdur. Kan yoluyla HIV ile enfekte olan kişiler, tüm kişisel bilgileri açıkça belirtilerek haber yapılmakta, bu kişi özellikle de bir çocuk ise kişisel bilgileri ifşa edildiğinde sosyal çevresinden ve toplumdaki dışlanmakta, evrensel ve anayasal bir hak olan eğitime ulaşımı ve eğitim alması ile ilgili ciddi sorunlar yaşamakta ve tüm bunlar HIV pozitif çocuğun geleceğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Genel olarak bakıldığında bireylerin, özellikle de çocukların kişisel bilgilerinin medyada açıkça ifşa edilmesi, o birey ve çocuğun hayatı ile ilgili çok önemli olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Birey açısından bakıldığında, kişisel bilgilerin ifşası sonrası HIV pozitif kişi sosyal çevresinden ve ailesinden dışlanmakta, çoğu zaman işinden olmakta, bunun sonucunda sosyal güvencesi kesilmekte ve bu durum kişinin tedaviye erişiminin önünde engel oluşturmaktadır. Sosyal çevresinden ve toplumdaki dışlanması ve yalıtılması da HIV pozitif kişinin tedaviye başlamayı reddetmesini beraberinde getirmekte ve bu haliyle HIV pozitif kişinin tedaviye erişiminin önünde çok ciddi bir engel oluşturmaktadır. Öte yandan özellikle “izinsiz fuhuş yaptığı” gerekçesi ile tutuklanan seks çalışanlarına yönelik “Yakalanan hayat kadını AIDS’li çıktı” başlıklı haberler yine görmeye çok alıştığımız haberler arasındadır. Kişisel bilgilerin deşifre edilmesine ilaveten tüm bu tevkifler sonucunda yalnızca HIV/AIDS’in altı çizilerek korkutucu öge olarak kullanılması AIDS ile ilgili damgalamayı arttırıcı bir etki yaratmaktadır.

Medya ile ilgili hak ihlallerinin önüne geçilebilmesi için medya çalışanlarına yönelik hak temelli habercilik dili üzerine eğitimler verilmesi, toplumun farklı kesimlerine yönelik ayrımcılığın önlenmesine yönelik projeler yürütülmesi, ayrımcı dil ve tutumlara ve bunların insan hayatında yarattığı kalıcı olumsuz koşullara dikkat çekilmesi

önemlidir. Kişisel verilerin gizliliğinin ihlalinin önlenmesi konusunda uygulamalarda çarpıcı değişikliklere gidilmesi sadece HIV pozitifler için değil, tüm bireyler için aynı önemi taşır. Medyada yer alan hak ihlalleri ile ilgili ihlali yapan basın kurumu hakkında Basın Konseyi'ne şikâyette bulunmak ihlallerin önüne geçebilmek açısından önemli bir araçtır.

Sosyal alanda ayrımcılık: HIV pozitif tanısı konan kişiler sadece okullar, işyerleri, hastanelerde değil, toplumun her kesiminde aileleri, arkadaşları, sosyal çevreleri tarafından dışlanmış, kimi zaman mahallelerinden, kimi zaman ailelerinden, kimi zaman yaşadıkları şehirden, hatta ülkeden uzaklaşmıştır. HIV/AIDS, travmalara, hatta kimi zaman intihar veya cinayetlere dahi yol açmıştır. HIV/AIDS'e yönelik ayrımcılık ana başlığı altında sayılan gerek yapısal değişiklikler ve yasal düzenlemeler gerekse toplumsal büyük kampanya ve projeler sosyal dışlanmanın önüne geçmek için önemli araçlardır.

5.2. HIV Yayılımı Ve Önleme Yaklaşımları

HIV/AIDS toplumsal boyutu olan ve herkesi ilgilendiren bir sağlık sorunudur. HIV/AIDS'e ilişkin çok ciddi boyutlu ayrımcılık söz konusu iken, HIV/AIDS'in yayılımının engellenmesine yönelik yerinde ve doğru politika ve stratejiler de mevcut değildir. HIV/AIDS'in önlenmesi için tüm yüksek risk gruplarına yönelik spesifik programlara ve stratejilere ihtiyaç vardır. Öncelikle ülkenin yüksek risk gruplarının tanımlanması ve bu gruplara yönelik özel çalışmalar başlatılmalıdır. Bu alanda en hassas husus, HIV/AIDS'e bağlı yüksek risk gruplarını oluşturan seks çalışanları, eşcinseller, damar içi madde kullanıcıları gibi toplumsal gruplara yönelik ayrımcılığın varlığıdır. Ahlakçı, yasakçı ya da göz ardı edici yaklaşımlar yerine kapsayıcı, sorunun esasını anlamak için ilgili grup temsilcilerini ve örgütlerini dahil edici strateji ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bugün bu yayılımın önüne ancak "pozitif önleme" olarak isimlendirilen yaklaşımın benimsenmesiyle; ayrımcılığı ortadan kaldıran, toplumu korunmaya, tüm şüphelenenleri danışmanlıkla birlikte verilen testi almaya ve pozitif tanı konanların doğru bir danışmanlıkla tedaviye yönlendiren bütüncül bir yaklaşımla geçilebilir. Ülkemiz gibi düşük epidemiyi gördüğü ülkelerde, iyi geliştirilmiş programlar ve kampanyalar sayesinde yeni vaka sayılarının düşük seviyelerde tutulmasının sağlanabileceği unutulmamalıdır.

5.3. HIV Tedavisinde Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

HIV/AIDS ilk tanımladığı yıllarda tedavisinin olmaması, daha sonraki yıllarda ise piyasaya sürülen ilaçların etkin bir tedavi sağlamaması sebebiyle 1996 yılına kadar ölümcül niteliğini sürdürmüştür. Ancak 1996 yılında piyasaya sürülen ilaçlar sayesinde günümüzde kronik bir hastalık haline gelmiştir. Öte yandan HIV/AIDS tedavisi ömür boyu süren, düzenli takip gerektiren ve yüksek maliyetler içeren bir tedavidir. HIV/AIDS vaka sayıları açısından değerlendirildiğinde ülkemiz düşük epidemili ülkeler arasında yer almaktadır. Gerek bu nedenle gerekse toplumun tüm kesimlerinde olduğu gibi tıp alanında da benzer bakış açılarının ve tepkilerin mevcudiyeti nedeniyle tıbben kronik tedavi mümkün olmasına karşın, HIV tedavisinde halen sorunlar yaşanmaktadır. Pozitif Yaşam Derneği'nin yayınladığı 2009 yılı hak ihlalleri raporuna göre de tıbbi özen gösterilmesi ihlali tüm hak ihlallerinde 5. sırada yer almaktadır. Derneğin önceki yıl yayımlanan raporlarında da değerlendirdiği gibi yaşam hakkı ihlaline varan ciddi ayrımcılık ve kötü muamele vakalarında azalma görülse de, tıbbi gereklere uygun teşhis ve tedavi konusunda hâlâ ciddi sorunlar vardır.

Tablo 1. HIV ile yaşayanların maruz kaldıkları hak ihlalleri (2009 özet)

İhlal türü	Sayısı
Özel Hayatın Ve Tıbbi Verilerin Gizliliği Hakkının İhlali (AİHS MADDE 8, Biyotıp Sözleşmesi MADDE 10, Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi MADDE 4, HHY MADDE 23)	50
Tedavi / Sağlık Hakkının Engellenmesi (Anayasa MADDE 56, HHY MADDE 6) 28	28
Ayrımcılık Yasağının İhlali (Anayasa MADDE 10, TCK MADDE 122, AİHS MADDE 14)	20
Çalışma Hakkının Engellenmesi (Anayasa MADDE 48, ESKHS MADDE 6)	19
Tıbbi Özen Gösterilmesinin İhlali (HHY MAED 14), Mesleki Standartlara Aykırılık (Biyotıp Sözleşmesi MADDE 4), Tıbbi Gereklere Uygun Teşhis, Tedavi Ve Bakım Yükümlülüğünün İhlali (HHY MADDE 11)	16

Bu sorunların çözümü için standart tedavi kılavuzları, uzmanlaşmış klinikler gibi uluslararası uygulamaların Türkiye'de yerleşmesi önem taşımaktadır.

HIV/AIDS Ve Sosyal Güvenlik: HIV tedavisi günümüzde etkindir ancak tedavi masrafları oldukça yüksektir (ortalama aylık maliyet 1000-1500 ABD doları civarındadır). Türkiye’de HIV/AIDS tedavisi, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmaktadır. Ancak sosyal güvencesi olmayan kişiler, sosyal güvencesinde kesinti yaşayanlar, yabancı uyruklular, sığınma başvurusunda bulunmuş kişiler için tedavi maliyeti hayati bir sorun olma niteliğini korumaktadır. Herhangi bir sosyal güvenlik sistemine tabi olmayan kişilerin, özellikle de hastalıkları ileri devrede ise, sosyal güvenliğe ulaşması süreci tedavi hakkının sağlanmasını engelleyecek sonuçlara yol açabilmektedir. HIV tanısı konan kişilere sosyal güvenlik sistemine tabi olup olmadıklarına bakmaksızın ücretsiz tedavi güvencesi sağlanmalıdır. Buna yönelik en etkili çözüm, HIV tedavisini dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, tüberküloz tanısı ve tedavisinde olduğu gibi sosyal güvenlik sistemine tabi olmaksızın ücretsiz tedavi güvencesi altına almaktır. Sosyal güvenlik alanına giren diğer meseleler, HIV’e bağlı komplikasyonların tedavisi ile HIV pozitif kişilerin çocuk sahibi olmasıdır. Sperm yıkama, HIV ile yaşayan kişilerin çocuk sahibi olması için uygulanan uluslararası bir yöntemdir. Sperm yıkama yöntemi Türkiye’de sadece bir özel merkezde yapılmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilmesi gerekenler şu şekilde özetlenebilir: HIV nedeni ile oluşan diğer komplikasyonlar, sosyal güvenlik kanunu çerçevesinde ücretsiz olarak yapılan HIV tedavisi kapsamına alınmalıdır. HIV ile yaşayan kişilerin üreme haklarına saygı duyulması gereklidir. Sperm yıkama uygulamasının yaygınlaştırılması ve sosyal güvence kapsamına alınması sağlanmalıdır.

5.4. Adalete Erişimde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri - Tıbbi Verilerin Gizliliğinin Sağlanması Ve Adalet Mekanizması

Mahremiyet ve kişisel gizlilik yasaları tasarlanmalıdır. Bireylere ait HIV ile ilgili bilgiler, korunması zorunlu olan kişisel/tıbbi veriler tanımına dahil edilmeli ve bireylerin HIV ile bağlantısı bulunan bilgilerinin izinsiz bir biçimde kullanılması ve/veya duyurulması yasaklanmalıdır. Adalete erişimde HIV tanısının gizliliğinin sağlanamaması ihlal vakalarının yargıya taşınmasının önünde işgal teşkil edebilmektedir. Bu nedenle,

HIV taşıyıcısının adalete ulaşmasında caydırıcı etki oluşturan kimliğinin ifşasının engellenmesi ve başvuruda ve kararda açık kimliğinin kapatılması, kodlanması konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Hukuk ve ceza yargılamasında genel olarak tıbbi bilgilerin, özel olarak da HIV tanısının başkalarınca öğrenilmesini engelleyen bir mekanizma kurulmaya ihtiyaç vardır. Duruşmaların tıbbi bilginin ve HIV tanısının başkalarınca öğrenilmesini engelleyecek biçimde kapalı yapılması için bir hazırlık yapılmalıdır. Ceza ve hukuk yargılamalarında davaların ve başvuruların konu ile ilgili

çalışan kurumların/organizasyonların, HIV ile yaşayan insanlar adına davalar açabilmesini de mümkün kılacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır. HIV ile ilişkili hukuki konularda uzmanlık geliştirilmeli ve koruma için mahkemeler dışında sağlık ile ilgili şikayet birimleri ve insan hakları komisyonları gibi mekanizmalar devreye sokulmalıdır.

Kaynaklar

AIDSLEX. <http://www.aidslex.org>

European AIDS Treatment Group Training Materials. <http://www.eatg.org/Capacity-Building/Training-materials>

Pozitif Yaşam Derneği. <http://www.pozitifyasam.org>

Pozitif Yaşam Derneği, AIDS, İnsan Hakları Ve Yasalar: Türkiye’de AIDS Konusundaki Yasal Düzenlemeler Ve Öneriler, Küresel Fon Ve T.C. Sağlık Bakanlığı “HIV/AIDS Önleme Ve Destek” Programı. 2008.

Raymond A. Smith, *The Encyclopedia of AIDS: A Social, Political, Cultural, and Scientific Record of the HIV Epidemic*. 1998.

The Population Council, *HIV/AIDS-related Stigma and Discrimination: A Conceptual Framework and an Agenda for Action*, 2002.

Turkmisc, *Report on the process of conducting a national KAB Study on HIV/AIDS among Turkish Medical Students*. 2007.

Ulusal AIDS Komisyonu, *AIDS’in Önlenmesinde İnsan Hakları Ve Kamu Özgürlüklerinin Korunması*. 1999.

UNAIDS & Pozitif Yaşam Derneği, Türkiye’de HIV/AIDS’e ilişkin Yasal Çerçeve Mevzuat Analizi. 2007.

UNAIDS, *Reducing HIV Stigma and Discrimination: a critical part of national AIDS programmes: A resource for national stakeholders in the HIV response*. 2007.

Yusuf Tunç Demircan, “Yasalarda HIV/AIDS İle İlgili Durum Analizi”, Küresel Fon Ve T.C. Sağlık Bakanlığı HIV/AIDS Önleme Ve Destek Programı. 2006.

HAYVAN HAKLARI

YALÇIN ERGÜNDOĞAN

TÜRCÜLÜĞE KARŞI

Günümüzde, özellikle de Türkiye’de, “hayvan korumacılık” ya da “hayvan severlik” diye algıladığımız şey tümüyle hayvan haklarını kapsamıyor. Gündelik yaşamda karşılaştığımız sokak hayvanlarına ve onları korumaya yönelik bilgileri ve yaklaşımları içeriyor. Oysaki dünyada hayvan hakları mücadelesinin çok daha geniş boyutlar aldığını, bu mücadelenin tıpkı insan hakları mücadelesi gibi, cinsiyet ayrımcılığına, ırkçılığa karşı mücadele ve benzeri hak mücadeleleriyle eklemlendiğinin farkındayız artık.

Hayvan Özgürleşmesi kitabının yazarı Peter Singer:

Siyah Özgürleşmesi, Eşcinsel Özgürleşmesi vb hareketlere aşinayız. Kadın Özgürleşmesi hareketinin de doğmasının ardından bazı kişiler bu yolun sonuna gelindiğini düşündüler. Cinsiyet temeline dayalı ayrımcılık, evrensel olarak kabul edilen, gizlemeye gerek duyulmadan uygulanan, eskiden beri ırksal azınlıklara karşı hiçbir önyargıları olmamasıyla övünen liberal çevrelerde bile geçerli olan son ayrımcılık biçimidir, dendi. Ama “son ayrımcılık biçimi” ifadesini kullanırken daima dikkatli olmalıyız.

Daha sonra, insanlar ve insan dışı hayvanlar arasındaki bariz farklılıklara rağmen, acı çekme yetisi açısından onlarla aramızda bir fark olmadığını ve bu durumun onların da tıpkı bizim gibi çıkarları olduğu anlamına geldiğini belirtmiştim. Sırf bizimle aynı türe mensup olmadıkları gerekçesiyle onların çıkarlarını göz ardı eder ya da önemsiz görürsek, kaba ırkçıların ve cinsiyetçilerin mantığını benimsemiş oluruz. Irkçılar ve cinsiyetçiler de, kendi ırklarına ve cinsiyetlerine mensup kişilerin, diğer tüm özelliklerinden ve niteliklerinden bağımsız olarak, sırf bu özelliklerinden dolayı daha üstün bir ahlaksal statüye sahip olduklarını düşünürler. Çoğu insan akıllı yürütme yetisi ve diğer zihinsel yetiler açısından insan dışı hayvanlardan daha üstün olabilir; ama bu, insanlarla hayvanlar arasında çizdiğimiz çizgiyi haklı çıkarmaya yetmez...

(Singer 2005ab)

Gündelik dilde sık sık kullanageldiğimiz “hayvan sever” ya da “hayvan korumacılar”la, “hayvan hakları savunucuları”nı birbirinden ayırmak gerekiyor. İlk iki gruptakiler ile “hayvan hakları savunucuları”nı kalın çizgilerle ayırt eden en önemli nokta, hayvan hakları savunucularının ayırım gözetmeksizin tüm hayvan türlerinin hakları ve özgürlüklerini savunmasıdır. Hayvan haklarını savunanlar, hayvanları “yiyecek” ya da “giyim malzemesi”, “eğlence” ya da “deney aracı” olarak kullanmanın çok yanlış olduğuna inanır.

Hayvan hakları konusunda, alışılmış kavrayışa, kuramsal bir çerçeveye oturtulmasında hayli yol alınan karşı çıkış yaklaşımı üzerine kafa yorarlardan Tom Regan:

Bireyler eşit içsel değere sahipse, onlara gösterilecek muameleyi bir adalet meselesi olarak belirleyen her ilke, onların eşit değerini göz önüne almalıdır. Şu ilke (saygı ilkesi) bu koşulu yerine getirir: İçsel değere sahip bireylere, içsel değerlerine saygılı bir şekilde davranmalıyız. Saygı ilkesi, eşitlikçi, mükemmelci olmayan bir biçimsel adalet yorumu ortaya koyar. Bu ilke, içsel değere sahip bazı bireylere (örneğin sanatsal ya da bilimsel erdemlere sahip olanlara) göstereceğimiz muamele için geçerli olmakla kalmaz, içsel değere sahip bütün bireylere içsel değerlerine saygılı bir şekilde muamele etmemizi emreder, dolayısıyla bir yaşamın öznesi olma kriterine uyan bütün bireylerin saygın muamele görmesini şart koşar. Ahlaken ister etkin ister edilgin olsunlar, biz bu varlıklara eşit içsel değerlerine saygılı şekilde muamele etmeliyiz.

Hayvanlara saygı göstermek, bir nezaket meselesi değildir, bir adalet meselesidir. Çocuklara, zihinsel gelişimini tamamlamamış olanlara, demanslı yaşlılara ya da ahlaken edilgin diğer varlıklara karşı görevlerimizin temelinde, ahlaken etkin varlıkların “duygusal ilgileri” yatmaz; onların içsel değerine saygı duyulması yatar. Ahlaken etkin varlıkların ahlaken ayrıcalıklı konumda oldukları anlayışı, mitten ibarettir.

Hayvan hakları kuramı için sunduğumuz argümanlar bunlar. Eğer bunlar sağlamsa, hayvanlar da bizim gibi bazı temel haklara sahip demektir—özellikle de, içsel değer sahibi varlıklar olarak adalet gereği hak ettikleri saygılı muameleyi görme hakkına.

(Regan 2005)

Bir hayvanın güzel ya da cana yakın olması, sevimliliği gibi ölçütler hayvan hakları savunucularının mücadelesinde belirleyici değildir. Hayvanları sevmek zorunluluğu yoktur. Ama haklarına saygı göstermek zorunludur. Hayvan hakları savunucuları, bütün hayvanların çıkarlarının en iyi şekilde gözetilmesi gerektiğini düşünür ve bir

hayvanın çıkarlarının gözetilmesi için o hayvanın mutlaka “şirin”, “insanlara yararlı” ya da “soyunun tükenme tehlikesi içinde olması”nın ya da herhangi bir insanın onları sevmesinin gerekmediğini savunur. Bu düşünce ve yaklaşım uyarınca “sanayi tipi üretim” olarak adlandırılan ve hayvanların en ağır işkenceler altında bulunduğu hayvan üreticiliğine karşı çıkar.

Hayvan Özgürleşmesi, İnsan Özgürleşmesidir

Türcülüğün reddi, diğer önyargı biçimlerinin de reddedilmesi gereğini içerdiği için güçlüdür. Hayvan hakları savunucuları hayvanların sömürülmesine ahlaken yanlış olduğu için karşı çıkarlar. Çünkü hayvanların sömürülmesi, ahlakî cemaate ait olma kriterinin keyfi ve ahlakla ilgisiz bir biçimde belirlenmesine dayanır—tıpkı ırkçılık, cinsiyetçilik ya da homofobi gibi. Türcülük insandışı hayvanların iktisadî çıkar adına sömürülmesine göz yumar, tıpkı iktisadî adaletsizliğin işçi sınıfının sömürülmesine yol açması gibi. Hayvan haklarının tanınması yoksulların çıkarlarına ters düşmez; bilakis, onların yararınadır. Hayvancılık sadece ekolojii tahrip etmekle kalmıyor, yeryüzünün bütün sakinlerini besleyecek kadar gıda üretilmesini de engelliyor. Hayvan hakları savunucusu bütün hayvanlar için adalet talep eder—insan ya da insandışı. Türcülüğe karşı çıkmak, kapitalizmde bütün ezilenlerin sömürülmesine karşı çıkmayı gerektirir; insan hayvanların [*human animals*] ezilmesine karşı çıkan bütün solcular, kendilerine şu soruyu sormalı: Neden haklar söz konusu olduğunda, yeryüzünü paylaştığımız, hissetme yetisine sahip diğer canlıları dışarıda bırakıyorlar? Buna karşılık, hayvan hakları hareketi içerisindeki insanların da şunu anlaması gerek: Tutarlı bir hayvan hakları hareketi, bütün canlılar için adalet talebinde bulunmalı.

(Charlton, Coe, Francione 2005)

Hayvan Hakları Konusundaki Algı Ve Fikriyatın Gelişimi

1871 yılında birçok bilim insanı, Charles Darwin’in ileri sürdüğü evrim kuramını kabul etmeye başladı. Darwin’in *İnsanın Türeyişi* kitabı yayımlandıktan sonra insanlar ilk kez tanrının kendi suretinde yarattığı ve diğer hayvanlardan ayrı tuttuğu canlılar olmadıklarını, tam tersine diğerleri gibi birer hayvan olduklarının farkına vardılar. Darwin’in evrim kuramının ortaya atıldığı yıllarda insanlar hayvanları aşağı canlılar olarak görüyorlardı. Darwin’in evrim kuramıyla birlikte insanlarla hayvanlar arasındaki farkların genellikle varsayıldığı kadar büyük olmadığı dikkate değer bir düşünce olarak gelişmeye başladı.

İnsanlık tarihinin çeşitli evrelerinde gelişen ve yaşanan gelişmeler, insan türünün bir entelektüel devrim yaşamasına da vesile oldu. Ne var ki, insan hâlâ diğer türler üzerinde büyük bir zorbalık uyguluyor, günümüzde kapitalist üretim ilişkilerinin yol alması ile insan türü, muhtemelen hayvanlara tarihin bütün dönemlerinden daha fazla acı çektirir hale geldi.

Hayvan hakları kuramcılarının önde gelenlerinden Gary L. Francione'a (2008) göre, "Hayvanlar sadece meta olarak görülmeye devam ettikleri sürece, onlara karşı uygulan muamelelerde anlamlı farklılıklar gerçekleşmez." Günümüzde insan türünün ortak akı, çeşitli zihinsel değişimler geçirmiş olsa da, hayvanların meta olarak görülmesi yaklaşımında maalesef köklü bir değişiklik olmamıştır.

İnsan doğası konusunda iyimser olanlar da, sinik olanlar da sonucun kendi görüşlerini doğruladığını iddia edebilirler. Hayvan deneylerinde ve diğer hayvan sömürülerinde önemli değişiklikler oldu. Avrupa'da, halkın çiftlik hayvanlarının refahını önemsemeye başlaması sayesinde hayvancılık sektörü bütünüyle dönüşüme uğramaya başladı. İyimserler için belki de en cesaret verici unsur, milyonlarca aktivistin hayvan hareketini desteklemek için zamanlarını ve paralarını seve seve feda etmeleri, çoğunun hayvan sömürsünü desteklememek kaygısıyla beslenme ve yaşam tarzlarını değiştirmeleri. Vejetaryenlik ve veganlık (hiçbir hayvansal ürün kullanmamak) Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da otuz yıl öncesine göre çok daha yaygın. Bunun ne kadarının hayvanlarla ilgili olduğunu kestirmek zor, ama şüphesiz bir bölümü öyle.

Diğer taraftan, hayvanların ahlaksal statüsüne ilişkin felsefi tartışmalar genellikle olumlu bir gelişme göstermekle birlikte, halktan insanlar türlerinden bağımsız olarak tüm varlıkların çıkarlarının eşit derecede önemsenmesi ilkesini benimsemekten hâlâ çok uzak görünüyorlar. Çoğu insan et yemeye ve en ucuz et hangisiyse onu satın almaya devam ediyor; bu et için kesilen hayvanın ne kadar çok acı çektiğini bilmiyor. Tüketilen hayvanların sayısı otuz yıl önceye göre çok daha fazla ve Uzakdoğu'daki refah artışının getirdiği et talebi bu sayının çok daha büyümesi tehlikesini doğuruyor. Ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü'nün kuraları, Avrupa'nın hayvan refahı standartları düşük ülkelerden et ithal etmeyi reddetmesini güçleştirerek bu alandaki gelişmeleri tehdit ediyor.

(Singer 2005ab)

Hayvanların Deneylerde Kullanılması

Hayvanların özgürleşmesinin insanların özgürleşmesiyle diyalektik bir bütünlük taşıdığı unutulmamalıdır.

Hayvanlar da tıpkı insanlar gibi eşit doğarlar ve aynı var olma hakkına sahiptirler. Yabani türden olan bütün hayvanlar da, kendi özel doğal çevrelerinde karada, havada ve suda yaşama ve üreme hakkına sahiptir. Hayvanlar tıpkı insanlar gibi, hissetme yetisine sahiptir. Oysa, tüm dünyadaki karşı çıkışlara rağmen hayvanlar üzerinde onlara fiziki ya da psikolojik acı çektiren deneyler yapılabiliyor.

PETA'nın yaptığı kaynak taramaları ve elde ettiği verilere göre, tıp tarihçileri, yaygın bulaşıcı hastalıklara bağlı ölüm oranlarında 1900'lerden bu yana yaşanan düşüşün, beslenme ve hijyen standartlarının yükselmesine bağlı olduğunu, hayvan deneylerinden elde edilen bulguların bu gelişmede hiçbir payının olmadığını göstermiştir. Tıp alanındaki önemli gelişmelerin büyük kısmı hayvan deneylerinden bağımsız buluşlar sayesinde gerçekleşmiştir: Anestezi, stetoskop, morfin, radyum, penisilin, yapay solunum, röntgen ışını, antiseptikler, CAT, MRI ve PET taramaları; bakteriyoloji ve mikrop/bakteri çalışmaları; kolesterol ile kalp hastalığı, sigara ile kanser arasındaki bağın keşfi; HIV virüsünün saptanması vb. Hayvan deneyleri bu ve benzeri gelişmelerde hiçbir rol oynamamıştır. Deney verileri, iki milyonu aşkın üyesiyle dünyanın en büyük hayvan hakları örgütü olan Hayvanlara Etik Muamele İçin Mücadele Edenler Derneği'nin (PETA, *People For The Ethical Treatment of Animals*) <http://peta.org> sitesinden edinilmiştir.

Türkiye'deki Algı Ve Durum

Bir bütün olan hak mücadeleleri ülkemizde maalesef böyle algılanmıyor. Bu çerçeveden bakıldığında hayvan hakları mücadelesi Türkiye'de yeni yeni doğru temelde bir varlık oluşturuyor. Türkiye'de de hayvanlara bakış belli bir statüye sahip, zengin üst sınıfların hoşça vakit geçirmek ve ruhlarını dinlendirmek için evlerinde besledikleri, sevip, okşayıp, kokladıkları varlıklar olmaktan çıkıyor. Hayvanların da doğuştan gelen bazı hakları olduğu, eşit ve özgür oldukları öylece de yaşamlarını sürdürme hakları olduğu bilince çıkıyor. Türkiye'de yasal düzenlemeler açısından 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Yasası mevcuttur. Bu yasa 2004 yılında, AB'ye uyum yasaları çerçevesinde hazırlandı ve yürürlüğe girdi. Şimdi gelişen hak mücadeleleri ve dipten gelen bir dalga ile yasanın daha işlevli ve yararlı hale getirilmesi için çabalar yürütülüyor.

Yasada hayvanlara yönelik kötü muameleyi caydırıcı yaptırım içeren cezalar hemen hemen hiç yok. Çoğu yaptırım para cezası ile sınırlı. Yasa, küçük bir para cezası ödeyen herkesin hayvanlara kötü muamelede bulunabilmesini mümkün kılan bir anlayışa dayanıyor.

Pek çok kentte kuruluşları gerçekleştirilen Hayvan Hakları ya da Hayvanları Koruma dernekleri bir araya gelerek Türkiye’de bir ilki gerçekleştirdi ve 9 Temmuz 2008’de Hayvan Hakları Federasyonu (HAYTAP)’nu kurdu. Federasyonun kurucuları arasında Barınak Gönüllüleri Ve Hayvanlara Yaşam Hakkı Derneği, İstanbul, Diyarbakır Hayvanları Koruma Derneği, Doğayı Ve Hayvanları Koruma Derneği, Adana, Giresun Hayvanları Koruma Derneği, Antalya Konyaaltı Dostları Derneği yer aldı. Söz konusu federasyonun 70 ilde temsilciliği bulunmakta.

HAYTAP Federasyonu dışında, Türkiye’de, Dünya Yalnız Bizim Değil Platformu (DYBD), Yaşam Hakkına Saygı Derneği, Ankara Hayvanları Koruma Derneği (HAYKOD), Türkiye Hayvanları Koruma Derneği gibi irili ufaklı pek çok dernek faaliyetini sürdürüyor.

İşte tüm bu hayvan hakları kuruluşları genelde ortaklaşmış bir tutumla şimdi yasada değişiklikler yapılması yönünde mücadelelerini yoğunlaştırıyor. Değişiklik talebinin temelinde, hayvanlara karşı şiddet içeren uygulamaların Kabahatler Kanunu kapsamından çıkarılarak, Ceza Yasası’na alınması var. Bu konuda Hayvan Hakları Federasyonu (HAYTAP) ve İstanbul Barosu Hayvan Hakları Komisyonu’nun taslak çalışmaları var. Bu taslakta temel olarak öngörülen değişiklikler iki noktada toplanıyor. İlki, hayvanlara yapılan insanlık dışı ve hayvanların doğasına aykırı fiillerin çoğu zaman toplumda infial yaratmasına rağmen sadece “kabahat” kapsamında değerlendirilmesi yerine, bu fiillerin doğrudan Türk Ceza Kanunu kapsamında birer “suç” olarak cezalandırılması. İkinci nokta ise kamuoyunda “itlaf (öldürme, telef etme) yasası” olarak bilinen 3285 Sayılı Zabıta Kanunu’na bu anlamda yapılan atıfların önüne geçecek ve bu kanunun ilgili maddelerini ortadan kaldıracak düzenlemenin yapılması.

Mevcut yasa, belediyelere sokakta yaşamaya terk edilen hayvanları kısırlaştırıp bunların tedavi ve bakımlarının yapılarak alındıkları yere bırakılmasını öngörse de, belediyeler en kestirme yol olarak toplu öldürmeyi tercih ediyor. Buna karşı yasal anlamda bir şey yapılamıyor. İtlatı hedefleyen belediyeler kuduz söylentisini bir “can simidi” olarak kullanıyor. Türkiye, Avrupa’da kuduz vakasının görüldüğü neredeyse tek ülke. Bu konuda mesafe almış ülkeler öncelikle Dünya Sağlık Örgütü’nün önerdiği yabanıl

ortamlarda yaşayan canlıların aşılınması yöntemini uyguluyor. Türkiye ise yabancı hayatta yapılması gereken bu mücadeleyi yeterince yapmıyor.

Yasal anlamda Türkiye’de yapılması gereken, 15 Ekim 1978’de Paris UNESCO evinde ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne uyumlu davranmak ve buna uygun yasal düzenlemeleri hayata geçirmek olmalıdır.

İnsan türü ben merkezci. Kibirli. En “akıllı”, en “zeki” hayvan türü olduğu iddiasında. Hatta kendisini bir hayvan türü olarak dahi görmüyor. Tüm dünyada, “en akıllı” olduğunu sanan insan türünün içinden daha akıllı olduğunu iddia edenlerin kurduğu düzenlerin bugün olduğu nokta, “kâr daha fazla kâr” güdüsüyle varlığını ancak sürdürabiliyor. Bu durum da her şeyin alınıp satılabilir hale dönüştürülmesine neden oluyor. Doğaya da, canlı yaşamına bakışta da bu yaklaşım etkili. Diğer tüm canlı türleriyle birlikte üzerinde yaşadığımız gezegen, “insan türü”nün açık tehdidi altında. Bu tehdidi durdurmak mümkün elbette. Belki de, bugün bu mücadelede STÖ’lere duyulan ihtiyaç dün olduğundan daha fazla...

Doğanın da hayvanların da ne kendilerini savunacak avukatları, ne çıkarlarını koruyacak sendikaları, ne de oy hakları var. Tam da bu nedenle, tüm canlıların yaşam haklarını savunan, onlarla birlikte, yaşamı eşit ve adilce paylaşabilmek için, türcülüğü reddeden bir noktadan baskı ve sömürüye karşı çıkan duyarlı insanlara çok iş düşüyor. Unutmayalım, dünya yalnız bizim değil.

15 Ekim 1978’de Paris UNESCO evinde ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi

1. Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğarlar ve aynı var olma hakkına sahiptirler.
2. Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir. Bir hayvan türü olan insan, öbür hayvanları yok edemez. Bu hakkı çiğneyerek onları sömüremez. Bilgilerini hayvanların hizmetine sunmakla görevlidir. Bütün hayvanların insanca gözetilme, bakılma ve korunma hakları vardır.
3. Hiçbir hayvana kötü davranılamaz, acımasız ve zalimce eylem yapılamaz. Bir hayvanın öldürülmesi zorunlu olursa, bu bir anda, acı çekirtmeden ve korkutmadan yapılmalıdır.
4. Yabani türden olan bütün hayvanlar, kendi özel doğal çevrelerinde karada, havada ve suda yaşama ve üreme hakkına sahiptir. Eğitim amaçlı olsa bile özgürlükten yoksun kılmanın her çeşidi bu hakka aykırıdır.
5. Geleneksel olarak insanların çevresinde yaşayan bir türden olan bütün hayvanlar uyumlu bir biçimde türüne özgü yaşam koşulları ve özgürlük içinde yaşama ve üreme hakkına sahiptir.

6. İnsanların yanlarına aldıkları bütün hayvanlar doğal ömür uzunluklarına uygun sürece yaşama hakkına sahiptir. Bir hayvanı terk etmek acımasız ve aşağılık bir davranıştır.
7. Bütün çalışan hayvanlar iş süresi ve yoğunluğunun sınırlandırılması ve güçlerini artırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.
8. Hayvanlara fiziki ya da psikolojik bir acı çektiren deneyler yapmak hayvan haklarına aykırıdır. Tıbbi, bilimsel, ticari ve başkaca biçimlerdeki her türlü deneyler için de durum böyledir.
9. Hayvan beslenmek için yetiştirilmişse de bakılmalı, barındırılmalı, taşınmalı, ölümü de acı çektirmeden ve korkutmadan olmalıdır.
10. Hayvanlardan insanların eğlencesi olsun diye yararlanılamaz, hayvanların seyrettirilmesi ve hayvanlardan yararlanılan gösteriler hayvan onuruna aykırıdır.
11. Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi yaşama karşı suçtur.
12. Çok sayıda yabancı hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış bir soykırım, yani bir suçtur.
13. Hayvan ölümüne de saygı göstermek gerekir. Hayvanın öldürüldüğü şiddet sahneleri sinema ve televizyonda yasaklanmalıdır.
14. Hayvanları koruma ve savunma kuralları, hükümet düzeyinde temsil olunmalıdır. Hayvan hakları da insan hakları gibi yasayla korunmalıdır.

Kaynaklar Ve Okuma Listesi

- Anna E. Charlton, Sue Coe, Gary L. Francione. 2005. Sol Neden Hayvan Haklarını Desteklemeli? *Birikim* 195: 51-55.
- Birikim* 195 (2005). Hayvan-İnsan: Hak, Şefkat, Sorumluluk.
- Boria Sax. 2006. *Toplumun Aynasında Karga*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Celal Ülgen ve Coşkun Onan, yayına hazırlayanlar. 2010. *Türk Hukukunda Hayvan Hakları Mevzuatı: Yasa-Yönetmelik-Genelge Ve Yararlı Bilgiler*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Gary L. Francione. 2008. *Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Notos* 21 (2010). Hayvan Hakları, Hayvanlar İçin Hukuk, İnsanların Hayvanlara Etiketleri.
- İsmet Sungurbey. 1999. *Hayvan Hakları*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Jeffrey Moussaieff Masson. 2003. *Köpekler Aşk Hakkında Asla Yalan Söylemez*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Konrad Lorenz. 2006. *Hız. Süleyman'ın Yüzüğü*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Leslie Irvine. 2011. *Biz Ve Onlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marc Bekoff. 2002. *Düşünen Hayvanlar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Michael Tobias. 2006. *Öfke*. İstanbul: Versus Yayınları.
- Peter Singer. 2005aa. *Hayvan Özgürleşmesi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Peter Singer. 2005ab. "Hayvan Özgürleşmesinin 30. Yılı", *Birikim* 195: 22-30.
- Tamer Dodurka. 2005. *Köpeklerde Davranış Sorunları: Genel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tom Regan. 2007. *Kafesler Boşalsın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tom Regan. 2005. Hayvan Hakları İçin Temel Argümanlar. *Birikim* 195: 31-36.
- Yalçın Ergüdoğan. 2009. *Yaşam Savunusu*. İstanbul: Belge Yayınları.

YAŞLI HAKLARI

ŞADİYE DÖNÜMCÜ

“YAŞLANIYOR GÖVDE/AKIYOR AHLATLARDAN, ÇÖRDÜKLERDEN TOPRAĞA”*

Yaşlıların özgüven, üretkenlik ve uyum yeteneği azalır. Belleği zayıflar. Yaşlılar statü, zevk, ilgi ve istek kaybına uğrar. Uyarılara geç yanıt verir. Yaşlıların bunaltısı, mutsuzluğu, ekonomik sorunları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarına ilişkin kaygıları, yargılayıcılıkları, yakınmacılıkları ve karamsarlıklarının yanısıra ilgi, sevgi, paylaşma isteği de artar. Eş, akran kaybı yaşarlar. Bakım endişesi taşırlar. Değerlerini, umutlarını yitirirler. Kendilerine bile sevgisiz ve saygısız davranırlar. Dışlandıklarını düşündüklerinden kendi dünyalarına çekilirler.

Duyu kaybına uğrarlar. Hareketleri kısıtlıdır. Uyku kaliteleri düşüktür. Alınan, yaygaracı, eleştirel, suçlayıcı ve çevresindekilere güvensiz olurlar. Değişikliklere direnir, zıtlaşıp tartışmayı sever, zayıflıklarını reddeder ve hep ölüm hakkında konuşurlar. Kuşaklar arası çatışmayı tercih ederler. Yakınlarının yaşamına müdahale etmeyi severler. Aileyi birleştireceklerine, yakınlarının sıkıntısını paylaşacaklarına, tersini yaparlar. Hayata katılmak istemezler.

Yaşlıların rehabilitasyon ve özel eğitim, uzun süreli tıbbi bakım, özel bakım ve gözetim gerektiren kronik hastalıkları oluşur. Evde bakım sürecinde ekonomik, mekânsal düzenleme ve bakıcı kaynaklı, hastalandıklarında tıbbi donanım, ekipman ve sarf malzemesi sağlama kaynaklı güçlükler yaşanır. Hastaneye yatmaları da farklı sorunlara yol açar.

Yaşlılar, ilgi, destek, ihtimam ve sakin, sabırlı, hoşgörülü ve özverili iletişim bekler. Onların yaşam kalitesini artırmak için çaba harcayan bakıcı kişi(ler) yorulup yıpranır. Yaşlılar sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik fırsatlardan yararlanamaz, yani yurttaşlık haklarını kullanamaz. Toplumsal, ailevi, etnik, dinsel, mezhepsel, ulusal bağları kopuktur. Yaşamsal gereksinimlerini düşük gelirleriyle karşılayamazlar. Haklarını koruyacak kurumların olanaklarından yararlanamazlar. Toplumla organik dayanışmaya —farklılaşma, uzmanlaşma, birbirini tamamlama ve uyum— giremezler. Yaşlılar

* Aydın Şimşek'in *Adalar Kitabı*'ndan (Ankara: Kanguru Yayınları, 2010).

yoksullaşır, yoksunlaşır, başta kendileri olmak üzere herkese ve her şeye yabancılaşır. Devletin verdiği güvencelere olan pasif güvenleri giderek azalır. Sevdiklerinin aktif desteğini alsalar bile, zorlanırlar.

Yaşlıların sayıları her geçen gün artıyor. Dünyada ve ülkemizde 20. yüzyıl itibarıyla yaşlıların toplam nüfusa oranla sayısı artmaya, ortalama yaşam süresi hızla yükselmeye başlayınca, bireylerin yanısıra toplumların yaşlanmasından da söz edilir oldu. Yaşlıların dünyadaki nüfusunun önümüzdeki 50 yılda dört kat artacağı, hatta bazı gelişmiş ülkelerde sayılarının çocuk sayısının iki katına ulaşacağı, küresel olarak nüfus içindeki 60 üstü yaş kişi oranının % 10'dan % 21'e yükseleceği varsayılıyor. 2030 yılında 65 yaş ve üstü nüfusun, Çin'in Şanghay kentinde toplam nüfusun yarısını oluşturacağı varsayılıyor.

65 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfusa oranı 2010 yılında % 7,2'ye ulaştı. Nüfus yapımızın hızla değişmeye devam edeceği, 2050 yılında bu oranın % 17,6'ya ulaşacağı varsayıldığından, bu yaş grubu için acilen bir şeyler yapılması gerekiyor.

Yaşlılar, 30 yıldır dünya gündeminde. Ekonomi, sosyal yapı, kaynaklar ve çevre için büyük baskı grubu; başta sağlık hizmetleri olmak üzere bazı sosyal sorunların ortaya çıkma nedeni haline geldiler. Yaşlıların çözüm bekleyen, politika geliştirilmesi gereken çok yönlü sorunları var artık. Çünkü dünya hızla yaşlanıyor. Çünkü ülkemiz hızla yaşlanıyor. Yaşlılar için atılan uluslararası ve ulusal düzeydeki adımlar henüz çok yeni ve dolayısıyla yetersiz.

Yaşlılar 20. yüzyılda endüstrileşmesini tamamlayan ülkelerin nüfus yapısında değişime yol açıp yaşlılığı bir sosyal sorun haline getirince, farklı durumlara uyarlanabilecek özel önlemler alınması gündeme geldi.

Evrensel Haklar

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca, 26 Temmuz-6 Ağustos 1982 tarihleri arasında Viyana'da yapılan 1. Dünya Yaşlanma Asamblesi'nde yaşlanma sürecinin özellik ve sorunları ele alınarak "Bağımsızlık", "Katılım", "Bakım", "Kendini Gerçekleştirme", "İtibar" başlıkları altında 1982 Yaşlılık İlkeleri saptandı.

Tüm dünya ülkelerinin düşünce ve planlama sürecine yol gösteren 1982 Yaşlılık İlkeleri'ne göre;

- Yaşlıların temel gereksinimleri karşılanmalı;
- Yaşlılar sağlık hakkında yararlanmalı;
- Yeterli gelire sahip olmalı;
- Ailelerinden ve toplumun her kesiminden destek almalı;
- Toplumdaki diğer gelir getirici faaliyetlerden yararlanmalı;
- Emeklilik koşullarının tanımlanmasında söz sahibi olmalı;
- Uygun eğitim ve öğretim programlarına ulaşabilmeli;
- Bireysel tercihlerine uygun, güvenli bir çevrede yaşamalı;
- Mümkün olduğunca uzun süre kendi evlerinde ya da aile ortamında yaşamalı.
- Toplumla ilişkilerini sürdürmeli;
- Bilgi ve becerilerini genç kuşaklar ile paylaşmalı;
- Yaşlıların topluma hizmet edebilmesi için fırsatlar geliştirilmeli;
- Yaşlılar, kendi ilgi ve yeteneklerine uygun etkinliklere gönüllü olarak katılabilmeli;
- İhtiyacı olanlara uygun bakım hizmetleri verilmeli;
- Yaşlılar, toplumun kültürel değerlerine uygun olarak korunmalı ve gözetilmeli;
- Fiziksel, zihinsel ve ruhsal iyiliği kazandıracak ve sürdürecektir sağlık bakımına sahip olmalı;
- Gereksinim duyduklarında değerlendirecekleri çeşitli sosyal hizmetlere ve yasal düzenlemelere sahip olmalı;
- Koruma ve rehabilitasyon hizmeti alabilecekleri, uygun kurumsal bakım modellerinden yararlanmalı;
- Huzurevi ya da rehabilitasyon merkezinde yaşamaları durumunda saygı görmeli, insan haklarından ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlanmalı;
- Potansiyellerini tam olarak kullanabilmeli;
- Eğitsel ve kültür etkinliklerine aktif olarak katılabilmeli;
- İtibar görmeli ve güven içerisinde yaşamalı;
- Sömürüden, fiziksel ya da zihinsel istismardan uzak tutulmalı;
- Hizmetlerden yararlanırken; yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken, özürleri ya da diğer konumları nedeniyle ayırım görmemeli.

Bütün Yaşlılar İçin Toplum

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun yönlendirdiği "Bütün Yaşlılar İçin Toplum" ana temalı 1999 Dünya Uluslararası Yaşlılar Yılı çalışmalarında, yaşam boyu bireysel gelişme, kuşaklar arası ilişkiler, toplum yaşlanması, kalkınma-yaşlı ilişkisi gündeme getirilerek,

- Uzun vadede yaşlanma konusunun tüm sektörlerle dahil edilmesi;
- Yaşamın tüm aşamalarında olanakların artırılması;
- Sorunun dünya çapında fark edilmesi;
- Araştırma ve politik eylemlerin artırılması;
- Onların tam katılımıyla oluşan eşitlik esasına dayalı, ayrımcılığın olmadığı, bütün yaş gruplarını kapsayan bir toplum yaratılması;
- Bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine katkı sağlandı.

Yaşlıların sorunlarının küresel düzeyde fark edilmesini sağlamak için 1 Ekim tarihi Dünya Yaşlılar Günü olarak ilan edildi. 1983 yılından bu yana küresel düzeyde kutlanıyor.

Uluslararası Eylem Planı

İlk asamble sonrası geçen yirmi yılda, küresel yaşlanmanın kalkınma sürecine katılabilmesini sağlamak üzere, yaşlanmaya ilişkin politikaların saptanan rehber ilkeler doğrultusunda yaşamın her alanında hayata geçirilmesine ve toplumu bütüncül olarak ele alan bir bakış açısına gereksinim duyulduğu için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2. Dünya Yaşlılar Asamblesi için Nisan 2002'de Madrid'de toplandı. Yaşlanma olgusu, "Yaşlılar Ve Kalkınma", "Yaşlılıkta Sağlık Ve Refahın Sağlanması", "Olanaklar Sunan, Destekleyici Ortamların Sağlanması" başlıklı öncelikli konular çerçevesinde ele alınarak, Yaşlanma 2002 Uluslararası Eylem Planı hazırlandı.

Yaşlıların her insan gibi “onurlu bir yaşam hakkı” olduğu ve kendilerine saygı duyulma beklentileri bulunduğundan hareketle tüm dünya ülkelerinin ulusal eylem planlarına yol gösterecek Yaşlanma 2002 Uluslararası Eylem Planı’na göre;

- Yaşlılar, sadece yaşları yüzünden aile içinde ve toplumda dışlanarak ayrımcılığa tabii tutulmamalı. Yaşlılara yönelik bakış açısı değişmeli.
- Yaşlılar aktif ve sağlıklı bir yaşam sürdürmeli. Onlara yönelik tüm hizmet ve uygulamalarda cinsiyet eşitliği sağlanmalı. Onlar için değişik toplumsal destek yapıları, değişik program ve hizmetler geliştirilmeli. Yaşlılar sürdürülebilir politik, sosyal ve ekonomik destek sağlanarak yaşama aktif katılmaya özendirilmeli.
- Yaşlılar, yaşları nedeniyle emekli olmaya zorlanmamalı. Bilgi, birikim, beceri ve deneyimlerinden yararlanılmalı. İşyerinde rehber eğitici-danışman rolü oynatılmalı. Ailelerine, topluma ya da ekonomiyeye katkıda bulunulmasına izin verilmeli.
- Onlar çalışmaya, üretmeye özendirilmeli, işe alınmalı. Kendilerine iş kurmak için bankadan kredi çekmek isterse desteklenmeli. Yaşlılar kayıt dışı çalıştırılmamalı. Onlarla aynı işi yapan insanlara ödenen kadar ücret almalı.
- Yaşlılar okuma-yazma bilmeli. Yeni teknik ve teknolojiler yaşlılara öğretilmeli. Eğitim materyalleri geliştirilmeli.
- Yaşlıların aylık/maaşları artırılırken yaşam standartları ve enflasyon etkisi göz önüne alınmalı.
- Onlara yöneltilen fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet (ihmal ve istismar) önlenmeli. Mağdur olanlar aile destek sistemleri ile aktive edilerek, kendi ortamlarında bakılmalı.
- Yaşlılar bakılmalı ve korunmalı. Olumsuz çevresel ve sosyo-ekonomik koşulları düzeltilmeli.
- Onların dönemsel hastalıklarını ve yeti yetersizliklerini önlemek/geciktirmek için müdahale yöntemleri, koruyucu sağlık hizmetleri ve tarama programları hayata geçirilmeli. Onların yaşam kalitesini arttıracak olan hizmetler ekonomik olarak karşılanabilir olmalı.
- Yaşlılara aktif ve sağlıklı yaşam, kişisel bakım konularında danışmanlık ve rehberlik yapılmalı.
- Onlar başta yaş grubu olmak üzere hiçbir ayrımcılıkla karşılaşmaksızın temel sağlık hizmetlerine ulaşmalı. Ekonomik olarak karşılanabilir ve protez dış sorununu da çözümlen dış sağlığı hizmetlerinden yararlanmalı. Sunulan temel sağlık, uzun süreli bakım, palyatif tedavi, rehabilitasyon, diğer toplum hizmetleri ve sosyal hizmetler standartlara uygun olmalı ve aralarında koordinasyon olmalı.
- Yaşlılar temiz su, gıda maddeleri ve ilaca eşit olarak ulaşmalı. Hizmetlerden eşit yararlanmalı.
- Onlar yeterli ve dengeli beslenmeli. Beslenme eksikliği kaynaklı hastalığı olanların özel beslenme (yeterli su-enerji-protein-vitamin-mineral) ihtiyacı karşılanmalı. Yatılı geriatrik sosyal hizmet kuruluşunda kalanlar yeterli-dengeli beslenme hizmeti almalı.

- Yaşlılar, Alzheimer hastası olduklarında, mümkün olduğunca evlerinde, güvenli bir ortamda, yaşam sürdürebilmeli. Alzheimer hastası olanların tedavisi yapılmalı ve kişisel saygınlığı geliştiren hizmet ve olanaklardan yararlanmalı.
- Onlar uzun süre hastanede yattığında ya da yatılı geriatrik sosyal hizmet kuruluşunda kaldıklarında psiko-sosyal tedavi destek ve ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanmalı. Yeti yetersizliği olanlara fiziksel ve ruhsal rehabilitasyon hizmetleri verilmeli.
- Yaşlıların bağımsız yaşam sürdürebilmesi için kapasiteleri arttırılmalı. Evlerinde kendilerine bakabilme ve kendilerine yetebilmelerini sağlayacak sağlık ve sosyal hizmet desteği verilmeli. Yaşlılar ailede, yakın çevrede ve toplumda kuşaklar arası yardımlaşmayla desteklenmeli.
- Onlar kendi sağlığı ve bakımıyla ilgili kararları alabilmeli. Bağımsız yaşam tercihine zorlanmamalı.
- Yaşlılar için gerektiğinde resmi/özel kurum bakımı olanağı devreye girebilmeli. Profesyonel bakım hizmeti ile yaşam kaliteleri arttırılmalı. Uzun süreli yataklı tedavi alanlar için hastane bağlantılı kurumlar oluşturulmalı.
- Onlar kendi isteğiyle yatılı geriatrik sosyal hizmet kuruluşuna yerleştirilmeli. İnsanlık onuru, mahremiyet, kontrol, arkadaşlık ve gelişme haklarının göz önüne alınarak işlenen bu kuruluşlarda kalanların gereksinimleri devlet tarafından karşılanmalı.
- Toplumsal katılımlarını arttırmak için Yaşlı Lokalleri ve Gündüz Bakım Evleri kurulmalı.
- Onların aile içindeki bakımından herkes eşit düzeyde sorumlu olmalı. Gereksinimleri (evine sıcak yemek ve temizlik, kültürel etkinlik, tatil olanağı, boş zaman değerlendirici vb) doğrultusunda hizmet verilmeli.
- Yaşlılar çocuk ve torunlarıyla birlikte yaşamak istiyorsa desteklenmeli. Torun bakanlara gerektiğinde sağlık bakımı yapılmalı ve ekonomik destek verilmeli. Onlara zorla torun baktırılmamalı.
- Yaşlılar kamu bina ve alanlarına rahat ulaşabilmeli. Trafik kazalarından koruyan önlemler alınmalı. Onlar için düzenlenecek rekreasyonel etkinliklere ya da günlük yaşama aktif katılımları için, toplu taşımda indirim, şehir planlamasında düzenleme türü bazı kolaylıklar sağlanmalı.
- Onların yaşam çevresi güvenli olmalı. Fonksiyonel bağımsızlıklarını sağlayabilen (kapı genişliği ve açılım şekli, düz zemin, tırabzan, tuvalet ve odalarda uygun manevra alanları, küvet-lavabo, dolap-rafları, tutunma barları vb) ve merdiven, asansör, eşik gibi yapılanmaların minimuma indirildiği evlerde yaşamalı.
- Yaşlılara sunulan tıbbi bakım, toplum temelli rehabilitasyon, hemşirelik, psikolojik danışmanlık hizmetleri ile sosyal hizmetler arasında kopukluk olmamalı.
- Onların evi selde/depremde zarar gördüğünde beslenme-barınma-tıbbi bakım vb hizmetlerden eşit olarak yararlanmalı. Yeti yetersizliği olanlara öncelik verilmeli, sosyal yoksunluğu olanlara ayrıcalık tanınmalı.
- Yaşlıları savunan hak örgütleri kurulmalı.
- Onlar, onlara bakanlar, onlara hizmet verenler ve toplum başta sağlıklı/başarılı yaşlanma olmak üzere eğitilmeli.

Herkes İçin Sağlık

Dünya Sağlık Örgütü'nün 21. Yüzyılda Herkes İçin Sağlık temalı 5. hedefi doğrudan yaşlı bireylerle ilgili, 13. hedefi ise sağlıklı ortam sağlanmasına ilişkin düzenlemeleri içerdi. Uluslararası Nüfus Ve Kalkınma Konferansı'nda, yaşlı bireyin toplumun kalkınmasında önemli bir kaynak olarak ele alınması, aile üyelerinin yaşlı bireye bakabilmesi için gereken sosyal destek sistemlerinin sağlanması, yaşlı birey için sağlık bakımı, ekonomik ve sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulması vb hedefler belirlendi. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Bildirgesi ile "2015 yılına dek yoksulluk içinde yaşayan insanların —yaşlıların da— oranının yarıya indirilmesi" hedeflendi.

20. yüzyıl, bireylerin yanısıra toplumların da yaşlanmasının gündeme geldiği bir yüzyıl oldu. 21. yüzyıl ise yaşlılık olgusunun evrensel bir sosyal sorun olduğunun kabul edilerek çok yönlü önlemlerin alındığı bir yüzyıl olmak zorunda. Yaşlılara verilen hizmetlerin çeşitlendirilmesi gerekiyor.

Türkiye'deki Yasal Çerçeve Ve Uygulamalar

Yaşlılara ülkemizde verilen hizmetin en önemli dayanağı sosyal güvenlik kavram ve kapsamı içinde, nesnel sosyal yardımlara (parasal yardım, sosyal bakım, yetiştirme ve rehabilitasyon) yer veren 1982 Anayasası. Yaşlıların da içinde yer aldığı ekonomik yoksulluk ve sosyal yoksunluğu olan özel ihtiyaç gruplarının gereksinimlerinin karşılanması, çeşitli sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesi, hayat standartlarının iyileştirilmesine ilişkin çalışmaları mahalli ve ulusal düzeyde planlama, yönetme ve denetlenmesiyle görevlendirilen Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü'nün 2828 Sayılı SHÇEK Kanunu dayanağında 1983 yılında kurulması çok önemli bir gelişme.

Yaşlılar, SHÇEK'nin sosyal yardım hizmetlerinden, üç ayrı yönetmelik dayanağında verilen huzurevleri ile huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi hizmetlerinden ve yaşlı hizmet merkezi olanaklarından yararlanmakta. Bakıma muhtaç ve özürlü olanlar ise bakım merkezleri veya ikametgâhta bakım ile gündüzlü bakım merkezi hizmetlerinden ya da bakımını sağlayanlara ücret ödeme hizmetlerinden yararlanmakta.

2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz, Kimsesiz Türk Vatandaşına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun (1977), 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (1986), 580 ve 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu(2005), 5378 sayılı Özürlüler

Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 5502 Sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası, 4632 Sayılı Kanun dayanağında Bireysel Emeklilik Tasarruf Ve Yatırım Sistemi kapsamında, 7397 Sayılı Kanun dayanağında Sigorta Murakabe Sistemi kapsamında hizmetler sunulmakta.

Yaşlıların, Sağlık Bakanlığı'nın Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik dayanağında, özel hukuk tüzel kişileri veya gerçek kişiler tarafından verilen Evde Bakım Merkezi ya da Evde Bakım Birimi hizmetlerinden yararlanma olanağı bulunmakta. Yeşil Kart uygulaması ile sağlık gideri hizmeti, il-ilçe Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla aynı ve nakdi yardım alma imkânı mevcut. Tıp fakültesi hastanelerindeki geriatri birimi hizmetlerinden, geriatri araştırma merkezi hizmetlerinden, değişik fakültelerdeki yaşlılara yönelik çalışmalar ile düzenlenen bilimsel toplantı sonuçlarından, "sağlıklı yaşlanma" ve "yaşlıların sağlığı" ile ilgili sektör içi ve sektörler arası çalışma sonuçlarından yararlanma imkânı var. Yaşlıların bakımı için yaşlı bakım elemanı yetiştirme amaçlı sertifika programları düzenlenmekte ve yayınlar çıkarılmakta. Halk eğitim merkezleri ve belediyelerde boş zamanları değerlendirici kurslar düzenlenmekte, toplu taşıma araçları ile uçak ve trenlerde indirim uygulanmakta, değişik projeler resmi ya da gönüllü kuruluşlarca hayata geçirilmekte.

1 Ekim tarihindeki Dünya Yaşlılık Günü'nün yanısıra yaşlı sorunlarına yerel düzeyde farkındalık kazandırma amacıyla 18-24 Mart tarihleri arasındaki Yaşlılar Haftası değişik etkinliklerle kutlanmakta.

Yaşlılara çok yönlü destek verilmesi ödevi sadece devlete ait olmadığından, gönüllü kişi ve kuruluşlar da bu sorumluluğu taşımakta. Yaşlıların refahını artırmak, yaşam kalitelerini yükseltmek için mevcut hizmetlerin iyileştirilmesi, verilmeyen ancak gereksinim duyulan hizmetlerin sunulması gerekiyor.

Ulusal Eylem Planı

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığının koordinatörlüğünde ve başta SHÇEK Genel Müdürlüğü olmak üzere ilgili kamu-sivil kuruluşların katılımı ile oluşturulan Yaşlanma Ulusal Komitesi tarafından, Birleşmiş Milletler'in Yaşlanma 2002 Uluslararası Eylem Planı'na dayanarak Türkiye'de Yaşlıların Durumu Ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı hazırlanmıştır.

Ulusal Eylem Planı'nın birinci bölümünde Türkiye'nin profili ve demografik yapısı, yaşlı nüfusun durumu ve gelişimine ilişkin analizler, yaşlılara götürülen hizmetler, uygulanan politikalar ve uluslararası taahhütlere yer verilmiştir. İkinci bölümünde oluşturulan üç komisyon tarafından hazırlanan raporlar yer alır:

- Yaşlılar Ve Kalkınma Raporu: Yaşlıların toplum ve kalkınma sürecine aktif katılımları, iş ve yaşlanan iş gücü, kırsal kesimde kalkınma, göç ve kentleşme, bilgiye erişim, eğitim ve öğrenim, kuşaklar arası dayanışma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ilişkin mevcut durum analizleri ve gerçekleştirilecek eylemlere yer verir.
- Yaşlılıkta Sağlık Ve Refahın Sağlanması Raporu: Yaşam boyu sağlığın geliştirilmesi ve refahın artırılması, sağlık ve bakım hizmetlerine tam erişimin sağlanması, yaşlılar ve HIV/AİDS, bakım verenlerin ve sağlık çalışanlarının eğitimi, yaşlıların ruh sağlığı gereksinimleri, yaşlılar ve yeti yetersizliğine ilişkin mevcut durum analizi yapılarak hedefler belirler ve gerçekleştirilecek eylemlere yer verir.
- Olanaklar Sunan, Destekleyici Ortamların Sağlanması Raporu: Yaşlılar için konutlar ve yaşanan alanlara yönelik Türkiye'nin mevcut durumu, yaşlı bakımı ve bakım hizmeti verenlerin desteklenmesi, yaşlı istismarı ve ihmali ile yaşlanmaya bakış açısına ilişkin mevcut durum analizleri ve gerçekleştirilecek eylemlere yer verir.

Ulusal Eylem Planı, Yüksek Planlama Kurulu'nun 1 Mayıs 2007 tarih ve 2007/17 Sayılı Kararı ile kabul edildi. "Ulusal Eylem Planı'nda yer alan eylemlerin uygulamaya dönüştürülebilmesi için, planda yer alan eylemlerden, yaşlıların sorunlarının büyüklüğü ve önceliği göz önünde bulundurularak, öncelikle uygulanması gerekenlerin stratejik planlama yaklaşımı içinde belirlenmesi ve eylemler için hazırlanacak 'Uygulama Programı'nın esaslarını, çerçevesini, izleme, değerlendirme ve yönlendirilmesine yönelik mekanizmanın SHÇEK Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde, DPT Müsteşarlığı ve ilgili kuruluşların işbirliği ile oluşturulması"na hükmedildi.

Planda yer alan eylemlerin uygulamaya dönüştürülebilmesi için, 17-18 Aralık 2008 tarihlerinde SHÇEK Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde DPT Müsteşarlığı, kamu kurum-kuruluşları, üniversite ve STÖ temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilen Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Çalıştay'ında eylem planı, yaşlı sorunlarının büyüklüğü ve önceliği göz önünde bulundurularak, stratejik planlama yaklaşımı çerçevesinde hazırlandı. Çalıştay sonuçlarının uygulanabilirliğinin açıklığa kavuşturulması ile Ulusal Yaşlanma Enstitüsü kurulmasına ilişkin Uygulama Programı hazırlanma çalışmaları SHÇEK koordinatörlüğünde ilgili kuruluşların işbirliği ile sürdürülmektedir.

Bazıları Ulusal Eylem Planı'nda yer alan yaşlı talepleri:

- Temel sağlık ve bakım hizmetlerinden yararlanırken mali, fiziksel, psikolojik, etik, ayırıcı ve yasal engellerle karşılaşmamız önlensin.
- Koruyucu sağlık hizmeti amaçlı tarama programları hazırlanarak uygulamaya konsun.
- Hastalığa ve ölümlere zemin hazırlayan çevresel ve sosyo-ekonomik faktörlerle mücadele edilsin.
- Sağlıklı yaşam ve kişisel bakım konularında danışmanlık yapılsın.
- Temel sağlık, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine adil erişim sağlansın.
- Evde bakım hizmet modeline ilişkin düzenlemeler ivedilikle uygulamaya geçsin.
- Resmi/gönüllü evde yaşlı bakım hizmeti vereceklerle ilişkin standart saptama, eğitime, istihdam edilmelerine ilişkin düzenlemeler yapılsın.
- Yeni geriatri merkez/birimleri kurulsun, mevcut kapasite ve geriatrist sayısı artırılsın.
- Bakım sigortası uygulamasına geçilsin.
- Yeşil Kart işleyişine ilişkin sorunlar çözümlensin.
- Yaşlılık aylığı miktarı asgari ücret düzeyine çekilsin.
- Konut içi ve dışında fiziki güvenlik sağlayıcı düzenlemeler yapılsın.
- Sosyal yaşama aktif katılımı sağlayıcı düzenlemeler yapılsın.
- Bireysel gelişim, eğitim alma/verme, üretkenlik sürdürme ortamı sağlansın.
- Diğer kuşaklarla iletişimi arttırıcı projeler yaşama geçirilsin.
- Demokratik katılımcılığın arttırılması yerel bazda desteklensin.
- Kentlerin planlanmasında uygun mekân ve alt yapı düzenlemelerine yer verilsin.
- Ulaşılabilirlik kolaylaştırılsın, sosyal ve kültürel tesisler oluşturulsun.
- Emekliliğe hazırlık amaçlı programlar geliştirilsin.
- Mevcut kurum bakımı hizmet kalitesi yükseltilsin.
- Yeni hizmet modelleri yaşama geçirilsin.
- Tüm karar verme süreçlerinde temsil sağlansın.
- Yaşlı organizasyonları kurulması teşvik edilsin.
- Emeklilerin maaşı kesilmeksizin yarı zamanlı çalışmalarına imkân verilsin.
- Gündüz bakım merkezleri açılması teşvik edilsin.
- Ruhsal sorunu ve madde bağımlılığı olanlara özel kuruluşlar açılsın.
- İhmal, istismar ve şiddeti önleyici düzenlemeler yapılarak yaşama geçirilsin.

Yaşlı ve yaşlanmakta olan bireyler, her yerde güvenli ve saygın şekilde yaşlansın. Toplumda bütün haklara sahip vatandaşlar olsun. İnsan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilip korunduğu, bu hak ve özgürlüklerin bütün yaş gruplarını kapsadığı bir toplumda yaşasın. Yaşlı ve yaşlanmakta olan bireylere yöneltilen yaşa bağlı negatif ayrımcılık sonlansın.

Kaynaklar

Türkiye’de Yaşlıların Durumu Ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı. 2007. Ankara: DPT Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/nufus/yaslilik/eylempla.pdf>

Başbakanlık Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu, <http://www.shcek.gov.tr>

MÜLTECİ HAKLARI

İBRAHİM VURGUN KAVLAK

ASKIDA YAŞAMLAR

“Dünyada bir kişinin vatanını kaybetmesinden daha büyük bir keder yoktur.”

Euripides, M.S. 431

Sığınma hakkı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde temel bir insan hakkı olarak tanınır: “Herkesin, zulüm karşısında, başka ülkelere sığınma hakkı vardır” (14. Madde). Uluslararası ilişkilerde insanların gittikçe daha da çok araçsallaşmasına yol açan eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de henüz iç politikanın konusu olmayan sığınma hakkı, Avrupa Birliği sürecinde yükümlülüklerin zorunlu olarak üstlenilmeye başlamasıyla daha bilinir bir hale gelmeye başlamıştır. Sığınmacı ve mültecilerin varlığının toplum içinde bilinir bir hale gelmesiyle, sığınma konusu Türkiye’deki iç politikayı da etkilemeye başlayacaktır.

Türkiye’de özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren sivil aktörlerin devreye girmeye başladığı bu alanda, 2000’li yılların başından itibaren bir canlanma yaşanmaya başlamıştır. 2005 yılından sonra sığınma hakkı ile genel anlamda insan haklarının bir konusu olmasının dışında uğraşmaya başlayan ya da bu alanla ilgili özel çalışma alanları oluşturan STÖ’ler belirmiştir.

Günümüzde, hak temelli olarak, Sığınmacılar Ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV) gibi sığınmacı ve mültecilerin yaşamakta olduğu şehirlerde doğrudan bu gruba yönelik yaygın faaliyetlerine devam eden STÖ’ler vardır. Bunların yanısıra özellikle hukuki danışmanlık üzerinde yoğunlaşan Helsinki Yurttaşlar Derneği (Mülteci Hukuki Destek Programı) ve Mültecilerle Dayanışma Derneği (Mülteci-Der); ayrıca, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), İnsan Hakları Derneği (İHD), Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD), Mazlum-Der gibi insan hakları alanında aktif olarak çalışan STÖ’ler de sığınma alanında etkili çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Söz konusu STÖ’lerin yanısıra sosyal destek ve yardım yapan birçok kuruluş da çalışma alanlarına sığınmacı ve mültecileri de dahil etmeye başlamışlardır.

Mültecinin Hakları Nelerdir?

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre mültecilerin "güvenli sığınma hakkı", "ırkı, dini inancı ve geldiği ülke nedeniyle ayrımcılığa uğramama hakkı", "mülkiyet, barınma ve çalışmayla ilgili düzenlemelerle tanınan hakları", "iltica ettiği ülkedeki vatandaşlarla eşdeğer temel eğitim, sağlık ve adalet mekanizmasına erişim hakkı" bulunmaktadır. Gene 1951 Cenevre Sözleşmesi, devletlerin, mültecilerin, sığındıkları ülkedeki diğer yabancıların yararlandığı ölçüde, ekonomik ve sosyal haklardan yararlanmalarını sağlamaları gerektiğini söylemektedir.

Haklar, her ne kadar sözleşmede belirtilmiş olsa da, Türkiye'de özellikle coğrafi kısıtlamadan kaynaklanan bir sığınmacı ve mülteci ayrımı gözlenmektedir. Ayrıca uluslararası hukuka göre mülteci olarak tanınmış kimselerin Türkiye'deki özel statüsünden kaynaklanan bir biçimde haklara erişiminde ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Alandaki en büyük boşluk ve kişilerin haklara erişiminde karşılaşılan sorunların kaynağı, alanı düzenleyen bir yasa olmaması ve yasal bağlayıcılığın eksik olmasıdır.

1. Dünyada Mülteci Alanına İlişkin Mücadeleye Tarihsel Bakış

İnsan hareketleri, tarih boyunca, tarihe yön veren ve birçok gelişmenin temelini oluşturan en önemli unsurlardandır. Bir yerden başka bir yere gitmenin elbette birçok farklı sebebi vardır. Yer değiştirme bazen bir macera, bir arayış, bazen de zorunluluklar nedeniyle gerçekleşir.

Günümüzde zorunlu göç sorunundan en ciddi biçimde etkilenenler, çoğu zaman, azınlık mensupları, vatansızlar, yerli halklar ve siyasal iktidar yapısından dışlananlar gibi toplumun en kırılgan üyeleri olan mültecilerdir. Mevcut dünya düzeninde bu, günden güne artan bir sorundur. Genel anlamda, yer değiştirmenin, göçün zorunluluklar nedeniyle gerçekleşmelerinde ortaya çıkan mülteci sorunun temelinde "eşitsizlik" olduğu söylenebilir.

Mülteci Kimdir?

1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre:

“İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” mülteci.

Yukarıdaki tanım itibarıyla, ülkesindeki ekonomik sıkıntılar ve benzeri nedenlerle başka ülkelere gitmek isteyenler mülteci kavramının dışında tutulur. Bu kişiler için göçmen ya da ekonomik göçmen tabirleri daha yerindedir.

Dünyada mülteci alanı ile ilgili mücadelenin gelişmeye başlaması 20. yüzyıl başlarına denk düşer. İmparatorlukların, geniş topraklara sahip ülkelerin dağılması ya da hâkimiyet alanlarının değişmesi sonucu insan hareketleri hız kazanmaya başlamıştır. Uluslararası toplum zaman içinde, farklı yoğunluklarla da olsa, mülteci konusu ile ilgilenmeye başlar ve insancıl nedenlerle belli sorumlulukları üstlenmeye çalışır.

Günümüzde, 1951 Cenevre Sözleşmesi temel hukuki metin olarak değerlendirilmektedir. Fakat 20. yüzyılın ilk yarısında, Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanma süreci başlayana dek, bu sözleşmenin temelini oluşturacak birtakım düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır.

Cenevre Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'nin A Fıkrası'nda 12 Mayıs 1926, 30 Haziran 1928, 28 Ekim 1933, 10 Şubat 1938, 14 Eylül 1939 tarihli düzenleme, sözleşme ve protokollerden bahsedilir. Bu metinlerde mülteci tanımları aşağıda tarif edildiği gibidir:

1. Rus Ve Ermeni Mültecilerine Hüviyet Varakası Verilmesi Hakkındaki 5 Temmuz 1922 ve 31 Mayıs 1924 Tarihli Anlaşmaları Tadil Eden Ve Tamamlayan 1926 Tarihli Anlaşma:

12 Mayıs 1926 tarihinde Cenevre'de kabul edilen bu anlaşmaya göre, savaş öncesi Rus mültecileri “Rus kökenli olup SSCB Hükümeti'nin korumasından yararlanamayan ve başka bir tabiiyet kazanmamış olan herhangi bir kişi” olarak; savaş öncesi Ermeni mültecileri ise “Daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında olup Türkiye Cumhuriyeti'nin korumasından yararlanamayan ve başka bir tabiiyet kazanmamış Ermeni kökenli herhangi bir kişi” olarak tanımlanmıştır.

2. Rus Ve Ermeni Mültecileri Hakkında Belirlenmiş Bazı Kaidelerin Diğer Mültecilere De Uygulanması Hakkında Anlaşma: 30 Haziran 1928 tarihinde Cenevre’de imzalanmıştır. İki grupta tanımlanan mülteciler; Asuri-Keldani ve asimile edilmiş mülteciler ile Türk mültecilerdir. Türk mülteciler “Daha önce Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı olup 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Protokolü hükümlerine bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti korumasından yararlanamayan veya artık yararlanmayan ve başka bir tabiiyet kazanmamış Türk kökenli herhangi bir kişi” olarak kabul edilmiştir.

3. Mültecilerin Milletlerarası Statüleri Hakkında 1933 Tarihli Cenevre Sözleşmesi: 28 Ekim 1933 tarihinde Cenevre’de kabul edilen bu sözleşmede kendilerine mülteci statüsü verilenler, İspanyol mültecilerdir. Bu kapsamda yer alan İspanyol mültecileri, İspanyol tabiiyeti dışında başka bir tabiiyeti olmayan ve İspanyol hükümetinin korumasından hukuken veya fiilen yararlanmadıkları tespit edilen kişilerdir.

4. Almanya’dan Gelen Mültecilerin Milletlerarası Statüleri Hakkında 1938 Tarihli Sözleşme: 10 Şubat 1938 tarihinde kabul edilen anlaşmaya göre, Alman tabiiyetine sahip olan ve başka bir tabiiyeti bulunmayan, Alman Hükümeti’nin diplomatik korumasından hukuken veya fiilen yararlanmayan kimseler ile daha önceki sözleşme ve antlaşma hükümleri ile korunmayan, Almanya’da yaşadıkdan sonra burayı terk eden ve Alman Hükümeti’nin korumasından hukuken veya fiilen yararlanmayan vatansız kişilerden oluşmaktadır. Sözleşmede Almanya’yı tamamen kişisel nedenlerle terk eden kimselere mülteci statüsü tanınmayacağı da ayrıca vurgulanmıştır.

5. Almanya’ya Gelen Mültecilerin Statüsü İle İlgili 14 Eylül 1939 Tarihli Sözleşme Ve Geçici Düzenlemeye Ek Protokol: Nazi zulmüne maruz kalan Avusturyalı mültecileri kapsamına alan protokol, 14 Eylül 1939 tarihinde imzalanmıştır. Kapsamındaki mülteciler, Avusturya tabiiyetine sahip olmuş olup Alman tabiiyeti dışında başka bir tabiiyete sahip olmayan ve Alman hükümetinin korumasından, hukuken veya fiilen, yararlanmadığı kanıtlanan kişiler ile daha önceki anlaşma hükümleri ile korunmayan, Avusturya’yı oluşturan topraklarda yaşamış ve daha sonra bu toprakları terk etmiş, Alman Hükümetinin korumasından hukuken veya fiilen yararlanmadığı kanıtlanan vatansız kişilerden oluşmaktadır.

6. Milletlerarası Mülteci Teşkilatı Anayasası: Bu anlaşmalardan sonra Milletlerarası Mülteci Teşkilatı Anayasası’nın birinci kısmında mülteci tanımı yapılmıştır. Buna göre mülteci, vatandaşı olduğu veya eski daimi ikametgâh memleketini terk eden veya dışında bulunan kişiler ile, vatandaşlığını muhafaza etsin veya etmesin Nazi ve faşist

rejim kurbanları, İspanyol Cumhuriyetçiler ve falanjist rejim (yarı askeri siyasi kuruluşlara verilen ad) kurbanları ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce ırk, din veya milliyet sebebiyle mülteci olarak tanınan kişilerdir.

7. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Tüzüğü: BM Genel Kurulu'nun 319 (IV) sayılı ve 3 Aralık 1949 tarihli kararı ile 1 Ocak 1951 tarihinde kurulmasına karar verilmiştir. Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi Tüzüğü Genel Kurul tarafından 14 Aralık 1950 tarihinde 428 (V) sayılı kararın ekinde kabul edilmiştir. Tüzük kapsamına göre mülteci, "12 Mayıs 1926 ve 30 Haziran 1928 düzenlemeleri, 28 Ekim 1933 ve 10 Şubat 1938 sözleşmeleri, 14 Şubat 1939 ve Milletlerarası Mülteci Teşkilatı Anayasası ile mülteci olarak kabul edilmiş kişiler ile 1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olayların sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen herhangi bir kişidir". Tüzükte yer alan "şahsi rahatı dışındaki sebepler" tanımından çıkartılmış; Genel Kurul müzakereleri sırasında "belirli bir gruba mensubiyet" kriteri tanıma eklenmiştir.

8. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi: Mültecilerle ilgili geniş kapsamlı ilk uluslararası belge niteliğini taşımaktadır. 28 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilip 21 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe giren sözleşmenin hazırlanmasının altında yatan nedenler Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İkinci Dünya Savaşı ve soğuk savaş döneminin neden olduğu yoğun mülteci hareketleridir.

Uluslararası mülteci hukukunun dönüm noktası olarak kabul edilen 1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteci koruma rejiminin temel kavramlarını ortaya koyarak, rejimin ana dayanaklarını ve belirli muamele standartlarını somutlaştırmıştır.

Sözleşmedeki mülteci tanımına bakıldığında ilk göze çarpan ve en çok eleştiri alan yön "1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar" ibaresidir. Zaman sınırlamasının dışında sözleşmenin 1. Maddesi'nin B Fıkrası'nın 1. Bendi'nde, mülteci statüsü tanınmasına temel oluşturacak olaylar, "Avrupa'da meydana gelen olaylar" ya da "hem Avrupa hem de Avrupa dışındaki olaylar" şeklinde belirtilerek taraf devletlere seçenek sunulmuştur. Sözleşmeye ilişkin, sığınmacı ve mülteci arasındaki farka dayalı

olarak sığınmacılara yönelik hükümlerin yer almadığı, ilticanın temel bir hak olarak tanınması konusunda devletleri hükümlülük altına sokmadığı gibi birçok eleştiri de bulunmaktadır. Fakat 1951 Cenevre Sözleşmesi ile ilgili en önemli eksiklik, AİHS’de öngörüldüğü gibi, hukuki bir makama kişisel başvuru hakkı tanınmaması olarak belirtilmektedir.

9. 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü: 1951 Cenevre Sözleşmesinin 1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylardan etkilenenlere mülteci statüsü tanınması ve “Avrupa’da meydana gelen olaylar” ibaresi ile de amaç bakımından Avrupa merkezli bir kapsama sahip olması sonucunda sözleşme zamanla yetersiz kalmış ve sözleşme çerçevesinde aynı koşullar altındaki insanlara uluslararası koruma sağlanamamıştır. Eleştiriler neticesinde, BM Genel Kurulu, 16 Aralık 1966 tarihinde toplanmış ve 2198 (XXI) sayılı kararla 1967 Protokolü’nü kabul ederek, 2 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

Protokol ile “1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa’da meydana gelen olaylar” ifadesi protokol metninden çıkartılmış ve Avrupa dışındaki yerleri de kapsayacak biçimde zaman sınırlamasına gidilmemesi amaçlanmıştır.

1967 Protokolü, devletlere, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde de olduğu gibi, Protokole “coğrafi çekince” koyma olanağı sunmuştur. Protokol her ne kadar zaman ve coğrafi sınırlamayı ortadan kaldırmış olsa da devletlere çekinceyi devam ettirme konusunda açık kapı sunmuştur.

10. 1969 Tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi: 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’nün, mülteci kavramını dar anlamda tanımlaması, Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi’nin kabul edilmesinin temelini oluşturmaktadır. Sömürgecilik ve koloncilik, etnik çatışmalar, ırkçılık, ayrımcılık, kıtlık ve doğal afetler gibi durumlar nedeniyle insan hareketleri yoğunlaşmıştır. Bu nedenlerden ötürü Afrika kıtasındaki iltica hareketlerine çözüm getirmek amacıyla bağlayıcı nitelik taşıyan bölgesel bir sözleşme imzalanmıştır. 10 Eylül 1969 tarihinde kabul edilen Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi, 20 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Afrika ülkelerinin, ekonomik, sosyal ve siyasi nitelikleri göz önüne alınarak düzenlenen sözleşme ile 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımına ek olarak, “dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği veya vatandaşı olduğu kendi ülkesinin bir bölümünde ya da bütününde kamu düzenini ciddi bir biçimde tehdit eden olaylar yüzünden, ülkesi dışında başka bir yere sığınmak için yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan

her insan'' mülteci olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda hissedilen önemli bir eksilik doldurulmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki düzenlemelerin yanısıra, 1967 Tarihli BM Ülkesel Sığınma Bildirisi, 1984 Tarihli Cartagena Bildirisi, 1994 Tarihli Arap Sözleşmesi gibi diğer sözleşmeler de alanı düzenlemeye yönelik ek çabalardır.

1912 Balkan Savaşları, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı ve Rus Devrimi ile başlayan ve söz konusu bölgelerde köklü değişikliklere yol açan olaylar sırasında Kızılhaç Milletlerarası Komitesi ile başlayıp Dr. F. Nansen'in çabalarıyla ve BMMYK ile devam eden süreç, 1951 yılında komiserliğin üç yıllığına kurulması ile sonuçlanmıştır. Sorunların bu sürede çözülemeyeceğinin anlaşılmasıyla görev süresi beş yıl daha uzatılan komiserlik, 1988 yılına kadar süre uzatımları ile faaliyetine devam etmiş; ardından daimi bir organ olarak çalışmaya başlamıştır.

2. İnsan Hareketleri Genelinde Türkiye Coğrafyasına Mülteciler Bakımından Tarihsel Bakış

Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak kabul edip bu coğrafya üzerindeki insan hareketleri temelinde genel anlamda mülteci olgusuna barksak, tarihsel olarak oldukça geriye gitmemiz gerekmektedir. Zira Türkiye coğrafyasında, üç-dört kuşak öncesini ya da son iki yüzyılı hesaba katarsak, bir tarafından göçe, göçmenliğe bulaşmamış kişileri bulmak zordur. Göçmenlik ve mültecilik birbirinden hukuki bakımdan ayrılması gereken kavramlar olsa da, toplumsal alanda benzer özellikler taşımaktadır.

Bulduğumuz coğrafyayı daha iyi anlamak için geri ye dönüp baktığımızda temel insan hareketleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Osmanlı topraklarına yönelik ilk büyük göç hareketi, İspanya'yı 1492'de terk etmek zorunda kalan 200 bin civarında Yahudi'nin yaklaşık yarısının Osmanlı coğrafyasına kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır.

1774'de, Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra 19. yüzyılın başına kadar devam eden göçler neticesinde yaklaşık 500 bin kişi Kırım'dan ve Güneydoğu Avrupa'dan, Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı topraklarına göç etmiştir.

1848 yılında Polonya ve Macaristan devrimlerinin önderleri ve taraftarları, devrimlerin yenilgisi ardından Avusturya ve Rus ordularının baskılarından kurtulmak için Osmanlı topraklarına sığınmışlardır.

1856 yılındaki Kırım Savaşı sonrasında ve 1859'da Kafkas direnişinin kırılmasıyla sayıları 600 bin ile bir milyon arasında değişen Kafkas göçmenleri de Osmanlı topraklarına göç etmiştir.

1879-1890 tarihleri arasında yaklaşık 160 bin göçmen, özellikle Edirne ve Selanik'te iskân edilmişlerdir. 1891-1892 yılları arasında ise İstanbul'a 22 bin 220 göçmenin geldiği kayıtlarda belirtilmektedir.

1783 yılından 1913 yılına kadar Osmanlı devletine yönelik göçlerin hacmi değerlendirildiğinde ise toplam beş milyona yakın eski Osmanlı tebaasının, Osmanlı topraklarına göç ettiği ortaya çıkmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar, başta Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere sosyal, kültürel ve siyasi bağların olduğu bölgelerden küçük ölçekli ve kendiliğinden göçler de sürmüştür. Örneğin, 1920'de, 10 bin kadar Azeri, rejim değişikliği nedeniyle Azerbaycan'dan kaçarak Kars, Erzurum ve civarına yerleşmişlerdir.

1950 yılı içerisinde Bulgaristan'dan 12 bin 233 aileden 52 bin 185 kişi Türkiye'ye göçmen olarak giriş yapmıştır. 1951 yılında ise 25 bin 118 aileden toplam 102 bin 208 göçmen Türkiye'ye girmiştir.

Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 8 Ekim 1968 tarihinden itibaren 1968 yılı sonuna kadar Türkiye'ye 120 bin Türk'ün göç ettiği belirtilmektedir.

1968-1979 yılları arasında Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Antlaşması çerçevesinde 32 bin 356 aileye mensup 116 bin 521 kişinin de Türkiye'ye göç ettiği belirtilmektedir.

1989 ve 1990 yılları içinde ülkemize 64 bin 295 aileye mensup 226 bin 863 Türk kökenli Bulgar vatandaşının serbest göçmen olarak geldiği belirtilmektedir. Bu tarihten itibaren 1995 yılına kadar ise aralıklı olarak 27 bin 224 aileye mensup 73 bin 957 Türk kökenli Bulgar vatandaşı ülkemize serbest göçmen gelmiştir.

Birinci Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinden ülkemize kitlesel olarak 500 bini bulan Irak vatandaşı sığınmıştır.

Yugoslavya'daki iç savaştan kaçarak ülkemize sığınan ve sayıları 10 bin ila 20 bin arasında olan Boşnak sığınmacı vardır.

1992 ve 1993 yılları arasında iskânlı göçmen olarak ülkemize gelen Ahıska Türkleri de diğer önemli gruplar arasındadır.

Tarihsel olarak göç olgusuna aşina olan Türkiye'nin mülteci konusu ile ilgili çalışmaları 1990'lı yılların ortalarında başlamıştır. O yıllarda yavaş yavaş daha fazla gündeme gelmeye başlayan mülteci konusu, 2005 yılından sonra hem mevzuat çalışmaları hem de STÖ'lerin alana daha bilinçli ve istekli bir biçimde girmeleriyle genişleyen bir alan haline gelmeye başlamıştır.

İnsan hakları konusuyla doğrudan ilgili olan alanda bugün gerek hak temelli gerekse yardım temelli birçok örgüt çalışmaya başlamıştır. Günümüzün siyasi-ekonomik ve sosyal yapısı içinde alanın kendiliğinden genişleme zorunluluğu ortadadır. Hal böyle iken alandaki sivil aktörlerin kapasitesini artırması ve daha fazla aktörün devreye girmesi şarttır.

3. Sığınma Ve Mülteci Alanıyla İlgili Türkiye'deki Yasal Çerçeve Ve Temel Dayanak Noktaları

Türkiye yüzyıllardır doğudan batıya, güneyden kuzeye doğru göç eden insanların bir geçiş bölgesi olmuştur. Son yıllarda özellikle zorunlu göçmenlerin bir varış ülkesi de olmaya başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti için, 1951 Cenevre Sözleşmesine göre mülteci, Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle "ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönmeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen yabancıdır". Bu tanıma göre Türkiye'de 46 mülteci vardır.

Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi kısıtlama ile kabul etmiştir. Bu nedenle sadece Avrupa Konseyi'ne üye olan ülkelerden gelen kişilere Türkiye Cumhuriyeti tarafından mülteci statüsü verilebilir. Bu nedenle Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle, mülteci tanımındaki şartları haiz olduğunu iddia ederek, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye'den uluslararası koruma talebinde bulunan yabancılar Türkiye'nin ulusal mevzuatına göre sığınmacı olarak tanınır. Bu çerçevede değerlendirilen kişi sayısı 2011 itibarıyla 19 bin civarındadır.

Uygulamada Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye gelen ve iltica başvurusunda bulunan yabancılara, eğer 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'nde tanımlanan kriterlere sahiplerse "mülteci statüsü" tanınır. Bu kişiler, Türkiye'de daimi olarak ikametlerine izin verilerek koruma altına alınırlar.

Avrupa dışındaki ülkelere gelen ve başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye'den sığınma talep eden yabancıların başvuruları incelenirken bu yabancılara Türkiye'de geçici olarak ikamet izni verilir. Bu yabancılar, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'nde tanımlanan kriterlere sahipse, bu kişilere "sığınmacı statüsü" verilir; BMMYK Türkiye Temsilciliği ile temasa geçilir ve bu kişilerin üçüncü ülkelere yerleştirilmeleri sağlanır.

Türkiye Cumhuriyeti açısından, mevcut sistemin yasal dayanakları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Uluslararası Yasal Dayanak

Ana/Özel Mevzuat: Mültecilerin Türkiye'ye kabulleri, hukuki statüleri, kabul eden ülkelere gönderilmeleri veya taleplerinin reddedilmesi taraf olunan 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Mültecilerin Statüsüne İlişkin New York Protokolü ana metinlerine göre belirlenir. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni, TBMM'de 1961 tarihinde 359 Sayılı Kanun ile "coğrafi kısıtlama" kısıtıyla kabul etmiştir. 1967 Protokolü'nü de aynı şartla imzalamıştır. Coğrafi kısıtlama ile Türkiye, sadece Avrupa'dan gelenleri mülteci olarak kabul etmiş ve bunu bir deklarasyonla duyurmuştur.

İkincil Mevzuat: Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin yanısıra, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İşkenceye Ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı Veya Onur Kırıcı Muamele Veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, BM Siyasi Ve Medeni Haklar Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi bu alanda uluslararası ikincil mevzuatlar sayılabilecek insan hakları enstrümanlarını da kabul etmiş ve imzalamıştır.

Ulusal İltica/Sığınma Mevzuatı

Türkiye'nin henüz sığınma ve mülteci alanını düzenleyen bir yasası bulunmamaktadır. AB'ye uyum sürecinde, AB ile ortak iltica mevzuatı çalışmaları çerçevesinde alan düzenleyen taslak bir yasa hazırlanmıştır. Bu yasanın yürürlüğe girmesi ile iltica sisteminin daha sistemli olması beklenmektedir. Türkiye'nin coğrafi sınırlandırmasından ötürü sığınmacı ve mülteci kavramlarını, alanın muhatapları olmaları bakımından beraber kullanmakta şu aşamada fayda vardır.

Ana Mevzuat:

1. 6169 Sayılı İltica/Sığınma Yönetmeliği (1994) (16 Ocak 2006 tarihli değişiklik). Tam adıyla, Türkiye'ye İltica Eden Veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar Ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.

6169 Sayılı İltica/Sığınma Yönetmeliği, ulusal mevzuatın ilgili uluslararası antlaşma ve sözleşmelerle uyumlulaştırılması için 1994'te yayımlanmıştır. Yönetmelik ile birlikte Avrupa dışından gelenlere, üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar sığınmacı statüsünde geçici koruma sağlanmaya başlanmıştır. Bu yönetmelik, Bakanlar Kurulu'nun 16 Ocak 2006 tarih ve 2006/9938 Sayılı kararı ile değiştirilmiştir. Değişiklik ile, AB üyelik sürecinde iltica ve göç müktesebatının uygulanabilecek bölümlerinin ikincil düzenlemeler yoluyla hayata geçirilmesi; böylece hem mevcut iltica sisteminin AB uygulamalarına paralellik sağlaması hem de orta vadede yürürlüğe konması gereken İltica Yasası'nın ve bu alandaki idari yapılanmanın alt zemininin oluşturulması ve yürütülen işlemlerin hukuki temelini kuvvetlendirilmesi hedeflenmiştir. AB müktesebatı içerisinde yer alan 27 Ocak 2003 tarih ve 2003/9EC Sayılı Konsey Yönergesi (AB Konseyi Kabul Yönergesi), 29 Nisan 2004 tarih ve 2004/ 83 EC Sayılı Konsey Yönergesi (AB Konseyi Vasıf Yönergesi) ve 1 Aralık 2005 tarih ve 2005/85/EC Sayılı Konsey Yönergesi (AB Konseyi Usul Yönergesi) hükümlerinin ikincil düzenleme ile giderilmesi hedeflenmiştir.

2. İltica Ve Göç Ulusal Eylem Planı (25 Mart 2005)

AB üye ülkelerinin aday statüsündeyken yerine getirdikleri gibi Türkiye de iltica ve göç alanında AB'ye uyum çalışmalarını sürdürmektedir. 2004–2005 yılları arasında Danimarka-İngiltere konsorsiyumu ile "Türkiye'nin Göç Ve İltica Stratejisinin Uygula-

lanması için Bir Eylem Planı Geliştirilmesine Destek Sağlamak" isimli Eşleştirme Projesi sonucunda Türkiye'nin İltica Ve Göç Ulusal Eylem Planı hazırlanmış, 25 Mart 2005 tarihinde Başbakanlıkça imzalanarak uygulamaya konulmuştur. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nce yürütülen İltica Ve Göç Ulusal Eylem Planı, AB'ye katılım müzakereleri süresince, Türkiye'nin iltica, göç ve yabancılar mevzuatının ve sisteminin AB müktesebatı ve sistemleri ile uyumlu hale getirilmesi için yürürlüğe konması gereken yasal düzenlemeleri; idari yapılanma için alınması gereken tedbirleri ve fiziki alt yapının tamamlanması için gereken yatırım projelerini içermektedir.

3. 57 Sayılı Uygulama Talimatı (22 Haziran 2006)

Uygulama Talimatı, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1994 İltica/Sığınma Yönetmeliği ile diğer mevzuatımız esas alınarak AB müktesebatına uygun olarak çıkarılmıştır. Uygulama Talimatı ile amaçlanan, yönetmelik değişikliğinden sonra, AB'ye tam üyelik gerçekleşene kadar, Ulusal Program'da yer alan taahhütlerin yerine getirilmesi, iltica sistemimizin ve uygulamalarımızın AB müktesebatı ve uygulamalarına paralellik sağlaması, İltica Göç Eylem Planı'nda ileride iltica alanında oluşturulması öngörülen idari yapılanmanın alt zemininin oluşturulmasıdır.

4. Genelgeler

İkincil Mevzuat:

1. 2510 Sayılı İskân Kanunu (1934)
2. 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet Ve Seyahatleri Hakkında Kanun (1950)
3. 5682 Sayılı Pasaport Kanunu (1950)
4. 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (1964)
5. 2922 Sayılı Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Kanun (1983)
6. 4422 Sayılı Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu (2001)
7. 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun (2003)
8. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (2004)

4. Sığınma/Mülteci Alanında Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirler, sığınmacı ve mülteciler için uygun ikamet illeri değildir. Sığınmacı ve mülteciler Türkiye’de İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen 51 şehre yönlendirilmektedirler. Uydu şehir olarak tabir edilen bu iller şunlardır: Mersin, Yozgat, Çanakkale, Bolu, Uşak, Denizli, Yalova, Siirt, Balıkesir, Batman, Şanlıurfa, Kilis, Ardahan, Malatya, Kars, Iğdır, Düzce, Sakarya, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt, Mardin, Ağrı, Adana, Amasya, Afyonkarahisar, Aksaray, Bilecik, Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Isparta, Kastamonu, Kahramanmaraş, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Kırıkkale, Konya, Kütahya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Şırnak, Tokat, Van.

Sığınmacı ve mülteciler, kendi ülkelerinde, yolda (geliş esnasında) zorlu hava şartlarına maruz kalma, kaçakçıların kötü muamelesi, dokümanlarına el konulması, psikolojik ve fiziksel şiddet, tecavüz vb durumlarla karşılaşmış olabilirler. Sığınmacı ve mülteciler, kendileri ile ilgili sığınma prosedürleri tamamlanana kadar söz konusu illerde ikamet etmek ve belirli günlerde, Yabancı Şube Müdürlükleri’ne imzaya giderek, o illerde bulduklarını bildirmek zorundadırlar. İşte bu bekleyiş esnasında birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Her şeyden önce Türkiye’de alanı düzenleyen herhangi bir yasa olmadığını tekrar etmekte fayda var. Alandaki yasa eksikliği, alanın sadece genelge ve yönetmeliklere bırakılmış olması, başvuru prosedürlerinin uygulanmasının dışında eğitim, sağlık, barınma, sosyal hizmetlere erişim, temel ihtiyaçların karşılanması gibi konularda sistemler, ilden ile değişen, birçok durumda mevzuatta yeri bulunmadığı ya da taleplerin karşılanması yerel makamların inisiyatif kullanımına bırakıldığı için açıkta kalan geniş bir alan bırakmaktadır. Dolayısıyla yerel makamlar ve STÖ’ler sistemler bir yapının içinde sistem geliştirmeye çalışmakta ve zamandan zamana ve kişiden kişiye değişiklik gösteren, hak kaybına neden olan bir yapının içine sıkışılıp kalınmaktadır.

Sığınmacılar ve mülteci alanı, Türkiye’de henüz AB ülkelerindeki gibi bilinen bir alan değildir. Türkiye için henüz iç politikanın bir malzemesi haline gelmemiştir. Toplumda da sadece haberlerde arasına felaket görüntüleri olduğunda akla gelen, sonra unutulmuş bir konudur. Mevcut durum hem dezavantajlıdır hem de bir avantaj sunmaktadır.

Bilgisizlik ya da bilinç eksikliği, sığınmacıların ve mültecilerin haklara erişiminde ve toplum içindeki varoluşlarında olumsuz etki yaratmaktadır. Öte yandan, önyargılı birinin fikirlerini değiştirmektense, bilgisi olmayan bir kişiyi bilgi ile donatmak görece

olarak daha kolaydır. Dolayısıyla toplumdaki bilgi eksikliği, bir avantaja dönüşebilir: Uygun yöntemlerin bulunması halinde, toplum doğru bilgi ile daha kolayca donatılabilir. Bu durum iyi değerlendirilebilirse, Batı'da bugün mültecilere ve genel anlamda göçmenlere yönelik ırkçı, ayrımcı düşüncelerin Türkiye'de gelişmesi engellenebilir ya da yavaşlatılabilir.

Genel anlamda sığınmacıların Türkiye'de buldukları sürece karşılaştıkları temel sorunları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

1. Sağlık Hizmetlerine Erişimde Karşılaşılan Sorunlar

Sağlık imkânlarına erişim ve tedavi masraflarının karşılanması, şu an Türkiye'deki sorunların başlıcalarındandır. Ücretsiz muayene birçok ilde mümkün değildir. Muayene sağlansa da tetkik ve tedavide birçok sığınmacı ve mülteci ödeme güclüğü çekmektedir. Sağlıkla ilgili alanı düzenleyen 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre:

“Madde 60: Yerleşim yeri Türkiye'de olan kişilerden; vatansızlar ve sığınmacılar; Madde 61: Genel sağlık sigortalılığı başlangıcının tespiti ve tescil işlemleri aşağıdaki hükümlere göre yürütülür. 60'ncü maddenin birinci fıkrasının; b) c) bendinde sayılanlar; ilgili mevzuatları gereği yeşil kart aldıkları, aylığa hak kazandıkları, vatansız ve sığınmacı sayıldıkları, korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz yararlanmaya başladıkları tarihten itibaren genel sağlık sigortalısı sayılır ve ilgili kurumların kapsama alındığı tarihten itibaren bir ay içinde verecekleri genel sağlık sigortası giriş bildirgesi ile tescil edilirler.”

Buna rağmen, Türkiye'deki yaklaşık 19 bin kişinin tamamına yakını İltica/Sığınma Başvuru Sahipleri olarak nitelendirilmekte ve bu kanundan yararlanamamaktadırlar. Mülteci statüsü alan kişi sayısının da 46 olduğunu belirtmiştik. Türkiye'de ikamet eden başvuru sahipleri 5510 Sayılı Kanun kapsamında yer almadıkları için genel sağlık sigortalısı sayılmamaktadırlar. Bu nedenle, iltica/sığınma başvuru sahipleri, Sosyal Yardım Ve Dayanışma Vakıflarına (SYDV), sağlık yardımları ile ihtiyaçları halinde diğer sosyal yardımlar için ikamet ettikleri yerdeki il/ilçe SYDV'lere 2006/1 sayılı “SYDV Başvuru Usul Ve Esasları” çerçevesinde başvuruda bulunabileceklerdir denmektedir. Fakat birçok durumda kaynak yetersizliği ve mevzuatın açık olmaması gerekçesiyle bu başvuruların karşılanmasında ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır.

2. Barınma Sorunu

Türkiye’de sığınmacılar ve mülteciler barınma sorunlarını kendileri çözmek zorundadırlar. İçişleri Bakanlığı’nca belirlenmiş illerde kalmaları gerekmektedir. Devlet tarafından sağlanan herhangi bir barınma merkezi yoktur. Sadece çok özel durumlar için 100 kişi kapasiteli bir misafirhane bulunmakta fakat bu da ihtiyacı karşılamamaktadır. Yerel yönetimlerin, STÖ’lerin ve vatandaşların desteğiyle zor durumda olan sığınmacı ve mültecilerin barınma sorunu çözülmeye çalışılmaktadır.

3. Hukuki Mekanizmalara Erişim

Mülteci Hukuku Türkiye’de yeni yeni gelişmeye başlayan bir alan olmakla birlikte, BMMYK ve STÖ’ler barolara yönelik mülteci hukuku eğitimlerine devam etmektedir. BMMYK ve İçişleri Bakanlığı kararlarına itiraza yönelik, yaygın ve sistemli bir hukuki destek mekanizması bulunmamaktadır. Gözaltı ve prosedüre erişim gibi konularda hukuki destek mekanizmalarına erişimde ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Evlenme, boşanma, velayet ve benzeri durumlarda da hukuki mekanizmalardan yararlanmalarında ciddi sıkıntılar bulunmaktadır.

4. Eğitim İmkânlarına Erişim

Eğitim alanı, diğer alanlara bakıldığında daha az sorunlu bir alan olarak göze çarpmaktadır. Zorunlu eğitim çağındaki (6-14 yaş) kişilerin dışında kalan kişilerin, diploma denkliği ve Türkçe dil eğitimi eksikliği nedenlerinden ötürü eğitime katılmaları yeterli seviyede değildir. Zorunlu eğitim çağını geçmiş olan mültecilerin lise ve dengi okullara erişiminde dil yeterliliği ve diploma denklik gibi sıkıntılar nedeniyle erişimlerinde ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Türkçe dil eğitimi yetişkinler için halk eğitim merkezleri aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye’de geçici olarak kalacaklarını, bir an önce gideceklerini düşünmeleri eğitime katılım oranını düşürmektedir. Eğitime katılımı teşvik etme amacıyla, BMMYK ve STÖ’lerden eğitim yardımı desteği sağlanmaktadır.

5. İş Piyasasına Erişim

Sığınmacı ve mültecilerin Türkiye’de çalışmasına ilişkin özel bir yasal düzenleme olmamakla birlikte 4817 Sayılı Yabancıların Çalışmasına İlişkin Kanun çerçevesinde hukuki olarak çalışma izinleri bulunmaktadır. Bu kanunun pratikte uygulanamaması, çalışma izni almanın işverenin sorumluluğuna bırakılması ve işverenlerin uzun prose-

dürlere girme yönündeki çekimserliğinden ötürü, bu kanundan yararlanan sığınmacı ve mülteci sayısı birkaç kişi ile sınırlıdır. Yasal olarak çalışma haklarına erişimdeki hukuki zorluklar, emek sömürüsüne neden olacak uygulamalara yol açmaktadır. İş piyasasına erişemeyen sığınmacı ve mülteciler, ekonomik olarak dışarıya bağımlı bir hayat sürdürmek zorunda kalmaktadırlar.

6. Temel İhtiyaçların Karşılanmasında Karşılaşılan Sıkıntılar

İş piyasasına erişimde karşılaşılan sıkıntılardan kaynaklı bir biçimde ekonomik olarak dışarıdan yardımlara bağımlı olma, zincirleme birçok sorunun temelini oluşturmaktadır. Valilikler bünyesindeki SYDV'lere düşen yük, yerel kapasite ile sınırlı kalmakta; gıda, yakacak, sağlık, barınma, giyim, kadınların çocukların özel ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok alanda yaşam kalitesini düşürücü durumlarla karşılaşılmaktadır. Kendilerine sistemli olarak ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir nakit yardımı bekleme süreçleri esnasında sağlanamamaktadır.

7. Toplumdaki Önyargılar/Bilgisizlik

Sığınmacı ve mültecilerin ekonomik göçmenlerle karıştırılmaları, ülkelerindeki yoksulluk nedeniyle ayrıldıklarının düşünülmesi ve Türkiye'deki diğer vatandaşlarla karıştırılması bu başlık altındaki başlıca sorundur. Suçlu, hastalıklı insanlar olarak görülebilmeleri ya da vatan haini olarak nitelendirilebilmeleri, toplumda yer almaları önündeki en büyük engellerdendir. Bilgisizlik ve önyargılar, sığınmacı ve mültecilerin yerel düzeyde hizmetlere erişiminde aksamalara neden olmakta, uyum/entegrasyon programları ve kültürel oryantasyon çalışmalarına toplum tarafından direnç gösterilmesine yol açabilmektedir.

Yukarıdaki sorunlar çerçevesinde, sığınma başvuru sahipleri ve sığınmacılar Genel Sağlık Sigortası kapsamında değerlendirilmeli ve sağlık hizmetlerinden etkili bir şekilde yararlanmalıdırlar.

Devlet tarafından, kendilerine en azından belirli bir süre toplumdan izole olmayacakları, soyutlanmayacakları bir biçimde barınma imkânı sağlanmalı, ya da bazı ülke örneklerinde olduğu gibi ekonomik gücü olmayanlara kira yardımı yapılmalıdır.

Mülteci hukuku, hukuk çevrelerinde daha bilinir bir hale getirilmeli, barolara yönelik eğitimler yaygınlaştırılmalıdır. Prosedüre erişim, BMMYK ve bakanlık kararlarına itiraza ilişkin hukuki destek programları yaygınlaştırılmalıdır. İltica prosedürünün her

aşamasında ücretsiz hukuki yardıma erişim imkânları sağlanmalıdır. Sığınma ve mülteci konularına ilişkin uzmanlaşmış mahkemeler görevlendirilmelidir. Adli süreçlerde yer alan tüm aktörler mülteci hukukuna ilişkin eğitim görmelidir.

Sığınmacı ve mültecilerin eğitime katılımını teşvik edici programlar düzenlenmeli; sığınmacı ve mülteci çocuklar temel Türkçe eğitimi aldıktan sonra seviyelerine göre sınıflara yerleştirilmelidir. Ortaöğretime katılımın önündeki engellerin aşılması için alternatif mekanizmalar üretilmeli, zaman zaman diploma alma konusunda yaşanan sıkıntılar ek düzenlemelerle aşılmalıdır. Yerel bütünleşmeyi sağlayacak çalışmalar, ilgili bakanlık tarafından sistemli bir şekilde örgütlenmeli, olası uyum sorunları bu şekilde aşılmalıdır.

Temel ihtiyaçların karşılanması esnasında yükü taşıyan SYDV'lere sığınmacı mülteciler için kullanılmak üzere ek bütçe aktarılabilir. Temel ihtiyaçların temini için asgari yardımlar, vatandaşlarla yapılan yardımlarla eşit biçimde yapılmaya çalışılmalıdır. Temel ihtiyaçların karşılanmasıyla bağlantılı olarak, iş piyasasına erişim kolaylaştırıldığında, vergi kaybı engellenecek, dışarıya/yardımlara bağımlı yaşamak zorunda kalan kişilerin kendi ayakları üzerinde durabilecekleri bir mekanizmanın oluşumu kolaylaşacaktır. Böylelikle yerel makamların üzerine düşen yük de azalabilecektir.

5. Sonuç

Sığınma ve mültecilik alanına ilişkin daha fazla akademik araştırma ve çalışma yapılmasında fayda vardır. Böylelikle alana ilişkin politika üretme çalışmalarına bilimsel veri sağlanabilir ve araştırma temelli savunu faaliyetleri çoğaltılabilir. Toplumun bilinçlendirilmesi, genel anlamda sığınmacıların ve mültecilerin yaşam kalitesinin artırılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Farkındalık yaratma çalışmalarının bizzat sığınmacı ve mültecilerin içinde oldukları etkinliklerle gerçekleştirilmesi, kendilerine olanak sağlandığında içinde buldukları topluma sağlayabilecekleri katkının toplum tarafından da görülmesi uyum süreçlerini kolaylaştıracaktır. Sığınmacı ve mültecilerin şu an içinde buldukları durumun görünebilir olmasını sağlamak, farkındalık yaratma çalışmalarının esası olmalıdır.

Kaynaklar

Aysel elikel ve Günseli Öztekin Gelgel. 2009. *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi, <http://www.hyd.org.tr/?pid=294>

Yılmaz Altuğ. 1986. Avrupa Konseyinde Mülteciler Konusu. *Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 6 (1): 7-9.

Yılmaz Altuğ. 1967. *Devletler Hususi Hukuku Bakımından Mülteciler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

KENT HAKKI

CİHAN UZUNÇARŞILI BAYSAL

ERİŞİM HAKKINDAN DEĞİŞTİRME HAKKINA

1. Neden Kent Hakkı?

2000'lerin başından bu yana oldukça yeni bir hak, kent hakkı, insan haklarının gündemine taşınarak talep edilmekte. Hemen her ülkeden emekçiler, çevreciler ve kent-sel toplumsal muhalefet, kent hakkı için seslerini yükseltirken, akademik çevrelerden ulusüstü örgütlere, yerel ve merkezi yönetimlere kadar geniş bir çevre de kent hakkını tartışmakta.

Antik Yunan'daki *Polis*'ten (politik kent) bu yana gelişerek vatandaşlık hak ve taleplerinin duyulma ve duyurulma mekânı olan kent, bugün dünya üzerindeki kentlerin nicelik ve nitelik olarak en fazla önem kazandığı bu zaman diliminde, ironik bir şekilde en pasif ve en etkisiz konumuna itilmiştir. Tarih boyunca kent, demokratik değerler ile özgürlüklerin gelişme ve genişlemelerinde ve her düzlemdeki ayrımcılık ve dışlayıcılık pratiklerinin tartışılarak, muhalefet edilerek, mücadele edilerek etkisizleştirilmesinde, dolayısıyla eşitlik kavramının yerleşmesinde önemli role sahipti. 21. yüzyılda dünya nüfusunun yarısı kentlerde yaşamaktadır. BM Habitat Raporları'nda yayımlanan tahminlere göre 2050'de dünyanın % 65'i kentleşmiş olacaktır. Bugün, devasa gökdelenler, alışveriş merkezleri, otoyollar, köprüler ve teknoloji harikası binaları ile "göz alıcı 'fantazmagorik'¹ montajlar" olarak kentler, "küresel kozmopolit düzenin cismanileşmiş hali, 21. yüzyılın doruk noktası ve dünyanın her yönünden akan iletişim ağlarının merkez noktalarıdır" (Swyngedouw 2009). Ancak, en görkemli olduğu bu devirde, kamusal ve siyasi buluşmalar/karşılaşmalar ile karşı çıkış, mücadele ve başkaldırılar mekânı olarak geleneksel anlamıyla kent can çekişmektedir. "Tüketiciilik, turizm, kültür sanayi ve bilgi tabanlı sanayilerin, ekonominin başlıca veçheleri haline geldiği bir dünyada kent hayatının kalitesi —tıpkı kendisi gibi— bir meta olmuştur." Mülk edincilik, tüketiciilik ve bireysellik üzerinden şekillenen neo-liberal etik etkisi altındaki kolektif eylem biçimleri artık eskisi kadar siyasete müdahil ol(a)mamaktadır. Gayrimenkul değerlerinin savunulmasının önemli bir siyasal çıkar haline geldiği

1 Hayali fenerle duvara aksettirilen ve ani olarak büyüüp küçülen şekiller; rüyada veya yüksek ateşte birbirini ardına gelen hayaller.

bu dünyada zaten tehdit altında olan yurttaşlık ve aidiyet ideallerini ayakta tutmak da zorlaşmıştır (Harvey 2008). Kentin ve kentsel yaşamın her alanının metalaşması, agoranın pazara, toplumsal sorunlarda söz sahibi aktif yurttaşın tüketiciye yenik düşmesiyle, neo-liberalizmin etkileri altındaki kentleşmenin bizi getirdiği nokta, bir "kentsiz kentleşme" (Bookchin 1999) olgusudur.

Politik olanın geri çekildiği böyle bir zeminde, karşımızda "post-politik" bir kent ve "post-demokratik" (Swyngedouw 2009) bir düzen bulunmaktadır. Neo-liberal ekonomi politikaları sonucunda bir yaşam alanı ve kullanım alanı olmaktan çıkıp tüketim/ değişim mekânlarına evrilen kentler, yeni eşitsizliklerin yanısıra yeni hak ihlalleri ve mağduriyetlere de mekân olmakta, yepyeni ancak adaletsiz bir kentsel düzen oluşmaktadır. Küresel kent/mega-kent yaratma araçları olarak soylulaştırma uygulamalarıyla, kentsel yenileme/dönüşüm projelerinin sebep olduğu ihlal ve mağduriyetler, kamusal alanlar ile kamu hizmetlerinin özelleştirilmeleri, giderek pahalılaştıran kentsel yaşam pratikleri, varsıllar-yoksullar olarak kutuplaşan ve hem toplumsal hem mekânsal olarak ayrışan kentler, ayrışan iş olanakları, kapalı siteler, yeni dışlanma/dışlama biçimleri, yoksulların/yoksulluğun kriminalleştirilmesi, yeni-ırkçılık, yeşil alanlar ile kamusal alanlara eşitsiz erişim, artan çevre ihlallerinin yarattığı riskler, iktisadi koşullar veya çevresel riskler nedeniyle iç-göç ve dış-göç, göçmenler ile mültecilerin ihlal edilen hak ve özgürlükleri, gözetlenme-gözetleme gibi emniyet adına giderek arttırılan denetim mekanizmaları, özellikle 11 Eylül Sendromu'nun yarattığı özgürlük kısıtlamaları ve benzer gelişmeler, demokratik kriterleri sorgulanan yeni bir kentsel paradigma yaratmıştır. Bu gidişat karşısında, dünyanın en büyük nüfusunu oluşturan kentlilerin, yaşam alanlarının yapılanması, gelişimi ve kaynaklarının tasarrufu üzerinde bizzat kendilerinin hak sahibi olma istekleriyle, kısaca, kent hakkı talebiyle karşı karşıyayız.

2. Kent Hakkı Kavramının Ortaya Çıkışı

Kent hakkı kavramı, ilk kez Marksist filozof ve sosyolog Henri Lefebvre (1968) tarafından aynı isimli eserinde kullanıldı. Kitap, 1968 Paris'indeki tarihi protestoların hemen öncesinde yayınlanmıştı ve 1968 sloganlarının çoğunun ilham kaynağı oldu (Mayer 2009). Lefebvre, kent hakkı kavramını daha sonra *Kentsel Devrim* (1970) ve *Mekânın Üretimi* (1974) adlı eserlerinde geliştirecektir.

Lefebvre, kent hakkını "kentsel mekân" kavramı üzerinden yorumladığı için önce "mekân" ile ne kastettiğine değinelim. Mekânı kapsayıcı bir biçimde, algılanan

mekân, tasarlanan mekân ve yaşanan mekân olarak üçlü bir sınıflandırmayla tanımlar. İnsanların gündelik çevrelerindeki somut ve nesnel fiziki mekân ile ilkini, zihinsel tasavvurlar ve mekâna yönelik yaratıcı fikirler ile ikincisini (bu aynı zamanda mimarların, plancıların, yatırımcıların, coğrafyacıların, toplum mühendislerinin düzlemidir) tarif eder. Yaşanan mekân ise birinci ve ikincinin karmaşık bir ilişkisidir ve kişinin kendisinin gündelik yaşamdaki deneyimlerinden oluşur; gündelik yaşam pratiklerinde, yaşanan mekân ile toplumsal ilişkiler içiçe geçerler (Purcell 2002). Böylece, kentsel mekânın üretimi, kentin sadece maddî mekânlarının üretimi değil aynı zamanda kentsel yaşamın her alanı ile toplumsal ilişkilerin de üretimi ve yeniden üretimi olduğundan, mekâna yapılan her müdahale, fiziki bir müdahale boyutunu aşarak, toplumsal ilişkileri etkileyebilir, toplumsal adaleti/adaletsizliği tetikleyebilir, güç ilişkilerini yeniden kurabilir ya da dağıtabilir, toplumsal sınıfların iktidarla aralarındaki mesafeleri de tayı edebilir.

Bu noktadan hareketle, Lefebvre'e göre, kent hakkı, kentsel mekânın üretimini belirleyen güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmelerinin gerekliliğini ve kent üzerindeki hak sahipliğinin de sermaye ve devletten kentin sakinlerine aktarılmasını vurgular. Lefebvre'in yorumu ile kent hakkı ne bir reform çağırısı ne de parçacıklı bir direniştir. Tam aksine, kent ve ötesindeki toplumsal, siyasi ve iktisadi ilişkilerin radikal bir şekilde yeniden yapılandırılmalarıyla kent ve kentleşme süreçleri üzerindeki denetimin kentin sakinleri tarafından ele geçirilmesidir. Böylece, kent hakkı, kentlerdeki karar verme mekanizmalarının çerçevelerini yeniden çizerek, karar vermeyi sadece devlet ile ilişkili konularla kısıtlamadan, aynı zamanda mekânın üretimiyle ilgili tüm kararları içerecek şekilde genişletir: "Dünyayı değiştirmek için mekânı değiştirmek gerekir" (Purcell 2002). Burada "kent sakinleri" olarak belirtilenler, vatandaşlıktan bağımsız olarak, bir ülkenin vatandaşı olsun olmasın mülteciler gibi toplumsal grupları da içerecek biçimde kentin tüm yararlanıcıları/yaşayanlarıdır.

Bu çerçevede, kent hakkı, kent sakinleri için iki temel hak içerir: Tahsis ederek/işgal ederek kullanım hakkı ve katılım hakkı (Purcell 2002). Kent sakinlerinin kentsel mekânları fiziki olarak doldurmaları, işgal etmeleri ve kullanmaları kısaca kendilerine tahsis etmeleri sonucu, metalaşan ve değişim değeriyle öne çıkan kentsel mekânın kullanım hakkı (mülkiyetten bağımsız olarak) geri kazanılmaktadır. Lefebvre burada sadece var olan kentsel mekânı kastetmez; hakkı, sakinlerin arzu ve gereksinimleri doğrultularında mekân üretimini kapsayacak şekilde genişletir. Katılım hakkı ise, mekânın üretimi üzerindeki tüm kararlara kent sakinlerinin de katılarak, karar alıcı olmalarıdır. Böylece Lefebvre, temsili demokrasinin çok ötesinde bir yaklaşımla, ka-

tılımcı demokrasinin de güçlendirilmesine yol açacak yepyeni bir vatandaşlık tanımı ortaya atmıştır. Vatandaşı edilgen konumundan almış, katılımcılığının kapsamını da genişleterek "toplumsal vatandaşlık" kavramını getirmiştir. Kentsel mekân üretiminde söz sahibi olmak demek, toplumsal ve mekânsal ilişkiler üzerinde denetim demektir; bu da toplumsal vatandaşlık yoluyla gerçekleşir. Artık devlet söz hakkı, küresel şirketler ya da sermayeden önce kentin kendi sakinlerindedir.

Porto Alegre'de (Brezilya) düzenlenen ilk Dünya Sosyal Forumu'ndan (2001) bu yana, kentsel toplumsal hareketler ve uluslararası örgütler, neo-liberal kent paradigmasını sorgulamak ve dünya kentleri üzerindeki adaletsiz gidişatı tersine çevirebilmek amacıyla, Lefebvre'in kent hakkı kavramını yeniden gündeme taşımaktalar. Metaların mekânda üretiminden, mekânın kendisinin meta olarak üretimine geçildiğini anlatan ve kapitalizmin 20. yüzyılda ayakta kalabilme becerisini buna bağlayan Lefebvre'den yola çıkan Harvey, artı-değerin kentin dönüştürülmesi vasıtasıyla emilmesini inceledi. Neo-liberal sistemde çıkarları ortaklaşan devlet ve sermaye, yeni yönetim mekanizmaları yaratmış ve artı-değer devlet aygıtı üzerinden dağıtılırken, kentleşme sürecinin şekillendirilmesi sermaye ve üst gelir grupları lehine yönelmiştir. Kent hakkının bu küçük siyasal ve ekonomik elitin elinden alınması için kolektif bir mücadele gerekmektedir. Kent ve kentleşme süreçlerinin bu sınıfsal boyutuna ve kentleşmenin özündeki yerinden etme süreçleri ile mülksüzleştirme yoluyla birikime dikkat çeken Harvey, "Kitleleri kentle ilgili haklardan yoksun bırakan bu gelişmeler karşısında, toplumsal muhalefet (eğer bir araya gelebilir ise) neyi, neleri talep edecek?" diye sorar. Yanıt basittir: "Artığın üretimi ve kullanımı üzerinde daha fazla demokratik denetim talep edilmeli." Böylece, kentleşme, artı-değer kullanımının başlıca vasıtalarından biri ise, artığın kullanımı üzerinde demokratik bir yönetimin tesisi kent hakkını oluşturur. Bu hak, kentsel kaynaklara erişimde bireysel özgürlüklere sahip olmanın çok ötesinde bir haktır. Emlak spekülâtorleri veya devlet planlamacılarının tayin ettiği bir erişim hakkından öte, kenti değiştirmenin vasıtası olarak etkin bir hak, yüreğimizin arzuları doğrultusunda kenti şekillendirme ve dolayısıyla kendimizi de başka bir biçimde yeniden yaratma hakkıdır (Harvey 2008).

Ne tür bir kent istediğimiz sorusu ne tür toplumsal bağlar, doğa ile ilişki, yaşam biçimleri, teknolojiler ve arzulanan estetik değerler sorusundan ayrılmaz. Kent hakkı, kent kaynaklarına ulaşma özgürlüğünden çok öte bir şeydir: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca bireyselden çok ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmek üzere ortaklaşa bir gücün kullanımına dayanır. Kentlerimizi ve kendimizi yapma ve yeniden yapma özgürlüğünün en değerli ama aynı zamanda en çok ihmal edilmiş insan haklarımızdan biri olduğunu ileri sürmek isterim. (Harvey 2008: 182)

3. Kent Hakkının Hukuki Çerçevesini Çizme Gayretleri

Lefebvre'in görüşlerinden beslenen araştırmacılar, kent hakkını kapitalizm ve küreselleşmeye muhalif bir duruş olarak nitelerler. Bu görüşe göre, kent hakkı kapitalizmin temeli olan özel mülkiyeti ve mülkiyet ilişkilerini sorgulayarak serbest pazar kapitalizminin yeniden gözden geçirilmesini ve "demokratik", "adil" yepyeni bir toplum ve kentin inşasını talep eder. Ancak, Lefebvre ve ardılları kent hakkını sadece felsefi ve siyasi boyutlarıyla irdemiş, hukuki altyapısıyla ilgilenmemişlerdir. Örneğin, Harvey ve Peter Marcuse kent hakkını yaptırımı olan hukuki bir talep olarak değil adalet, etik, fazilet ve iyiliğin temel ilkeleri üzerine inşa edilmiş bir ahlaki talep olarak tanımlarlar (Mayer 2009). Artan mağduriyetler ve ihlaller karşısında, dünyanın her yerinden halklar kent hakkı bayrağı altında bir araya gelirken, hakkı kendi kullanım alanlarına almak isteyen çeşitli toplumsal hareketler, uluslararası STÖ'ler, ulusüstü örgütler, yerel ve merkezi yönetimler de hakkı tanımlama ve çerçevesini çizme gayretine girerler. Ancak, hakkın özündeki radikal muhalif duruşun saptırılması ve içinin boşaltılmasının yolu da böylece açılır. Hakkı, kentin sunduğu toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve teknik hizmetlere yönelik bir erişim hakları silsilesi olarak tanımlayanlar, neo-liberal kentin mağduriyet, ihlal ve adaletsizliklerinin aslında sistemin kendinden kaynaklandığını göz ardı ederek, sistemi değiştirmek yerine belirli haksızlıklarının azaltılmasına/yok edilmesine yönelik hakkı araçsallaştırarak sistemin özüne dokunmadan reform yapanlar, büyümeye ve pazara odaklı bir kentsel mekân üretimini sürdürürken toplum temelli iyileştirme projeleriyle çare bulduklarını sananlar, hakkı, kentsel sürdürülebilirlik, dışlanmayla mücadele ya da barınma hakkı/konut hakkına indirgeyenler yüzünden kent hakkı neredeyse her hak, özgürlük ve demokratik değer ile yolu kesişen, herkese istediği her şeyi sunabilen içi boş bir şemsiye slogana dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle, en popüler olduğu bir dönemde en anlamsız hale gelme riski altındadır (de Souza 2010).

Lefebvre'in eserini kaleme aldığı ve hem kendisinin etkilendiği hem de etkilediği dönem, 2. Dünya Savaşı ertesi sağlanmış olan istikrar ve büyümenin sınırlarına ulaştığı ve ayrıca keskinleşen çelişkilerin olumsuzluklarının da iyice açığa çıktığı bir dönemdi. Fordizmin krizine karşı bir araya gelen hareketler, konut hakkı için mücadele ve kira grevlerinin yanısıra, genellikle yoksulları yerlerinden eden kentsel yenilemeye ve kentlerin banliyöleşmeleriyle ortaya çıkan ayrışmaya karşı kampanyalar örgütlediler. Gençlik ve toplum merkezleri, okul, toplu ulaşım hizmetleri gibi talepler de döneme damga vurdu. Vietnam Savaşı nedeniyle ABD ve emperyalizme karşı çıkış toplumsal hareketlerin ortak noktalarından bir başkasıydı. Kısaca, aktivistler sistemdeki haksızlıkları seslendirerek memnuniyetsizliklerini belirtiyor, yeni isteklerle şekillendirdikleri yeni bir kenti ve düzeni talep ediyor, öte yandan savaş ve emperyalizm karşıtlığında buluşuyorlardı. Devletlerin iktisadi ve siyasi politikalarına karşı dünya üzerinde geniş çaplı bir muhalefetin başladığı ve Lefebvre'nin yapıtından sloganların yaratıldığı bu devri geniş tabanlı kentsel hareketlerin ilk dalgası olarak niteleyebiliriz (Mayer 2009).

Lefebvre'den ve o dönemin görüşlerinden ilhamla şu cümleler toplumsal hareketlerin sloganlarına dönüştü:

Kenti de hayatı da değiştir!

Kaldırımların altında kumsallar var.

Gerçekçi ol, imkânsızı iste.

1980'lerden itibaren neo-liberal iktisadi pratikler ve kemer sıkma politikalarının etkileri altında şekillenen ve girişte değinilen mağduriyet ve haksızlıklara neden olan yeni kentsel paradigma karşısında mücadele eden kent hareketlerini ise geniş tabanlı kentsel hareketlerin bir başka dalgası olarak anabiliriz. Bu hareketler, iki geniş grubun taleplerinin birleşme noktası oldular. İlk grup, güvenli barınma/konut, temiz su hakkı ve benzeri yaşam hakkı ve yaşam alanı olanaklarını talep ederken, ikinci grup, hâkim ekonomik düzene meydan okuyan küreselleşme karşıtı hareketlerden oluşmuştur. Kentsel arazilerin metalaşmaları sonucu uygulamaya konulan ve yoksulları ve emekçileri mülksüzleştirerek yerlerinden eden soylulaştırma ve kentsel yenileme projelerine karşı dünyanın her yerinden sesler yükselirken, küreselleşme karşıtı hareketler de "Başka Bir Dünya Mümkün" ile "Başka Bir Kent Mümkün" sloganlarını aynı anda telaffuz ederek popülerleştirmişlerdir (Mayer 2009).

Böylece uzun bir süre, sadece dinamik bir ekonomisi olan büyük kentlerin entelektüelleri ve toplumsal hareketleri tarafından kentsel yenileme/soylulaştırma uygulamaları ile mega-kent projelerine karşı kullanılan kent hakkı, yakın zamanlarda ekonomik daralma yaşayan kentlerin sakinleri tarafından da seslendirilir olmuştur. Yerel yönetimlerin iflası, kamuya ait mülklerin satışı, sosyal hizmetlerdeki kısıntılar ve altyapı çalışmaları ile kamu hizmetlerindeki yatırımların durdurulmaları karşısında kentlerini, kamusal alanlarını ve kamu hizmetlerini savunmak için örgütlenen kent sakinleri, bunu bir kent hakkı olarak yorumlamaktadırlar (Unger 2010). Ayrıca, emekçi-öğrenci işbirliği ve dayanışmasının zamanla çözüldüğü ve sadece radikal gruplar bünyesinde devam edebildiği 1960'lardan farklı olarak bu kez yoksullar ve "yoksun" edilen emekçilerin yanı başında, iş bulma olanaklarının kıtlaşması ve iyi eğitilmişlerin de işe erişim olanaklarının daralmasıyla, "sistemden dışlanan" / "sisteme yabancılaşan" öğrenciler de saf tutmaktalar (Radical Urbanism Conference 2008). Bu gelişme, Tunus'tan başlayarak Arap ülkeleri ve Müslüman dünyaya domino etkisiyle yayılan başkaldırılarda da izlenmekte. 1968'den sonra sistemin ciddi olarak sorgulandığı ve tepkilerin geniş kalabalıklarca meydanlardan duyurulmaya başladığı zamanlara geçmekteyiz.

3.1. Dünya Kent Hakkı Şartı

Çağın olumsuz ortam ve koşulları ironik bir şekilde kent hakkının genişlemesine ve popülerleşmesine olanak sağlamakta. Demokratikleşme idealinde ve kentsel reform arzusunda ortaklaşan bazı ulusal ve uluslararası örgütler, "Kimin Kenti? Nasıl Bir Yönetim? Nasıl Bir Kent?" temel başlıkları altında, kentsel mücadeleye katkı sunmak ve uluslararası insan hakları rejiminde ve BM mekanizmalarında kent hakkının tanınmasına tanınmasını sağlamak amacıyla, 2001 tarihli ilk Dünya Sosyal Forumu'nda, kentlerin, toplumsal adalet ve sürdürülebilirlik idealleri içinde ve adil bir kullanım hakkı temelinde yapılandırılmalarının çerçevesini çizmek üzere bir araya geldiler. Habitat International Coalition (<http://www.hic-net.org/>) öncülüğünde atılan bu adım, ancak 2002 Dünya Sosyal Forumu'ndan itibaren hayata geçirilebildi. Çeşitli STÖ'ler ve örgütler ve özellikle Brezilya başta olmak üzere Latin Amerika'dan katılımcılar, Dünya Kent Hakkı Şartı (<http://www.dpi.org/lang-en/events/details.php?page=124>) olarak adlandırılan metnin taslağına başladılar.

2001 Haziran'da Brezilya'da kabul edilen Kent Yasası, kent hakkının yeni ve kolektif bir hak olarak tanınmasını sağladığından Şart'ın oluşum sürecini de olumlu etkiledi. Quito Amerikan Sosyal Forumu (2004) ve Barcelona 2. Dünya Kent Forumu'nda (2005), kentin demokratik yönetimi, yönetim ve bütçeye halkın katılımı, ekonomi-

mik, toplumsal, kültürel haklar ile çevre hakkının tanınarak bu hakların etkin kullanımları, kentsel iktisadi gelişmede daha adil ve daha sürdürülebilir bir modelin benimsenmesiyle kent-kır işbirliğinin güçlenmesi ve yoksulluğun azaltılması gibi önemli temalar taslağa eklendi. 2005'te Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forumu'nda Dünya Kent Hakkı Şartı kabul edildi. Buna göre, kent hakkı, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, yoksul ve düşük gelirli, evsizler, engelliler, etnik azınlıklar, göçmen ve mülteciler, yerlerinden edilmişler gibi savunmasız grupları da ayrımcılık yapmadan kapsayacak şekilde tüm sakinlerin kentin olanaklarına eşit erişimi, yerel yönetime demokratik katılımlarının teşviki, temel hak ve özgürlüklerin yaygınlaştırılması ve güçlendirilmeleri şeklinde formüle edildi. Kentin iktisadi ve kültürel kullanımı, kaynaklarına erişim, kent projeleri ile yatırımlarının kent sakinlerinin çıkarlarını gözetme gerekliliği ve özel ve kamusal mekânlar ile kamuya ait mülklerin kullanımının sakinlerin ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarını ihlal etmemesi Şart'ın diğer önemli noktalarını oluşturdu (Marques Osorio 2005). Metni kısaca yedi ana başlık altında toparlayabiliriz: 1) Kentin demokratik yönetimi, 2) Kentin toplumsal işlevi, 3) Mülkiyetin toplumsal işlevi, 4) Vatandaşlık haklarına etkin erişim, 5) Ayrımcılık yapmamak/Eşitlik, 6) Dezavantajlı grup ve kişilerin özel olarak korunmaları, 7) Özel sektörün toplumsal sorumluluk taahhüdü (Saulé Junior 2006).

Şart, var olan ancak dağılık bir şekilde sözleşmelerde yer alan ekonomik, toplumsal, kültürel haklar ile çevre hakkını, kapsamlı ve daha belirgin bir hukuki çerçevede tanımlayarak bir boşluğu doldurduğu gibi, "kent hakkı" adı altında uluslararası bir sözleşmenin oluşturulmasının yolunu da açmıştır. Tüm kent sakinlerinin kentsel yaşamın faydalarından yararlanmaları, kültürel çoğulculuk, toplumsal çeşitlilik, ekonomik avantajlar ve fırsatlara erişim hakları ile kent yönetimine etkin katılım haklarını tanıyan Şart'ın kent hakkını Lefebvre doğrultusunda tanımladığı iddia edilmektedir. Mülkiyetin ve kentin toplumsal-çevresel işlevini öne çıkaran Şart, kent sakinlerinin planlama, politika oluşturma, karar verme ve yönetim aşamalarında etkin katılımcı olmaları ilkesini getirmiştir. Şart'ın BM tarafından kabul edilmesi durumunda, kentlerin yapılanmaları ile yönetim süreçlerini yönlendiren bir ilkeler silsilesi olacağı düşünülmekte (Fernandes 2007: 201). Ancak metin, uluslararası bir sözleşme şeklinde düzenlenemediği takdirde, öznesi, muhatabı, yükümlülük ve yaptırımları hukuken var olamayacağından içeriği ne kadar iyi olursa olsun, uygulanması bir ütopya olarak kalmaya mahkûm olacaktır.

Öte yandan, yukarıdan aşağıya bir yöntemle metnin yaratılması eleştirilere sebep olur. Tartışma süreçleri boyunca, kent hakkı gibi radikal bir duruşun politik içeriğinin ve

anlamının değiştirilip sulandırılacağı, koalisyon içinde yer alan radikal hareketlerin görüşlerinin törpüleneceği gibi kaygılar da öne sürülür (Mayer 2009).

Dünya Kent Hakkı Şartı ile düzeltilmeye çalışılan adaletsizlikleri doğuran sisteme karşı radikal bir muhalefetin yer almaması en önemli eleştiridir:

Lefebvreci kent hakkı görüşünün aksine, bu kurumsallaşmış haklar, sistemi dönüştürmeyi amaçlamadan ve bu süreçte kendimizi de dönüştürmeden sisteme mevcut olduğu haliyle dahil olmaya indirgenir. Sayılmış haklara dair talepler, neo-liberal politikanın sadece belirli yönlerini hedef alır. Örnek vermek gerekirse, yoksullukla mücadele hedeflenir ama yoksulluk ve dışlanmanın altında yatan ve sistematik bir şekilde yoksulluğu üreten ekonomik sorunlar irdelenmez. (Mayer 2009)

Dünya Kent Hakkı Şartı'na katkı sunan Habitat International Coalition, Rio Kent Forumu'nun yapıldığı 2010 yılında, *Cities for All: Proposals and Experiences towards the Right to The City* (Kent Hakkı'na Doğru Öneriler Ve Deneyimler: Herkes İçin Kentler) adlı geniş kapsamlı kitabını yayınlamak, hakkın mücadelesini yapanların öneri ve deneyimlerinin duyurulmasını amaçlamıştır. Kitap, barınma hakkından, "Yavaş Şehir"e, kent hakkının yasal çerçevesinden, planlama politikalarına kadar bir dizi önemli başlığa sahiptir.

3.2. Ulusüstü Mekanizmalar

Kent hakkına doğrudan değinen ulusüstü mekanizmaların en önemlisi, 2005-2008 arasında BM-Habitat ile UNESCO işbirliğinde sürdürülen Kent Politikaları Ve Kent Hakkı: Haklar, Sorumluluklar Ve Vatandaşlık başlıklı ortak projedir. Bu proje, kentsel planlama ile hukukta haklar ve sorumlulukları güçlendiren iyi örnekleri tanıtmayı hedefler. Kent sakinlerinin kentte hürriyet ve özgürlük içinde yaşamaları, kent yönetimlerinin şeffaf, adil ve verimli olması, yerel karar-alma mekanizmalarına demokratik katılım, iktisadi, toplumsal ve kültürel yaşamda çeşitliliğin tanınması, yoksulluk, toplumsal dışlanma ve kentsel şiddet ile mücadele başlıkları altında yapılmış bir programdır.

Dünya Kent Forumları da, BM ile Merkezi/Yerel Yönetimler/STÖ'ler işbirliğinde yapılır. Kasım/Aralık 2009'da BM-Habitat ve UNESCO işbirliğinde başlatılan bir e-münazara (<http://www.unhabitat.org/downloads/docs/Dialogue1.pdf>) ile 5. Dünya Kent Forumu öncesinde, "Neden Kent Hakkı?", "Kent Hakkı Nedir?", "Kent Hak-

kı Kimindir?”, “Kent Hakkı’nı İleriye Taşımak” başlıkları altında, dört haftalık bir tartışma açılmış ve Arjantin’den Zambiya’ya 34 ülkeden 189 katılımı, kent hakkı Forum öncesi enine boyuna irdelenmiştir.

BM-Habitat öncülüğünde yapılan Mart 2010 Rio Kent Forumu’nun “Kent Hakkı: Kentsel Bölünmenin Arasını Kapamak” başlığını taşıması konunun öneminin bir başka göstergesidir. Kent hakkı kavramının yasal çerçeveye alınarak inşa edilmesi, yoksulluk, yoksunluk ve dışlanmanın artan boyutları karşısında kent yönetimlerinin yeniden yapılandırılmaları, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi bir içerme programı, sera gazları ve küresel ısınmanın çevreye tehditleri, kent yoksullarının haklara erişimlerinin güçlendirilmesi, kararlara katılma hakları, gecekonduların sayılarının tahmin edilenden çok fazla artışı nedeniyle gecekonduların hakları gibi bir dizi öneri Forum’da dile getirilerek “Mesajlar” başlığı altında Forum kitabına geçmiştir (Urban World 2009-2010).

Kent hakkını var olan sisteme karşı muhalif bir hak kabul edenler, BM organizasyonları veya Dünya Bankası tarafından desteklenen uluslararası ve ulusüstü STÖ’ler ile yönetimlerin yer aldığı bu tarz etkinliklerde hakkı özünden saptıran tuzaklardan şikâyet ederler. Bu görüşe göre, verimliliği güçlendirerek büyümeyi ileriye götürdüğü için sivil toplum ağlarının güçlendirilmeleri ve kentte yaşayanlar ile belediyelerin uyum içinde olmaları muhalefet edilen sistem açısından olumlu bir gelişme olur. Böylece, yerel özerklikle uluslararası rekabetçilik ve sürdürülebilirlik ile ekonomik büyüme arasında uyum sağlanarak içinde “insani” unsur bulunduran bir neo-liberalizm sahneye konabilir. Yine muhaliflere göre, bu etkinlikler sonucu ortaya çıkan metinler ancak sınırlı bir çerçeveden yardımcı kılavuz bilgiler olarak değerlendirilmelidirler; kent hakkının kalbinin attığı yer olarak kenti yeniden yaratmak bir iktidar ve güç mücadelesidir ve bu tarz etkinlikler ile metinler mücadeleyi önemsizleştirebildiklerinden, çağımızın en büyük aldatmacalarını yaratırlar (Mayer 2009).

3.3.Kent Hakkının Hukuki Metinlere Girmesi

Latin Amerika

Latin Amerika’daki spekülasyon arazi pazarları, klientalist siyasi sistem, elitist kentsel planlama pratikleri ve bireysel mülkiyet haklarını mülkün toplumsal yararı önüne koyan dışlayıcı hukuk rejimleri nedeniyle bu ülkelerde barınma ihtiyacı ancak enformel yerleşimler vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bölgenin dışlayıcı sosyo-mekânsal gelişiminin ardında liberal ekonomik sistem politikaları ve hukuku mevcuttur. Akademisyenler,

siyasetçiler, kent yöneticileri ama hepsinin ötesinde, kentsel toplumsal hareketler, toplumsal-mekânsal içerme ile çevresel sürdürülebilirliğin ancak yeni bir hukuki-kentsel düzen ve bir vatandaşlık hakları yasası ile sağlanabileceğinde ısrar ederek kentsel gelişme ve arazi kullanımının yeniden düzenlenmesine yönelik ortak mücadele yürüttüler. Bu örgütlü mücadeleler sonucunda, Kolombiya’da 1997 yılında kabul edilen 388 Sayılı Yasa ve Brezilya’da 2001 yılında kabul edilen Kent Yasası sayesinde kent hakkı sadece bir siyasi düşünce olmaktan çıkarak hukuken tanınan bir hak oldu.

Brezilya, kent hakkını kolektif bir hak olarak üç ana ilkedeki toplar: Mülkiyetin ve kentin toplumsal işlevi, kentleşmenin maliyetinin ve getirilerinin halka eşit dağılımı ve kentin demokratik yönetimi. Geleneksel planlama mekanizmaları yeni yasanın getirdiği planlama araçlarıyla takviye edilerek iktisaden daha elverişli, siyaseten daha adil ve çevresel ve toplumsal sorunlara daha duyarlı bir yeni kentsel düzenin finansmanı ve yapılandırılmasının yolu açılır. Enformel yerleşimler, mahalle sakinlerinin söz sahibi oldukları katılımcı planlama anlayışıyla iyileştirilmeye açılmış, mülkiyet sorunları ise mirasla devredilebilen “kullanım hakkı” devreye sokularak özel mülkiyete bir alternatif oluşturulacak şekilde çözümlenmiştir. Kent planlama, yasama ve idari konularda karar alınırken, yerel halkın katılımının sağlanmasına yönelik bir dizi tedbir de yasada yerini alır. Ancak yasanın getirdiği düzenlemelerin hayata geçebilmeleri için yerel yönetimlerin reformlarına ihtiyaç olduğu kadar, kentsel gelişmenin dışlayıcı yönünün tersine çevrilebilmesi yine yerel yönetimlerin kararlılığına bağlıdır. Bu doğrultuda, Santo Andre, Sao Paulo, Belo Horizonte, Recife gibi çeşitli kentlerde, yasalar, plan ve projeler, arazi, konut, vergi ve sosyo-ekonomik politikalar mekânsal bütünleşme ve toplumsal içerme sağlayacak şekilde yeniden düzenlendiler. 2003 senesinde Kentler Bakanlığı’nın kurulmasıyla Yasa daha da güçlendi. Toplumsal konut, çevre ve sağlık, toplu taşıma ve arazi meseleleri ilk kez federal hükümetin gündemine girdi. Ancak hakkın kullanımında önemli kazançlar elde edilmesine rağmen, yeni kentsel hukuk düzeninin uygulanabilmesinin önündeki engeller de devam etmektedir. Çıkarları sarsılan muhafazakârların muhalefeti, önemli yerel seçimlerin kaybedilmesi, zorla tahliyelerin devamı, önemli reform programlarının durdurulmaları ve Kent Yasası’ndaki haklardan geriye gidmiş olan yeni yasa tasarıları aşılması gerekli ciddi sorunlardır (Fernandes 2007).

3 Ekim 2008 tarihinde Ekvator, yeni Anayasası’na Kent Hakkı’nı ekleyerek, hakkı anayasal düzeyde kabul eden ilk ülke oldu. Böylece onur içinde yaşanacak elverişli bir konut hakkı, güvenli ve sağlıklı bir yaşam alanı hakkı, kent hakkı ve su ve sağlık önlemleri gibi haklar Anayasa’da yerlerini alarak, ülkede bundan böyle uygulanacak tüm politikalar ile yasalar üzerinde egemenliklerini de tesis etmiş oldular.

Latin Amerika'dan son örnek, 13 Haziran 2010'da yürürlüğe giren Mexico City Kent Hakkı Şartıdır (Wigle ve Zárate 2010). Bir zamanlar neo-iberalizmin imtiyazlı bölgeleri olan Latin Amerika ülkeleri artık sadece direnişin değil aynı zamanda neo-liberal gidişata alternatiflerin de öncülleri olma yolundadırlar. Mexico City Kent Hakkı Şartı, haklar ve demokrasiyi kentin sınırları dahilinde yorumlar. Kentin sakinleri bu hakların öznesidir ve devlet kurumları ile yöneticiler de haklara saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü altındadırlar. Şart şu başlıkları sıralar: 1) İnsan hakları kenti, 2) Herkesin kenti: İçerici, adil ve sosyal dayanışmacı, 3) Siyasal etkinliği olan sosyal sorumluluk sahibi bir kent ,4) Toplumsal olarak üretken bir kent: Mekânın demokratik üretimi, 5) Çevresel olarak sürdürülebilir kendine yeterli bir kent, 6) Açık, özgür, eleştirel ve zevkli bir kent.

Montreal Şartı

Montreal Haklar Ve Sorumluluklar Şartı, 2002 senesinde yapılan Montreal Zirvesi sonucu ortaya çıkmıştır. Her kesimden 4 bin katılımcı, vatandaşları oldukları Montreal kentindeki önceliklerini sıralamışlar, akabinde kurulan Demokrasi Komitesi de bu öneriler ışığında Kanada kentlerinde bir ilk olan Montreal Şartı'nı önermiştir. Şart, vatandaşlık hakları ve sorumluluklarını karşılıklı olarak düzenler; kent vatandaşlarına hizmet sunar ancak bunun karşılığında vatandaşlar da kent yaşamında etkin olmalıdır. Şart'a göre kent, sadece bir yer değil, aynı zamanda insan onuru, hoşgörü, barış, içermeye ve adalet değerlerini kapsayan ve bu değerleri tüm vatandaşlarına erişilebilir kılan bir yaşama mekânıdır; yoksulluk ve ayrımcılıkla mücadele eder; toplumsal adalete saygılıdır; vatandaşlarının katılımıyla şeffaf bir yerel yönetim gerçekleştirir. Kent yaşamı ve belediye hizmetlerinin tüm olanaklarından bütün sakinleri faydalandıran ve sivil toplumla yerel yönetim işbirliğinin de ciddi bir örneği olan Şart, yine de bir haklar silsilesini sıralamaktan öteye gidememektedir. Bir yeniden dağıtım/paylaşım ve yeni bir kent üzerinden şekillenen kent hakkı yönünden fazla bir anlamı olduğu söylenemez.

4. Türkiye'de Kent Hakkı

Kent hakkı, Türkiye'de, özellikle akademi dünyası ve medya tarafından kentli hakları veya kentin olanaklarına erişim haklarına indirgenmiş olup genellikle yerel yönetimler bağlamında değerlendirildiğinden özü kaybettirilmiş bir haktır. Son zamanlarda bazı mahalle dernekleri ve taban örgütleri ile kimi toplumsal hareketlerce seslendirilse de henüz Lefebvre'in devrimci anlayışının epey uzağındadır. Dünya gündemine çok yakınlarda ve yeni baştan giren kavramın Türkiye'de gerçek anlamıyla tartışılmasına

olanak sağlayacak düzgün bir araştırma, çalışma olmadığı gibi, birkaç makale dışında konuyla ilgili geniş literatürden hemen hemen hiç tercüme de bulunmamaktadır. Dünya üzerindeki kentsel toplumsal hareketlerle eklemlenme, deneyimlerinden beslenme vb. olanaklardan da çok kısıtlı bir şekilde ve yeni faydalanılmaya başlandığı göz önüne alınırsa, kent hakkının Türkiye’de gerçek anlamıyla gündeme gelebilmesi meşakkatli olacağı benzer.

Neo-liberal büyümenin lokomotifi Küresel Kent’in yenileme/dönüşüm projeleri ve soylulaştırma uygulamaları, en önce enformel yerleşim alanları ve alt gelir gruplarının yaşam alanlarını hedef alıyor. Bu yüzden bu yerleşimler, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de barınma/konut hakkı ihlallerinin ilk gündeme getirildiği ve ilk itirazların seslendirildiği yerler olagelmıştır. Holston (2009) kent hakkına Latin Amerika deneyimi üzerinden örnek verirken, *barrio* sakinlerinin kentsel arazileri işgal etmeleriyle başlayan süreci inceler. Kent topraklarını işgal ederek önce kendilerinin eyleyenler, daha sonra ürettikleri bu mekânlar için altyapı hizmetleri, sağlık, eğitime erişim, iş olanakları vb gibi kentli hakları talep etmeye başlarlar ve bu süreçte farkında olmadan vatandaşlık hakları bilincine kavuşarak sistemi sorgularlar. Bu aşamada sistemdeki haksızlıklarla mücadele başlayabilir. Aslan (2004) da Türkiye’nin gecekondulaşma serüveninde aynı olguya dikkat çeker. Kentteki barınma hakkı mücadelesi, deneyimlerden süzülerek, zamanla kent hakkı mücadelesine evrilebilir mi? Politik geçmişleri olan mahalleler veya politik gruplardan etkilenen mahalleler açısından bu daha olanaklı görünmektedir (Deniz 2010). Keza, mülkiyet yapıları uyumlu mahalleler de kentsel dönüşüm karşısında çıkar çatışmaları yaşamayacağından ve dayanışma içinde olacaklarından bu mahalleleri de bu kategoriye koyabiliriz. Öte yandan, yaşam alanlarını savunmak üzere mahalle derneklerinde örgütlenen sakinler, mücadelelerini sadece ve sadece kendi mahalleleri üzerinden yürüttükçe, her ne kadar kent hakkı sloganı altında toplansalar da, mücadeleleri salt bir barınma/konut hakkı mücadelesinin ötesine geçemez.

Burada, iki önemli mücadele örneği olarak Ankara Dikmen Vadisi ve İstanbul Maltepe Gülsuyu Gülsuyu deneyimleri incelenmeyi hak ediyor. Dikmen Vadisi’ndeki mücadele, zaman içinde, Ankara’daki diğer toplumsal hareketler ile yolunu ortaklaştırarak, sınıfsal bir yörüngeye oturmayı başarmış özgün bir örnektir. Bugün mahalle açısından yıkım tehdidi fazla söz konusu olmasa da, mahallelinin daha iyi bir yaşama dönük siyasi mücadelesi devam etmekte, siyasi etkinlikler ve direnişlerde Dikmen Vadisi halkı da yerini almaktadır. İstanbul’a giderek 1 Mayıs’ı Taksim Meydanı’nda kutlamaları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmeleri, toplu taşıma ve şehir suyu zamları gibi haksız uygulamalar karşısında toplumsal hareketlere destek vermeleri ve ayrıca

diğer kentsel dönüşüm mahalleleri ile dayanışma içinde olmaları, mücadelelerinin salt bir "barınma hakkı" mücadelesini aştığının önemli göstergeleridir. Mahallelerinin el-verişli topraklarını kentsel tarıma açmışlar, ayrıca KESK ve UTEA ile işbirliğinde 5 bin ağaç fidanı dikmişlerdir (Deniz 2010). Son iki etkinlik, Lefebvre'in tanımladığı işgal ederek kullanım hakkından, kentsel alanların kentlilerin kendi arzuları doğrultusunda ele geçirilmesinden başka bir şey değildir.

Dikmen Vadisi'nde mahalleli "Yaşanması Bir Yer İçin" sloganı altında kamusal alan üretimi konusunda çalışma yürüten AGREGA ile işbirliği içinde bir amfi- tiyatro yapımına başlamıştır. Proje, isminden de anlaşılacağı üzere mekânın üretimini katılımcı bir anlayışla gerçekleştirmektedir:

İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi ve Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin de destek verdiği AGREGA, 23 Nisan (2011) Cumartesi günü saat 11.00'da Dikmen Vadisi'nde, meslek odalarından mühendis, mimarların ve çeşitli üniversitelerden akademisyenlerin de katılacağı "Toplumsal Mülkiyetin Toplumsal Üretimi" konulu bir söyleşi gerçekleştirecek. Ardından amfitiyatro inşaatına devam edilecek.

(Agrega Dikmen Vadisi'nde 2011)

İkinci örneğimiz, İstanbul Maltepe İlçesi Gülsuyu Gülenso Mahallesi, Ankara Asfaltı çevresindeki fabrikalarda çalışan emekçilerin kurduğu bir mahalledir. Geçmiş 1950'li yıllara dayanır. 1970'lere gelindiğinde, mahallenin, dönemin önemli politik kimlikli mahallelerinden biri olduğu görülür. Bu politik kimlik, kentsel dönüşüm projesine karşı etkin bir muhalefetin örgütlenebilmesinde hiç kuşkusuz etkileyici olmuştur. Böyle bir muhalefetin zemini de sadece kendi için barınma hakkı değil, "daha merkezi ve emekten yana bir muhalefet" olmuştur. Mahalle, Dikmen Vadisi gibi, kendi mücadelesini yürütürken, kentsel dönüşüme maruz kalan diğer mahallelerle de destek ve dayanışma içine girmiş; nihai amacını ise "emekçilerin İstanbul'unu yaratmak" (Şen 2010) olarak belirlemiştir. Çeşitli toplantılar ve sempozyumlar ile 3. Köprü'ye karşı eylem gibi kentsel toplumsal muhalefetin örgütlediği etkinliklerde, Dikmen Vadisi gibi Gülsuyu-Gülenso da yerini alır. Dernek son yaptığı tüzükte "...Kent Hakkı kavramını gerçekleştirmek ve geliştirmek için platformlar oluşturmak" ifadesine yer vererek kent hakkı konusunda Türkiye'de bir ilki gerçekleştirmiştir.

Kent hakkı bağlamında yukarıdaki iki örnek dışında ne yazık ki sayabileceğimiz fazla mahalle örgütlenmesi bulunmamaktadır. Temennimiz, mahalle mücadelelerinin ortaklaşarak ve sistemdeki haksızlıklara karşı birleşerek kent hakkını şemsiye bir slogandan öte hak ettiği konuma taşıyabilmeleridir. Mücadele toplumsallaşıp içerilen hakların kapsamı da suya atılan taşın etrafındaki halkalar misali genişlemedikçe, kent hakkı güdük bir slogan olarak kalmaya mahkûmdur çünkü kenti şekillendirmeye talip olmak daha demokratik ve daha insani bir kentin inşasına emek koymaktan geçer.

Bu bağlamda, Türkiye’den gerçek bir kent hakkı örneği verilecek ise bu hiç kuşkusuz Tekel işçilerinin direnişi olur. Çıkış amacı elbette kent hakkı değildir ancak direniş zaman içinde toplumsallaşarak işçiler dışında öğrencilerin de dahil olduğu diğer toplumsal gruplar tarafından da desteklenmiş, sistemdeki haksızlıklara karşı geniş bir muhalefeti ardına almayı başarmıştır. Emekçiler, Kızılay Meydanı’nı, tam da Lefebvre’in kastettiği şekilde kendilerine mal ederek işgal etmişler ve diledikleri yaşam pratiklerini kurarak oldukça önemli bir süre hem kendileri için bir yaşam alanına hem de haklı mücadelelerini duyurma mekânına dönüştürmüşlerdir. Kamusal bir alanın işgali ile yeniden şekillendirilen mekânda sistemin yarattığı ihlal ve acılar ortaya serilmiş, Tekel işçilerinin mağduriyetleri dışına çıkılarak, genel olarak sistem sorgulanmış ve sarsılmıştır. Emekçilerin aynı zamanda kendi mahallelerinin sakinleri olduklarını da hatırlarsak, mahallenin, Kızılay’ı kendisi için bir “Agora” kıldığı söylenebilir.

Kent hakkı bağlamında bir mekânın işgal ile mal edilmesine verilebilecek bir başka iyi örnek Galatasaray Meydanı’dır. Arjantin’in Plaza Del Mayo kadınları gibi, 1995’ten bu yana yitirdikleri kocalarını, kardeşlerini, çocuklarını ve sevgililerini arayan Cumartesi Anneleri’ne ev sahipliği yapan Galatasaray Meydanı, bugün toplumsal muhalefetin tüm etkinliklerinin başlangıç veya bitiş noktasıdır; insan hak ve özgürlükleri ile ilgili basın açıklamaları da buradan seslendirilir. Cumartesi Anneleri sayesinde yeni bir işlevle, haksızlıkların kamuoyuna duyurulması işleviyle, yeniden tanzim edilen meydan, böylece kentsel muhalefetin sürekli bir kamusal alanına dönüşmüştür.

Kent hakkı, görüldüğü üzere, kavranılması bir yana hayata geçirilmesi meşakkatli süreçler içeren bir haktır. 2007’de ABD’de Marksist kökenli gruplar, taban hareketleri, şehir plancıları, sendikalar ve çeşitli STÖ’ler tarafından kurulan The Right to the City Alliance (Kent Hakkı İttifakı, <http://www.righttothecity.org/>), Türkiye açısından dersler çıkarılacak bir deneyimdir. Hareket, çok kısa sürede ülkenin birçok yerinde örgütlenip eylemlerine devam ederken, aynı zamanda kent hakkını tartışmaya açmış ve katılımcı bir yöntemle kentlerde toplantılar düzenleyerek ilkelerini birlikte oluşturdukları bir kent hakkı inşasına yönelmiştir. Bu bağlamda, Toplumun Şehircilik Hareketi-İMECE Forumları ve Karaburun Kongreleri aynı potansiyele sahip çok ufak ancak önemli adımlardır.

Türkiye’de henüz kent hakkı alanında çalışan STÖ bulunmamaktadır. Örgütlenmeleri ve yapıları itibarıyla her ne kadar STÖ olarak tanımlanamazlar da, Toplumun Şehircilik Hareketi (İMECE) ve Dayanımcı Atölye bu çerçevede anılmaları gereken iki önemli yapıdır. Barınma hakkı mücadelesini yürütürken aynı zamanda sistemin haksızlıklarını ve çarpıklıklarını raporları, bildirimleri ve basın açıklamalarıyla görünür kılan İMECE, şehir plancı, sosyolog, hukukçu, mimar, akademisyen gibi çok çeşitli meslek gruplarından oluşur. “Kent merkezlerinden, barınma, çalışma, sağlık, eğitim... haklarından, kamusal hizmetlerden ve alanlardan sürüldüğümüz günümüzde; mevcut sistem karşısında yalnızca savunmacı değil, kurucu ve kapsayıcı bir alternatifi inşa etme[nin] bugün hayati bir durum” olduğunu öne süren grup, kente ve dolayısıyla kendimize yönelik saldırılar karşısında birlik çağrısı yapar.

Daha önceden de aklımıza yatmıyor, gönlümüz razı olmuyordu yaşadığımız, var ettiğimiz yerlerin bizden habersiz üç-beş paraya satılmasına. Ama yan yana duramadıkça da sesimiz pek bir cılız çıkıyordu. Tam da bu gerekçeyle 2006 yılında farklı meslek gruplarından insanlar, mahalleliler, çalışanlar, akademisyenler, öğrenciler, işsizler... “Şehirci Sensin” diyerek bir araya geldik, gelmeye devam ediyoruz.

(<http://www.toplumunsehiclikhareketi.org>)

Dayanımcı Atölye ise “insanların eşitliğine inanan, adaletsizliğe ve haksızlığa karşı durmayı yaşamının olmazsa olmazı sayan, toplumun yok sayılan kesimlerinin haline tepki gösteren ve bu durumdan rahatsızlık duyarak” bir araya gelen şehir plancı ve mimarlardan oluşmaktadır. Mahalle derneklerinin talepleri üzerine mahallelerde katılımcı planlama anlayışıyla çalışmalar yapar, alternatif plan önerileri yaratır.

Öz örgütlülüğe inanan bir grup olarak, mahallelerin barınma hakları kadar, kendi geleceklerini hayal etme ve bunun için mücadele etme haklarını da savunuyoruz. (Yalçınan ve Çavuşoğlu 2011)

TMMOB bünyesinde kente karşı işlenen suçlar ve mağduriyetler karşısında müdahil olarak açtığı davalarla yasal süreci başlatan, kamuoyu oluşturmaya yönelik çabaları, raporları, bildirimleri ve basın açıklamalarıyla Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası da kent hakları alanında faaliyet gösteren meslek örgütleri olarak anılmalıdır.

5. Son Söz

Kent hakkı bugün ulusal ve uluslararası STÖ ve örgütlerce seslendirilen, akademi dünyası tarafından irdelenen, aktivistler, taban hareketleri ve mahalle dernekleri ile kent-sel toplumsal hareketler tarafından bayrak yapılan, BM örgütleri ile diğer ulusüstü örgütlerin metinleriyle kimi kentler ve devletlerin yasa ve anayasalarında (sulandırılarak ve yumuşatılarak) yer alan, Afrika'dan Amerika'ya, İstanbul'dan Rio'ya ve Berlin'e yankılanan ancak hak olarak adlandırılmasına rağmen uluslararası sözleşmelerde henüz hukuken hak statüsü tanınmamış bir feryat, bir ütopyadır.

Kentler, demokrasi pratiklerinin her günü mekânları (evde, iş yerinde, mahallelerde veya eğlenti/dinlenme yerlerinde) olmalıdırlar. Lefebvre'in amaçladığı bir doğrultuda, kent hakkının demokratikleştirilmesinin zamanı gelmiştir; ancak kent hakkını talep edebilmek için, en önce, kavramın kendisini kurtarmamız gereklidir! (Mayer 2009)

Lefebvre'in devrimci kavramından koparak haklara erişim hakkı diye tanımlayabileceğimiz bir kavrama dönüşme tehlikesinde olsa da, kentten kimlerin yararlanacağı ve kentin nasıl bir kent olacağı konularında yığınları örgütleyen bir başkaldırı, mevcut sistemin dayanaklarını sarsma potansiyeline sahip bir anti-sistem hak olarak gerçek bir kent hakkı mücadelesi yeni başlamaktadır. Bugün dünyanın dört bir yanındaki kent meydanlarından seslendirilenlere kulak vermek gerekir. Yaşam alanlarında inşa edilecek çığgın 5 yıldızlı projelerle sürgün edileceklerin tümünün Tahrir Meydanı'nda bulunmaları rastlantı değildir.

Kaynaklar

- Agrega Dikmen Vadisi'nde. 2011. 21 Nisan. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=36941
- Aslan, Şükrü. 2004. *1 Mayıs Mahallesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bookchin, Murray. 1999. *Kentsiz Kentleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dayanışmacı Atölye, <http://dayanismaciatolye.org/>
- de Souza, Marcelo Lopes. 2010. Which Right to Which City? *Interface* 2 (1): 315-333.
- Deniz, Mehmet Bakı. 2010. Grassroots Action Against Gecekondu Renewal Projects: The Case of İstanbul Başibüyük and Ankara Dikmen Vadi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Fernandes, Edesio. 2007. Constructing the 'Right to The City' in Brazil. *Social & Legal Studies* 16 (2): 201-219.
- Habitat International Coalition. 2010. *Cities for All: Proposals and Experiences towards the Right to the City*. Santiago: HIC. http://www.citiesalliance.org/ca/sites/citiesalliance.org/files/Cities_For_All_ENG.pdf
- Habitat International Coalition. Dünya Kent Hakkı Şartı. <http://www.dpi.org/lang-en/events/details.php?page=124>
- Habitat International Coalition. <http://www.hic-net.org/>
- Harvey, David. 2008. Kent Hakkı. *New Left Review Türkiye Seçkisi 2008* içinde. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Holston, James. 2009. Insurgent Citizenship in an Era of Global Urban Peripheries. *City & Society* 21 (2): 245-267.
- http://hic-al.compuarte.net.mx/documento.cfm?id_documento=1266
- Lefebvre, Henri. 1974. *La production de l'espace*. Paris: Anthropos.
- Lefebvre, Henri. 1970. *La révolution urbaine*. Paris: Gallimard, Collection Idées.
- Lefebvre, Henri. 1968. *Le Droit à la ville*. Paris: Anthropos.
- Marques Osorio, Leticia. 2005. The World Charter on the Right to the City. Paris. http://www.hic-al.org/documento.cfm?id_documento=1280

- Mayer, Margit. 2009. The 'Right to the City' in the Context of Shifting Mottos of Urban Social Movements. *City* 13 (2-3): 362-374.
- Purcell, Mark. 2002. Excavating Lefebvre: The Right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal* 58: 99-108.
- Radical Urbanism Conference Concluding Panel. 2008. University of New York Grad Center, 12 Aralık. <http://www.youtube.com/watch?v=DkKXt6lTTD4>
- Saulé Junior, Nelson. 2006. *A look at the place today of the Right to the City in Latin America and the Caribbean*. Sao Paulo.
- Şen, Besime. 2010. Kentsel Dönüşüm Ve "Kaybetmeden Mücadele Etme Arayışı": Gülsuyu-Gülensu Ve Başbüyük Deneyimleri. *Tarih, Sınıf Ve Kent* içinde. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Swyngedouw, Erik. 2009. "Whose Right to the City? The Antimonies of the Post-Political City", Urban Research and Architecture: Beyond Lefebvre Conference, ETH Zürih, 24-26 Kasım.
- The Right to the City Alliance, <http://www.righttothecity.org/>
- Toplumun Şehircilik Hareketi, <http://www.toplumunsehicilikhareketi.org/>
- UN-HABITAT. 2010. e-Debate on Taking Forward the Right to the City. <http://www.unhabitat.org/downloads/docs/Dialogue1.pdf>
- UN-Habitat. 2009-2010. Urban World: Bridging the urban divide: Why cities must build equality.
- Unger, Knut. 2010. Right to the City: movements reclaiming the city against budget shortage in shrinking & crisis towns. reclaiming-spaces@listi.jpberlin.de, 3 Mayıs.
- Yalçın, Murat Cemal ve Çavuşoğlu, Erbatır. 2011. Sulukule'den Arda Kalan: Yenileme Sürecinin Öğretileri Ve Yenilikçi Muhalefet Pratikleri. *Toplumbilim* 26.
- Wigle, Jill ve Zárata, Lorena. 2010. Mexico City Creates Charter for the Right to the City. <http://housingstruggles.wordpress.com/2010/10/05/mexico-city-creates-charter-for-the-right-to-the-city/>

STGM tarafından yürütülen "Etkin Katılım İçin Sivil Toplumun Gelişimi" Projesi,
Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir.

STGM Ankara Merkez Ofis

708. Sokak No: 14/9, 06550 Yıldız Çankaya / Ankara
Tel: (312) 442 42 62 (pbx) Faks: (312) 442 57 55
e-posta: bilgi@stgm.org.tr
web: www.stgm.org.tr

STGM İstanbul İletişim Ofisi

Meşrutiyet Caddesi Kiblelize Sokak No: 3/1 Şişhane-Beyoğlu / İstanbul
Tel: (212) 292 00 60 GSM: (533) 277 85 51 Faks: (212) 292 00 64
e-posta: istanbul@stgm.org.tr

STGM Adana Yerel Destek Merkezi

Kurtuluş Mahallesi, Ziyapaşa Bulvarı Kızılay Kan Merkezi Sokak
(64010 Sokak) Dr. Muzaffer Ersalan Apartmanı
No: 14 Kat: 1 Daire: 1 Seyhan / Adana
Tel: (322) 53 04 50 - 453 04 51 Faks: (322) 453 04 02
e-posta: adana@stgm.org.tr
web: http://adana.stgm.org.tr

STGM Denizli Yerel Destek Merkezi

Saltak Mahallesi 1521 Sokak No: 16 Daire: 1, 20100 Denizli
Tel: (258) 241 60 11 Faks: (258) 241 50 11
e-posta: denizli@stgm.org.tr
web: http://denizli.stgm.org.tr

STGM Diyarbakır Yerel Destek Merkezi

Fabrika Caddesi Sümerpark Kampüsü
Kent Gönüllüleri Binası Kat: 1 Diyarbakır
Tel: (412) 226 60 77 Faks: (412) 226 30 65
e-posta: diyarbakir@stgm.org.tr
web: http://diyarbakir.stgm.org.tr

STGM Eskişehir Yerel Destek Merkezi

Deliklitaş Mahallesi Gürman Sokak No: 16, 26090 Eskişehir
Tel: (222) 220 40 36 Faks: (222) 220 40 76
e-posta: eskisehir@stgm.org.tr
web: http://eskisehir.stgm.org.tr